SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

అమరసింహ.

నామలింగానుశాసనము అను అమరకోశము

చెన్నపురి, 1934.

Record no. 46

Amarasiṃha.

Nāmaliṅgānuśāsanamu anu Amarakōśamu

Cennapuri, 1934.

Record no. 46

Bibliographic Record Target

అమరసింహ.
నామలింగానుశాసనము అను అమరకోశము :: సటీకము / శ్రీమదమరసింహప్రణీతము. - చెన్నపురి. - వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, 1934.
396, 63, [1] p. ;22 cm.
Record no. 46

Amarasiṃha.
Nāmaliṅgānuśāsanamu anu Amarakōśamu :: Saṭīkamu / Śrīmadamarasiṃhapraṇītamu. - Cennapuri. - Vāviḷḷa Rāmasvāmiśāstrulu aṃḍ Sans, 1934.
396, 63, [1] p. ;22 cm.
Record no. 46

శ్రీ ర స్తు.

నామలింగానుశాసనము

అను

అమరకోశము

శ్రీమదమరసింహప్రణీతము.

సటీకము.

PRESENTED BY
ABBURIS

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1934

గుఱుతులు.

పర్యాయపదంబుల యర్థములను లింగములను దెలుపువానికి రెండువైపుల		( )
అజంతశబ్దములకు	...	అ-ఆ మొదలైనవి
హలంతశబ్దములకు	...	చ్-జ్-త్-ష్-స్ మొదలైనవి
అవ్యయములకు	... ...	॥అ॥
పుంలింగములకు	... ...	॥పు॥
స్త్రీలింగములకు	... ...	॥స్త్రీ॥
నపుంసకలింగములకు	... ...	॥న॥
పుంస్త్రీలింగములకు	... ...	॥పుస్త్రీ॥
పున్నపుంసకలింగములకు	... ...	॥పున్న॥
స్త్రీనపుంసకలింగములకు	... ...	॥స్త్రీన॥
త్రిలింగములకు	...	॥త్రి॥
పాఠాంతరములకు	...	॥పా॥
పఙ్క్త్యంతరములకు		॥ప॥
ఏకవచనములకు		॥ఏ॥
ద్వివచనములకు	...	॥ద్వి॥
బహువచనములకు	...	॥బ॥
ఉదాహరణములకు	... ...	॥ఉదా॥

మొదలైనవి.

పీఠిక.

ప్రపంచమున మానవులందఱు ధర్మార్థకామమోక్షము లను చతుర్విధపురుషార్థములను గోరుచుందురు. అవి శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాదులగు నాయాశాస్త్రార్థజ్ఞానమువలనఁ గలుగవలసియున్నవి. ఆ శ్రుత్యాదుల యర్థజ్ఞానము వానివానిలోనుండు వాక్యార్థజ్ఞానమునకు లోఁబడియున్నది. ఆయావాక్యార్థజ్ఞానము ఆయాపదార్థజ్ఞానమువలనఁ గలుగవలయును. ఆయాపదశక్తిగ్రహణాధీనమైయున్నది. ఆయాపదశక్తిగ్రహణమునకు

"శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ,
వాక్యస్య శేషా ద్వివృతేర్వదన్తి సాన్నిధ్యతః సిద్ధపదస్య వృద్ధాః."

వ్యాకరణము, ఉపమానము, కోశము, ఆప్తవాక్యము, లోకవ్యవహారము, వాక్యశేషము, ప్రసిద్ధార్థము గలపదసాన్నిధ్యమును గారణము లని పెద్దలు సెప్పుదురు. ఇట్లనేకోపాయము లున్నను, శక్తిగ్రహణమునకుఁ బ్రధానోపాయము కోశమే. ఇట్టి కోశములలోఁ గొన్ని నామార్థములనుమాత్రము దెల్పునవిగాను, గొన్ని లింగములను మాత్రము దెల్పునవిగాను నుండుటవలన నామలింగములను రెంటిని దెలుపుటకుఁ దగినట్లు అమరసింహకవీంద్రునిచే విరచితంబైననామలింగానుశాసనము సర్వోపకారకముగా నున్న దనుట భరతఖండమునఁ బ్రసిద్ధము. "ఈయమరసింహుఁ డెప్పు డున్నవాఁడు? ఏజాతిలోనివాఁడు? ఏమహీమండలము నలంకరించినవాఁడు?" అని నిర్ధారణ చేయఁబడలేదు. అయినను దేవసామాన్యనామములను జెప్పి, దేవతావిశేషనామములఁ జెప్పక బుద్ధనామములు చెప్పుటంజేసి యితఁడు బౌద్ధుఁడని తెలియవచ్చెడి. ఈయమరసింహుని కాలనిర్ణయముం గూర్చి రెండు తెఱఁగు లయినయభిప్రాయములు గానవచ్చెడి. అమరసింహుఁడు

"ఇన్ద్రశ్చన్ద్రః కాశకృత్స్నాపిశలీ శాకటాయనః,
పాణిన్యమరజైనేన్ద్రా జయన్త్యష్టౌ చ శాబ్దికాః."

అనుశ్లోకమునఁ జెప్పినపాణినికి సమకాలికుఁ డని కొందఱు చెప్పిరి ఈ శ్లోకమునఁ బాణినికంటెముందుగా వ్యాకరణమును రచించిన చంద్రా

చార్యునిపేరు చేర్చియుండుటచే నిది క్రమబోధకము కాదని తెలియు చున్నది. మఱియొకపక్షమున

"ధన్వన్తరి క్షపణ కామరసింహ శఙ్కు
వేతాళ భట్ట ఘటకర్పర కాళిదాసాః,
ఖ్యాతో వరాహమిహిరో నృపతేః సభాయాం
రత్నాని వై వరరుచిర్నవ విక్రమస్య."

ఈశ్లోకముప్రకారము క్రీస్తు పుట్టుటకు మునుపు 56-వ సంవత్సరమున నుండిన విక్రమార్కమహీపాలుసభాస్థానము నలంకరించినకవులలో నమరసింహునినామము చేరియుండుటచేఁ గాళిదాసాదులకు సమకాలికుఁడని కొంద అభిప్రాయపడుచున్నారు. 'వెబ్బరు' అనుపాశ్చాత్య పండితుఁడు 5 కారణములు చెప్పి యితఁడు కాళిదాసునికి సమకాలికుఁడు కాఁడని చెప్పియున్నాఁడు. ఆ 5 కారణము లేవనఁగా:—

1. మేషాదిరాసులనామములు దీనియందుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఇవి హిందువులకు గ్రీక్కులవలననే తెలిసినవి. గ్రీక్కులీవిషయమును ప్రథమశతాబ్దముననే తెలిసికొనిరి.

2. *21 నక్షత్రములనామములే వీనియందుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. గ్రీక్కులీవిషయమును 4-వ శతాబ్దముననే వాడుకకుఁ దెచ్చిరి.

3. లాటీన్‌భాషలోఁ జేరిన 'డెనరస్' అనుపదము "దీనార" అని వాడఁబడియున్నది.

4. "తంత్ర" అనుపదము "సిద్ధాంతము" అను నర్థములో వాడఁబడుచున్నది. 5-వ, లేక 6-వ శతాబ్దములో నీపదము ఈ యర్థమున నుపయోగింపఁబడుచున్నది.

5. ఇవియేకాక 11, 12-వ శతాబ్దములలో రచింపఁబడిన నిఘంటువులకంటె దీనియందు విశేషభేదములు లేమిం జేసి యిది 11, 12-వ శతాబ్దములలో వ్రాయఁబడి యుండవచ్చును. ఇట్లు వెబ్బరు చెప్పుచున్నాఁడు. పండితులు పై వానిని విమర్శించి యుక్తమని తోఁచిన దానిని గ్రహింతురుగాక.

---

* ఈతఁడీగణన మెట్లొనర్చెనో తెలియరాదు. ఇపు డీ పుస్తకమున నింకను దక్కువగనే యీనక్షత్రనామము లగపడును. ఇచ్చోట 'తే తు మేషవృషాదయః' అన్నట్లు ప్రభృతిగ్రహణమును గానరాదు.

శ్రీ ర స్తు.

అమరకోశము, సటీకము

ప్రథమకాండము.

అవ. అమరసింహుఁ డనుకవిసార్వభౌముఁడు నామలింగానుశాసనమను నిఘంటువును రచియింపఁబూని, తా రచింపఁబూనిన గ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకై రచించినమంగళమును శిష్యశిక్షార్థ మిందుఁ జేర్చుచున్నాఁడు:—

శ్లో. యస్య జ్ఞానదయాసిన్ధో రగాధస్యానఘా గుణాః,
సేవ్యతామక్షయో ధీరాః స శ్రియే చామృతాయ చ. ౧

టీ. హే అనఘాః=ఓపాపరహితులారా! అక్షయః=విష్ణువునందు నివాసము; లేక జ్ఞానము గల (బ్రహ్మనిష్ఠుఁడైన); లేక హింసపెట్టుటలేని, ధీరాః = జ్ఞానమునొసఁగునట్టి, సః = ప్రసిద్ధుఁడయినగురువు (భవద్భిః = మీచేత), శ్రియేచ=భాగ్యముకొఱకును, అమృతాయచ = మోక్షము కొఱకును, సేవ్యతాం = కొలువఁబడుఁగాక. జ్ఞానదయాసిన్ధోః=జ్ఞానమునకును, కారణములేకయే పరులయాపదలను బోఁగొట్టఁగోరుటయను దయకును, సిన్ధోః=సముద్రమువంటివాఁడయిన, అగాధస్య = క్రిందఁబడుట లేని (జితేంద్రియుఁడైన), అస్య=ఈగురువునకు, ఈ=లక్ష్మియు, గుణాః= సత్యము శౌచము జ్ఞానము శాంతి దాంతి మొదలగుగుణములును (సన్తి=ఉన్నవి).

అర్థాంతరము.

జ్ఞానదయాసిన్ధోః = జ్ఞానదయలకు సముద్రమువంటివాఁడైన, అగాధస్య = ఇంద్రియములకు లోఁబడని, యస్య = ఏగురువుయొక్క, గుణాః = దయాశౌచాదిగుణములు, అనఘాః = పాపములనుబోఁగొట్టునవో, సః=అట్టి, అక్షయః=విష్ణుభక్తుఁడైన; హింసారహితుఁడైన, ధీరాః= జ్ఞానమునొసంగునట్టిగురువు, శ్రియేచ=సంపదకొఱకును, అమృతాయచ= మోక్షముకొఱకును, సేవ్యతామ్ = కొలువఁబడునుగాక.

తా. ఓపుణ్యాత్ములారా! మీరు ఐహికాముష్మికసుఖంబులను బొందఁ గోరుదురేని, జ్ఞానమునకును, దయకును సముద్రునివంటి వాఁడును, జితేంద్రియుఁడును నైనగురువు నుపాసింపుఁడు. అతఁడు సంపదయు, దయాదాక్షిణ్యాదిగుణంబులును గలవాఁడు గావున మీకు సకలసంపదల నొసంగును.

పదప్రయోజనములు:—“అనఘాః” అనుటచేఁ బాపరహితులే (పుణ్యాత్ములే) గురువు నుపాసింపఁగలవా రని సూచింపఁబడుచున్నది. “ధర్మేణ పాపమపనుదతి = ధర్మముచేఁ బాపనివారణము చేసికొనుచున్నాఁడు” అని శ్రుతి. మూర్ఖుఁడుగూడఁ బస లేనిపని చేయఁడు గదా. ఏల గురుసేవ చేయవలెను? అనిన; “శ్రియేచ అమృతాయచ= సంపదకొఱకు మోక్షముకొఱకును” అని కారణము చెప్పఁబడినది. “శ్రియేచ అమృతాయచ” అని రెండుచోటులను ‘చ’ చేర్చుటవలన ఇహలోకసుఖమును, పరలోకసుఖమును రెండును ప్రధానము లని తెలుపునిమిత్తమే. ఆగురువు ఎట్లు సంపద యీఁగలఁడనునాక్షేపమునకు సమాధానముఁ దెలుపుటకై, శ్రీః=లక్ష్మి, గుణాః=సకలగుణములు, ఉన్నవి యనంబడినది. ఆశ్రయించినమాత్రముననే గురువు భుక్తిముక్తుల నొసఁగునా యనిన; “జ్ఞానదయాసిన్ధోః” అని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానపదముచే నాగురువు శ్రోత్రియుఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు నైయుండవలయు నని చెప్పఁబడినది. దయ యనఁగ; మాఱుమేలు కోరక యొకరికష్టమును దీర్పఁదలఁచుట. అట్టిదయావంతుఁడు జ్ఞానహీనుఁడుగ నున్నచో నేమియుఁ జేయఁజాలఁడు. ఒకరినిఁజూచి, అయ్యో! మన మేమియుఁ జేయలేకపోతిమే యని విచారపడును. ఆసంశయమును నివారించుటకై యతఁడు జ్ఞానవంతుఁడును దయావంతుఁడు నని చెప్పఁబడినది. “అగాధస్య” యనుటచే ఆగురువు జితేంద్రియుఁడు గనుక ద్రవ్యాపేక్ష లేకయే శిష్యునకు భుక్తిముక్తుల నొసఁగు నని చెప్పఁబడినది. “అక్షయః” అనువిశేషణముచే నాగురువు దగ్గఱఁ జేర్చునో చేర్పఁడో యనుసంశయమును నివారించుటకై అతఁడు పరపీడాపరిహారముచేయువాఁడు అని చెప్పఁబడినది. గురుసేవామహిమ బ్రహ్మవైవర్తాదిపురాణములందుఁ జెప్పఁబడినది. భాగవతమునను “యథాఽహం జ్ఞానదో గురుః=జ్ఞానప్రదుఁ డగుగురువు

నావంటివాఁడు” అనియు, “తుష్యేయం సర్వభూతాత్మా గురుశుశ్రూషయా యథా=గురుశుశ్రూషచేఁ బోలె సర్వభూతస్వరూపుండ నైన యేను సంతసించెదను.” అనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ముఖ్యభావ మేమనఁగా:—

శ్రీమంతుఁడు, శుభనిర్మలగుణుఁడు, శాస్త్రసంపన్నుఁడు, దయాపూర్ణుఁడు, జితేంద్రియుఁడు, విష్ణుభక్తుఁడు, విష్ణుసాక్షాత్కారముగలవాఁడు, జ్ఞానోపదేశము చేయువాఁడు నైనగురువును సంపదకొఱకును, మోక్షప్రాప్తికొఱకును పాపరహితులు లేక, నేను సేవింపవలయు నని పరులకుహిత ముపదేశించుచుఁ, దనమేలును గోరుచు గ్రంథకర్త యాశీర్వాదలక్షణమైన, లేక లక్ష్మీస్మరణరూపలక్షణమైన మంగళమును జేసెను *

అవ:—చదువరులయభిరుచికై కవి తనగ్రంథమునకుఁ బేరును ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నాఁడు:—

శ్లో. సమాహృత్యాన్యతన్త్రాణి సంక్షిప్తైః ప్రతిసంస్కృతైః,
సంపూర్ణముచ్యతే వర్గైర్నామలిఙ్గానుశాసనమ్. ౨

టీ. అన్యతన్త్రాణి-అన్య = వ్యాడిమొదలగువారియొక్క, తన్త్రాణి= నామలింగానుశాసనములను, సమాహృత్య = సంగ్రహించి, సంక్షిప్తైః= సంగ్రహింపఁబడిన, ప్రతిసంస్కృతైః = వేర్వేఱుగాఁ గ్రమముచెప్పి యుత్కర్ష గలిగింపఁబడిన, వర్గైః = వర్గములచేత, సమ్పూర్ణం = కొఱంత లేకుండునట్లు, నామలిఙ్గానుశాసనం = నామలింగానుశాసన మను నిఘంటువు (నామములను, లింగములను వివేచించి చెప్పునది), మయా= నాచేత, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. వ్యాడి మొదలగువారిచే రచియింపఁబడిననిఘంటువులు మిగుల విస్తీర్ణములై కొన్ని నామములనుమాత్రము బోధించునవి, కొన్ని లింగములను మాత్రము బోధించునవి గా నున్నవి. నేను ఆ నిఘంటువుల నెల్ల సంగ్రహించి నామలింగానుశాసన మనుపేర నొక

* ఈశ్లోకమునకుఁ బలుదెఱఁగుల వ్యాఖ్యానములు గలవు. అన్నిటిలో నీయర్థము బాగుగ నున్నందున వ్రాయఁబడినది.

నిఘంటువును వ్యర్థపదములు లేక చిన్నచిన్నపదములచే విస్తారమగు నర్థము సూచితమగునట్లు సంపూర్ణముగాఁ జెప్పుచున్నాను.

అవ. లింగజ్ఞానోపాయమును జెప్పుచున్నాఁడు:—

శ్లో. ప్రాయశో రూపభేదేన సాహచర్యాచ్చ కుత్రచిత్,
స్త్రీ పున్నపుంసకం జ్ఞేయం తద్విశేషవిధేః క్వచిత్. 3

టీ. ప్రాయశః = తఱుచుగా, రూపభేదేన = రూపముయొక్క భేదముచేతను, కుత్రచిత్ = కొన్నితావులందు, సాహచర్యాత్ = ముందువెనుకటిపదములయునికివలనను, స్త్రీ పుం నపుంసకం = స్త్రీలింగ పుంలింగ నపుంసకలింగములు, జ్ఞేయమ్ = తెలియఁదగినవి. క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, విశేషవిధేః = ఈపద మీలింగ మని చెప్పుటచేతను, తత్ = ఆస్త్రీలింగపుల్లింగనపుంసకలింగములు, జ్ఞేయం = తెలియఁదగినవి.

తా. కొన్నిచోట్ల రూపభేదముచే లింగముం దెలియవలయును. విసర్గ మున్నయెడల పుల్లింగమనియు, దీర్ఘాంతముగ నున్నయెడల స్త్రీలింగమనియు, బిందువుతో నున్నయెడల నపుంసకలింగమనియుఁ దెలియవలయును. కొన్నిచోట్ల ముందువెనుకటిపదముల యునికివలనను, కొన్నిచోట్ల ఈపద మీలింగ మని చెప్పుటచేతను లింగముం దెలియవలయును.

1. రూపభేదముచేఁ దెలియవలయుననుటకు ఉదా:-పద్మాలయా పద్మా, పినాకోఽజగవం ధనుః—ఇచ్చట 'పద్మా' అని ఆకారాంత మగుటచే స్త్రీలింగమనియు, 'పినాకః' అని విసర్గముతో నుండుటచే పుంలింగ మనియు, 'అజగవం' అని బిందువుతో గూడియుండుటచే నపుంసకలింగ మనియుఁ దెలియవలయు. కొన్నిచోట్ల విశేషణపదముచేఁ దెలియవచ్చును. ఉదా:—"తత్పరో హనుః" అనుచోటఁ బుంలింగ మయిన తత్పరశబ్దముచేత హనుశబ్దము పుంలింగ మని తెలియవలయు.

2. సాహచర్యముచేఁ దెలియవలయు ననుటకు "భానుః కరః" "వియద్విష్ణుపదం" "అశ్వయుగశ్వినీ" ఈయుదాహరణములందు కరశబ్దసాహచర్యముచే భానుశబ్దము పుంలింగమనియు, విష్ణుపదశబ్దసాహచర్యముచే వియత్పదము నపుంసకలింగ మనియు, అశ్వినీపదసాహచర్యముచే అశ్వయుక్పదము స్త్రీలింగమనియుఁ దెలియవలయు. సాహచర్యమనఁగా స్పష్టమైన లింగము గలపదముతోడి కూడిక.

3. విశేషవిధిచేఁ దెలియవలయు ననుటకు ఉదా.—భేరీ స్త్రీ దున్దుభిః పుమాన్- ఇచ్చట భేరీదుందుభిశబ్దములు వేఱులింగములు గలవగుటచే "భేరీ స్త్రీ" యనియు, "దుందుభిః పుమాన్" అనియుఁ జెప్పఁబడినవి. "రోచిః శోచి రుభే క్లీబే" అనుచో "రోచిః" "శోచిః" అనుపదములు రెండును నపుంసకము లని తెల్పుటకై "క్లీబే"=నపుంసకమునందు అని చెప్పఁబడినది.

అవ. పూర్వోక్తరూపభేదాదులచేత ద్వంద్వసమాసాదులయందు లింగము నెఱుఁగరా దనుశంకను పరిహరించుచున్నాఁడు.—

శ్లో. భేదాఖ్యానాయ న ద్వన్ద్వో నైకశేషో న సఙ్కరః,
కృతోఽత్ర భిన్నలిఙ్గానా మనుక్తానాం క్రమాదృతే. ౪

అత్ర = ఈగ్రంథమునందు, అనుక్తానామ్=వానివానిపర్యాయములందుఁ జెప్పఁబడని, భిన్నలిఙ్గానామ్=వేర్వేఱు లింగములు గలపదములయొక్క, భేదాఖ్యానాయ=లింగభేదమును దెలుపుటకు, ద్వన్ద్వః= ద్వంద్వసమాసము, న కృతః = చేయఁబడలేదు. ఏకశేషః= ఏకశేషవృత్తియు, న కృతః= చేయఁబడలేదు. క్రమాదృతే = వరుసతప్పించి, సఙ్కరః=వేఱు వేఱులింగములు గలపదములను గలుపుట, న కృతః= చేయఁబడలేదు.

ఈనిఘంటువులో నొక్కచోట లింగనిర్ణయము చేయఁబడని పదములు వేఱువేఱులింగములు గలవిగా నుండునేని వానికి ద్వంద్వసమాసము ఏకశేషవృత్తియుఁ జెప్పఁబడలేదు.

ఉదా —'దేవతాదైవతామరాః'అని చెప్పఁబడలేదు. ఏలయనిన, దేవతాశబ్దము స్త్రీలింగము. దైవతశబ్దము నపుంసకలింగము. అమరశబ్దము పుల్లింగము. 'దేవతాదైవతామరాః' అని చెప్పియున్న పక్షమున ద్వంద్వమునఁ గడపటిపదముయొక్కలింగమే యన్నిటికివచ్చును. కావున నట్లు ద్వంద్వము చెప్పలేదు. నభః ఖం శ్రావణో నభాః=నభశ్శబ్దమునకు ఆకాశమనియు, శ్రావణమాసమనియు నర్థము గలదు. ఈయర్థములలో మొదటియర్థమున నపుంసకము. రెండవయర్థమునఁ బుల్లింగము.ఏకశేషము చెప్పిన నేలింగమునఁ బదమున్నదో ఆలింగమే వచ్చును. కాఁబట్టి యాదోషము రాకుండుటకై 'ఖశ్రావణౌ తు నభసీ' యని చెప్పఁబడలేదు.

సమానలింగములకును ఒక్కచోట లింగనిర్ణయము చేయఁబడినవానికిని ద్వంద్వైకశేషములు చెప్పఁబడినవి. 'స్వర్గనాకత్రిదివత్రిదశాలయాః' మఱియొకచోటఁ జెప్పఁబడనివైనను అన్నియు పుల్లింగములు గనుక ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. 'అప్సరోయక్షరక్షోగంధర్వకిన్నరాః' ఇందు అప్సరస్ - స్త్రీలింగము యక్ష-పుల్లింగము. రక్షస్ - నపుంసకలింగము. గంధర్వకిన్నరపదములు పుల్లింగములు. ఇవి యిట్లు వేర్వేఱులింగములు గలవైనను,ఇతరస్థలములందు వీనికిలింగములు నిర్ణయింపఁబడియుండుటం జేసి ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. క్రమము విడిచి సంకరమును జెప్పఁబడ లేదు. అనఁగాఁ బర్యాయములు చెప్పునపుడొక్కపుల్లింగము, ఒకనపుంసకము, ఒకస్త్రీలింగము, ఒకపుల్లింగము-ఇట్లన్నియుఁ గలిపి చెప్పక యేలింగపుఁబదము లారంభింపఁబడునో, వానిని ముగించి పిమ్మట మఱియొకలింగముపదములారంభింపఁబడును. "స్తవః స్తోత్రం స్తుతిర్నుతిః"అనుచోట, స్తవః అనుపుల్లింగము, స్తోత్రం అనునపుంసకము, స్తుతిః, నుతిః, అను రెండు స్త్రీలింగములు నొక్కటిగాఁ జెప్పఁబడినవిగాని "స్తుతిః స్తోత్రం స్తవో నుతిః" అని చెప్పఁబడలేదు.

అవ. లింగమును విధించునపుడు వర్ణలాఘవముకొఱకు కొన్ని సంకేతములఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

శ్లో. త్రిలిఙ్గ్యాం త్రిష్వితి పదం మిథునే తు ద్వయోరితి,
నిషిద్ధలిఙ్గం శేషార్థం త్వన్తాథాది న పూర్వభాక్. ౫

టీ. త్రిలిఙ్గ్యాం=మూఁడులింగములందు, త్రిషు ఇతి పదం-త్రిషు అనుపదము, మిథునే తు-స్త్రీపుల్లింగములందు, ద్వయోః ఇతి=ద్వయోః అనుపదము, ఉక్తమ్ = చెప్పఁబడినది. నిషిద్ధలిఙ్గమ్ = నిషేధింపఁబడిన లింగము గలపదము, శేషార్థమ్=తక్కినలింగములుగలది, త్వన్తాథాది= "తు" అనుపదము కడపటఁగలది. "అథ" అనుపదము మొదటఁగలది, పూర్వభాక్=ముందుపదములతో నన్వయించునది, న=కాదు.

తా. మూఁడులింగములు గలపదమును "త్రిషు" అనుటచేతను, స్త్రీలింగపుల్లింగములు గలపదమును "ద్వయోః" అనుటచేతను దెలుపుదును."త్రిషు స్ఫులిఙ్గోఽగ్నికణః"-ఇచట స్ఫులింగపదము మూఁడులింగములు గలదని తెలుపుటకై "త్రిషు"అనిచెప్పఁబడినది."ద్వయోః జ్వాలకీలౌ"- ఇచ్చట జ్వాలకీలశబ్దములు పుల్లింగస్త్రీలింగములలో రెండింటియందు వచ్చు నని తెలియఁజేయుటకై "ద్వయోః" అని చేర్పఁబడినది. పెద్దభార్య పతివ్రత యనిన రెండవది చెడ్డది యని యర్థమగునట్లు ఏపదము ఏలింగమున రా దనఁబడునో, తక్కినలింగములలో నది వచ్చు నని యర్థము. "వజ్ర మస్త్రీ" అనుచోట స్త్రీలింగమును నిషేధించుటచే వజ్రశబ్దము పుల్లింగనపుంసకలింగములలో వచ్చును. 'తు' అనుపదము కడపట నున్నపదము ముందుపదముతో నన్వయింపదు. ఉదా.— "పులోమజా శచీంద్రాణీ నగరీ త్వమరావతీ" ఇట నగరీపదము ఇంద్రాణీపదముతో నన్వయింపక, ముందటి యమరావతీపదముతో నన్వయించును. అట్లే 'అథ'పదము మొదట గలది ముందటిపదముతోఁ జేరదు. ఉదా.—జవోఽథ శీఘ్రం త్వరితమ్. ఇట శీఘ్రపదము జవపదముతో నన్వయింపక త్వరితపదముతోఁ జేరును.

స్వర్గవర్గము.

స్వరవ్యయం స్వర్గనాకత్రిదివత్రిదశాలయాః, సురలోకో ద్యోదివౌ (ద్వే స్త్రియాం) (క్లీబే) త్రివిష్టపమ్ ౯	స్వః॥ అవ్య॥ స్వర్గః, నాకః, త్రిదివః, త్రిదశాలయః, సురలోకః॥ పు॥ ద్యౌః॥ ఓ॥ ద్యౌ॥ వ్-స్త్రీ॥ త్రివిష్టపమ్ ॥న॥ ౯ - స్వర్గము పేళ్లు. Paradise; Heaven.
అమరా నిర్జరా దేవాస్త్రిదశా విబుధాస్సురాః, సుపర్వాణస్సుమనసస్త్రిదివేశా దివౌకసః. ౭. ఆదితేయా దివిషదో లేఖా అదితినన్దనాః, ఆదిత్యా ఋభవోఽస్వప్నా అమర్త్యా అమృతాన్ధసః	అమరాః - నిర్జరాః-దేవాః - త్రిదశాః - విబుధాః-సురాః - సుపర్వాణః ॥న్॥ సుమనసః॥ స్॥ త్రిదివేశాః-దివౌకసః ॥స్॥ ఆదితేయాః - దివిషదః ॥ద్॥ లేఖాః - అదితినన్దనాః - ఆదిత్యాః - ఋభవః ॥ఉ॥ అస్వప్నాః-అమర్త్యాః - అమృతాన్ధసః ॥స్॥ బర్హిర్ముఖాః - క్రతుభుజః ॥జ్॥ గీర్వాణాః-దానవారయః ॥ఇ॥ బృన్దారకాః ॥పు॥ దైవతాని॥ న్ల॥ దేవతాః॥స్త్రీ॥ ౨౬-దేవతల పేళ్లు. ఈ దేవతావాచకశబ్దములు తఱుచుగా బహు

బర్హిర్ముఖాః క్రతుభుజో గీర్వాణా దానవారయః, బృన్దారకా దైవతాని (పుంసివా) దేవతాః (స్త్రియామ్.) ౯

వచనమునందే ప్రయోగింపఁబడుటవలన వానిని గ్రంథకర్త ప్రథమాబహువచనాంతములుగా నిర్దేశించెను గాని యివి నిత్యబహువచనాంతములు గావు. **Celestial Being.**

ఆదిత్య విశ్వ వసవస్తుషితా భాస్వరానిలాః, మహారాజిక సాధ్యాశ్చ రుద్రాశ్చ (గణదేవతాః) ౧౦

[ఆదిత్యా ద్వాదశ ప్రోక్తా విశ్వేదేవా దశ స్మృతాః, వసవశ్చాష్టసఙ్ఖ్యాతాః షట్త్రింశత్తుషితామతాః. అభాస్వరా శ్చతుష్షష్టి ర్వాతాః పఞ్చాశదూనకాః, మహారాజికనామానో ద్వేశతే వింశతిస్తథా. సాధ్యాద్వాదశ విఖ్యాతా రుద్రా ఏకాదశస్మృతాః] ఆదిత్యాః ౧౨ - విశ్వే, ౧౦॥అ॥ వసవః,౮॥ఉ॥-తుషితాః,౩౬-॥అ॥ భాస్వరాః, ౬౪-అనిలాః, ౪౯-మహారాజికాః, ౨౨౦-సాధ్యాః ౧౨ - రుద్రాః,౧౧ ॥పు-బ॥౯-గణదేవతల పేళ్లు.

విద్యాధరోఽప్సరో యక్షరక్షో గన్ధర్వ కిన్నరాః, పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధో భూతో (ఽమీ దేవయోనయః.) ౧౧

విద్యాధరః॥పు॥ (మాలిక,అంజనము మొదలగువిద్యలధరించుజీమూతవాహనుఁడు మొదలగువారు)-అప్సరాః ॥స్త్రీ-నీ॥ (ఊర్వశి మొదలగు దేవాంగనలు)-యక్షః ॥పు॥ (కుబేరాదులు)-రక్షః॥న-న॥ (లంకావాసులగు విభీషణాదులు)-గన్ధర్వః (హాహాహూహూవులు మొదలగువారు) కింనరః(అశ్వముఖులు) పిశాచః (కుబేరానుచరులగుమాంసాశనులు)-గుహ్యకః (నిధిపాలకులగుమాణిభద్రాదులు) - సిద్ధః (విశ్వావసుప్రభృతులు)-భూతః ॥పు॥(రుద్రానుచరు లగుబాలగ్రహాదులు)౧౦-అమీ=వీరు, దేవయోనయః= దేవతలకు జనించినవారు. **Demi-gods.**

అసురా దైత్య దైతేయ దనుజేన్ద్రారి దానవాః, శుక్రశిష్యా దితిసుతాః పూర్వదేవా స్సురద్విషః. ౧౨

అసురాః-దైత్యాః దైతేయాః - దనుజాః- ఇన్ద్రారయః ॥ఇ॥ దానవాః - శుక్రశిష్యాః-దితి

సుతాః-పూర్వదేవాః - సురద్విషః ॥ష-పు-బ॥ ౧౦- అసురులపేళ్లు. **Giants, Demons.**

సర్వజ్ఞ స్సుగతో బుద్ధో ధర్మరాజ స్తథాగతః, సమన్తభద్రో భగవాన్మారజి ల్లోకజిజ్జినః. షడభిజ్ఞో దశబలోఽద్వయవాదీ వినాయకః, మునీన్ద్ర శ్శ్రీఘన శ్శాస్తాముని(శ్శాక్యమునిస్తు యః). ౧౩. స శాక్యసింహ స్సర్వార్థసిద్ధ శ్శౌద్ధోదనిశ్చ (సః), గౌతమ శ్చార్కబన్ధుశ్చ మాయాదేవీసుతశ్చ (సః). ౧౪

సర్వజ్ఞః-సుగతః-బుద్ధః - ధర్మరాజః - తథాగతః - సమన్తభద్రః - భగవాన్ ॥త్॥ మారజిత్ -లోకజిత్ - జినః-షడభిజ్ఞః-దశబలః-అద్వయవాదీ ॥న్॥ వినాయకః - మునీన్ద్రః-శ్రీఘనః-శాస్తా॥ఋ॥మునిః ॥పు॥ ౧౮-బుద్ధదేవుని పేళ్లు. శాక్యసింహః-సర్వార్థసిద్ధః - శౌద్ధోదనిః - గౌతమః-అర్కబన్ధుః - మాయాదేవీసుతః ॥పు॥ ౬-యః=ఎవఁడు, శాక్యమునిః = "శాకవృక్షప్రతిచ్ఛన్నంవాసంయస్మాచ్చ చక్రిరే, తస్మాదిక్ష్వాకువంశ్యాస్తే శాక్యా ఇతి భువి స్మృతాః".అని చెప్పఁబడిన శాక్యవంశమునఁ బుట్టిన బుద్ధావాంతరభేదము గలశాక్యముని కలఁడో,సః=ఆబుద్ధదేవుని పేళ్లు. **Lord Buddha or Gautama.**

బ్రహ్మాఽఽత్మభూస్సురజ్యేష్ఠః పరమేష్ఠీ పితామహః, హిరణ్యగర్భో లోకేశః స్వయంభూశ్చతురాననః. ౧౬. ధాతాఽబ్జయోని ర్ద్రుహిణో విరిఞ్చిః కమలాసనః, స్రష్టా ప్రజాపతి ర్వేధా విధాతా విశ్వసృ డ్విధిః [శతానన్ద శ్శతధృతిర్విరిఞ్చోఽజో విరిఞ్చనః]

బ్రహ్మా ॥న్॥ ఆత్మభూః-సురజ్యేష్ఠః - పరమేష్ఠీ॥న్॥ పితామహః - హిరణ్యగర్భః - లోకేశః- స్వయంభూః - చతురాననః - ధాతా॥ఋ॥ అబ్జయోనిః - ద్రుహిణః - విరిఞ్చిః - కమలాసనః - స్రష్టా ॥ఋ॥ ప్రజాపతిః - వేధాః ॥స్॥విధాతా ॥ఋ॥ విశ్వసృట్ ॥జ్॥ విధిః ॥పు॥ ౨౦ - బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు [శతానన్దః - శతధృతిః-విరిఞ్చః- అజః-విరిఞ్చనః. అధికపాఠము.] **Brahma.**

బొంబాయిప్రతియం దుండు అధికపాఠము.

[నాభిజన్మాఽణ్డజః పూర్వోఽనిధనః కమలోద్భవః, సదానన్దో రజోమూర్తిః సత్యకో హంసవాహనః.]

విష్ణు ర్నారాయణః కృ

విష్ణుః-నారాయణః - కృష్ణః - వైకుణ్ఠః - విష్ట

ష్ణో వైకుణ్ఠో విష్టరశ్ర
వాః, దామోదరో హృ
షీకేశః కేశవో మాధ
వ స్స్వభూః. ౧౮. దై
త్యారిః పుణ్డరీకాక్షో
గోవిన్దో గరుడధ్వజః, పీ
తామ్బరో ఽచ్యుతశ్శార్ఙ్గీ
విష్వక్సేనో జనార్దనః
ఉపేన్ద్ర ఇన్ద్రావరజ శ్చ
క్రపాణి శ్చతుర్భుజః, ప
ద్మనాభో మధురిపుర్వా
సుదేవస్త్రివిక్రమః. ౨౦
దేవకీనన్దనశ్శౌరి శ్శ్రీపతిః
పురుషోత్తమః, వనమా
లీ బలిధ్వంసీ కంసారాతి
రధోక్షజః. ౨౧. విశ్వం
భరః కైటభజి ద్విధు
శ్శ్రీవత్సలాఞ్ఛనః, [గ
దాగ్రజో ముఞ్జకేశో దా
శార్హో దశరూపభృత్.]

రశ్రవాః ॥స్॥ దామోదరః - హృషీకేశః -
కేశవః-మాధవః - స్వభూః - దైత్యారిః-పుణ్డరీ
కాక్షః - గోవిన్దః - గరుడధ్వజః - పీతామ్బరః-
అచ్యుతః - శార్ఙ్గీ ॥న్॥ విష్వక్సేనః జనార్దనః -
ఉపేన్ద్రః-ఇన్ద్రావరజః - చక్రపాణిః-చతుర్భుజః-
పద్మనాభః - మధురిపుః - వాసుదేవః - త్రివి
క్రమః - దేవకీనన్దనః-శౌరిః - శ్రీపతిః-పురుషోత్త
మః - వనమాలీ ॥న్॥ బలిధ్వంసీ ॥న్॥ కంసా
రాతిః-అధోక్షజః - విశ్వంభరః - కైటభజిత్ -
విధుః - శ్రీవత్సలాఞ్ఛనః ॥పు॥ ౩౯ - విష్ణుదేవు
నిపేళ్లు. [గదాగ్రజః - ముఞ్జకేశః-దాశార్హః -
దశరూపభృత్. అధికపాఠము.] **Vishnu.**

బొంబాయిప్రతియం దుండు అధికపాఠము.

[పురాణపురుషో యజ్ఞపురుషో నరకాన్త
కః, జలశాయీ విశ్వరూపో ముకున్దో ముర
మర్దనః.]

వసుదేవో (ఽస్యజనక
స్స ఏవా) ఽఽనకదున్దు
భిః. ౨౨

వసుదేవః - ఆనకదున్దుభిః ॥పు॥ ౨ - అస్య
జనకః - ఇతనితండ్రియగు వసుదేవునిపేళ్లు.
Vasudeva (Father of Krishna)

బలభద్రః ప్రలమ్బ
ఘ్నో బలదేవోఽచ్యు
తాగ్రజః, రేవతీరమణో
రామః కామపాలో హ
లాయుధః ౨౩. నీలామ్బ

బలభద్రః - ప్రలమ్బఘ్నః - బలదేవః -
అచ్యుతాగ్రజః - రేవతీరమణః - రామః-కామ
పాలః - హలాయుధః - నీలామ్బరః - రౌహిణే
యః - తాలాఙ్కః - ముసలీ - హలీ ॥న్॥ సంక
ర్షణః-సీరపాణిః-కాళిన్దీభేదనః - బలః ॥పు॥ ౧౭-

రో రౌహిణేయ స్తాలా
ఙ్కో ముసలీ హలీ, సంక
ర్షణ స్సీరపాణిః కాళిన్దీ
భేదనో బలః. ౨౪

బలరాముని పేళ్లు. **Balarama, (Krishna's brother.)**

మదనో మన్మథో మా
రః ప్రద్యుమ్నో మీనకే
తనః, కన్దర్పో దర్పకోఽ
నఙ్గః కామః పఞ్చశరః
స్మరః. ౨౫ శమ్బరారి
ర్మనసిజః కుసుమేషు రన
న్యజః, పుష్పధన్వా రతిప
తి ర్మకరధ్వజ ఆత్మభూః.
౨౬. [శృఙ్గారయోనిః
శ్రీపుత్త్రః శూర్పకారా
తి రిత్యపి.] బ్రహ్మసూ ర్వి
శ్వకేతు (స్స్యా)దనిరుద్ధ
ఉషాపతిః [అరవిన్దమశో
కంచ చూతంచ నవమ
ల్లికా, నీలోత్పలం చ ప
ఞ్చైతే పఞ్చబాణస్య
సాయకాః.]

మదనః - మన్మథః - మారః - ప్రద్యుమ్నః-
మీనకేతనః. కన్దర్పః-దర్పకః-అనఙ్గః - కామః-
పఞ్చశరః-స్మరః - శమ్బరారిః (పా) సమ్బరారిః-
మనసిజః కుసుమేషుః - అనన్యజః-పుష్పధన్వా
॥న్॥ రతిపతిః - మకరధ్వజః - ఆత్మభూః - బ్రహ్మ
సూః-విశ్వకేతుః (పా) ఋశ్యకేతుః ॥పు॥ ౨౧-
మన్మథునిపేళ్లు. **Cupid.** (శృఙ్గారయోని శ్శ్రీపు
త్త్రో రుద్రారిః కన్తుకాయజౌ, ఇక్షుచాపో మధు
సఖ శ్శూర్పకారాతిహృచ్ఛయౌ. శృఙ్గారయో
నిః-శ్రీపుత్త్రః-రుద్రారిః-కన్తుః-కాయజః - ఇక్షు
చాపః - మధుసఖః - శూర్పకారాతిః - హృచ్ఛ
యః-అధి పా.)

అనిరుద్ధః - ఉషాపతిః ॥పు॥ ౨ - అనిరుద్ధుని
పేళ్లు.

అరవిన్దమ్ - అశోకమ్ - చూతమ్ ॥న॥ నవ
మల్లికా ॥సీ॥ నీలోత్పలమ్ ॥న॥ ౫ - మన్మథుని
బాణములు.

లక్ష్మీః పద్మాలయా పద్మా
కమలా శ్రీర్హరిప్రియా.
[ఇన్దిరా లోకమాతా
మా రమా మఙ్గళదేవ
తా, భార్గవీ లోకజననీ
క్షీరసాగరకన్యకా.]

లక్ష్మీః-పద్మాలయా - పద్మా - కమలా - శ్రీః-
హరిప్రియా ॥సీ॥ ౬ లక్ష్మీదేవిపేళ్లు.
[ఇన్దిరా - లోకమాతా - మా - రమా -
మఙ్గళదేవతా - భార్గవీ-లోకజననీ - క్షీరసాగర
కన్యకా ॥సీ॥ అధికపాఠము. **Lakshmi.**

(శఙ్ఖో లక్ష్మీపతేః) పా
ఞ్చజన్య (శ్చక్రం) సుద

పాఞ్చజన్యః ॥పు॥ ఇది విష్ణుదేవుని శఙ్ఖము
పేరు. సుదర్శనమ్ ॥న॥ ఇది విష్ణుదేవునిచక్రము

ర్ణసమ్, కౌమోదకీ (గదా) (ఖడ్గో) నన్దకః కౌస్తుభో (మణిః). శార
[(చాప) శ్శార్ఙ్గం మురారేస్తు శ్రీవత్సో(లాఞ్ఛనం) మతమ్. (అశ్వాశ్చ) శైబ్య సుగ్రీవ మేఘపుష్పవలాహకాః,(సారథి) ర్దారుకో (మన్త్రీ) హ్యుద్ధవ (శ్చానుజో) గదః]

వేరు కౌమోదకీ ॥సీ॥ ఇది విష్ణుదేవునిగదపేరు. నన్దకః॥పు॥ఇది విష్ణుదేవునిఖడ్గముపేరు.కౌస్తుభః ॥పు॥ ఇది విష్ణువు ధరియించు మణిపేరు.

శార్ఙ్గమ్ ॥న॥ ఇది విష్ణుదేవుని ధనుస్సుపేరు. శ్రీవత్సః ॥పు॥ ఇది విష్ణుదేవునిపుట్టుమచ్చపేరు. శైబ్యః-సుగ్రీవః-మేఘపుష్పః- వలాహకః ॥పు॥ ౪-శ్రీకృష్ణుని తేరిగుఱ్ఱములపేళ్లు. దారుకః॥పు॥ ౧-సారథిపేరు. ఉద్ధవః ॥పు॥౧ మన్త్రిపేరు-గదః ॥పుః ౧-తోఁబుట్టువుపేరు అధికపాఠము.]

గరుత్మాన్గరుడ స్తార్క్ష్యో వైనతేయః ఖగేశ్వరః, నాగాన్తకో విష్ణు రథ స్సుపర్ణః పన్నగాశనః.

గరుత్మాన్ ॥త్॥ గరుడః-తార్క్ష్యః - వైనతేయః-ఖగేశ్వరః - నాగాన్తకః - విష్ణురథః - సుపర్ణః-పన్నగాశనః ॥పు॥ ౯-విష్ణుదేవుని వాహనమగు గరుత్మంతుని పేళ్లు.

శంభు రీశః పశుపతి శ్శివ శ్శూలీ మహేశ్వరః, ఈశ్వర శ్శర్వ ఈశాన శ్శంకర శ్చన్ద్రశేఖరః. ౩౦
భూతేశః ఖణ్డపరశు ర్గిరీశో గిరిశో మృడః, మృత్యుఞ్జయః కృత్తివాసాః పినాకీ ప్రమథాధిపః. ఉగ్రః కపర్దీ శ్రీకణ్ఠ శ్శితికణ్ఠః కపాలభృత్, వామదేవో మహాదేవో విరూపాక్ష స్త్రిలోచనః. ౩౨.
కృశానురేతా స్సర్వజ్ఞో ధూర్జటి ర్నీలలోహితః. హరః స్మరహరో భర్గ

శంభుః-ఈశః-పశుపతిః - శివః-శూలీ॥న్॥మహేశ్వరః - ఈశ్వరః-శర్వః - ఈశానః-శంకరః-చన్ద్రశేఖరః-భూతేశః - ఖణ్డపరశుః - గిరీశః-గిరిశః-మృడః-మృత్యుఞ్జయః-కృత్తివాసాః ॥స్॥ పినాకీ॥న్॥ ప్రమథాధిపః-ఉగ్రః-కపర్దీ॥న్॥ శ్రీకణ్ఠః-శితికణ్ఠః-కపాలభృత్ - వామదేవః-మహాదేవః-విరూపాక్షః-త్రిలోచనః - కృశానురేతాః॥స్॥ సర్వజ్ఞః-ధూర్జటిః - నీలలోహితః-హరః-స్మరహరః-భర్గః-త్ర్యమ్బకః - త్రిపురాన్తకః-గఙ్గాధరః-అన్ధకరిపుః-క్రతుధ్వంసీ ॥న్॥ వృషధ్వజః-వ్యోమకేశః-భవః-భీమః-స్థాణుః-రుద్రః - ఉమాపతిః॥ ॥పు॥ ౪౮-శివునిపేళ్లు. **Siva.**

[శ్లో. అష్టమూర్తి రహిర్బుధ్న్యో మహాకాలో మహానటః, భస్మాఙ్గరాగోఽస్థిహార ఉగ్రాక్షో నాగకఙ్కణః. కణ్ఠేకాలోఽర్ధనారీశః

త్ర్యమ్బక స్త్రిపురాన్తకః. ౩౩. గఙ్గాధరోఽన్ధకరిపుః క్రతుధ్వంసీ వృషధ్వజః, వ్యోమకేశో భవో భీమః స్థాణూ రుద్ర ఉమాపతిః. ౩౪

కాలకూటాశనోఽనఘః. కురఙ్గపాణి ర్దిగ్వాసాః కాలకాలోఽమ్బరామ్బరః. పశ్యల్లలాటః ఖట్వాఙ్గధరః పితృవనేచరః, గజాసురారిః కుహనావటుకో వటమూలగః. ఆదిభిక్షు ర్మహామృత్యు ర్భవన్యు ర్వృషవాహనః, ఖణ్డేన్దుశిబికోఽనాది ర్జటిలో బ్రహ్మమూర్ధభృత్. నారాయణప్రియః పఞ్చవక్త్రో ద్రుహిణసారథిః, నిగమాశ్వోనదీజారో వేదకాలేయకోఽగ్నిదృక్. క్రీడాకిరాతః కైలాసమన్దిరో దక్షసంహరః,క్షోణీరథో హరిశరో మేరుధన్వాఽమ్బుధీషుధిః.]

కపర్దో (ఽస్య జటాజూటః) పినాకో ఽజగవం (ధనుః), ప్రమథా (స్స్యుః) పారిషదాః(బ్రాహ్మీత్యాద్యాస్తు) మాతరః. ౩౫

కపర్దః॥పు॥౧-ఇది, అస్యజటాజూటః=ఈశివునిజటాజూటముపేరు. పినాకః॥పు॥అజగవమ్॥న॥ ౨-ఇతనిధనుస్సుపేళ్లు. ప్రమథాః - పారిషదాః- ॥పు-బ॥౨-నంది మొదలైన ప్రమథగణముల పేళ్లు. మాతరః॥స్త్రీ-బ॥౧-బ్రాహ్మీ మొదలయిన సప్తమాతృకలపేళ్లు [బ్రాహ్మీ మాహేశ్వరీ చైవ కౌమారీ వైష్ణవీ తథా, వారాహీ చైవ చేన్ద్రాణీ చాముణ్డా సప్త మాతరః.]

విభూతి ర్భూతి రైశ్వర్య (మణిమాదిక మష్టధా),

విభూతిః-భూతిః॥సీ॥ఐశ్వర్యమ్॥న॥౩ - అష్టధావర్తమానం అణిమాదికమ్ = అణిమాద్యష్టసిద్ధులపేళ్లు. **Godly power.** [అణిమా మహిమా చైవ గరిమా లఘిమా తథా,ప్రాప్తిః ప్రాకామ్య మీశత్వం వశిత్వంచాష్టభూతయః.

ఉమా కాత్యాయనీ గౌరీ కాళీ హైమవ తీశ్వరీ. ౩౬. శివా భవానీ రుద్రాణీ శర్వాణీ సర్వమఙ్గళా, అపర్ణా పార్వతీ దుర్గా మృడానీచ

ఉమా - కాత్యాయనీ-గౌరీ - కాళీ-హైమవతీ-ఈశ్వరీ-శివా-భవానీ-రుద్రాణీ - శర్వాణీ-సర్వమఙ్గళా-అపర్ణా-పార్వతీ - దుర్గా మృడానీ-చణ్డికా-అమ్బికా ॥సీ॥ ౧౭ - శివుని భార్యయగు పార్వతీదేవి పేళ్లు. **Parwaty.**

ణ్డికాఽమ్బికా. ౩౭
[ఆర్యా దాక్షాయణీ చైవ గిరిజా మేనకాత్మజా]

[ఆర్యా-దాక్షాయణీ-గిరిజా - మేనకాత్మజా ॥స్త్రీ॥ అధికపాఠము.]

వినాయకో విఘ్నరాజ ద్వైమాతుర గణాధి పాః, (అ) ప్యేకదన్త హేరమ్బ లమ్బోదర గజాననాః. ౩౮

వినాయకః - విఘ్నరాజః - ద్వైమాతురః. గణాధిపః-ఏకదన్తః - హేరమ్బః-లమ్బోదరః - గజాననః॥పు॥౮ - శివునికుమారుఁడైనవినాయకుని పేళ్లు. **Vinayaka.**

కార్త్తికేయో మహాసేన శ్శరజన్మా షడానన, పార్వతీనన్దనః స్కన్ద స్సేనానీ రగ్నిభూ ర్గుహః. ౩౯. బాహులేయ స్తారకజి ద్విశాఖ శ్శిఖివాహనః, షాణ్మాతుర శ్శక్తిధరః కుమారః క్రౌఞ్చదారణః. ౪౦

కార్త్తికేయః మహాసేనః-శరజన్మా న్॥ షడాననః-పార్వతీనన్దనః - స్కన్దః-సేనానీః-అగ్నిభూః, గుహః-బాహులేయః-తారకజిత్ - విశాఖః-శిఖివాహనః - షాణ్మాతురః-శక్తిధరః - కుమారః-క్రౌఞ్చదారణః॥పు॥ ౧౭-శివుని కుమారుఁడగు కుమారస్వామి పేళ్లు. **Son of Siva.**

[భృఙ్గీభృఙ్గిరిట స్తుణ్డినన్దినౌ నన్దికేశ్వరే. నన్దికేశ్వరుని పేళ్లు. కర్మమోటీతు చాముణ్డా చర్మముణ్డాతు చర్చికా॥ శివపరిచారికలపేళ్లు.]

ఇన్ద్రో మరుత్వాన్మఘవా బిడౌజాః పాకశాసనః, వృద్ధశ్రవా శ్శునాసీరః పురుహూతః పురన్దరః. ౪౧. జిష్ణు ర్లేఖరర్షభ శ్శక్ర శ్శతమన్యు ర్దివస్పతిః, సుత్రామా గోత్రభిద్వజ్రీ వాసవో వృత్రహా వృషా వాస్తోష్పతి స్సురపతి ర్బలారాతి శ్శచీపతిః, జమ్భభేదీ హరిహయ స్స్వారా ణ్ణముచిసూదనః. సంక్రన్దనో దుశ్చ్యవన స్తురాషా ణ్మేఘవాహనః, ఆఖణ్డల స్సహస్రాక్ష ఋభుక్షాః

ఇన్ద్రః - మరుత్వాన్ ॥త్॥ మఘవా ॥న్॥ బిడౌజాః ॥స్॥ పాకశాసనః - వృద్ధశ్రవాః ॥స్॥ శునాసీరః - పురుహూతః - పురన్దరః - జిష్ణుః - లేఖర్షభః-శక్రః-శతమన్యుః - దివస్పతిః-సుత్రామా॥న్॥గోత్రభిత్ ॥ద్॥ వజ్రీ ॥న్॥ వాసవః - వృత్రహా ॥న్॥ వృషా ॥న్॥ వాస్తోష్పతిః - సురపతిః - బలారాతిః - శచీపతిః - జమ్భభేదీ ॥న్॥ హరిహయః-స్వారాట్ ॥జ్॥ నముచిసూదనః - సంక్రన్దనః - దుశ్చ్యవనః - తురాషాట్ ॥హ్॥ మేఘవాహనః - ఆఖణ్డలః - సహస్రాక్షః - ఋభుక్షాః॥న్-పు॥౩౫-దేవేంద్రుని పేళ్లు. **Indra**

[శ్లో. ప్రాచీనబర్హి రహిహా పృతనాషా ట్పులోమజిత్. టీక. ప్రాచీనబర్హిః అహిహా॥న్॥పృతనాషాట్ ॥హ్॥పులోమజిత్ అధికపాఠము.]

(తస్యతు ప్రియా). ౪౨. పులోమజా శచీన్ద్రాణీ (నగరీ) త్వమరావతీ, (హయ) ఉచ్చైశ్శ్రవా (స్సూతో) మాతలి ర్నన్దనం (వనమ్). ౪౩ (స్యాత్ప్రాసాదో) వైజయన్తో జయన్తః పాకశాసనిః,

పులోమజా-శచీ-ఇన్ద్రాణీ ॥స్త్రీ॥ ౩-ఇంద్రుని భార్య పేళ్లు. **Indra's wife.**

అమరావతీ॥స్త్రీ॥౧-ఇంద్రునిపట్టణము పేరు.

ఉచ్చైశ్శ్రవాః॥స్-పు॥అతనిగుఱ్ఱము పేరు. మాతలిః పు॥౧ - అతనిసారథి పేరు. నన్దనమ్॥న॥౧-అతనివనము పేరు. వైజయన్తః ॥పు॥ ౧ - అతని మేడ పేరు. జయన్తః - పాకశాసనిః॥పు॥౨-అతనికుమారుని పేళ్లు.

ఐరావతోఽభ్రమాత ఙ్గైరావ ణాభ్రమువల్లభాః. ౪౪

ఐరావతః-అభ్రమాతఙ్గః - ఐరావణః అభ్రమువల్లభః॥పు॥౪-అతనియేనుఁగు పేళ్లు.
Indra's elephant.

హ్రాదినీ వజ్ర (మస్త్రీ స్యా) త్కులిశం భిదురం పవిః, శతకోటి స్స్వరు శ్శమ్బో దమ్భోళి రశని ర్ద్వయోః). ౪౫

హ్రాదినీ॥స్త్రీ॥వజ్రమ్ ॥పు॥ కులిశమ్ - భిదురమ్ ॥న॥ పవిః - శతకోటిః - స్వరుః - శమ్బః - దమ్భోళిః ॥పు॥ అశనిః ॥పు॥ ౧౦ - వజ్రాయుధము పేళ్లు. **Thunder-bolt.**

వ్యోమయానం విమానో (ఽస్త్రీ) (నారదాద్యా) స్సురర్షయః, (స్యా) త్సుధర్మా దేవసభా పీయూష మమృతం సుధా. మన్దాకినీ వియద్గఙ్గా స్వర్ణదీ సురదీర్ఘికా, మేరు స్సుమేరు

వ్యోమయానమ్॥న॥విమానః॥పు॥౨ - దేవరథము పేళ్లు. **Aeroplane.** సురర్షయః ॥ఇ-పు బ॥ ౧ నారదుఁడు మొదలుగాఁగల దేవర్షుల పేళ్లు. సుధర్మా(పా) సుశర్మా॥న్॥ దేవసభా॥స్త్రీ॥౨-దేవసభ పేళ్లు. పీయూషమ్ అమృతమ్॥న॥ సుధా॥స్త్రీ॥ ౩-అమృతము పేళ్లు. మన్దాకినీ-వియద్గఙ్గా-స్వర్ణదీ-సురదీర్ఘికా॥స్త్రీ॥ ౪-ఆకాశగంగ పేళ్లు. మేరుః-సుమేరుః-హేమాద్రిః-రత్నసానుః-

హైమాద్రీ రత్నసాను స్సురాలయః. (పఞ్చైతే దేవతరవో) మన్దారః పారిజాతకః, సన్తానః కల్పవృక్షశ్చ (పుంసి వా) హరిచన్దనమ్. ౫౦

సురాలయః॥పు॥౫-మేరుపర్వతము పేళ్లు. మన్దారః-పారిజాతకః-సన్తానః - కల్పవృక్షః॥పు॥హరిచన్దనమ్॥న॥౫-దేవతలవృక్షముల పేళ్లు.

సనత్కుమారో వైధాత్ర స్స్వర్వైద్యా వశ్వినీసుతౌ, నాసత్యా వశ్వినౌ దస్రా వాశ్వినేయౌ చ (తావుభౌ) ౫౧

సనత్కుమారః - వైధాత్రః॥పు॥౨-బ్రహ్మపుత్త్రుఁడైనసనత్కుమారుని పేళ్లు. స్వర్వైద్యౌ-అశ్వినీసుతౌ - నాసత్యౌ అశ్వినౌ - దస్రౌ-ఆశ్వినేయౌ॥పు-ద్వి॥౬ - దేవవైద్యులయిన యశ్వి దేవతల పేళ్లు. **Divine physicians.**

(స్త్రియాం బహుః) ష్వప్సరస స్స్వర్వేశ్యా (ఊర్వశీముఖాః), ఊర్వశీ మేనకా రమ్భా ఘృతాచీ చ తిలోత్తమా, సుకేశీ మఞ్జుఘోషా చ చిత్ర రేఖా సురాజ్ఞనాః] (హాహా హూహూ శ్చైవమాద్యా)గన్ధర్వా (స్త్రిదివౌకసామ్.) ౫౨

అప్సరస. ॥స॥ స్వర్వేశ్యాః॥సీ॥౨ - ఊర్వశి మొదలుగాఁగల దేవవేశ్యల పేళ్లు. **Celestial Courtesans** [ఊర్వశీ, మేనకా, రంభా, ఘృతాచీ, తిలోత్తమా, సుకేశీ, మంజుఘోషా, చిత్ర రేఖా, సురాజ్ఞనా. అధికపాఠము] గన్ధర్వాః (పా) గాన్ధర్వాః ॥పు-బ॥౧ - దేవతలలో హాహాహూహూవులు మొదలయిన దేవగాయకుల పేర్లు. **Damsels.**

అగ్ని ర్వైశ్వానరో వహ్ని ర్వీతిహోత్రో ధనంజయః, కృపీటయోని ర్జ్వలనో జాతవేదా స్తనూనపాత్. ౫౩. బర్హి శ్శుష్మా కృష్ణవర్త్మా

అగ్నిః-వైశ్వానరః - వహ్నిః-వీతిహోత్రః - ధనంజయః- కృపీటయోనిః-జ్వలనః-జాతవేదాః ॥స॥తనూనపాత్ ॥ద॥బర్హిః॥స॥శుష్మా॥న॥ (ప) బర్హిశ్శుష్మా ॥న॥ కృష్ణవర్త్మా॥న॥శోచిష్కేశః-ఉషర్బుధః - ఆశ్రయాశః-బృహద్భానుః-కృశానుః-పావకః - అనలః-రోహితాశ్వః - వాయుస

శోచిష్కేశ ఉషర్బుధః, ఆశ్రయాశో బృహద్భానుః కృశానుః పావకో ఽనలః. రోహితాశ్వో వాయుసఖ శ్శిఖావా నాశుశుక్షణిః, హిరణ్యరేతా హుతభు గ్దహనో హవ్యవాహనః. ౫౫ సప్తార్చి ర్దమునా శ్శుక్ర శ్చిత్రభాను ర్విభావసుః, శుచి రప్పిత్త

ఖః - శిఖావాన్ ॥త॥ ఆశుశుక్షణిః-హిరణ్యరేతాః ॥స॥ హుతభుక్ ॥జ॥దహనః-హవ్యవాహనః-సప్తార్చిః ॥పు॥ దమునాః ॥స॥ శుక్రః-చిత్రభానుః-విభావసుః-శుచిః ॥పు॥ అప్పిత్తమ్ ॥న॥ ౩౪-అగ్నిహోత్రుని పేళ్లు.

మౌర్వస్తు బాడబో బడబానలః. ౫౬. (వహ్నే ర్ద్వయో) ర్జ్వాల కీలా వర్చి ర్హేతి శ్శిఖా (స్త్రియామ్), (త్రిషు) స్ఫులిఙ్గో ఽగ్నికణ స్సన్తాప స్సంజ్వర (స్సమౌ)

ఔర్వః-బాడబః-బడబానలః ॥పు॥ ౩-బడబాగ్ని పేళ్లు. జ్వాలః-కీలః ॥పు॥ అర్చిః॥స॥హేతిః ॥సీ॥ ౪-వహ్నేః=అగ్నియొక్క, శిఖా=జ్వాల పేళ్లు. **Flame.** స్ఫులిఙ్గః ॥త్రి॥ అగ్నికణః॥పు॥ ౨-మిణుఁగురుల పేళ్లు. సన్తాపః-సంజ్వరః॥పు॥ ౨-వేఁడిమి పేళ్లు. **Heat.**

[ఉల్కా స్యా న్నిర్గతజ్వాలా భూతి ర్భసిత భస్మనీ, క్షారో రక్షా చ దావస్తు దవో వనహుతాశనః.]

[ఉల్కా॥ ౧ కొఱవి పేరు. భూతిః॥సీ॥ భసితమ్ - భస్మ ॥న-న॥ క్షారః ॥పు॥ రక్షా ॥సీ॥ ౫-బూది పేళ్లు **Ashes.** దావః-దవః॥పు॥కారుచిచ్చు పేళ్లు. అధికపాఠము.]

ధర్మరాజః పితృపతి స్సమవర్తీ పరేతరాట్, కృతాన్తో యమునాభ్రాతా శమనో యమరా డ్యమః. ౫౭. కాలో దణ్డధర శ్శ్రాద్ధదేవో వైవస్వతో ఽన్తకః,

ధర్మరాజః - పితృపతిః-సమవర్తి॥న॥ - పరేతరాట్ ॥జ॥-కృతాన్తః-యమునాభ్రాతా॥ ఋ॥ శమనః-యమరాట్ - యమః- కాలః-దణ్డధరః-శ్రాద్ధదేవః - వైవస్వతః - అన్తకః ॥పు॥ ... యముని పేళ్లు. **God of death, Yama.**

రాక్షసః కోణపః క్రవ్యాత్క్రవ్యాదోఽస్రప ఆశరః. ౫౯. రాత్రించరో రాత్రిచరః కర్బురో నికషాత్మజః, యాతుధానః పుణ్యజనో నైరృతో యాతు రక్షసీ.

రాక్షసః-కోణపః (పా) కౌణపః-క్రవ్యాత్ ॥ద॥ క్రవ్యాదః-అస్రపః (పా) ఆశ్రపః-ఆశరః (పా)ఆసురః-రాత్రించరః - రాత్రిచరః-కర్బురః (పా)కర్బరః-నికషాత్మజః-యాతుధానః - పుణ్యజనః-నైరృతః ॥పు॥ యాతు-రక్షః ॥స-న॥ ౧౫-నిర్రృతిపేళ్లు.

ప్రచేతా వరుణః పాశీ యాదసాంపతి రప్పతిః,

ప్రచేతాః॥స॥వరుణః-పాశీ॥న॥ యాదసాంపతిః-అప్పతిః ॥పు॥ ౫-వరుణునిపేళ్లు.

శ్వసన స్స్పర్శనో వాయు ర్మాతరిశ్వా సదాగతిః ౬౧. పృషదశ్వో గన్ధవహో గన్ధవాహా నిలాఽఽశుగాః, సమీర మారుత మరు జ్జగత్ప్రాణ సమీరణాః నభస్వ ద్వాత పవన పవమాన ప్రభఞ్జనాః,

శ్వసనః॥ - స్పర్శనః-వాయుః-మాతరిశ్వా - ॥న॥ సదాగతిః - పృషదశ్వః-గన్ధవహః-గన్ధవాహః - అనిలః - ఆశుగః - సమీరః-మారుతః-మరుత్ - జగత్ప్రాణః - సమీరణః-నభస్వాన్ ॥త్॥-వాతః-పవనః-పవమానః-ప్రభఞ్జనః ॥పు॥ ౨౦-వాయుదేవునిపేళ్లు. **Wind.**

[ప్రకమ్పనో మహావాతో ఝంఝూవాత స్సవృష్టికః, ప్రకమ్పనః - మహావాతః-ఝంఝూవాతః-సవృష్టికః. ౪ - గాలితోఁగూడినవాన. **Terrible blast.** అధికపాఠము.]

ప్రాణో ఽపాన స్సమాన శ్చోదాన వ్యానౌ చ వాయవః. ౬౩. శరీరస్థా ఇమే

ప్రాణః-అపానః - సమానః - ఉదానః-వ్యానః॥ ౫-ఇమే=ఇవి, శరీరస్థాః=శరీరమునందుండు, వాయవః=(అయిదు) వాయువులపేళ్లు.

[(హృది) ప్రాణో(గుదే)ఽపాన స్సమానో (నాభిసంస్థితః, ఉదానః(కణ్ఠదేశస్థో) వ్యాన (స్సర్వశరీరగః) నాగశ్చ కూర్మః కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః, (వాగ్ద్వారే)నాగ(ఆఖ్యాతః)కూర్మ (ఉన్మీలనే స్మృతః). కృకరా (చ్ఛుతుతంజ్ఞేయం) దేవదత్తా (ద్విజృమ్భణమ్), (న జహాతి మృతం వాపి సర్వవ్యాపీ) ధనఞ్జయః. అధికపాఠము.]

రంహ స్తరసీ తు రయ స్స్యదః, జవోఽథ

రంహః - తరః ॥స-న॥ రయః - స్యదః-జవః ॥పు॥ ౫-వేగముతోఁగూడినగమనముపేళ్లు.

శీఘ్రం త్వరితం లఘు క్షిప్ర మరం ద్రుతమ్. సత్వరం చపలం తూర్ణ మవిలమ్బిత మాశు చ,

శీఘ్రమ్-త్వరితమ్-లఘు-క్షిప్రమ్ - అరమ్-ద్రుతమ్-సత్వరమ్ - చపలమ్ - తూర్ణమ్-అవిలమ్బితమ్ - ఆశు ॥న॥ ౧౧-శీఘ్రముపేళ్లు.

సతతానారతాశ్రాన్త సన్తతావిరతానిశమ్ నిత్యానవరతాజస్రమ

సతతమ్-అనారతమ్-అశ్రాన్తమ్-సన్తతమ్ - అవిరతమ్ - అనిశమ్ - నిత్యమ్ - అనవరతమ్-అజస్రమ్ ౯- ఎడతెగని క్రియ పేళ్లు.

ప్యథాతిశయో భరః, అతివేల భృశాత్యర్థా తిమాత్రోద్గాఢ నిర్భరమ్. ౬౬. తీవ్రైకాన్త నితాన్తాని గాఢ బాఢ దృఢాని చ,

అతిశయః-భరః-అతివేలమ్-భృశమ్ - అత్యర్థమ్ - అతిమాత్రమ్ - ఉద్గాఢమ్-నిర్భరమ్-తీవ్రమ్-ఏకాన్తమ్-నితాన్తమ్-గాఢమ్ - బాఢమ్ - దృఢమ్॥ ౧౪ - అతిశయము పేళ్లు.

క్లీబే శీఘ్రా ద్యసత్త్వే స్యా త్త్రి ష్వేషాం భేద్యగామి యత్. ౬౭

శీఘ్రశబ్దము మొదలు ౨౦-క్రియావిశేషణములైనను గుణవాచకములైనను ॥న॥ అతిశయశబ్దము మొదలు ౧౪-క్రియావిశేషణములైనపుడు ॥న॥ గుణవాచకములైనపుడు॥ పు॥ పై ౩౪-శబ్దములలోనేశబ్దమైనను విశేష్యముతోఁగూడునపుడు ॥త్రి॥

కుబేర స్త్ర్యమ్బకసఖో యక్షరా డ్గుహ్యకేశ్వరః, మనుష్యధర్మా ధనదో రాజరాజో ధనాధిపః కిన్నరేశో వైశ్రవణః పౌలస్త్యో నరవాహనః, య క్షైకపిఙ్గైలబిల శ్రీద పుణ్యజనేశ్వరాః. ౬౮

కుబేరః-త్ర్యమ్బకసఖః - యక్షరాట్ ॥జ॥ గుహ్యకేశ్వరః-మనుష్యధర్మా॥న॥ - ధనదః-రాజరాజః - ధనాధిపః - కిన్నరేశః - వైశ్రవణః-పౌలస్త్యః - నరవాహనః యక్షః - ఏకపిఙ్గః-ఐలబిలః - శ్రీదః - పుణ్యజనేశ్వరః ॥పు॥ ౧౭-కుబేరునిపేళ్లు. **God of wealth, Kubera**

(అ స్యోద్యానం) చైత్రరథం (పుత్త్రస్తు) నలకూబరః, కైలాసః(స్థాన) మలకా (పూ) (ర్విమానంతు) పుష్పకమ్. ౨౦. స్యాత్కిన్నరః కింపురుష స్తురఙ్గవదనో మయుః, నిధి (ర్నా) శేవధి (ర్భేదాః) పద్మశఙ్ఖాదయో (నిధేః). ౨౧. [మహాపద్మశ్చ పద్మశ్చ శఙ్ఖో మకర కచ్ఛపౌ, ముకున్ద కున్ద నీలాశ్చ ఖర్వశ్చ నిధయో నవ.]

చైత్రరథమ్ ॥న॥ ౧ - కుబేరునితోఁట పేరు. నలకూబరః॥పు॥౧-ఇతనికుమారుని పేరు. కైలాసః ॥పు॥ ఇతనియునికిపట్టు పేరు. అలకా ॥సీ॥ ౧ ఇతనిపట్టణము పేరు. పుష్పకమ్॥న॥ ౧-ఇతని విమానము పేరు. కింనరః-కింపురుషః తురఙ్గవదనః-మయుః ॥పు॥ ౪-కన్నరుల పేళ్లు. కొందఱీనాలుగును నాలుగుజాతు లందరు. నిధిః-శేవధిః. (పా) సేవధిః ॥పు॥ ౨-నిధి పేళ్లు. **Treasure.** పద్మశఙ్ఖాదయః=పద్మము, శంఖము మొదలైనవి, నిధేః=నిధియొక్క, భేదాః = భేదములు. పద్మము శంఖము మొదలైనవి తొమ్మిదియు నిధిభేదములనుట.

[మహాపద్మః, పద్మః, శఙ్ఖః, మకరః, కచ్ఛపః, ముకున్దః, కున్దః, నీలః, ఖర్వః ఇవి నవ నిధిభేదములు.]

ఇతి స్వర్గవర్గః.

స్వర్గముతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

ద్యో దివౌ (ద్వే స్త్రియాం) మభ్రం వ్యోమ పుష్కర మమ్బరమ్, నభో ఽన్తరిక్షం గగన మనన్తం సురవర్త్మ ఖమ్. వియ ద్విష్ణుపదం(వాతు పుం) స్యాకాశ విహాయ సీ, [విహాయసో ఽపి నాకో ఽపి ద్యు రపి స్యాత్తదవ్యయమ్, తారాపథ శ్శబ్దగుణో మేఘద్వారం మహాబిలమ్].

ఇతి వ్యోమవర్గః.

ద్యౌః॥ఓ॥-ద్యోః॥వ్॥.సీ॥అభ్రమ్ - వ్యోమ ॥న్॥ పుష్కరమ్-అమ్బరమ్-నభః ॥స్॥ అన్తరిక్షమ్-గగనమ్ - అనన్తమ్ - సురవర్త్మ ॥న్॥ ఖమ్-వియత్-విష్ణుపదమ్ ॥న॥ ఆకాశమ్ - విహాయః ॥స్॥-ప్న॥ ౧౬-ఆకాశము పేళ్లు **Sky.**

[విహాయసః-నాకః ॥పు॥ ద్యుః॥అవ్య॥-తారాపథః - శబ్దగుణః - మేఘద్వారమ్ - మహాబిలమ్. అధికపాఠము.]

ఆకాశముతోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

దిశస్తు కకుభః కాష్ఠా ఆశాశ్చహరితశ్చ(తాః). ప్రాచ్యవాచీ ప్రతీచ్య(స్తాః పూర్వదక్షిణ పశ్చిమాః),

దిశః ॥శ్॥-కకుభః॥భ్॥- కాష్ఠాః-ఆశాః॥ అ॥ హరితః॥త్-సీ-బ॥౫- దిక్సామాన్యనామములు. ప్రాచీ,అవాచి, (పా)అపాచీ, ప్రతీచీ॥సీ॥౩-వరుసగాఁ బూర్వ,దక్షిణ, పశ్చిమదిక్కుల పేళ్లు. **Region or Direction.**

(ఉత్తరా ది) గుదీచీ (స్యా) ద్దిశ్యం తు (త్రిషు దిగ్భవే). [(అవాగ్భవ) మవాచీన ముదీచీన(ముదగ్భవమ్), (ప్రత్యగ్భవం) ప్రతీచీనం ప్రాచీనం (ప్రాగ్భవం త్రిషు).

ఉదీచీ॥ సీ ॥ ౧-ఉత్తరదిక్కు పేరు. **North.** దిశ్యమ్॥త్రి॥౧-దిక్కు లందుఁ బుట్టినవస్తువు పేరు. [అవాచీనమ్ = దక్షిణదిక్కునఁబుట్టినది, ఉదీచీనమ్ = ఉత్తరదిక్కునఁబుట్టినది, ప్రతీచీనమ్ = పడమటిదిక్కునఁబుట్టినది, ప్రాచీనమ్ = తూర్పుదిక్కునఁ బుట్టినది.] **Eastern.**

ఇన్ద్రో వహ్నిః పితృపతి ర్నైరృతో వరుణో మరుత్, కుబేర ఈశః (పతయః పూర్వాదీనాం దిశాం క్రమాత్). ౨౫

ఇన్ద్రః-వహ్నిః-పితృపతిః - నైరృతః-వరుణః-మరుత్ - కుబేరః - ఈశః ॥పు॥ ౮ - క్రమాత్ =వరుసగా, పూర్వాదీనామ్ = తూర్పు మొదలైన, దిశామ్ = (ఎనిమిది) దిక్కులకు, పతయః = అధిపతుల పేర్లు.

ఐరావతః పుణ్డరీకో వామనః కుముదో ఽఞ్జనః,పుష్పదన్త స్సార్వభౌమ స్సుప్రతీక (శ్చ దిగ్గజాః). కరిణ్యో ఽభ్రముః కపిలా పిఙ్గలా ఽనుపమా క్రమాత్, తామ్రపర్ణీ శుభ్రదన్తీ చాఙ్గనా చాఞ్జనావతీ. ౨౨

ఐరావతః - పుణ్డరీకః-వామనః - కుముదః-అఞ్జనః-పుష్పదన్తః-సార్వభౌమః-సుప్రతీకః ॥పు॥ ౮-దిగ్గజాః=(వరుసగా నెనిమిది)దిగ్గజముల పేళ్లు.

అభ్రముః - కపిలా - పిఙ్గలా - అనుపమా-తామ్రపర్ణీ - (పా) తామ్రకర్ణీ - శుభ్రదన్తీ-(పా) శుభదన్తీ - అఙ్గనా - అఞ్జనావతీ ॥సీ॥ ౮ - క్రమాత్ = వరుసగా, కరిణ్యః - అష్టదిగ్గజములభార్యల పేళ్లు.

(క్లీబావ్యయ న్త్వ) పదిశం(దిశోర్మధ్యే) విదిక్ (స్త్రియామ్), అభ్యన్త

అపదిశమ్ ॥న-అవ్య॥ విదిక్ ॥సీ॥౨-దిశోర్మధ్యే = రెండుదిక్కుల నడుమనుండెడు మూలదిక్కుల పేళ్లు. అభ్యన్తరమ్-అన్తరాళమ్॥న॥౨-

రం త్వన్తరాళం చక్రవాళం తు మణ్డలమ్. ౭౮

మధ్యప్రదేశము పేళ్లు. చక్రవాళమ్-మణ్డలమ్ ॥న॥ ౨-మణ్డలాకారమైనవస్తువు పేళ్లు. **Circle.**

అభ్రం మేఘో వారివాహః స్తనయిత్ను ర్వలాహకః, ధారాధరో జలధర స్తటిత్వా న్వారిదోఽమ్బుభృత్. ౭౯. ఘన జీమూత ముదిర జలము గ్ధూమయోనయః,

అభ్రమ్॥న॥ - మేఘః-వారివాహః - స్తనయిత్నుః - వలాహకః - ధారాధరః - జలధరః-తటిత్వాన్॥త్॥ - వారిదః - అమ్బుభృత్ - ఘనః-జీమూతః - ముదిరః-జలముక్॥చ్॥ - ధూమయోనిః ॥పు॥ ౧౫-మేఘము పేళ్లు. **Cloud.**

కాదమ్బినీ మేఘమాలా (త్రిషు మేఘభవే)ఽభ్రియమ్. స్తనితం గర్జితం (మేఘనిర్ఘోషో) రసితాది చ, శమ్పాశతహ్రదాహ్రాదిన్యైరావత్యః క్షణప్రభా. తటిత్సౌదామనీ విద్యు చ్చఞ్చలా చపలాఽపిచ, స్ఫూర్జథు ర్వజ్రనిర్ఘోషో మేఘజ్యోతి రిరమ్మదః. ౮౦. ఇన్ద్రాయుధం శక్రధను స్తదేవ(ఋజు)రోహితమ్, వృష్టి ర్వర్షం(తద్విఘాతే)వగ్రహావగ్రహౌ(సమౌ) ధారాసంపాత ఆసారః శీకరోఽమ్బుకణః (స్మృతః), వర్షోపల స్తు కరకా (మేఘచ్ఛన్నే ఽహ్ని) దుర్దినమ్. ౮౧

కాదమ్బినీ - మేఘమాలా॥సీ॥ ౨-మేఘపంక్తి పేళ్లు. అభ్రియమ్॥త్రి॥౧ - మేఘభవే= మేఘమునందుఁబుట్టిన జలాదుల పేరు స్తనితమ్-గర్జితమ్-రసితమ్॥న॥ ౩-మేఘములధ్వని-అనఁగా నుఱుము పేళ్లు. ఆదిశబ్దముచేత స్వనితధ్వనితాదులగు పేళ్లునుకలవు. శంపా(పా) సంపా-శతహ్రదా-హ్రాదినీ-ఐరావతీ - క్షణప్రభా - తటిత్-సౌదామనీ-(పా) సౌదామినీ - విద్యుత్-చఞ్చలా-చపలా॥సీ॥౧౦-మెఱుము స్ఫూర్జథుః-వజ్రనిర్ఘోషః(పా)వజ్రనిష్పేషః ॥పు॥౨ - వజ్రఘట్టనమువలనఁ గలిగిన మ్రోఁత పేళ్లు. మేఘజ్యోతిః ॥స్-న॥ ఇరమ్మదః ॥పు॥ ౨ - మేఘమునందున్న తేజస్సు పేళ్లు. ఇన్ద్రాయుధం - శక్రధనుః॥ష్-న॥ ౨-ఇన్ద్రధనుస్సు పేళ్లు. రోహితమ్ ॥న॥ ౧-ఋజు=చక్కఁగానున్న యాధనుస్సు పేరు. వృష్టిః ॥సీ॥-వర్షమ్॥న॥ ౨-వాన పేళ్లు. వగ్రహః-అవగ్రహః ॥పు॥ ౨ - తద్విఘాతే = ఆవర్షముయొక్క విఘ్నమునందు వర్తించును అనఁగా ననావృష్టి పేళ్లు. ధారాసంపాతః-ఆసారః॥పు॥౨-జడివాన పేళ్లు. శీకరః - అమ్బుకణః॥ పు॥ ౨ - తుంపురుల

పేళ్లు. వర్షోపలః॥పు॥కరకా॥సీ॥ (పా)కరకః॥పు॥౨-వడగండ్ల పేళ్లు. దుర్దినమ్ ॥న॥ ౧-మేఘచ్ఛన్నే= మేఘముచేతఁగప్పఁబడిన, అహ్ని=దినము పేరు.

అన్తర్ధా వ్యవధా (పుంసి)త్వన్తర్ధి రపవారణమ్, అపిధానతిరోధానపిధానాచ్ఛాదనాని చ. ౮౨

అన్తర్ధా-వ్యవధా॥సీ॥-అన్తర్ధిః॥పు॥- అపవారణమ్ - అపిధానమ్ - తిరోధానమ్-పిధానమ్ - ఆచ్ఛాదనమ్॥న॥ ౮-కప్పు పేళ్లు. **Covering or concealment.**

హిమాంశు శ్చన్ద్రమా శ్చన్ద్ర ఇన్దుః కుముదబాన్ధవః, విధుస్సుధాంశు శ్శుభ్రాంశు రోషధీశో నిశాపతిః. ౮౩. అబ్జో జైవాతృక స్సోమో గ్లౌ ర్మృగాఙ్కః కలానిధిః. ద్విజరాజ శ్శశధరో నక్షత్రేశః క్షపాకరః. ౮౪

హిమాంశుః - చన్ద్రమాః ॥స్॥ - చన్ద్రః- ఇన్దుః - కుముదబాన్ధవః - విధుః - సుధాంశుః- శుభ్రాంశుః - ఓషధీశః - నిశాపతిః - అబ్జః - జైవాతృకః - సోమః - గ్లౌః - మృగాఙ్కః - కలానిధిః - ద్విజరాజః - శశధరః - నక్షత్రేశః - క్షపాకరః ॥పు॥ ౨౦ - చంద్రుని పేళ్లు. **The Moon.**

కలాతు (షోడశో భాగో) బిమ్బో (ఽస్త్రీ) మణ్డలం (త్రిషు),

కలా ॥సీ॥ ౧-చంద్రునియొక్క పదియాఱవపాలు పేరు బిమ్బః ॥ప్న॥ మణ్డలమ్ ॥త్రి॥ ౨ - చంద్రసూర్య మండలముల పేళ్లు. **Disc.**

భిత్తం శకలఖణ్డే(వా పుంస్య)ర్ధోఽర్ధం (సమేంశకే). చన్ద్రికా కౌముదీ జ్యోత్స్నా ప్రసాదస్తు ప్రసన్నతా, కళఙ్కాఙ్కౌ లాఞ్ఛనం చ చిహ్నం లక్ష్మ చ లక్షణమ్. [పాళిః కేతు ర్ధ్వజో లిఙ్గం నిమిత్తం వ్యఞ్జనం పదమ్, ప్రజ్ఞానం చా

భిత్తమ్ ॥న॥ శకలమ్ - ఖణ్డమ్ ॥ప॥ అర్ధః ॥పు॥ ౪ - తునుక పేళ్లు. **Particle.** అర్ధశబ్దము సమాంశమును జెప్పునపుడు ॥న॥ - చన్ద్రికా - కౌముదీ - జ్యోత్స్నా ॥సీ॥ ౩ - వెన్నెల పేళ్లు. ప్రసాదః ॥పు॥ ప్రసన్నతా ॥సీ॥ ౧-తెలివి పేళ్లు. కళఙ్కః- అఙ్కః ॥పు॥ లాఞ్ఛనమ్ - చిహ్నమ్- లక్ష్మ ॥న్॥ లక్షణమ్ ॥న॥ ౬ - గుఱుతు పేళ్లు. **A spot** [పాళిః ॥సీ॥ కేతుః - ధ్వజః - లిఙ్గమ్- నిమిత్తమ్-వ్యఞ్జనమ్ - పదమ్ - ప్రజ్ఞానం - అభిజ్ఞానమ్-లలామమ్-లలామ ॥న్॥ అధికపాఠము.]

పృథిజ్ఞానం లలామం చ లలామ చ.]

సుషమా (పరమాశోభా) శోభా కాన్తిర్ద్యుతి శ్ఛవిః, అవశ్యాయస్తు నీహార స్తుషార స్తుహినం హిమమ్. ప్రాలేయం మిహికా చాథ హిమానీ (హిమసంహతిః), శీతం (గుణే తద్వదర్థా స్సుషిమశ్శిశిరో జడః. తుషార శ్శీతల శ్శీతో హిమ (స్స ప్తాన్యలిఙ్గకాః). ధ్రువ ఔత్తానపాది (స్స్యా) ద గస్త్యః కుమ్భసమ్భవః. మైత్రావరుణి (రస్యైవ) లోపాముద్రా (సధర్మిణీ), నక్షత్ర మృక్షం భం తారా తారకా ప్యుడు (వా స్త్రియామ్.) ౯౭ దాక్షాయణ్యో (ఽశ్వినీ త్యాదితారా) అశ్వయు గశ్వినీ, రాధా విశాఖా పుష్యేతు సిధ్యతిష్యౌ శ్రవిష్ఠయా. (సమా) ధని ష్ఠా(స్స్యుః) ప్రోష్ఠపదాభాద్రపదాః(స్త్రియః), మృగ శీర్షం మృగశిర (స్తస్మి న్నేవా)ఽగ్రహాయణీ. ఇల్వలా (స్తచ్ఛిరోదేశే తార కా నివస న్తి యాః,)

సుషమా ॥స్త్రీ॥ ౧-పరమా=ఎక్కువైన, శోభా= కాంతి పేరు. శోభా-కాన్తిః - ద్యుతిః - ఛవిః॥స్త్రీ॥ ౪-కాంతి పేళ్లు. అవశ్యాయః - నీహారః-తుషారః ॥పు॥ తుహినమ్-హిమమ్-ప్రాలేయమ్॥న॥ మిహికా(పా)మహికా ॥స్త్రీ॥ ౮-మంచు పేళ్లు హిమానీ ॥స్త్రీ॥౧-మంచుయొక్కసమూహము పేరు శీతమ్- ౧-గుణవాచకమైనపుడు॥న॥శైత్యగుణము పేరు. సుషిమః (పా) సుశీమః-శిశిరః-జడః - తుషారః - శీతలః-శీతః-హిమః॥౮॥-శైత్యగుణముగలవస్తువు పేళ్లు. ఇవి విశేష్యలింగములు. ధ్రువః-ఔత్తానపాదిః ॥పు॥ ౨ ధ్రువుని పేళ్లు. **Pole star.** అగస్త్యః- కుమ్భసమ్భవః - మైత్రావరుణిః ॥పు॥ ౩ - అగస్త్యుని పేళ్లు. లోపాముద్రా ॥స్త్రీ॥ ౧- అగస్త్యునిభార్య పేరు. నక్షత్రమ్ - ఋక్షమ్ - భమ్॥న॥-తారా॥స్త్రీ॥ - తారకా-ఉడు॥స్త్రీ॥ ౬- నక్షత్రము పేళ్లు. అశ్వినీత్యాదితారాః = అశ్వినీ నక్షత్రము మొదలైన యిరువదియేడునక్షత్రములు. దాక్షాయణ్యః॥౨౭- స్త్రీ-బ॥దాక్షాయణు లనఁబడుచున్నవి. అశ్వయుక్ ॥జ॥అశ్వినీ॥స్త్రీ॥౨- అశ్వినీనక్షత్రము పేళ్లు. రాధా-విశాఖా॥స్త్రీ॥౨- విశాఖానక్షత్రము పేళ్లు. పుష్యమ్॥న॥-సిధ్యః-తిష్యః॥పు॥౩-పుష్యనక్షత్రము పేళ్లు. శ్రవిష్ఠా-ధనిష్ఠా॥స్త్రీ॥ ౨-ధనిష్ఠ పేళ్లు. ప్రోష్ఠపదాః॥స్త్రీ॥౧- పూర్వాభాద్ర పేరు. భాద్రపదాః ॥స్త్రీ॥ ౧-ఉత్తరాభాద్ర పేరు. మృగశీర్షమ్-మృగశిరః॥స-న॥ఆగ్రహాయణీ॥స్త్రీ॥౩-మృగశీర్ష పేళ్లు. **Orion.** ఇల్వలాః ౧. తచ్ఛిరోదేశే=ఆమృగశీర్షనక్షత్రము మీఁద, యాః తారకాః నివసన్తి = ఏనక్షత్రములున్నవో వాని పేళ్లు.

బృహస్పతి స్సురాచార్యో గీష్పతి ర్ధిషణో గురుః. జీవ ఆఙ్గిరసో వాచస్పతి శ్చిత్రశిఖణ్డిజః, శుక్రో దైత్యగురుః కావ్య ఉశనా భార్గవః కవిః. అఙ్గారకః కుజో భౌమో లోహితాఙ్గో మహీసుతః, రౌహిణేయో బుధ స్సౌమ్య (స్సమౌ) సౌరిశనైశ్చరౌ. [శనిమన్దౌ పఙ్గుకాలౌ ఛాయాపుత్రోఽసితోఽర్కజః.] తమస్తు రాహు స్స్వర్భాను స్సైంహికేయో విధుంతుదః, (సప్తర్షయో మరీచ్యత్రిముఖా) శ్చిత్రశిఖణ్డినః. (రాశీనాముదయో) లగ్నం (తే తు మేషవృషాదయః),

బృహస్పతిః - సురాచార్యః-గీష్పతిః - ధిషణః-గురుః-జీవః - ఆఙ్గీరసః - వాచస్పతిః - చిత్రశిఖణ్డిజః ॥పు॥౯-బృహస్పతి పేళ్లు. **Jupiter.** శుక్రః-దైత్యగురుః-కావ్యః-ఉశనా॥స॥ భార్గవః-కవిః॥పు॥౬-శుక్రుని పేళ్లు. **Venus.** అఙ్గారకః - కుజః-భౌమః - లోహితాఙ్గః - మహీసుతః॥పు॥ ౫-అంగారకుని పేళ్లు. **Mars.** రౌహిణేయః - బుధః - సౌమ్యః ॥పు॥ 3-బుధుని పేళ్లు. **Mercury.** సౌరిః - శనైశ్చరః ॥పు॥ ౨-శని పేళ్లు. **Saturn.** [శనిః - మన్దః-పఙ్గుః-కాలః - ఛాయాపుత్త్రః - అసితః - అర్కజః] అధికపాఠము తమః ॥స-న॥ రాహుః - స్వర్భానుః - సైంహికేయః - విధుంతుదః ॥పు॥ ౫ - రాహువు పేళ్లు.

మరీచ్యత్రిముఖాః=మరీచి, అత్రి (అంగిరస్సు, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, క్రతువు, వసిష్ఠుఁడు) మొదలైన, సప్తర్షయః=సప్తర్షులు, చిత్రశిఖణ్డినః ॥న-పు-బ॥ = చిత్రశిఖండు లనంబడుదురు. లగ్నమ్॥న॥౧- రాసులయుదయము పేరు. ఆరాసులు మేషము, వృషభము, మిథునము, కర్కటకము, సింహము, కన్య, తుల, వృశ్చికము, ధనుస్సు, మకరము, కుంభము, మీనము అను పండ్రెండు.

సూరసూర్యార్యమాదిత్య ద్వాదశాత్మ దివాకరాః. ౧౦౦. భాస్కరాహస్కర బ్రధ్న ప్రభాకర విభాకరాః, భాస్వ ద్వివస్వ త్సప్తాశ్వ హరి

సూరః (పా) శూరః - సూర్యః - అర్యమా ॥న॥ఆదిత్యః - ద్వాదశాత్మా ॥న॥ దివాకరః-భాస్కరః-అహస్కరః-బ్రధ్నః - ప్రభాకరః - విభాకరః - భాస్వాన్ ॥త॥ వివస్వాన్ ॥త॥ సప్తాశ్వః-హరిదశ్వః - ఉష్ణరశ్మిః-వికర్తనః - అర్కః-మార్తాణ్డః (పా) మార్తణ్డః-మిహిరః-అరుణః

ద శోష్ణరశ్మయః, విక
ర్త నార్కమార్తాణ్డ మి
హి రారుణ పూషణః,
ద్యుమణిస్తరణి ర్మిత్రశ్చి
త్రభానుర్విరోచనః. విభా
వసుర్గ్రహపతి స్త్విషాంప
తి రహర్పతిః, భానుర్హం
సస్సహస్రాంశు స్తపనస్సవి
తా రవిః.[కర్మసాక్షీ జగ
చ్చక్షు రంశుమాలీ త్ర
యీతనుః,ప్రద్యోతనోది
నమణిః ఖద్యోతో లోక
బాన్ధవః.ఇనో భగో ధామ
నిధిఃపద్మినీవల్లభో హరిః]

పూషా ॥న్॥ - ద్యుమణిః-తరణిః - మిత్రః-చిత్ర
భానుః - విరోచనః - విభావసుః - గ్రహపతిః -
త్విషాంపతిః - అహర్పతిః-భానుః - హంసః-సహ
స్రాంశుః-తపనః - సవితా॥ఋ॥ - రవిః॥పు॥ ౩౭-
సూర్యుని పేళ్లు. **The sun.** [కర్మసాక్షీ ॥న్॥
జగచ్చక్షుః ॥ష్॥ అంశుమాలీ॥న్॥ - త్రయీ
తనుః - ప్రద్యోతనః - దినమణిః - ఖద్యోతః -
లోకబాన్ధవః - ఇనః - భగః - ధామనిధిః -
పద్మినీవల్లభః-హరిః అధికపాఠము.]

[పద్మాక్ష స్తేజసాం రాశి శ్ఛాయానాథ
స్తమిస్రహా. అ. పా.]

మాఠరః పిఙ్గలో దణ్డ(శ్చ
ణ్డాంశోః పారిపార్శ్వ
కాః), సూరసూతోఽ
రుణోఽనూరుః కాశ్యపి
ర్గరుడాగ్రజః. ౧౦౮. ప
రివేష స్తు పరిధి రుపసూ
ర్యకమణ్డలే, కిర ణోస్ర
మయూ ఖాంశు గభ
స్తి ఘృణి ధృష్ణయః.
భానుః కరో మరీచిః
(స్త్రీపుంసయో) ర్దీధితిః
(స్త్రియామ్), (స్యుః)
ప్రభా రు గ్రుచి స్త్వి
డ్భా భా శ్ఛవి ద్యుతి దీ
ప్తయః. రోచి శ్శోచి

మాఠరః - పిఙ్గళః-దణ్డః ॥పు॥ ౭ - చణ్డాం
శోః=సూర్యునియొక్క, పారిపార్శ్వకాః = పా
ర్శ్వమునందుండు నంగదేవతల పేళ్లు. సూర
సూతః-అరుణః - అనూరుః - కాశ్యపిః-గరుడా
గ్రజః ॥పు॥ ౫-సూర్యసారథి పేళ్లు. పరివేషః-
(పా)పరివేశః-పరిధిః॥పు॥౨ - సూర్యపరివేషము
పేళ్లు. ఉపసూర్యకమ్-మణ్డలమ్॥న॥౨-ప్రతిసూ
ర్యుని పేళ్లు. పరివేషశబ్దము మొదలునాలుగును
పరివేషము పేళ్లనికొందఱందురు. కిరణః-ఉస్రః
మయూఖః - అంశుః - గభస్తిః-ఘృణిః-ధృష్ణిః-
(పా) వృష్ణిః - భానుః-కరః ॥పు॥ మరీచిః॥స్ప॥దీ
ధితిః ॥సీ॥ ౧౨-సూర్యకిరణముల పేళ్లు. ప్రభా -
రుక్ ॥చ్॥ రుచిః-త్విట్ ॥ష్॥-భా-భాః॥స్॥ ఛవిః-
ద్యుతిః-దీప్తిః॥సీ॥రోచిః॥స్॥-శోచిః॥స్ - న॥ ౧౧-
సూర్యకాంతి పేళ్లు. ప్రకాశః - ద్యోతః-ఆతపః-

(ఉభే క్లీబే) ప్రకాశో
ద్యోత ఆతపః, కోష్ణం
కవోష్ణం మన్దోష్ణం క
దుష్ణం(త్రిషు తద్వతి) తి
గ్మం తీక్ష్ణం ఖరం (తద్వ
న్మృగతృష్ణా మరీచికా,

॥పు॥౩-ఎండ పేళ్లు. కోష్ణమ్ - కవోష్ణమ్ - మ
న్దోష్ణమ్ - కదుష్ణమ్॥న॥ ౪ - ఇంచుక వేఁడిమి పే
ళ్లు. ఇంచుక వేఁడిమిగలవస్తువును జెప్పునపుడు
॥త్రి॥తిగ్మమ్-తీక్ష్ణమ్-ఖరమ్॥న॥ ౩-వేఁడిమి పేళ్లు.
ఆకోష్ణాదిశబ్దములవలె వేఁడిమిగల వస్తువును
జెప్పునపుడు॥త్రి॥. మృగతృష్ణా-మరీచికా ॥సీ॥
౨-ఎండమావుల పేళ్లు. **Mirage.**

ఇతి దిగ్వర్గః.

దిక్కులతోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

కాలో దిష్టోఽప్యనే
హాఽపి సమయోఽప్య
థ పక్షతిః, ప్రతిప(ద్వే
ఇమే స్త్రీత్వే తదాద్యా)
స్తిథయో (ద్వయోః),
ఘస్రో దినాహనీ (వాతు
క్లీబే) దివసవాసరౌ. ప్ర
త్యూషోఽహర్ముఖం క
ల్య ముషః ప్రత్యుషసీ
అపి, ప్రభాతం చ దినా
న్తే తు సాయస్సన్ధ్యా పి
తృప్రసూః. ౧౧౦

కాలః-దిష్టః - ఆనేహా॥న్॥సమయః॥పు॥ ౪-
కాలము పేళ్లు. పక్షతిః-ప్రతిపత్ ॥ద్-సీ॥౨- పా
డ్యమి పేళ్లు. తిథయః॥స్ప-ఇ-బ॥౧-పాడ్యమి మొ
దలైనతిథుల పేరు. ఘస్రః॥పు॥ దివమ్-అహః॥స్-
న॥ దివసః - వాసరః ॥ప్న॥౫ - దివసముల పేళ్లు.
ప్రత్యూషః ॥పు॥ అహర్ముఖమ్-కల్యమ్ - ఉషః-
ప్రత్యుషః॥స్॥ప్రభాతమ్॥న॥ ౬- ప్రాతఃకాలము
పేళ్లు. దినాన్తః-సాయః ॥పు॥ (పా) సాయ
మ్॥అవ్య॥౨-సాయంకాలము పేళ్లు. సంధ్యా॥ పి
తృప్రసూః॥ఊ సీ॥ ౨ - సంధ్యాకాలము పేళ్లు.
Evening.

[వ్యుష్టం విభాతం ద్వే క్లీబే పుంసి గోసర్గ
ఇష్యతే] అధికపాఠము.

(ప్రాహ్ణాపరాహ్ణ మ
ధ్యాహ్నా) స్త్రిసన్ధ్య
(మథ) శర్వరీ, నిశా నిశీ
థినీ రాత్రి స్త్రియామా
క్షణదా క్షపా. ౧౧౧
విభావరీ తమస్విన్యౌ ర
జనీ యామినీ తమీ, త
మిస్రా (తామసీ రాత్రి)

త్రిసన్ధ్యమ్॥న॥౧- ప్రాహ్ణాపరాహ్ణమధ్యాహ్న
ము లనుదినాద్యన్తమధ్యభాగసమూహము.
శర్వరీ-నిశా - నిశీథినీ- రాత్రిః-త్రియామా-
క్షణదా-క్షపా-విభావరీ - తమస్వినీ-రజనీ-యా
మినీ-తమీ (పా) తమా॥సీ॥౧౨ - రాత్రి పేళ్లు.
Night.

తమిస్రా॥సీ॥ ౧ - తామసీరాత్రిః=గాఢాంధ
కారపురాత్రి పేరు. **A dark night.**

జ్యోత్స్నీ చన్ద్రికయాఽన్వితా). ౧౧౨

జ్యోత్స్నీ ॥స్త్రీ॥ ౧-చన్ద్రికయా = వెన్నెలతోడ, అన్వితా=కూడిన రాత్రి పేరు.

(ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాయాం నిశి) పక్షిణీ,

పక్షిణీ ॥స్త్రీ॥ ౧-ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాయాంనిశి=వచ్చునట్టిపగటితోను నడిచెడుపగటితోనుం గూడినరాత్రి పేరు.

గణరాత్రం (నిశా బహ్వ్యః) ప్రదోషో రజనీముఖమ్. ౧౧3

గణరాత్రమ్॥న॥౧ - నిశాఃబహ్వ్యః= పెక్కు-రాత్రులపేరు. ప్రదోషః॥పు॥-రజనీముఖమ్॥న॥ ౨-ప్రదోషకాలము పేళ్లు.

అర్ధరాత్రనిశీథౌ (ద్వౌ)

అర్ధరాత్రః-నిశీథః॥పు॥ ౨-అర్ధరాత్రము పేళ్లు.

(ద్వౌ) యామప్రహరౌ (సమౌ); (స) పర్వసన్ధిః (ప్రతిపత్పఞ్చదశ్యో ర్య దన్తరమ్). ౧౧౪

యామః-ప్రహరః ॥పు॥ ౨-జాము పేళ్లు.

పర్వసన్ధిః ॥పు॥ (ప) పర్వ॥న్-న॥ సన్ధిః॥పు॥౧-పాడ్యమిపున్నమలకును పాడ్యమియమావాస్యలకును మధ్యనున్న కాలము పేరు.

పక్షాన్తౌ పఞ్చదశ్యౌ (ద్వే)

పక్షాన్తౌ ॥పు॥ పఞ్చదశ్యౌ ॥ఈ- సీ - ద్వి॥ ౨-పున్నమకును అమావాస్యకును పేళ్లు.

పౌర్ణమాసీ తు పూర్ణిమా, (కలాహీనే సా) ఒనుమతి (పూర్ణే) రాకా (నిశాకరే). ౧౧౫

పౌర్ణమాసీ-పూర్ణిమా ॥స్త్రీ॥౨-పున్నమ పేళ్లు. నిశాకరే=చంద్రుఁడు, కళాహీనే (సతి) = ఒకకళ చేఁదక్కువైనవాఁడుగానున్నప్పుడు, సా= ఆపున్నమ, అనుమతిః॥స్త్రీ॥ 3-అనుమతియనంబడుచున్నది. పూర్ణే(సతి) = పదాఱుకళలతోఁగూడియున్నప్పుడు, రాకా ॥స్త్రీ॥ ౧-రాక యనఁబడుచున్నది.

అమావాస్యా త్వమావస్యా దర్శ స్సూర్యేన్దుసంగమః, (సా దృష్టేన్దు) స్సినీవాలీ (సా నష్టేన్దుకలా) కుహూః. ౧౧౬

అమావాస్యా - అమావస్యా॥స్త్రీ॥దర్శః-సూర్యేన్దుసంగమః ॥పు॥౪-అమావాస్య పేళ్లు. సినీవాలీ॥స్త్రీ॥౧-దృష్టేన్దుః సా=చంద్రకళ కనఁబడిన యమావాస్య పేరు, కుహూః॥స్త్రీ॥౧-నష్టేన్దుకలా సా = చంద్రకళ కనఁబడని యమావాస్య పేరు.

ఉపరాగో గ్రహో (రాహుగ్రస్తే త్విన్దౌ చ పూష్ణిచ), సోపప్లవో

ఉపరాగః-గ్రహః॥పు॥౨-గ్రహణము పేళ్లు.

సోపప్లవః-ఉపరక్తః॥పు॥ ౨ - రాహుగ్రస్తే= రాహువు చేతఁగ్రసింపఁబడిన,ఇన్దౌ=చంద్రునికిని

పరక్తౌ (ద్వౌ)

పూష్ణిచ-సూర్యునికిని పేళ్లు.

వగ్న్యుత్పాత ఉపాహితః. ౧౧౭

అగ్న్యుత్పాతః-ఉపాహితః ॥పు॥ ౧-ధూమకేతువు పేళ్లు. **A meteor or Comet.**

(ఏక యోక్త్యా) పుష్పవన్తౌ (దివాకర నిశాకరౌ),

పుష్పవన్తౌ ॥త్॥ (ప) పుష్పదన్తౌ ॥అ॥ పు-ద్వి. ౧-ఏకయా ఉక్త్యా=ఒకమాటచేత, దివాకరనిశాకరౌ=సూర్యచంద్రులపేరు.

(అష్టాదశనిమేషాస్తు) కాష్ఠా

కాష్ఠా॥స్త్రీ॥ ౧-అష్టాదశనిమేషాః = పదునెనిమిది రెప్పపాట్లకాలము పేరు.

(త్రింశత్తు తాః) కలా ౧౧౮

కలా॥స్త్రీ॥ ౧-తాః త్రింశత్ = అట్టి కాష్ఠలు ముప్పదిగూడినకాలము పేరు. **Eight seconds.**

తాస్తు (త్రింశ) త్క్షణ

క్షణః ॥పు॥ ౧-తాః త్రింశత్ = అట్టికళలు ముప్పదిగూడినకాలము పేరు. **4 minutes.**

(స్తేతు) ముహూర్తో (ద్వాదశాస్త్రియామ్),

ముహూర్తః॥పు॥ ౧-తేద్వాదశ=అట్టిక్షణములు పండ్రెండు గూడిన కాలము పేరు.

(తే తు త్రింశ) దహోరాత్రః

అహోరాత్రః ॥పు॥ ౧-తేత్రింశత్ = అట్టి ముహూర్తములుముప్పదిగూడినకాలము పేరు.

పక్ష (స్తే దశ పఞ్చ చ.) ౧౧౯

పక్షః ॥పు॥ ౧-తేదశపఞ్చ = అట్టి యహోరాత్రములు పదునేను గూడినకాలము పేరు.

పక్షౌ పూర్వాపరౌ) శుక్ల కృష్ణౌ

శుక్లః ॥పు॥ ౧ - కృష్ణః ॥పు॥ ౧-వరుసగాఁబూర్వపక్షమునకును,అపరపక్షమునకును పేళ్లు.

మాసస్తు (తా వుభౌ),

మాసః ॥పు॥౧-తావుభౌ = ఆశుక్లకృష్ణపక్షములు రెండుగూడినకాలము పేరు. **Month.**

ద్వౌద్వౌ మాఘాది మాసౌ స్యా) దృతు (స్తై)రయనం(త్రిభిః). ౧౨౦

ఋతుః ॥పు॥ ౧-మాఘమాసము మొదలు రెండేసి నెలలుగూడినకాలము పేరు. **Season.**

అయనమ్॥న॥ ౧-తైః-త్రిభిః=అట్టిఋతువులు మూఁడుగూడినకాలము పేరు. **Half year.**

(అయనే ద్వే గతిరుదగ్దక్షిణార్కస్య) వత్సరః,

వత్సరః॥పు॥౧-సూర్యునియుత్తరపు దిక్కునసంచారముగాను దక్షిణపుదిక్కునసంచారముగానుండుదక్షిణోత్తరాయణములు రెండును

సంవత్సర మనఁబడును. ఇదియె యొకయేఁడు. మాఘాదిశ్రావణపర్యంతము సూర్యుని యుత్తరగతి. అది యుత్తరాయణము. శ్రావణాది మాఘపర్యంతము దక్షిణగతి. అది దక్షిణాయనము. అట్టి అయనములు రెండుగూడిన కాలము సంవత్సరమనుట.

(సమరాత్రందివే కాలే) విషువ ద్విషువం (చ తత్). ౧౨౧

విషువత్-విషువమ్॥న॥ ౨-సమమైనరాత్రింబవళ్లు గలకాలము. అనఁగా రాత్రిపగలు సమమైనకాలము పేళ్లు. **Equinox.**

(పుష్యయుక్తా పౌర్ణమాసీ) పౌషీ
(మాసే తు యత్ర సా, నామ్నా స) పౌషో(మాఘాద్యా శ్చైవ మేకాదశాపరే). ౧౨౨

పౌషీ॥సీ॥౧-పుష్యయుక్తా = పుష్యనక్షత్రముతోఁగూడిన, పౌర్ణమాసీ=పున్నమ పేరు.
పౌషః ॥పు॥ ౧-ఏమాసమున నాపున్నమవచ్చునో, ఆమాసము పౌషమనంబడును. తక్కినమాఘమాసము మొదలగుపదునొకొండును నిట్లు తెలియఁదగినవి.

మార్గశీర్షే సహామార్గ ఆగ్రహాయణిక (శ్చసః),
పౌషే తైష సహస్యా (ద్వౌ)
తపా మాఘే ఽథ
ఫాల్గునే.౧౨౩ (స్యా)త్తపస్యః ఫాల్గునిక
(స్స్యా) చ్చైత్రే చైత్రికో మధుః,
వైశాఖే మాధవో రాధో
జ్యేష్ఠే శుక్ర
శ్శుచి (స్త్వయమ్).
౧౨౪. ఆషాఢే

మార్గశీర్షః - సహాః ॥స॥ మార్గః-ఆగ్రహాయణికః ॥పు॥ ౪-మార్గశీర్షము పేళ్లు.
పౌషః - తైషః - సహస్యః॥పు॥పుష్యమాసము పేళ్లు.
తపాః ॥స॥ మాఘః॥పు॥ ౨-మాఘమాసము పేళ్లు.
ఫాల్గునః-తపస్యః-ఫాల్గునికః ॥పు॥ ౩-ఫాల్గునమాసము పేళ్లు.
చైత్రః - చైత్రికః - మధుః ॥పు॥ ౩-చైత్రమాసము పేళ్లు.
వైశాఖః-మాధవః - రాధః॥పు॥౩ - వైశాఖమాసము పేళ్లు.
జ్యేష్ఠః-శుక్రః॥పు॥ ౨-జ్యేష్ఠమాసము పేళ్లు.
శుచిః-ఆషాఢః(పా)ఆశాఢః ॥పు॥౨-ఆషాఢమాసము పేళ్లు.

శ్రావణే (తుస్యా) న్నభాశ్శ్రావణిక (శ్చసః),
(స్యు) ర్నభస్యః ప్రోష్ఠపద భాద్ర భాద్రపదా స్సమాః. ౧౨౫

శ్రావణః - నభాః ॥స॥ శ్రావణికః ॥పు॥ ౩-శ్రావణమాసము పేళ్లు.
నభస్యః-ప్రోష్ఠపదః - భాద్రః - భాద్రపదః ॥పు॥ ౪-భాద్రపదమాసము పేళ్లు.

(స్యా)దాశ్వీన ఇషోఽప్యాశ్వయుజోఽపి
(స్యా)త్తు కార్తికే, బాహులోర్జౌ కార్తికికో
హేమన్త
శ్శిశిరోఽ(స్త్రియామ్).
వసన్తే పుష్పసమయ స్సురభి
గ్రీష్మ ఊష్మకః, నిదాఘ ఉష్ణోపగమ ఉష్ణ ఊష్మాగమ స్తపః. ౧౨౭

ఆశ్వినః - ఇషః-ఆశ్వయుజః ॥పు॥౩ - ఆశ్వయుజమాసము పేళ్లు.
కార్తికః - బాహులః - ఊర్జః - కార్తికికః ॥పు॥ ౪-కార్తికమాసము పేళ్లు.
హేమన్తః॥పు॥౧-హేమంతఋతువు పేళ్లు.
శిశిరః॥న్న॥ ౧-శిశిరఋతువు పేరు.
వసన్తః - పుష్పసమయః - సురభిః ॥పు॥ ౩-వసంతఋతువు పేళ్లు. **Spring.**
గ్రీష్మః - ఊష్మకః - నిదాఘః-ఉష్ణోపగమః - ఉష్ణః-ఊష్మాగమః - తపః॥పు॥ ౭ - గ్రీష్మఋతువు పేళ్లు. **Summer.**

(స్త్రియామ్)ప్రావృట్ (స్త్రియాం భూమ్ని) వర్షా (అథ) శరత్ (స్త్రియామ్), (షడమీ) ఋతవః పుంసి మార్గాదీనాం యుగైః క్రమాత్. ౧౨౮

ప్రావృట్ ॥ష-సీ॥ వర్షాః ॥ఆ-సీ-బ॥ ౨-వర్షఋతువు పేళ్లు. **Winter.**
శరత్ ॥ద॥(ప)శరదా॥సీ॥౧-శరదృతువు పేరు.
ఋతవః॥పు॥ - షడమీ = ఈయాఱుఋతువులు, మార్గాదీనాంయుగైః క్రమాత్ =మార్గశీర్షము మొదలైన పండ్రెండునెలలలో రెండేసి నెలలచేత నేర్పడుచున్నవి.

సంవత్సరో వత్సరోఽబ్దో హాయనోఽ (స్త్రీ) శరత్సమాః,
(మాసేన స్యా దహోరాత్రః పైత్రో వర్షేణ దైవతః). ౧౨౯

సంవత్సరః - వత్సరః - అబ్దః ॥పు॥ హాయనః ॥న్న॥ శరత్ ॥ద॥ సమాః ॥ఆ-బ॥ (ప) సమా ॥సీ॥ ౬-సంవత్సరము పేళ్లు. **Year.**
మనుష్యుల యొకమాసముచేత పితృదేవతలకు నొక యహోరాత్రము - అందు శుక్లపక్షము పగలు, కృష్ణపక్షము రాత్రి. మను

[దివ్యై ర్వర్ష సహస్రై ర్ద్వాదశభి ర్దైవతం యుగమ్.] షుష్యుల యొకసంవత్సరము దేవతలకు నొకయహోరాత్రము. అందు నుత్తరాయణము పగలు, దక్షిణాయనము రాత్రి. అట్టి మున్నూఱఱు వదియహోరాత్రములు దేవతల కొకసంవత్సరము. అట్టిపండ్రెండు వేలసంవత్సరములు దేవతలకు నొకయుగము. దేవసంబంధమైన రెండు వేలయుగములు బ్రహ్మకు నొకయహోరాత్రము.

దైవే యుగ సహస్రే ద్వే బ్రాహ్మః కల్పౌతు(తౌ నృణామ్),

తౌ = ఆయహోరాత్రములు, నృణామ్ = మనుష్యులకు, కల్పౌ = రెండుకల్పములు. అందుఁ బగ లుదయకల్పము, రాత్రిక్షయకల్పము.

మన్వన్తరం తు దివ్యానాం యుగానా మేకసప్తతిః). ౧౩౦

మన్వన్తరమ్ ॥న॥ ౧-దివ్యానాం యుగానామ్ = దేవయుగములయొక్క, ఏకసప్తతిః = డెబ్బదియొకటి గూడిన కాలము పేరు.

సంవర్తః ప్రలయః కల్పః క్షయః కల్పాన్త ఇత్యపి, (అస్త్రీ) పఙ్కం (పుమాన్) పాప్మా పాప కిల్బిష కల్మషమ్. ౧౩౧ కలుషం వృజి నైనోఽఘ మంహో దురిత దుష్కృతమ్,

సంవర్తః-ప్రలయః-కల్పః - క్షయః-కల్పాన్తః ॥పు॥౫-ప్రళయకాలము పేళ్లు. **The Deluge.**

పఙ్కమ్ ॥ప్న॥ పాప్మా ॥న్ - పు॥ పాపమ్ - కిల్బిషమ్ - కల్మషమ్ - కలుషమ్ - వృజినమ్ - ఏనః ॥స్॥ అఘమ్ - అంహః ॥స్॥ దురితమ్ - దుష్కృతమ్ ॥న॥ ౧౨-పాపము పేళ్లు. **Sin.**

స్యా ద్ధర్మ మస్త్రియాం పుణ్య శ్రేయసీ సుకృతం వృషః.

ధర్మమ్ ॥ప్న॥ పుణ్యమ్ - శ్రేయః ॥సీ॥ సుకృతమ్ ॥న॥ వృషః ॥పు॥ ౫-పుణ్యము పేళ్లు. **Virtue.**

ముత్ప్రీతిః ప్రమదో హర్షః ప్రమోదామోద సమ్మదాః, (స్యా) దానన్దథు రానన్ద శ్శర్మ శాత సుఖాని చ. ౧౩౩

ముత్ ॥ద్॥ ప్రీతిః॥సీ॥ - ప్రమదః-హర్షః - ప్రమోదః - ఆమోదః - సమ్మదః - ఆనన్దథుః - ఆనన్దః ॥పు॥ శర్మ ॥న్॥ శాతమ్ (పా) సాతమ్-సుఖమ్॥న॥౧౨-సంతోషము పేళ్లు. **Joy.**

శ్వశ్శ్రేయసం శివం

శ్వశ్శ్రేయసమ్ - శివమ్ - భద్రమ్-కలా

భద్రం కల్యాణం మఙ్గళం శుభమ్, భావుకం భవికం భవ్యం కుశలం క్షేమ మస్త్రియామ్). ౧౩౪. శస్తం చా

ణమ్-మఙ్గళమ్ - శుభమ్-భావుకమ్ - భవికమ్-భవ్యమ్-కుశలమ్॥న॥ క్షేమమ్॥ప్న॥శస్తమ్॥న॥ ౧౨-శుభము పేళ్లు. **Happiness.**

(థ త్రిషు ద్రవ్యే పాప పుణ్య సుఖాది చ),

ఈశబ్దములలో పాపపుణ్యశబ్దములు రెండును సుఖశబ్దము మొదలయిన పదుమూఁడు శబ్దములును ద్రవ్యవాచకములైనపుడు మూఁడులింగములయందు వర్తించును.

మతల్లికా మచర్చికా ప్రకాణ్డ ముద్ఘ తల్లజౌ. (ప్రశస్తవాచకా న్యమూ) న్యయ (శ్శుభావహో విధిః),

మతల్లికా - మచర్చికా ॥సీ॥ ప్రకాణ్డమ్॥న॥ ఉద్ఘః - తల్లజః ॥పు॥ ౫ - శ్రేష్ఠవాచకములు.

అయః ॥పు॥ ౧ - శుభమును గలుగఁజేయు సత్కర్మము పేరు.

దైవం దిష్టం భాగధేయం భాగ్యం స్త్రీ నియతి ర్విధిః.

దైవమ్-దిష్టమ్ - భాగధేయమ్ - భాగ్యమ్ ॥న॥ నియతిః ॥సీ॥ విధిః॥ పు॥౬-పూర్వకృతమైన శుభాశుభకర్మము పేళ్లు. **Luck.**

హేతు(ర్నా) కారణం బీజం నిదానం త్వాదికారణమ్, క్షేత్రజ్ఞ ఆత్మా పురుషః ప్రధానం ప్రకృతిః (స్త్రియామ్).

హేతుః॥పు॥ కారణమ్-బీజమ్॥న॥౩-కారణము పేళ్లు. నిదానమ్-ఆదికారణమ్ ॥ప॥ ౨-మొదటి కారణము పేళ్లు. క్షేత్రజ్ఞః॥ ఆత్మా॥న్॥ పురుషః॥పు॥౩-జీవుని పేళ్లు. **Soul.** ప్రధానమ్ ॥న॥ ప్రకృతిః ॥సీ॥ ౨-ప్రకృతి పేళ్లు. **Nature.**

(విశేషః కాలికో)ఽవస్థా (గుణాస్సత్త్వం రజస్తమః, జనుర్జనన జన్మాని జని రుత్పత్తి రుద్భవః. ౧౩౫. ప్రాణీ(తు) చేతనో జన్మీ జన్తు జన్యు శరీరిణః, జాతి ర్జాతంచ సామాన్యం వ్యక్తి స్తు (పృథగాత్మికా) ౧౩౬. చిత్తం తు చేతో హృ

అవస్థా॥సీ॥౧-కాలముచేతఁ జేయంబడినయావనాదిరూపమైన విశేషము పేరు. సత్త్వమ్-రజః-తమః ॥స్-న॥ ౩-ప్రకృతిగుణములు. జనుః ॥స్॥జననమ్-జన్మ॥న్-న॥జనిః॥ప్స॥ ఉత్పత్తిః॥సీ॥ ఉద్భవః ॥పు॥ ౬-పుట్టుక పేళ్లు. ప్రాణీ॥న్॥ చేతనః-జన్మీ॥న్॥జన్తుః-జన్యుః-శరీరీ ॥న్-పు॥౬ - మనుష్యులు మొదలుగాఁగలప్రాణుల పేళ్లు. జాతిః॥సీ॥ జాతమ్-సామాన్యమ్ ॥న॥ ౩-ఘటత్వాదిజాతి పేళ్లు. వ్యక్తిః ॥సీ॥ పృథగాత్మికా=జాతికినాశ్రయమైనఘటాదివ్యక్తి పేరు. చిత్తమ్-చేతః॥స్॥

దయం స్వాన్తం హృ
న్మానసం మనః,

ఇతి కాలవర్గః.

బుద్ధి ర్మనీషా ధిషణా
ధీః ప్రజ్ఞా శేముషీ మ
తిః ప్రేక్షోపలబ్ధి శ్చి
త్సంవిత్ప్రతిపత్ జ్ఞప్తిచే
తనాః, ధీ (ర్ధారణావతీ)
మేధా సంకల్పః (కర్మ
మానసమ్). ౧౪౧

(చిత్తాభోగో) మన
స్కార శ్చర్చా సఙ్ఖ్యా
విచారణా, అధ్యాహార
స్తర్క ఊహో విచి
కిత్సా తు సంశయః.
౧౪౨. సన్దేహద్వాప
రౌ

చాథ(సమౌ) నిర్ణయ
నిశ్చయౌ, మిథ్యాదృ
ష్టి ర్నాస్తికతా
వ్యాపాదో ద్రోహచి
న్తనమ్. ౧౪౩
(సమౌ) సిద్ధాన్త రా

హృదయమ్ - స్వాన్తమ్-హృత్ ||ద|| మానస
మ్-మనః ||స్-న|| ౭-మనస్సు పేళ్లు. Mind.

కాలముతోఁజేరినపదసమూహము ముగిసెను.

బుద్ధిః - మనీషా-ధిషణా - ధీః-ప్రజ్ఞా - శే
ముషీ - మతిః-ప్రేక్షా - ఉపలబ్ధిః-చిత్ - సంవి
త్-ప్రతిపత్ ||ద||జ్ఞప్తిః - చేతనా||సీ|| ౧౪-బుద్ధి
పేళ్లు. మేధా||సీ||౧-ధారణావతీ=ధారణాశక్తి
గల, ధీః=బుద్ధి పేరు. సంకల్పః ||పు|| ౧ - మాన
సంకర్మ=మనోవ్యాపారము పేరు. Will.
[అవధానం సమాధానం ప్రణిధానం తథై
వచ. అధి. పా.]

మనస్కారః||పు||౧-చిత్తాభోగః=మనస్సునిం
డుకొనియుండుట పేరు. చర్చా-సంఖ్యా-విచార
ణా||సీ|| ౩-ప్రమాణముచేత నర్థమును పరీక్షిం
చుట పేళ్లు. అధ్యాహారః-తర్కః - ఊహః||పు||
౩-తక్కువను పూరించుటకు నెక్కువపదమును
దెచ్చుకొనుట పేళ్లు, అపూర్వమైనదాని నుత్ప్రే
క్షించుటకును పేళ్లనికొందఱు. విచికిత్సా||సీ||-
సంశయః - సందేహః-ద్వాపరః ||పు|| ౪-సందేహ
ము పేళ్లు. Doubt.
[విమర్శో భావనా చైవ వాసనా చ నిగద్య
తే. అధి. పా.]

నిర్ణయః - నిశ్చయః ||పు||౨ - నిశ్చయము
పేళ్లు. మిథ్యాదృష్టిః-నాస్తికతా||సీ||౨ - పరలో
కము లేదనుబుద్ధి పేళ్లు.
వ్యాపాదః ||పు|| ద్రోహచిన్తనమ్||న||౨-ద్రో
హము తలఁచుట పేళ్లు.
సిద్ధాన్తః - రాద్ధాన్తః ||పు|| ౨ - సిద్ధాం

ద్ధాన్తౌ
భ్రాన్తి ర్మిథ్యామతి
ర్భ్రమః,
సంవి దాగూః ప్రతి
జ్ఞానం నియ మాశ్రవ
సంశ్రవాః. ౧౪౪. అఙ్గీ
కా రాభ్యుపగమ ప్రతి
శ్రవ సమాధయః,
(మోక్షే ధీ) ర్జ్ఞాన
(మన్యత్ర) విజ్ఞానం(శి
ల్పశాస్త్రయోః.) ౧౪౫
ముక్తిః కైవల్య ని
ర్వాణ శ్రేయో నిశ్శ్రే
య సామృతమ్, మో
క్షో ఽపవర్గో
ఽథాజ్ఞాన మవిద్యా
ఽహంమతిః స్త్రియామ్.
రూపం శబ్దో గన్ధరస
స్పర్శాశ్చ విషయా (అ
మీ), గోచరా ఇన్ద్రి
యార్థాశ్చ హృషీకం వి
ష యీన్ద్రియమ్. కర్మే
న్ద్రియంతు (పాయ్వాది)
(మనోనేత్రాది) ధీన్ద్రి
యమ్,

తువర స్తు కషాయో
(ఽస్త్రీ) మధురో లవ
ణః కటుః. ౧౪౬. తిక్తో
ఽమ్లశ్చ (రసాః పుంసి

తము పేళ్లు. A truth established.
భ్రాన్తిః-మిథ్యామతిః ||సీ||భ్రమః ||పు|| ౩-
భ్రాంతి పేళ్లు. Error or Illusion.
సంవిత్ ||ద||ఆగూః||ఊ||(ప)ఆగూః||ర్-సీ|| ప్ర
తిజ్ఞానమ్||న||నియమః-ఆశ్రవః-సంశ్రవః-అఙ్గీకా
రః-అభ్యుపగమః-ప్రతిశ్రవః-సమాధిః ||పు|| ౧౦-
అంగీకారము పేళ్లు. Assent or promise.

జ్ఞానమ్||న||౧-మోక్షమునందలి బుద్ధి పేరు.
విజ్ఞానమ్||న|| ౧-మోక్షముకంటె వేఱైనశా
స్త్రమునందును శిల్పమునందు నున్న బుద్ధి పేరు.
ముక్తిః ||సీ||కైవల్యమ్-నిర్వాణమ్-శ్రేయః
||స||నిశ్శ్రేయసమ్-అమృతమ్||న|| - మోక్షః-అ
పవర్గః||పు||౮-మోక్షము పేళ్లు. Beatitude.

అజ్ఞానమ్||న||-అవిద్యా - అహంమతిః||సీ|| ౩-
అజ్ఞానము పేళ్లు. Ignorance.
విషయాః-గోచరాః - ఇన్ద్రియార్థాః ||పు-బ||
౩-రూపము శబ్దము గంధము రసము స్పర్శము
నను నీయయిదు విషయముల పేళ్లు. హృషీ
కమ్-విషయి ||న|| ఇన్ద్రియమ్ ||న|| ౩ - ఇంద్రి
యము పేళ్లు. కర్మేన్ద్రియమ్||న||౧-పాయ్వాది =
పాయూపస్థవాక్పాణిపాదముల పేరు.
ధీన్ద్రియమ్ ||౧ - మనోనేత్రాది - మనో
నేత్రజిహ్వాఘ్రాణత్వక్ శ్రోత్రముల పేరు.

తువరః (పా) తూవరః - కషాయః||పు||౨-
ఒగరు పేళ్లు. మధురః ||౧-తియ్యఁదనము పేరు.
లవణః||పు||౧-ఉప్పు పేరు. కటుః||పు||౧-కార
ము పేరు. తిక్తః ||పు|| ౧-చేదు పేరు. అమ్లః(ప)

తద్వత్సు షడమీ త్రిషు,)

అమ్లః ॥పు॥ ౧-పుల్లనపేరు. ఈయాఱుశబ్దములును రసవాచకములైనపుడు పుల్లింగములు. ఆరసముతోఁ గూడినవస్తువాచకములైనపుడు త్రిలింగములు.

విమర్దోత్థే) పరిమళో (గన్ధే జనమనోహరే) ౧౮౯. ఆమోద (స్సోఽతినిర్హారీ)

పరిమళః॥పు॥ ౧-నానాద్రవ్యములను మెదుపుటవలనఁ బుట్టినదై జనులకు మనోహరమైన గన్ధము పేరు. ఆమోదః ॥పు॥౧-అతినిర్హారీ సః= మిక్కిలి దూరముగా వ్యాపించునట్టియాపరిమళము పేరు. **Strong smell.**

(వాచ్యలిఙ్గత్వ మాగుణాత్).

ఇదిమొదలు శుక్లశుభ్రాదిశబ్దములవఱకుఁ గలశబ్దములు విశేష్యలింగమును బొందునవి.

సమాకర్షీ తు నిర్హారీ సురభి ర్ఘ్రాణతర్పణః. ఇష్టగన్ధ స్సుగన్ధి స్స్యా దామోదీముఖవాసనః, పూతిగన్ధి స్తు దుర్గన్ధో విస్రం స్యా దామగన్ధి (యత్). ౧౯౧

సమాకర్షీ ॥న్॥ నిర్హారీ॥న్॥౨ - దూరముగా వ్యాపించు గంధముగలవస్తువు పేళ్లు. సురభిః-ఘ్రాణతర్పణః-ఇష్టగన్ధః-సుగన్ధిః ॥౪- మంచిగంధముగలవస్తువు పేళ్లు. ఆమోదీ॥న్॥ముఖవాసనః॥ ౨-కర్పూరము మొదలయినముఖవాసనద్రవ్యము పేళ్లు. పూతిగన్ధిః-దుర్గన్ధః॥ ౨ - దుర్గంధముగలవస్తువు పేళ్లు. విస్రమ్ - ఆమగన్ధి॥న్॥౨-అపక్వమైనగంధము గలవస్తువుల పేళ్లు.

శుక్ల శుభ్ర శుచి శ్వేత విశద శ్యేత పాణ్డరాః, అవదాత స్సితో గౌరో వళక్షో ధవళో ఽర్జునః. ౧౯౨

శుక్లః-శుభ్రః-శుచి - శ్వేతః-విశదః - శ్యేతః-పాణ్డరః-అవదాతః - సితః-గౌరః - వళక్షః-ధవళః-అర్జునః॥౧౩-తెలుపువర్ణము పేళ్లు. **White.**

హరిణః పాణ్డురః పాణ్డు

హరిణః-పాణ్డురః-పాణ్డుః॥౩ - తెలుపుపచ్చన కలిపిన వర్ణము పేళ్లు. **Yellowish white.**

(రీషత్పాణ్డుస్తు ధూసరః,

ధూసరః ॥౧- ఈషత్పాణ్డుః - ఇంచుకతెలుపువన్నె పేరు. **Grey.**

కృష్ణే నీ లాసిత శ్యామ కాల శ్యామల మేచకాః. ౧౯౩

కృష్ణ-నీలః-అసితః - శ్యామః-కాలః - శ్యామలః-మేచకః॥౭-నలుపువర్ణము పేళ్లు. **Black.**

పీతో గౌరో హరిద్రాభః పాలాశో హరితో హరిత్,

పీతః-గౌరః - హరిద్రాభః॥౩ - పసుపువన్నె పేళ్లు. **Yellow.** పాలాశః(పా)పలాశః-హరితః-హరిత్ ॥౩-ఆకుపచ్చవర్ణము పేళ్లు. **Green.**

లోహితో రోహితో రక్త శ్శోణః (కోకనదచ్ఛవిః). ౧౯౪

లోహితః-రోహితః-రక్తః॥ ౩-ఎఱుపువన్నె పేళ్లు. శోణః॥౧-కోకనదచ్ఛవిః = ఎఱ్ఱకలువవంటికాంతిగలయెఱుపువర్ణము పేరు. **Crimson.**

(అవ్యక్తరాగ) స్త్వరుణ

అరుణః॥౧-వ్యక్తముగాని యెఱుపు పేరు.

(శ్వేతరక్తస్తు) పాటలః, [తామ్రో విపీతరక్తస్తు పిఞ్జరః పరికీర్తితః.] శ్యావ (స్స్యా)త్కపిశో

పాటలః॥౧- తెలుపు నెఱుపుఁగూడిన వర్ణము పేరు. [తామ్రః-విపీతరక్తః-పిఞ్జరః॥౩ - పసుపు నెఱుపుకలిసినవర్ణము పేళ్లు.అధికపాఠము.[శ్యావః-కపిశః॥౨-మర్కటవర్ణమువంటివర్ణము పేళ్లు.

ధూమ్ర ధూమలౌ కృష్ణలోహితే. ౧౯౫

ధూమ్రః-ధూమలః-కృష్ణలోహితః॥౩-నలుపు నెఱుపునుకలిసినవర్ణము పేళ్లు. **Brown.**

కడారః కపిలః పిఙ్గ పిశఙ్గౌ కద్రుపిఙ్గలౌ,

కడారః - కపిలః - పిఙ్గః - పిశఙ్గః - కద్రుః-పిఙ్గలః॥౬-గోరోచనవర్ణమువంటివర్ణము పేళ్లు.

చిత్రం కిర్మీర కల్మాష శబలై తాశ్చ కర్బురే.

చిత్రః - కిర్మీరః - కల్మాషః - శబలః - ఏతః-కర్బురః॥౬-నానావర్ణముల పేళ్లు.

(గుణే శుక్లాదయః పుంసి) గుణిలిఙ్గాస్తు తద్వతి.

శుక్లాదయః॥శుక్లశబ్దము మొదలుకొని కర్బురశబ్దమువఱకుఁ గల-౯౪-శబ్దములును, గుణే= వర్ణవాచకములైనపుడు, పుంసి=పుల్లింగములు. తద్వతి=వర్ణముగలశబ్దమును జెప్పునపుడు,గుణిలిఙ్గాః=విశేష్యలింగముగలవి.

ఇతి ధీవర్గః.

బుద్ధితోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను.

బ్రాహ్మీ తు భారతీ భాషా గీర్వాగ్వాణీ సరస్వతీ. ౧౯౭. వ్యాహార

బ్రాహ్మీ-భారతీ - భాషా-గీః॥ర్॥వాక్ ॥చ్॥ వాణీ-సరస్వతీ ॥సీ॥ వ్యాహారః ॥పు॥ ఉక్తిః॥సీ॥ లపితమ్ - భాషితమ్ - వచనమ్ - వచః॥స్-న॥

ఉక్తి ర్లపితం భాషితం వచనం వచః,	౩౧-వాక్కు పేళ్లు. ఇందులో మొదట నేడు సరస్వతీదేవికిని పేళ్లు. **Goddess of Speech.**
అపభ్రంశోఽపశబ్ద (స్స్యాచ్ఛాస్త్రే) శబ్దస్తు (వాచకః). ౧౪౮	అపభ్రంశః-అపశబ్దః॥పు॥౨-అపశబ్దము పేళ్లు. శబ్దః ॥ పు ॥-౧ శాస్త్రమునందు నర్థమును జెప్పు సుశబ్దము పేరు. **Word.**
(తిఙ్సుబన్తచయో) వాక్యం (క్రియా వా కారకాన్వితా),	వాక్యమ్ ॥న॥ ౧-తిఙ్సుబన్తచయః = తిఙంత మనఁగాఁగ్రియ, సుబంతమనఁగా శబ్దము గాన నివి సంబంధించినయర్థముగల వీనిసమూహము వాక్యమనంబడును. కారకాన్వితా క్రియా వా=ద్వితీయాదికారకములతోఁ గూడియున్న క్రియయైనను వాక్యమనంబడును.
శ్రుతిః (స్త్రీ) వేద ఆమ్నాయ స్త్రయీధర్మ స్తు (తద్విధిః). ౧౪౯	శ్రుతిః ॥సీ॥ వేదః-ఆమ్నాయః ॥పు॥ ౩-వేదము పేళ్లు. త్రయీధర్మః॥పు॥౧-తద్విధిః = ఆవేదమునందుఁజెప్పఁబడియున్న యజ్ఞాదివిధుల పేరు.
(స్త్రియాం) మృ క్సామ యజుషీ	ఋక్ ॥చ్-సీ॥సామ ॥న్-న॥ యజుః॥స్-న॥ ౩-వరుసగా ఋక్సామయజుర్వేదముల పేళ్లు.
(ఇతి వేదా స్త్రయ) స్త్రయీ,	త్రయీ ॥సీ॥౧ - మూఁడు వేదములసమూహము పేరు.
(శిక్షేత్యాది శ్రుతే రఙ్గ)	శిక్షా, వ్యాకరణమ్, ఛన్దః, నిరుక్తమ్, జ్యోతిషమ్, కల్పః, ఈయాఱును వేదాంగమనంబడును.
(మోఙ్కార ప్రణవౌ సమౌ). ౧౫౦	ఓంకారః-ప్రణవః॥పు॥౨-ప్రణవము పేళ్లు. **Holy Syllable.**
ఇతిహాసః పురావృత్త	ఇతిహాసః॥పు॥పురావృత్తమ్॥న॥౨ - భారతము మొదలయినయితిహాసముల పేళ్లు. **Epic.**
(ముదాత్తా ద్యాస్త్రయ) స్స్వరాః,	స్వరాః॥పు-బ॥ ౩-ఉదాత్తాద్యాః = ఉదాత్త అనుదాత్తస్వరితముల పేరు
ఆన్వీక్షికీదణ్డనీతి(స్తర్కవిద్యార్థశాస్త్రయోః).	ఆన్వీక్షికీ-దణ్డనీతిః॥సీ॥౨-వరుసగా తర్కశాస్త్రమునకును నీతిశాస్త్రమునకును పేరు. **Logic.**
ఆఖ్యాయికోపలబ్ధార్థా	ఆఖ్యాయికా - ఉపలబ్ధార్థా॥సీ॥ ౨ - సత్యమైన

	యర్థముగలిగిన హర్షచరిత మొదలైనకృతి పేళ్లు.
పురాణం పఞ్చలక్షణం, [సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వన్తరాణి చ, వంశానుచరితం చేతి లక్షణానాం తు పఞ్చకమ్.]	పురాణమ్ - పఞ్చలక్షణమ్॥న॥౨-సర్గప్రతిసర్గాది పంచలక్షణములతోఁ గూడినమాత్స్యాది పురాణముల పేళ్లు. **Mythology.**
ప్రబన్ధ కల్పనా కథా	ప్రబన్ధకల్పనా-కథా॥సీ॥౨-ఇంచుక సత్యమైనయర్థముగల ప్రబంధముల పేళ్లు. **Romance.**
ప్రవహ్లికా ప్రహేళికా. ౧౫౧	ప్రవహ్లికా-ప్రహేళికా ॥సీ॥౨ - గూఢార్థము గల ప్రబన్ధముల పేళ్లు.
స్మృతి స్తు ధర్మసంహితా	స్మృతిః-ధర్మసంహితా ॥సీ॥ ౨ - మానవాది ధర్మశాస్త్రముల పేళ్లు. **Code of laws.**
సమాహృతి స్తు సంగ్రహః,	సమాహృతిః ॥సీ॥సంగ్రహః॥పు॥౨ - అనేకస్థలములయందుండునర్థముల నొకటిగాఁగూర్చిన గ్రంథముల పేళ్లు. **Summary.**
సమస్యా తు సమాసార్థా	సమస్యా-సమాసార్థా ॥సీ॥ ౨-కవిశక్తిపరిజ్ఞానార్థమై యియ్యఁబడు పద్యాంశము పేళ్లు.
కింవదన్తీ జనశ్రుతిః.	కింవదన్తీజనశ్రుతిః॥సీ॥౨-లోకప్రవాదము పేళ్లు
వార్తా ప్రవృత్తి ర్వృత్తాన్త ఉదన్త స్స్యా	వార్తా-ప్రవృత్తిః ॥సీ॥వృత్తాన్తః - ఉదన్తః ॥పు॥ ౪-వృత్తాంతము పేళ్లు. **News.**
దథాహ్వయః, ఆఖ్యాఽహ్వేఽభిధానంచ నామధేయం చ నామ చ.	ఆహ్వయః॥పు॥ఆఖ్యా-ఆహ్వా॥సీ॥ - అభిధానమ్-నామధేయమ్ - నామ ॥న్-న॥౬-నామధేయము పేళ్లు. **Name.**
హూతిరాకారణాఽఽహ్వానం	హూతిః-ఆకారణా॥సీ॥ - ఆహ్వానమ్॥న॥ ౩-పిలుచుట పేళ్లు. **Call.**
సంహూతి (ర్బహుభిః కృతా,)	సంహూతిః ॥సీ॥ ౧-బహుభిఃకృతా=బహుమంది చేరి పిలుచుట పేరు. **Clamour.**
వివాదో వ్యవహారస్స్యా	వివాదః-వ్యవహారః॥పు॥౨-తగవు పేళ్లు.
దుపన్యాస స్తు వాఙ్ముఖం	ఉపన్యాసః ॥పు॥ వాఙ్ముఖమ్॥న॥౨-వాక్యా

ఖమ్. ౧౬౫
ఉపోద్ఘాత ఉదాహారః
శపనం శపథః పుమాన్.
ప్రశ్నో౽నుయోగః పృచ్ఛా చ
ప్రతివాక్యోత్తరే (స మే). ౧౬౬
మిథ్యాభియోగో౽భ్యాఖ్యాన
(మథ) మిథ్యాభిశంసనమ్, అభిశాపః
ప్రణాదస్తు శబ్దస్స్యా దనురాగజః). ౧౬౭
యశః కీర్తి స్సమజ్ఞా చ
స్తవః స్తోత్రం స్తుతి ర్నుతిః,
ఆమ్రేడితం (ద్విస్త్రి రుక్తం)
ముచ్చైర్ఘుష్టం తు ఘోషణా. ౧౬౮
కాకుః (స్త్రియాం వికారో య శ్శోకభీత్యాదిభి ర్ధ్వనేః)
అవ ర్ణాక్షేప నిర్వాద పరీవా దాపవాద

రంభము పేళ్లు.

ఉపోద్ఘాతః-ఉదాహారః ॥పు॥ ౨-ఉదాహరించుట పేళ్లు. ఉపన్యాసశబ్దము మొదలు ర సమార్థకము లని కొందఱు. **Preface.**

శపనం॥న॥ శపథః॥పు॥ -ఒట్టుపెట్టుకొనుట పేళ్లు.

ప్రశ్నః-అనుయోగః ॥పు॥ పృచ్ఛా॥స్త్రీ॥ 3-అడుగుట పేరు. **Question.**

ప్రతివాక్యమ్-ఉత్తరమ్ ॥న॥ ౨-ఉత్తర మిచ్చుట పేళ్లు. **Answer.**

మిథ్యాభియోగః॥పు॥ అభ్యాఖ్యానమ్॥న॥ ౨-లేనిదాని నాక్షేపించుట పేళ్లు.

మిథ్యాభిశంసనమ్॥న॥ అభిశాపః॥పు॥ ౨-లేని దోషమును పైఁ బెట్టుట పేళ్లు.

ప్రణాదః॥పు॥ ౧-అనురాగజః= అనురాగమువలనఁ బుట్టిన, శబ్దః=శబ్దము పేరు.

యశః॥స్-న॥ కీర్తిః-సమజ్ఞా (పా) సమాఖ్యా ॥స్త్రీ॥ 3-కీర్తి పేళ్లు. **Fame.**

స్తవః॥పు॥ స్తోత్రమ్॥న॥ స్తుతిః-నుతిః ॥స్త్రీ॥ ౪-స్తోత్రము పేళ్లు. **Praise.**

ఆమ్రేడితమ్॥౧-ద్విః త్రిః ఉక్తమ్) హర్షాదుల చేత) రెండుమూఁడు మాఱులు పలుకఁబడిన శబ్దము పేరు.

ఉచ్చైర్ఘుష్టమ్॥న॥ ఘోషణా॥స్త్రీ॥ ౨-గట్టిగాఁ బలుకుట పేళ్లు.

కాకుః॥స్త్రీ॥౧-శోకభీత్యాదిభిః ధ్వనేః వికారః- శోకభయాదులచేత నయినధ్వనియొక్క వికారము పేరు.

అవర్ణః-ఆక్షేపః-నిర్వాదః-పరీవాదః-అపవాదః-ఉపక్రోశః॥పు॥ జుగుప్సా - కుత్సా-నిన్దా॥స్త్రీ॥

(వత్). ౧౬౯. ఉపక్రోశో జుగుప్సా చ కుత్సా నిన్దా చ గర్హణే,
పారుష్య మతివాద (స్స్యాత్)
భర్త్సనం (త్వపకారగీః). ౧౭౦
(య స్సనిన్ద ఉపాలమ్భ స్తత్ర స్యా) త్పరిభాషణమ్,
(తత్ర) త్వాక్షారణా (య స్స్యా దాక్రోశో మైథునం ప్రతి). ౧౭౧
స్యా దాభాషణ మాలాపః
ప్రలాపో౽నర్థకంవచః)
అనులాపో (ముహుర్భాషా)
విలాపః పరిదేవనమ్. ౧౭౨
విప్రలాపో(విరోధోక్తిః) స్సల్లాపో (భాషణం మిథః),
సుప్రలాప స్సువచన
మపలాపస్తు నిహ్నవః.
సందేశవా గ్వాచికం (స్యా) ద్వాగ్భేదాస్తు త్రి

గర్హణమ్॥న॥ ౧౦-నింద పేళ్లు. **Blame.**

పారుష్యమ్॥న॥ అతివాదః॥పు॥ ౨-అప్రియముగాఁ బలుకుట పేళ్లు.

భర్త్సనమ్ ॥న॥ ౧-అపకారగీః = పరునికి భయమును బుట్టించు నపకారవాక్యము పేరు.

పరిభాషణమ్॥న॥౧-యః సనిన్దః ఉపాలమ్భః తత్ర స్యాత్ = నిందతోఁగూడిన దుర్వాదము పేరు.

ఆక్షారణా॥స్త్రీ॥౧-మైథునం ప్రతి=మైథునమునుగూర్చి, యః ఆక్రోశః, తత్ర స్యాత్ =కూఁతలు పెట్టుట పేరు.

ఆభాషణమ్॥న॥ ఆలాపః ॥పు॥ ౨ - గమనాగమనాదిసమయమునందలి మంచిమాట పేళ్లు.

ప్రలాపః ॥పు॥ ౧-అనర్థకంవచః=అప్రయోజకపుమాట పేరు. **Talk.**

అనులాపః ॥పు॥ ౧-ముహుర్భాషా = పలుమాఱు పలుకుట పేరు.

విలాపః॥పు॥ పరిదేవనమ్॥న॥౨ - దుఃఖవేళయందుఁబలుకువాక్యము పేళ్లు. **Lamentation.**

విప్రలాపః॥పు॥ ౧-విరోధోక్తిః=విరోధముగాఁ బలుకుట పేరు. సల్లాపః॥పు॥౧-మిథః భాషణం= ప్రీతిచేత పరస్పరము సంభాషించుట పేరు.

సుప్రలాపః॥పు॥ సువచనమ్ ॥న॥ ౨-పరిశుద్ధమైనమాట పేళ్లు.

అపలాపః-నిహ్నవః ॥పు॥ ౨-మోసపుచ్చుమాట పేళ్లు.

సందేశవాక్ ॥చ్-స్త్రీ॥ వాచికమ్॥న॥౨ - చెప్పి పంపుమాట పేళ్లు. ఉత్తరేవాగ్భేదాః త్రిషు =

షూత్తరే)

ఉశతీ (వాగకల్యాణీ
స్యా) త్కల్యా తు (శు
భాత్మికా). ౧౭౪ (అ
త్యర్థమధురం) సాన్త్వం
సంగతం హృదయంగ
మమ్, నిష్ఠురం పరుషం
గ్రామ్య మశ్లీలం సూ
నృతం (ప్రియే. ౧౭౫
సత్యే) (అథ) సఙ్కులక్లి
ష్టే (పరస్పరపరాహతే)
(లుప్తవర్ణపదం) గ్రస్తం
నిరస్తం(త్వరితోదితమ్).
౧౭౬

అమ్బూకృతం (సని
ష్ఠీవ)మబద్ధం(స్యా) (దన
ర్థకమ్, అనక్షర మవా
చ్యం (స్యా)దాహతంతు
మృషార్థకమ్ ౧౭౭.(అ
థ) మ్లిష్ట మవిస్పష్టం వి
తథం (త్వనృతం వచః),
[సోల్లుణ్ఠనంతు సోత్ప్రా
సం మణితం రతికూజి
తమ్,] సత్యం తథ్య మృ
తం సమ్య (గమూని
త్రిషు తద్వతి). ౧౭౮
ఇతి వాగ్వర్గః.

పైనఁజెప్పఁబడు ఉశతీశబ్దము మొదలు సమ్యక్ఛబ్దముపఱకుఁగల వాగ్విశేషములు॥ త్రి॥

ఉశతీ॥(పా)ఉషతీ॥సీ॥౧-అకల్యాణీ=అశుభమైనవాక్కు పేరు.కల్యా॥సీ॥౧-శుభాత్మికా=శుభమైనవాక్కు పేరు సాన్త్వమ్॥ ౧-అత్యర్థమధురమ్=మిక్కిలిప్రియమైనవాక్యము పేరు. సంగతమ్ హృదయంగమమ్॥న॥ ౨-మనస్సునకుసరిపోయినవాక్యము పేళ్లు.నిష్ఠురమ్-పరుషమ్॥న॥౨-కఠినమైనమాట పేళ్లు.గ్రామ్యమ్ అశ్లీలమ్ ॥౨-పామరజనవాక్యము పేళ్లు. సూనృతమ్॥౧-ప్రియే, సత్యే=ప్రియమునుసత్యమునైన వాక్యము పేరు. సఙ్కులమ్-క్లిష్టమ్॥ ౨-పరస్పరపరాహతే=పూర్వోత్తరవిరుద్ధమైనవాక్యము పేళ్లు. గ్రస్తమ్॥ ౧ లుప్తవర్ణపదమ్ = అశక్త్యాదులచేతవర్ణముగాని పదముగానిలోపించినవాక్యము పేరు.నిరస్తమ్॥౧త్వరితోదితమ్=త్వరచేతఁబుట్టినవాక్కు పేరు.

అమ్బూకృతం॥౧-సనిష్ఠీవమ్ = తుంపుర్లతోఁగూడినవాక్యము పేరు. అబద్ధమ్-అనర్థకమ్॥ ౨-పొసగనిమాట పేళ్లు.అనక్షరమ్-అవాచ్యమ్॥౨ ఉచ్చరింపరాని తిట్టు పేళ్లు. ఆహతమ్-మృషార్థకమ్॥౨-మిక్కిలియసంభావితమైన యర్థముగల మాట పేళ్లు. మ్లిష్టమ్-అవిస్పష్టమ్॥ ౨ - అర్థము తెలియరానిమాట పేళ్లు. వితథమ్॥౧-అనృతమ్ వచః=అసత్యవాక్కు పేళ్లు. సత్యమ్ - తథ్యమ్-ఋతమ్-సమ్యక్॥చ॥ ౪-సత్యవాక్కు పేళ్లు. ఈ సత్యాది శబ్దములునాలుగును సత్యవాక్కుగల వస్తువును జెప్పునపుడు ॥త్రి॥ Truth.

వాక్కుతోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

శబ్దే నినాద నినద ధ్వని
ధ్వాన రవ స్వనాః, స్వా
న నిర్ఘోష నిర్హ్రాదనాద
నిస్వాన నిస్వనాః ఆరవా
రావసంరావవిరావా
(అథ) మర్మరః, (స్వని
తేవస్త్రపర్ణానాం) (భూ
షణానాంతు) శిఞ్జితమ్.
నిక్వాణో నిక్వణః
క్వాణః క్వణః క్వణన
(మిత్యపి).
వీణాయాః క్వణతేః
ప్రాదేః ప్రక్వాణ ప్రక్వ
ణాదయః. ౧౮౧
కోలాహలః కలకల
(స్తిరశ్చాం) వాశితం
రుతమ్,
(స్త్రీ) ప్రతిశ్రు త్ప్రతి
ధ్వానే
గీతం గాన
(మిమే సమే). ౧౮౨

ఇతి శబ్దాదివర్గః.

నిషా దర్షభ గాన్ధార
షడ్జ మధ్యమ ధైవతాః,
పఞ్చమ (శ్చే) త్యమీ స
ప్త తన్త్రీ కణ్ఠోత్థితా

శబ్దః-నినాదః-నినదః - ధ్వనిః-ధ్వానః - రవః-స్వనః-స్వానః - నిర్ఘోషః-నిర్హ్రాదః - నాదః - నిస్వానః-నిస్వనః-ఆరవః - ఆరావః - సంరావః-విరావః॥పు॥ ౧౭-మ్రోఁతపేళ్లు. Sound.

మర్మరః ॥పు॥ ౧ - వస్త్రపర్ణానామ్ స్వనితే=కోకలు, ఆకులు, వీనిమ్రోఁతపేరు. శిఞ్జితమ్॥న॥ (పా) శింజా ॥సీ॥ ౧-భూషణములధ్వని పేరు.

నిక్వాణః-నిక్వణః-క్వాణః-క్వణః ॥పు॥ క్వణనమ్॥న॥౫-వీణాదిసకలవాద్యధ్వనుల పేళ్లు. A Tune.

ప్రాదేః క్వణతేః (నిష్పన్నాః) = ప్రఅనునది మొదలయినయుపసర్గలకుంబరమైన క్వణధాతువుమీఁదఁబుట్టిన, ప్రక్వాణప్రక్వణాదయః=ప్రక్వాణ ప్రక్వణాదిశబ్దములు, వీణాయాః=వీణయొక్క, స్వనితే=ధ్వనియందు వర్తించును.

కోలాహలః-కలకలః ॥పు॥ ౨ - గుంపులోఁబుట్టినగొప్పరొద పేళ్లు. Tumult.

వాశితమ్-రుతమ్ ॥న॥ ౨-తిరశ్చామ్=మృగపక్ష్యాదులయొక్క ధ్వని పేళ్లు.

ప్రతిశ్రుత్ ॥సీ॥ ప్రతిధ్వానః ॥పు॥ ౨-ప్రతిధ్వని పేళ్లు. Echo.

గీతమ్- గానమ్॥న॥ ౨-పాట పేళ్లు. Song.

ఇమే సమే = ఈ రెండును, సమార్థకములు.

మ్రోఁతమొదలైన పదసమూహము ముగిసెను.

నిషాదః - ఋషభః - గాన్ధారః - షడ్జః - మధ్యమః-ధైవతః-పఞ్చమః॥పు॥ ౭-అమీ సప్త = ఈయేడును, తన్త్రీకణ్ఠోత్థితాః = వీణయందును కంఠమునందునుబుట్టు, స్వరాః=స్వరముల పేళ్లు.

స్స్వరాః). ౧౮౩

[షడ్జం మయూరో వదతి గావ స్త్వృషభ భాషిణః, అజావికం తు గాన్ధారం క్రౌఞ్చః క్వణ తి మధ్యమమ్. పుష్పసాధారణే కాలే పికః కూజతి పఞ్చమమ్, ధైవతం హేషతే వాజీ నిషాదం బృంహతే గజః మయూరాదయ ఏ తేహి మత్తా గాయన్తి పఞ్చమమ్] అధిక పాఠము. **The seven notes.**

కాకలీ (తు కలే సూక్ష్మే)

కాకలీ॥స్త్రీ॥ ౧-సూక్ష్మేకలే = సూక్ష్మమైనకల ధ్వనిపేరు. **Minute tone.**

(ధ్వనౌతు మధు రాస్ఫుటే, కలో మన్ద్రస్తు (గమ్భీరే) తారో౽(త్యుచ్చైః) త్రయ స్త్రిషు. ౧౮౪.

కలః॥౧- మధురాస్ఫుటేధ్వనౌ=శ్రోత్రసుఖమును అస్పష్టవర్ణమునైనధ్వనిపేరు. మన్ద్రః॥౧-గమ్భీరే=గంభీరధ్వనిపేరు. తారః ॥౧-అత్యుచ్చైః = మిక్కిలి యధికమైన ధ్వనిపేరు. ఈ మూఁడుశబ్దములును త్రిలింగకములు.

[నృణామురసిమధ్యస్థోద్వావింశతివిధో ధ్వనిః,సమన్ద్రః కణ్ఠమధ్యస్థ స్తార శ్శిరసి గీయతే]. అధి. పా.

సమన్వితలయ స్త్వేక తాలో

సమన్వితలయః-ఏకతాలః ॥పు॥ ౨-నృత్తగీత వాద్యములను సరిగా ముగించుటపేళ్లు.

వీణాతు వల్లకీ, విప ఞ్చీ

వీణా-వల్లకీ-విపఞ్చీ॥స్త్రీ॥ ౩-వీణపేళ్లు. **Lute.**

(సాతు తన్త్రీభిస్స ప్త భిః) పరివాదినీ. ౧౮౫

పరివాదినీ॥స్త్రీ॥౧-సప్తభిఃతన్త్రీభిః యుక్తాసా= ఏడుతంతులతోఁ గూడినయావీణపేరు.

తతం (వీణాదికం వాద్య) మానద్ధం (మురజాదికమ్), (వంశాదికంతు) సుషిరం కాంస్యం (తాలాదికం) ఘనమ్. ౧౮౬ (చతుర్విధ మిదం) వాద్య వాదిత్రాతోద్యనా

తతమ్॥న॥ ౧-వీణమొదలయినతంత్రీవాద్యముల పేరు. ఆనద్ధమ్॥న॥౧-మద్దెల మొదలయిన చర్మవాద్యముల పేరు. సుషిరమ్॥న॥ ౧-పిల్లనగ్రోవి మొదలయిన ముఖవాద్యముల పేరు. ఘనమ్॥న॥౧-తాళము మొదలయినకంచువాద్యముల పేరు. వాద్యమ్-వాదిత్రమ్-అతోద్యమ్ ॥న॥ ౩-పూర్వోక్తచతుర్విధవాద్యముల పేళ్లు.

మకమ్,

A musical Instrument.

మృదఙ్గా మురజా (భేదా) స్త్వఙ్క్యాలి ఙ్గ్యోర్ధ్వకా (స్త్రయః).

మృదఙ్గాః మురజాః ॥పు॥ ౨-మద్దెలలపేళ్లు. అఙ్క్యః-ఆలిఙ్గ్యః - ఊర్ధ్వకః (పా) ఊర్ధకః ॥పు॥ ౩మద్దెలయొక్క భేదములు **Drum.**

స్యా ద్యశః పటహో ఢక్కా భేరీ (స్త్రీ) దున్దుభిః(పుమాన్), ఆనకః పటహో౽ (స్త్రీ) (స్యాత్)

యశః పటహః ॥పు॥ ఢక్కా ॥స్త్రీ॥ ౨-డవిణపేళ్లు. భేరీ ॥స్త్రీ॥ దున్దుభిః ॥పు॥ ౨ - భేరిపేళ్లు. ఆనకః-పటహః ॥స్త్రీ॥ ౨-తప్పెటపేళ్లు. **Kettle daum•**

కోణో (వీణాదివాదనమ్). ౧౮౭

కోణః ॥పు॥ ౧-వీణాదివాదనమ్=వీణమొదలయినవానిని వాయించుకోడుపుపేరు. **Bow.**

(వీణాదణ్డః) ప్రవాల స్స్యా త్కకుభస్తు ప్రసేవకః, కోలమ్బక (స్తు కాయో౽స్యా) ఉపనాహో నిబన్ధనమ్. ౧౮౮

ప్రవాలః ॥పు॥ ౧-వీణయొక్కయొళవుపేరు. కకుభః-ప్రసేవకః ॥పు॥౨ వీణయొక్కకరివెపేళ్లు. కోలమ్బకః ॥పు॥ ౧-వీణతంత్రి ఒళగుమొదలైనశరీరముపేరు. ఉపనాహః॥పు॥నిబన్ధనమ్॥న॥ ౨-వీణతంత్రికట్టుచోటికిని బిరడలకును పేళ్లు.

(వాద్యప్రభేదా) డమరు మడ్డు డిణ్డిమ ఝర్ఝరాః, మర్దలః పణవో (౽న్యే చ)

డమరుః-మడ్డుః-డిణ్డిమః - ఝర్ఝరః-మర్దలః-పణవః॥పు॥ ౬-వరుసగా డమరుగము-గుమ్మెటరాయడిగిడిగిళ్లు - కైమళ్లు-మద్దెల-ఉడుక-అను వాద్యభేదములపేళ్లు.అన్యేచ-అనుటచే గోముఖాదివాద్యభేదములుం గలవని భావము.

నర్తకీ లాసికే (సమే).

నర్తకీ లాసికా॥ స్త్రీ॥ ౨-ఆడునట్టిస్త్రీలపేళ్లు.

(విలమ్బితం ద్రుతం మధ్యం తత్త్వ మోఘో ఘనం క్రమాత్),

తత్త్వం ॥న॥ ఓఘః ॥పు॥-ఘనమ్॥న॥-ఈ ౩ను వరుసగా నృత్తగీత వాద్యములయొక్క విలంబ ద్రుత మధ్యమానములపేళ్లు.

తాలః (కాలక్రియామానమ్)

తాలః॥పు॥ ౧-కాలమునకును హస్తకుంచన ప్రసరణాదిక్రియకునుగలిగినప్రమాణముపేరు

లయ (స్సామ్య) (మథాస్త్రియామ్)

లయః ॥పు॥ సామ్యమ్ = నృత్తగీతవాద్యములు సమములుగా నుండుట పేరు.

తాణ్డవం నటనం నా

తాణ్డవమ్-నటనమ్ - **నాట్యమ్** - **లాస్యమ్**-

ట్యం లాస్యం నృత్యం చ నర్తనమ్,

నృత్యమ్ (పా) నృత్తమ్-నర్తనమ్ ॥న॥ ౬-ఆట పేళ్లు. **Dance.**

తౌర్యత్రికం (నృత్తగీతవాద్యం) నాట్య (మిదం త్రయమ్) ౧౯౩

తౌర్యత్రికమ్ - నాట్యమ్ ॥న॥ ౨-నృత్తగీత వాద్యములు మూఁడును కూడుట పేళ్లు. **Symphony.**

భ్రకుంసశ్చ భ్రుకుంసశ్చ భ్రూకుంస శ్చేతి (నర్తకః, స్త్రీవేషధారీ పురుషో)

భ్రకుంసః - భ్రుకుంసః - భ్రూకుంసః ॥పు॥ 3-స్త్రీవేషధారీ = స్త్రీవేషధారియై, నర్తకః= నృత్యముచేయు, పురుషః=పురుషునిపేళ్లు. **Actor.**

నాట్యోక్తౌ)

నాట్యోక్తౌ = నాట్యపరిభాషయందని యర్థము. ఈపదము ఇదిమొదలు "ఆఙ్గికసాత్త్వికే" అనువఱకు ననువర్తించును. కావున ముందు చెప్పంబడుపేళ్లు నాట్యపరిభాషయందని తెలియవలయును. **Language.**

గణికాఽజ్జుకా. (భగినీపతి) రావుత్తో భావో(విద్వాన) థావుకః, (జనకో యువరాజస్తు కుమారో భర్తృదారకః ౧౯౪. (రాజా) భట్టారకో (దేవ స్తత్సుతా) భర్తృదారికా, దేవీ (కృతాభిషేకాయా) (మితరాసు తు) భట్టినీ. ౧౯౫. అబ్రహ్మణ్య (మవధ్యోక్తౌ) (రాజ్ఞస్స్యాలస్తు) రాష్ట్రియః, అంబా (మాతా) (ఽథ బాలాస్యా) ద్వాసూ (రా

అజ్జుకా (పా) అజ్జుకా ॥సీ॥ ౧ - వేశ్యపేరు. ఆవుత్తః ॥పు॥ ౧-తోడఁబుట్టినదానిమగనిపేరు. భావః॥పు॥ ౧-విద్వాంసునిపేరు. అవుకః॥పు॥ ౧-తండ్రిపేరు. కుమారః-భర్తృదారకః ॥పు॥ ౨-యువరాజుపేళ్లు భట్టారకః - దేవః॥ పు॥౨-రాజుపేళ్లు. భర్తృదారికా॥సీ॥ ౧-ఆరాజుకూఁతుపేరు. దేవీ॥ సీ॥ ౧-పట్టాభిషిక్తురాలైన రాణిపేరు భట్టినీ ॥సీ॥౧ - తక్కినరాజభార్యలపేరు. అబ్రహ్మణ్యమ్॥న॥౧-చంపఁదగనివాఁడను మాటపేరు. రాష్ట్రియః ॥పు॥ ౧-రాజుయొక్క బావమఱఁది పేరు. అమ్బా ॥సీ॥ ౧-తల్లిపేరు. వాసూః ॥సీ॥ ౧-చిన్నపడుచుపేరు. మారిషః॥పు॥ ౧ - పూజ్యునిపేరు. అత్తికా (పా) అన్తికా ॥సీ॥ ౧-అక్కపేరు. నిష్ఠా ॥సీ॥ నిర్వహణమ్॥న॥ ౨ - నాటకకథను ముగించుటపేళ్లు. హణ్డే-హ

ర్యస్తు)మారిషః. ౧౯౬ అత్తికా (భగినీ జ్యేష్ఠా) నిష్ఠా నిర్వహణే (సమే), హణ్డే హఞ్జే హాలాఽఽ (హ్వానే నీచాం చేటీం సఖీం ప్రతి). అఙ్గహారోఽఙ్గవిక్షేపో వ్యఞ్జకాభినయౌ (సమౌ), నిర్వృత్తే త్వఙ్గసత్త్వాభ్యాం ద్వే త్రి ష్వాఙ్గికసాత్త్వికే శృఙ్గారవీరకరుణాద్భుత హాస్య భయానకాః, బీభత్స రౌద్రే (చ రసాః) శృఙ్గారశ్శుచి రుజ్జ్వలః. ౧౯౯ ఉత్సాహవర్ధనో వీరః

ఞ్జే-హాలా॥ అవ్య॥ ఈ3ను వరుసగానీచురాలిని దాసిని చెలికత్తెను గూర్చి పిలుచుటపేళ్లు. అఙ్గహారః-అఙ్గవిక్షేపః ॥పు॥ ౨-ఆడునప్పుడు శరీరమును కదలించుట పేళ్లు. వ్యఞ్జకః-అభినయః॥పు॥ ౨ - హస్తవిన్యాసాదులచేత భావమును తెలుపుటపేళ్లు. ఆఙ్గికమ్-సాత్త్వికమ్ ॥త్రి॥ ఈ-౨ను కనుబొమలు మొదలయిన యంగములచేతను మనోవృత్తిరూపమయిన సత్త్వముచేతను పుట్టింపఁబడిన క్రియలకు స్వేదరోమాంచాదులకును పేళ్లు. **Tokens.**

శృఙ్గారః-వీరః-కరుణః-అద్భుతః-హాస్యః - భయానకః ॥పు॥ బీభత్సమ్-రౌద్రమ్॥న॥౮-రసముల పేళ్లు. బీభత్సరౌద్రశబ్దములును పుల్లింగములని కొందఱు. శృఙ్గారః-శుచిః-ఉజ్జ్వలః॥పు॥ 3 శృంగారరసముపేళ్లు. **Love.**

ఉత్సాహవర్ధనః-వీరః॥పు॥౨ వీరరసముపేళ్లు.

కారుణ్యం కరుణా ఘృణా, కృపా దయా ఽనుకమ్పా స్యా దనుక్రోశో

కారుణ్యమ్ ॥న॥ కరుణా-ఘృణా - కృపా - దయా - అనుకమ్పా ॥సీ॥ అనుక్రోశః ॥పు॥ ౭-కరుణారసముపేళ్లు. **Tenderness.**

(ప్యథో)హాసః. ౨౦౦ హాసో హాస్యం చ

హాసః-హాసః - పు॥ హాస్యమ్ ॥న॥ 3-హాస్యరసముపేళ్లు **Laughter.**

బీభత్సం వికృతం (త్రి ష్విదం ద్వయమ్,)

బీభత్సమ్ వికృతమ్ ॥న॥ ౨-బీభత్సరసముపేళ్లు. ఈరెండు శబ్దములును బీభత్సరసహేతువులయిన మాంసాదులను [illegible]

విస్మయోఽద్భుత మాశ్చర్యం చిత్రమ ప్యథ భైరవమ్. ౨౦౧. దారుణం భీషణం భీష్మం ఘో

విస్మయః॥పు॥అద్భుతమ్ [illegible] మ్॥ ౪-అద్భుతర[illegible]ముపేళ్లు. భైరవమ్-దా[illegible]మ్-భీషణమ్-భీష్మమ్-[illegible] - భయానకమ్ - భయంకర[illegible] [illegible]

రం భీమం భయానకమ్, భయంకరం ప్రతిభయం రౌద్రం తూగ్ర(మమీ త్రిషు. ౨౦౨. చతుర్దశ)	నకరసము పేళ్లు. రౌద్రమ్-ఉగ్రమ్॥ ౨-రౌద్ర రసము పేళ్లు. అద్భుతశబ్దము మొద లీపదునాలుగు శబ్దములును రసహేతు వస్తువాచకములైనపుడు ॥త్రి॥ **Anger.**
దర త్రాసౌ భీతి ర్భీ స్సాధ్వసం భయమ్,	దరః-త్రాసః ॥పు॥ భీతిః-భీః ॥స్త్రీ॥ సాధ్వసమ్-భయమ్ ॥న॥ ౬-భయము పేళ్లు. **Fear.**
(వికారో మానసో) భావో	భావః ॥పు॥ ౧-రసములఁబుట్టించెడు స్థాయిభావ వ్యభిచారిభావ సాత్త్వికభావములను మనోవికారముల పేళ్లు. **Passion.**
ఽనుభావో (భావబోధకః) ౨౦౩	అనుభావః ॥పు॥ ౧-భావబోధకః=ఆ భావమునెఱిఁగించెడి ముఖవికాసాదుల పేరు.
గర్వోఽభిమానోఽహంకారో	గర్వః-అభిమానః - అహంకారః॥పు॥ ౩ - అహంకారము పేళ్లు. **Pride.**
	[దర్పోఽవలేపోఽవష్టమ్భ శ్చిత్తోద్రేకః స్మయో మదః,] అధి. పా.
మాన (శ్చిత్తసమున్నతిః),	మానః॥పు॥౧-చిత్తసమున్నతిః = నే నుత్కృష్టుఁడ ననుచిత్తౌన్నత్యము పేరు. **Arrogance.**
అనాదరః పరిభవః పరీభావ స్తిరస్క్రియా ౨౦౪. రీఢాఽవమాననాఽవజ్ఞా ఽవహేలన మసూర్క్షణమ్, [నికార శ్చా ప్యభీభావో న్యక్కారశ్చ పరాభవః]	అనాదరః-పరిభవః-పరీభావః ॥పు॥ తిరస్క్రియా-రీఢా-అవమాననా-అవజ్ఞా ॥స్త్రీ॥ అవహేలనమ్ (పా) వహేలనమ్-అసూర్క్షణమ్(పా)అసూర్క్షణమ్-అసూక్షణమ్-అసుక్షణమ్ ॥న॥ ౮ - తిరస్కారము పేళ్లు. **Dishonor.** [నికారః - అభీభావః - న్యక్కారః - పరాభవః ॥పు॥] అధికపాఠము.
మన్దాక్షం హ్రీస్త్రపా వ్రీడా లజ్జా	మన్దాక్షమ్॥న॥హ్రీః-త్రపా-వ్రీడా-లజ్జా ॥స్త్రీ॥ ౫-సిగ్గు పేళ్లు. వ్రీడాశబ్దముపుల్లింగమునుకలదు.
(సా) ఽపత్రపా)ఽన్యతః). ౨౦౫	అపత్రపా॥స్త్రీ॥ ౧-అన్యతః=పరులవలనవచ్చిన, సా=ఆసిగ్గు పేరు. **Shame.**
క్షాన్తి స్తితిక్షా	క్షాన్తిః-తితిక్షా॥స్త్రీ॥౨-ఓర్పు పేళ్లు. **Patience.**

ఽభిధ్యా తు (పరస్వవిషయే స్పృహా),	అభిధ్యా॥స్త్రీ॥ ౧ - పరధనాపహరణవిషయమయిన యభిలాష పేరు.
అక్షాన్తి రీర్ష్యా	అక్షాన్తిః-ఈర్ష్యా॥స్త్రీ॥ ౨-పరునియొక్కయుత్కర్షమునకు నోర్వకుండుట పేళ్లు. **Envy.**
ఽసూయా తు (దోషారోపో గుణేష్వపి)	అసూయా ॥స్త్రీ॥ ౧-మంచిగుణములుగలిగియున్నను దోషము నారోపించుట పేరు.
వైరం విరోధో విద్వేషో	వైరమ్॥న॥-విరోధః-విద్వేషః ॥పు॥ ౩-వైరము పేళ్లు. **Enmity.**
మన్యు శోకౌతు శుక్ (స్త్రియామ్)	మన్యుః-శోకః॥పు॥ శుక్ ॥చ్-స్త్రీ॥ ౩ శోకము పేళ్లు. **Sorrow.**
పశ్చాత్తాపోఽనుతాప శ్చవిప్రతీసార (ఇత్యపి)	పశ్చాత్తాపః - అనుతాపః - విప్రతిసారః॥పు॥ ౩-పశ్చాత్తాపము పేళ్లు. **Repentance.**
కోప క్రోధామర్ష రోష ప్రతిఘారుట్క్రుధౌ (స్త్రియామ్),	కోపః-క్రోధః-అమర్షః-రోషః-ప్రతిఘః॥పు॥రుట్ ॥ష్॥-క్రుత్ ॥ధ్-స్త్రీ॥ ౭-కోపము పేళ్లు. **Rage.**
(శుచౌ తు చరితే) శీల	శీలమ్॥న॥౧-పవిత్రచరిత్రము పేరు.
మున్మాద శ్చిత్తవిభ్రమః. ౨౦౬	ఉన్మాదః-చిత్తవిభ్రమః ॥పు॥ ౨-భూతావేశాదులచేఁ గలిగినచిత్తచాంచల్యము పేళ్లు.
ప్రేమా (నా) ప్రియతా హార్దం ప్రేమ స్నేహోఽథ	ప్రేమా॥న్-పు॥ ప్రియతా॥స్త్రీ॥హార్దమ్-ప్రేమ ॥న్-న॥ స్నేహః॥పు॥౫-స్నేహము పేళ్లు. **Affection or friendship.**
దోహదమ్, ఇచ్ఛా కాఙ్క్షా స్పృహేహాతృడ్వాఞ్ఛా లిప్సా మనోరథః. ౨౦౭. కామోఽభిలాష స్తర్షశ్చ	దోహదమ్॥న॥ ఇచ్ఛా - కాఙ్క్షా-స్పృహా-ఈహా-తృట్ ॥ష్॥ వాఞ్ఛా-లిప్సా ॥స్త్రీ॥ మనోరథః - కామః - అభిలాషః - తర్షః ॥పు॥ ౧౨-కోరిక పేళ్లు. **Wish or Desire.**
(సమహాన్) లాలసా (ద్వయోః),	లాలసా ॥స్త్రీ॥ ౧ - అధికమైనకోరిక పేరు.
ఉపాధి (ర్నా) ధర్మచిన్తా	ఉపాధిః ॥పు॥-ధర్మచిన్తా ॥స్త్రీ॥ ౨ ధర్మచింత పేళ్లు. **Reflection.**

(పుం స్యాధి ర్మానసీ వ్యథా). ౨౧౦	ఆధిః॥ పు॥౧-మానసీవ్యథా=మనస్సంబంధ మయిన వ్యథపేరు. **Affliction.**
(స్యా) చ్చిన్తా స్మృతి రాధ్యాన	చిన్తా-స్మృతి॥స్త్రీ॥ఆధ్యానమ్॥న॥ ౩-చింతించుటపేళ్లు. **Recollection.**
ముత్కణ్ఠోత్కలికే (సమే),	ఉత్కణ్ఠా-ఉత్కలికా ॥స్త్రీ॥౨-ఇష్టవస్తుప్రాప్తి యందలి కాలవిళంబము నోర్వంజాలక తహ తహ పడుటపేళ్లు. **Anxiety.**
ఉత్సాహో ఽధ్యవసాయ (స్స్య)	ఉత్సాహః-వ్యవసాయః(పా) అధ్యవసాయః ॥పు॥౨-మహాకార్య విషయకమైన యుద్యోగము పేళ్లు. **Ardour or Zeal.**
(త్స) వీర్య (మతిశక్తి భాక్).	వీర్యమ్ ॥న॥ ౧-అతిశక్తిభాక్=మిక్కిలిదృఢమయిన, సః=ఆయుత్సాహము పేరు.
కపటోఽ (స్త్రీ) వ్యాజ దమ్భోపధయ శ్ఛద్మ కైతవే, కుసృతి ర్నికృతి శ్శాఠ్యం	కపటః॥ప్న॥ వ్యాజః-దమ్భః-ఉపధిః ॥పు॥-ఛద్మ॥న్॥-కైతవమ్॥న॥ - కుసృతిః-నికృతిః ॥స్త్రీ॥-శాఠ్యం॥న॥౯-కపటము పేళ్లు.కపటమనగాపరద్రోహార్థ మొకటినుద్దేశించినట్లు తెలిపి యొకటసేయుట.
ప్రమాదోఽనవధానతా. ౨౧౨	ప్రమాదః॥పు॥ అనవధానతా॥స్త్రీ॥౨-ఏమఱిక తప్పుటపేళ్లు. **Carelessness.**
కౌతూహలం కౌతుకం చ కుతుకం చ కుతూహలమ్,(స్త్రీణాం) విలాస బిబ్బోక విభ్రమా లలితం(తథా)౨౧౩ హేలా లీలే (త్యమీ హావాః క్రియా శ్శృఙ్గారభావజాః,)	కౌతూహలమ్-కౌతుకమ్-కుతుకమ్ - కుతూహలమ్॥న॥౪-అపూర్వవస్తువును గోరుటపేళ్లు. విలాసః-బిబ్బోకః - విభ్రమః పు॥ - లలితమ్ ॥న॥ హేలా - లీలా ॥స్త్రీ॥-ఇతి=ఇవి మొదలయిన అమీ=ఈ, హావాః = భావములు, స్త్రీణామ్= స్త్రీలయొక్క, శృఙ్గారభావజాః=శృంగారభావములవలనఁబుట్టిన,క్రియాః= చేష్టలు. ఇతి, అన్నందున విచ్ఛిత్తికిలికించితాదులుం గలవు.
ద్రవ కేళి పరీహాసాః క్రీడా లీలాచ నర్మ చ.	ద్రవః-కేళిః - పరీహాసః ॥పు॥-క్రీడా-లీలా॥స్త్రీ॥ -నర్మ॥న్-న॥౬-స్త్రీపురుషులపరిహాసము పేళ్లు.
వ్యాజోఽపదేశో లక్ష్యం చ	వ్యాజః-అపదేశః॥పు॥-లక్ష్యమ్(పా)లక్షమ్- ౩-వ్యాజము పేళ్లు.వాజ్యమనఁగాస్వప్రయోజనార్థ మొకటి నుద్దేశించినట్లు తెలిపి యొకటి సేయుట.

క్రీడా ఖేలాచ కుర్దనమ్,	క్రీడా-ఖేలా॥స్త్రీ॥-కుర్దనమ్ (పా)కూర్దనమ్ ॥న॥ ౩-కందుకాదిక్రీడ పేళ్లు. **Game.**
ఘర్మో నిదాఘ స్స్వేద(స్స్యా)త్ప్రళయో (నష్టచేష్టతా). ౨౧౪	ఘర్మః-నిదాఘః-స్వేదః॥పు॥ ౩ - చెమటపేళ్లు. ప్రళయః॥పు॥౧ - హర్షాదులచేత దేహచేష్టలు మానియుండుటపేరు ఇదే సొమ్మసిలుట.
అవహిత్థా (ఽఽకారగుప్తి)	అవహిత్థా॥స్త్రీ॥(ప)అవహిత్థమ్॥న॥౧-అనురాగాదులచేతఁబుట్టురోమాంచాదిశరీరవికారములను లజ్జాదులచేఁ గప్పుటపేరు.
(స్సమౌ) సంవేగసంభ్రమౌ,	సంవేగః-సంభ్రమః॥పు॥ ౨- పరసైన్యదర్శనాదులవలనఁబుట్టిన తారతమ్యవిచారము పేళ్లు.
(స్యా) దాచ్ఛురితకం (హాస స్సోత్ప్రాసః)	ఆచ్ఛురితకమ్ ॥న॥ ౧-సోత్ప్రాసః హాసః స్యాత్ =ఎత్తిపొడుపుతోఁగూడిన నవ్వు పేరు.
(స మనాక్) స్మితమ్.	స్మితమ్॥న॥౧-ఇంచుకంతనవ్వు పేరు. **Smile.**
(మధ్యమ స్స్యా) ద్విహసితం	విహసితమ్॥న॥౧-ఇంచుకంతనవ్వునకును గొప్పనవ్వునకునుమధ్యమైనపరిపాటి నవ్వు పేరు.
రోమాఞ్చో రోమహర్షణమ్,	రోమాఞ్చః॥పు॥రోమహర్షణమ్॥న॥౨ - రోమములు గగుర్పొడుచుటపేళ్లు. **Blush.**
క్రన్దితం రుదితం క్రుష్టం	క్రన్దితమ్-రుదితమ్-క్రుష్టమ్॥న॥ ౩ రోదనము పేళ్లు.
జృమ్భస్తు (త్రిషు) జృమ్భణమ్. ౨౧౫	జృమ్భః ॥త్రి॥-జృంభణమ్॥న॥౨-ఆవలించుటపేళ్లు. **Yawning.**
విప్రలమ్భో విసంవాదో	విప్రలమ్భః - విసంవాదః॥పు॥౨-విపరీతముగాఁ బలుకుటపేళ్లు. **Prattle.**
రిఙ్ఖణం స్ఖలనం (సమే),	రిఙ్ఖణమ్(పా)రిఙ్గణమ్- స్ఖలనమ్॥న॥౨-జాఱుటకుఁగానిస్వధర్మమునువిడుచుటకుఁగాని పేళ్లు.
(స్యా) న్నిద్రా శయనం స్వాప స్స్వప్న స్సంవేశ (ఇత్యపి). ౨౧౬	నిద్రా॥స్త్రీ॥-శయనమ్ ॥న॥ స్వాపః - స్వప్నః- సంవేశః ॥పు॥ ౫-నిద్ర పేళ్లు. **Sleep.**

తన్ద్రీ ప్రమీలా భ్రుకుటి ర్భ్రూకుటి ర్భ్రూకుటిః (స్త్రియామ్),	తన్ద్రీ (పా) తన్ద్రా - ప్రమీలా ॥స్త్రీ॥ - ౨ కునికిపాటు పేళ్లు. భ్రుకుటిః-భ్రుకుటిః.భ్రూకుటిః ॥స్త్రీ॥ ౩-బొమముడి పేళ్లు. **Frown**
అదృష్టి (స్స్యా దసౌమ్యేఽక్ష్ణి)	అదృష్టిః ॥స్త్రీ॥ ౧-అసౌమ్యే=(రోషము చేత) సౌమ్యముగాని, అక్ష్ణి=దృష్టి పేరు.
సంసిద్ధి ప్రకృతీ(సమే). ౨౧౯. స్వరూపం చ స్వభావశ్చ నిసర్గ (శ్చా థ)	సంసిద్ధిః-ప్రకృతిః ॥ స్త్రీ-స్వరూపమ్॥ - స్వభావః-నిసర్గః॥పు॥౫-స్వభావము పేళ్లు. **Disposition.**
వేపథుః, కమ్పో (ఽథ)క్షణఉద్ధర్షో మహ ఉద్ధవ ఉత్సవః. ౨౨౦	వేపథుః-కమ్పః॥పు॥౨-వడఁకు పేళ్లు. **Tremour.** క్షణః-ఉద్ధర్షః-మహః-ఉద్ధవః - ఉత్సవః॥పు॥ ౫-ఉత్సవము పేళ్లు. **Fesitval.**
ఇతి నాట్యవర్గః.	నాట్యములోఁ జేరినపదసమూహామముగిసెను.

అధోభువన పాతాల బలిసద్మ రసాతలమ్, నాగలోకో	అధోభువనమ్-పాతాలమ్-బలిసద్మ॥న॥- రసాతలమ్ ॥న॥ నాగలోకః ॥పు॥ ౫-పాతాళము పేళ్లు. **Infernal Region.**
ఽథకుహరంసుషిరం వివరం బిలమ్. ఛిద్రం నిర్వ్యథనం రోకం రన్ధ్రం శ్వభ్రం వపా సుషిః,	కుహరమ్-సుషిరమ్-వివరమ్ - బిలమ్-ఛిద్రమ్-నిర్వ్యథనమ్ - రోకమ్ - రన్ధ్రమ్-శ్వభ్రమ్ ॥న॥ వపా-సుషిః ॥స్త్రీ॥ ౧౧-రంధ్రము పేళ్లు.
గర్తావటౌ(భువిశ్వభ్రే)	గర్తః (ప) గర్తా॥స్త్రీ॥-అవటః॥పు॥ ౨-భువి=భూమియందుండు,శ్వభ్రే=బొక్క పేళ్లు.**Hole.**
(సరన్ధ్రే) సుషిరం (త్రిషు). ౨౨౨	సుషిరమ్॥ ౧ - రంధ్రముతోఁ గూడినవస్తువాచకమయినపుడు ॥త్రి॥
అన్ధకారో (ఽస్త్రియాం) ధ్వాన్తం తమిస్రం తిమిరం తమః,	అన్ధకారః॥స్త్రీ॥-ధ్వాన్తమ్-తమిస్రమ్ - తమిరమ్-తమః ॥స-న॥ ౫ - చీఁకటి పేళ్లు. **Gloom.**
(ధ్వాన్తే గాఢే) ఽన్ధతమసం	అన్ధతమసమ్॥న॥ ౧-గాఢేధ్వాన్తే-గాఢాంధకారము పేరు. **Twilight.**
(క్షీణే) ఽవతమసం	అవతమసమ్॥న॥౧-క్షీణే (ధ్వాన్తే) = క్షీణమయిన చీఁకటి పేరు.

(తమః. ౨౨౩. విష్వ) క్సన్తమసమ్.	సన్తమసమ్॥న॥౧-విష్వక్ (ధ్వాన్తే)=అంతట వ్యాపించిన, తమః=చీఁకటి పేరు.
ఇతి పాతాలవర్గః.	పాతాలముతోఁ జేరినపదసమూహాము ముగిసెను.

నాగాః కాద్రవేయా	నాగాః-కాద్రవేయాః॥పు-బ॥ ౨-పడగలును తోఁకలును గలిగి మనుష్యాకారము లైన కద్రూపుత్రులయిన నాగుఁబాముల పేళ్లు.
(స్తదీశ్వరః), శేషోఽనన్తో	శేషః-అనన్తః ॥పు॥ ౨-తదీశ్వరః = ఆనాగుఁబాములకు రాజయిన యాదిశేషుని పేళ్లు.
వాసుకిస్తు సర్పరాజో	వాసుకిః-సర్పరాజః॥పు॥౨-వాసుకి పేళ్లు.
ఽథ గోనసః. తిలిత్స (స్స్యా)	గోనసః-తిలిత్సః॥పు॥౨-కొండచిలువ పేళ్లు.
దజగరే శయు ర్వాహస ఇ త్యుభౌ,	అజగరః-శయుః - వాహసః ॥పు॥ ౩-పెనుఁబాము పేళ్లు. **Boa Constrictor.**
అలగర్దో జలవ్యాల	అలగర్దః(పా)అళిగర్దః, అజగర్దః-జలవ్యాలః ॥పు॥౨-నీరుకట్టుపాము పేళ్లు. **Water snake.**
స్సమౌ రాజిలడుణ్డుభౌ.	రాజిలః-డుణ్డుభః॥పు॥౨-ఇరుదలశిఖండి పేళ్లు.
మాలుధానో మాతులాహి	మాలుధానః-మాతులాహిః॥పు॥౨-ఉమ్మెత్తలలోనిముళ్లుఁబాము పేళ్లు. అదిఖట్వాంగాకారమై దీర్ఘదేహలాంగూలమై చతుష్పాత్తునై యుండును.
ర్నిర్ముక్తో ముక్తకఞ్చుకః,	నిర్ముక్తః-ముక్తకఞ్చుకః ॥పు॥ ౨-కుబుసము విడిచినపాము పేళ్లు. **Sloughless snake.**
సర్పః పృదాకు ర్భుజగో భుజఙ్గోఽహి ర్భుజఙ్గమః. ఆశీవిషో విషధర శ్చక్రీ వ్యాల స్సరీసృపః, కుణ్డలీ గూఢపా చ్చక్షు	సర్పః-పృదాకుః - భుజగః-భుజఙ్గః - అహిః - భుజఙ్గమః - ఆశీవిషః-విషధరః - చక్రీ॥న॥వ్యాలః-సరీసృపః - కుణ్డలీ ॥న॥-గూఢపాత్ ॥ద॥-చక్షుశ్శ్రవాః॥స॥-కాకోదరః-ఫణీ॥న॥-దర్వీకరః - దీర్ఘపృష్ఠః-దన్దశూకః - బిలేశయః-ఉరగః-పన్న

శ్చ్రిపాః కాకోదరః ఫణీ. దర్వీ కరో దీర్ఘపృష్ఠో దన్దశూకో బిలేశయః, ఉరగః పన్నగో భోగీ జిహ్మగ పవనాశనః [లేలిహానో ద్విరసనో వ్యాళః కుమ్భీనసో హరిః]

(త్రిష్వా) హేయం(విషాస్థ్యాది)
స్ఫుటాయాం తు ఫణా (ద్వయోః),
(సమౌ) కఞ్చుకనిర్మోకౌ

క్ష్వేళస్తు గరళం విషమ్. ౨౪౯. (పుంసిక్లీబే చ) కాకోల కాలకూట హాలాహలాః, సౌరాష్ట్రిక శౌల్కికేయో బ్రహ్మపుత్రః ప్రదీపనః. దారదో వత్సనాభశ్చ (విషభేదా అమీ నవ),
విషవైద్యో జాఙ్గలికో

వ్యాళగ్రాహ్యాహితుణ్డికః. ౨౩౧
ఇతి భోగివర్గః.

(స్యా) న్నారకస్తు నరకో నిరయో దుర్గతిః (స్త్రియామ్),

గః-భోగీ॥న్॥-జిహ్మగః - పవనాశనః॥పు॥౧౫-సామాన్యముగా పాముల పేళ్లు. **Snake.**

[లేలిహానః-ద్విరసనః-వ్యాళః - కుమ్భీనసః-హరిః ॥పు॥] అధికపాఠము.

ఆహేయమ్॥త్రి॥౧-పాముయొక్క విషము, అస్థి, చర్మము మొదలయినవాని పేరు.
స్ఫటా॥సీ॥-ఫణా॥స్త్రీ॥౨-పడగ పేళ్లు. **Slough.**
కఞ్చుకః-నిర్మోకః ॥పు॥ కుబుసము పేళ్లు.

క్ష్వేళః॥పు॥-గరళమ్॥న॥-విషమ్ ॥న్న॥౩-సామాన్యముగా విషము పేళ్లు. **Venom.**
కాకోలః-కాలకూటః-హాలాహలః (ప) హాలాహలః, హాలహలః - హలహలః-సౌరాష్ట్రికః-శౌల్కికేయః - బ్రహ్మపుత్రః-ప్రదీపనః - దారదః-వత్సనాభః॥పు॥అమీనవ=ఈతొమ్మిది, విషభేదాః = విషభేదముల పేళ్లు. **Nine sorts of poison.**
విషవైద్యః = జాఙ్గలికః ॥పు॥ ౨ విషమును దించువైద్యుని పేళ్లు. **Conjurer.**
వ్యాళగ్రాహీ॥న్॥(పా) వ్యాళగ్రాహః-అహితుణ్డికః॥పు॥౨-పాములవాని పేళ్లు.
సర్పముతోఁ జేరినపదసమూహాము ముగిసెను.

నారకః - నరకః-నిరయః॥పు॥-దుర్గతిః ॥సీ॥౪-సామాన్యముగా నరకము పేళ్లు. **Hell.**

(తద్భేదా) స్తప నావీచి మహారౌరవ రౌరవాః. సఙ్ఘాతః కాలసూత్రం చే (త్యాద్యా)

(స్సత్త్వాస్తు) నారకాః, ప్రేతా
వైతరణీ (సిన్ధుః

స్యా) దలక్ష్మీస్తు నిరృతిః.

విష్టి రాజూః

కారణా తు యాతనా తీవ్రవేదనా,
పీడా బాధా వ్యథా దుఃఖ మామనస్యం ప్రసూతిజమ్. (స్యా) త్కష్టం కృచ్ఛ్ర మాభీలం (త్రిష్వేషాం భేద్యగామి యత్),
ఇతి నరకవర్గః.

సముద్రో ఒబ్ధి రకూపారః పారావార స్సరిత్పతిః. ఉదన్వా నుదధి స్సిన్ధు స్సరస్వాన్ సాగరోఽర్ణవః, రత్నాకరో జలనిధి ర్యాదఃపతి రపాంపతిః. ౨౩౬
(తస్య ప్రభేదాః) క్షీ

తపనః-అవీచిః - మహారౌరవః - రౌరవః-సంఘాతః(పా)సంహారః ॥పు॥ కాలసూత్రమ్॥న॥౬-ఇత్యాద్యాః=ఇవి మొదలయినవి, తద్భేదాః= ఆనరకభేదముల పేళ్లు. **Different Hells.**

నారకాః - ప్రేతాః॥పు-బ॥౨-సత్త్వాః - నరకమునం దుండుజంతువుల పేళ్లు.
వైతరణీ ॥సీ॥ ౧ - సిన్ధుః = నరకమునందలి నది పేరు. **River in Hell.**
అలక్ష్మీః-నిరృతిః-సీ॥ ౨-భాగ్యము పేరు. **Misery.**
విష్టిః-ఆజూః-॥సీ॥౨-వెట్టిపేళ్లు. నరకమునందుఁ ద్రోయుట పేళ్లని కొందఱు.
కారణా-యాతనా - తీవ్రవేదనా॥సీ॥ ౩-అతిశయమయిన వేదన పేళ్లు. **Agony.**
పీడా-బాధా-వ్యథా॥సీ॥-దుఃఖమ్ - ఆమనస్యమ్(పా) అమానస్యమ్-ప్రసూతిజమ్-కష్టమ్. కృచ్ఛ్రమ్-ఆభీలమ్॥న॥౯-సామాన్యముగా దుఃఖము పేళ్లు. **Pain.** ఈశబ్దములలో ఏదివిశేష్యనిఘ్నమవుచున్నదో యది త్రిలింగములుగలది.
నరకముతోఁ జేరినపదసమూహాము ముగిసెను.

సముద్రః-అబ్ధిః - అకూపారః-పారావారః - సరిత్పతిః-ఉదన్వాన్ ॥త్॥ - ఉదధిః-సిన్ధుః - సరస్వాన్॥త్॥సాగరః - అర్ణవః - రత్నాకరః-జలనిధిః-యాదఃపతిః - అపాంపతిః॥ పు॥ ౧౫-సముద్రుని పేళ్లు. **Ocean or Sea.**

క్షీరోదః-లవణోదః॥తథా=అట్లే, పరే=ఇత

రోదో లవణోద స్తథా పరే,	రమయిన, దధ్యుదః - ఘృతోదః-ఇక్షూదః-సురోదః-స్వాదూదః॥ఈ ఏడును, తస్య=ఆసముద్రముయొక్క, ప్రభేదాః=భేదములు.
ఆపః (స్త్రీభూమ్ని) వా ర్వారి సలిలం కమలం జలమ్. పయఃకీలాలమమృతం జీవనం భువనం వనమ్, కబన్ధ ముదకం పాథః పుష్కరం సర్వతోముఖమ్. అమ్భో ఒర్ణస్తోయ పానీయ నీర క్షీ రామ్బు శమ్బరమ్, [కృపీటం కాణ్డ (మస్త్రీ స్యా)జ్జీవనీయం కుశం విషమ్.] మేఘపుష్పం ఘనరసమ్	ఆపః ॥స్॥సీ-బ॥ వాః॥ర్॥ వారి=సలిలమ్-కమలమ్-జలమ్-పయః॥స్॥ - కీలాలమ్-అమృతమ్ - జీవనమ్-భువనమ్ - వనమ్-కబన్ధమ్ - ఉదకమ్ - పాథః ॥స్॥-పుష్కరమ్-సర్వతోముఖమ్-అమ్భః-॥స్॥-అర్ణః॥స్॥తోయమ్ - పానీయమ్ - నీరమ్-క్షీరమ్-అమ్బు-శమ్బరమ్(పా)సంవరమ్ - మేఘపుష్పమ్-ఘనరసమ్॥న॥౨౭-ఉదకము పేళ్లు ఘనరస శబ్దము పుల్లింగమును కలదని కొందఱు. [కృపీటమ్॥న॥కాణ్డమ్॥స్న॥ - జీవనీయమ్ - కుశమ్-విషమ్-॥న॥] అధికపాఠము. **Water.**
(త్రిషు ద్వే) ఆప్య మమ్మయమ్. ౨౩౯	ఆప్యమ్-అమ్మయమ్-॥త్రి॥౨ - జలవికారము పేళ్లు. **Watery.**
భఙ్గ స్తరఙ్గ ఊర్మి ర్వా (స్త్రియాం) వీచి	భఙ్గః-తరఙ్గః ॥పు॥ - ఊర్మిః - వీచిః ॥స్న॥ ౪-కరుళ్ల పేళ్లు. **Wave.**
(ర థోర్మిషు, మహత్సు) ల్లోల కల్లోలౌ	ఉల్లోలః-కల్లోలః॥పు॥ ౨-మహత్సు ఊర్మిషు=ఘనమైనకరుళ్ల పేళ్లు. **Billow.**
(స్యా) దావర్తో(ఒమ్భసాం భ్రమః. ౨౪౦	ఆవర్తః॥పు॥౧ - అమ్భసామ్ = ఉదకముల యొక్క, భ్రమః=సుడి పేరు. **Whirl-pool.**
పృషన్తి బిన్దుపృషతాః, (పుమాంసో) విప్రుషః (స్త్రియః),	పృషన్తి॥త్-న-బ॥బిన్దుః-పృషతః ॥పు॥ విప్రుషః॥ష్-సీ-బ॥౪-జలబిందువుల పేళ్లు. **Drops.**
చక్రాణి పుటభేదా (స్స్యు)	చక్రాణి(పా)వక్రాణి॥న॥-పుటభేదాః ॥పు॥౨-నదీవక్రము పేళ్లు. నీళ్లూరివచ్చుబుగ్గ పేరును.
ర్భ్రమా శ్చ జలనిర్గ	భ్రమాః-జలనిర్గమాః॥పు॥౨-నీళ్లుపాఱుటకుం

మాః.	గట్టినతూము మొదలయినవాని పేళ్లు. చక్రాదులు నాలుగును జలమార్గము పేళ్లని కొందఱు.
కూలం రోధశ్చ తీరం చ ప్రతీరం చ తటం త్రిషు,	కూలమ్-రోధః ॥స్॥ - తీరమ్-ప్రతీరమ్॥న॥-తటమ్॥త్రి॥౫-దరి పేళ్లు. **Bank**
పారావారే (పరార్వాచీ తీరే)	పారమ్-అవారమ్ ॥న॥౨ - పరార్వాచీతీరే-వరుసగా నావలియావలిదరుల పేళ్లు.
పాత్రం (తదన్తరమ్.)	పాత్రమ్॥న॥౧-ఆ రెండుదరులనడుము పేరు.
ద్వీపో (ఒస్త్రియా) మన్తరీపం (యదన్తర్వారిణ స్తటమ్), (తోయోత్థితం తత్పులినం సైకతం సికతామయమ్. ౨౪౩	ద్వీపః ॥స్న॥ - అన్తరీపమ్॥న॥౨ అన్తర్వారిణః=నీళ్లనడుమ,యత్తటమ్=ఏదిబ్బకలదో దాని పేరు. పులినమ్॥న॥ ౧-నీళ్లెండికనిపించుదిన్నె పేరు. సైకతమ్-సికతామయమ్ ॥న॥ ౨ - ఇసుకదిన్నెల పేళ్లు. **Sand-bank.**
నిషద్వర స్తు జమ్బాలః పఙ్కో (ఒస్త్రీ) శాద కర్దమౌ,	నిషద్వరః-జమ్బాలః ॥పు॥-పఙ్కః ॥స్న॥-శాదః-కర్దమః॥పు॥౫-అడుసు పేళ్లు. **Mud.**
జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహాః	జలోచ్ఛ్వాసాః-పరీవాహాః॥పు-బ॥౨-అలుంగుల పేళ్లు. **Inundation.**
కూపకా స్తు విదారకాః. ౨౪౪	కూపకాః - విదారకాః ॥పు॥ ౨-చెలమలు, పిల్లనూతులు మొదలైనవాని పేళ్లు. **Well.**
నావ్యం (త్రిలిఙ్గం నౌతార్యే) (స్త్రియాం(నౌ)స్తరణిస్తరిః,ఉడుపంతుప్లవః కోలః	నావ్యమ్॥త్రి॥౧-నౌతార్యే=ఓడచేత దాంటఁదగిన నద్యాదుల పేరు. [పేళ్లు. నౌః ॥ఔ॥ తరణిః-తరిః (పా) తరీ॥సీ॥౩ - ఓడ ఉడుపమ్॥న॥-ప్లవః-కోలః ॥పు॥౩- తెప్ప పేళ్లు.
స్రోతో (ఒమ్బుసరణం స్వతః) ౨౪౫	స్రోతః॥స్-న॥ ౧ - స్వతః=తనంతటపాఱుచున్న, అమ్బుసరణమ్=జలప్రవాహము పేరు.
ఆతర స్తరపణ్యం (స్యా)	ఆతరః॥పు॥తరపణ్యమ్॥న॥౨-ఓడనడపువానికిచ్చు కూలి పేళ్లు. **Fare.**
ద్రోణీ కాష్ఠామ్బువాహినీ, సాంయాత్రికః	ద్రోణీ-కాష్ఠామ్బువాహినీ॥సీ॥౨ - దోనె పేళ్లు. సాంయాత్రికః-పోతవణిక్ ॥జ్-పు॥ ౨-ఓడ

పోతవణిక్కర్ణధారస్తు నావికః. ౨౪౬ — బేరగాని పేళ్లు. కర్ణధారః-నావికః ॥పు॥ ౨-ఓడ నడపువాని పేళ్లు. **Pilot.**

నియామకాః పోతవాహాః — నియామకాః-పోతవాహాః॥పు-బ॥౨-ఓడ స్తంభముపైనుండియుపాయము చెప్పువారి పేళ్లు.

కూపకో గుణవృక్షకః, — కూపకః-గుణవృక్షకః ॥పు॥ ౨ ఓడమీఁద కెక్కు ముగట్టు స్తంభము పేళ్లు. **Mast.**

నౌకాదణ్డః క్షేపణీ (స్యా) దరిత్రం కేనిపాతకః. ౨౪౭ — నౌకాదణ్డః॥పు॥-క్షేపణీ ॥స్త్రీ॥ ౨-ఓడనడపు గడ పేళ్లు. అరిత్రమ్॥న॥-కేనిపాతకః॥పు॥౨-ఓడ గడపు తెడ్డు పేళ్లు **Rudder.**

అభ్రిః (స్త్రీ) కాష్ఠకుద్దాలః — అభ్రిః॥స్త్రీ॥కాష్ఠకుద్దాలః॥పు॥౨- లవణాదులు త్రవ్వు మ్రానిగుద్దలి పేళ్లు. **Shovel**

సేకపాత్రం తు సేచనమ్, — సేకపాత్రమ్-సేచనమ్ ॥న॥ ౨-ఓడలోఁజొచ్చినసీళ్లను వెడలఁజల్లు పాత్రము పేళ్లు.

యానపాత్రం తు పోతః — యానపాత్రమ్ ॥న॥-పోతః॥పు॥౨-ఓడ పేళ్లు. **Ship.**

(ఽబ్ధిభవే త్రిషు సముద్రియమ్. ౨౪౮ — సముద్రియమ్ ॥త్రి॥ ౧-అబ్ధిభవే=సముద్రమునందుఁ బుట్టినవస్తువు పేరు. **Marine.**

(క్లీబే)ఽర్ధనావం(నావోఽర్ధే) — అర్ధనావమ్ ॥న॥ ౧-నావః=ఓడలో, అర్ధే = సగము పేరు. **Boat's half.**

(ఽతీతనౌకే) ఽతిను (త్రిషు),(త్రిష్వాగాధాత్ప్రసన్నోఽచ్ఛః — అతిను॥త్రి॥౧-ఓడనుదాఁటినవస్తువు పేరు. ప్రసన్న శబ్దము మొదలు అగాధశబ్దపర్యంతము నన్నియు త్రిలింగకములు. ప్రసన్నః-అచ్ఛః॥౨-నిర్మలవస్తువు పేళ్లు.

కలుషోఽనచ్ఛ ఆవిలః. ౨౪౯ — కలుషః-అనచ్ఛః-ఆవిలః ॥3-కలఁకఁబాఱుట పేళ్లు. **Muddy.**

నిమ్నం గభీరం గమ్భీరముత్తానం తద్విపర్యయే, — నిమ్నమ్-గభీరమ్-గమ్భీరమ్॥ 3-లోఁతైనదాని పేళ్లు. ఉత్తానమ్।౧-లోఁతుకానిదాని పేరు.

అగాధమతలస్పర్శే — అగాధమ్-అతలస్పర్శః॥౨-మిక్కిలిలోఁతైనదాని పేళ్లు. **Very deep.**

కైవర్తే దాశ ధీవరౌ ౨౫౦ — కైవర్తః-దాశః (పా) దాజః - ధీవరః ॥పు॥ 3-మత్స్యములంబట్టు జాలరివాని పేళ్లు

ఆనాయః(పుంసి)జాలం (స్యా) చ్ఛణసూత్రం పవిత్రకమ్, — ఆనాయః॥పు॥-జాలమ్ ॥న॥ ౨-వల పేళ్లు. శరసూత్రమ్-(పా)సణసూత్రమ్- పవిత్రకమ్ ॥న॥ ౨-వలత్రాటి పేళ్లు. **Rope.**

మత్స్యధానీ కువేణీ (స్యా) ద్బడిశం మత్స్యబన్ధనమ్. ౨౫౧ — మత్స్యధానీ-కువేణీ॥స్త్రీ॥౨- చేఁపలబుట్ట పేళ్లు. బడిశమ్-మత్స్యబన్ధనమ్ (పా) మత్స్యవేధనమ్॥న॥౨-గాలము పేళ్లు **Fish-hook.**

పృథురోమా ఝషో మత్స్యో మీనో వైసారిణోఽణ్డజః, విసారశ్శకులీ — పృథురోమా ॥న॥ఝషః-మత్స్యః - మీనః-వైసారిణః-అణ్డజః - విసారః-శకులీ ॥న్-పు॥ ౮-సామాన్యముగా మత్స్యముల పేళ్లు. **Fish.**

చాథ గణ్డకశ్శకులార్భకః. ౨౫౨ — గణ్డకః-శకులార్భకః॥పు॥౨- చేఁపపిల్లల పేళ్లు. జెల్ల పేళ్లని కొందఱందురు.

సహస్రదంష్ట్రః పాఠీన — సహస్రదంష్ట్రః-పాఠీనః ॥పు॥౨- వేయికోఱల మీను పేళ్లు. **Sheat fish.**

ఉలూపీ శిశుక (స్సమౌ), — ఉలూపీ॥న్॥-శిశుకః ॥పు॥ ౨-శిశువువలెచపలమయినయులసమీను పేళ్లు. **Porpoise.**

నడమీనశ్చిలిచిమః — నడమీనః - చిలిచిమః ॥పు॥౨-క్రాలుగసువులోఁ దిరుగు మీను పేళ్లు. **Spart.**

ప్రోష్ఠీతు శఫరీ (ద్వయోః). ౨౫౩ — ప్రోష్ఠీ॥స్త్రీ॥-శఫరీ॥స్త్రీ॥౨-ఎగిరిపడుమీను పేళ్లు.

క్షుద్రాణ్డమత్స్యసఙ్ఘాతః పోతాధాన — క్షుద్రాణ్డమత్స్యసఙ్ఘాతః॥పు॥ - పోతాధానమ్॥న॥౨-మీనుపిల్లలగుంపు పేళ్లు. **Fry.**

(మథోఝషాః), రోహితో మద్గురశ్శాలో రాజీవశ్శకులస్తిమిః. ౨౫౪. తిమిఙ్గిలాదయశ్చాథ — రోహితః=ఎఱ్ఱమీను. మద్గురః=ఎప్పుడును మునిఁగియుండుమీను, శాలః=మిక్కిలివేగముగలమీను, రాజీవః = గుంపువెంటఁ ద్రిప్పుకొనుమీను, శకులః = శక్తిగలమీను, తిమిః = నూఱు యోజనములమీను, తిమిఙ్గిలః=తిమిని

యాదాంసి జలజన్తవః,
(తద్భేదా) శ్శింశుమారోద్ర శఙ్కవో మకరాదయః. ౨౫౫

(స్యా) త్కులీరః కర్కటకః కూర్మే కమఠకచ్ఛపౌ, గ్రాహోఽవహారో

నక్రస్తు కుమ్భీరోఽథ మహీలతా. ౨౫౬
గణ్డూపదః కింశులకో నిహాకా గోధికా(సమే),
రక్తపా తు జలూకా యాం (స్త్రియాం భూమ్ని) జలౌకసః. ౨౫౭
ముక్తాస్ఫోటః (స్త్రియాం) శుక్తిః

శఙ్ఖ (స్స్యా) త్కమ్బు (రస్త్రియామ్),
క్షుద్రశఙ్ఖా శ్శఙ్ఖనఖా శ్శమ్బూకా జలశుక్తయః. ౨౫౮
భేకే మణ్డూకవర్షాభూ శాలూర ప్లవ దర్దురాః,
శిలీ గణ్డూపదీ

మ్రింగునట్టిమీను॥పు॥ ౭-ను ఆదిశబ్దము చేత తిమింగిలగిలాదులును మత్స్యవిశేషములు.
యాదాంసి ॥స్ న॥ జలజన్తవః ॥ఉ-పు-బ॥ ౨-జలజంతువుల పేళ్లు. Aquatic animals.
శింశుమారః= మొసలి-ఉద్రః = నీరుపిల్లి, శఙ్కుః=నీరుపంది, మకరః = చొఱమీను॥పు-౪-ఇవియు, ఆదిశబ్దము చేత జలహస్త్యాదులునుజలజంతువిశేషములు Seal.
కులీరః-కర్కటకః॥పు॥౨-ఎండ్రకాయ పేళ్లు.
కూర్మః-కమఠః - కచ్ఛపః ॥పు॥ ౩-తాఁబేటి పేళ్లు.
గ్రాహః-అవహారః॥పు॥ ౨-లతాకారమైచుట్టుకొనిప్రాణిహింసఁజేయుమహామత్స్యము పేళ్లు.
నక్రః-కుమ్భీరః ॥పు॥౨-ఏనుఁగునుపట్టి యీడ్చుజలచరము పేళ్లు Crocodile.
మహీలతా॥స్త్రీ॥ గణ్డూపదః ॥-కింశులకః ॥పు॥ [౩-ఎఱ్ఱ పేళ్లు.
నిహాకా-గోధికా॥స్త్రీ॥౨-నీరుడుము పేళ్లు.
రక్తపా-జలూకా-జలౌకసః ॥స్-స్త్రీ-బ॥ జలగ పేళ్లు. రక్తపాశబ్దమునకుసోమపాశబ్దమువలెను రూపము గలదు. Leech.
ముక్తాస్ఫోటః ॥పు॥శుక్తిః॥స్త్రీ॥ ౨-ముత్తెపుఁ జిప్ప పేళ్లు. Pear oyster

శఙ్ఖః॥పు॥కమ్బుః॥పు॥౨శంఖము పేళ్లు. Conch.
క్షుద్రశఙ్ఖాః-శఙ్ఖనఖాః॥పు-బ॥౨-గుల్లల పేళ్లు.
శమ్బూకాః ॥పు॥-జలశుక్తయః ॥ఇ-స్త్రీ-బ॥ ౨-కప్పచిప్పల పేళ్లు. Shell.
భేకః-మణ్డూకః-వర్షాభూః-శాలూరః. (పా) సాలూరః-ప్లవః-దర్దురః॥పు॥౬-కప్ప పేళ్లు. Frog.
శిలీ-గణ్డూపదీ ॥స్త్రీ॥ ౨-ఆఁడు ఎఱ్ఱ పేళ్లు.

భేకీ వర్షాభ్వీ
కమఠీ ధులిః. ౨౫౯
(మద్గురస్య ప్రియా) శృఙ్గీ
దుర్నామా దీర్ఘకోశికా,

జలాశయో జలాధార (స్తత్రాగాధ జలే) హ్రదః. ౨౬౦
ఆహావస్తు నిపానం(స్యా దుపకూపజలాశయే),
(పుంస్యేవా) న్ధుః ప్రహిః కూప ఉదపానం తు (పుంసి వా). ౨౬౧
నేమి స్త్రికా (ఽస్య)

పీనాహో (ముఖబన్ధన మస్య యత్),
పుష్కరిణ్యాంతు ఖాతం (స్యా)దఖాతం దేవఖాతకమ్. ౨౬౨
పద్మాకర స్తటాకోఽ(స్త్రీ) కాసార స్సరసీ సరః,

వేశన్తః పల్వలం చాల్పసరో
వాపీ తు దీర్ఘికా

భేకీ వర్షాభ్వీ॥స్త్రీ॥౨ - ఆఁడుకప్ప పేళ్లు.
కమఠీ-ధులిః॥స్త్రీ॥౨-ఆఁడుతాఁబేటి పేళ్లు.
శృఙ్గీ॥స్త్రీ॥౧-మద్గుర మనుమీనుభార్య పేరు

దుర్నామా - దీర్ఘకోశికా ॥స్త్రీ॥ ౨-ఏనుఁగుజలగ పేళ్లు. [పేళ్లు.
జలాశయః-జలాధారః॥పు॥౨-నీరుండుతావు
హ్రదః॥పు॥ ౧-అగాధజలే=అగాధమైనజలముగల, తత్ర=ఆస్థలము పేరు. Lake.
ఆహావః॥పు॥ - నిపానమ్॥న॥ ౨ నూతియొద్ద పశువులునీళ్లుత్రాగుటకుఁగట్టియున్న తొట్టి పేళ్లు
అన్ధుః-ప్రహిః-కూపః ॥పు॥-ఉదపానమ్॥పు॥ ౪-నూతి పేళ్లు. Well.

నేమిః-త్రికా॥స్త్రీ॥ ౨-ఈనూతియందునీళ్లెత్తుటకై యేర్పఱచిన రాట్నము మొదలయిన దారుయంత్రము పేళ్లు. Pulley.
పీనాహః॥పు॥౧ - నూతి హంసపాది మొదలయినవాయికట్టు పేరు. Cover for Well.
పుష్కరిణీ॥స్త్రీ॥ఖాతమ్॥న॥౨ - నలుచదరముగాఁ ద్రవ్వఁబడిన బావి పేళ్లు. Square Pond.
అఖాతమ్. దేవఖాతకమ్॥న॥ ౨-దేవతలచేతఁ ద్రవ్వఁబడిన తీర్థముల పేళ్లు. Pond.
పద్మాకరః॥పు॥తటాకః (పా) తడాగః ॥పు॥ ౨-తామరలుగల చెఱువు పేళ్లు. కాసారః॥పు॥-సరసీ॥స్త్రీ॥ సరః॥స్-న॥ ౩ కొలని పేళ్లు. పద్మాకరాదులైదు నేకార్థకములని కొంద ఱందురు.

వేశన్తః॥పు॥-పల్వలమ్ - అల్పసరః॥స్-న॥ ౩-పడియల పేళ్లు. Basin.
వాపీ-దీర్ఘికా॥స్త్రీ॥ ౨-నడబావి పేళ్లు.

ఖేయం తు పరిఖా	ఖేయమ్॥న॥పరిఖా॥సీ॥౨-అగడ్త పేళ్లు. **Ditch.**
ఽఽధార (స్త్వమ్భసాం యత్ర ధారణమ్),	ఆధారః॥పు॥౧-యత్ర = ఏస్థలమునందు, అమ్భసామ్=(కట్టగట్టి)నీళ్లకు, ధారణమ్=నిల్పుట కలదో యట్టిమడుఁగు పేరు. **Dike.**
(స్యా)దాలవాల మావాల మావాపోఽథ	ఆలవాలమ్ - ఆవాలమ్॥న॥-ఆవాపః॥పు॥౩ చెట్లపాదుల పేళ్లు. **Tree's basin.**
నదీసరిత్. ౨౬౮. తరఙ్గిణీ శైవలినీ తటినీ హ్రాదినీ ధునీ, స్రోతస్వినీ ద్వీపవతీ స్రవన్తీ నిమ్నగాఽఽపగా.	నదీ - సరిత్-తరఙ్గిణీ-శైవలినీ - తటినీ-హ్రాదినీ-ధునీ-స్రోతస్వినీ - ద్వీపవతీ-స్రవన్తీ- నిమ్నగా-ఆపగా॥సీ॥౧౨ నదుల పేళ్లు. **River.**
[కూలఙ్కషా నిర్ఝరిణీ రోధోవక్రా సరస్వతీ.] ౨౬౯	[కూలంకషా - నిర్ఝరిణీ - రోధోవక్రా-సరస్వతీ॥సీ॥] అధికపాఠము.
గఙ్గా విష్ణుపదీ జహ్నుతనయా సురనిమ్నగా, భాగీరథీ త్రిపథగా త్రిస్రోతా భీష్మసూ రపి.	గఙ్గా-విష్ణుపదీ-జహ్నుతనయా - సురనిమ్నగా-భాగీరథీ- త్రిపథగా- త్రిస్రోతాః॥స॥భీష్మసూః॥సీ॥౮-గంగానది పేళ్లు. **The Ganges.**
కాళిన్దీ సూర్యతనయా యమునా శమనస్వసా,	కాళిన్దీ-సూర్యతనయా - యమునా - శమనస్వసా॥ఋ-సీ॥౪-యమునానది పేళ్లు.
రేవా తు నర్మదా సోమోద్భవా మేఖలకన్యకా.	రేవా-నర్మదా-సోమోద్భవా - మేఖలకన్యకా॥సీ॥౪-నర్మదానది పేళ్లు.
కరతోయా సదానీరా	కరతోయా-సదానీరా॥సీ॥౨ - గౌరీవివాహముననీశ్వరునిహస్తోదకమువలనబుట్టిననది పేళ్లు
బాహుదా సైతవాహినీ,	బాహుదా-సైతవాహినీ॥సీ॥౨- బాహుదానది పేళ్లు.
శతద్రుస్తు శుతద్రు (స్స్యా)	శతద్రుః-శుతద్రుః ॥సీ॥ ౨ - వసిష్ఠునికి వెఱచి నూఱుపాయలై ప్రవహించిననది పేళ్లు.
(ద్విపాశాతు విపాట్ (స్త్రియామ్.) ౨౭౦	విపాశా-విపాట్ ॥శ్ -సీ॥౨-వసిష్ఠునిపాశములను విడిపించిననది పేళ్లు.

శోణో హిరణ్యవాహ (స్స్యా) త్కుల్యా (ఽల్పాకృత్రిమా సరిత్),	శోణః-హిరణ్యవాహః॥పు॥౨-శోణనదము పేళ్లు. కుల్యా ॥సీ॥ ౧-అల్పా = కొంచెమై, కృత్రిమా= త్రవ్వఁబడిన, సరిత్ = కాలువ పేరు.
శరావతీ వేత్రవతీ చన్ద్రభాగా సరస్వతీ. [గోదావరీ భీమరథీ కృష్ణవేణీ చ గౌతమీ.] కావేరీ (సరితోఽన్యాశ్చ)	శరావతీ-వేత్రవతీ-చన్ద్రభాగా - సరస్వతీ-కావేరీ॥సీ॥౫-అన్యాశ్చ = కృష్ణవేణీగోదావరీసరయూప్రముఖములు, సరితః=నదీవిశేషములు. [గోదావరీ-భీమరథీ - కృష్ణవేణీ - గౌతమీ ॥ఈ-సీ॥] అధికపాఠము.
సంభేద (స్సిన్ధుసఙ్గమః),	సంభేదః॥పు॥౧-నదులయొక్క కూటమి పేరు.
ద్వయోః ప్రణాళీ (పయసః పదవ్యాం)	ప్రణాళీ॥ప్స॥౧ పయసః పదవ్యామ్=గోముఖసూత్రము మొదలగు జలమార్గము పేరు.
త్రిషు తూత్తరౌ.	ముందఱ చెప్పుదావికసారవశబ్దములు॥త్రి॥
దేవికాయాం సరయ్వాం చ భవే) దావికసారవౌ,	దావికః-సారవః॥౨ - వరుసగా దేవికానదియందును సరయూనదియందును బుట్టినవస్తువుల పేళ్లు.
సౌగన్ధికం తు కహ్లారం	సౌగన్ధికమ్-కహ్లారమ్॥న॥౨ - ఇంచుకయెఱుపును మిక్కిలి పరిమళమునుగల కలువ పేళ్లు. **Fragrant Water-lily.**
హల్లకం రక్తసన్ధ్యకమ్.	హల్లకమ్-రక్తసన్ధ్యకమ్॥న॥౨- చెంగలువ పేళ్లు.
(స్యా) దుత్పలం కువలయ	ఉత్పలమ్-కువలయమ్ ॥న॥౨-సామాన్యముగాఁ గలువ పేళ్లు. **Any Water-lily.**
(మథ) నీలామ్బుజన్మ చ, ఇన్దీవరంచ (నీలేఽస్మిన్)	నీలామ్బుజన్మ ॥న్॥ ఇన్దీవరమ్॥ న॥ ౨ - నల్లకలువ పేళ్లు. **Blue Water-lily.**
(సితే) కుముదకైరవే.	కుముదమ్-కైరవమ్॥న॥౨- తెల్లకలువ పేళ్లు.
శాలూక (మేషాం కన్దస్స్యా)	శాలూకమ్॥న॥ ౧-ఏషామ్=ఈసౌగన్ధికాదులయొక్క, కన్దస్స్యాత్ = దుంప పేరు.
ద్వారిపర్ణీ తు కుమ్భికా,	వారిపర్ణీ-కుమ్భికా॥సీ॥౨-నాఁచు పేళ్లు.
జలనీలీ తు శైవాలం శైవలో	జలనీలీ॥సీ॥ - శైవాలమ్॥న॥-శైవలః (పా) శేవలః॥పు॥౩-పాఁచి పేళ్లు. **Moss.**
ఽథ కుముద్వతీ.౨౭౩	కుముద్వతీ-కుముదినీ॥సీ॥౨- తెల్లకలువతీఁగె

కుముదిన్యాం నళిన్యాం
తు బిసినీపద్మినీముఖమ్,

(వాపుంసి) పద్మం నళి
న మరవిన్దం మహో
త్పలమ్. సహస్రపత్త్రం
కమలం శతపత్త్రం కు
శేశయమ్, పఙ్కేరు
హం తామరసం సారసం
సరసీరుహమ్. బిసప్ర
సూన రాజీవ పుష్కరా
మ్భోరుహాణి చ, పుణ్డరీ
కం సితామ్భోజ (మథ)
రక్తసరోరుహమ్.
రక్తోత్పలం కోకనదం
నాళో నాళ

(మథా స్త్రియామ్,
మృణాళం బిస
(మబ్జాదికదమ్బే) షణ్డ
మస్త్రియామ్). ౨౭౭
కరహాట శ్శిఫా కన్దః

కిఞ్జల్కః కేసరో (౽
స్త్రియామ్),
సంవర్తికా నవదళం
బీజకోశో వరాటకః.
౭౮

◆ ఇతి వారివర్గః ◆

పేళ్లు. నళినీ-బిసినీ-పద్మినీ॥స్త్రీ॥-ఈ౩ - ను, ముఖమన్నందువలన, అబ్జినీ-కమలినీ-సరోజినీ మొదలైనవియు తామరతీఁగపేళ్లు. **Lotus-stalk.**

పద్మమ్ ॥పు॥ నళినమ్ - అరవిన్దమ్ మహోత్పలమ్-సహస్రపత్త్రమ్-కమలమ్ - శతపత్త్రమ్-కుశేశయమ్-పఙ్కేరుహమ్ - తామరసమ్-సారసమ్-సరసీరుహమ్-బిసప్రసూనమ్ - రాజీవమ్ - పుష్కరమ్ - అమ్భోరుహమ్॥న॥ ౧౬-తామర పువ్వుపేళ్లు. **Lotus.**

పుణ్డరీకమ్ - సితామ్భోజమ్ ॥న॥ ౨ - తెల్ల తామరపువ్వు పేళ్లు. **White lotus.**

రక్తసరోరుహమ్-రక్తోత్పలమ్ - కోకనదమ్ ॥న॥ ౩-ఎఱ్ఱతామరపువ్వుపేళ్లు. **Red lotus.**

నాళః॥పు॥ (పా) నాళా॥స్త్రీ॥-నాళమ్ ॥న॥ ౨-తామర కలువ మొదలయినవానికాఁడపేళ్లు.

మృణాళమ్ ॥పు॥ బిసమ్ ॥న॥ ౨ - తామర తూండ్లపేళ్లు. **Lotus Fibre.**

షణ్డమ్(పా)శణ్డమ్ ॥పు॥౧-తామరపువ్వులు మొదలైనవాని సమూహము పేరు.

కరహాటః॥పు॥-శిఫా ॥స్త్రీ॥-కన్దః॥పు॥౩-తామర దుంపపేళ్లు. శిఫాకన్దః-ఏకపదమని కొందఱు.

కిఞ్జల్కః॥పు॥ - కేసరః॥పు॥ ౨-ఆకరుపువ్వుల పేళ్లు. **Filament.** [పేళ్లు.

సంవర్తికా॥స్త్రీ॥-నవదళమ్॥న॥౨-లేఁత రేకుల

బీజకోశః వరాటకః ॥పు॥౨ - తామరపువ్వు లోని దుద్దుపేళ్లు.

ఉదకముతోఁజేరినపదసమూహము ముగిసెను.

ఉక్తం స్వ ర్వ్యోమ దిక్కాల ధీ వా క్ఛబ్దాది నాట్యకమ్,
పాతాల భోగి నరక వారి చైషాం చ సఙ్గతమ్. ౨౭౯

టీక. స్వ ర్వ్యోమ ది క్కాల ధీ వా క్ఛబ్దాది నాట్యకమ్-స్వః= స్వర్గమును, వ్యోమ=ఆకాశమును, దిక్ = దిక్కును, కాల=కాలమును, ధీ=బుద్ధియు, వాక్ = వాక్కును, శబ్దాది = శబ్దములు మొదలైనవియు, నాట్యకమ్ = నాట్యమును, పాతాలభోగినరకవారిచ- పాతాల=పాతాలమును, భోగి=సర్పమును, నరక=నరకమును, వారిచ=జలమును, ఏషామ్= ఈస్వర్గాదులయొక్క, సఙ్గతంచ = వానివానితో సంబంధించిన వస్తువులును, ఉక్తమ్ = చెప్పఁబడెను.

ఈ కాండమునందు స్వర్గవర్గము మొదలుగా పండ్రెండువర్గములును ఆయావర్గములయందు స్వర్గము మొదలయిన యాయావస్తువులును ఆయాస్వర్గాదివస్తువులతోఁజేరిన దేవతాదివస్తువులును జెప్పంబడియున్నవనుట.

ఇ త్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే,
స్వర్గాదికాణ్డః ప్రథమ స్సాఙ్గ ఏవ సమర్థితః. ౨౮౦

టీక. అమరసింహకృతౌ = అమరసింహుని కృతిగానుండు, నామలిఙ్గానుశాసనే = నామలింగానుశాసన మనునిఘంటువునందు, ఇతి = ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ప్రథమః= మొదటిదైన, స్వర్గాదికాణ్డః=స్వర్గము మొదలయినవానిని దెలియంజెప్పుభాగము, సాఙ్గఏవ=సమగ్రముగానే, సమర్థితః = నెఱవేర్పంబడెను.

నామలింగానుశాసనము - ప్రథమకాండము

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

అమరకోశము, సటీకము

ద్వితీయ కాండము.

అవ. గ్రంథకర్త చదువువారికి ముందు విషయపరిజ్ఞానము గలుగఁజేయఁదలంచి ద్వితీయకాండమునఁ జెప్పువర్గలయనుక్రమమును సంగ్రహముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

వర్గాః పృథ్వీ పుర క్ష్మాభృ ద్వనౌషధి మృగాదిభిః,
నృ బ్రహ్మ క్షత్త్ర వి ట్ఛూద్రై స్సాఙ్గోపాఙ్గై రిహోదితాః. ౧

టీక. ఇహ=భూమికాండమను రెండవకాండమునందు, సాఙ్గోపాఙ్గైః=అంగప్రత్యంగములతోఁ గూడుకొనిన, పృథ్వీపురక్ష్మాభృద్వనౌషధిమృగాదిభిః = భూ పుర శైల వనౌషధి సింహాదులతోడను, నృబ్రహ్మక్షత్త్రవిట్ఛూద్రైః = మనుష్య బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రులతోడను, ఉపలక్షితాః = కూడుకొనియున్న, వర్గాః = వర్గములు, ఉదితాః = చెప్పఁబడియున్నవి.

తాత్పర్యము. ఈకాండమునందు భూవర్గపురవర్గ శైలవర్గ వనౌషధివర్గ సింహాదివర్గ మనుష్యవర్గ బ్రహ్మవర్గ క్షత్త్రియవర్గ వైశ్యవర్గ శూద్రవర్గ లని పదివర్గలు నాయావర్గలయందు నాయాభూమ్యాదిపదార్థములకు సంగములైన మృత్తికాదిపదార్థములును నుపాంగములయిన అద్వాదిపదార్థములును జెప్పంబడుచున్నవనుట.

భూ ర్భూమి రచలాఽనన్తా రసా విశ్వమ్భరా స్థిరా, ధరా ధరిత్రీ ధరణిః క్షోణి ర్జ్యా కాశ్యపీ క్షితిః. సర్వంసహా వసుమతీ వసుధోర్వీ వసున్ధరా, గోత్రా కుః పృథివీ పృథ్వీ క్ష్మాఽవని ర్మేదినీ మహీః. ౩	భూః॥సీ॥-(ప) భూర్ ॥అవ్య॥భూమిః-అచలా-అనన్తా-రసా-విశ్వమ్భరా-స్థిరా-ధరా-ధరిత్రీ-ధరణిః (పా) ధరణీ-క్షోణిః (పా) క్షోణీ-జ్యా-కాశ్యపీ-క్షితిః-సర్వంసహా-వసుమతీ-వసుధా-ఉర్వీ-వసున్ధరా-గోత్రా-కుః-పృథివీ (ప) పృథవీ-పృథ్వీ-క్ష్మా-అవనిః-మేదినీ-మహిః(పా)మహీ॥సీ॥౨౭-భూమి పేళ్లు. **Earth.**
[విపులా గహ్వరీ ధాత్రీ గౌ రిలా కుమ్భినీ క్షమా, జగతీ రత్నగర్భా చ భూతధాత్ర్యబ్ధిమేఖలా.]	[విపులా-గహ్వరీ-ధాత్రీ-గౌః ॥ఓ॥ - ఇలా-కుమ్భినీ-క్షమా-జగతీ-రత్నగర్భా-భూతధాత్రీ-అబ్ధిమేఖలా ॥సీ॥] అధికపాఠము.
	(Soil.
మృ న్మృత్తికా	మృత్ ॥ద్॥ మృత్తికా ॥సీ॥౨-మన్ను పేళ్లు.
(ప్రశస్తాతు) మృత్స్నా మృత్సా చ (మృత్తికా),	మృత్స్నా-మృత్సా ॥సీ॥ ౨-ప్రశస్తా=ప్రశస్తమైన, మృత్తికా=మన్ను పేళ్లు. **Good soil.**
ఉర్వరా (సర్వసస్యాఢ్యా)	ఉర్వరా ॥సీ॥ ౧-సర్వసస్యాఢ్యా=సకలమైన సస్యములతోఁ గూడియున్న భూమిపేరు.
(స్యా) దూషః క్షారమృత్తికా. ౪	ఊషః॥పు॥-క్షారమృత్తికా ॥సీ॥ ౨ - చౌటిమన్ను పేళ్లు. **Saline soil**
ఊషవా నూషరో (ద్వావ ప్యన్యలిఙ్గౌ)	ఊషవాన్॥త్॥-ఊషరః ౨-చవుటినేల పేళ్లు. ద్వావపి=ఈరెండుశబ్దములును,అన్యలిఙ్గౌ=విశేష్యముయొక్కలింగములుగలవి. **Barren soil.**
స్థలం స్థలీ,	స్థలమ్॥న॥ - స్థలీ ॥సీ॥ ౨-తనంతట చదరమైయుండునేల పేళ్లు. **Place.**
(సమానౌ) మరు ధన్వానౌ	మరుః-ధన్వా॥న్॥-పు॥౨- నీళ్లు లేనిభూమి పేళ్లు. **Desert.**
(ద్వౌ) ఖిలాప్రహతే (సమే. ౫. త్రిష్వ)	ఖిలమ్-అప్రహతం॥త్రి॥౨ - దున్నని నేల పేళ్లు. **Waste Land.**
(థో) జగతి లోకో విష్టపం భువనం జగత్,	జగతీ ॥సీ॥-లోకః ॥పు॥ -విష్టపమ్-భువనమ్-జగత్ ॥న॥ ౫-జగత్తు పేళ్లు. **Globe.**
(లోకోఽయం) భారతం వర్షం	భారతంవర్షమ్ న॥౧-అయంలోకః=హిమవత్పర్వతమునకు దక్షిణమును దక్షిణసముద్రమునకు నుత్తరమునైన యీదేశముపేరు. **India.**

(శరావత్యాస్తు యో
ఽవధేః. ౭. దేశః ప్రా
గ్దక్షిణః) ప్రాచ్య

ప్రాచ్యః॥పు॥౧-అవధేః=ఎల్లయయిన, శరావత్యాః=శరావతియనియెడునదికి, ప్రాగ్దక్షిణఃయః దేశః = తూర్పుతోఁగూడినదక్షిణదేశము పేరు. ఈభారతవర్షమునందు శరావతీనది యీశాన్యపుదిక్కునసుండి నైరృతిమూల పడమటిసముద్రమునఁగలిసియున్నదియని తెలియువలయును.

ఉదీచ్యః (పశ్చిమో
త్తరః),

ఉదీచ్యః ॥పు॥ ౧ - ఆనదియేయెల్లగాఁగల, పశ్చిమోత్తరః = పడమరతోఁగూడిన యుత్తరదేశము పేరు.

(ప్రత్యన్తో) మ్లేచ్ఛ
దేశ (స్స్యాత్)

మ్లేచ్ఛదేశః॥పు॥౧. ప్రత్యన్తః=భారతవర్షమునకుతుదనుండు కామరూపాది ప్రత్యంతదేశము పేరు.

(న్మధ్యదేశస్తు మధ్య
మః. ౮

మధ్యమః॥పు॥ ౧-మధ్యదేశః=వినశనమునకుఁ దూర్పును ప్రయాగకుఁ బడమరయునైన హిమవద్వింధ్యపర్వతముల మధ్యదేశము పేరు.

ఆర్యావర్తః పుణ్యభూ
మి) ర్మధ్యం విన్ధ్యహి
మాగయోః),

ఆర్యావర్తః॥పు॥-పుణ్యభూమిః॥స్త్రీ॥౨-తూర్పుపడమరసముద్రములెల్లగాఁగల,విన్ధ్యహిమాగయోః = వింధ్యహిమవత్పర్వతములయొక్క, మధ్యమ్ = మధ్యదేశము పేళ్లు. **Arya-varta.**

నీవృ జ్జనపదో దేశ
విషయౌ తూపవర్త
నమ్. ౯

నీవృత్-జనపదః॥పు॥ ౨-గ్రామసమూహము పేళ్లు. దేశః-విషయః॥పు॥-ఉపవర్తనమ్॥న॥ 3-జనపదసమూహము పేళ్లు. నీవృచ్ఛబ్దము మొదలుకొని మైదును దేశము పేళ్లని కొందఱందురు.

(త్రిష్వాగోష్ఠా)

ఆగోష్ఠాత్ త్రిషు=ఇది మొదలు గోష్ఠశబ్దమువఱకు నడుమనుండు నాపదములలో విశేషవిధిలేనివి॥త్రి॥ నడ్వాన్ ॥త్॥-నడ్వలః॥ ౨-నడప్రాయే = కికిసకపవృతఱుచుగాఁగల దేశము పేళ్లు.

(న్నడప్రాయే) నడ్వా
న్నడ్వల (ఇత్యపి),

కుముద్వాన్ (కుముద
ప్రాయే)

కుముద్వాన్ ॥త్॥౧-కుముదప్రాయే = తెల్లకలువలు తఱుచుగాఁ గలదేశము పేరు.

వేతస్వాన్ (బహువే
తసే).

వేతస్వాన్ ॥త్॥ ౧-బహువేతసే = ప్రబ్బలిచెట్లు తఱుచుగాఁ గలదేశము పేరు.

శాద్వల (శ్శాదహరితే)

శాద్వలః॥౧-శాదహరితే = లేఁతకసవుచేతఁ బచ్చగా నుండుదేశము పేరు. [దేశము పేరు.

(సజమ్బాలేతు)పఙ్కిలః,

పఙ్కిలః॥౧-సజమ్బాలే=అడుసుతోఁగూడిన

(జలప్రాయ) మనూ
పం (స్యాత్)

అనూపమ్॥ ౧ - జలప్రాయమ్ = నీళ్లుతఱుచుగాఁగలదేశము పేరు. **Damp Region.**

(త్పుంసి) కచ్ఛ (స్త
థావిధః). ౧౦

కచ్ఛః ॥పు॥ ౧-తథావిధః = అట్లునీళ్లుతఱుచుగాఁ గల నదీసరస్సుల సమీపదేశముల పేరు.

(స్త్రీ)శర్కరా శర్కరిల
శ్శార్కర శ్శర్కరావతి,
దేశ ఏవాదిమా

శర్కరా ॥స్త్రీ॥శర్కరిలః-శార్కరః-శర్కరావాన్॥త్॥౪-మొరము గలదాని పేళ్లు.

ఆదిమౌ= మొదటనున్న శర్కరాశర్కరిలశబ్దములు, దేశేఏవ= మొరముగలదేశమునకే పేళ్లు.

(వేవ మున్నేయా స్సి
కతావతి). ౧౧

ఏవం=ఇటువలెనే, సికతావతి = ఇసుకగలదేశమునందు, సికతా-సికతిల అనియు, ఇసుకగలదానియందు, సైకత-సికతావత్ అనియు, ఉన్నేయాః=ఊహింపఁదగినవి. **Sandy.**

(దేశో నద్యమ్బు వృ
ష్ట్యమ్బుసంపన్న వ్రీహి
పాలితః, స్యా) న్నదీ
మాతృకో దేవమాతృ
క శ్చ (యథాక్రమమ్)

నదీమాతృకః-దేవమాతృకః - ఈరెండును, నద్యమ్బుసంపన్నః వృష్ట్యమ్బుసంపన్నః దేశః = వరుసగా నదీజలముచేతను వర్షజలముచేతను పండునట్టి పైరుగలదేశము పేళ్లు.

Watered by rain.

(సురాజ్ఞి దేశే) రాజ
న్వాన్ (స్యా త్తతోఽ
న్యత్ర) రాజవాన్,

రాజన్వాన్॥త్॥౧-సురాజ్ఞి=మంచిరాజుగల, దేశే=దేశము పేరు. రాజవాన్ ॥త్॥ ౧-తతః = ఆదేశముకంటె, అన్యత్ర = వేఱైనసామాన్యరాజుగలదేశము పేరు. [పేళ్లు.

గోష్ఠం గోస్థానకం
తత్తు) గౌష్ఠీనం (భూత
పూర్వకమ్). ౧3

గోష్ఠమ్-గోస్థానకమ్॥న॥౨-ఆవులుండుమంద

గౌష్ఠీనమ్॥న॥౧-భూతపూర్వకంతత్ =పురాతనమయినయామంద పేరు.

(పర్యన్తభూః) పరిసరః

పరిసరః॥పు॥౧-పర్యన్తభూః = గ్రామనగరాదులయొక్క సమీపభూమి పేరు. **Out skirts.**

సేతు రాళౌ స్త్రియాం పుమాన్,

సేతుః ॥పు॥-ఆళిః॥సీ॥౨-కట్టపేళ్లు. ఇచటస్త్రియామాళౌ-పుమాన్ సేతుః, అని యన్వయము.

వామలూరు శ్చ నాకు శ్చ వల్మీకం (పున్నపుంసకమ్). ౧౪

వామలూరుః (పా) వామలూరః-నాకుః॥పు॥ వల్మీకమ్(పా)వల్మికమ్॥న్న॥3-పుట్టపేళ్లు. **Ant-hill.**

అయనం వర్త్మ మార్గాధ్వపన్థానః పదవీ సృతిః, సరణిః పద్ధతిః పద్యా వర్తన్యేకపదీతి చ. ౧౫

అయనమ్-వర్త్మ॥న్-న॥-మార్గః - అధ్వా॥న్॥ పన్థాః॥న్-పు॥ పదవీ - సృతిః - సరణిః - పద్ధతిః- పద్యా-వర్తనీ-ఏకపదీ॥సీ॥౧౨-త్రోవపేళ్లు. **Road or path.**

అతిపన్థా స్సుపన్థాశ్చ సత్పథ (శ్చార్చితేఽధ్వని)

అతిపన్థాః॥న్॥ - సుపన్థాః ॥న్॥ - సత్పథః॥పు॥ 3-మంచిత్రోవపేళ్లు. **Good Road.**

వ్యధ్వో దురధ్వో విపథః కదధ్వా కాపథ (స్సమాః). ౧౬

వ్యధ్వః - దురధ్వః-విపథః - కదధ్వా ॥న్॥-కాపథః॥పు॥౫-చెడ్డత్రోవపేళ్లు. విపథ కాపథ శబ్దములు నపుంసకమందును గలవు. [పేళ్లు.

అపన్థా స్త్వపథం (తుల్యే) శృఙ్గాటక చతుష్పథే,

అపన్థాః॥న్-పు॥అపథమ్ ॥న॥౨ - తప్పుత్రోవ

శృఙ్గాటకమ్ - చతుష్పథమ్॥న॥౨-నాలుగుత్రోవలు గూడినచోటుపేళ్లు. **Crossing.**

ప్రాన్తరం (దూరశూన్యోఽధ్వా)

ప్రాన్తరమ్॥న॥౧-దూరశూన్యః అధ్వా = ఎడారియై నడుచుట లేనిత్రోవపేరు.

కాన్తారం (వర్త్మదుర్గమమ్). ౧౭

కాన్తారమ్॥న॥౧-దుర్గమం వర్త్మ=చోరకంటకాదులచేత నడువశక్యముగానిత్రోవపేరు.

గవ్యూతిః (స్త్రీ క్రోశయుగం)

గవ్యూతిః॥సీ॥౧-క్రోశయుగమ్=రెండుక్రోశముల త్రోవపేరు.౨౪అంగుళములొకహస్తము:౮౦౦౦ హస్తములొకక్రోశము, క్రోశమనఁగా కోసు.

నల్వః (కిష్కుచతుశ్శతమ్),

నల్వః ॥పు॥౧-కిష్కుచతుశ్శతమ్=నన్నూఱు హస్తములప్రమాణముగల త్రోవపేరు.

ఘణ్టాపథ స్సంసరణం

ఘణ్టాపథః॥పు॥ - సంసరణమ్॥న॥౨-పదివిండ్లపట్టు గలరాజమార్గము పేరు. **Trunk Road.**

(త త్పు ర స్యో) ప ని ష్కరమ్. [ద్యావాపృథివ్యౌ రోదస్యౌ ద్యావాభూమీ చ రోదసీ, దివస్పృథివ్యౌ గఞ్జాతు రుమా (స్యా) ల్లవణాకరః]

ఉపనిష్కరమ్(పా)ఉపనిష్కరమ్॥న॥౧-పురస్యతత్ =దుర్గమయిన పురముయొక్క రాజమార్గము పేరు. **High-way.** ద్యావాపృథివీ-రోదసీ-ద్యావాభూమీ ॥సీ॥రోదసీ॥స్-న॥దివస్పృథివీ॥సీ॥౫ భూమ్యాకాశముల పేళ్లు. గఞ్జా-రుమా॥సీ॥లవణాకరః॥పు॥ 3-చవిటిపఱ్ఱ,ఉప్పళము.

ఇతి భూవర్గః.

భూమితోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను.

పూః (స్త్రీ) పురీ నగర్యౌ(వా) పత్తనం పుటభేదనమ్, స్థానీయం నిగమో

పూః॥ర్-సీ॥-పురీ, నగరీ॥స్న॥-పత్తనమ్(పా) పట్టణమ్-పుటభేదనమ్ - స్థానీయమ్॥న॥నిగమః ॥పు॥ ౭-పట్టణము పేళ్లని యొకపక్షము. **Town.** వీనిలో మొదటిమూఁడును౮౦౦గ్రామములవ్యవహారమునకుస్థానమైయుండు ప్రధానపురమునకును,కడమరెండుకోటలయగడ్తలచేతదుర్గమము లయినపట్టణములకును పేళ్లని యొకపక్షము.

(ఽన్యత్తు యన్మూలనగరా త్పురమ్. ౧౯ త) చ్ఛాఖానగరం

శాఖానగరమ్॥న॥౧-మూలనగరాత్ =రాజధానికంటె, అన్యత్ = దానిసమీపమునందుఁ గట్టంబడి యన్యమయిన,పురమ్=పట్టణము పేరు.

వేశో (వేశ్యా జనసమాశ్రయః),

వేశః ॥పు॥౧- వేశ్యాజనసమాశ్రయః= వేశ్యలుండుచోటు పేరు. **Harlots' abode.**

ఆపణ స్తు నిషద్యాయాం

ఆపణః॥పు॥-నిషద్యా॥సీ॥౨-మళిగపేళ్లు.

విపణిః పణ్యవీథికా.

విపణిః-పణ్యవీథికా॥సీ॥౨-అంగడివీథిపేళ్లు.

రథ్యా ప్రతోళి ర్విశిఖా

రథ్యా-ప్రతోళిః (పా) ప్రతోళీ-విశిఖా॥సీ॥ 3-గ్రామమునప్రధానమైన రచ్చమిట్టపేళ్లు.

(స్యా) చ్చయో వప్ర (మస్త్రియామ్),

చయః॥పు॥వప్రమ్ ॥స్న॥౨-కోటయడుగునం బెట్టినకొఱడు మట్టిదిన్నె మొదలగువాని పేళ్లు.

ప్రాకారో వరణ స్సాలః

ప్రాకారః-వరణః-సాలః॥పు॥ 3-కోటపేళ్లు.

ప్రాచీనం (ప్రాన్తతో వృతిః). ౨౧

ప్రాచీనమ్(పా) ప్రాచీరమ్ ॥న॥౧-ప్రాన్తతః వృతిః=ఊరిచుట్టువెయు వెలుగు పేరు. **Hedge.**

భిత్తిః (స్త్రీ) కుడ్య

భిత్తిః॥సీ॥-కుడ్యమ్॥న॥౨-గోడ పేళ్లు. **Wall.**

మేడూకం (త ద న్త

ఏడూకమ్ (పా) ఏడుకమ్॥న॥౧-నడుమనుం

ర్న్య స్తకీకసమ్),

చంబడిన యెముకలు గలగోడపేరు.

గృహం గేహ ోదవసిత వేశ్మ సద్మ నికేతనమ్. ౨౨. నిశాన్తవస్త్య సదన భవనాగార మన్దిరమ్, గృహాః (పుంసి చ భూమ్న్యేవ) నికాయ్య నిలయాలయాః. [ధిష్ణ్య మోకో నివసనం స్థానా ఽవసథ వాస్తు చ, సంస్త్యాయ ముటజం ధామ నివేశశ్శరణం క్షయః] వాసః కూటో (ద్వయోః) శ్శాలా సభా

గృహమ్-గేహమ్-ఉదవసితమ్ - వేశ్మ॥న్॥ సద్మ॥న్॥-నికేతనమ్-నిశాన్తమ్ - వస్త్యమ్(పా) ఆవస్త్యమ్-సదనమ్ - భవనమ్-అగారమ్ - మన్దిరమ్॥న॥గృహాః॥పు-బ॥ నికాయ్యః-నిలయః-ఆలయః- వాసః-కూటః॥పు॥ శాలా॥స్త్రీ॥సభా॥స్త్రీ॥౧౯ ఇంటిపేళ్లు. **House.** పక్షాంతరమునందు - మన్దిరా ॥స్త్రీ॥ కూటమ్ ॥న॥ అనియుం గలదు.

[ధిష్ణ్యమ్-ఓకః॥స్॥ - నివసనమ్ - స్థానమ్ - ఆవసథమ్-వాస్తు॥ఉ॥సంస్త్యాయమ్ - ఉటజమ్- ధామ॥న్-న॥నివేశః॥పు॥ - శరణమ్ ॥న॥-క్షయః ॥పు॥] అధికపాఠము.

సంజవనం (త్వీదమ్), చతుశ్శాలం

సంజవనమ్-చతుశ్శాలమ్॥స॥౨-నలుదిక్కుల నభిముఖముగా నడుమ నెడము విడిచి కట్టిన యింటిపేళ్లు. **Quadrangle.**

(మునీనాంతు) పర్ణశాలోటజో ఽ(స్త్రీ)యామ్.

పర్ణశాలా ॥స్త్రీ॥-ఉటజః॥పు॥ ౨ - మునీనాం తత్ =మునులయొక్కయింటిపేళ్లు. **Hut.**

చైత్య మాయతనం (తుల్యే)

చైత్యమ్-ఆయతనమ్॥న॥౨-యజ్ఞశాలపేళ్లు బౌద్ధాలయమనియురచ్చచెట్లనియుంగొందఱు.

వాజిశాలాతు మన్దురా,

వాజిశాలా-మన్దురా॥స్త్రీ॥౨-గుఱ్ఱపుశాలపేళ్లు.

ఆవేశనం శిల్పిశాలా

ఆవేశనమ్॥న॥శిల్పిశాలా॥స్త్రీ॥౨-కంసాలకొట్టము

ప్రపా పానీయశాలికా.

ప్రపా-పానీయశాలికా॥స్త్రీ॥౨-చలిపందిరిపేళ్లు.

మఠ (శ్ఛాత్త్రాది నిలయో)

మఠః॥పు॥౧ - ఛాత్త్రాదినిలయః = శిష్యులు సన్న్యాసులు మొదలగువారి గృహముపేరు.

గఞ్జా తు మదిరాగృహమ్,

గఞ్జా॥స్త్రీ॥మదిరాగృహమ్॥న॥౨ - మద్యము చేయునింటిపేరు. **Tavern.** [పేళ్లు.

గర్భాగారం వాసగృహ

గర్భాగారమ్-వాసగృహమ్ ॥న॥పడకటింటి

ఇందు మొదటిది దేవునిగర్భగృహమనికొందఱు.

మరిష్టం సూతికాగృహమ్. ౨౬. [కుట్టిమో ఽ(స్త్రీ) నిబద్ధా భూశ్చన్ద్రిశాలా శిరోగృహమ్]

అరిష్టం-సూతికాగృహమ్॥న॥౨-పురిటింటిపేళ్లు.

[కుట్టిమః॥పు॥ ౧-ఔాతికట్టడపు నేలపేరు. చన్ద్రిశాలా ॥స్త్రీ॥ శిరోగృహమ్॥న॥౨-పై మేడపేళ్లు] అధికపాఠము **Top house.**

వాతాయనం గవాక్షః

వాతాయనమ్॥న॥గవాక్షః ॥పు॥౨-కిటికీపేళ్లు.

(స్స్యా) న్మణ్డపో (ఽస్త్రీ) జనాశ్రయః,

మణ్డపః॥పు॥-జనాశ్రయః ॥పు॥౨-ఆస్థానము మొదలయిన మండపముపేళ్లు. **Sanctuary.**

హర్మ్యాది (ర్ధనినాం వాసః)

హర్మ్యమ్॥న॥౧- ధనినామ్=ధనికులయొక్క, వాసః=గృహముపేరు. ఆదిశబ్దముచేత అట్టాలకాదినామములును గలవు. **Edifice.**

ప్రాసాదో (దేవభూభుజామ్). ౨౭

ప్రాసాదః॥పు॥౧. దేవభూభుజామ్= దేవగృహమునకును రాజగృహమునకును పేరు. [పేళ్లు.

సౌధో ఽ(స్త్రీ) రాజసదనముపకార్యోపకారికా,

సౌధః॥పు॥రాజసదనమ్॥న॥౨-రాజగృహము ఉపకార్యా - ఉపకారికా ॥స్త్రీ॥ రాజులవిడిది యిండ్లు.

స్వస్తిక స్సర్వతోభద్రో నన్ద్యావర్తాదయో ఽపి చ. ౨౮. (విచ్ఛన్దక ప్రభేదా హి భవన్తీశ్వరసద్మనామ్).

స్వస్తికః-సర్వతోభద్రః - నన్ద్యావర్తః ॥పు॥ 3-ఆదిశబ్దముచేత రుచకవర్ధమానములు మొదలైనవియు, ఈశ్వరసద్మనామ్ - రాజదేవగృహములయొక్క, విచ్ఛన్దకప్రభేదాః=ద్వారభేదాది భేదములచేతఁ బుట్టినరచనావిశేషములు, భవన్తి=అగుచున్నవి.

స్త్ర్యగారం భూభుజామన్తఃపురం (స్యా) దవరోధనమ్. ౨౯. శుద్ధాన్త శ్చావరోధశ్చ

అన్తఃపురమ్-అవరోధనమ్॥న॥ - శుద్ధాన్తః- అవరోధః॥పు॥౪- భూభుజామ్= రాజులయొక్క, స్త్ర్యగారమ్=స్త్రీలున్న యింటిపేరు. **Harem.**

(స్యా) దట్టః క్షౌమ మ(స్త్రీ)యామ్),

అట్టః॥పు॥క్షౌమమ్(పా) క్షోమమ్ ॥పు॥౨- యుద్ధము చేయుటకయి వాకిటిమండపముమీఁద గానికొత్తళముమీఁదఁగానికట్టినయిండ్లపేళ్లని కొందఱందురు. మేడలకు వెనుకదిక్కునఁ గట్టి-

యుండు గృహము పేళ్లని కొందఱందురు.

ప్రఘాణప్రఘణాలిన్దా (బహిర్ద్వార ప్రకోష్ఠకే)
ప్రఘాణః-ప్రఘణః-అళిన్దః (పా)ఆళిన్దః॥పు॥ 3-తలవాకిటిముందఱ నుండుప్రకోష్ఠము పేళ్లు.

గృహావగ్రహణీదేహ
గృహావగ్రహణీ-దేహలీ ॥సీ॥ ౨-కడప పేళ్లు.

ల్యఙ్గణం చత్వరాజిరే,
అఙ్గణమ్ (పా) అఙ్గనమ్-చత్వరమ్-అజిరమ్. ॥న॥ 3 - ముంగిలి పేళ్లు.

(అధస్తాద్దారుణి) శిలా
శిలా ॥సీ॥ ౧-అధస్తాద్దారుణి = వాకిటిక్రింద నడ్డముగానున్న త్రొక్కుడుపలక పేరు.

నాసా (దారూపరిస్థితమ్). 3౧
నాసా॥సీ॥౧ ఉపరిస్థితమ్=ఆశిలమీఁదనడ్డముగానుండి పూజింపఁబడు, దారు=మ్రాని పేరు.

ప్రచ్ఛన్న మన్తర్ద్వారం స్యా
ప్రచ్ఛన్నమ్-అన్తర్ద్వారమ్ ॥న॥ ౨-లోపలి వాకిటి పేళ్లు. Back Door.

త్పక్షద్వారం తు పక్షకః,
పక్షద్వారమ్॥న॥-పక్షకః ॥పు॥ ౨-దిడ్డివాకిలి [పేళ్లు.

వలీక నీప్రే పటలప్రాన్తే
వలీకమ్-నీప్రమ్ - పటలప్రాన్తమ్ ॥న॥ 3- చూరుకొణిగ పేళ్లు. Thatch Edge.

ఽథ పటలమ్ ఛదిః. 3౨
పటలమ్-ఛదిః॥పు.న॥౨-కప్పు పేళ్లు. Roof.

గోపానసీ (తు) వలభీ చ్ఛాదనే వక్రదారుణీ),
గోపానసీ ॥సీ॥ ౧-వలభీచ్ఛాదనే= కొణిగకాధారమైన పక్షైనుగప్పుచున్న,వక్రదారుణి= వంకరమ్రాని పేరు. కొందఱుగోపానసీవలభీశబ్దములు రెండును గృహమునకు కప్పైనవక్రదారువు పేళ్లందురు. Thatch wood.

కపోతపాలికాయాం తు విటఙ్కం (పుంనపుంసకమ్). 33
కపోతపాలికా ॥సీ॥ -విటఙ్కమ్॥పు॥౨-హర్మ్యవిహారస్థానాదులయందుఁ జతురమైనపక్షులుండు మ్రాఁకు పేళ్లు. Dovecot.

(స్త్రీ) ద్వా ర్ద్వారం ప్రతీహారః
ద్వాః ॥౧-సీ॥-ద్వారమ్॥న॥ ప్రతీహారః॥పు॥ 3-వాకిటి పేళ్లు. Gate.

స్యా ద్వితర్దిస్తు వేదికా,
వితర్దిః-వేదికా॥సీ॥౨- అరుగు పేళ్లు. Platform.

తోరణో (ఽస్త్రీ బహిర్ద్వారమ్)
తోరణః ॥పు॥ ౧-బహిర్ద్వారమ్=పుష్పమాలికాదులు గట్టుటకొఱకు గృహము వెలుపల

స్తంభద్వయముచే గట్టంబడినద్వారము పేరు.

(పురద్వారం తు) గోపురమ్. 3౪
గోపురమ్ ॥న॥ ౧-పురద్వారమ్ = పట్టణపు వాకిలి పేరు. City or Temple gate.

(కూటం పూర్ద్వారి య) ద్ధస్తినఖ (స్తస్మి
హస్తినఖః॥పు॥౧-పట్టణపువాకిటశత్రువులు గొబ్బునరాకుండనిమ్నోన్నతముగా వేసిన మంటిదిన్నె పేరు. Fort's Turret.

న్నథ త్రిషు), కవాట మరరం (తుల్యే)
కవాటమ్ (పా) కపాటమ్-అరరమ్॥త్రి॥౨-తలుపు పేళ్లు. Door.

(తద్విష్కమ్భే) ఽర్గళం (ననా), 3౫
అర్గళమ్ ॥పు॥౧-తద్విష్కమ్భే = ఆతలుపుయొక్క గడియమ్రాని పేరు. Bar.

ఆరోహణం (స్యా) త్సోపానం
ఆరోహణమ్-సోపానమ్॥న॥౨-సోపానముల పేళ్లు. Stairs.

నిశ్రేణి స్త్వధిరోహణీ,
నిశ్రేణిః-అధిరోహణీ॥సీ॥౨-నిచ్చెన పేళ్లు.

సమ్మార్జనీ శోధనీ(స్యా)
సమ్మార్జనీ-శోధనీ॥సీ॥౨-చీఁపురుకట్ట పేళ్లు.

త్సంకరో ఽవకర (స్తయా. 3౬. క్షిప్తే)
సంకరః - అవకరః॥పు॥ ౨-తయా-ఆ చీఁపురుకట్టచే, క్షిప్తే = తుడువఁబడినధూళి మొదలైనదాని పేళ్లు. Dust. [దు ప్రదేశము పేళ్లు.

ముఖం నిస్సరణం
ముఖమ్-నిస్సరణమ్ ॥న॥ ౨-ఇంటివాకిటనుం

సన్నివేశో నికర్షణమ్,
సన్నివేశః॥పు॥ - నికర్షణమ్॥న॥౨-పట్టణము చుట్టువాఁటినబయలు పేళ్లు. Plain.

(సమౌ) సంవసథ గ్రామౌ
సంవసథః-గ్రామః॥పు॥౨-గ్రామము పేళ్లు. Village

వేశ్మభూ ర్వాస్తు (ర స్త్రియామ్). 3౭
వేశ్మభూః॥సీ॥ - వాస్తుః॥పు॥౨ - ఇల్లుగట్టుటకు యోగ్యమయిన భూమి పేళ్లు. Site.

గ్రామాన్త ముపశల్యం (స్యా)
గ్రామాన్తమ్ - ఉపశల్యమ్॥న॥౨ - గ్రామసమీపప్రదేశముల పేళ్లు. Village green.

త్సీమ సీమే (స్త్రియా ముభే),
సీమా॥న॥-సీమా॥ఆ-సీ॥ ౨-పొలిమేరగుఱుతు పేళ్లు. Boundary.

ఘోషఆభీరపల్లీ(స్యా)
ఘోషః॥పు॥ఆభీరపల్లీ॥సీ॥౨-గొల్లపల్లె పేళ్లు.

త్పక్కణ శ్శబరాలయః.	పక్కణః-శబరాలయః॥పు॥౨-బోయపల్లె పేళ్లు.
ఇతి పురవర్గః.	పట్టణముతోఁ జేరినపదసమూహము ముగిసెను.
మహీధ్ర శిఖరి క్ష్మాభృదహార్య ధర పర్వతాః, అద్రి గోత్ర గిరి గ్రావాచలశైల శిలోచ్చయాః	మహీధ్రః-శిఖరీ॥న్॥ క్ష్మాభృత్ - అహార్యః-ధరః-పర్వతః-అద్రిః-గోత్రః-గిరిః - గ్రావా॥న్॥అచలః-శైలః-శిలోచ్చయః ॥పు॥ ౧౩-కొండ పేళ్లు. **Mountain.**
లోకాలోక శ్చక్రవాళ	లోకాలోకః-చక్రవాళః॥పు॥౨ - భూమికిఁ గోటవలెఁ జుట్టుకొనియుండు పర్వతము పేళ్లు.
స్త్రికూట స్త్రికకు (త్సమౌ),	త్రికూటః త్రికకుత్ ॥ద్-పు॥౨ - త్రికూట పర్వతము పేళ్లు.]
అస్తస్తు చరమక్ష్మాభృ దుదయః పూర్వపర్వతః. ౨౦. [హిమాలయో౽ద్రిరాజ స్స్యా న్మలయ శ్చన్దనాలయః]	[పర్వతము పేళ్లు. అస్తః - చరమక్ష్మాభృత్ ॥పు॥ ౨ - అస్త ఉదయః - పూర్వపర్వతః-॥పు॥౨ - ఉదయ పర్వతము పేళ్లు. [హిమాలయః-అద్రిరాజః ॥పు॥ ౨-హిమవత్పర్వతము పేళ్లు. మలయః-చన్దనాలయః॥పు॥౧-మలయపర్వతము పేళ్లు.]
హిమవా న్నిషధో విన్ధ్యో మాల్యవాన్ పారియాత్రకః, గన్ధమాదన (మన్యే చ హేమకూటాదయో నగాః) ౨౧	హిమవాన్ ॥త్॥ నిషధః-విన్ధ్యః - మాల్యవాన్॥త్॥-పారియాత్రకః ॥పు॥ -గన్ధమాదనమ్ ॥న॥౬-మఱియు హేమకూటము మొదలైనవియు ప్రత్యేకపర్వతములు. **Different Mountains.**
పాషాణ ప్రస్తర గ్రావోప లాశ్మాన శ్శిలా దృషత్,	పాషాణః-ప్రస్తరః - గ్రావా॥న్॥ - ఉపలః-అశ్మా॥న్ - పు॥-శిలా - దృషత్ (పా) దృశత్ ॥ద్-స్త్రీ॥౭-జాతి పేళ్లు. **Rock or Stone.**
కూటో (౽స్త్రీ) శిఖరం శృఙ్గం	కూటః ॥పు॥ - శిఖరమ్ ॥న్న॥ శృఙ్గమ్ ॥న॥ ౩-పర్వతశిఖరము పేళ్లు. **Peak.**
ప్రపాతస్తు తటో భృగుః.	ప్రపాతః తటః-భృగుః॥పు॥ ౩-కొండచఱియ పేళ్లు. **Precipice.**
కటకో (౽స్త్రీ) నితమ్బో (౽ద్రేః)	కటకః॥న్న॥నితమ్బః॥పు॥౨ - అద్రేః-నితమ్బః= కొండనడుము పేళ్లు. **Ridge.**

స్నుః ప్రస్థ స్సాను (రస్త్రియామ్),	స్నుః-ప్రస్థః ॥పు॥ సానుః ॥న్న॥ ౩-పర్వతము యొక్క సమమైనభూమి పేళ్లు. **Plateau.**
ఉత్సః ప్రస్రవణం (వారి ప్రవాహో) నిర్ఝరో ఝరః. ౨౩	[పేళ్లు. ఉత్సః॥పు॥ ప్రస్రవణమ్॥న॥౨-కొండయూట నిర్ఝరః-ఝరః ॥పు॥ [పా] ఝరీ ॥స్త్రీ॥ ౨-వారి ప్రవాహః = కొండయందుఁబుట్టిన జలప్రవాహము పేళ్లు. **Water-fall.**
దరీతు కన్దరో (వా స్త్రీ)	దరీ॥స్త్రీ॥కన్దరః॥న్న॥౨ - పర్వతబిలము పేళ్లు.
(దేవఖాతబిలే) గుహా, గహ్వరం	గుహా॥స్త్రీ॥-గహ్వరమ్॥న॥ ౨. దేవఖాతబిలే = దేవతలచేతఁ ద్రవ్వంబడినబిలము పేళ్లు. **Den.**
గణ్డశైలా స్తు చ్యుతాః స్థూలోపలా గిరేః. ౨౨	గణ్డశైలాః॥పు॥౧-గిరేః=పర్వతమునుండి, చ్యుతాః=జాఱిన, స్థూలోపలాః=గొప్పరాళ్ల పేరు.
ఖనిః (స్త్రియా) మాకరః స్యా)	ఖనిః [ప] ఖానిః ॥స్త్రీ॥ ఆకరః ॥పు॥ - లోహరత్నాదులుపుట్టు గని పేళ్లు. **Mine.**
త్పాదాః ప్రత్యన్తపర్వతాః,	పాదాః-ప్రత్యన్తపర్వతాః॥పు॥౨- పెద్దకొండ సమీపమునందు జుట్టుకొనియున్న తిప్పల పేళ్లు.
ఉపత్యకా (౽ద్రే రాసన్నా భూమి)	ఉపత్యకా॥స్త్రీ॥౧-అద్రేః = పర్వతముయొక్క, ఆసన్నా భూమిః = సమీపమైన క్రిందటిభూమి.
(రూర్ధ్వ) మధిత్యకా. ౨౪	అధిత్యకా॥స్త్రీ॥౧-ఊర్ధ్వమ్=పర్వతముయొక్క మీఁది భూమి పేరు. **Table-land.**
ధాతు (ర్మనశ్శిలా ద్యద్రేః)	ధాతుః ॥పు॥౧-అద్రేః = పర్వతముయొక్క, మనశ్శిలా = హరితాళము, ఆది= మొదలయిన శిలావికారములకన్నిటికిని సామాన్యనామము.
గైరికం (తు విశేషతః),	గైరికమ్ ॥న॥ ౧-వాని విశేషనామము.
నికుఞ్జ కుఞ్జౌ (వా క్లీబే లతాదిపిహితోదరే.) ౨౫	నికుఞ్జః-కుఞ్జః॥న్న॥ ౨ - లతాదిపిహితోదరే= తీఁగెలు మొదలయినవాని చేతఁగప్పంబడిగృహముపలెనున్న పొదల పేళ్లు. **Bower.**
ఇతి శైలవర్గః.	పర్వతములతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

అట వ్యరణ్యం విపినం గహనం కాననం వనమ్,

అటవి ॥సీ॥ అరణ్యమ్-విపినమ్ - గహనమ్-కాననమ్-వనమ్-॥న॥౬-అడవి పేళ్లు. కాననవన శబ్దములు తోఁటకును పేళ్లని కొందఱందురు.

మహారణ్య మరణ్యానీ

మహారణ్యమ్ ॥న॥-అరణ్యానీ ॥సీ॥ ౨-దొడ్డ యడవి పేళ్లు. Huge forest.

గృహారామ స్తునిష్కుటః. ౪౭

గృహారామః-నిష్కుటః॥పు॥ ౨-ఇంటి చేరువ నున్న తోఁట పేళ్లు. Garden

ఆరామ (స్స్యా) దుపవనం (కృత్రిమం వన మేవ తత్), (అమాత్యగణికా గేహోపవనే) వృక్షవాటికా. ౪౮

ఆరామః॥పు॥ఉపవనమ్ ॥న॥ ౨-కృత్రిమమ్=మనుష్యులు పెట్టిన, తద్వనమ్=ఆవనము పేళ్లు.

వృక్షవాటికా ॥సీ॥ ౧-అమాత్యగణికాగేహోపవనే = ప్రధానులయొక్కయు వేశ్యలయొక్కయు ఇండ్లలోపలితోఁటపేళ్లు.

(పుమా) నాక్రీడ ఉద్యానం (రాజ్ఞ స్సాధారణం వనమ్),

ఆక్రీడః॥పు॥ఉద్యానమ్॥న॥౨-సాధారణమ్=సకలజనులకు సాధారణమయిన, రాజ్ఞః=రాజు యొక్క, వనమ్=ఉపవనము పేళ్లు.

(స్యా దేతదేవ) ప్రమదావన (మన్తగపురోచితమ్). ౪౯

ప్రమదావనం [పా] ప్రమదవనమ్ ॥న॥౧-అన్తగపురోచితమ్=అంతగపురమునకు మాత్రముచితమైన, ఏతదేవ=రాజుతోఁట పేరు.

వీథ్యాళి రావలిః పఙ్క్తిః శ్రేణీ

వీథిః - ఆళిః-ఆవలిః - పఙ్క్తిః-శ్రేణీ ॥సీ॥౫-పఙ్క్తిమాత్రము పేళ్లు. Row. [పేళ్లు.

రేఖా స్తు రాజయః.

రేఖా-రాజిః॥సీ॥౨-ఎడ తెగకదట్టమైనపఙ్క్తి

వన్యా (వనసమూహే స్యా) దఙ్కురోఽభినవోద్భిది. ౫౦

వన్యా॥సీ॥౧-వనసమూహము పేరు.

అఙ్కురః[పు]అఙ్కురః-అభినవోద్భిత్ ॥ద్-పు॥౨-క్రొత్తమొలక పేళ్లు. Sprout.

వృక్షో మహీరుహ శ్శాఖీ విటపీ పాదప స్తరు, అనోకహః కుట స్సాలః పలాశీ ద్రుద్రుమాగమాః. ౫౧

వృక్షః-మహీరుహః - శాఖీ॥న్॥-విటపీ ॥న్॥-పాదపః-తరుః - అనోకహః-కుటః - సాలః-పలాశీ ॥న్॥- ద్రుః-ద్రుమః-అగమః॥పు॥ ౧౩-వృక్షముల పేళ్లు. Tree.

వానస్పత్యః (ఫలైః పుష్పా)

వానస్పత్యః ॥పు॥౧-పుష్పాత్=పుష్పమువలన నంబుట్టిన, ఫలైః=ఫలములతోఁ గూడిన మామిడి మొదలయినవృక్షముల పేరు.

(త్త్రైరపుష్పా) ద్వనస్పతిః,

వనస్పతిః ॥పు॥ ౧-అపుష్పాత్=పువ్వులు లేక కలిగిన ఫలములతోఁగూడిన పనస మొదలయిన వృక్షముల పేరు.

ఓషధ్యః (ఫలపాకాన్తాః

ఓషధ్యః॥సీ॥ ౧-ఫలపాకాన్తాః = పండుచునే నశించు అరఁటి వరి మొదలైనవాని పేరు.

(స్స్యా) దవన్ధ్యః ఫలే గ్రహిః. ౫౨

అవన్ధ్యః-ఫలేగ్రహిః॥ ౨-గొడ్డువోకఫలించు మ్రాఁకు పేళ్లు. Fruitful. [పేళ్లు.

వన్ధ్యో ఽఫలో ఽవకేశీ చ ఫలవాన్ ఫలినః ఫలీ,

వన్ధ్యః-అఫలః - అవకేశీ ॥న్॥ 3-గొడ్డుమ్రాని

ఫలవాన్॥త్॥ఫలినః-ఫలీ॥న్॥ 3 - తత్కాలమునం బండియున్న మ్రాని పేళ్లు

ప్రఫుల్లోత్ఫుల్ల సంఫుల్ల వ్యాకోశ వికచ స్ఫుటాః ౫3. ఫుల్ల (శ్చైతే) వికసితే

ప్రఫుల్లః-ఉత్ఫుల్లః-సంఫుల్లః - వ్యాకోశః-[పా] వ్యాకోషః-వికచః-స్ఫుటః-ఫుల్లః-వికసితః-౮-వికసించినదాని పేళ్లు.

(స్యు రవన్ధ్యాదయస్త్రిషు),

అవంధ్యశబ్దము మొదలు వికసితశబ్దము వఱకు నన్నిశబ్దములును త్రిలింగములు.

స్థాణు(ర్వాస్త్రీ)ద్రువశ్శఙ్కు (ర్హ్రస్వశాఖా శిఫః) క్షుపః. ౫౪

స్థాణుః॥పు॥ద్రువః-శఙ్కుః॥పు॥ 3-మోటు పేళ్లు.

క్షుపః ॥పు॥౧-కురుచకొమ్మలును ఊడలును గలిగియున్న గుజ్జుమ్రాఁకు పేళ్లు. Small Tree.

(అప్రకాణ్డే) స్తమ్బ గుల్మా

స్తమ్బః-గుల్మః ॥పు॥౨ - ప్రకాండము లేక ఆకులుతఱుచుగాఁగలదాని పేళ్లు. ప్రకాండమన వేళ్లకును కొమ్మలకును నడుమ నుండుభాగము.

వల్లీతు వ్రతతి ర్లతా, (లతా ప్రతానినీ) వీరు ద్గుల్మి న్యులప ఇత్యపి. ౫౫

వల్లీః-[పా]వల్లిః- వ్రతతిః-లతా॥సీ॥ 3-తీఁగె పేళ్లు.

వీరుత్ ॥ధ్॥గుల్మినీ॥సీ॥ఉలపః ॥పు॥ 3-తీఁగెల గుంపుగల పొద పేళ్లు. ఆకుల సమూహము గల తీఁగె పేళ్లని కొందఱు. Creeper.

[నగాద్యారోహ] ఉచ్ఛ్రాయ ఉత్సేధ శ్చోచ్ఛ్రయశ్చ (సః),	ఉచ్ఛ్రాయః-ఉత్సేధః-ఉచ్ఛ్రయః ॥పు॥ 3-నగాద్యారోహః=పర్వతాదుల పొడవు పేళ్లు. **Height of a tree or hill.**
(అస్త్రీ) ప్రకాణ్డ స్స్కన్ధ (స్స్యాన్మూలా చ్ఛాఖావధే స్తరోః). ౪౭	ప్రకాణ్డః॥పు॥స్కన్ధః॥పు॥౨ - **మూలాత్** = వేరు మొదలు, శాఖావధేః=కొమ్మలవఱకుఁగల తరోః=చెట్టుయొక్క మధ్యభాగము పేళ్లు.
(సమే శాఖా లతే స్కన్ధశాఖా శాలే	శాఖా-లతా॥స్త్రీ॥౨-కొమ్మల పేళ్లు. **Branch.** స్కన్ధశాఖా-శాలా॥స్త్రీ॥౨-మ్రాఁకు మొదటి కొమ్మల పేళ్లు. [పేళ్లు.
శిఫా జటే, (శాఖాశిఫా) ఽవరోహ(స్స్యాన్మూలా చ్ఛాగ్రం గతా లతా). ౪౮	శిఫా-జటా ॥స్త్రీ॥ ౨-చెట్టుమొదటియూడల అవరోహః॥పు॥౧-శాఖాశిఫా=చెట్టుకొమ్మలయందలియూడలకును, **మూలాత్**=చెట్టుమొదటనుండి, అగ్రమ్=కొనవఱకు, గతా=పోయిన, లతా=తీఁగెకును పేరు. [కొనపేళ్లు.
శిరోఽగ్రం శిఖరం (వానా) మూలం బుధ్నోఽఙ్ఘ్రినామకః,	శిరః॥స॥అగ్రమ్ ॥న॥ శిఖరమ్॥పు॥ 3-చెట్టు **మూలమ్**॥న॥ బుధ్నః [పా] బ్రధ్నః-అఙ్ఘ్రినామకః॥పు॥ 3-చెట్టు మొదటి పేళ్లు.
సారో మజ్జా (సమౌ)	సారః - మజ్జా॥న్-పు॥[ప] మజ్జా ॥స్త్రీ॥ ౨-చెట్టులోనుండు చేవ పేళ్లు. **The pith.**
త్వక్ (స్త్రీ) వల్కం వల్కల (మస్త్రియామ్).	త్వక్॥చ్-స్త్రీ॥ వల్కమ్-వల్కలమ్ ॥పు॥ 3-నార పేళ్లు. **Bark.**
కాష్ఠం దా	కాష్ఠమ్-దారు॥న॥౨-కొయ్య పేళ్లు. **Wood.**
ర్విన్ధనం త్వేధ ఇధ్మ మేధ స్సమిత్ (స్త్రియామ్)	ఇన్ధనమ్-ఏధః॥స - న॥ ఇధ్మమ్॥న॥-ఏధః॥పు॥-సమిత్॥ధ్-స్త్రీ॥౪-సమిధల పేళ్లు. **Fuel.**
నిష్కుహః కోటరం (వా నా)	నిష్కుహః ॥పు॥ కోటరమ్॥ పు ॥ ౨-మ్రాని తొఱ్ఱ పేళ్లు. **Hollow of a tree.**
(వల్లరీ మఞ్జరీ (స్త్రియౌ). ౪౯	వల్లరీ-మఞ్జరీ॥స్త్రీ॥౨-పువ్వులగుత్తికిఁగాని పూచినకొమ్మకుఁగాని పేళ్లు.ఇవిఇకారాంతములును.
పత్త్రం పలాశం ఛద	పత్త్రమ్ - పలాశమ్ - ఛదనమ్ - దళమ్ -

నం దళం పర్ణం ఛదః (పుమాన్),	పర్ణమ్॥న॥-ఛదః॥పు॥౬-ఆకుల పేళ్లు. **Leaf.**
పల్లవో (ఽస్త్రీ) కిసలయం	పల్లవః ॥పు॥-కిసలయమ్॥న॥ ౨-చిగురు పేళ్లు. ఆకులతోఁగూడినగంటు పేళ్లని కొందఱందురు.
విస్తారో విటపో (ఽస్త్రియామ్). ౫౦	విస్తారః॥పు॥-విటపః ॥పు॥ ౨-కొమ్మలు చిగుళ్లు మొదలయిన సమూహము పేళ్లు.
(వృక్షాదీనాం ఫలం) సస్యం	సస్యమ్ (పా) శస్యమ్ ॥న॥ ౧-వృక్షములు మొదలయిన వానిఫలము పేరు. **Fruit.**
వృన్తం ప్రసవబన్ధనమ్,	వృన్తమ్-ప్రసవబన్ధనమ్॥న॥౨-తొడిమ పేళ్లు.
(ఆమే ఫలే) శలాటు	శలాటుః॥౧-పండనికాయ పేరు.
(స్స్యా చ్ఛుష్కే) వానం (ముభే త్రిషు). ౫౧	వానమ్॥౧-ఎండుకాయ పేరు. ఈశబ్దములు ॥త్రి॥ **Dried fruit.**
క్షారకో జాలకం (క్లీబే)	క్షారకః॥పు॥జాలకమ్ ॥న॥ ౨-కొందఱుపసరు మొగ్గలకును, కొందఱు పసరుకాయలకును, కొందఱు మొగ్గలగుమికని పేళ్లని చెప్పిరి.
కలికా కోరకో (ఽస్త్రియామ్),	కలికా॥స్త్రీ॥ కోరకః॥పు॥ ౨-ఇంచుకంత వృద్ధి నొందిన మొగ్గల పేళ్లు. **Unblown flower.**
(స్స్యా) ద్గుచ్ఛక స్స్తబకః	గుచ్ఛకః-స్తబకః ॥పు॥ ౨-గన్నేరు మొదలయినవానియందునొకకొమ్మయందేఁ గానంబడు ననేకపుష్పముల గుత్తి పేళ్లు. **Blossoms.**
కుట్మలో ముకుళో (ఽస్త్రియామ్). ౫౨	కుట్మలః॥పు॥-ముకుళః॥పు॥ ౨-అప్పుడువికసింపఁగల మొగ్గల పేళ్లు. **Opening Bud.**
(స్త్రియః) స్సుమనసః పుష్పం ప్రసూనం కుసుమం సుమమ్,	సుమనసః ॥స-స్త్రీ-బ॥ పుష్పమ్-ప్రసూనమ్-కుసుమమ్ సుమమ్॥న॥౫-పువ్వుల పేళ్లు. సుమనశ్శబ్దము ఏకవచనమును గలదు. **Flower.**
మకరన్దః పుష్పరసః	మకరన్దః-పుష్పరసః॥పు॥౨-పూఁదేనె పేళ్లు.
పరాగ స్సుమనోరజః (ద్విహీనం ప్రసవే సర్వం)	పరాగః॥పు॥సుమనోరజః॥స-న॥ ౨-పుప్పొడి పేళ్లు. సర్వమ్=సకలవృక్షములశబ్దరూపము, ప్రసవే=పుష్పఫలవాచకమైనపుడు, ద్విహీనమ్ = స్త్రీ

లింగపుల్లింగములు లేనిది. నపుంసకమే యనుట.

(హారీతక్యాదయః స్త్రియామ్),

హారీతక్యాదయః=హారీతకీ కోశాతకీ మొదలైనవి, ప్రసవే=పుష్పఫలవాచకమైనపుడు, స్త్రియామ్=స్త్రీలింగమునందు వర్తించును.

ఆశ్వత్థ వైణవ ప్లాక్ష నైయగ్రోధైఙ్గుదం (ఫలే) ౬౪. బార్హతం చ (ఫలే జమ్బ్వా)జమ్బూ (స్త్రీ)జమ్బు జామ్బవమ్,

ఆశ్వత్థమ్-వైణవమ్ - ప్లాక్షమ్ - నైయగ్రోధమ్-ఐఙ్గుదమ్-బార్హతమ్॥న॥౬-వరుసగా అశ్వత్థాదివృక్షముల ఫలము పేళ్లు.

జమ్బూః॥స్త్రీ॥-జమ్బు- జామ్బవమ్॥ ౩-జమ్బ్వాః ఫలే=నేరేడిపండు పేళ్లు. **Rose Apple.**

(పుష్పే జాతిప్రభృతయ స్స్వలిఙ్గాః)

జాతిప్రభృతయః=జాతీ మల్లికా శేఫాలికాదిశబ్దములు, పుష్పే=పుష్పవాచకములైనపుడును, స్వలిఙ్గాః = తమలింగములుగలవి. స్త్రీలింగములే యనుట.

(వ్రీహయః ఫలే). ౬౫

వ్రీహయః=వ్రీహిమాషాదిశబ్దములు, ఫలే = ఫలవాచకమయినపుడును, స్వలిఙ్గాః=తమలింగములుగలవి. పుల్లింగములే యనుట.

(విదార్యాద్యా స్తు మూలేఽపి)

విదార్యాద్యాః = విదారీగమ్భారీ మొదలైనశబ్దములు, మూలేఽపి=మూలవాచకములయినపుడును, స్వలిఙ్గాః=తమలింగములుగలవి, స్త్రీలింగములే యనుట.

పుష్పే క్లీబేఽపి పాటలా),

పాటలా=పాటలాశబ్దము,పుష్పే=పుష్పవాచకమయినపుడు, క్లీబేఽపి = నపుంసకలింగమునందును, అపిశబ్దమువలన స్త్రీలింగమునందును.

బోధిద్రుమ శ్చలదళః పిప్పలః కుఞ్జరాశనః. ౬౬ అశ్వత్థే ఽథ

బోధిద్రుమః - చలదళః-పిప్పలః - కుఞ్జరాశనః॥-అశ్వత్థః॥పు॥౫- రావి చెట్టు పేళ్లు. **Fig Tree.**

కపిత్థే (స్యు)ర్దధిత్థ గ్రాహి మన్మథాః,(తస్మిన్)దధిఫలఃపుష్పఫల దన్తశఠా వపి.

కపిత్థః-దధిత్థః - గ్రాహీ ॥న్॥ మన్మథః - దధిఫలః-పుష్పఫలః-దన్తశఠః-॥పు॥ ౭-వెలఁగ చెట్టు పేళ్లు. **Wood-apple tree.**

ఉదుమ్బరే జన్తుఫలో యజ్ఞాఙ్గో హేమదుగ్ధకః

ఉదుమ్బరః-జన్తుఫలః-యజ్ఞాఙ్గః - హేమదుగ్ధకః॥పు॥౪-అత్తిచెట్టు పేళ్లు.

కోవిదారే చమరికః కుద్దాలో యుగపత్త్రకః.

కోవిదారః - చమరికః-కుద్దాల - యుగపత్త్రకః॥పు॥౪-ఎఱ్ఱకాంచనపు చెట్టు పేళ్లు. **Eebony.**

సప్తపర్ణే విశాలత్వ క్ఛారదో విషమచ్ఛదః,

సప్తపర్ణః ॥పు॥ విశాలత్వక్ ॥చ్-స్త్రీ॥ శారదః ॥పు॥ [పా]శారదా॥స్త్రీ॥విషమచ్ఛదః॥పు॥౪-ఏడాకులరఁటి పేళ్లు.

ఆరగ్వధే రాజవృక్ష శమ్యాక చతురఙ్గుళాః ఆరేవత వ్యాధిఘాత కృతమాలసువర్ణకాః, (స్యు)

ఆరగ్వధః [ప] ఆరుగ్వధః - రాజవృక్షః-శమ్యాకః [పా]శమ్పాకః-సమ్పాకః - చతురఙ్గుళః-ఆరేవతః - వ్యాధిఘాతః - కృతమాలః-సువర్ణకః ॥పు॥ ౮-రేల చెట్టు పేళ్లు.

ర్జమ్బీరే దన్తశఠ జమ్భ జమ్భీర జమ్భలాః.

జమ్బీరః-దన్తశఠః-జమ్భః-జమ్భీరః-జమ్భలః ॥పు॥౫-నిమ్మచెట్టు పేళ్లు. **Lemon Tree.**

వరుణే వరణ స్సేతు స్తిక్తశాకః కుమారకః,

వరుణః - వరణః-సేతుః-తిక్తశాకః-కుమారకః॥పు॥౫-ఉలిమిరి చెట్టు పేళ్లు.

పున్నాగే పురుష స్తుఙ్గః కేసరో దేవవల్లభః.

పున్నాగః-పురుషః - తుఙ్గః-కేసరః - దేవవల్లభః॥పు॥౫-సురపొన్న పేళ్లు.

పారిభద్రే నిమ్బతరు ర్మన్దారః పారిజాతకః,

పారిభద్రః-నిమ్బతరుః-మన్దారః- పారిజాతకః ॥పు॥౪-పారిజాతము పేళ్లు. **CoralTree.**

తినిశే స్యన్దనో నేమీ రథద్రు రతిముక్తకః. వఞ్జుల శ్చిత్రకృ చ్చాచ

తినిశః - స్యన్దనః- నేమిః - రథద్రుః - అతిముక్తకః - వఞ్జులః-చిత్రకృత్ ॥పు॥ ౭ - నెమ్మిచెట్టు పేళ్లు.

(థ ద్వౌ) పీతన కపీతనౌ, ఆమ్రాతకే

పీతనః - కపీతనః-ఆమ్రాతకః॥పు॥ ౩-అంబాళపు చెట్టు పేళ్లు.

మధూకే తు గుడపుష్ప మధుద్రుమౌ. ౭౩ వానప్రస్థ మధుష్ఠీలౌ

మధూకః - గుడపుష్పః-మధుద్రుమః-వానప్రస్థః-మధుష్ఠీలః॥పు॥౫-ఇప్పమ్రాని పేళ్లు.

జలజేఽత్ర మధూలకః,

మధూలకః॥పు॥౧-నీటఁబుట్టినయిప్పమ్రాని పేరు.

పీలౌ గుడఫల స్స్రంసీ

పీలుః-గుడఫలః-స్రంసీ॥న్-పు॥ ౩-గోఁగు పేళ్లు.

(తస్మింస్తు గిరిసంభవే).

ఆక్షోటః-కన్దరాలః (పా) కర్పరాలః ॥పు॥ ౨-గిరిసంభవే తస్మిన్=కొండగోఁగు పేళ్లు.

ఆక్షోట కన్దరాలౌ ద్వావఙ్కోలేతు నికోచకః,

అఙ్కోలః-నికోచకః॥పు॥ ౨-ఊడుగు చెట్టు పేళ్లు.

పలాశే కింశుకః పర్ణో వాతపోథో

పలాశః-కింశుకః - పర్ణః - వాతపోథః॥పు॥౪-మోదుగు చెట్టు పేళ్లు.

ఽథ వేతసే.౭౫. రథాభ్రపుష్పవిదుల శీత వానీర వఞ్జులాః,

వేతసః-రథః - అభ్రపుష్పః-విదులః (పా) విదురః-శీతః-వానీరః - వఞ్జులః ॥పు॥ ౭-ప్రబ్బలి చెట్టు పేళ్లు. **Rattan Plant.**

(ద్వౌ) పరివ్యాధవిదులౌ నాదేయీ చామ్బువేతసే. ౭౬

పరివ్యాధః-విదులః - నాదేయీ॥స్త్రీ॥ అమ్బువేతసః ॥పు॥ ౪-సిరి ప్రబ్బలి చెట్టు పేళ్లు.

శోభాఞ్జనే శిగ్రుతీక్ష్ణగన్ధకాక్షీబమోచకాః, (రక్తోఽసౌ) మధుశిగ్రు స్స్యా

శోభాఞ్జనః - శిగ్రుః - తీక్ష్ణగన్ధకః-అక్షీబః-(ప)అక్షీబః-మోచకః॥పు॥౫-మునగ చెట్టు పేళ్లు.
మధుశిగ్రుః॥పు॥ ౧-ఎఱ్ఱపువ్వుల మునగ పేరు.

దరిష్టః ఫేనిల స్సమౌ. బిల్వ శ్శాణ్డిల్యశైలూషౌ మాలూర శ్రీఫలా వపి, ప్లక్షో జటీ పర్కటీ (స్యాత్)

అరిష్టః- ఫేనిలః ॥పు॥-౨-కుంకుడు చెట్టు పేళ్లు.
బిల్వః-శాణ్డిల్యః - శైలూషః - మాలూరః-శ్రీఫలః॥పు॥౫-మారేడు చెట్టు పేళ్లు.
ప్లక్షః-జటీ॥పు॥-పర్కటీ ॥స్త్రీ-పు॥ (ప) జటీ-పర్కటీ ॥స్త్రీ॥ ౩-జువ్వి చెట్టు పేళ్లు.

న్యగ్రోధో బహుపా ద్వటః. ౭౭

న్యగ్రోధః - బహుపాత్ ॥పు॥-వటః ॥పు॥ ౩-మఱ్ఱి చెట్టు పేళ్లు. **Banyan Tree.**

గాలవ శ్శాబరో లోధ్ర స్తిరీట స్తిల్వ మార్జనౌ, ఆమ్ర శ్చూతో రసాలో(ఽసౌ) సహకారో (ఽతిసౌరభః). ౭౮

గాలవః-శాబరః (పా) సాబః లోధ్రః-తిరీటః-తిల్వః-మార్జనః॥పు॥౬-లొద్దుగు చెట్టు పేళ్లు.
ఆమ్రః-చూతః - రసాలః ॥పు॥ ౩-మామిడి చెట్టు పేళ్లు. సహకారః॥పు॥౧-అతిసౌరభః అసౌ=మిక్కిలిపరిమళముగల మామిడి పేరు. **Mango.**

కుమ్భోలూఖలకే(క్లీబే) కౌశికో గుగ్గులుః పురః,

కుమ్భమ్-ఉలూఖలకమ్॥న॥- కౌశికః-గుగ్గులుః-పురః ॥పు॥ ౫-గుగ్గిలపు చెట్టు పేళ్లు. కుమ్భోలూఖలకమ్-అని యేకనామముగాఁగొందఱందురు.

శేలుః శ్లేష్మాతక శ్శీత ఉద్దాలో బహువారకః.

శేలుః - శ్లేష్మాతకః - శీతః-ఉద్దాలః - బహువారకః॥పు॥౫-విరిగి చెట్టు పేళ్లు.

రాజాదనం ప్రియాల శ్చ సన్నకద్రు ర్ధనుఃపటః,

రాజాదనమ్॥న॥ ప్రియాలః (పా) పియాలః-సన్నకద్రుః - ధనుఃపటః (ప) ధనుపటః॥పు॥ ౪-మోరటి చెట్టు పేళ్లు.

గమ్భారీ సర్వతోభద్రా కాశ్మరీ మధుపర్ణికా. ౮౧. శ్రీపర్ణీ భద్రపర్ణీ చ కాశ్మర్య శ్చా ప్యథ (ద్వయోః,) కర్కన్ధూ ర్బదరీ కోలీ ఘోణ్టా

గమ్భారీ - సర్వతోభద్రా - కాశ్మరీ-మధుపర్ణికా-శ్రీపర్ణీ-భద్రపర్ణీ ॥స్త్రీ॥- కాశ్మర్యః॥పు॥౭-గుమ్ముడు చెట్టు పేళ్లు. కాశ్మరీకాశ్మర్యశబ్దములు షకారసహితములుం గలవు.
కర్కన్ధూః॥స్త్రీ॥-బదరీ-కోలిః-ఘోణ్టా॥స్త్రీ॥౪-రేఁగు చెట్టు పేళ్లు. మొదటి౩-నుగంగ రేఁగునకు సుఘోణ్టాశబ్దము రేఁగుపండునకును పేళ్లందురు

కువల ఫేనిలే. ౮౨. సౌవీరం బదరం కోల

కువలమ్-ఫేనిలమ్ - సౌవీరమ్-బదరమ్-కోలమ్॥న॥౫-రేఁగుపండు పేళ్లు.

(మథస్యాత్) స్వాదుకణ్టకః, వికఙ్కత స్స్రువావృక్షో గ్రన్థిలో వ్యాఘ్రపా దపి. ౮౩

స్వాదుకణ్టకః - వికఙ్కతః - స్రువావృక్షః-గ్రన్థిలః వ్యాఘ్రపాత్ ॥ ద్-పు॥ ౫-పుల్లవెలఁగ పేళ్లు.

ఐరావతో నాగరఙ్గో నాదేయీ భూమిజమ్బుకా,

ఐరావతః - నాగరఙ్గః ॥పు॥౨-నారదపు చెట్టు పేళ్లు. నాదేయీ-భూమిజమ్బుకా॥స్త్రీ॥౨-కాకినేరేడు పేళ్లు. ఈ౪-ను నారదము పేళ్లందురు.

తిన్దుక స్స్ఫూర్జకః కాలస్కన్ధ శ్చ శితిసారకే.

తిన్దుకః - స్ఫూర్జకః-కాలస్కన్ధః - శితిసారకః ॥పు॥ ౪-తుమికి చెట్టు పేళ్లు.

కాకేన్దుః కులకః కాకపీలుకః కాకతిన్దుకే,

కాకేన్దుః - కులకః-కాకపీలుకః - కాకతిన్దుకః ॥పు॥ ౪-నల్లతుమికి పేళ్లు.

గోలీఢో ఝాటలో ఘణ్టా పాటలి ర్మోక్ష ముష్కకౌ. ౮౪

గోలీఢః(పా)గోలీహః-ఝాటలః॥పు॥-ఘణ్టా-పాటలిః (పా) పాటలా॥స్త్రీ॥-మోక్షః-ముష్కకః (పా) ముష్కరః॥పు॥౬-మొక్కపు చెట్టు పేళ్లు.

తిలకః క్షురక శ్రీమాన్.	తిలకః - క్షురకః-శ్రీమాన్ ॥త్-పు॥ 3-తిలకపు చెట్టు పేళ్లు.
(సమౌ)పిచుల ఝాబుకౌ,	పిచులః-ఝాబుకః॥పు॥౨-పక్కె చెట్టు పేళ్లు.
శ్రీపర్ణికాకుముదికా కుమ్భీకైడర్య కట్ఫలౌ.	శ్రీపర్ణికా-కుముదికా - కుమ్భీ॥స్త్రీ॥-కైడర్యః-కట్ఫలః॥పు॥౫-లేుకు చెట్టు పేళ్లు.
క్రముకః పట్టికాఖ్యః (స్యా) త్పట్టీ లాక్షా ప్రసాదనః,	క్రముకః-పట్టికాఖ్యః-పట్టీ॥న్॥ లాక్షా ప్రసాదనః॥పు॥౪-ఎఱ్ఱలొద్దుగు పేళ్లు.
తూద స్తు యూపః క్రముకో బ్రహ్మణ్యో బ్రహ్మదారు చ. తూలంచ	తూదః-యూపః (పా) పూగః - క్రముకః-బ్రహ్మణ్యః॥పు॥-బ్రహ్మదారు-తూలమ్ ॥న॥ ౬ -గంగారావి పేళ్లు.
నీప ప్రియక కదమ్బా స్తు హాలిప్రియే,	నీపః-ప్రియకః - కదమ్బః-హాలిప్రియః ॥పు॥ ౪-కడప చెట్టు పేళ్లు.
వీరవృక్షో ఽరుష్కరో ఽగ్నిముఖీభల్లాతకీ(త్రిషు)	వీరవృక్షః-అరుష్కరః ॥పు॥ అగ్నిముఖీ॥స్త్రీ॥-భల్లాతకీ॥త్రి॥౪-జీడి చెట్టు పేళ్లు.
గర్దభాణ్డే కన్దరాల కపీతన సుపార్శ్వకాః, ప్లక్షశ్చ తిన్త్రిణీ చిఞ్చాఽమ్లికా	గర్దభాణ్డః-కన్దరాలః-కపీతనః - సుపార్శ్వకః-ప్లక్షః॥పు॥౫-కలజువ్వి పేళ్లు. తిన్త్రిణీ (పా) తిన్తిడీ-చిఞ్చా - ఆమ్లికా॥స్త్రీ॥ 3-చింత చెట్టు పేళ్లు. **Tamarind Tree.**
ఽథో పీతసారకే. ౮౯. సర్జ కాసన బన్ధూకపుష్ప ప్రియక జీవకాః,	పీతసారకః-సర్జకః-అసనః (ప)ఆసనః-బంధూకపుష్పః-ప్రియకః-జీవకః-॥పు॥౬-వేగి చెట్టు పేళ్లు.
సాలేతు సర్జ కార్శ్యాశ్వకర్ణ కాస్సస్యసంవరః.	సాలః-సర్జః - కార్ష్యః (పా) కార్శ్యః-అశ్వకర్ణకః-సస్యసంవరః॥పు॥౫-మద్ది చెట్టు పేళ్లు.
నదీసర్జో వీరతరు రిన్ద్రద్రుః కకుభోఽర్జునః,	నదీసర్జః - వీరతరుః - ఇన్ద్రద్రుః - కకుభః-అర్జునః॥పు॥౫-ఏఱుమద్ది చెట్టు పేళ్లు.
రాజాదన ఫలాధ్యక్షే క్షీరికాయా (మథ ద్వయోః). ౯౦	రాజాదనమ్-ఫలాధ్యక్షమ్ ॥న॥ క్షీరికా॥స్త్రీ॥ 3-పాల చెట్టు పేళ్లు. ఇఙ్గుదీ॥స్త్రీ॥ తాపసతరుః ॥పు॥ ౨-గార చెట్టు

ఇఙ్గుదీ తాపసతరు	పేళ్లు. పుల్లింగమునందు ఇఙ్గుదః. **Bramble.**
ర్భూర్జే చర్మి మృదుత్వచౌ,	భూర్జః-చర్మీ॥న్॥ - మృదుత్వక్ ॥చ్॥॥పు॥ 3-భుజపత్త్రపు చెట్టు పేళ్లు. **Birch Tree.**
పిచ్ఛిలాపూరణీ మోచా చిరాయు శ్శాల్మలీ (ర్ద్వయోః). ౮౨	పిచ్ఛిలా-పూరణీ - మోచా ॥స్త్రీ॥-చిరాయుః ॥స్॥(పా) స్థిరాయుః॥స్-న॥ - శాల్మలిః (పా) శల్మలిః॥స్త్రీ॥౫-బూరుగు చెట్టు పేళ్లు. |బంకి పేళ్లు.
పిచ్ఛాతు శాల్మలీ వేష్టే రోచనః కూటశాల్మలీ,	పిచ్ఛా ॥స్త్రీ॥ శాల్మలీవేష్టః॥పు॥ ౨-బూరుగు రోచనః ॥పు॥-కూటశాల్మలీ ॥స్త్రీ॥౨ - కొండ బూరుగు పేళ్లు.
చిరిబిల్వో నక్తమాలః కరజశ్చ కరఞ్జకే. ౯౩	చిరిబిల్వః - నక్తమాలః (పా) నక్తమారః-కరజః-కరఞ్జకః॥పు॥౪-క్రానుగు పేళ్లు.
ప్రకీర్యః పూతికరజః పూతికః కలిమారకః,	ప్రకీర్యః(పా) ప్రకీరః - పూతికరజః-పూతికః-కలిమారకః (పా) కలికారకః ॥పు॥ ౪ - నెమిలి యడుగు చెట్టు పేళ్లు. **Bonduc.**
(కరఞ్జభేదా) షడ్గ్రన్థో మర్కట్యఙ్గారవల్లరీ. ౯౪	షడ్గ్రన్థః॥పు॥-మర్కటీ - అఙ్గారవల్లరీ॥స్త్రీ॥-ఈ 3 ను వరుసగా ఆఱుగంట్లుగలకానుగునకును తీఁగెకానుగునకును నిప్పువన్నె గుత్తులు గల కానుగునకును పేళ్లు.
రోహీ రోహితకః ప్లీహశత్రు ర్దాడిమపుష్పకః,	రోహీ॥న్॥-రోహితకః-ప్లీహశత్రుః-దాడిమపుష్పకః॥పు॥౪-ములుమోదుగు పేళ్లు.
గాయత్రీ బాలతనయః ఖదిరో దన్తధావనః.	గాయత్రీ॥స్త్రీ॥ (ప) గాయత్రీ॥న్॥-బాలతనయః-ఖదిరః - దన్తధావనః ॥పు॥౪-చండ్ర చెట్టు పేళ్లు.
అరిమేదో విట్ఖదిరే	అరిమేధః - విట్ఖదిరః॥పు॥ ౨ దుర్గంధముగల చండ్ర పేళ్లు. వెలితుమ్మ పేళ్లని కొందఱందురు.
కదరః(ఖదిరేసితే), సోమవల్కః	కదరః-సోమవల్కః॥పు॥౨-వెలిచండ్ర పేళ్లు. **Mimosa.**
ఽప్యథ వ్యాఘ్రపుచ్ఛ గన్ధర్వహస్తకౌ. ౯౬ ఏరణ్డ ఉరుబూకశ్చ రుచక	వ్యాఘ్రపుచ్ఛః-గన్ధర్వహస్తకః- ఏరణ్డః-ఉరుబూకః-రుచకః (పా) రుబుకః-చిత్రకః - చఞ్చుః-పఞ్చాఙ్గులః-మణ్డః-వర్ధమానః - వ్యడమ్బకః॥పు॥

శ్చిత్రకశ్చ స్యః, చఞ్చుః పఞ్చాఙ్గులో మణ్డ వర్ధమాన వ్యడమ్బకాః.

౧౧-ఆముదపుచెట్టు పేళ్లు.

(అల్పా శమీ) శమీర (స్స్యాత్)

శమీరః॥పు॥౧ - అల్పాశమీ = పిన్నజమ్మిచెట్టు పేరు.

చ్ఛమీ సక్తుఫలా శివా

శమీ-సక్తుఫలా-శివా॥స్త్రీ॥ ౩-జమ్మిచెట్టు పేళ్లు.

పిణ్డీతకో మరువక శ్శ్వసనః కరహాటకః శల్యశ్చ మదనే

పిణ్డీతకః - మరువకః - శ్వసనః-కరహాటకః-శల్యః-మదనః॥పు॥౬-మంగచెట్టు పేళ్లు.

శక్రపాదపః పారిభద్రకః, భద్రదారు ద్రుకిలిమం పీతదారుచ దారుచ. పూతికాష్ఠంచ (సప్తస్యు ర్దేవదారుణ్య)

శక్రపాదః-పారిభద్రకః ॥పు॥-భద్రదారు - ద్రుకిలిమమ్-పీతదారు (పా) పూతిదారు-దారు-పూతికాష్ఠమ్ ॥న॥౭-దేవదారు వృక్షము పేళ్లు. దేవదారుశబ్దము ॥న్న॥.

(భద్వయోః) పాటలిః పాటలాఽమోఘా కాచస్థాలీ ఫలేరుహా. ౧౦౦ కృష్ణవృన్తా కుబేరాక్షీ

పాటలిః॥స్త్రీ॥-పాటలా-అమోఘా (ప) మోఘా-కాచస్థాలీ-(పా) కాలస్థాలీ-ఫలేరుహా-కృష్ణవృన్తా-కుబేరాక్షీ॥స్త్రీ॥౭-కలిగొట్టుచెట్టు పేళ్లు.

Trumpet.

శ్యామా తు మహిలాహ్వయా, లతా గోవన్దినీ గున్ద్రా ప్రియఙ్గుః ఫలినీ ఫలీ. ౧౦౧. విష్వక్సేనా గన్ధఫలీ కారమ్భా ప్రియక శ్చ సా,

శ్యామా-మహిలాహ్వయా - లతా-గోవన్దినీ-గున్ద్రా-ప్రియఙ్గుః-ఫలినీ - ఫలీ-విష్వక్సేనా - గన్ధఫలీ- కారమ్భా॥స్త్రీ॥- ప్రియకః॥పు॥౧౨-ప్రేంకణపుచెట్టు పేళ్లు.

మణ్డూకపర్ణ పత్త్రోర్ణ నట కట్వఙ్గ డుణ్డుకాః శ్యోనాక శుకనా సర్క్ష దీర్ఘ వృన్త కుటన్నటాః, శోణక శ్చారళో

మణ్డూకపర్ణః - పత్త్రోర్ణః-నటః - కట్వఙ్గః-డుణ్డుకః-శ్యోనాకః-శుకనాసః-ఋక్షః - దీర్ఘవృన్తః-కుటన్నటః-శోణకః (పా) శోనకః-అరళుః (పా) అరళుః ॥పు॥ ౧౨-దుండిగపుచెట్టు పేళ్లు. పెద్దమానిపేళ్లని కొందఱందురు.

తిష్యఫలా త్వామలకీ (త్రిషు).౧౦౩ అమృతాచ వయస్థాచ

తిష్యఫలా ॥స్త్రీ॥-ఆమలకీ ॥త్రి॥ - అమృతా-వయస్థా ॥స్త్రీ॥ ౪-ఉసిరికచెట్టు పేళ్లు.

(త్రిలిఙ్గస్తు) విభీతకః, అక్షస్తుషః కర్షఫలో భూతావాసః కలిద్రుమః.

విభీతకః ॥త్రి॥-అక్షః-తుషః-కర్షఫలః-భూతావాసః-కలిద్రుమః॥పు॥౬-తాండ్రచెట్టు పేళ్లు

అభయా త్వవ్యథా పథ్యా వయస్థా పూతనాఽమృతా, హారీతకీ హైమవతీ రేచకీ శ్రేయసీ శివా. ౧౦౫

అభయా-అవ్యథా-పథ్యా - వయస్థా (పా) కాయస్థా-పూతనా-అమృతా - హారీతకీ-హైమవతీ-రేచకీ - శ్రేయసీ (పా) చేతకీ - శివా ॥స్త్రీ॥ ౧౧-కరక చెట్టు పేళ్లు.

పీతద్రు స్సరలః పూతికాష్ఠం చా

పీతద్రుః-సరలః ॥పు॥-పూతికాష్ఠమ్ ॥న॥ ౩ సరళపుచెట్టు పేళ్లు.

థ ద్రుమోత్పలః, కర్ణికారః పరివ్యాధో

ద్రుమోత్పలః-కర్ణికారః - పరివ్యాధః ॥పు॥ ౩-కొండగోగు పేళ్లు.

లకుచో లికుచో డహుః. ౧౦౬

లకుచః - లికుచః-డహుః ॥పు॥ ౩-కమ్మరేగు పేళ్లు. గజనిమ్మ పేళ్లును. [చెట్టు పేళ్లు.

పనసః కణ్టకిఫలో

పనసః (పా) పణసః-కణ్టకఫలః ॥పు॥ ౨-పనస

నిచులోఽమ్బుజ ఇజ్జలః,

నిచులః-అమ్బుజః-ఇజ్జలః (పా) హిజ్జలః॥పు॥ ౩-గన్నేరుచెట్టు పేళ్లు.

కాకోదుమ్బరికా ఫల్గు ర్మలపూ ర్జఘనే ఫలా

కాకోదుమ్బరికా-ఫల్గుః-మలపూః(పా) మలయూః-జఘనేఫలా॥స్త్రీ॥౪-కుక్కమేడి పేళ్లు.

అరిష్ట స్సర్వతోభద్ర హిఙ్గునిర్యాస మాలకాః, పిచుమన్దశ్చ నిమ్బోఽథ పిచ్ఛిలాగురు శింశపా. ౧౦౭. కపిలా భస్మగర్భా సా

అరిష్టః - సర్వతోభద్రః - హిఙ్గునిర్యాసః - మాలకః-పిచుమన్దః(పా) పిచుమర్దః-నిమ్బః ॥పు॥ ౬-వేపచెట్టు పేళ్లు. **Margosa tree.**

పిచ్ఛిలా॥స్త్రీ॥ అగురు ॥న॥-శింశపా (పా)శింశుపా ॥స్త్రీ॥ ౩-ఇరుగుడుచెట్టు పేళ్లు. కపిలా - భస్మగర్భా॥స్త్రీ॥౨-కంపుగలయిరుగుడు పేళ్లు.-ఈ౫ను ఇరుగుడు పేళ్లని కొంద అందురు.

శిరీషస్తు కపీతనః, భ
ణ్డిలోఽ
పృథ చామ్పేయశ్చమ్ప
కో హేమపుష్పకః.
(ఏతస్య కలికా) గన్ధఫ
లీ (స్యా)
దథ కేసరే, వకులో
వఞ్జులోఽశోకే
(సమౌ) కరకదాడిమౌ
చామ్పేయః కేసరో నా
గకేసరః కాఞ్చనాహ్వ
యః, జయా జయన్తీ త
ర్కారీ నాదేయీ వైజ
యన్తికా. శ్రీపర్ణ మగ్ని
మన్థ (స్స్యా) త్కణికా
గణికారికా, జయా
ఽథ కుటజశ్శక్రోవత్స
కో గిరిమల్లికా. ౧౧౨
(ఏతస్యైవ) కలిఙ్గేన్ద్ర
యవ భద్రయవం (ఫ
లే),
కృష్ణపాకఫ లావిగ్న
సుషేణాః కరమర్దకే.
౧౧౩
కాలస్కన్ధస్తమాల
(స్స్యా) త్తాపిచ్ఛోఽ
పృథసిన్దుకః, సిన్దువారే
న్ద్రసురసౌ నిర్గుణ్డీన్ద్రాణి
కేత్యపి. ౧౧౪

శిరీషః-కపీతనః-భణ్డిలః (పా) భణ్డీరః-పు॥ ౩-దిరిసెనపుచెట్టు పేళ్లు.
చామ్పేయః-చమ్పకః-హేమపుష్పకః॥పు॥ ౩-సంపెఁగచెట్టు పేళ్లు.
గన్ధఫలీ॥స్త్రీ॥౧-ఏతస్య - ఈసంపెఁగయొక్క, కలికా= మొగ్గ పేరు.
కేసరః-వకుళః॥పు॥౨-పొగడచెట్టు పేళ్లు.
వఞ్జులః-అశోకః॥పు॥ ౨-అశోకము పేళ్లు.
కరకః-దాడిమః॥పు॥౨-దానిమ్మచెట్టు పేళ్లు.
చామ్పేయః-కేసరః-నాగకేసరః - కాఞ్చనాహ్వయః॥పు॥ ౪-నాగకేసరము పేళ్లు.
జయా-జయన్తీ - తర్కారీ-నాదేయీ-వైజయన్తికా॥స్త్రీ॥౫-తక్కిలిచెట్టు పేళ్లు.
శ్రీపర్ణమ్॥న॥-అగ్నిమన్థః॥పు॥-కణికా - గణికారికా-జయా॥స్త్రీ॥౫-నెల్లిచెట్టు పేళ్లు.
కుటజః-శక్రః-వత్సకః ॥పు॥ -గిరిమల్లికా॥స్త్రీ॥ ౪-కొండిసెచెట్టు పేళ్లు.
కలిఙ్గమ్॥న॥ (ప) కలిఙ్గా-కాలిఙ్గీ॥స్త్రీ॥-ఇన్ద్రయవమ్-భద్రయవమ్ ॥న॥ ౩-ఏతస్యైవఫలే=ఈకొండిసెచెట్టుయొక్క ఫలము పేళ్లు.
కృష్ణపాకఫలః-ఆవిగ్నః- సుషేణః-కరమర్దకః॥పు॥౪ - కలివెచెట్టు పేళ్లు. కృష్ణపాకఫలశబ్దమునకు కృష్ణపాకః-పాకకృష్ణః-ఫలకృష్ణః - అనునివి మొదలగు నానారూపములును గలవు.
కాలస్కన్ధః-తమాలః- తాపిచ్ఛః॥పు॥౩ సముద్రతీరమునందలి నల్లనియాకులు గలచీకటిచెట్టు పేళ్లు.
సిన్దుకః-సిన్దువారః-ఇన్ద్రసురసః ॥పు॥ - నిర్గుణ్డీ-ఇన్ద్రాణికా॥స్త్రీ॥ ౫-వావిలిచెట్టు పేళ్లు.

వేణీ గరాగరీ దేవతా
ళో జీమూత ఇత్యపి,
శ్రీహస్తినీతు భూరుణ్డీ
తృణశూల్యం తు మ
ల్లికా. ౧౧౫. భూపదీ
శీతభీరుశ్చ
(సైవా)ఽస్ఫోటా (వ
నోద్భవా),
శేఫాలికాతు సువహా
నిర్గుణ్డీ నీలికా (చ సా).
(సితాఽసా) శ్వేతసు
రసా భూతవేశ్య
థ మాగధీ, గణికా
యూథికాఽమ్బష్ఠా
(సా పీతా) హేమపు
ష్పికా. అతిముక్తః పు
ణ్డ్రక (స్స్యా) ద్వాసన్తీ
మాధవీ లతా,
సుమనా మాలతీ జాతి
స్సప్తలా నవమాలికా.
మాఖ్యం కున్దం
రక్తకస్తు బన్ధూకో
బన్ధుజీవకః,
సహా కుమారీ తరణి
రమ్లానస్తు మహాసహా.
(తత్ర శోణే) కురవక
(స్తత్ర పీతే) కురణ్టకః,
నీలీ ఝిణ్టీ (ద్వయో)
ర్బాణా దాసీచార్తగళ

వేణీ-గరాగరీ(పా) ఖరాగరీ॥స్త్రీ॥ దేవతాళః(పా) దేవతాడః-జీమూతః ॥పు॥ ౪-దేవతావృక్షము పేళ్లు.
శ్రీహస్తినీ-భూరుణ్డీ॥స్త్రీ॥౨-గురుగుచెట్టు పేళ్లు.
తృణశూల్యమ్(పా)తృణశూన్యమ్॥న॥ (ప) తృణశూల్యా-తృణశూన్యా-మల్లికా - భూపదీ-శీతభీరుః॥స్త్రీ॥౪-మల్లెచెట్టు పేళ్లు. Jasmine.
ఆస్ఫోటా(పా)ఆస్ఫోతా॥స్త్రీ॥౧-వనోద్భవా= అడవియందుఁ బుట్టిన, సైవ=ఆమల్లె పేరు.
శేఫాలికా-సువహా ॥స్త్రీ॥౨-నీలికా సానిర్గుణ్డీ= నల్లపువ్వులు గలవావిలిచెట్టు పేళ్లు.
శ్వేతసురసా-భూతవేశీ॥స్త్రీ॥౨ - సితాఽసా= తెల్ల పువ్వులుగల వావిలిచెట్టు పేళ్లు.
మాగధీ-గణికా - యూథికా-అమ్బష్ఠా ॥స్త్రీ॥ ౪-అడవిమొల్ల పేళ్లు.
హేమపుష్పికా ॥స్త్రీ॥ ౧-పచ్చపువ్వులమొల్ల [పేరు.
అతిముక్తః-పుణ్డ్రకః॥పు॥-వాసన్తీ-మాధవీ-లతా॥స్త్రీ॥౫-పువ్వులగురువింద పేళ్లు.
సుమనాః ॥స్త్రీ॥-మాలతీ-జాతిః ॥స్త్రీ॥ ౩-జాజి [పేళ్లు.
సప్తలా-నవమాలికా ॥స్త్రీ॥ ౨-విరజాజి పేళ్లు.
మాఖ్యమ్-కున్దమ్॥న॥౨- మొల్ల పేళ్లు.
రక్తకః-బన్ధూకః-బన్ధుజీవకః॥పు॥౩-మంకెన పేళ్లు.
సహా-కుమారీ-తరణిః ॥స్త్రీ॥ ౩-పిన్నగోరంట [పేళ్లు
అమ్లానః॥పు॥మహాసహా॥స్త్రీ॥౨- పెద్దగోరంట పేళ్లు
కురవకః॥పు॥ ౧-ఎఱ్ఱపువ్వులగోరంట పేరు.
కురణ్టకః॥పు॥౧-పచ్చపువ్వులగోరంట పేరు.
నీలీ-ఝిణ్టీ॥స్త్రీ॥- బాణా॥స్త్రీ॥-దాసీ॥స్త్రీ॥-ఆర్తగళః॥పు॥౬-నల్లపువ్వులగోరంట పేళ్లు.

శ్చ సా. సైరేయక స్తు ఝిణ్టీ (స్యా)	సైరేయకః॥పు॥ ఝిణ్టీ॥స్త్రీ॥ ౨-ములుగోరంట పేళ్లు.
(త్తస్మిన్) కురవకోఽరుణే, (పీతా)కురణ్టకోఽ	కురవకః॥పు॥౧-ఎఱ్ఱపువ్వులములుగోరంట.
(ఝిణ్టీతస్మిన్) సహచరీ ద్వయోః.	కురణ్టకః॥పు॥-సహచరీ ॥స్త్రీ॥౨-పీతాఝిణ్టీ = పచ్చపువ్వులములుగోరంట పేళ్లు.
ఓడ్రపుష్పం జపా	ఓడ్రపుష్పమ్ (పా) ఓఢ్రపుష్పమ్॥న॥జపా ॥స్త్రీ॥ ౨-దాసనపుచెట్టు పేళ్లు. **Chins Rose**
వజ్రపుష్పం (పుష్పం తిలస్య యత్),	వజ్రపుష్పమ్॥న॥ ౧-తిలస్యయత్పుష్పమ్=నువ్వుపువ్వుల పేరు. **Sesamum.**
ప్రతిహాస శతప్రాస చణ్డాత హయమారకాః. కరవీరే	ప్రతిహాసః-శతప్రాసః-చణ్డాతః - హయమారకః-కరవీరః॥పు॥౫-గన్నేరు పేళ్లు.కొందఱు మొదటి రెండుశబ్దములు తెల్లగన్నేరునకును తక్కిన మూఁడు నెఱ్ఱగన్నేరునకును పేళ్లందురు.
కరీరే తు క్రకర గ్రన్థిలా (వుభౌ),	కరీరః-క్రకరః-గ్రన్థిలః ॥పు॥ ౩ - వెణుతురుచెట్టు పేళ్లు.
ఉన్మత్తః కితవో ధూర్తో ధుత్తూరః కనకాహ్వయః మాతులో మదన	ఉన్మత్తః-కితవః॥ధూర్తః-ధుత్తూరః - కనకాహ్వయః - మాతులః - మదనః॥పు॥౭-ఉమ్మెత్త పేళ్లు. **Thorn apple.**
(శ్చాస్యఫలే)మాతులపుత్త్రకః,	మాతులపుత్త్రకః ॥పు॥ ౧ - అస్యఫలే=దీని ఫలము పేరు.
ఫలపూరో బీజపూరో రుచకో మాతులుఙ్గకే.	ఫలపూరః-బీజపూరః-రుచకః - మాతులుఙ్గకః॥పు॥ ౪-మాదీఫలపుచెట్టు పేళ్లు. **Citron.**
సమీరణే మరువకః ప్రస్థపుష్పః ఫణిజ్జకః, జమ్బీరోఽప్య	సమీరణః-మరువకః-ప్రస్థపుష్పః - ఫణిజ్జకః-(పా) ఫణిజ్ఝకః-జమ్బీరః॥పు॥౫-మరువము పేళ్లు.
థ పర్ణాసేకఠిఞ్జరకుఠేరకౌ. (సితే)ఽర్జకో	పర్ణాసః-కఠిఞ్జరః-కుఠేరకః ॥పు॥ ౩-నల్లగగ్గెర పేళ్లు. అర్జకః॥పు॥౧- తెల్లగగ్గెర పేరు.
(ఽత్ర) పాఠీ తు చిత్రకో వహ్నిసంజ్ఞకః,	పాఠీ ॥న్॥చిత్రకః - వహ్నిసంజ్ఞకః ॥పు॥ ౩-చిత్రమూలము పేళ్లు. **Lead-wort.**

అర్కాహ్వ వసుకాస్ఫోట గణరూప వికీరణాః. మన్దారశ్చార్కపర్ణే	అర్కాహ్వః-వసుకః-ఆస్ఫోటః- (పా) ఆస్ఫోతః-గణరూపః-వికీరణః-మన్దారః-అర్కపర్ణః ॥పు॥ ౭-జిల్లేడుచెట్టు పేళ్లు.
(ఽత్ర శుక్లే) ఽలర్క ప్రతాపసౌ,	అలర్కః-ప్రతాపసః॥పు॥౨-అత్ర శుక్లే= తెల్లజిల్లేడు పేళ్లు.
శివమల్లీ పాశుపత ఏకాష్ఠీలో బకో వసుః.	శివమల్లీ॥స్త్రీ॥-పాశుపతః-ఏకాష్ఠీలః-బకః (పా) బుకః-వసుః॥౫-బకపుష్పము పేళ్లు.
వన్దా వృక్షాదనీ వృక్షరుహా జీవన్తి (కేత్యపి),	వన్దా-వృక్షాదనీ-వృక్షరుహా - జీవన్తికా॥స్త్రీ॥ ౪-బదనిక పేళ్లు. **Parasite plant.**
వత్సాదనీ ఛిన్నరుహా గుడూచీ తన్త్రికాఽమృతా. జీవన్తికా సోమవల్లీ విశల్యా మధుపర్ణ్యపి,	వత్సాదనీ-ఛిన్నరుహా - గుడూచీ-తన్త్రికా-అమృతా-జీవన్తికా-సోమవల్లీ-విశల్యా - మధుపర్ణీ॥స్త్రీ॥౯-తిప్పతీఁగె పేళ్లు.
మూర్వా దేవీ మధురసా మోరటా తేజనీ స్రవా. మధూలికా మధుశ్రేణీ గోకర్ణీ పీలుపర్ణ్యపి,	మూర్వా- దేవీ-మధురసా - మోరటా- తేజనీ-స్రవా(పా)సువా - మధూలికా-మధుశ్రేణీ (పా)ధనుఃశ్రేణీ-గోకర్ణీ-పీలుపర్ణీ॥స్త్రీ॥ ౧౦-చాఁగ చెట్టు పేళ్లు.
పాఠాఽమ్బష్ఠా విద్ధకర్ణీ స్థాపనీ శ్రేయసీ రసా. ఏకాష్ఠీలా పాపచేలీ ప్రాచీనా వనతిక్తకా,	పాఠా-అమ్బష్ఠా-విద్ధకర్ణీ - స్థాపనీ-శ్రేయసీ-రసా-ఏకాష్ఠీలా-పాపచేలీ-ప్రాచీనా-వనతిక్తకా ॥స్త్రీ॥౧౦-అగరుసొంటి పేళ్లు. **Hexandra.**
కటుః కటమ్భరాఽశోకా రోహిణీ కటురోహిణీ. మత్స్యపిత్తా కృష్ణభేదీ చక్రాఙ్గీ శకులాదనీ,	కటుః-కటుమ్భరా(పా) కటమ్భరా-అశోకా-రోహిణీ-కటురోహిణీ - మత్స్యపిత్తా-కృష్ణభేదీ-చక్రాఙ్గీ-శకులాదనీ॥స్త్రీ॥౯ - కటుకరోహిణి పేళ్లు. అశోకరోహిణి యనియుం గలదు. **Hellebore.**
ఆత్మగుప్తాఽజహాఽవ్యణ్డా కణ్డూరా ప్రావృషాయణీ. ఋష్యప్రోక్తా శూకశిమ్బిః కపికచ్ఛూ	ఆత్మగుప్తా-అజహా - అవ్యణ్డా-కణ్డూరా-ప్రావృషాయణీ-ఋష్యప్రోక్తా - శూకశిమ్బిః-కపికచ్ఛూః-మర్కటీ॥స్త్రీ॥ ౯-దురదగొండిచెట్టు పేళ్లు.

శ్చ మర్కటీ,
చిత్రోపచిత్రా న్యగ్రోధీ ద్రవన్తీ శమ్బరీ వృషా. ౧౩౩. ప్రత్యక్శ్రేణీ సుతశ్రేణీ రణ్డా మూషిక పర్ణ్యపి,

చిత్రా-ఉపచిత్రా-న్యగ్రోధీ-ద్రవన్తీ-శమ్బరీ (పా)సమ్బరీ-వృషా-ప్రత్యక్శ్రేణీ-సుతశ్రేణీ-రణ్డా-మూషికపర్ణీ॥స్త్రీ॥౧౦-ఎలుకచెవిచెట్టు పేళ్లు.

అపామార్గ శ్శైఖరికో ధామార్గవ మయూరకౌ. ప్రత్యక్పర్ణీ కీశవల్లీ కిణిహీ ఖరమఞ్జరీ,

అపామార్గః-శైఖరికః-ధామార్గవః-మయూరకః ॥పు॥ ప్రత్యక్పర్ణీ(పా) ప్రత్యక్పుష్పా-కీశవల్లీ (పా)కీశపర్ణీ-కిణిహీ-ఖరమఞ్జరీ॥స్త్రీ॥౭ - ఉత్తరేణి పేళ్లు.

హఞ్జికా బ్రాహ్మణీ పద్మా భార్గీ బ్రాహ్మణయష్టికా. ౧౩౪. అఙ్గారవల్లీ బాలేయశాక బర్బర వర్ధకాః,

హఞ్జికా(పా)భఞ్జికా-బ్రాహ్మణీ-పద్మా-భార్గీ-బ్రాహ్మణయష్టికా-అఙ్గారవల్లీ ॥స్త్రీ॥-బాలేయశాకః-బర్బరః-వర్ధకః ॥పు॥ ౯-బారంగి పేళ్లు. చిరుతేకు పేళ్లని కొందఱందురు.

మఞ్జిష్ఠా వికసా జిఙ్గీ సమఙ్గా కాలమేషికా. మణ్డూకపర్ణీ భణ్డీరీ భణ్డీ యోజనవల్ల్యపి.

మఞ్జిష్ఠా-వికసా-జిఙ్గీ-సమఙ్గా-కాలమేషికా-మణ్డూకపర్ణీ-భణ్డీరీ-భణ్డీ-యోజనవల్లీ॥స్త్రీ॥ ౯-మంజిష్ఠ పేళ్లు. **Madder.**

యాసో యవాసో దుఃస్పర్శో ధన్వయాసః కునాశకః. ౧౩౫. రోదనీ కచ్ఛురాఽనన్తా సముద్రాన్తా దురాలభా,

యాసః-యవాసః-దుఃస్పర్శః-ధన్వయాసః-కునాశకః ॥పు॥ రోదనీ-కచ్ఛురా-అనన్తా-సముద్రాన్తా-దురాలభా ॥స్త్రీ॥ ౧౦-తీఁటకసింద పేళ్లు.

పృశ్నిపర్ణీ పృథక్పర్ణీ చిత్రపర్ణ్యఙ్ఘ్రిపర్ణికా
క్రోష్టువిన్నా సింహపుచ్ఛీ కలశీ ధావనీ గుహా,

పృశ్నిపర్ణీ-పృథక్పర్ణీ-చిత్రపర్ణీ-అఙ్ఘ్రిపర్ణికా-(పా) అఙ్ఘ్రివల్లికా॥స్త్రీ॥౪-కోలపొన్న పేళ్లు.
క్రోష్టువిన్నా-సింహపుచ్ఛీ-కలశీ(పా) కలశిః-ధావనీ(పా) ధావనిః-గుహా॥స్త్రీ॥౫-నక్కతోఁకకసవు పేళ్లు. నక్కతోఁకపొన్న పేళ్లనియు.

నిదిగ్ధికా స్పృశీ వ్యాఘ్రీ బృహతీ కణ్టకారికా. ౧౩౬. ప్రచోదనీ కులీ క్షుద్రా దుఃస్పర్శా రాష్ట్రికేత్యపి,

నిదిగ్ధికా-స్పృశీ-వ్యాఘ్రీ-బృహతీ-కణ్టకారికా-ప్రచోదనీ-కులీ-క్షుద్రా-దుఃస్పర్శా-రాష్ట్రికా ॥స్త్రీ॥ ౧౦ వాఁకుడు పేళ్లు.

నీలీ కాలా క్లీతకికా గ్రామీణా మధుపర్ణికా. రఞ్జనీ శ్రీఫలీ తుత్థా ద్రోణీ దోలా చ నీలినీ,

నీలీ-కాలా-క్లీతకికా-గ్రామీణా-మధుపర్ణికా-రఞ్జనీ-శ్రీఫలీ-తుత్థా-ద్రోణీ-డోలా [పా] దోలా-నీలినీ ॥స్త్రీ॥౧౧-నీలిచెట్టు పేళ్లు. **Indigo.**

అవల్గుజ స్సోమరాజీ సువల్లీ సోమవల్లికా. కాలమేషీ కృష్ణఫలా వాగుజీ పూతిఫల్యపి,

అవల్గుజః ॥పు॥ సోమరాజీ-సువల్లీ-సోమవల్లికా-కాలమేషీ-కృష్ణఫలా-వాగుజీ [పా] వాకూచీ-పూతిఫలీ॥స్త్రీ॥౭-కారుగచ్చ పేళ్లు.

కృష్ణోపకుల్యా వైదేహీ మాగధీ చపలా కణా. ౧౪౨. ఊషణా పిప్పలీ శౌణ్డీ కోలాఽథ కరిపిప్పలీ, కపివల్లీ కోలవల్లీ శ్రేయసీ వసిరః (పుమాన్). చవ్యం తు చవికా

కృష్ణా-ఉపకుల్యా-వైదేహీ-మాగధీ-చపలా-కణా-ఊషణా-పిప్పలీ-శౌణ్డీ-కోలా॥స్త్రీ॥ ౧౦ పిప్పలిచెట్టు పేళ్లు. **Pepper.**

కరిపిప్పలీ-కపివల్లీ-కోలవల్లీ-శ్రేయసీ ॥స్త్రీ॥-వసిరః [పా]వశిరః॥పు॥౫-గజపిప్పలి పేళ్లు.
చవ్యమ్॥న॥-చవికా॥స్త్రీ॥[పా]చవికమ్ ॥న॥ ౨-చవ్యము పేళ్లు.

కాకచిఞ్చీ గుఞ్జా తు కృష్ణలా,

కాకచిఞ్చీ[పా] కాకచిఞ్చా-గుఞ్జా-కృష్ణలా ॥స్త్రీ॥ 3-పూసలగురివెంద పేళ్లు.

పలంకషా త్విక్షుగన్ధా శ్వదంష్ట్రా స్వాదుకణ్టకః. గోకణ్టకో గోక్షురకో వనశృఙ్గాట(ఇత్యపి),

పలఙ్కషా-ఇక్షుగన్ధా-శ్వదంష్ట్రా॥స్త్రీ॥ స్వాదుకణ్టకః-గోకణ్టకః-గోక్షురకః-వనశృఙ్గాటః ॥పు॥ ౭-పల్లేరు పేళ్లు.

విశ్వావిషా ప్రతివిషాఽతివిషోపవిషా ఽరుణా.

విశ్వా-విషా-ప్రతివిషా-అతివిషా-ఉపవిషా (పా) అపవిషా-అరుణా-శృఙ్గీ॥స్త్రీ॥-మహౌషధమ్

శృఙ్గీ మహౌషధం చా
థ క్షీరావీదుగ్ధికే(సమే),
శతమూలీ బహుసు
తా భీరు రిన్దీవరీ వరీ
ఋష్యప్రోక్తాఽభీరుపత్త్రీ
నారాయణ్యశ్శతావరీ,
అహేరు
రథ పీతద్రుకాలేయక
హరిద్రవః. ౧౪౭
దార్వీ పచంపచా దారు
హరిద్రా పర్జనీ త్యపి,

||న|| ౪-అతివసపేళ్లు.
క్షీరావీ-దుగ్ధికా||స్త్రీ|| ౨-చిఱుపాలచెట్టుపేళ్లు.
శతమూలీ-బహుసుతా-అభీరుః (ప) భీరుః-ఇన్దీవరీ-వరీ-ఋశ్యప్రోక్తా (పా) ఋష్యప్రోక్తా-అభీరుపత్త్రీ-నారాయణీ - శతావరీ - అహేరుః (పా) ఆహేరుః ||స్త్రీ|| ౧౦ - పిల్లపిచ్చరపేళ్లు. చల్లగడ్డ.
పీతద్రుః - కాలేయకః - హరిద్రుః||పు||-దార్వీ-పచంపచా - దారుహరిద్రా - పర్జనీ ||స్త్రీ|| ౭-మ్రానిపసుపుపేళ్లు.

వచోగ్రగన్ధాషడ్గ్రన్థా
గోలోమీ శతపర్వికా.
(శుక్లా హైమవతీ
వైద్యమాతృసింహ్యౌ
తు వాశకా, వృషోఽట
రూషస్సింహాస్యో వాశ
కో వాజిదన్తకః. ౧౪౯
ఆస్ఫోటా గిరికర్ణి స్యా
ద్విష్ణుక్రాన్తా ఽపరాజి
తా,

వచా-ఉగ్రగన్ధా-షడ్గ్రన్థా - గోలోమీ-శతపర్వికా||స్త్రీ|| ౫-వసపేళ్లు. **Orris Root.**
హైమవతీ||స్త్రీ||౧-తెల్లనివసపేరు. **Calamus.**
వైద్యమాతా||ఋ||-సింహీ - వాశకా(పా) వాసకా||స్త్రీ||-వృషః-అటరూషః(పా) అటరుషః-సింహాస్యః-వాశకః(పా) వాసకః - వాజిదన్తకః ||పు||౪-అడ్డసరపుచెట్టుపేళ్లు.
ఆస్ఫోటా(పా)ఆస్ఫోతా-గిరికర్ణీ-విష్ణుక్రాన్తా-అపరాజితా||స్త్రీ||౪ - విష్ణుక్రాంతముపేళ్లు. ఆస్ఫోటాగిరికర్ణిశబ్దములు గంటెనపేళ్లని కొందఱందురు.

ఇక్షుగన్ధా తు కాణ్డే
క్షు కోకిలాక్షేక్షురక్షు
రాః శాలేయ(స్స్యా)చ్ఛి
లశివా ఛత్త్రా మధురికా
మిసిః, మిశ్రేయా ప్య
థ సింహుణ్డో వజ్రద్రుః
స్నుక్స్నుహీ గుడాః.
సమన్తదుగ్ధాఽ

ఇక్షుగన్ధా ||స్త్రీ||కాణ్డేక్షుః - కోకిలాక్షః-ఇక్షురః-క్షురః ||పు|| ౫-గొలిమిడిపేళ్లు.
శాలేయః||పు||-శీతశివా||స్త్రీ||(పా) శీతశివః||పు|| ఛత్త్రా - మధురికా - మిసిః - మిశ్రేయా||స్త్రీ||౬-సదాపపేళ్లు.
సింహుణ్డః-వజ్రద్రుః||పు||-స్నుక్ ||హ||-స్నుహీ-గుడా-సమన్తదుగ్ధా||స్త్రీ||౬-జెముడుపేళ్లు.

థో వేల్ల మమోఘా
చిత్రతణ్డులా, తణ్డులశ్చ
క్రిమిఘ్నశ్చ విడఙ్గం(పు
న్న పుంసకమ్). ౧౫౨
బలా వాట్యాలకో
ఘణ్టారవా తు శణపు
ష్పికా,
మృద్వీకా గోస్తనీ
ద్రాక్షా స్వాద్వీ మధు
రసేతి చ. ౧౫౩

వేల్లమ్ ||న|| - అమోఘా-చిత్రతణ్డులా ||స్త్రీ|| తండులః-క్రిమిఘ్నః||పు|| - విడఙ్గమ్||న్న||౬-వాయువిళంగముపేళ్లు.
[చెట్టుపేళ్లు.
బలా||స్త్రీ||-వాట్యాలకః||పు||౨ - చిట్టాముదపు
ఘణ్టారవా-శణపుష్పికా ||స్త్రీ|| ౨-గిలకచెట్టుపేళ్లు.
మృద్వీకా-గోస్తనీ-ద్రాక్షా - స్వాద్వీ-మధురసా||స్త్రీ||౫-ద్రాక్షపేళ్లు. **Grape.**

సర్వానుభూతి స్సరళా
త్రిపుటా త్రివృతా త్రి
వృత్, త్రిభణ్డీ రేచనీ
శ్యామా పాలిన్ద్యాతు
సుషేణికా. ౧౫౪. కా
లా మసూరవిదళార్ధచ
న్ద్రా కాలమేషికా,
మధుకం క్లీతకం యష్టి
మధుకం మధుయష్టికా

సర్వానుభూతిః - సరళా-త్రిపుటా - త్రివృతా-త్రివృత్ - త్రిభణ్డీ - రేచనీ [పా] రోచనీ ||స్త్రీ||- ౭-తెల్లతెగడపేళ్లు.
శ్యామా-పాలిన్దీ [పా]పాలినీ సుషేణికా-కాలాః-మసూరవిదళా [పా] మయూరవిదళా-అర్ధచన్ద్రా-కాలమేషికా||స్త్రీ|| ౭-నల్లతెగడపేళ్లు.
మధుకమ్-క్లీతకమ్ - యష్టిమధుకమ్||న||-మధుయష్టికా||స్త్రీ|| ౪-అతిమధురముపేళ్లు.

విదారీ క్షీరశు క్లేక్షు
గన్ధా క్రోష్ట్రీతు యాసి
తా, (అన్యా) క్షీరవిదా
రీ (స్యా) న్మహాశ్వే తర్క్ష
గన్ధికా. ౧౫౬
లాఙ్గలీ శారదీ తోయ
పిప్పలీ శకులాదనీ,
ఖరాశ్వా కారవీ దీ
ప్యో మయూరో లోచ
మస్తకః. ౧౫౭

విదారీ-క్షీరశుక్లా - ఇక్షుగన్ధా-క్రోష్ట్రీ ||స్త్రీ|| ౪-యాసితా=నల్లనేలగుమ్ముడుపేళ్లు.
క్షీరవిదారీ-మహాశ్వేతా - ఋక్షగన్ధికా||స్త్రీ|| ౩-అన్యా=తెల్లనేల (పాల) గుమ్ముడుపేళ్లు.
లాఙ్గలీ-శారదీ - తోయపిప్పలీ - శకులాదనీ ||స్త్రీ|| ౪-నీరుపిప్పలిపేళ్లు.
ఖరాశ్వా-కారవీ[illegible] దీప్యః-మయూరః-[illegible] చమస్తకః||పు|| ౫-[illegible]పేళ్లు.

గోపీ శ్యామా శారిబా స్యా చ్చన్దనోత్పల శారిబా,	గోపీ-శ్యామా - శారిబా-చన్దనా [పా] అనన్తా-ఉత్పలశారిబా॥స్త్రీ॥౫-సుగంధిపాల పేళ్లు.
యోగ్య మృద్ధి స్సిద్ధి లక్ష్మ్యౌ (వృద్ధే ర ప్యాహ్వయా ఇమే).	యోగ్యమ్ ॥న॥ - ఋద్ధిః-సిద్ధిః-లక్ష్మీః ॥స్త్రీ॥ ౪-ఋద్ధియనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. వృద్ధి యను దానికిని పేళ్లు.
కదలీ వారణబుసా రమ్భా మోచాంశుమత్ఫలా, కాష్ఠీలా	కదళీ-వారణబుసా - రమ్భా-మోచా-అంశుమత్ఫలా- కాష్ఠీలా॥స్త్రీ॥౬-అరఁటి పేళ్లు. **Banana or Plantain.**
ముద్గపర్ణీ తు కాకముద్గా సహే త్యపి ౧౬౧	ముద్గపర్ణీ కాకముద్గా - సహా॥స్త్రీ॥ 3 - పిల్ల పెసర పేళ్లు.
వార్తాకీ హిఙ్గులీ సింహీ భణ్టాకీ దుష్ప్రధర్షిణీ,	వార్తాకీ-హిఙ్గులీ - సింహీ - భణ్టాకీ-దుష్ప్రధర్షిణీ॥స్త్రీ॥౫-ములక చెట్టు పేళ్లు. **Egg-plant.**
నాకులీ సురసా నాగసుగన్ధా గన్ధనాకులీ. నకులేష్టా భుజఙ్గాక్షీ ఛత్త్రాకీ సువహా (చ సా),	నాకులీ-సురసా-నాగసుగన్ధా - గన్ధనాకులీ - నకులేష్టా-భుజఙ్గాక్షీ - ఛత్త్రాకీ-సువహా॥స్త్రీ॥౮ - సర్పాక్షి చెట్టు పేళ్లు. కొందఱు నాగసుగన్ధాఅను చోట, రాస్నా-సుగన్ధా-అనియుం జెప్పుదురు.
విదారిగన్ధాంశుమతీ సాలపర్ణీ స్థిరా ధ్రువా	విదారిగన్ధా-అంశుమతీ - సాలపర్ణీ[పా]శాలపర్ణీ-స్థిరా-ధ్రువా॥స్త్రీ॥౫-ముయ్యాకుపొన్న పేళ్లు
తుణ్డికేరీ సముద్రాన్తా కార్పాసీ బదరేతి చ,	తుణ్డికేరీ-సముద్రాన్తా- కార్పాసీ [పా] కర్పాసీ- బదరా॥స్త్రీ॥౪-ప్రత్తి చెట్టు పేళ్లు. **Cotton Tree.**
భారద్వాజీ తు (సా వన్యా	భారద్వాజీ॥స్త్రీ॥౧-అడవి ప్రత్తి పేళ్లు.
శృఙ్గీ తు వృషభో వృషః. ౧౬౨	శృఙ్గీ॥న॥-వృషభః [పా] ఋషభః - వృషః ॥పు॥ 3-వృషభ మనునౌషధము పేళ్లు.
గాఙ్గేరుకీ నాగబలా ఝుషా హ్రస్వగవేధుకా,	గాఙ్గేరుకీ-నాగబలా - ఝుషా-హ్రస్వగవేధుకా ॥స్త్రీ॥ ౪-బీర చెట్టు పేళ్లు.
ధామార్గవో ఘోషకః స్యా	ధామార్గవః ఘోషకః ॥పు॥ ౨-ఆవడ చెట్టు పేళ్లు.
న్మహాజాలీ (స పీతకః). ౧౬3	మహాజాలీ॥స్త్రీ॥౧-పీతకః సః = పచ్చనిపువ్వులు గల యావడ చెట్టు పేరు.

జ్యోత్స్నీ పటోలికా జాలీ	జ్యోత్స్నీ-పటోలికా-జాలీ॥స్త్రీ॥ 3-పొట్ల చెట్టు పేళ్లు. **Snake-gourd plant.**
నాదేయీ భూమిజమ్బుకా,	నాదేయీ-భూమిజమ్బుకా ॥స్త్రీ॥౨-నేల నేరేడు పేళ్లు.
(స్యా)ల్లాఙ్గలీత్యగ్నిశిఖా	లాఙ్గలీ (ప) లాఙ్గలికీ - అగ్నిశిఖా॥స్త్రీ॥౨-తరిగొట్టు చెట్టు పేళ్లు. పిన్న చెఱకు పేళ్లని కొందఱు.
కాకాఙ్గీ కాకనాసికా	కాకాఙ్గీ-కాకనాసికా॥స్త్రీ॥౨॥ కాకిదొండ పేళ్లు
గోధాపదీ తు సువహా	గోధాపదీ-సువహా॥స్త్రీ॥౨ - చెప్పుతట్ట చెట్టు పేళ్లు.
ముసలీ తాలమూలికా,	ముసలీ-తాలమూలికా ॥స్త్రీ॥ ౨-నేలతాటి పేళ్లు.
అజశృఙ్గీ విషాణీ స్యా	అజశృఙ్గీ-విషాణీ॥స్త్రీ॥౨-దుష్టపు చెట్టు పేరు.
ద్గోజిహ్వా దార్వికే (సమే). ౧౬౪	గోజిహ్వా-దార్వికా ॥స్త్రీ॥౨-ఎద్దునాలుక చెట్టు పేళ్లు. బెండ చెట్టును.
తామ్బూలవల్లీ తామ్బూలీ నాగవల్ల్య ప్యథ	తామ్బూలవల్లీ-తామ్బూలీ-నాగవల్లీ ॥స్త్రీ॥ 3-తమలపాకుతీఁగె పేళ్లు. **Betel.**
ద్విజా, హరేణూ రేణుకా కౌన్తీ కపిలా భస్మగన్ధినీ. ౧౬౫	ద్విజా-హరేణుః - రేణుకా-కౌన్తీ - కపిలా-భస్మగన్ధినీ॥స్త్రీ॥౬ - రేణుక అను గంధద్రవ్యము పేళ్లు. తక్కోలము.
ఏలావాలుక మైలేయం సుగన్ధి హరివాలుకమ్, వాలుకం చాథ	ఏలావాలుకమ్[పా]ఏళవాలుకమ్- ఐలేయమ్ ॥న॥-సుగన్ధీ ॥న్-పు॥ -హరివాలుకమ్- వాలుకమ్ ॥న॥౫-కూఁతురుబుడమ పేళ్లు. నూఁగుదోస చెట్టు
పాలఙ్క్యాం ముకున్దః కున్ద కున్దురూ. ౧౬౬	పాలఙ్క్యా [పా] పాలుక్యా॥స్త్రీ॥-ముకున్దః-కున్దః[పా]కున్దుః - కున్దురుః [పా] కున్దరుః ॥పు॥ ౪-కుందురుష్కమను గంధద్రవ్యము పేళ్లు.
బాలం హ్రీబేర బర్హిష్ఠో దీచ్యం కేశామ్బునామ చ, కాలానుసార్య వృద్ధాశ్మపుష్ప శీతశివాని తు. ౧౬౭. శైలేయం	బాలమ్-హ్రీబేరమ్ - బర్హిష్ఠమ్-ఉదీచ్యమ్- కేశామ్బునామ॥న॥౫-కురువేరు పేళ్లు. కాలానుసార్యమ్-వృద్ధమ్ - అశ్మపుష్పమ్-శీతశివమ్-శైలేయమ్॥న॥౫- రాతిపువ్వు పేళ్లు. **Stone-flower.**
తాలపర్ణీ తు దైత్యా	తాలపర్ణీ-దైత్యా-గన్ధకుటీ - మురా-గన్ధినీ॥స్త్రీ॥

గన్ధకుటీ మురా, గన్ధినీ	౫-ముర యను గంధద్రవ్యము పేళ్లు.
గజభక్ష్యా తు సువహా సురభీ రసా మహేరణా కున్దురుకీ సల్లకీ హ్లాదినీతి చ,	గజభక్ష్యా-సువహా-సురభిః-రసా - మహేరణా-కున్దురుకీ[పా]కున్దరుకీ - సల్లకీ-హ్లాదినీ ॥సీ॥ ౮-అందుగు చెట్టుపేళ్లు.
అగ్నిజ్వాలా సుభిక్షా తు ధాతకీ ధాతుపుష్పికా. ౧౨౦	అగ్నిజ్వాలా-సుభిక్షా-ధాతకీ - ధాతుపుష్పికా ॥సీ॥ ౪-ధాతకీకుసుమ మనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. ఆరెపువ్వు.
పృథ్వీకా చన్ద్రబాలైలా నిష్కుటి ర్బహులాఽథ (సా, సూక్ష్మో) పకుఞ్చికా తుత్థా కోరఙ్గీ త్రిపుటా త్రుటిః. ౧౨౧	పృథ్వికా - చన్ద్రబాలా-ఏలా - నిష్కుటిః-బహులా ॥సీ॥ ౫-పెద్దయేలకుల పేళ్లు. ఉపకుఞ్చికా-తుత్థా(పా)తుచ్ఛా - కోరఙ్గీ-త్రిపుటా-త్రుటిః॥సీ॥౫-సన్న యేలకుల పేళ్లు.
వ్యాధిః కుష్ఠం పారిభావ్యం వాప్యం పాకలముత్పలమ్,	వ్యాధిః॥పు॥కుష్ఠమ్ - పారిభావ్యమ్ - వాప్యమ్-పాలకమ్-ఉత్పలమ్॥న॥౬ చెంగల్వకోష్టు పేళ్లు. **Costus.**
శఙ్ఖినీచోరపుష్పీ(స్యా)త్కేశి న్యథ వితున్నకః.	శఙ్ఖినీ-చోరపుష్పీ - కేశినీ॥సీ॥ ౩-కడలచెట్టు పేళ్లు. పద్మపుతీఁగ పేళ్లని కొందఱందురు.
ఝటాఽమలాఽజ్ఝటా తాలీ శివాతామలకీ తి చ,	వితున్నకః ॥పు॥-ఝటా-అమలా - అజ్ఝటా-తాలీ-శివా-తామలకీ ॥సీ॥ ౭-నేలయుసిరిక పేళ్లు.
ప్రపౌణ్డరీకం పౌణ్డర్య	ప్రపౌణ్డరీకమ్-పౌణ్డర్యమ్[పా]పుణ్డర్యమ్॥న॥ ౨-పుండరీకమను గంధద్రవ్యము పేళ్లు.
మథ తున్నః కుబేరకః. కుణిః కచ్ఛః కాన్తలకో నన్దివృక్షో	తున్నః-కుబేరః-కుణిః - కచ్ఛః - కాన్తలకః-నన్దివృక్షః ॥పు॥ ౬-నందివృక్షము పేళ్లు.
ఽథ రాక్షసీ,చణ్డా ధనహరీ క్షేమ దుష్పత్ర గణహాసకాః. ౧౨౪	రాక్షసీ-చణ్డా-ధనహరి ॥సీ॥-క్షేమః - దుష్పత్రః-గణహాసకః॥పు॥ ౬- నల్లకచోరము పేళ్లు. బలరక్కసి పేళ్లని కొంద అందురు **Zedoary.**
వ్యాళాయుధం వ్యాఘ్రనఖం కరజం చక్ర	వ్యాళాయుధమ్[పా]వ్యాడాయుధమ్-వ్యాఘ్రనఖమ్-కరజమ్[పా]కరఞ్జమ్-చక్రకారకమ్-

కారకమ్,	॥న॥౪ - వ్యాఘ్రనఖమనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. పులిగోరుచెట్టు. **Perfume.**
సుషిరా విద్రుమలతా కపోతాఙ్ఘ్రి ర్నటీ నలీ. ధమ న్యఞ్జనకేశీ చ	సుషిరా [పా] శుషిరా-విద్రుమలతా-కపోతాఙ్ఘ్రిః-నటీ-నలీ-ధమనీ - అఞ్జనకేశీ॥సీ॥ ౭-నళి యనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. గువ్వగుత్తిక.
హను ర్హట్టవిలాసినీ, శుక్తి శ్శఙ్ఖః ఖురః కోలదళం నఖ	హనుః-హట్టవిలాసినీ-శుక్తిః ॥సీ॥-శఙ్ఖః-ఖురః ॥పు॥-కోలదళమ్ - నఖమ్॥న॥ ౮-నఖమనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. కొందఱు సుషిరాదులు౫-నళికిని, ధమని మొదలు ౪-బెత్తమునకును, శుక్తి మొదలు ౫-నఖమునకును పేళ్లందురు.
మథాఢకీ. కాక్షీ మృత్స్నా తువరికా మృత్తాలక సురాష్ట్రజే,	ఆఢకీ- కాక్షీ-మృత్స్నా-తువరికా ॥సీ॥-మృత్తాలకమ్(పా)మృత్ ॥ద్॥-తాలకమ్-సురాష్ట్రజమ్॥న॥౬-తోవరిమన్ను పేళ్లు.
కుటన్నటం దాశపురం వానేయం పరిపేలవమ్. ప్లవ గోపుర గోనర్ద కైవర్తీ ముస్తకాని చ,	కుటన్నటమ్-దాశపురమ్ - వానేయమ్-పరిపేలవమ్-ప్లవమ్-గోపురమ్ - గోనర్దమ్-కైవర్తీముస్తకమ్ ॥న॥ ౮-తుంగగడ్డల పేళ్లు.
గ్రన్థిపర్ణం శుకం బర్హం పుష్పం స్థౌణేయ కుక్కురే. ౧౨౮	గ్రన్థిపర్ణమ్-శుకమ్ - బర్హమ్-పుష్పమ్ (ప) బర్హపుష్పమ్ (పా) బర్హిపుష్పమ్-స్థౌణేయమ్-కుక్కురమ్॥న॥౬-స్థౌణేయకమనుగంధద్రవ్యము పేళ్లు. పచ్చాకును మాచిపత్రియు. **Perfume.**
మరున్మాలా తు పిశునా స్పృక్కా దేవీ లతా లఘుః, సముద్రాన్తా వధూఃకోటివర్షాలఙ్కోపి కేత్యపి. ౧౨౯	మరున్మాలా (ప) మరుత్ - మాలా-పిశునా-స్పృక్కా (పా) వృక్కా-దేవీ - లతా-లఘుః-సముద్రాన్తా-వధూః - కోటివర్షా-లఙ్కోపికా-(పా)లఙ్కాసికా॥సీ॥౧౦-స్పృక్కయను గంధద్రవ్యము పేళ్లు.
తపస్వినీ జటామాంసీ జటిలా లోమశామిషీ, త్వక్పత్ర ముత్కటం	తపస్వినీ - జటామాంసీ-జటిలా-లోమశా - ఆమిషీ (పా) మిసీ ॥సీ॥ ౬-జటామాంసి పేళ్లు. త్వక్ ॥చ్-సీ॥-పత్రమ్ ఉత్కటమ్-భృఙ్గమ్-

భృఙ్గం త్వచం చోదం వరాఙ్గకమ్. ౧౮౦

త్వచమ్-చోదమ్[పా] ఛోదమ్-వరాఙ్గకమ్॥న॥ ౭-లవంగము పేళ్లు.

కర్చూరకో ద్రావిడకః కాల్యకో వేదముఖ్యకః,

కర్చూరకః[పా]కచ్చూరకః-ద్రావిడకః-కాల్యకః-వేదముఖ్యకః॥పు॥౪ - గంధకచోరము పేళ్లు.

ఓషధ్యో (జాతిమాత్రే స్యు)

ఓషధ్యః(ప)ఓషధయః॥స్త్రీ-బ॥౧ - ఆకార భేదములచే వేర్వేఱుగాఁ దెలియఁబడు లతాది జాతులయందు వర్తించును **A Herb.**

(రజాతౌ సర్వ మౌషధమ్. ౧౮౧

ఓషధమ్॥న॥౧-జాతివ్యతిరిక్తములై రోగహారములైనవానికన్నిటికిని పేరు. **A Drug.**

శాకాఖ్యం (పత్త్రపుష్పాది)

పత్త్రపుష్పాది=భోజనార్హములైన యాకులు పువ్వులు కాయలు మొదలయినది, శాకాఖ్యమ్=శాకమను పేరుగలది. ॥అ-వ॥

తణ్డులీయోఽల్పమారిషః,

తణ్డులీయః - అల్పమారిషః ॥పు॥ ౨ - చిఱ్ఱికూర పేళ్లు.

విశల్యాఽగ్నిశిఖాఽనన్తా ఫలినీ శక్రపుష్ప్యపి. ౧౮౨

విశల్యా-అగ్నిశిఖా - అనన్తా - ఫలినీ [పా] హలినీ-శక్రపుష్పీ ॥స్త్రీ॥౫ - నాఁగేటిచాలుకూర పేళ్లు. వెన్నవెదురుకూర.

స్యా దృష్యగన్ధా ఛగలాణ్డ్యావేగీ వృద్ధదారకః, జుఙ్గో

ఋష్యగన్ధా-ఛగలాణ్డీ(పా)-ఛగలాన్త్రీ-ఆవేగీ॥స్త్రీ॥వృద్ధదారకః - జుఙ్గః॥పు॥౫-బొద్దికూర పేళ్లు. కొందఱు ఆవేగిశబ్ద ముత్తరపదసాహచర్యముచేత నకారాంతపుల్లింగమనిరి.

బ్రాహ్మీ తు మత్స్యాక్షీ వయస్థా సోమవల్లరీ.

బ్రాహ్మీ (పా)బ్రహ్మీ - మత్స్యాక్షీ-వయస్థా-సోమవల్లరీ॥స్త్రీ॥౪-పొన్నగంటికూర పేళ్లు.

పటుపర్ణీ హైమవతీ స్వర్ణక్షీరీ హిమావతీ,

పటుపర్ణీ-హైమవతీ - స్వర్ణక్షీరీ-హిమావతీ ॥స్త్రీ॥౪-కంకోష్ఠపు పేళ్లు.

హయపుచ్ఛీ తు కామ్బోజీ మాషపర్ణీ మహాసహా. ౧౮౪

హయపుచ్ఛీ కామ్బోజీ(పా) కామ్భోజీ-మాషపర్ణీ - మహాసహా॥స్త్రీ॥౪-కారుమినుము పేళ్లు.

తుణ్డికేరీ రక్తఫలా బి

తుణ్డికేరీ-రక్తఫలా - బిమ్బికా-పీలుపర్ణీ ॥స్త్రీ॥

మ్బికా పీలుపర్ణ్యపి,

౪-దొండచెట్టు పేళ్లు.

బర్బరా కబరీ తుఙ్గీ ఖరపుష్పాఽజగన్ధికా.

బర్బరా-కబరీ-తుఙ్గీ-ఖరపుష్పా - అజగన్ధికా ॥స్త్రీ॥ ౫-వాయింటచెట్టు పేళ్లు.

ఏలాపర్ణీ తు సువహా రాస్నా యుక్తరసా చ సా,

ఏలాపర్ణీ-సువహా-రాస్నా - యుక్తరసా॥స్త్రీ॥ ౪-సన్న రాస్నము పేళ్లు.

చాఙ్గేరీ చుక్రికా దన్తశఠాఽమ్బష్ఠాఽమ్లలోణికా. ౧౮౬

చాఙ్గేరీ-చుక్రికా - దన్తశఠా - అమ్బష్ఠా-ఆమ్లలోణికా॥ స్త్రీ॥ ౫-పులిచింత పేళ్లు

సహస్రవేధీ చుక్రోఽమ్లవేతస శ్శతవేధ్యపి,

సహస్రవేధీ॥న్॥-చుక్రః - అమ్లవేతసః - శతవేధీ ॥న్-పు॥ ౪-పుల్లప్రబ్బలి పేళ్లు. **Sorrel.**

నమస్కారీ గణ్డకాలీ సమఙ్గా ఖదిరే త్యపి.

నమస్కారీ-గణ్డకాలీ-సమఙ్గా - ఖదిరా ॥స్త్రీ॥ ౪-ముడుఁగుఁదామర పేళ్లు.

జీవన్తీ జీవనీ జీవా జీవనీయా మధుః స్రవా,

జీవన్తీ-జీవనీ-జీవా-జీవనీయా-మధుః-స్రవా (ప) మధుస్రవా ॥స్త్రీ॥౫-పాలకూర పేళ్లు.

కూర్చశీర్షో మధురకః శృఙ్గహ్రస్వాఙ్గజీవకాః.

కూర్చశీర్షః - మధురకః-శృఙ్గః - హ్రస్వాఙ్గః-జీవకః ॥పు॥ ౫-జీవకమను నౌషధము పేళ్లు.

కిరాతతిక్తో భూనిమ్బోఽనార్యతిక్తోఽ

కిరాతతిక్తకః-భూనిమ్బః-అనార్యతిక్తః ॥పు॥ 3-నేలవేము పేళ్లు.

థ సప్తలా, విమలా సాతలా భూరిఫేనా చర్మకషే త్యపి. ౧౮౯

సప్తలా-విమలా-సాతలా - భూరిఫేనా-చర్మకషా ॥స్త్రీ॥ ౫-సంబరేణి పేళ్లు.

వాయసోలీ స్వాదురసా వయస్థాథ

వాయసోలీ-స్వాదురసా-వయస్థా [పా] కాయస్థా ॥స్త్రీ॥ 3-కాకోలి పేళ్లు. కారుగొలిమి.

మకూలకః,నికుమ్భో దన్తికా ప్రత్యక్శ్రేణ్యుదుమ్బరపర్ణ్యపి,

మకూలకః [పా]ముకూలకః - నికుమ్భః॥పు॥- దన్తికా-ప్రత్యక్శ్రేణీ- ఉదుమ్బరపర్ణీ ॥స్త్రీ॥౫-దంతిచెట్టు పేళ్లు.

అజమోదా తూగ్రగన్ధా బ్రహ్మదర్భా యవానికా,

అజమోదా - ఉగ్రగన్ధా - బ్రహ్మదర్భా - యవానికా ॥స్త్రీ॥ ౪-ఓమము పేళ్లు.

(మూలే)పుష్కర కా
శ్మీర పద్మపత్రాణి (పౌ
ష్కరే). ౧౯౧

పుష్కరమ్ - కాశ్మీరమ్ - పద్మపత్రమ్ ॥న॥ 3-పౌష్కరే మూలే=పుష్కరమూలము పేళ్లు. కాశ్మీరదేశపు మెట్టతామరదుంప.

అవ్యథాఽతిచరా ప
ద్మా చారటీ పద్మచారిణీ,

అవ్యథా-అతిచరా-పద్మా - చారటీ-పద్మచారిణీ ॥స్త్రీ॥ ౫- కాశ్మీరదేశపు తామర పేళ్లు.

కామ్పిల్యః కర్కశశ్చ
న్ద్రో రక్తాఙ్గో రోచనీ
త్యపి. ౧౯౨

కామ్పిల్యః-కర్కశః - చన్ద్రః-రక్తాఙ్గః ॥పు॥-రోచనీ ॥స్త్రీ॥ ౫-కంపిల్లము పేళ్లు. రోచని యను నౌషధము.

ప్రపున్నాటస్త్వేడగజో
దద్రుఘ్న శ్చక్రమర్దకః,
పద్మాట ఉరణాక్ష శ్చ

ప్రపున్నాడః - ఏడగజః-దద్రుఘ్నః-చక్రమర్దకః - పద్మాటః-ఉరణాక్షః (పా) ఉరణాఖ్యః ॥పు॥ ౬-తగిరిచెట్టు పేళ్లు.

పలాణ్డు స్తు సుకన్దకః.

పలాణ్డుః సుకన్దకః॥పు॥౨-నీరుల్లి పేళ్లు. ఎఱ్ఱియుల్లి

లతార్క దుద్రుమౌ
(తత్ర హరితే)

లతార్కః-దుద్రుమః॥పు॥౨ - హరితే తత్ర=పచ్చనినీరుల్లి పేళ్లు. **Green onion.**

ఽథ మహౌషధమ్,
లశునం గృఞ్జ నారిష్ట మ
హాకన్ద రసోనకాః.

మహౌషధమ్-లశునమ్॥న॥ - గృఞ్జనః-అరిష్టః-మహాకన్దః-రసోనకః ॥పు॥ ౬-వెల్లుల్లి పేళ్లు. తెల్లయుల్లి. **Garlic.**

పునర్నవా తు శోథఘ్నీ
వితున్నం సునిషణ్ణకమ్,

పునర్నవా-శోథఘ్నీ ॥స్త్రీ॥ ౨-గలిజేరు పేళ్లు.
వితున్నమ్-సునిషణ్ణకం॥న॥ ౨-సీరుచెంచలి పేళ్లు.

స్యా ద్వాతక శ్శీతలో
ఽపరాజితా శణపర్ణ్యపి. ౧౯౩

వాతకః ॥పు॥ (పా) వాతకీ ॥స్త్రీ॥-శీతలః॥పు॥ (పా) శీతలా - అపరాజితా - శణపర్ణీ (పా) అసనపర్ణీ ॥స్త్రీ॥ ౪-సోమెదపుచెట్టు పేళ్లు.

పారావతాఙ్ఘ్రిః క
టభీ పణ్యా జ్యోతిష్మతీ
లతా,

పారావతాఙ్ఘ్రిః కటభీ పణ్యా-జ్యోతిష్మతీ-లతా ॥స్త్రీ॥ ౫-ఎక్కుడుదీఁగె పేళ్లు. మానేరుతీఁగె-మెఱుపుతీఁగె. **Heart-pea.**

వార్షికం త్రాయమా
ణా స్యా త్త్రాయన్తీ బల
భద్రికా. ౧౯౪. విష్వ
క్సేనప్రియా ఘృష్టి

వార్షికమ్॥న॥ - త్రాయమాణా-త్రాయన్తీ-బలభద్రికా॥స్త్రీ॥ ౪-కలుగానుగు పేళ్లు.

విష్వక్సేనప్రియా-ఘృష్టిః (పా) గృష్టిః-వా

ర్వారాహీ బద రేత్యపి,

రాహీ-బదరా॥స్త్రీ॥౪-పాఁచితీఁగె పేళ్లు.

మార్కవో భృఙ్గరా
జ స్స్యా

మార్కవః - భృఙ్గరాజః ॥పు॥ ౨-గుంటగలగర పేళ్లు.

త్కాకమాచీ తు వా
యసీ. ౧౯౫

కాకమాచీ - వాయసీ ॥స్త్రీ॥ ౨-కాఁచిచెట్టు పేళ్లు.

శతపుష్పా సితచ్ఛత్రా
ఽతిచ్ఛత్రా మధురామి
సిః, అవాక్పుష్పీ కారవీ
చ సారణీ తు ప్రసారణీ

శతపుష్పా - సితచ్ఛత్రా - అతిచ్ఛత్రా - మధురా-మిసిః (పా) మసిః అవాక్పుష్పీ - కారవీ॥స్త్రీ॥ ౭-పెద్దసదాప పేళ్లు. అడవిసదాప. **Anise.**

(తస్యాం) కటమ్భరారా
జబలా భద్రబ లేతి చ,

సారణీ (పా) సారణా - ప్రసారణీ-కటమ్భరా-రాజబలా - భద్రబలా ॥స్త్రీ॥ ౫-గొంతెమగోరుచెట్టు పేళ్లు.

జనీ జతూకా జననీ
జతుకృ చ్చక్రవర్తినీ
౧౯౯. సంస్పర్శా

జనీ-జతూకా (పా) జనూకా-జననీ(పా) రజనీ-జతుకృత్ (పా) జన్తుకృత్ - చక్రవర్తినీ-సంస్పర్శా ॥స్త్రీ॥ ౬-కోరిందచెట్టు పేళ్లు.

ఽథ శటీగన్ధమూలీ ష
డ్గ్రన్థికేత్యపి, కచ్చూ
రోఽపి పలాశో

శటీ-గన్ధమూలీ - షడ్గ్రన్థికా ॥స్త్రీ॥ కచ్చూరః (పా) కర్చురః - పలాశః ॥పు॥౫-గంట్లకచోరము పేళ్లు.

ఽథ కారవేల్లః కటిల్ల
కః ౨౦౦. సుషవీ చా

కారవేల్లః-కటిల్లకః (పా) కఠిల్లకః॥పు॥-సుషవీ (పా) సుశవీ ॥స్త్రీ॥ 3-కాఁకరచెట్టు పేళ్లు.

థ కులకం పటోల స్తి
క్తకః పటుః,

కులకమ్॥న॥ పటోలః - తిక్తకః-పటుః॥పు॥౪-చేదుపొట్ల పేళ్లు.

కూశ్మాణ్డక స్తుకర్కా
రు

కూశ్మాణ్డకః (పా) కూష్మాణ్డకః - కర్కారుః ॥పు॥ ౨-గుమ్మడిచెట్టు పేళ్లు. **Pumpkin.**

రుర్వారుః కర్కటీ
(స్త్రియామ్). ౨౦౧

ఉర్వారుః-కర్కటీ॥స్త్రీ॥౨-దోసచెట్టు పేళ్లు. **Cucumber.**

ఇక్ష్వాకుః కటుతు
మ్బీ స్యా

ఇక్ష్వాకుః-కటుతుమ్బీ ॥స్త్రీ॥ ౨-పదరుచెట్టు పేళ్లు. చేఁదుసొర. **Bitter-gourd.**

త్తుమ్బ్యలాబూ (రుభే
సమే),

తుమ్బీ-అలాబూః (పా) అలాబుః(ప)ఆలాబూ ॥స్త్రీ॥ ౨-ఆనుగపుచెట్టు పేళ్లు. సొర.

చిత్రాగవాక్షీ గోతుమ్బా	చిత్రా-గవాక్షీ - గోతుమ్బా॥స్త్రీ॥ 3 - పిల్లపాపరచెట్టుపేళ్లు. బుడమపేళ్లును.
విశాలా త్విన్ద్రవారుణీ.	విశాలా-ఇన్ద్రవారుణీ॥స్త్రీ॥ ౨- పెద్దపాపరపేళ్లు.
అర్శోఘ్న స్సూరణః కన్దో	అర్శోఘ్నః - సూరణః-కన్దః ॥పు॥ 3-కందపేళ్లు.
గణ్డీర స్తు సమష్ఠిలా	గణ్డీరః ॥పు॥సమష్ఠిలా॥స్త్రీ॥౨-ఏలువంగపేళ్లు.
కల మ్బ్యుపోదకా (౭ స్త్రీతు) మూలకం హిలమోచికా. ౨౦3. వాస్తుకం (శాకభేదాస్స్యుః)	కలమ్బీ॥స్త్రీ॥-ఉపోదకా(పా) ఉపోదకీ॥స్త్రీ॥-మూలకమ్॥న్న॥ హిలమోచికా॥స్త్రీ॥-వాస్తుకమ్ (ప)వాస్తూకమ్॥న॥ ఈ౫ను వరుసగా తీఁగెబచ్చలి దుంపబచ్చలి ముల్లంగి చిలుకకూర చక్రవర్తికూర అను నైదుశాకభేదముల పేళ్లు.
దూర్వా తు శతపర్వికా, సహస్రవీర్యా భార్గవ్యౌ రుహాఽనన్తా	దూర్వా-శతపర్వికా - సహస్రవీర్యా - భార్గవీ-రుహా అనన్తా॥స్త్రీ॥౬-గఱికపేళ్లు. **Bent grass.**
(౭థసా సితా).౨౦౪. గోలోమీ శతవీర్యాచ గణ్డాలీ శకులాక్షకః,	గోలోమీ-శతవీర్యా ॥స్త్రీ॥ ౨-సితాసా=తెల్లగఱికపేళ్లు గణ్డాలీ॥స్త్రీ॥-శకులాక్షకః॥పు॥ ౨తీఁగెగఱికపేళ్లు. ఈ౨ను తెల్లగఱికపేళ్లనికొందఱు.
కురువిన్దో మేఘనామా ముస్తాముస్తక (మస్త్రియామ్). ౨౦౫	కురువిన్దః- మేఘనామా ॥న్ పు॥ ముస్తా॥స్త్రీ॥-ముస్తకమ్॥న్న॥ ౪-నిడుపుతుంగగడ్డలపేళ్లు.
స్యా ద్భద్రముస్తకో గున్ద్రా	భద్రముస్తకః॥పు॥-గున్ద్రా॥స్త్రీ॥ ౨ - రాగముస్తలపేళ్లు.
చూడాలా చక్రలో చ్చటాః,	చూడాలా-చక్రలా-ఉచ్చటా॥స్త్రీ॥ 3-వట్రువముస్తలపేళ్లు.
వంశే త్వక్సార కర్మార త్వచిసార తృణధ్వజాః. శతపర్వా యవఫలో వేణు మస్కర తేజనాః,	వంశః-త్వక్సారః - కర్మారః-త్వచిసారః - తృణధ్వజః-శతపర్వా॥న్॥ - యవఫలః- వేణుః -మస్కరః- తేజనః॥పు॥౧౦-వెదురుపేళ్లు. **Bamboo.**
(వేణవః) కీచకా (స్తే	కీచకాః॥పు-బ॥యే = ఏవెదుళ్లు, అనిలోద్ధతాః=

స్యు ర్యేస్వన న్త్యనిలోద్ధతాః) ౨౦౬	వాయువుచేతఁగొట్టఁబడి, స్వనన్తి=పలుకుచున్నవో, తేవేణవః=ఆవెదుళ్లపేరు.
గ్రన్థి (ర్నా) పర్వ పరుషి	గ్రన్థిః॥పు॥ - పర్వ॥న్॥ - పరుః॥స్ - న॥ 3-వెదురుగణుపుల పేళ్లు పరుశబ్దము కారాంతపుల్లింగమునుం గలదని కొందఱందురు. **Knot.**
గున్ద్ర స్తేజనక శ్శరః,	గున్ద్రః- తేజనకః-శరః॥పు॥ 3-కాకివెదురుపేళ్లు.
నడ స్తు ధమనః పోటగళో౭	నడః-ధమనః - పోటగళః ॥పు॥ 3-కిక్కసకసవు పేళ్లు. గనుపదంటు. **Reed.**
థో కాశ(మస్త్రియామ్) ౨౦౭. ఇక్షుగన్ధా పోటగళః(పుం భూమనితు) బల్బజాః,	కాశమ్॥న్న॥-ఇక్షుగన్ధా ॥స్త్రీ॥ పోటగళః॥పు॥ 3-తెల్లుకసవుపేళ్లు. బల్బజాః ॥పు-బ॥౧ - మోదయపుకసవుపేరు. ఈ౨ను తెల్లుకసవు పేళ్లని కొందఱందురు.
రసాల ఇక్షు	రసాలః-ఇక్షుః-॥పు॥౨- చెఱకుపేళ్లు.
(స్తద్భేదాః) పుణ్డ్రకాన్తారకాదయః. ౨౦౮	పుణ్డ్రః- కాన్తారకః-ఆదిపదముచే కోశకారః ॥పు॥-తద్భేదాః= చెఱకువిశేషములు.
(స్యా) ద్వీరణంవీరతరం (మూలే౭) స్యోశీర(మస్త్రియామ్,) అభయం నలదం సేవ్య మమృణాళం జలాశయమ్. ౨౦౯ లామజ్జకం లఘులయ మవదా హేష్టకాపథే,	వీరణమ్-వీరతరమ్॥న॥౨-అవురుకసవు పేళ్లు. ఉశీరమ్॥న్న॥అభయమ్ - నలదమ్ - సేవ్యమ్-అమృణాళమ్ - జలాశయమ్-లామజ్జకమ్ - లఘులయమ్-(ప)లఘు-లయమ్ - అవదాహమ్- ఇష్టకాపథమ్॥న॥ ౧౦-అస్య = ఈయవురుకసవుయొక్క, మూలే= వేరుపేళ్లు. అవేవట్టివేళ్లు. ఇచట నలదశబ్దము మొదలు౪ యు తెల్లవట్టివేరుపేళ్లని కొందఱు. జలాశయశబ్దము మొదలు ౫ను పాడిగల వట్టివేరుపేళ్లని కొందఱు. **Cas-cus.**
(నడాదయ) స్తృణం(గర్ము చ్ఛ్యామాకప్రముఖా అపి). ౨౧౦	నడాదయః=నడశబ్దము మొదలిదివఱకునైన శబ్దములచేతఁజెప్పఁబడినవియు, గర్ము చ్ఛ్యామాకప్రముఖాఅపి-గర్ముత్ = ఊదరలు, శ్యామాకః= చామలు, ప్రముఖాఅపి=ఇవిమొదలైన తృణధాన్యవాచకశబ్దములచేతఁ జెప్పఁగలవియు,

తృణం = తృణమని చెప్పఁబడును. తృణశబ్దము నపుంసకలింగము.

(అస్త్రీ) కుశం కుథో దర్భః పవిత్ర

కుశమ్ ॥ప్న॥ కుథః-దర్భః ॥పు॥ పవిత్రమ్ ॥న॥ ర-దర్భలపేళ్లు.

మథ కత్తృణమ్. పౌర సౌగన్ధిక ధ్యామ దేవజగ్ధక రౌహిషమ్. ౨౧౩

కత్తృణమ్-పౌరమ్-సౌగన్ధికమ్-ధ్యామమ్-(పా) ధ్యాయం-దేవజగ్ధకమ్-రౌహిషమ్॥న॥౬-కామంచికసవు పేళ్లు. **Fragrant grass.**

ఛత్త్రాతిచ్ఛత్త్ర పాలఘ్నౌ మాలాతృణక భూస్తృణే,

ఛత్త్రా॥సీ॥ అతిచ్ఛత్త్రః (ప) ఛత్త్రాతిచ్ఛత్త్రః-పాలఘ్నః॥పు॥3-ఛత్త్రాకారమైనకసవు పేళ్లుమాలాతృణకమ్-భూస్తృణమ్॥న॥౨-చిప్పకసవు పేళ్లు

శష్పం బాలతృణం

శష్పమ్-బాలతృణమ్॥న॥౨-లేఁతకసవు పేళ్లు

ఘాసో యవస

ఘాసః-యవసః(ప) యావసః॥పు॥౨ - పశువులు మొదలైనవి తినఁదగిన కసవు పేళ్లు [పేళ్లు.

స్తృణ మర్జునమ్.

తృణమ్-అర్జునమ్॥న॥౨ - సామాన్యముగా కసవు

(తృణానాం సంహతి) స్తృణ్యా

తృణ్యా ॥సీ॥ ౧-తృణానామ్ = కసవుయొక్క, సంహతిః=సమూహము పేరు.

నడ్యా తు (నడసంహతిః),

నడ్యా॥సీ॥ ౧-నడసంహతిః=గనుపకసవుగుంపు పేరు. కిక్కసకసవుగుంపు. [చెట్టుపేళ్లు.

తృణరాజాహ్వయ స్తాళో నారికేళ స్తు లాఙ్గలీ. ౨౧౪

తృణరాజాహ్వయః - తాళః ॥పు॥౨-తాటి నారికేళః(పా)నాలికేరః-లాఙ్గలీ॥న్॥-పు॥ ౨-టెంకాయచెట్టుపేళ్లు. **Cocoanut.**

ఘోణ్టాతు పూగఃక్రముకో గువాకః ఖపురో (ఽస్యతు,ఫల) ముద్వేగ

ఘోణ్టా ॥సీ॥ పూగః-క్రముకః - గువాకః (ప)గూవాకః-ఖపురః॥పు॥౫ - పోఁకచెట్టుపేళ్లు.

ఉద్వేగమ్॥న॥ ౧ ఈపోకచెట్టుఫలము పేరు. **Areca-nut.**

(మేతే చ హిన్తాలసహితా స్త్రయః. ౨౧౫ ఖర్జూరః కేతకీ తాళీ ఖర్జూరీ చ తృణ ద్రుమాః),

హిన్తాలసహితాః=గిఱకతాటితోఁ గూడుకొనియున్న, ఏతే త్రయశ్చ=ఈ చెప్పఁబడిన తాళనారికేళక్రముకములుమూఁడును, ఖర్జూః=ఖర్జూరవృక్షము, కేతకీ=మొగలిచెట్టు, తాలీ=శ్రీతాళవృక్షము, ఖర్జూరీ=ఈఁతచెట్టు-ఈ ర ను కూడి

యెనిమిదియు, తృణద్రుమాః = తృణవృక్షములనంబడును. **Palm.**

ఇతి వనౌషధివర్గః.

అరణ్యముతోను ఓషధులతోను జేరిన పద సమూహము ముగిసెను.

సింహో మృగేన్ద్రః పఞ్చాస్యో హర్యక్షః కేసరీ హరిః. ౨౧౬

సింహః-మృగేన్ద్రః - పఞ్చాస్యః-హర్యక్షః - కేసరీ॥న్॥హరిః-పు॥౬-సింహము పేళ్లు. **Lion.**

[కణ్ఠీరవో గజరిపుః పిఙ్గదృష్టి ర్మృగాధిపః.]

[కణ్ఠీరవః-గజరిపుః - పిఙ్గదృష్టిః-మృగాధిపః ॥పు॥]ర-అధికపాఠము.

శార్దూలద్వీపినౌ వ్యాఘ్రే

శార్దూలః-ద్వీపీ॥న్॥ - వ్యాఘ్రః॥పు॥3-పెద్దపులి పేళ్లు. **Tiger.** **[Hyena.**

తరక్షుస్తు మృగాదనః,

తరక్షుః-మృగాదనః॥పు॥౨-సివంగి పేళ్లు.

వరాహ స్సూకరో ఘృష్టిః కోలః పోత్రీ కిరిః కిటిః. ౨౧౭. దంష్ట్రీ ఘోణీ స్తబ్ధరోమా క్రోడో భూదార (ఇత్యపి),

వరాహః - సూకరః(పా)శూకరః - ఘృష్టిః-కోలః-పోత్రీ॥న్॥ కిరిః - కిటిః-దంష్ట్రీ॥న్॥-ఘోణీ॥న్॥ స్తబ్ధరోమా ॥న్॥-క్రోడః - భూదారః॥పు॥ ౧౨-అడవిపంది పేళ్లు. **Hog.**

కపి ప్లవఙ్గ ప్లవగ శాఖామృగ వలీముఖాః. మర్కటో వానరః కీశో వనౌకా

కపిః-ప్లవఙ్గః-ప్లవగః - శాఖామృగః-వలీముఖః-మర్కటః-వానరః-కీశః-వనౌకాః ॥స్-పు॥౯-కోఁతి పేళ్లు. **Monkey.**

అథ భల్లుకే, ఋక్షాచ్ఛభల్ల భాలూకా

భల్లుకః(ప)భల్లూకః ఋక్షః-అచ్ఛభల్లః-(ప)అచ్ఛః-భల్లః-భాలూకః॥పు॥ర-ఎలుగుగొడ్డు పేళ్లు.

గణ్డకే ఖడ్గ ఖడ్గినౌ

గణ్డకః-ఖడ్గః-ఖడ్గీ॥న్-పు॥3-ఖడ్గమృగము పేళ్లు.

లులాయో మహిషో వాహద్విషత్కాసరసైరిభాః,

లులాయః - మహిషః-వాహద్విషన్-'త్॥-కాసరః-సైరిభః॥పు॥౫-కారెనుపోతు పేళ్లు.

(స్త్రియాం) శివా భూరిమాయు గోమాయు మృగధూర్తకాః.

శివా॥సీ॥భూరిమాయుః(పా)భూరిమాయః-గోమాయుః - మృగధూర్తకః-సృగాలః- (పా) శృగాలః - వఞ్చకః-క్రోష్టుః - ఫేరుః - ఫేరవః-

సృగాల వఞ్చక క్రోష్టు ఫేరు ఫేరవ జమ్బుకాః,

జమ్బుకః॥పు॥౧౦నక్క పేళ్లు. క్రోష్టుశబ్దమునకు ఋకారాంతమునకువలెరూపము. Jackal

ఓతు ర్బిడాలో మార్జారో వృషదంశక ఆఖుభుక్ ౨౨౧

ఓతుః-బిడాలః-మార్జారః (పా) మార్జాలః-వృషదంశకః (పా) పృషదంశకః-ఆఖుభుక్॥జ్॥పు॥౬-పిల్లి పేళ్లు. Cat.

(త్రయో)గౌధేర గాధార గౌధేయా (గోధికాత్మజే),

గౌధేరః-గౌధారః-గౌధేయః॥పు॥3 - ఉడుముపిల్ల పేళ్లు. Iguana.

శ్వావిత్తు శల్య (స్తల్లోమ్ని) శలలీ శలలం శలమ్. ౨౨౨

శ్వావిత్॥ధ్॥శల్యః॥పు॥3 - ఏదుపంది పేళ్లు. శలలీ॥స్త్రీ॥-శలలమ్ - శలమ్॥న॥3-తల్లోమ్ని= ఆ ఏదుపందిముండ్ల పేళ్లు. Quills.

వాతప్రమీ ర్వాతమృగః

వాతప్రమీః-వాతమృగః॥పు॥౨-గాలికినెదురునడచు నిట్టివంటి మృగము పేళ్లు. పోడయిఱ్ఱి వాతప్రమీశబ్దము స్త్రీలింగమును. Antelope.

కోక స్త్వీహామృగో వృకః,

కోకః-ఈహామృగః - వృకః॥పు॥3-తోఁడేలు పేళ్లు. Wolf.

మృగే కురఙ్గ వాతాయు హరి ణాజినయోనయః ఐణేయ (మేణ్యా శ్చర్మాద్య మేణ) మైణ (ముభే త్రిషు),

మృగః-కురఙ్గః-వాతాయుః - హరిణః-అజినయోనిః॥పు॥౬-ఇఱ్ఱి పేళ్లు. Deer.

ఏణ్యాః=ఆఁడు లేడియొక్కయు, ఏణస్య=మగదుప్పియొక్కయు, చర్మాద్యమ్=చర్మము మొదలైనవి, వరుసగా-ఐణేయమనియు,ఐణమనియుఁ జెప్పఁబడును॥త్రి॥

కదలీ కన్దలీ చీన శ్చమూరు ప్రియకావపి. ౨౨౪. సమూరు (శ్చేతి హరిణా అమీ అజినయోనయః),

కదళీ॥స్త్రీ॥(ప)కదలీ॥న్-పు॥బొల్లి చాయ మెడచాఱలుగలిగిబిలములోనుండుమృగములు.కన్దలీ॥స్త్రీ॥(ప)కన్దలీ॥న్-పు॥దొడ్డకడుపును నల్లనిముందరికాళ్లునుగలమృగము.చీనః॥పు॥సువ్వవన్నెగలిగి 30 అంగుళముల పొడవుగలమృగము. చమూరుః॥పు॥తోఁకలేనిమృగము. ప్రియకః॥పు॥దట్టమైయొత్తైన నల్లనిరోమములు గలమృగము. సమూరుః॥పు॥ తెల్లనికొనవెండ్రుకలతోఁగూడిన దొడ్డ మెడగలమృగము, ఇత్యమీ=ఈయాలును,అజినయోనయః=ఆస్తరణాదులకునుపయోగించుచర్మములకుఁగారణములయిన, హరిణాః=ఇఱ్ఱిజాతులలో విశేషములు.

కృష్ణసార రురు న్యఙ్కు రఙ్కు శమ్బర రౌహిషాః. ౨౨౫ గోకర్ణ పృషతైణర్శ్య రోహితా శ్చమరో (మృగాః),

కృష్ణసారః(పా)కృష్ణశారః=నల్లయిఱ్ఱి.రురుః=నల్లచాఱలదుప్పి. న్యఙ్కుః=తలవంచుకొనిపోవుజింకపోతు. రఙ్కుః = తెల్లనిరోమములుగలయిఱ్ఱి.శమ్బరః=ఎఱ్ఱవన్నెగలసన్నజింక.రౌహిషః (పా) రోహిషః=కొండగొఱ్ఱె. గోకర్ణః=కణితిపృషతః=దుప్పి. ఏణః= పెద్దకండ్లుగలనల్లయిఱ్ఱి. ఋశ్యః(పా) ఋష్యః=మనుఁబోతు. రోహితః= కేసరి యనుమృగము. చమరః = సవరపుమృగము. ఈ౧౨-ను ॥పు॥-మృగాః = తమతమ పేళ్లచేతఁ బ్రసిద్ధములైన మృగభేదములు.

గన్ధర్వ శ్శరభో రామ స్సృమరో గవయ శ్శశః. ౨౨౬

గన్ధర్వః=దొడ్డకడుపును వట్రువతోఁకయునుగలమృగము, శరభః=ఎనిమిదికాళ్లుగలిగి సింహమునుజంపెడుమృగము, రామః=పెద్దదుప్పి, సృమరః=పెద్దసవరపుమృగము, గవయః=గురుపోతు, శశః=కుందేలు. ఈ౬ను పుల్లింగములు.

ఇత్యాదయో మృగేన్ద్రాద్యా గవాద్యాః పశుజాతయః, [అధోగన్తా తు ఖనకో వృకః పుంధ్వజ ఉన్దురః]

ఇత్యాదయః=ఈగన్ధర్వశబ్దము మొదలైనవియాలును,మృగేన్ద్రాద్యాః=సింహశబ్దము మొదలు చమరశబ్దపర్యంతములయినవియు, గవాద్యాః=వైశ్యవర్గమందుఁ జెప్పఁగలగోవులు మొదలైనవియు, పశుజాతయః=పశువులు. [అధోగన్తా-ఖనకః - వృకః-పుంధ్వజః-ఉన్దురః. అ పా]

ఉన్దురు ర్మూషికో ప్యాఖు గ్గిరికా బాలమూషికా.

ఉన్దురుః-మూషికః (పా)మూషకః - ఆఖుః॥పు॥ 3-ఎలుక పేళ్లు. Rat. [పేళ్లు.

గిరికా - బాలమూషికా ॥స్త్రీ॥౨ - చిట్టెలుక

చుచున్దరీ గన్ధమూషీ దీర్ఘదేహీ తు మూషికా,
సరటః కృకలాస(స్స్యా) న్ముసలీ గృహగోధికా.
లూతా(స్త్రీ), తన్తువాయోర్ణనాభ మర్కటకా (సమాః),
నీలఙ్గు స్తు క్రిమిః
కర్ణజలూకా శతపద్యౌ. ౨౨౯
వృశ్చిక శ్శూకకీట(స్స్యాత్)
దళి ద్రోణౌ తు వృశ్చికే,
పారావతః కలరవః కపోతోఽథ
శశాదనః పత్త్రీ శ్యేన
ఉలూకస్తు వాయసారాతిపేచకౌ, [దివాన్ధః కౌశికో ఘూకో దివాభీతో నిశాటనః]
వ్యాఘ్రాట స్తు భరద్వాజః
ఖఞ్జరీట స్తు ఖఞ్జనః. ౨౩౧
లోహపృష్ఠ స్తు క

చుచున్దరీ - గన్ధమూషీ ॥స్త్రీ॥ ౨-చుంచు పేళ్లు.
దీర్ఘదేహీ-మూషికా॥స్త్రీ॥౨-పందికొక్కు పేళ్లు. చుచున్దరీ మొదలు ఎచ్చుగీటని కొందఱందురు.
సరటః-కృకలాసః॥పు॥౨-తొండ పేళ్లు.
ముసలీ-(పా)ముసలీ-గృహగోధికా॥స్త్రీ॥ ౨-బల్లి పేళ్లు.
లూతా॥స్త్రీ॥ - తన్తువాయః - ఊర్ణనాభః-మర్కటః ॥పు॥ ౪-సాలెపురుగు పేళ్లు. Spider.
నీలఙ్గుః-క్రిమిః॥పు॥౨-పురుగుల పేళ్లు. మ్రాని మీఁది నల్లనిపురుగులని కొందఱందురు.
కర్ణజలూకా(పా)కర్ణజలౌకా-శతపదీ॥స్త్రీ॥౨-జెఱ్ఱి పేళ్లు. చెవిదూఱుపామునురొకటిబండయు
వృశ్చికః-శూకకీటః॥పు॥ ౨-నల్లని తేలు పేళ్లు. కణఁదురు పేరును. Cater-pillar.
అళీ ॥న్॥ (పా) ఆళీ॥న్॥ద్రోణః (పా) ద్రూణః - వృశ్చికః॥పు॥3 - ఎఱ్ఱతేలు పేళ్లు. సామాన్యముగా తేలు పేళ్లని కొందఱందురు.
పారావతః-కలరవః - కపోతః॥పు॥ 3-పావురము పేళ్లు. కపోతశబ్దము గువ్వ పేరనియు.
శశాదనః-పత్త్రీ॥న్॥శ్యేనః ॥పు॥౩-డేగ పేళ్లు.
ఉలూకః-వాయసారాతిః - పేచకః ॥పు॥3-గూబ పేళ్లు. Owl.
[దివాన్ధః-కౌశికః-ఘూకః - దివాభీతః-నిశాటనః] అధికపాఠము.
వ్యాఘ్రాటః-భరద్వాజః ॥పు॥ ౨ - ఏట్రింత పేళ్లు. భారద్వాజపక్షి. Sky-lark.
ఖఞ్జరీటః - ఖఞ్జనః॥పు॥౨-మందపిచ్చిక పేళ్లు. కాటుకపిట్ట. రుప్పుపులుఁగు.కాఁజు. Wag-tail.
లోహపృష్ఠః-కఙ్కః ॥పు॥-రాపులుఁగు పేళ్లు.

ఙ్కః (స్స్యాత్)
అథ చాషః కికీదివిః,
కలిఙ్గ భృఙ్గ ధూమ్యాటా
(అథ స్యా) చ్ఛతపత్త్రకః. దార్వాఘాటో
ఽథ సారఙ్గః స్తోకక శ్చాతక (స్సమాః).
కృకవాకు స్తామ్రచూడః కుక్కుట శ్చరణాయుధః. ౨౩౩
చటకః కలవిఙ్క(స్స్యా) త్తస్య స్త్రీ చటకా
తయోః, (పుమపత్యే) చాటకైరః (స్త్ర్యపత్యే) చటకై (వహి). ౨౩౪
కర్కరేటుః కరేటు(స్స్యాత్) కృకణక్రకరౌ(సమౌ)
వనప్రియః పరభృతః కోకిలః పిక (ఇత్యపి).
కాకేతు కరటారిష్ట బలిపుష్ట సకృత్ప్రజాః, ధ్వాఙ్క్షాత్మఘోష పరభృ ద్బలిభు గ్వాయసా (అపి). ౨౩౬ చిరజీవీ చైకదృష్టి ర్మౌకలిః పికవర్ధనః,
ద్రోణకాకస్తు కాకోలో

మల్లెజేగుఱును.
చాషః-కికీదివిః॥పు॥౨-పాలపక్షి పేళ్లు.
కలిఙ్గః-భృఙ్గః-ధూమ్యాటః॥పు॥ 3-కూఁకటి మూఁగ యను పక్షి పేళ్లు. Shrike.
శతపత్త్రకః - దార్వాఘాటః॥పు॥ ౨-మానుగోయిలపులుఁగు పేళ్లు. వెగ్గురుపులుఁగును.
సారఙ్గః [పా] శారఙ్గః - స్తోకకః - చాతకః-॥పు॥ 3 - వానకోయిల పేళ్లు. చాతకపక్షి.
కృకవాకుః - తామ్రచూడః-కుక్కుటః-చరణాయుధః ॥పు॥ ౪ - కోడి పేళ్లు. Fowl.
చటకః - కలవిఙ్కః ॥పు॥ ౨ - పిచ్చిక పేరు.
చటకా॥స్త్రీ॥౧-తస్యస్త్రీ=ఆపిచ్చుక పెండ్లాము పేరు. ఆఁడుపిచ్చుక. Hen-sparrow.
చాటకైరః॥పు॥-చటకా॥స్త్రీ॥ అను-వరుసగా, తయోః=ఆయాఁడుమగపిచ్చుకలయొక్క,పుమపత్యే=మగపిల్లయందును, స్త్ర్యపత్యే=ఆఁడుపిల్లయందును వర్తించును.
[పేళ్లు. Crane.
కర్కరేటుః-కరేటుః॥పు॥౨ - పెద్దకొక్కెర
కృకణః - క్రకరః ॥పు॥ ౨-కొక్కెర పేళ్లు.
వనప్రియః - పరభృతః-కోకిలః-పికః ॥పు॥-౪ కోకిల పేళ్లు. Cuckoo.
కాకః-కరటః-అరిష్టః-బలిపుష్టః - సకృత్ప్రజః-ధ్వాఙ్క్షః-ఆత్మఘోషః-పరభృత్ ॥త్॥-బలిభుక్ ॥క్॥వాయసః-చిరజీవీ॥న్॥ఏకదృష్టిః - మౌకలిః-పికవర్ధనః॥పు॥౧౪-కాకి పేళ్లు. చిరంజీవి మొదలు నాలుగు నధికనామములు. Crow.
[Raven.
ద్రోణకాకః-కాకోలః ॥పు॥ ౨-మాలకాకి పేళ్లు.

దాత్యూహః కాలకణ్ఠకః. ౨౩౭	దాత్యూహః-కాలకణ్ఠకః (పా) కాలకణ్టకః ॥పు॥౨-కూఁకురుగుడ్డంగిపిట్టపేళ్లు. Gallinule.
ఆతాయి చిల్లౌ	ఆతాయీ॥న్॥(పా)ఆతాపీ॥న్॥-చిల్లః॥పు॥౨ పిన్నగద్దపేళ్లు. జెముడుకాకియు, చీరపిట్టయు.
దాక్షాయ్య గృధ్రౌ	దాక్షాయ్యః-గృధ్రః॥పు॥౨-గద్దపేళ్లు. బోరువయును. Vulture.
కీర శుకౌ (సమౌ),	కీరః - శుకః ॥పు॥ ౨-చిలుకపేళ్లు. Parrot.
క్రుఙ్ క్రౌఞ్చోఽథ	క్రుఙ్ ॥చ॥-క్రౌఞ్చః ॥పు॥ ౨-కొంగపేళ్లు. Curlew. [Crane.
బకః కహ్వః	బకః - కహ్వః ॥పు॥ ౨- వక్కుకొంగపేళ్లు.
పుష్కరాహ్వస్తు సారసః.	పుష్కరాహ్వః-సారసః॥పు॥౨-బెగ్గురుపేళ్లు.
కోక శ్చక్ర శ్చక్రవాకో రథాఙ్గాహ్వయనామకః,	కోకః - చక్రః-చక్రవాకః-రథాఙ్గాహ్వయనామకః ॥పు॥ ౪-జక్కవపిట్టపేళ్లు. Goose.
కాదమ్బః కలహంస (స్స్యాత్)	కాదమ్బః-కలహంసః॥పు॥౨-ధూమ్రవర్ణములయిన ముక్కుకాళ్లుగలహంసపేళ్లు. Drake.
ఉత్క్రోశ కురరౌ (సమౌ). ౨౩౯	ఉత్క్రోశః-కురరః ॥పు॥౨- పెన్నడపులుఁగుపేళ్లు. Osprey.
హంసాస్తు శ్వేతగరుత శ్చక్రాఙ్గా మానసౌకసః,	హంసాః- శ్వేతగరుతః॥త్॥-చక్రాఙ్గాః - మానసౌకసః॥స్-పు-బ॥౪- సామాన్యముగాహంసలపేళ్లు. Swan.
రాజహంసాస్తు తే (చఞ్చుచరణై ర్లోహితై స్సితాః). ౨౪౦	రాజహంసః॥పు॥ ౧ - లోహితైః చఞ్చుచరణైః=ఎఱ్ఱనిముక్కుకాళ్లతోఁగూడి, సితాః = తెల్లనై యుండు ఆహంసలపేళ్లు.
(మలినై) ర్మల్లికాఖ్యా (స్తే)	మల్లికాఖ్యః (పా) మల్లికాక్షః ॥పు॥ ౧-మలినైః॥మాసినముక్కు కాళ్లతోఁ గూడి తెల్లనై యుండు హంసలపేరు.
ధార్తరాష్ట్రాః (స్సితేతరైః),	ధార్తరాష్ట్రః॥పు॥౧-సితేతరైః=నల్లనిముక్కు కాళ్లతోఁగూడి తెల్లనై యుండు హంసలపేరు.
శరారిరాటి రాడిశ్చ	శరారిః ఆటిః-ఆడిః॥స్త్రీ॥౩-ఆఁడేలుఅనుపక్షిపేళ్లు.

బలాకా బిసకణ్ఠికా. ౨౪౧. (హంసస్య యోషి.) ద్వరటా	బలాకా-బిసకణ్ఠికా ॥స్త్రీ॥ ౨-తెల్లకొక్కెరపేళ్లు. వరటా ॥స్త్రీ॥ ౧-హంసస్య = హంసయొక్క, యోషిత్ = స్త్రీపేరు. Duck.
(సారసస్యతు)లక్ష్మణా,	లక్ష్మణా(పా)లక్షణా॥స్త్రీ॥ ౧-సారసస్య= బెగ్గురుపక్షియొక్క స్త్రీపేళ్లు.
జతుకాఽజినపత్త్రా స్యా త్పరోష్ణీ తైలపాయికా. ౨౪౨	జతుకా (పా) జతూకా-అజినపత్త్రా ॥స్త్రీ॥ ౨-చీఁకురువాయిపేళ్లు.పరోష్ణీ-తైలపాయికా॥స్త్రీ॥౨ గబ్బిలాయిపేళ్లు.Bat.జతుకాదులు౪-ను పర్యాయపదము లని కొందఱందురు. [పేళ్లు.
చర్వణా మక్షికా నీలీ, సరఘా మధుమక్షికా,	చర్వణా-మక్షికా-నీలీ ॥స్త్రీ॥ ౩-నల్లనియీఁగ సరఘా - మధుమక్షికా ॥స్త్రీ॥ ౨ - జుంటీఁగపేళ్లు. తేనెటీఁగ. Bee. [గొప్పతేనెటీఁగ.
పతఙ్గికా పుత్త్రికా (స్యా) ద్దంశ స్తు వనమక్షికా.	పతఙ్గికా-పుత్త్రికా॥స్త్రీ॥౨ - తెరయీఁగపేళ్లు. దంశః॥పు॥-వనమక్షికా॥స్త్రీ॥౨-అడవియీఁగపేళ్లు
దంశీ (తజ్జాతి రల్పా స్యా)	దంశీ॥స్త్రీ॥౧-అల్పా=అల్పమైన, తజ్జాతిః స్యాత్ =ఆయడవియీఁగలజాతిపేరు. అడవిదోమ.
గణ్డోలీ వరటా (ద్వయోః),	గణ్డోలీ[పా] గన్ధోలీ-వరటా॥స్త్రీ॥ ౨-ఎఱ్ఱతుమ్మెదపేళ్లు - కణుఁదురీఁగ. Wasp.
భృఙ్గారీ చీరుకా చీరీఝిల్లికా చ (సమా ఇమాః).	భృఙ్గారీ-చీరుకా[పా]ఝీరుకా-చీరికా-చీరీఝిల్లికా॥స్త్రీ॥౪-చిమటపేళ్లు. ఈలపురుగును.
(సమౌ) పతఙ్గ శలభౌ	పతఙ్గః-శలభః॥పు॥౨-మిడుతపేళ్లు. [చిపేళ్లు.
ఖద్యోతో జ్యోతిరిఙ్గణః,	ఖద్యోతః-జ్యోతిరిఙ్గణః ॥పు॥ ౨-మిణుఁగురుబూ Butter-fly.
మధువ్రతో మధుకరో మధులిణ్మధుపాలినః. ౨౪౫ ద్విరేఫ పుష్పలిట్భృఙ్గషట్పద భ్రమరాలయః, ఇన్దిన్దిర శ్చఞ్చరీకో రోలమ్బో బమ్భర శ్చ సః. ౨౪౬	మధువ్రతః - మధుకరః - మధులిట్ ॥హ॥- మధుపః - అలీ॥న్॥-ద్విరేఫః - పుష్పలిట్ ॥హ॥- భృఙ్గః - షట్పదః - భ్రమరః - అలిః - ఇన్దిన్దిరః- చఞ్చరీకః - రోలమ్బః-బమ్భరః ॥పు॥ ౧౫ - తుమ్మెదపేళ్లు. ఇన్దిన్దిర శబ్దము మొదలు ౪ అధిక నామములు. Black bee.

మయూరో బర్హిణో బర్హీ నీలకణ్ఠో భుజఙ్గభుక్, శిఖావల శ్శిఖీ కేకీ మేఘనాదానులా స్యపి.

మయూరః-బర్హిణః-బర్హీ||న్||-నీలకణ్ఠః-భుజఙ్గభుక్||జ్||-శిఖావలః-శిఖీ||న్||-కేకీ||న్|| మేఘనాదానులాసీ||న్-పు||౯-నెమలి పేళ్లు. Peacock

కేకా వాణీమయూరస్య

కేకా ||స్త్రీ|| ౧-మయూరస్య వాణీ=నెమలికూఁత పేళ్లు.

సమౌ చన్ద్రక మేచకౌ,

చన్ద్రకః-మేచకః||పు||౨-నెమలిపురి కన్ను పేళ్లు.

శిఖా చూడా

శిఖా-చూడా||స్త్రీ||౨-నెమిలికూఁకటి పేళ్లు.

శిఖణ్డస్తు పిచ్ఛ బర్హే (నపుంసకే). ౨౮౮

శిఖణ్డః||పు||పిచ్ఛమ్ - బర్హమ్||న|| 3 - నెమిలి పురి పేళ్లు. Peacock's Tail.

ఖగే విహఙ్గ విహగ విహఙ్గమ విహాయసః, శకున్తి పక్షి శకుని శకున్త శకున ద్విజాః. ౨౮౯ పతత్త్రి పత్త్రి పతగ పతత్పత్త్రరథాణ్డజాః, నగౌకో వాజి వికర విష్కిర పతత్త్రయః. నీడోద్భవా గరుత్మన్తః పిత్సన్తో నభసఙ్గమాః,

ఖగః - విహఙ్గః - విహగః,- విహఙ్గమః - విహాయః||స్||శకున్తిః - పక్షీ||న్||శకునిః-శకున్తః - శకునః-ద్విజః- పతత్త్రీ||న్||-పత్త్రీ||న్|| పతగః-పతత్||త్||-పత్త్రరథః-అణ్డజః-నగౌకాః||స్|| - వాజీ||న్|| వికిరః-విః-విష్కిరః-పతత్త్రిః - నీడోద్భవః - గరుత్మాన్||త్||-పిత్సన్||త్|| - నభసఙ్గమః ||పు|| ౨౭-సామాన్యముగాఁ బక్షుల పేళ్లు. Bird.

(తేషాం విశేషా) హారీతో మద్గుః కారణ్డవః ప్లవః.) ౨౯౧. తిత్తిరిః కుక్కుభో లావో జీవంజీవ శ్చకోరకః, కోయష్టిక ష్టిట్టిభకో వర్తకో వర్తికాదయః. ౨౯౨

హారీతః||పు||=పచ్చనిపిట్టమద్గుః ||పు||=నీరుకాకి కారణ్డవః||పు||=కన్నె లేడు. ప్లవః||పు||=నీరుకోడి. తిత్తిరిః||పు||=తీతువు. కుక్కుభః||పు||- బెళగువ్వ. లావః||పు||=లావుక. జీవంజీవః ||పు||=వన్నె పులుఁగు. చకోరకః||పు||=వెన్నెలపులుఁగు. కోయష్టికః ||పు||=చీఁకుకొక్కెర,గుడ్డికొంగ. టిట్టిభకః||పు||= లకుముకిపిట్ట. వర్తకః||పు||=వెలిచెపిట్ట, దొట్లపులుఁగు,వర్తికా||స్త్రీ|| మాలవల్లంకి||ఈ౧౩-శబ్దములును, తేషాం విశేషాః=ఆపక్షులలో భేదములు. ఇచటఁ గొందఱు జీవంజీవచకోరకశబ్దములు

పర్యాయములనియు, వర్తకశబ్దమును స్త్రీలింగముగా పఠించి వర్తకావర్తికాశబ్దములు పర్యాయము లనియుం జెప్పిరి.

గరుత్పక్ష చ్ఛదాః పత్త్రం పతత్త్రం చ తనూరుహమ్,

గరుత్-పక్షః-ఛదః ||పు||-పత్త్రమ్-పతత్త్రమ్-తనూరుహమ్||న||౬-ఱెక్కల పేళ్లు. Wing.

(స్త్రీ) పక్షతిః పక్షమూలం

పక్షతిః||స్త్రీ||పక్షమూలమ్||న||౨-ఱెక్కల మొదటి పేళ్లు. Root of the wing.

చఞ్చు స్త్రోటి (రుభే స్త్రియౌ). ౨౯౩

చఞ్చుః-త్రోటిః||స్త్రీ||౨-పక్షిముక్కు పేళ్లు. Beak.

ప్రడీ నోడ్డీన సణ్డీనా (న్యేతాః ఖగగతిక్రియాః),

ప్రడీనమ్||న||=ఎగయుట. ఉడ్డీనమ్||న||=పాఱుట. సణ్డీనమ్||న||=వ్రాలుట. ఏతాః=ఇవి, 3-ను, ఖగగతిక్రియాః=పక్షులగతిభేదములు.

పేశీ కోశో (ద్విహీనే)ఽణ్డం

పేశీ||స్త్రీ||-కోశః||పు||-అణ్డమ్||న|| 3 - గ్రుడ్లు పేళ్లు. పేశీకోశః=ఒకపదమని కొందఱు. Egg.

కులాయో నీడ (మస్త్రియామ్). ౨౯౪

కులాయః ||పు||-నీడమ్||పు||౨ - పక్షిగూఁటి పేళ్లు. Nest.

పోతః పాకోఽర్భకో డిమ్భః పృథుక శ్శాబక శ్శిశుః,

పోతః-పాకః - అర్భకః-డిమ్భః - పృథుకః-శాబకః-శిశుః||పు|| ౭-సామాన్యముగా శిశువు పేళ్లు.

(స్త్రీపుంసౌ) మిథునం ద్వన్ద్వం

మిథునమ్ - ద్వన్ద్వమ్||న||౨ - స్త్రీపురుషుల జంట పేళ్లు. Couple.

యుగ్మం తు యుగళం యుగమ్. ౨౯౫

యుగ్మమ్-యుగళమ్-యుగమ్ ||న|| 3-జంట పేళ్లు. Pair or Brace.

సమూహనివహవ్యూహ సన్దోహ విసర వ్రజాః, స్తోమౌఘ నికర వ్రాత వార సఙ్ఘాత సఞ్చయాః ౨౯౬. సము

సమూహః - నివహః-వ్యూహః - సన్దోహః-విసరః-వ్రజః - స్తోమః-ఓఘః - నికరః - వ్రాతః-వారః-సఙ్ఘాతః - సఞ్చయః - సముదాయః-సముదయః - సమవాయః-చయః - గణః ||పు||-సంహతిః||స్త్రీ||-బృన్దమ్ - నికురమ్బమ్-కదమ్బకమ్ ||న||

దాయ స్సముదయ స్స
మవాయశ్చయో గణః,
(స్త్రియాంతు) సంహతి
ర్బృన్దం నికురుమ్బం క
దమ్బకమ్. ౨౫౮
(బృన్దభేదా)
(స్సమై) ర్వర్గః
సఙ్ఘ సార్థౌతు (జన్తు
భిః),
(సజాతీయైః) కులం
యూథం (తిరశ్చాం
పున్నపుంసకమ్.) ౨౫౯
(పశూనాం) సమజో౽
(న్యేషాం) సమాజో౽
(థ సధర్మిణామ్), స్యా
న్నికాయః
పుఞ్జ రాశీ తూత్కరః
కూట (మస్త్రియామ్).
కాపోత శౌక మా
యూర తైత్తిరాదీని(త
ద్గణే),

౨౨-గుంపు పేళ్లు. **Flock or Multitude.**

[విశేషముల పేళ్లు.
బృన్దభేదాః=ఇఁకఁ జెప్పఁబడునవి సమూహ వర్గః||పుం||౧-సమైః=ఒకతీరువస్తువులగుంపు పేరు.
సఙ్ఘః-సార్థః||పుం||౨-జన్తుభిః=ప్రాణిసమూహముల పేళ్లు. [ప్రాణిసమూహము పేరు.
కులమ్||న||౧-సజాతీయైః=సజాతీయములైన
యూథమ్||పు||౧-తిరశ్చామ్ = తిర్యగ్జంతు సమూహము పేరు. [పేరు.
సమజః||పుం||౧-పశూనామ్ = పశువులమంద
సమాజః ||పుం||౧-అన్యేషామ్=పశువులకంటె నన్యమయినవానియొక్క గుంపు పేరు.
నికాయః ||పుం|| ౧-సధర్మిణామ్ = ఒక్కవిధమయిన నడకగలవారియొక్క గుంపు పేరు.
పుఞ్జః-రాశిః-ఉత్కరః ||పుం||-కూటమ్||పు||౪-ధాన్యాదిసమూహము పేళ్లు.
కాపోతమ్||న||=పావురములగుంపు. శౌకమ్||న||=చిలుకలగుంపు. మాయూరమ్||న|| = నెమిళ్ల గుంపు. తైత్తిరమ్||న||-తీతువులగుంపు. ఆదిపదము చేత మఱియు, తద్గణే=ఆయాగుంపున కీలాగున తెలియునది.

గృహాసక్తాః పక్షిమృ
గా) శ్ఛేకాః స్యు ర్గృ
హ్యకా శ్చ తే. ౨౬౦
ఇతి సింహాదివర్గః.

ఛేకాః[పా]సేకాః - గృహ్యకాః||పుం||౨-గృహాసక్తాః = పెంచఁబడినయిల్లుమరగిన, పక్షిమృగాః=పక్షులకును మృగములకును పేళ్లు.

సింహము మొదలైనవానితోఁ జేరిన
పదసమూహము ముగిసెను.

మనుష్యా మానుషా
మర్త్యా మనుజా మాన
వా నరాః, స్యుః పు
మాంసః పఞ్చజనాః పు
రుషాః పూరుషా నరః.
స్త్రీ యోషి దబలా
యోషా నారీ సీమన్తినీ
వధూః, ప్రతీపదర్శినీ వా
మా వనితా మహిళా
(తథా). ౨౬౨
(విశేషా స్త్వ) ఙ్గనా
భీరూః కామినీ వామ
లోచనా, ప్రమదా భా
వినీ కాన్తా లలనా చ ని
తమ్బినీ. ౨౬౩. సున్దరీ
రమణీ రామా

మనుష్యః-మానుషః-మర్త్యః-మనుజః-మానవః-నరః - పుమాన్ ||స్||-పఞ్చజనః-పురుషః - పూరుషః-నా||ఋ-పుం|| ౧౧-మనుష్యుల పేళ్లు.
Man, Mankind.

స్త్రీ-యోషిత్ (ప) యోషితా||ఆ||అబలా-యోషా (పా) జోషా-నారీ-సీమన్తినీ-వధూః-ప్రతీపదర్శినీ-వామా-వనితా-మహిళా ||స్త్రీ|| ౧౧-సామాన్యముగా స్త్రీల పేళ్లు. **Woman.**

అఙ్గనా=మంచిఅవయవములుగలది. భీరూః=భయముగలది. కామినీ=మిగులఁగామముగలది. వామలోచనా=మంచికన్నులుగలది. ప్రమదా=మిక్కిలిమదముగలది. భావినీ=శృంగారచేష్టగలది. (పా) మానినీ=ప్రణయకోపముగలది. కాన్తా=మిక్కిలిచక్కనిది. లలనా = వేడుకకలది నితమ్బినీ=గొప్పపిఱుఁదులుగలది సున్దరీ=రూపలావణ్యముగలది. రమణీ=నాయకుని రమింపఁజేయునది. రామా-గీతకళాదులు నేర్చి రమించునది ||స్త్రీ|| ౧౨-విశేషాః=స్త్రీవిశేషముల పేళ్లు.

కోపనా (సైవ) భామినీ,
వరారోహా మత్తకాశి
న్యుత్తమా వరవర్ణినీ.

కోపనా-భామినీ ||స్త్రీ|| ౨-కోపముగల స్త్రీ పేళ్లు.
వరారోహా-మత్తకాశినీ(పా)మత్తకాసినీ - ఉత్తమా-వరవర్ణినీ||స్త్రీ||౪-ఉత్తమస్త్రీ పేళ్లు.

(కృతాభిషేకా) మ
హిషీ
భోగిన్యో౽న్యా (నృప
స్త్రియః),
పత్నీ పాణిగృహీతీచ
ద్వితీయా సహధర్మిణీ.

మహిషీ||స్త్రీ||౧-కృతాభిషేకా = రాజుపట్టపుదేవి పేరు. **Queen.**
భోగిన్యః||స్త్రీ||౧-అన్యాః నృపస్త్రియః = పట్టపుదేవికంటెఁ దక్కినరాజస్త్రీల పేరు.
పత్నీ-పాణిగృహీతీ-ద్వితీయా-సహధర్మిణీ - భార్యా-జాయా||స్త్రీ|| - దారాః ||పుం-బ|| ౮-అగ్ని

౨౬౫. భార్యాజాయా (ఽథ పుంభూమ్ని) దారాః	సాక్షికముగా వివాహము చేసికొన్న దాని పేళ్లు. మొదటి ౪-ను యజ్ఞాధికారముగల పెండ్లామునకును, తక్కిన ౩-ను సామాన్యమయిన పెండ్లామునకును పేళ్లని కొందఱందురు. **Wife.**
(స్యాత్తు) కుటుమ్బినీ, పురన్ధ్రీ	కుటుమ్బినీ-పురన్ధ్రీ ॥సీ॥౨ - పుత్త్రభృత్యాది కుటుంబముగల స్త్రీ పేళ్లు. **Matron.**
సుచరిత్రా తు సతీ సాధ్వీ పతివ్రతా. ౨౬౬	సుచరిత్రా- సతీ - సాధ్వీ - పతివ్రతా॥సీ॥౪-పతివ్రత పేళ్లు. **Chaste wife.**
కృతసాపత్నికాఽధ్యూఢాఽధివిన్నాఽ	కృతసాపత్నికా-అధ్యూఢా-అధివిన్నా ॥సీ॥ ౩-పెద్ద పెండ్లాము పేళ్లు. **First wife.**
థ స్వయంవరా, పతింవరా చ వర్యాఽ	స్వయంవరా-పతింవరా-వర్యా ॥సీ॥ ౩-తనంతటనే మగని వరించు స్త్రీ పేళ్లు. **Bride.**
థ కులస్త్రీ కులపాలికా. ౨౬౭	కులస్త్రీ-కులపాలికా ॥సీ॥ ౨-వ్యభిచారములేమి చేత కులమును కాపాడుకొను స్త్రీ పేళ్లు.
కన్యా కుమారీ	కన్యా-కుమారీ ॥సీ॥ ౨ - మొదటివయసున నున్న పెండ్లికానిపడుచు పేళ్లు. **Virgin.**
గౌరీ తు నగ్నికాఽనాగతార్తవా,	గౌరీ-నగ్నికా-అనాగతార్తవా॥సీ॥౩ - సమర్త్తాడని పడుచు పేళ్లు. **Girl.**
(స్యా) న్మధ్యమా దృష్టరజా	మధ్యమా-దృష్టరజాః॥ స-సీ॥ ౨-క్రొత్తగా సమర్త్తాడిన పడుచు పేళ్లు.
స్తరుణీ యువతి (స్సమే).	తరుణీ (పా) తలునీ-యువతిః ॥సీ॥౨-జవ్వని పేళ్లు. ౩౦ ఏండ్లకు లోఁబడినవయస్సుగలది.
(సమా)స్స్నుషా జనీ వధ్వ	స్నుషా-జనీ-వధూః॥సీ॥౩-కోడలి పేళ్లు. **Daughter-in-Law.**
శ్చిరణ్టీ తు సువాసినీ,	చిరణ్టీ-సువాసినీ (పా) స్వవాసినీ ॥సీ॥ ౨-పేరంటాలి పేళ్లు. స్వవాసినీ యనుపాఠమునందుఁ బుట్టినింటనున్న స్త్రీ పేళ్లు.
ఇచ్ఛావతీ కాముకా (స్యా)	ఇచ్ఛావతీ-కాముకా॥సీ॥౨ - ధనాదులయందు ఆశగల స్త్రీ పేళ్లు. **Covetous lady.**

ద్వృషస్యన్తీ తు కాముకీ. ౨౬౯	వృషస్యన్తీ-కాముకీ ॥సీ॥ ౨- రతియందాశగల స్త్రీ పేళ్లు. **Lustful woman.**
(కాన్తార్థినీ తు యా యాతి సఙ్కేతం సా)ఽభిసారికా,	అభిసారికా-॥సీ॥౧-కాన్తార్థినీ=పురుషునిఁగోరినదై, సఙ్కేతమ్=సంకేతస్థలమునుగూర్చి, యాయాతి సా=పోవుచున్న స్త్రీ పేరు.
పుంశ్చలీ ధర్షణీ బన్ధక్యసతీ కులటేత్వరీ. స్వైరిణీ పాంసులాఽ	పుంశ్చలీ - ధర్షణీ (పా) చర్షణీ-బన్ధకీ - అసతీ - కులటా-ఇత్వరీ-స్వైరిణీ పాంసులా॥సీ॥౮- ఱంకులాడి పేళ్లు. **Unchaste woman.**
(థస్యా) దశిశ్వీ (శిశునా వినా),	అశిశ్వీ॥సీ॥౧-శిశునా వినా=బిడ్డలులేనిస్త్రీ
అవీరా (నిష్పతిసుతా)	అవీరా॥సీ॥౧ నిష్పతిసుతా = మగఁడునుబిడ్డలును లేని స్త్రీ పేరు
విశ్వస్తా విధవే (సమే).	విశ్వస్తాః-విధవా॥సీ॥ ౨- పెనిమిటిలేని స్త్రీ పేళ్లు.
ఆలిః స్సఖీ వయస్యా చ	ఆలిః-సఖీ-వయస్యా-॥సీ॥ ౩ - చెలికత్తె పేళ్లు.
పతిపత్నీ సభర్తృకా,	పతిపత్నీ-సభర్తృకా-॥సీ॥ ౨-మగనాలి పేళ్లు.
వృద్ధా పలిక్నీ	వృద్ధా-పలిక్నీ ॥సీ॥౨.ముదిసిన స్త్రీ పేళ్లు.
ప్రాజ్ఞీ తు ప్రజ్ఞా	ప్రాజ్ఞీ-ప్రజ్ఞా॥సీ॥ ౨లౌకికవ్యవహారమునందు మిక్కిలియెఱుకగల స్త్రీ పేళ్లు.
ప్రాజ్ఞా తు ధీమతీ.	ప్రాజ్ఞా-ధీమతీ ॥సీ॥ ౨ - ఎక్కువ బుద్ధిగల [స్త్రీ పేళ్లు.
శూద్రీ (శూద్రస్య భార్యా స్యా)	శూద్రీ॥సీ॥౧-శూద్రస్యభార్యా=శూద్రజాతిది కానిదైనను శూద్రుని పెండ్లాము పేరు.
చ్ఛూద్రా (తజ్జాతి రజ్గనా),	శూద్రా ॥సీ॥ ౧-తజ్జాతిః-అఙ్గనా=శూద్రజాతియందుఁబుట్టి శూద్రునికిఁగానీ మఱియొకనికిఁగానీ పెండ్లామయిన స్త్రీ పేరు.
ఆభీరీ తు మహాశూద్రీ (జాతిపుంయోగయోస్సమే). ౨౭౦	ఆభీరీ-మహాశూద్రీ. ॥సీ॥౨ జాతిపుంయోగయోః సమే = గొల్లజాతిస్త్రీకిని గొల్లని పెండ్లామునకును పేళ్లు. **Milk-maid.**
అర్యాణీ (స్వయ) మర్యా (స్యాత్)	అర్యాణీ-అర్యా॥సీ॥౨ కోమటిజాతియందుఁ బుట్టికోమటికిఁగానీమఱియొకనికిఁగానీ పెండ్లామయిన స్త్రీ పేరు. **Vaisya lady.**

క్షత్త్రియా క్షత్త్రియాణ్యపి,	క్షత్త్రియా-క్షత్త్రియాణీ ॥సీ॥ ౨-క్షత్త్రియ జాతియందుఁబుట్టి క్షత్త్రియునికిఁగానీ మఱియొకనికిఁగానీ పెండ్లామయిన స్త్రీపేళ్లు.
ఉపాధ్యాయా ప్యుపాధ్యాయీ	ఉపాధ్యాయా ఉపాధ్యాయీ॥సీ॥ ౨-తనంతటనే చదువుచెప్పెడి స్త్రీపేరు.
(స్యా)దాచార్యా౽(పి చ స్వతః) ౨౭౪	ఆచార్యా॥సీ॥ ౧-స్వతః=తనంతటనే మంత్రవ్యాఖ్యానముచేసెడి స్త్రీపేరు.
ఆచార్యానీ (తు పుంయోగే)	ఆచార్యానీ॥సీ॥౧-తానుమూఢురాలైనను, పుంయోగే=ఆచార్యునిపెండ్లామైనస్త్రీపేరు.
(స్యా) దర్యీ	అర్యీ॥సీ॥౧-తాను శూద్రదియయినను కోమటివానిపెండ్లాముపేరు. Vaisya wife.
(క్షత్త్రియీ) తథా,	క్షత్త్రియీ ॥సీ॥ ౧-తాను వైశ్యురాలయినను క్షత్త్రియుని పెండ్లాముపేరు.
ఉపాధ్యాయాన్యుపాధ్యాయీ	ఉపాధ్యాయానీ-ఉపాధ్యాయీ ॥సీ॥౨-ఉపాధ్యాయుని పెండ్లాముపేళ్లు. Tutor's wife.
పోటా (స్త్రీపుంసలక్షణా),	పోటా॥సీ॥ ౧ - స్త్రీపుంసలక్షణా=స్త్రీపురుషలక్షణములు(మీసలు)గలస్త్రీపేరు. [ముపేళ్లు.
వీరపత్నీ వీరభార్యా వీరమాతా తు వీరసూః,	వీరపత్నీ-వీరభార్యా ॥సీ॥ ౨-వీరుని పెండ్లా వీరమాతా॥ఋ॥వీరసూః ॥సీ॥౨-వీరునితల్లిపేళ్లు.
జాతాపత్యా ప్రజాతా చ ప్రసూతా చ ప్రసూతికా. ౨౭౬	జాతాపత్యా-ప్రజాతా - ప్రసూతా - ప్రసూతికా (ప) ప్రసూతకా ॥సీ॥ ౪-బిడ్డలు గనుదానిపేళ్లు.
(స్త్రీ) నగ్నికా కోటవీ (స్యా)	నగ్నికా-కోటవీ ॥సీ॥ ౨-దిసమొలతో సుండు స్త్రీపేళ్లు. Naked women.
ద్దూతీసంచారికే (సమే),	దూతీ-సంచారికా॥సీ॥ ౨-దూతికపేళ్లు.
కాత్యాయ (న్యర్ధవృద్ధా యా కాషాయవసనా౽ధవా) ౨౭౭	కాత్యాయనీ ॥సీ॥ ౧-యా అర్ధవృద్ధా=సగముముదిసి, కాషాయవసనా=కావిచీరకట్టి, అధవా=విధవయైయున్న స్త్రీపేరు
సైరన్ధ్రీ (పరవేశ్మస్థా	సైరన్ధ్రీ ॥సీ॥ ౧-స్వవశా = స్వతంత్రురాలై,

స్వవశా శిల్పకారికా),	పరవేశ్మస్థా=పరగృహమునసుండి, శిల్పకారికా=గంధలేపనతిలకనిర్మాణాదులగు పనులు చేయు స్త్రీపేరు.
అసిక్నీ (స్యా దవృద్ధా యా ప్రేష్యా౽_న్తః పుర చారిణీ. ౨౭౮	అసిక్నీ ॥సీ॥౧-అవృద్ధా=ముదుసలిదిగాక, ప్రేష్యా=రాజస్త్రీలుచెప్పినపని చేయుచు,అన్తఃపుర చారిణీ=అంతఃపురమునసుండు స్త్రీపేరు.
వారస్త్రీ గణికా వేశ్యా రూపాజీవా౽	వారస్త్రీ-గణికా-వేశ్యా - రూపాజీవా ॥సీ॥ ౪-లంజెపేళ్లు. Harlot.
(థ సా జనైః, సత్కృతా) వారముఖ్యా(స్యా)	వారముఖ్యా॥సీ॥ ౧-జనైః = జనులచేత, సత్కృతా=సత్కరింపఁబడిన, సా=ఆలంజెపేరు.
త్కుట్టనీ శమ్భలీ (సమే). ౨౭౯	కుట్టనీ శమ్భలీ(పా) సమ్భలీ॥సీ॥౨-కుంటెనకత్తెపేళ్లు. లంజెను విటునికిఁదార్చునది. Pimp.
విప్రశ్నికాత్వీక్షణికా దైవజ్ఞా౽	విప్రశ్నికా-ఈక్షణికా - దైవజ్ఞా॥సీ॥ 3 - వేల్పులసానిపేళ్లు. శుభాశుభములను దెలిసినది.
థ రజస్వలా, స్త్రీధర్మిణ్యవి రాత్రేయీ మలినీ పుష్పవత్యపి. ఋతుమత్య ప్యుదక్యాపి	రజస్వలా-స్త్రీధర్మిణీ - అవిః - ఆత్రేయీ-మలినీ-పుష్పవతీ-ఋతుమతీ-ఉదక్యా॥సీ॥ ౮ - ముట్టయిన స్త్రీపేళ్లు. Woman in her course.
(స్యా)ద్రజః పుష్పమార్తవమ్.	రజః॥న॥పుష్పమ్-ఆర్తవమ్॥న॥ 3-ముట్టు నెత్తురుపేళ్లు. The Courses.
శ్రద్ధాళు ర్దోహదవతీ	శ్రద్ధాళుః-దోహదవతీ॥సీ॥ ౨-గర్భవశమున మంచివస్తువులనుగోరు స్త్రీపేళ్లు. వేవిళ్లుగలది.
నిష్కలా విగతార్తవా. ౨౮౧	నిష్కలా(ప) నిష్కలీ-విగతార్తవా॥సీ॥౨ - ముట్లుడిగిన స్త్రీపేళ్లు.
ఆపన్నసత్త్వా (స్యా) ద్గుర్విణ్యన్తర్వత్నీ చ గర్భిణీ,	ఆపన్నసత్త్వా-గుర్విణీ-అన్తర్వత్నీ - గర్భిణీ ॥సీ॥ ౪ - గర్భిణీస్త్రీపేళ్లు. ఇచట ఆపన్నసత్త్వా గుర్వీ స్యాత్-అనియు పాఠము గలదు.
(గణికాదేస్తు) గాణిక్యం గార్భిణం యౌవతం	గాణిక్యమ్-గార్భిణమ్-యౌవతమ్(ప)యౌవనమ్॥న॥ 3-గణికాదేః గణే = వరుసగా గణికా

(గణే). ౨౮-౨

సమూహమునకును గర్భిణీసమూహమునకును యువతీసమూహమునకును పేళ్లు.

పునర్భూర్దిధిషూః (రూఢా ద్విః)

పునర్భూః-దిధిషూః॥స్త్రీ॥ ౨-ద్విః=రెండుమార్లు, ఊఢా=పెండ్లాడిన స్త్రీ పేళ్లు. [పేరు.

(స్తస్యా)దిధిషూః (పతిః)

దిధిషూః ॥పు॥ ౧-తస్యాఃపతిః = దానిమగని

(స తు ద్విజోఽ) గ్రేదిధిషూః సైవ యస్య కుటుమ్బినీ). ౨౮ 3

అగ్రేదిధిషూః ॥పు॥౧-సా=ఆమారుమనువుది, యస్య=ఎవనికి, కుటుమ్బినీ=భార్యగానుండునో, సతుద్విజః=ఆబ్రాహ్మణునిపేరు. ద్విజశబ్దమనావశ్యకము

కానీనః కన్యకాజాత స్సుతోఽ)

కానీనః॥౧-కన్యకాజాతః సుతః=పెండ్లికాని పడుచుకొడుకు పేరు. Virgin's son.

ఽథ సుభగాసుతః, సౌభాగినేయః

సుభగాసుతః-సౌభాగినేయః॥పు॥ ౨-భాగ్యవంతురాలి కొడుకు పేళ్లు.

(స్యా) త్పారస్త్రైణేయ (స్తు పరస్త్రియాః),

పారస్త్రైణేయః ॥పు॥ ౧-పరస్త్రియాః=పరస్త్రీకిఁ బుట్టిన కొడుకుపేరు.

పైతృష్వసేయః (స్యాత్) పైతృష్వస్రీయ శ్చ పితృష్వసుః),

పైతృష్వసేయః-పైతృష్వస్రీయః॥పు॥ ౨-పితృష్వసుః=తండ్రితోఁబుట్టినదానికొడుకుపేళ్లు. మేనత్తకొడుకు Paternal aunt's son.

(సుతో మాతృష్వసు శ్చైవం)

మాతృష్వసు స్సుతశ్చైవమ్=తల్లితోఁబుట్టినదానికొడుకును ఇట్లే 'మాతృష్వసేయః, మాతృష్వస్రీయః' అనఁబడును.

వైమాత్రేయో విమాతృజః. ౨౮౫

వైమాత్రేయః = విమాతృజః ॥పు॥ ౨-సవతితల్లికొడుకు పేళ్లు. Step-mother's son.

అథ బాన్ధకినేయ (స్స్యా) ద్బన్ధుల శ్చాసతీసుతః, కౌలటేయః కౌలటేరో (భిక్షుకీ తు సతీ యది తదా) కౌలటినేయోఽ(స్యాః) కౌలటేయోఽ

బాన్ధకినేయః - బన్ధులః - అసతీసుతః - కౌలటేయః - కౌలటేరః ॥పు॥ ౫-అంకులాండికొడుకు పేళ్లు. Bastard.

కౌలటినేయః-కౌలటేయః ॥పు॥ ౨-సతీ=పతివ్రతయై,భిక్షుకీయది=భిక్షార్థముగాగృహములనుగూర్చి సంచారముచేయు, అస్యాః = ఈమె

(పిచాత్మజః),

యొక్క, ఆత్మజోఽపి=కొడుకునకును పేళ్లు.

ఆత్మజ స్తనయ స్సూను స్సుతః పుత్త్రః

ఆత్మజః-తనయః-సూనుః - సుతః-పుత్త్రః॥పు॥ ౫ కొడుకు పేళ్లు. Son.

(స్త్రియాం త్వమీ. ౨౮౭. ఆహు ర్దుహితరం సర్వే)

అమీసర్వే=ఈ౫ను, స్త్రియామ్=స్త్రీలింగమందునువర్తించి, దుహితరమాహుః=కూతుపేళ్లగును. అపుడు, 'ఆత్మజా-తనయా-సూనుః-సుతా-పుత్త్రీ,' అని రూపంబులు. Daughter.

ఉపత్యం తోకం (తయో స్సమే),

అపత్యమ్ - తోకమ్॥న॥౨-తయోః=కొడుకునకును కూతునకును,సమే=సమానమైనపేళ్లు.

(స్వజాతే) త్వౌరసౌ రస్యౌ

ఔరసః-ఔరస్యః॥పు॥౨-స్వజాతే=సవర్ణవివాహస్త్రీయందుఁ దనవలనఁబుట్టిన కొడుకుపేళ్లు.

తాత స్తు జనకః పితా.

తాతః-జనకః-పితా॥ఋ-పు॥ 3-తండ్రి పేళ్లు.

జనయిత్రీ ప్రసూ ర్మాతా జననీ

జనయిత్రీ-ప్రసూః-మాతా॥ఋ॥-జననీ ॥స్త్రీ॥ ౪-తల్లి పేళ్లు. Mother.

భగినీ స్వసా,

భగినీ-స్వసా॥ఋ-॥స్త్రీ॥౨-తోఁబుట్టినదాని పేళ్లు.

ననన్దా తు (స్వసా పత్యు)

ననన్దా[పా]ననాన్దా॥ఋ-స్త్రీ॥౧-పత్యుః = మగనికి, స్వసా=తోఁబుట్టినదాని పేరు. ఆఁడుబిడ్డ.

ర్నప్త్రీ పౌత్త్రీ (సుతాత్మజా.) ౨౮౯

నప్త్రీ [పా] నప్తా॥ఋ - పౌత్త్రీ॥స్త్రీ॥౨-సుతాత్మజా=కొడుకుకూఁతునకును, కూఁతుకూఁతునకును పేళ్లు. మనుమరాలు, Grand-daughter.

భార్యాస్తు (భ్రాతృవర్గస్య) యాతరః (స్యుః పరస్పరమ్),

యాతరః॥ ఋ-స్త్రీ-బ॥ భ్రాతృవర్గస్య=తోడఁబుట్టినవారియొక్క,భార్యాస్తు=పెండ్లాలు, పరస్పరమ్=తమలోఁదమకు పేరు. తోడికోడండ్రు.

ప్రజావతీ భ్రాతృజాయా

ప్రజావతీ - భ్రాతృజాయా ॥స్త్రీ॥ ౧-తోడఁబుట్టినవాని పెండ్లాము పేళ్లు. అన్న పెండ్లామని కొందరు.

మాతులానీ తు మాతులీ. ౨౯౦

మాతులానీ - మాతులీ॥స్త్రీ॥౨-మేనమామ పెండ్లాము పేళ్లు. Maternal uncle's wife.

(పతిపత్న్యోః ప్రసూః) శ్వశ్రూః

శ్వశ్రూః ॥స్త్రీ॥౧ - పతిపత్న్యోః ప్రసూః = మగనితల్లికిని ఆలితల్లికిని పేరు. అత్త.

శ్వశుర (స్తు పితా త యోః),

శ్వశురః॥పు॥తయోఃపితా=మగనితండ్రికిని, ఆలితండ్రికిని పేరు. మామ. Father-in-law.

(పితు ర్భ్రాతా) పితృవ్య (స్స్యాత్)

పితృవ్యః ॥పు॥౧-పితుర్భ్రాతా=తండ్రితోఁ బుట్టినవాని పేరు. పెత్తండ్రియుఁ,బినతండ్రియు.

(మాతు ర్భ్రాతాతు) మాతులః. ౨౯౧

మాతులః॥పు॥౧-మాతుర్భ్రాతా=తల్లితోఁ బుట్టినవాని పేరు. మేనమామ. Uncle.

స్యాలా (స్స్యు ర్భ్రాతరః పత్న్యాః)

స్యాలాః [పా] శ్యాలాః॥పు॥-బ॥౧.పత్న్యాః భ్రాతరః = పెండ్లాముతోఁ బుట్టినవారి పేరు. బావమఱఁదులు. Wife's brother.

(స్వామినో) దేవృ దేవరౌ,

దేవా॥ఋ-దేవరః॥పు॥౨-స్వామినః= పెనిమిటి తోఁబుట్టినవారి పేళ్లు. బావలును,మఱఁదులును.

స్వస్రీయో భాగినేయ స్స్యాత్

స్వస్రీయః-భాగినేయః ॥పు॥౨-తోడఁబుట్టిన దానికొడుకు పేళ్లు. మేనల్లుఁడు. Nephew.

జామాతా (దుహితుః పతిః). ౨౯౨

జామాతా ॥పు.ఋ॥ ౧ - దుహితుఃపతిః = కూఁతుమగని పేరు. అల్లుఁడు. Son-in-law

పితామహః (పితృపితా)

పితామహః॥పు॥౧-పితృపితా=తండ్రితండ్రి. తాత. Grand-father.

(తత్పితా) ప్రపితామహః,

ప్రపితామహః ॥పు॥౧-తత్పితా = తాతతండ్రి. ముత్తాత.

(మాతు ర్మాతామహా ద్యేవం)

ఏవమ్=ఇట్లే, మాతుర్మాతామహాది = తల్లి తండ్రి తాతలువరుసగామాతామహః, ప్రమాతామహః=అనఁబడుదురు. ఇవి ॥పు॥

సపిణ్డా స్తు సనాభయః. ౨౯౩

సపిణ్డాః-సనాభిః ॥పు॥౨-ఏడుతరములకు లోఁబడినజ్ఞాతులపేళ్లు. Kinsmen.

సమానోదర్య సోదర్య సగర్భ్య సహజా (స్సమాః),

సమానోదర్యః-సోదర్యః-సగర్భ్యః - సహజః ॥పు॥ ౪-ఒకతల్లికొడుకులపేళ్లు. Brother.

సగోత్ర బాన్ధవ జ్ఞాతిబన్ధు స్వస్వజనా (స్సమాః).

సగోత్రః - బాన్ధవః-జ్ఞాతిః-బన్ధుః-స్వః-స్వజనః ॥పు॥౬-ఒకగోత్రముగల జ్ఞాతులపేళ్లు.

జ్ఞాతేయం బన్ధుతా (తేషాం క్రమా ద్భావ సమూహ యోః),

జ్ఞాతేయమ్॥న॥౧-బన్ధుతా॥స్త్రీ॥ ౧-ఈ రెండును, క్రమాత్ = వరుసగా, తేషాంభావసమూహయోః=జ్ఞాతిభావమునకును బంధుసమూహమునకును పేళ్లు. జ్ఞాతిభావమనఁగా చుట్టఱికము.

ధవః ప్రియః పతి ర్భర్తా

ధవః-ప్రియః-పతిః-భర్తా॥ఋ॥పు॥ రమగని పేళ్లు.

జారస్తూపపతి (స్సమౌ).

జారః-ఉపపతిః ॥పు॥౨-అంకుమగని పేళ్లు.

(అమృతే జారజః) కుణ్డో

కుణ్డః ॥పు॥౧-అమృతే=మగఁడుజీవించియుండఁగా, జారజః=అంకుమగనికిఁ బుట్టినకొడుకు.

(మృతే భర్తరి) గోళకః,

గోళకః॥పు॥౧-భర్తరిమృతే = మగఁడు చనిపోయినవెనుక అంకుమగనికిఁ బుట్టినకొడుకు.

భ్రాత్రీయో భ్రాతృజో

భ్రాత్రీయః-భ్రాతృజః ॥పు॥౨-తోడఁబుట్టినవానికొడుకుపేళ్లు. Brother's son.

(భ్రాతృ భగిన్యౌ) భ్రాతరౌ (పుభౌ). ౨౯౪

భ్రాతా ॥ఋ-పు॥౧ భ్రాతృభగిన్యౌఉభౌ = తోడఁబుట్టినయన్న చెల్లెండ్రకుఁగాని,తమ్ముఁడు అక్కలకుఁగాని పేరు. Brother and Sister.

మాతాపితరౌ పితరౌ మాతరపితరౌ ప్రసూజనయితారౌ,

మాతాపితరౌ॥ఋ॥-పితరౌ ॥ఋ॥-మాతరపితరౌ॥అ॥ [ప] మాతరపితరౌ॥ఋ॥-ప్రసూజనయితారౌ॥ఋ-పు-ద్వి॥ర-తల్లిదండ్రులపేళ్లు.

శ్వశ్రూశ్వశురౌ శ్వశురౌ

శ్వశ్రూశ్వశురౌ - శ్వశురౌ ॥పు ద్వి॥ ౨-అత్తమామలపేళ్లు.

పుత్రౌ (పుత్రశ్చ దుహితాచ). ౨౯౫

పుత్రౌ ॥పు-ద్వి॥ ౧-పుత్రశ్చ దుహితాచ = కొడుకునకును కూఁతునకును పేళ్లు.

దమ్పతీ జమ్పతీ జాయాపతీ భార్యాపతీ(చ తౌ),

దమ్పతీ-జమ్పతీ - జాయాపతీ - భార్యాపతీ ॥పు-ద్వి॥ర-ఆలుమగలపేళ్లు. Couple.

గర్భాశయో జరాయుః పుం స్యుల్బంచ కలలో (ఽస్త్రియామ్). ౨౯౬

గర్భాశయః-జరాయుః॥ఉ॥[ప]జరాయుః॥స్-పు॥౨-గర్భముచుట్టుకొనియున్న మావి పేళ్లు.

ఉల్బమ్॥న॥-కలలః॥ప్న॥౨-శుక్లశోణితములు గూడిన పిండము పేళ్లు. ర-ను మావి పేళ్లని కొందఱు. [పేళ్లు.

సూతిమాసో వైజననో

సూతిమాసః-వైజననః॥పు॥౨ - బిడ్డగను నెల

గర్భో భ్రూణ (ఇమౌ సమౌ),	గర్భః-భ్రూణః॥పు॥౨-గర్భము పేళ్లు. **Fetus.**
తృతీయాప్రకృతి శ్శణ్డః క్లీబః షణ్డో నపుంసకమ్. ౨౯౯	తృతీయాప్రకృతిః॥స్త్రీ॥-శణ్డః[పా] షణ్డః॥పు॥-క్లీబః-షణ్డః॥పు॥ - నపుంసకమ్॥న॥౫ - నపుంసకుని పేళ్లు. **Eunuch.**
శిశుత్వం శైశవం బాల్యం	శిశుత్వమ్ - శైశవమ్-బాల్యమ్ ॥న॥౩-పదియాఱేండ్లకు లోపలివయస్సు పేళ్లు.
తారుణ్యం యౌవనం (సమే),	తారుణ్యమ్-యౌవనమ్॥న॥౨ - మంచివయస్సు పేళ్లు. **Youth.**
(స్యాత్) స్థావిరం తు వృద్ధత్వం	స్థావిరమ్-వృద్ధత్వమ్॥న॥ ౨-ఏఁబదియేండ్లకు మీఁది ముదిమివయస్సు పేళ్లు. **Old-age.**
(వృద్ధసఙ్ఘేఽపి) వార్ధకమ్. 300	వార్ధకమ్ ॥న॥ ౧ - వృద్ధసఙ్ఘేఽపి=వృద్ధులసమూహమునకును అపిశబ్దమువలన ముదిమికిని పేరు.
పలితం (జరసా శౌక్ల్యం కేశాదౌ)	పలితమ్॥న॥ కేశాదౌ = వెండ్రుకలు మొదలయినవానియందలి, జరసా=ముదిమి చేత, శౌక్ల్యమ్= తెల్లఁదనము పేరు.
విస్రసా జరా,	విస్రసా-జరా॥స్త్రీ॥౨-మిక్కిలి ముదిమి పేళ్లు. ముందుఁజెప్పఁగల ఉత్తానశయాదిశబ్దములకు 'త్రిషు జరావరాః' అనుచోలింగముఁవ్రాయఁబడును.
(స్యా) దుత్తానశయో డిమ్భ స్తనపా శ్చ స్తనంధయః. ౩౦౧	ఉత్తానశయః - డిమ్భః-స్తనపాః ॥ఆ॥- స్తనంధయః॥౪-చన్ను గుడుచు చిన్న పాప పేళ్లు. **Infant.**
బాల (స్తు స్యా) న్మాణవకో	బాలః-మాణవకః॥ ౨-పదియాఱేండ్లకులోఁబడినవయస్సుగలవాని పేళ్లు. **Child.**
వయస్థ స్తరుణో యువా,	వయస్థః-తరుణః - యువా॥న్॥3-ప్రాయపువాని పేళ్లు. **Youngman.**
ప్రవయాః స్థవిరో వృద్ధో జీనో జీర్ణో జరన్నపి.	ప్రవయాః॥స్॥ - స్థవిరః-వృద్ధః-జీనః - జీర్ణః-జరన్॥త్॥౬-ముదిసినవాని పేళ్లు. **Old man.**

వర్షీయాన్ దశమీ జ్యాయాన్	వర్షీయాన్ ॥స్॥- దశమీ ॥న్॥-జ్యాయాన్ ॥స్॥ 3-మిక్కిలిముదిసినవాని పేళ్లు.
పూర్వజ స్త్వగ్రియో ఽగ్రజః,	పూర్వజః-అగ్రియః-అగ్రజః॥ 3-అన్న పేళ్లు. **First Born.**
జఘన్యజే స్యుః కనిష్ఠ యవీయోఽవరజానుజాః. 303	జఘన్యజః-కనిష్ఠః-యవీయాన్ ॥స్॥-అవరజః-అనుజః॥ ౫తమ్ముని పేళ్లు. **Younger brother.**
అమాంసో దుర్బల శ్ఛాతో	అమాంసః-దుర్బలః-ఛాతః [పా] శాతః॥3-బక్కవాని పేళ్లు. చిక్కినవాఁడు. **Feeble.**
బలవాన్ మాంసలోఽంసలః,	బలవాన్॥త్॥-మాంసలః - అంసలః॥3-బలిసినవాని పేళ్లు. **Strong.**
తున్దిల స్తున్దిభ స్తున్దీ బృహత్కుక్షిః పిచణ్డిలః.	తున్దిలః-తున్దిభః[పా]తున్దికః-తున్దీ॥న్॥-బృహత్కుక్షిః-పిచణ్డిలః॥౫- పెద్దకడుపుగలవాని పేళ్లు.
అవటీటో ఽవనాట శ్చావభ్రటో నతనాసికే,	అవటీటః-అవనాటః - అవభ్రటః-నతనాసికః॥౪-చప్పిడిముక్కుగలవాని పేళ్లు.
	[గలవాని పేళ్లు.
కేశవః కేశికః కేశీ వలినో వలిభ (స్సమౌ). ౩౦౪	కేశవః- కేశికః- కేశీ॥న్॥ ౩-మంచివెండ్రుకలు వలినః-వలిభః॥౨-తరులుగలవాని పేళ్లు. ముదిమి చేతవదలి ముడతలుపడినచర్మముగలవాఁడు.
వికలాఙ్గస్తు పోగణ్డః	వికలాఙ్గః-పోగణ్డః(పా)అపోగణ్డః॥ ౨-అంగహీనుని పేళ్లు. **Deformed man.**
ఖర్వో హ్రస్వశ్చ వామనః,	ఖర్వః-హ్రస్వః-వామనః ॥3-పొట్టివాని పేళ్లు. [వాని పేళ్లు.
ఖరణా(స్స్యా)త్ఖరణసో విగ్రో విగతనాసికః. ౩౦౫	ఖరణాః॥స్॥ఖరణసః॥ ౨-వాఁడిముక్కుగల విగ్రః(పా)విఖ్యః-విగతనాసికః ౨-ముక్కుపోయినవాని పేళ్లు. [వాని పేళ్లు.
ఖురణా(స్స్యా)త్ఖురణసః ప్రజ్ఞుః ప్రగతజానుకః,	ఖురణాః॥స్॥ ఖురణసః॥ ౨-బుఱ్ఱముక్కుగల ప్రజ్ఞుః (పా) ప్రజ్ఞః-ప్రగతజానుకః॥౨-ఒకటికొకటెగయెడముగల మోఁకాళ్లుగలవాని పేళ్లు.
ఊర్ధ్వజ్ఞు రూర్ధ్వజానుః	ఊర్ధ్వజ్ఞుః[పా]ఊర్ధ్వజ్ఞః - ఊర్ధ్వజానుః॥౨.

(స్యాత్)

పొడుగుమోఁకాళ్లు గలవాని పేళ్లు.

సంజ్ఞు స్సంహతజాను కే. ౩౦౭

సంజ్ఞుః[పా]సంజ్ఞః-సంహతజానుకః॥౨-ముట్టి మోఁకాళ్లుగలవాని పేళ్లు.

స్యా దేడే బధిరః

ఏడః-బధిరః॥౨-చెవిటివాని పేళ్లు. Deaf.

కుబ్జే గడులః

కుబ్జః-గడులః॥౨-మఱుగుజ్జువాని పేళ్లు. ఱొమ్మునఁగానివీఁపునఁగాని కణితిగలపొట్టివాఁడు.

కుకరే కుణిః,

కుకరః - కుణిః(ప)కూణిః॥౨ - ఈచఁబోయిన చేతులు గలవాని పేళ్లు,

పృశ్ని రల్పతనౌ

పృశ్నిః-అల్పతనుః॥ ౨-అల్పదేహముగలవాని పేళ్లు. కుఱుమట్టపు అలిపిరివాఁడు. Cripple.

శ్రోణః పఙ్గౌ

శ్రోణః-పఙ్గుః॥౨ - పిచ్చుకుంటువాని పేళ్లు.

ముణ్డస్తు ముణ్డితే.

ముణ్డః-ముణ్డితః॥౨-బోడివాని పేళ్లు. Bald.

వలిరః కేకరే

వలిరః- కేకరః॥౨- మెల్లకంటివాని పేళ్లు. Squint.

ఖోడే ఖఞ్జ

ఖోడః-ఖఞ్జః॥౨-కాలుకుంటివాని పేళ్లు. Lame.

(స్త్రిషు జరావరాః),

జరావరాః త్రిషు=జరాశబ్దమునకు వెనుకఁ జెప్పినశబ్దములన్నియు ఖఞ్జశబ్దమువఱకు॥త్రి॥.

జటులః కాలకః పిప్లు స్తిలక స్తిలకాలకః. ౩౦౯

జటులః [పా] జడులః-కాలకః-పిప్లుః-తిలకః-తిలకాలకః ॥పు॥ ౫-తిలకాకారములగు నల్లమచ్చల పేళ్లు. పుట్టుమచ్చలు. Mole.

అనామయం (స్యా)దారోగ్యం

అనామయమ్-ఆరోగ్యమ్ ॥న॥౨-రోగములేక యుండుట పేళ్లు. Health.

చికిత్సా (రుక్ప్రతిక్రియా),

చికిత్సా॥సీ॥౧-రుక్ప్రతిక్రియా = రోగమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయుట పేరు. Remedy.

భేష జౌషధ భైషజ్యా న్యగదో జాయు(రిత్యపి).

భేషజమ్-ఔషధమ్-భైషజ్యమ్ ॥న॥-అగదః ॥పు॥-జాయుః ॥సీ॥౫-మందు పేళ్లు. Recipe.

(స్త్రీ)రు గ్రుజా చోపతాపరోగ వ్యాధి గదామయాః, (పుమాన్)

రుక్ ॥జ॥-రుజా ॥సీ॥-ఉపతాపః-రోగః-వ్యాధిః-గదః-ఆమయః॥పు॥ ౭-రోగము పేళ్లు. A disease.

యక్ష్మా క్షయ శ్శోషః

[గము పేళ్లు.

యక్ష్మా॥న॥-క్షయః-శోషః॥పు॥ ౩ - క్షయరో

ప్రతిశ్యాయ స్తు పీనసః.

ప్రతిశ్యాయః-పీనసః॥పు॥౨-పీనసపడిసెము పేళ్లు.

(స్త్రీ) క్షు త్క్షుతం క్షవః (పుంసి)

క్షుత్ ॥ధ॥సీ॥ - క్షుతమ్॥న॥-క్షవః ॥పు॥ ౩-తుమ్ము పేళ్లు. Sneezing.

కాసస్తు క్షవథుః(పుమాన్),

కాసః-క్షవథుః॥పు॥౨-దగ్గు పేళ్లు. Cough.

శోఫస్తు శ్వయథుశ్శోథః

శోఫః-శ్వయథుః - శోథః [పా] శోషః॥పు॥ ౩-వాఁపు పేళ్లు. Swelling.

పాదస్ఫోటో విపాదికా. ౩౧౨

పాదస్ఫోటః॥పు॥విపాదికా ॥సీ॥౨-కాళ్లుపగులు కుష్ఠభేదము పేళ్లు. Kibe.

కిలాసం సిధ్మ

[ము పేళ్లు.

కిలాసమ్-సిధ్మ॥న॥(పా)సిధ్మమ్ ॥న॥ ౨-సిబ్బె

కచ్చ్వాం తు పామ పామే విచర్చికా,

కచ్చూః - పామ ॥న॥ - పామా॥ఆ॥ - విచర్చికా॥సీ॥౪-గజ్జి పేళ్లు. Itches.

కణ్డూః ఖర్జూశ్చ కణ్డూయా

కణ్డూః-ఖర్జూః-కణ్డూయా ॥సీ॥ ౩-తీఁట పేళ్లు.

విస్ఫోటః పిటక (స్త్రిషు). ౩౧౩

విస్ఫోటః॥పు॥పిటకః॥త్రి॥౨-పొక్కుల పేళ్లు. బొబ్బలు. Boil.

వ్రణో (ఽస్త్రియా) మీర్మ మరుః (క్లీబే)

వ్రణః॥పు॥ - ఈర్మమ్-అరుః॥స్-న॥౩-పుంటి పేళ్లు. Wound.

నాడీవ్రణః (పుమాన్),

నాడీవ్రణః ॥పు॥ ౧-సెలవేసినపుంటిపేరు.

కోఠో మణ్డలకం

కోఠః ॥పు॥-మణ్డలకమ్॥న॥౨-మండలాకారమయినకుష్ఠు పేళ్లు. ఎఱ్ఱపులుము. [పులుము.

కుష్ఠ శ్విత్రే

కుష్ఠమ్-శ్విత్రమ్॥న॥౨- తెల్లకుష్ఠు పేళ్లు. తెల్ల

దుర్నామ కార్శసీ.

దుర్నామకం-అర్శః॥స్-న॥౨మూలవ్యాధి పేళ్లు.

ఆనాహ స్తు విబన్ధ (స్స్యాత్)

ఆనాహః-విబన్ధః(పా)నిబన్ధః ॥పు॥౨-ఇరువాయిగట్టురోగము పేళ్లు. మలమూత్రములుగట్టుట.

గ్రహణీరు క్ప్రవాహికా,

గ్రహణీరుక్ ॥జ॥- ప్రవాహికా॥సీ॥౨-గ్రహణి పేళ్లు. Diarrhœa.

ప్రచ్ఛర్దికా వమి శ్చ (స్త్రీ పుమాంస్తు) వమథుః

ప్రచ్ఛర్దికా-వమిః॥ (పా)వమీ ॥సీ॥-వమథుః ॥పు॥ ౩-వాంతి పేళ్లు.కక్కు-వ్యాధి. Vomitting.

ఘు (స్సమాః). ౩౧౫

(వ్యాధిభేదా) విద్రధిః (స్త్రీ) జ్వర మేహ భగన్దరాః,

విద్రధిః॥స్త్రీ॥ కడుపులోఁ బుట్టుగడ్డ. జ్వరః॥పు॥ జ్వరము. మేహః॥పు॥ ప్రమేహము. భగన్దరః॥పు॥ చూడరానితావునబుట్టుభగందరమనువ్రణము ఈరను, వ్యాధిభేదాః=వ్యాధిభేదముల పేళ్లు.

అశ్మరీ మూత్రకృచ్ఛ్రం (స్యాత్) (పూర్వే శుక్రావధేస్త్రిషు). ౩౧౬

అశ్మరీ॥స్త్రీ॥ మూత్రకృచ్ఛ్రమ్॥న॥౨- మూత్రకృచ్ఛ్రము పేళ్లు. నీరు విడువఁగూడని తెవులు. ఇది మొదలుకొని శుక్రావధేః = 'శుక్రం తేజో రేతసీ చ' అనుశుక్రశబ్దమువఱకు, పూర్వే =ముందుఁజెప్పఁగల శబ్దములన్నియు ॥త్రి॥

రోగహా ర్యగదఙ్కారో భిషగ్వైద్యశ్చికిత్సకే,

రోగహారీ॥న్॥ అగదఙ్కారః-భిషక్॥జ్॥-వైద్యః-చికిత్సకః॥౫-వైద్యుని పేళ్లు. **Physician.**

వార్తో నిరామయః కల్య ఉల్లాఘో (నిర్గతో గదాత్). ౩౧౭

వార్తః-నిరామయః-కల్యః-ఉల్లాఘః॥౪-గదాత్ నిర్గతః=రోగముతీఱినవాని పేళ్లు. ఇందులో మొదటి 3-శబ్దములు రోగములేనివాని పేళ్లందురు.

గ్లాన గ్లాస్నూ ఆమయావీ వికృతో వ్యాధితోఽపటుః, ఆతురోఽభ్యమితోఽభ్యాన్తః (సమౌ) పామనకచ్ఛురౌ. ౩౧౮

గ్లానః-గ్లాస్నుః - ఆమయావీ॥న్॥-వికృతః-వ్యాధితః-అపటుః-ఆతురః - అభ్యమితః-అభ్యాన్తః॥పు॥ ౯- తెవులుగలవాని పేళ్లు. గ్లానగ్లాస్నుశబ్దములు ౨-చిక్కినవాని పేళ్లని కొందఱు.

పామనః-కచ్ఛురః॥ ౨-గజ్జిగలవాని పేళ్లు.

దద్రుణో దద్రురోగీ (స్యా) దర్శోరోగయుతోఽర్శసః,

దద్రుణః-దద్రురోగీ॥న్॥ ౨-దద్రువనుకుష్ఠభేదముగలవాని పేళ్లు.

అర్శోరోగయుతః-అర్శసః॥౨ - మూలరోగముగలవాని పేళ్లు.

వాతకీ వాతరోగీ (స్యా) త్సాతిసారోఽతిసారకీ. ౩౧౯

వాతకీ॥న్॥-వాతరోగీ॥న్॥౨- వాతరోగము [గలవాని పేళ్లు.

సాతిసారః-అతిసారకీ॥న్॥ ౨-అతిసారరోగముగలవాని పేళ్లు. **Diarrhœa.**

(స్యుః క్లిన్నాక్షే) చుల్ల చిల్ల పిల్లాః (క్లిన్నేఽక్ష్ణి చాప్యమీ),

చుల్లః-చిల్లః-పిల్లః॥3 - క్లిన్నాక్షే = తడిసిన

కన్నులుగలవానియందు, స్యుః = వర్తించును. అమీ=ఈశబ్దములు, క్లిన్నే అక్ష్ణి = తడిసినకంటియందును వర్తించును.

ఉన్మత్త ఉన్మాదవతి

ఉన్మత్తః-ఉన్మాదవాన్॥త్॥ ౨-వెఱ్ఱియెత్తిన [వాని పేళ్లు.

శ్లేష్మలః శ్లేష్మణః కఫీ. ౩౨౦

శ్లేష్మలః-శ్లేష్మణః-కఫీ॥న్॥ 3 - శ్లేష్మవ్యాధిగలవాని పేళ్లు. తెమడ తెవులు. [మయినవాని పేరు.

న్యుబ్జో (భుగ్నే రుజా)

న్యుబ్జః॥౧-రుజా=రోగముచేత, భుగ్నే =వక్ర

వృద్ధనాభౌ తుణ్డిల తుణ్డిభౌ,

వృద్ధనాభిః-తుణ్డిలః - తుణ్డిభః॥3-పొడవైన బొడ్డుగలవాని పేళ్లు.

కిలాసీ సిధ్మలో

కిలాసీ॥న్॥-సిధ్మలః॥౨-సిబ్బెముగలవాని పేళ్లు.

ఽన్ధోఽదృ

అన్ధః-అదృక్॥శ్॥౨-గ్రుడ్డివాని పేళ్లు. **Blind.**

ఙ్మూర్ఛాలే మూర్తమూర్ఛితౌ. ౩౨౧

మూర్ఛాలః-మూర్తః-మూర్ఛితః 3 - మూర్ఛరోగముగలవాని పేళ్లు. రోగహారిశబ్దము మొదలిదివఱకు నైనశబ్దములకు లింగము 'పూర్వే శుక్రావధేః' అనుచోఁ వ్రాయఁబడెను.

శుక్రం తేజో రేతసీ చ బీజ వీర్యేన్ద్రియాణి చ,

శుక్రమ్(పా)శుక్లమ్- తేజః॥స్॥- రేతః॥స్॥- బీజమ్-వీర్యమ్-ఇన్ద్రియమ్॥న॥౬- రేతస్సు పేళ్లు.

మాయుః పిత్తం

మాయుః॥పు॥ పిత్తమ్॥న॥౨-పైత్త్యము పేళ్లు.

కఫః శ్లేష్మా

కఫః-శ్లేష్మా॥న్-॥పు॥ ౨-కఫము పేళ్లు.

(స్త్రియాం తు) త్వగసృగ్ధరా. ౩౨౨

త్వక్॥చ్॥-అసృగ్ధరా (పా) అసృగ్ధరా॥స్త్రీ॥ ౨-చర్మము పేళ్లు. **Skin.**

పిశితం తరసం మాంసం పలలం క్రవ్య మామిషమ్,

పిశితమ్-తరసమ్ - మాంసమ్ - పలలమ్-క్రవ్యమ్-ఆమిషమ్॥న॥ ౬-మాంసము పేళ్లు. మాంసామిషశబ్దములు౨ను ॥పు॥ అని కొందఱు.

ఉత్తప్తం శుష్కమాంసం (స్యాత్త) ద్వల్లూరం (త్రిలిఙ్గకమ్). ౩౨౩

ఉత్తప్తమ్-శుష్కమాంసమ్॥న॥-వల్లూరమ్॥త్రి॥3-ఎండినమాంసము పేళ్లు. **Dry Flesh.**

రుధిరేఽసృగ్లోహితాస్ర రక్త క్షతజ శోణితమ్,

రుధిరమ్-అసృక్॥జ్॥-లోహితమ్- అస్రమ్-రక్తమ్-క్షతజమ్-శోణితమ్॥న॥౭-నెత్తురు పేళ్లు.

వృక్కాఽగ్రమాంసం	వృక్కా- (పా) వృక్యా॥సీ॥ [పా] వృక్యః - బుక్కః॥పు॥[ప] వృక్కా॥న్॥ - వృక్యా॥న్॥ బుక్కా॥న్॥ అగ్రమాంసమ్॥న॥ ౨ -శ్రౌతమునందు వృక్యమని ప్రసిద్ధమైన మంచిమాంసము పేళ్లు.
హృదయం హృ	హృదయమ్॥హృత్ ॥ద్-న॥ గుండెకాయ పేళ్లు, హృదయకమలము. వృక్కాదులు రను గుండెకాయ పేళ్లని కొందఱందురు. **Heart.**
న్మేదస్తు వపా వసా. 3౨౪	మేదః ॥స్-న॥ ౧-హృదయమున నస్థులయందుండు మెదడు.వపా॥సీ॥౧-బొడ్డుక్రిందకొవ్వలెనుండుపొరమాంసము. వసా॥సీ॥౧-అన్నిమాంసములలో మేలైనక్రొవ్వు.-ఈ 3నుపర్యాయములనికొందఱందురు. [నుండుబోలునరము పేరు.
(పశ్చాద్గ్రీవాసిరా) మన్యా నాడీ తు ధమని స్సిరా,	మన్యా ॥సీ॥౧-పశ్చాద్గ్రీవాసిరా = పెడతల నాడీ-ధమనిః [పా] ధమనీ-సిరా (పా) శిరా ॥సీ॥ 3-సామాన్యముగా బోలునరముల పేళ్లు.
తిలకం క్లోమ	తిలకమ్-క్లోమ॥న్॥ (ప) కోమమ్॥న॥౨-కడుపులోనొకప్రక్క నెఱ్ఱనైయుండుమాంసవిశేషము పేళ్లు. నీరుతిత్తి యని కొందఱు.**Bladder.**
మస్తిష్కం గోర్దం	మస్తిష్కమ్-గోర్దమ్॥న॥౨- మెదడు పేళ్లు.
కిట్టం మలో (ఽస్త్రియామ్). 3౨౫	కిట్టమ్ ॥న॥-మలః॥ప్న॥౨-క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు,మూత్రము,విష్ఠ,గులిమి,చీమిడి, తెమడ, కన్నీరు, కంటిపుసి, చెమట - అను పండ్రెండుమలముల పేళ్లు.
అన్త్రం పురీత	అన్త్రమ్ (పా) ఆన్త్రమ్-పురీతత్ ॥న॥౨- పేగుల పేళ్లు. పురీతచ్ఛబ్దము స్త్రీలింగమును.
ద్గుల్మ స్తు ప్లీహా పుంస్య	గుల్మః-ప్లీహా॥న్-పు॥ ౨-ఱొమ్మున నెడమదిక్కున పచ్చనైయుండు మాంసవిశేషము పేళ్లు.
థ వస్నసా, స్నాయుః (స్త్రియాం)	వస్నసా (ప) స్నసా-స్నాయుః ॥సీ॥ ౨-సన్నపునరముల పేళ్లు. **Tendon.**

కాలఖణ్డయకృతీ(తు సమే ఇమే). 3౨౬	కాలఖణ్డమ్-యకృత్ ॥న॥౨-కడుపునఁ గుడిప్రక్కనున్న నల్లనిమాంసవిశేషము పేళ్లు.
సృణికా స్యన్దినీ లాలా	సృణికా (పా) సృణీకా-స్యన్దినీ - లాలా॥సీ॥ 3-నోటిజొల్లు పేళ్లు. **Saliva.**
దూషికా (నేత్రయోర్మలమ్),	దూషికా (పా)దూషీకా॥సీ॥౧-నేత్రయోః మలమ్=కంటిపుసి పేరు. [ము పేళ్లు.
మూత్రం ప్రస్రావ ఉచ్చారావస్కరౌ శమలం శకృత్. పురీష గూథే వర్చస్క (మస్త్రీ) విష్ఠా విషా (స్త్రియాం),	మూత్రమ్॥న॥-ప్రస్రావః॥పు॥ ౨ - మూత్ర ఉచ్చారః-అవస్కరః ॥పు॥ - శమలమ్-శకృత్ - పురీషమ్-గూథమ్॥న॥-వర్చస్కమ్॥ప్న॥-విష్ఠా-విట్ ॥ష॥(పా)విట్ ॥శ్-సీ॥౯-అమేధ్యము పేళ్లు. **Refuse.**
(స్యా) త్కర్పరః కపాలో(ఽస్త్రీ)	కర్పరః॥పు॥-కపాలః ॥ప్న॥ ౨ - తలయెముకతునుక పేళ్లు. **Skull-bone.**
కీకసం కుల్య మస్థి చ.	కీకసమ్-కుల్యమ్-అస్థి॥న॥ 3-ఎముక పేళ్లు.
(స్యాచ్ఛరీరాస్థ్ని) కఙ్కాళః	కఙ్కాళః ॥పు॥ ౧ - (చర్మమాంసరహితమై ఒకటితోనొకటికూడుకొనియున్న) శరీరాస్థ్ని= ఒడలియెముకలసమూహము పేరు. **Skeleton.**
(పృష్ఠాస్థ్ని తు) కశేరుకా,	కశేరుకా ॥సీ॥ ౧-పృష్ఠాస్థ్ని = వెన్నెముక పేరు.
(శిరోస్థ్ని తు) కరోటిః (స్త్రీ)	కరోటిః॥సీ॥౧-శిరోస్థ్ని=తలపుఱ్ఱె పేరు. **Skull.**
(పార్శ్వాస్థని తు) పర్శుకా. 3౨౯	పర్శుకా॥సీ॥ ౧-పార్శ్వాస్థని=ప్రక్కయెముక పేరు. **Rib.**
అఙ్గం ప్రతీకోఽవయవోఽపఘనో	అఙ్గమ్॥న॥-ప్రతీకః-అవయవః-అపఘనః ॥పు॥ ౪-కరచరణాద్యవయవముల పేళ్లు. **Limb.**
థ కళేబరమ్, గాత్రం వపు స్సంహననం శరీరం వర్ష్మ విగ్రహః. 330 కాయో దేహః (క్లీబ	కళేబరమ్-గాత్రమ్-వపుః॥స్॥-సంహననమ్-శరీరమ్-వర్ష్మ ॥న్-న॥ విగ్రహః - కాయః ॥పు॥-దేహః॥ప్న॥-మూర్తిః-తనుః-తనూః ॥సీ॥ ౧౨-ఒడలి పేళ్లుతనుశబ్దముసాంతనపుంసకమునుకలదు.

పుంసోః) (స్త్రియాం) మూర్తి స్తను స్తనూః,	
పాదాగ్రం ప్రపదం	పాదాగ్రమ్-ప్రపదమ్॥న॥ ౨-పాదముయొక్క కొనపేళ్లు. మీఁగాళ్లు. **Toes.**
పాదః పద ఙ్ఘ్రి శ్చరణో (౽స్త్రియామ్)	పాదః-పత్॥ద్॥-అఙ్ఘ్రిః॥పు॥ - చరణః॥పు॥ ౪-పాదము పేళ్లు. **Foot.**
(తద్గ్రన్థీ) ఘుటికే గుల్ఫౌ	ఘుటికా॥స్త్రీ॥-గుల్ఫః॥పు॥౨ - ఆపాదముయొక్క పార్శ్వములయందుండుబుడిపి పేళ్లు. చీలమండ.
(పుమా) న్పార్ష్ణి (స్తయో రధః),	పార్ష్ణిః॥పు॥[ప]పార్ష్ణి॥స్త్రీ॥ ౧ - తయోరధః= ఆచీలమండ క్రింది ప్రదేశము పేరు, మడమ.
జఙ్ఘా తు ప్రసృతా	జఙ్ఘా-ప్రసృతా॥స్త్రీ॥౨-పిక్క పేళ్లు. **Shank.**
జా నూరుప ర్వాష్ఠీవ (దస్త్రియామ్). ౩౩౨	జాను॥న॥[ప]జానుః॥పు॥-ఊరుపర్వ॥న్-న॥-అష్ఠీవత్॥పు॥ ౩-మోఁకాలి పేళ్లు. **Knee.**
సక్థి(క్లీబే పుమా) నూరు	సక్థి॥న॥-ఊరుః॥పు॥ ౨-తొడ పేళ్లు. **Thigh.**
(స్తత్సన్ధిః పుంసి) వఙ్క్షణః, గుదం త్వపానం పాయు ర్నా)	వఙ్క్షణః॥పు॥౧-తత్సన్ధిః=ఆతొడలకునుపిఱుఁదులకునుసంధి పేరు.గజ్జలనుట.గుదమ్.అపానమ్॥న॥-పాయుః॥పు॥ ౩-గుదస్థానము పేళ్లు.
వస్తి(ర్నాభే రధో ద్వయోః). ౩౩౩	వస్తిః॥పు॥౧-నాభేరధః=బొడ్డుక్రింది పొత్తి కడుపు పేరు. **Abdomen.**
కటో (నా) శ్రోణిఫలకం	కటః॥పు॥ శ్రోణిఫలకమ్॥న॥౨- మొలపేళ్లు.
కటిః శ్రోణిః కకుద్మతీ,	కటిః (పా) కటీ - శ్రోణిః (పా) శ్రోణీ-కకుద్మతీ॥స్త్రీ॥౨-పిఱుఁదుల పేళ్లు.-ఈ౩ను మొల పేళ్లని కొందఱు. **Loins.**
(పశ్చా) న్నితమ్బః (స్త్రీకట్యాః)	నితమ్బః॥పు॥౧ - స్త్రీకట్యాః = స్త్రీలయొక్క మొలకు, పశ్చాత్ =వెనుకదిక్కుననున్న ప్రదేశమునకు పేరు. పిఱుఁదు. **Loins.**
(క్లీబేతు)జఘనం(పురః).	జఘనమ్॥న॥ ౧-పురః = స్త్రీల మొలముందరి ప్రదేశము పేరు. మడికట్టు.
కూపకౌతు నితమ్బస్థౌ	కుకున్దరమ్ ॥న॥ ౧-నితమ్బస్థౌ = ఆఁడుదాని

ద్వయహీనే) కుకున్దరే,	పిఱుఁదులమీఁదనుండు,కూపకౌ=గుంతల పేళ్లు
(స్త్రియాం) స్ఫిచౌ కటిప్రోథా	స్ఫిక్॥చ్॥(పా) స్ఫిక్॥జ్-స్త్రీ॥-కటిప్రోథః॥పు॥ ౨-పిఱుఁదులపైని యున్నతప్రదేశముల పేళ్లు.
వుపస్థో (వక్ష్యమాణయోః). ౩౩౫	ఉపస్థః॥పు॥ [ప] న॥౧-వక్ష్యమాణయోః = ముందుఁజెప్పఁగల యోనిశిశ్నముల పేళ్లు.
భగో యోని (ర్ద్వయోః) శిశ్నో మేఢ్రో మేహన శేఫసీ,	భగః॥పు[ప]న॥యోనిః॥పు ౨-యోని పేళ్లు. శిశ్నః- మేఢ్రః॥పు॥[ప] మేఢ్రమ్॥న॥ - మేహనమ్- శేఫః॥స్॥[ప] శేఫమ్॥న॥ ౪-శిశ్నము పేళ్లు.
ముష్కో ఽణ్డకోశో వృషణః	ముష్కః-అణ్డకోశః [ప]అణ్డః - కోశః-వృషణః॥పు॥ ౩-వృషణముల పేళ్లు. **Scrotum.**
(పృష్ఠవంశాధరే) త్రికమ్. ౩౩౬	త్రికమ్॥న॥౧-పృష్ఠవంశాధరే = వెన్నెముకకు దిగువనున్న ప్రదేశము పేరు.
పిచణ్డ కుక్షీ జఠ రోదర తున్దం	పిచణ్డః - కుక్షిః ॥పు॥ - జఠరమ్ - ఉదరమ్- తున్దమ్॥న॥ ౫-కడుపు పేళ్లు. **Belly.**
స్తనౌ కుచౌ,	స్తనః-కుచః॥పు॥౨-చన్నుల పేళ్లు.
చూచుకం తు కుచాగ్రం (స్యా)	చూచుకమ్॥న॥[ప]॥ పు॥-కుచాగ్రమ్॥న॥౨- చను మొనల పేళ్లు. **Nipple.**
(న్ననా) క్రోడం భుజాన్తరమ్. ౩౩౭.	క్రోడమ్॥పు॥ - భుజాన్తరమ్॥న॥ ౨-చేతుల నడుము పేళ్లు.
ఉరో వత్సం చ వక్ష శ్చ	ఉరః॥స్॥-వత్సమ్-వక్షః॥స్-న॥ ౩-ఱొమ్ము పేళ్లు. ఈ౩ను ఱొమ్ము పేళ్లనికొందఱు.
పృష్ఠం (తు చరమం తనోః),	పృష్ఠమ్॥న॥౧-తనోః=శరీరముయొక్క, చరమమ్=వెనుకటిపార్శ్వము పేరు. **Back.**
స్కన్ధో భుజశిరోఽంసో ఽస్త్రీ	స్కన్ధః ॥పు॥-భుజశిరః॥స్ - న॥-అంసః॥ పు॥ ౩-మూఁపు పేళ్లు. **Shoulder.**
(సన్ధీ తస్యైవ) జత్రుణీ. ౩౩౮	జత్రు ॥న॥౧-తస్యైవ = ఆమూఁపుయొక్క, సన్ధీ=సంధుల పేరు, ఆమూఁపుయొక్క ఱొమ్ముయొక్క సంధులని కొందఱందురు.
బాహుమూలే(ఉభౌ) కక్షౌ	బాహుమూలమ్॥న॥ - కక్షః॥పు॥౨-చంకల పేళ్లు. **Arm-pit.**

పార్శ్వ (మస్త్రీ తయో రధః),	పార్శ్వమ్॥న్న॥ ౧-తయోరధః=ఆచంకలకు దిగువనున్న ప్రదేశముపేరు. ప్రక్క. **side.**
మధ్యమం చావలగ్నం చ మధ్యో(ఽస్త్రీ) (ద్వౌ పరౌ ద్వయోః). ౩౩౯	మధ్యమమ్-అవలగ్నమ్॥న॥ మధ్యః॥న్న॥౩-నడుము పేళ్లు. **Waist.** పరౌద్వౌ=ముందుఁజెప్పఁబడు భుజబాహు శబ్దములు-౨ను, ద్వయోః = పుంస్త్రీలింగము లందు వర్తించును.
భుజ బాహూ ప్రవేష్టో దోః	భుజః-బాహుః-ప్రవేష్టః-దోః ॥౪-పు॥ [ప] దోః॥౫-న॥[ప]దోషా॥స్త్రీ॥౭-చేతుల పేళ్లు.
(స్యా) త్కఫోణి స్తు కూర్పరః,	కఫోణిః॥పు [ప] స్త్రీ॥-కూర్పరః (పా) కుర్పరః॥పు॥౨-మోఁచేతి పేళ్లు. **Elbow.**
(అస్యోపరి) ప్రగణ్డ (స్స్యాత్)	ప్రగణ్డః ॥పు॥ ౧-అస్యోపరి = చంకవఱకున్న మోఁచేతిమీఁది చేతి పేరు. **Humerus.**
ప్రకోష్ఠ (స్తస్య చాప్యధః), ౩౪౦	ప్రకోష్ఠః॥పు॥౧ - తస్యఅధః=మణికట్టువఱకు నున్న మోఁచేతిక్రిందటి ముంజేతి పేరు
(మణిబన్ధా దాకనిష్ఠం కరస్య) కరభో (బహిః),	కరభః॥పు॥౧-మణిబన్ధాత్ = మణికట్టు మొదలు, ఆకనిష్ఠమ్ = చిటికెనవ్రేలివఱకు, కరస్య = చేతియొక్క, బహిః=వెలుపలి పేరు.
పఞ్చశాఖ శ్శయః పాణి	పఞ్చశాఖః - శయః-పాణిః ॥పు॥ ౩ - మణికట్టునుండి వ్రేళ్లతోఁగూడిన చేతి పేళ్లు.
స్తర్జనీ (స్యాత్ప్ర)దేశినీ).	తర్జనీ-ప్రదేశినీ॥స్త్రీ॥౨-జుట్టనవ్రేలి పేళ్లు.
అఙ్గుళ్యః కరశాఖా (స్స్యుః)	అఙ్గులీ[ప]అఙ్గులిః-కరశాఖా॥స్త్రీ॥ ౨-సామాన్యముగా వ్రేళ్ల పేళ్లు. **Fingers.**
(పుంస్య)ఙ్గుష్ఠః ప్రదేశినీ, మధ్యమాఽనామి(కా చాపి) కనిష్ఠా (చేతి తాః క్రమాత్.) ౩౪౨	అఙ్గుష్ఠః॥పు॥ పెనువ్రేలు. ప్రదేశినీ॥స్త్రీ॥జుట్టనవ్రేలు. మధ్యమా ॥స్త్రీ॥ నడిమివ్రేలు. అనామికా ॥స్త్రీ॥ దర్భవ్రేలు. కనిష్ఠా ॥స్త్రీ॥ చిటికెనవ్రేలు. తాః=ఆయఙ్గుష్ఠాదులయందును, ఇతిక్రమాత్ =ఈమీఁదఁజెప్పినక్రమమున పెనువ్రేలు మొదలైన ౫-వ్రేళ్ల పేళ్లు.

పునర్భవః కరరుహో నఖో (ఽస్త్రీ) నఖరో(ఽస్త్రియామ్),	పునర్భవః-కరరుహః॥పు॥-నఖః॥న్న॥ - నఖరః ॥న్న [ప]త్రి॥౪-గోళ్ల పేళ్లు. **Nails.**
ప్రాదేశ తాల గోకర్ణా (స్తర్జన్యాదియుతే తతే. ౩౪౩. అఙ్గుష్ఠే)	ప్రాదేశః॥పు॥-తాలః॥పు॥-గోకర్ణః॥పు॥-ఈ ౩ను, తర్జన్యాదియుతే = వరుసగా, జుట్టనవ్రేలు, నడిమివ్రేలు, దర్భవ్రేళ్లతోఁగూడి, తతే=పఱుపఁబడిన, అఙ్గుష్ఠే = పెనువ్రేలిచేతఁ గొలిచిన, ౩-కొలఁతలకు పేళ్లు. ఇవే దుత్తెళ్లు.
(సకనిష్ఠేస్యా) ద్వితస్తి ర్ద్వాదశాఙ్గుళః,	వితస్తిః॥పు[ప]స్త్రీ॥ - ద్వాదశాఙ్గుళః॥పు॥ ౨-సకనిష్ఠేస్యాత్ =చిటికెనవ్రేలితోఁ గూడిపఱుపఁబడిన పెనువ్రేలిచేఁగొలిచినకొలఁత పేళ్లు.జానెఁడు.
(పాణౌ)చపేటప్రతలప్రహస్తా (విస్తృతాఙ్గుళౌ)	చపేటః-ప్రతలః-ప్రహస్తః॥పు॥౩-విస్తృతాఙ్గుళౌ = చాఁచినవ్రేళ్లుగల యఱచేతి పేళ్లు.
ద్వౌ సంహతౌ) సంహతలః (ప్రతలౌ వామదక్షిణౌ),	సంహతలః(పా)సింహతలః॥పు॥౧-సంహతౌ= చాఁచినవ్రేళ్లుగలిగి కూడియున్న, ద్వౌవామదక్షిణౌ ప్రతలౌ=ఎడమకుడిచేతులు రెంటికిని పేరు. అనఁగా మ్రొక్కెడు చేతుల పేరు.
పాణి ర్నికుబ్జః) ప్రసృతి	ప్రసృతిః॥స్త్రీ[ప]పు॥౧-నికుబ్జః = వంచఁబడిన, పాణిః=అఱచేతి పేరు, చేర, పుడిసిలియు.
(స్తౌ యుతౌ) వఞ్జలిః (పుమాన్) ౩౪౫	అఞ్జలిః॥పు॥౧-యుతౌ = వంచికూర్చఁబడిన, తౌ=ఆరెండు చేతుల పేరు, దోసిలి.
(ప్రకోష్ఠే విస్తృతకరే) హస్తో	హస్తః॥పు॥౧-విస్తృతకరే=చాఁపంబడినయఱచేయిగల, ప్రకోష్ఠే=ముంజేతి పేరు, మూర.
(ముష్ట్యా తు బద్ధయా,) సరత్ని (స్స్యాత్)	సరత్నిః॥పు॥[ప]స్త్రీ॥౧ముడువఁబడినయఱచేతితోఁగూడినమూర పేరు. పిడిమూర.
దరత్ని (స్తు నిష్కనిష్ఠేన ముష్టినా). ౩౪౬	అరత్నిః॥పు[ప]స్త్రీ॥౧-నిష్కనిష్ఠేన = దాఁచిన చిటికెనవ్రేలుగల, ముష్టినా = పిడికిలితోఁగూడిన యామూర పేరు.
వ్యామో (బాహ్వో	వ్యామః॥పు॥౧-సకరయోః=అఱచేతులతోఁ

స్సకరయో స్తతయో స్తిర్య గన్తరమ్),

గూడుకొని, తిర్యక్=అడ్డముగా, తతయోః= చాఁపఁబడిన, బాహ్వోః=భుజములయొక్క, అన్తరమ్=నడుముపేరు. బార. **Fathom.**

(ఊర్ధ్వ విస్తృతదోః పాణినృమానే) పౌరుషం (త్రిషు) ౩౮౭

పౌరుషమ్॥త్రి॥౧-ఊర్ధ్వవిస్తృతదోః పాణినృమానే=మీఁదికిఁ జాఁపఁబడిన బాహువులతోఁగూడిన యఱచేతులుగల పురుషుని ప్రమాణమునకును పేరు. మానిసి చేయెత్తుపొడవు.

కణ్ఠో గళో௨థ గ్రీవాయాం శిరోధిః కన్ధరే (త్యపి), కమ్బుగ్రీవా (త్రిరేఖాసా) ఉవటు ర్ఘాటా కృకాటికా. ౩౮౮

కణ్ఠః-గళః॥పు॥౨-కుత్తుక పేళ్లు. **Throat.**
గ్రీవా-శిరోధిః-కన్ధరా॥సీ॥ ౩-మెడపేళ్లు. **Neck.**
కమ్బుగ్రీవా ॥సీ॥౧-త్రిరేఖా సా=మూఁడు రేఖలుగల యామెడ పేరు.
అవటుః॥పు॥-ఘాటా-కృకాటికా॥సీ॥ ౩-పెడతల పేళ్లు.

వక్త్రాస్యే వదనం తుణ్డ మాననం లపనం ముఖమ్, (క్లీబే) ఘ్రాణం గన్ధవహా ఘోణా నాసా చ నాసికా. ౩౮౯

వక్త్రమ్-ఆస్యమ్-వదనమ్-తుణ్డమ్-ఆననమ్-లపనమ్-ముఖమ్॥న॥౭-నోటిపేళ్లు. మోము. **Face; Mouth.**
ఘ్రాణమ్॥న॥-గన్ధవహా-ఘోణా-నాసా-నాసికా॥సీ॥౫-ముక్కుపేళ్లు. **Nose.**

ఓష్ఠాధరౌ తు రదనచ్ఛదౌ దశనవాససీ, (అధస్తా) చ్చిబుకం గణ్డౌ కపోలౌ (తత్పరో) హనుః. ౩౯౦

ఓష్ఠః-అధరః-రదనచ్ఛదః॥పు॥ - దశనవాసః-॥స్-న॥౪-పెదవిపేళ్లు. [న్నగడ్డముపేరు.
చిబుకమ్॥న॥౧-అధస్తాత్ = పెదవిదిగువను
గణ్డః-కపోలః॥పు॥౨-చెక్కిళ్ల పేళ్లు. **Cheeks.**
హనుః॥సీ(ప) పు॥ ౧-తత్పరా = ఆ చెక్కిళ్ల మీఁదిభాగమునకుఁగాని వెనుకటిభాగమునకుఁగాని పేరు, వెలిదౌడలును.

రదనా దశనా దన్తా రదా

రదనాః-దశనాః-దన్తాః-రదాః ॥పు-బ॥౪-పండ్లపేళ్లు. **Teeth.**

స్తాలు తు కాకుదమ్,

తాలు ॥ఉ(ప)న్ - కాకుదమ్॥న॥౨-దౌడల పేళ్లు. తాలువులు. **Palate**

రసజ్ఞా రసనా జిహ్వా (ప్రాన్తా వోష్ఠస్య) సృక్వణీ. ౩౯౧

రసజ్ఞా-రసనా-జిహ్వా ॥సీ॥ ౩-నాలుకపేళ్లు.
సృక్వ॥న్॥ (పా) ॥సృక్వీ॥౧-ఓష్ఠస్య = పెదవియొక్క, ప్రాన్తౌ=కడపటిభాగముల పేరు. సెలవులు. [॥పు॥ ౩-నుదురుపేళ్లు.

లలాట మలికం గోధి (రూర్ధ్వే దృగ్భ్యాం) భ్రువౌ (స్త్రియామ్), కూర్చ (మస్త్రీ భ్రువో ర్మధ్యం) తారకా (ఉక్ష్ణః) కనీనికా. ౩౯౨

లలాటమ్-అలికమ్ (ప) అలీకమ్ ॥న॥-గోధిః
భ్రూః॥సీ॥౧-దృగ్భ్యామూర్ధ్వే=కంటిమీఁది భాగముల పేరు, కనుబొమలు.
కూర్చమ్ ॥న్న॥౧ - భ్రువోర్మధ్యమ్ - కనుబొమల నడుము పేరు.
తారకా-కనీనికా॥సీ॥౨-కంటినల్లగ్రుడ్డు పేళ్లు. **Pupils.**

లోచనం నయనం నేత్ర మీక్షణం చక్షు రక్షిణీ, దృ గ్దృష్టి

లోచనమ్-నయనమ్-నేత్రమ్ - ఈక్షణమ్-చక్షుః ॥స్॥-అక్షి ॥న॥ దృక్ ॥శ్॥-దృష్టిః ॥సీ॥౮-కన్నులపేళ్లు. **Eyes.**

శ్చాశ్రు నేత్రామ్బురోదనం చాస్ర మస్రు చ. అపాఙ్గౌ (నేత్రయో రన్తౌ) కటాక్షో (௨పాఙ్గదర్శనే) కర్ణ శ్శబ్దగ్రహః శ్రోత్రం శ్రుతిః (స్త్రీ) శ్రవణం శ్రవః.

అశ్రు-నేత్రామ్బు-రోదనమ్ - అస్రమ్ (ప) అశ్రమ్-అస్రు॥ ౫-కన్నీళ్ల పేళ్లు. **Tears.**
అపాఙ్గః॥పు॥ ౧-నేత్రయోః=నేత్రములయొక్క, అన్తౌ=కడలపేరు, కడగన్ను. [పు పేరు.
కటాక్షః॥పు॥౧-అపాఙ్గదర్శనే=కడగంటిచూ
కర్ణః-శబ్దగ్రహః ॥పు॥-శ్రోత్రమ్॥న॥-శ్రుతిః-॥సీ॥శ్రవణమ్-శ్రవః॥స్-న॥ ౬-చెవుల పేళ్లు. **Ears.**

ఉత్తమాఙ్గం శిర శ్శీర్షం మూర్ధా (నా)మస్తకో(௨స్త్రియామ్), చికురః కున్తలో వాలః కచః కేశశ్శిరోరుహః.

ఉత్తమాఙ్గమ్-శిరః ॥స్॥- శీర్షమ్॥న॥-మూర్ధా ॥న్-పు॥ మస్తకః ॥న్న॥ ౫-తలపేళ్లు శిరః-అని అకారాంతపుల్లింగమును కలదు. **Head.**
చికురః-కున్తలః - వాలః - కచః-కేశః - శిరోరుహః॥పు॥౬-తలవెండ్రుకలపేళ్లు. **Hairs.**

(తద్బృన్దే) కైశికం కైశ్య
మలకా శ్చూర్ణకున్తలాః,
(తే లలాటే) భ్రమరకాః
కాకపక్ష శ్శిఖణ్డకః. 3౪౬
కబరీ కేశవేశో౽థ ధమ్మిల్ల స్సంయతాః కచాః,
శిఖా చూడా కేశపాశీ
(వ్రతినాం తు) జటా సటా. 3౪౭
వేణీ ప్రవేణీ
శీర్షణ్య శిరస్యౌ (విశదే కచే),

కైశికమ్-కైశ్యమ్॥న॥౨-తద్బృన్దే = ఆవెండ్రుకలయొక్క సమూహాము పేళ్లు.
అలకః॥పు(ప) న॥ - చూర్ణకున్తలః ॥పు॥ ౨-కుఱులపేళ్లు, ముంగురులు. **Curls.**
భ్రమరకః ॥పు॥ ౧-లలాటే = నొసటిమీఁద వ్రాలెడి, తే=ఆముంగురులపేరు, నెఱికురులు.
కాకపక్షః-శిఖణ్డకః॥పు॥౨-కూఁకటిపేళ్లు. చిప్పకూఁకటినెఱులు. [కొప్పు.
కబరీ॥సీ॥- కేశవేశః ॥పు॥ ౨-తుఱుముపేళ్లు,
ధమ్మిల్లః॥పు॥ ౧-సంయతాః = కట్టఁబడిన, కచాః=వెండ్రుకలపేరు, కీలుగంటు.
శిఖా-చూడా- కేశపాశీ॥సీ॥ 3-సిగపేళ్లు.
జటా-సటా॥సీ॥ ౨-వ్రతినామ్ = వ్రతులయొక్కజడపేళ్లు. [౨-అల్లినజడపేళ్లు.
వేణీ (పా) వేణిః-ప్రవేణీ(పా)ప్రవేణిః॥సీ॥
శీర్షణ్యః-శిరస్యః ॥పు॥౨-విశదే = ఒకటినొకటి కలియని, కచే=వెండ్రుకలపేళ్లు.

పాశః పక్ష శ్చ హస్త శ్చ (కలాపార్థాః కచాత్పరే) 3౪౮
తనూరుహం రోమ లోమ
(తద్వృద్ధౌ) శ్మశ్రు (పుమ్ముఖే),
ఆకల్ప వేషౌ నేపథ్యం ప్రతికర్మ ప్రసాధనమ్. 3౪౯

పాశః-పక్షః-హస్తః॥పు॥-ఈ 3ను,కచాత్పరే= కేశపర్యాయములపైఁ బ్రయోగింపఁబడి, కలాపార్థా= కేశసమూహవాచకము లౌను.
తనూరుహమ్-రోమ॥న్॥-లోమ॥న్ - న॥ 3-శరీరమునందుఁబుట్టిన వెండ్రుకలపేళ్లు.
శ్మశ్రు॥న॥౨-పుమ్ముఖే = పురుషునిముఖమందు,తద్వృద్ధౌ=ఆవెండ్రుకలవృద్ధియందు వర్తించును, అనఁగా గడ్డమును మీసమును
ఆకల్పః-వేషః (ప) వేశః ॥పు॥ - నేపథ్యమ్-ప్రతికర్మ॥న్॥-ప్రసాధనమ్ ॥న॥ ౫ - సువర్ణవస్త్రమాల్యాదులచేతనయినయొప్పిదముపేళ్లు. ప్రతికర్మ ప్రసాధనశబ్దములు తిలకపత్త్రరచనాదులకు పేళ్లని కొందఱందురు. **Dress.**

(దశైతేత్రి) ష్వలంకర్తాఽలంకరిష్ణుశ్చ మణ్డితః, ప్రసాధితోఽలంకృతశ్చ భూషితశ్చ పరిష్కృతః. 3౫౦
విభ్రాడ్భ్రాజిష్ణు రోచిష్ణూ
భూషణం (స్యా) దలంక్రియా,
అలంకార స్త్వాభరణం పరిష్కారో విభూషణమ్. మణ్డనం చాథ
మకుటం కిరీటం (పున్నపుంసకమ్),
చూడామణి శ్శిరోరత్నం
తరలో హారమధ్యగః. 3౫౨

అలంకర్తా ॥ఋ॥-అలంకరిష్ణుః॥౨ - అలంకరించువానిపేళ్లు. మణ్డితః-ప్రసాధితః - అలంకృతః-భూషితః - పరిష్కృతః ॥౫ - అలంకరింపఁబడినవానిపేళ్లు. విభ్రాట్ ॥జ్॥ భ్రాజిష్ణుః - రోచిష్ణుః॥ 3-భూషణాదులచేతఁ బ్రకాశించుచున్నవానిపేళ్లు. ఏతే దశ=ఈ ౧౦ యుత్రి॥
భూషణమ్॥న॥-అలంక్రియా॥సీ॥౨ - అలంకరించుట పేళ్లు.
అలంకారః॥పు॥-ఆభరణమ్ ॥న॥-పరిష్కారః ॥పు॥-విభూషణమ్ - మణ్డనమ్॥న॥౫ - సొమ్ములపేళ్లు. **Jewels.**
మకుటమ్(పా)ముకుటమ్॥న॥-కిరీటమ్ ॥పు న॥ ౨-కిరీటముపేళ్లు **Crown.**
చూడామణిః ॥పు॥ శిరోరత్నమ్॥న॥ ౨-తలమానికముపేళ్లు.
తరలః॥పు॥౧-హారమధ్యగః = హారముయొక్క నడిమినాయకమణిపేరు.

వాలపాశ్యా పారితథ్యా
పత్త్రపాశ్యా లలాటికా,
కర్ణికా తాళపత్త్రం (స్యా) త్కుణ్డలం కర్ణవేష్టనమ్. 3౫౩
గ్రైవేయకం కణ్ఠభూషా
లమ్బనం స్యా ల్లలన్తికా,

వాలపాశ్యా-పారితథ్యా॥సీ॥౨ - కొప్పునలంకారార్థమైపెట్టుసువర్ణాదిరచితవలయముపేళ్లు.
పత్త్రపాశ్యా-లలాటికా॥సీ॥౨-నొసటఁగట్టుబాసికముపేళ్లు. పాపటబొట్టును. |పేళ్లు.
కర్ణికా॥సీ॥తాళపత్త్రమ్ ॥న॥౨- చెవులకమ్మలకుణ్డలమ్-కర్ణవేష్టనమ్॥న॥౨- పోఁగులపేళ్లు.
గ్రైవేయకమ్ (పా) గ్రైవేయమ్॥న॥- కణ్ఠభూషా॥సీ॥ ౨- మెడనంటుకొన్న సొమ్ములపేళ్లు.
లమ్బనమ్ (పా) లమ్బమానమ్॥న॥-లలన్తికా ॥సీ॥౨- మెడయందువ్రేలుచున్న పేరులపేళ్లు.

(స్వర్ణైః) ప్రాలమ్బికాఽథోరసూత్రికా (ముక్తైః కృతా. ౩౬౪ హారో ముక్తావళీ

ప్రాలమ్బికా ॥సీ॥౧ - స్వర్ణైః=బంగారుచేతఁ జేయఁబడిన పేరులపేరు.

ఉరసూత్రికా॥సీ॥౧-ముక్తైః = ముత్యములచేత, కృతా=చేయఁబడినపేరులపేరు.

హారః ॥పు॥ [ప] సీ॥ - ముక్తావళీ [ప] ముక్తావళిః ॥సీ॥ ౨-ముత్యములదండ పేళ్లు.

దేవచ్ఛన్దోఽ (సౌ శతయష్టికః),

దేవచ్ఛన్దః॥పు॥౧ - శతయష్టికః = నూఱు సరములుగల, అసౌ=ఈముత్యములదండ పేరు. ౧౦౮ సరములదండయని కొందఱందురు.

(హారభేదా యష్టిభేదా) ద్గుత్స గుత్సార్ధగోస్తనాః. ౩౬౫. అర్ధహారో మాణవక

గుత్సః - గుత్సార్ధః-గోస్తనః - అర్ధహారః- మాణవకః॥పు॥ ఈ౫ను,యష్టిభేదాత్ =సరముల భేదమువలన, హారభేదాః=వేర్వేఱుహారముల పేళ్లు. ఆసరముల భేదములు:—గుత్సః - ౩౨, గుత్సార్ధః-౧౬, గోస్తనః-౪౦,అర్ధహారః - ౫౪, మాణవకః-౨౦.

ఏకావ (ళ్యేకయష్టికా), (సైవ) నక్షత్రమాలా (స్యా త్సప్తవింశతిముక్తికా). ౩౬౬

ఏకావళీ॥సీ॥౧-ఒంటిసరముగలహారము పేరు.

నక్షత్రమాలా॥సీ॥౧-సప్తవింశతిముక్తికా= ౨౭ ముత్యములుగల, సైవ=ఆహారము పేరు.

ఆవాపకః పారిహార్యః కటకం వలయో (ఽస్త్రియామ్),

ఆవాపకః(పా)ఆవాయకః-పారిహార్యః ॥పు॥ ౨-సూడిగము పేళ్లు. కటకమ్॥న॥[ప]॥పు॥ - వలయః ॥పు॥ ౨-కడియము పేళ్లు. ఈరను - కడియము పేళ్లని కొందఱందురు. Bracelet.

కేయూర మఙ్గదం (తుల్యే)

కేయూరమ్-అఙ్గదమ్॥న॥౨- బాహుపురి పేళ్లు.

అఙ్గులీయక మూర్మికా. ౩౬౭

అఙ్గులీయకమ్ ॥న॥ [ప] పు॥ - ఊర్మికా॥సీ॥ ౨-ఉంగరము పేళ్లు. Ring.

(సాక్షరా) ఽఙ్గులిముద్రా (సా)

అఙ్గులిముద్రా ॥సీ॥ ౧-సాక్షరా=అక్షరములతోఁగూడిన, సా=ఆయుంగరము పేరు, ముద్దు

టుంగరము.

కఙ్కణం కరభూషణమ్;

కఙ్కణమ్-కరభూషణమ్॥న॥ ౨-మౌక్తికాదులతోఁగూడిన కడియము పేళ్లు.

(స్త్రీకట్యాం) మేఖలా కాఞ్చీ సప్తకీ రశనా(తథా). ౩౬౮ (క్లీబే) సారసనం చాథ

మేఖలా - కాఞ్చీ - సప్తకీ - రశనా(పా)రసనా ॥సీ॥-సారసనమ్॥న॥ - ఈయయిదును, స్త్రీకట్యామ్=స్త్రీలయొక్క ౫ విధములయిన మొలనూళ్ల పేళ్లు. మేఖలకు ౮, కాంచికి ౧,సప్తకికి-౭, రశనకు-౧౬, సారసనమునకు-౩సరములుండును

(పుంస్కట్యాం) శృఙ్ఖలం (త్రిషు),

శృఙ్ఖలమ్॥త్రి॥ ౧ పుంస్కట్యామ్=పురుషుని మొలనూలు పేరు. Belt.

పాదాఙ్గదం తులాకోటి ర్మఞ్జీరో నూపురోఽ(స్త్రియామ్). ౩౬౯. హంసకః పాదకటకః

పాదాఙ్గదమ్-॥న॥-తులాకోటిః-మఞ్జీరః - ॥పు॥- నూపురః-హంసకః-పాదకటకః ॥పు॥ ౬ - అందె పేళ్లు. ఇచట కొందఱు పాదాంగదతులాకోటి శబ్దములు పెండెరము పేళ్లనియు, హంసకపాదకటకశబ్దములు కాలిసొమ్ము పేళ్లనియుఁ బలికిరి.

కిఙ్కిణీ క్షుద్రఘణ్టికా,

కిఙ్కిణీ-క్షుద్రఘణ్టికా ॥సీ॥ ౨-చిఱుగంటల పేళ్లు, గజ్జెలును Bells.

(త్వక్ఫల క్రిమిరోమాణి) వస్త్రయోని

త్వక్ ॥చ॥=నార, ఫలమ్=కాయ,క్రిమిః=పురుగు, రోమ॥న॥=వెండ్రుకలు - ఈ ౪ను వస్త్రయోనిః=వస్త్రమునకుఁ గారణములు.

(ర్దశ త్రిషు) ౩౭౦

ముందుఁజెప్పఁగలవాల్కాదిశబ్దములు౧౦॥త్రి॥

వాల్కం క్షౌమాది

వాల్కమ్-క్షౌమమ్॥౨-నారచీర పేళ్లు.

ఫాలం తు కార్పాసం బాదరం (చ తత్),

ఫాలమ్-కార్పాసమ్ - బాదరమ్॥౩॥నూలుచీర పేళ్లు.

కౌశేయం క్రిమికోశోత్థం)

కౌశేయమ్॥౧-క్రిమికోశోత్థమ్=పురుగులచేతనైన బుఱ్ఱలనూలుచేతఁ జేయఁబడిన పట్టుచీర మొదలగువాని పేరు.

రాఙ్కవం (మృగరోమజమ్). ౩౭౧

రాఙ్కవమ్॥౧-మృగరోమజమ్=మృగరోమములచేఁజేయబడినసాలువలు మొదలగువాని పేరు

అనాహతం నిష్ప్రవాణి తన్త్రకం (చ నవామ్బరే) (తత్స్యా) దుద్గమనీయం (యద్ధౌతయోర్వస్త్రయో ర్యుగమ్).
పత్త్రోర్ణం ధౌతకౌశేయం
(బహుమూల్యం) మహాధనమ్,
క్షౌమం దుకూలం (స్యా)
(ద్వేతు) నివీతం ప్రావృతం (త్రిషు) ౩౨౩
(స్త్రియాం బహుత్వే వస్త్రస్య) దశా స్స్యు ర్వస్త్రయోః ద్వయోః,
దైర్ఘ్య మాయామ ఆరోహః
పరిణాహో విశాలతా. ౩౨౪
పటచ్చరం జీర్ణవస్త్రం (సమౌ) నక్తక కర్పటౌ,
వస్త్ర మాచ్ఛాదనం వాస శ్చేలం వసన మంశుకమ్ ౩౨౫
సుచేలకః పటో (స్త్రీ స్యా) ద్వరాశిః స్థూ

అనాహతమ్-నిష్ప్రవాణి - తన్త్రకమ్॥ ౩ - నవామ్బరే=క్రొత్తచీర పేళ్లు.
ఉద్గమనీయమ్ ॥న॥ ౧-ధౌతయోః=ఉదుకఁబడిన, వస్త్రయోః = వస్త్రములయొక్క, యుగంతత్ =జంట పేరు.
పత్త్రోర్ణమ్॥ ౧ = ధౌతకౌశేయమ్ = కడిగిన పట్టుచీర మొదలయినవాని పేరు.
మహాధనమ్॥న॥ ౧-బహుమూల్యమ్=గొప్ప వెలగలచీర పేరు, దొడ్డవెలగలవస్తువుల కన్నిటికిని పేళ్లని కొందఱందురు.
క్షౌమమ్[పా]క్షోమమ్-దుకూలమ్ ॥న॥ ౨-వెలిపట్టుచీర పేళ్లు, తెల్లనివలువయును.
నివీతమ్-ప్రావృతమ్ ॥త్రి॥ ౨ - కప్పుకొను కోక పేళ్లు.
దశాః ॥స్త్రీ (ప) పు - బ॥ వస్తిః ॥ప్స॥ ౨-వస్త్రస్య=వస్త్రముయొక్క కొంగ పేళ్లు, బద్దె.
దైర్ఘ్యమ్॥న॥-ఆయామః - ఆరోహః [పా] ఆనాహః ॥పు॥ ౩-నిడుపు పేళ్లు. **Length.**
పరిణాహః ॥పు॥-విశాలతా ॥స్త్రీ॥ ౨-వెడల్పు పేళ్లు. **Width.**
[ము పేళ్లు.
పటచ్చరమ్-జీర్ణవస్త్రమ్ ॥న॥ ౨ - పాతవస్త్ర
నక్తకః-కర్పటః॥పు॥౨-చినిఁగినవస్త్రము పేళ్లు. మాసినకోకయని కొందఱు. వస్త్రమ్, ఆచ్ఛాదనమ్-వాసః ॥స॥ - చేలమ్-వసనమ్-అంశుకమ్ ॥న॥౬-కోక పేళ్లు. నక్తకశబ్దము మొదలు రాయు కోక పేళ్లనికొందఱు.
సుచేలకః॥పు॥-పటః॥ప్స॥౨ - మంచికోక పేళ్లు.
వరాశిః [పా] వరాసిః-స్థూలశాటకః॥పు॥౨-

లశాటకః;
నిచోళః ప్రచ్ఛదపట (స్సమౌ) రల్లకకమ్బళౌ
అన్తరీ యోపసంవ్యాన పరిధానా న్యధోంశుకే,
(ద్వౌ) ప్రావారో త్తరాసఙ్గౌ (సమౌ) బృహతికా (తథా,) ౩౨౬. సంవ్యాన ముత్తరీయంచ
చోళః కూర్పాసకో (స్త్రియామ్),
నిశార (స్తు ప్రావరణే హిమానిలనివారణే)
(అర్ధోరుకం వరస్త్రీణాం స్యా) చ్చణ్డాతక (మంశుకమ్),
(స్యాత్త్రి) ష్వాప్రపదీనం (తత్ప్రాప్నోత్యా ప్రపదం హి యత్) ౩౨౭
(అస్త్రీ) వితాన ముల్లోచో
దూష్యాద్యం వస్త్రవేశ్మని,
ప్రతిసీరా యవనికా స్యాత్తిరస్కరిణీ (చ సా)
పరికర్మాఙ్గసంస్కార (స్స్యా)
న్మార్ష్టి ర్మార్జనా మృ

ముదుగుకోక పేళ్లు. [ఉచుకోక పేళ్లు.
నిచోళః-ప్రచ్ఛదపటః॥పు॥ ౨-పలుపుపైఁబ
రల్లకః-కమ్బళః॥పు॥ ౨-కంబళి పేళ్లు.
అన్తరీయమ్ - ఉపసంవ్యానమ్-పరిధానమ్-అధోంశుకమ్॥న॥౪-కట్టువస్త్రము పేళ్లు.
ప్రావారః-ఉత్తరాసఙ్గః ॥పు॥-బృహతికా॥స్త్రీ॥-సంవ్యానమ్-ఉత్తరీయమ్ ॥న॥ ౫-ఉత్తరీయము పేళ్లు. పైనివేసికొను సంగవస్త్రము
చోళః॥పు॥-కూర్పాసకః ॥ప్స॥౨ స్త్రీపురుషుల కుబుసము పేళ్లు. అవిక పేళ్లని కొందఱు.
నిశారః॥పు॥ ౧-హిమానిలనివారణే=మంచు నుగాలినిపోఁగొట్టు, ప్రావరణే=పచ్చడము పేరు.
చణ్డాతకమ్॥న॥[ప]॥పు॥-వరస్త్రీణామ్=వారస్త్రీలయొక్క, అర్ధోరుకమ్=తొడలనుసగముగప్పుచున్న, అంశుకం=వస్త్రము పేరు. చల్లాడము.
ఆప్రపదీనమ్॥త్రి॥౧-యత్ =ఏవస్త్రము, ఆప్రపదమ్=మీఁగాలువఱకు, ప్రాప్నోతి=వ్యాపించునో, తత్ =ఆవస్త్రము పేరు. అంగీపావడ మొదలైనది.
వితానమ్॥ప్స॥ ఉల్లోచః [పా] ఉల్లాభః ॥పు॥ ౨-మేల్కట్టు పేళ్లు చందువ.
దూష్యమ్-వస్త్రవేశ్మ॥న-న॥-ఈ౨ను ఆద్యపదముచేఁ బటకుటీరాదిశబ్దములును గుడారము పేళ్లు.
ప్రతిసీరా-యవనికా (పా)జవనికా-తిరస్కరిణీ ॥స్త్రీ॥౩-తెరబట్ట పేళ్లు. **Screen.**
పరికర్మ॥న-న॥అఙ్గసంస్కారః॥పు॥ ౨ - దేహమునందలిచుఱికిపోఁగొట్టుట పేళ్లు.
మార్ష్టిః-మార్జనా-మృజా॥స్త్రీ॥ ౩-చన్దనకుంకుమా

జా,
ఉద్వ_ర్త నోత్సాదనే
(ద్వే సమే)
ఆప్లావః ఆప్లవః స్నానం
చర్చా తు చర్చిక్యం
స్థాసకో
అథ ప్రబోధనమ్, అను
బోధః
పత్త్రలేఖా పత్త్రాఙ్గులి
(రిమే సమే). ౩౮౨
తమాలపత్త్ర తిలక
చిత్రకాణి విశేషకమ్,
(ద్వితీయం చ తురీయం
చ న స్త్రియాం)
(మథ) కుఙ్కుమమ్
౩౮౩. కాశ్మీరజ న్మాగ్ని
శిఖం పరం బాహ్లీక పీత
నే, ర_క్త సంకోచపిశున
ధీర లోహిత చన్దనమ్
లాక్షా రాక్షా జతు (క్లీ
బే) యావో ఽలక్తో
ద్రుమామయః,
లవఙ్గం దేవకుసుమం
శ్రీసంజ్ఞ
(మథ) జా ప క మ్.
కాలేయకం చ కాలాను
సార్యం చా

దులచేత దేహమునందలిముఱికిపోఁగొట్టుటపేళ్లు
ఉద్వ_ర్తనమ్-ఉత్సాదనమ్॥న॥ ౨-నలుఁగు పేళ్లు.
[నము పేళ్లు.
ఆప్లావః-ఆప్లవః ॥పు॥ స్నానమ్ ॥న॥ ౩-స్నా
చర్చా॥స్త్రీ॥-చర్చిక్యమ్(పా) చార్చిక్యమ్॥న॥ స్థాస
కః ॥పు॥ ౩ - కుంకుమము మొదలైనవానిపూత
పేళ్లు.
ప్రబోధనమ్॥న॥-అనుబోధః॥పు॥ ౨-సుగంధ
ద్రవ్యములయందు నణఁగియున్న పరిమళమును
ప్రకాశింపఁజేయు తైలాదులపేళ్లు.
పత్త్రలేఖా(పా) పత్త్రరేఖా పత్త్రాఙ్గులిః ॥స్త్రీ॥
౨ - స్త్రీల_స్తనాదులయందు కస్తూరికాదులచే
వ్రాయఁబడుమకరికాపత్త్రాదులపేళ్లు.
తమాలపత్త్రమ్-తిలకమ్-చిత్రకమ్ - విశేష
కమ్॥౪-నొసటిబొట్టుపేళ్లు, వీనిలో ద్వితీయం
చ-రెండవదియు, తురీయం చ = నాలవదియు,
న స్త్రియామ్॥ప్న॥ కడమ ౨ను॥న॥
కుఙ్కుమమ్-కాశ్మీరజన్మ ॥న॥ అగ్నిశిఖమ్-
వరమ్॥బాహ్లీకమ్ (పా) బాహ్లికమ్-పీతనమ్-
ర_క్తమ్-సంకోచపిశునమ్ (ప) సంకోచమ్-పిశు
నమ్-ధీరమ్(పా)వీరమ్-లోహితమ్-చన్దనమ్(ప)
లోహితచన్దనమ్॥ న॥౧౧-కుంకుమపువ్వుపేళ్లు.
లాక్షా - రాక్షా (పా) రక్షా ॥స్త్రీ॥-జతు॥న॥-
యావః-అల_క్తః-ద్రుమామయః॥పు॥౬ - లక్క
పేళ్లు. **Lac; wax.**
లవఙ్గమ్ - దేవకుసుమమ్-శ్రీసంజ్ఞమ్॥ ౩-
కరాపువుపేళ్లు, లవంగము. **Clove.**
జాపకమ్(పా)జాషకమ్-కాలేయకమ్ - కా
లానుసార్యమ్ ॥న॥ ౩-పచ్చవంటిగంధముపేళ్లు,
నల్లనిగంధద్రవ్యమని కొందఱు.

(థ సమార్థకమ్), వంశి
కాగురు రాజార్హ లో
హ క్రిమిజ జోఙ్గకమ్.
కాలాగు ర్వగురుః
(స్యాత్తు)మఙ్గళ్యం(మల్లి
గన్ధియత్),
యక్షధూప స్సర్జరసో
ఽరాళ స్సర్వరసా వపి.
౩౮౭. బహురూపోఽ
ప్యథ వృకధూపకృత్రి
మధూపకౌ,
తురుష్కః పిణ్డక స్సి
ల్హో యావనోఽప్యథ
పాయసః. ౩౮౮. శ్రీ
వాసో వృక్షధూపోఽపి
శ్రీవేష్ట సరళద్రవౌ,
మృగనాభి ర్మృగమ
దః కస్తూరీ చాథ
కోలకమ్. ౩౮౯. త
క్కోలకం కోశఫల
(మథ)కర్పూర (మస్త్రి
యామ్), ఘనసార శ్చ
న్ద్రసంజ్ఞ స్సితాభ్రో హి
మవాలుకా. గన్ధసారో
మలయజో భద్రశ్రీశ్చ
న్దనో (ఽస్త్రియామ్).
తైలపర్ణిక గోశీర్షే హ
రిచన్దన (మస్త్రియామ్).

వంశికమ్(పా)వంశికమ్-అగురు-రాజార్హమ్-
లోహమ్-క్రిమిజమ్ - జోఙ్గకమ్॥న॥ ౬-అగురు
పేళ్లు. [వు.
కాలాగురు॥న॥ - అగురుః॥పు॥౨-కృష్ణాగురు
మఙ్గళ్యమ్ ॥న॥ ౧-మల్లిగన్ధి యత్ = మల్లె
పువ్వులవాసనగల కృష్ణాగురు పేరు.
యక్షధూపః - సర్జరసః-అరాళః (ప) రాళః-
సర్వరసః-బహురూపః॥పు॥౫-సజ్జరసము పేళ్లు.
Resin.
వృకధూపః-కృత్రిమధూపకః॥పు॥౨ - అనేక
పరిమళవస్తువులచేఁ జేయఁబడినధూపము పేళ్లు.
తురుష్కః-పిణ్డకః - సిల్హః-యావనః॥పు॥౪-
తురుష్క_దేశమునందుఁ బుట్టు అందుగు బంక
పేళ్లు.
పాయసః-శ్రీవాసః - వృక్షధూపః-శ్రీవేష్టః-
సరళద్రవః॥పు॥౫-సరళదేవదారువులబంక పేళ్లు.
Turpentine.
మృగనాభిః ॥ప్న॥ - మృగమదః॥పు॥-కస్తూరీ
॥స్త్రీ॥ ౩-కస్తూరిపేళ్లు. **Musk.**
కోలకమ్-తక్కోలకమ్ (పా) కక్కోలకమ్
(పా)కక్కోలకమ్ - కోశఫలమ్॥న॥౩-తక్కోల
పుచెట్టుపేళ్లు. దానియొక్క_ఫలమని కొందఱు.
కర్పూరమ్ ॥ప్న॥ఘనసారః - చన్ద్రసంజ్ఞః-సి
తాభ్రః (పా) సితాభః ॥పు॥ - హిమవాలుకా
॥స్త్రీ॥ ౫-కర్పూరము పేళ్లు. **Camphor.**
గన్ధసారః-మలయజః - భద్రశ్రీః॥పు॥-చన్దనః
॥ప్న॥౪-చందనము పేళ్లు. **Sandal.**
తైలపర్ణికమ్॥న॥౧-మిక్కిలిచల్లనైన తెల్లచం
దనము గోశీర్షమ్॥న॥౧-మిక్కిలి వాసనగలచంద

నము. హరిచన్దనమ్ ॥న॥ ౧-మామిడిపండువాసనగలపసుపువన్నె చందనము. ఈ 3 ను పసుపువన్నె చందనము పేళ్లని కొందఱు.

తిలపర్ణీ తు పత్త్రాఙ్గం
రఞ్జనం రక్తచందనమ్, కుచన్దనం చాథ జాతికోశ
జాతిఫలే (సమే). 3౯౨

తిలపర్ణీ॥స్త్రీ॥ [ప] తిలవర్ణీ॥న్-పు॥-పత్త్రాఙ్గమ్ - రఞ్జనం - రక్తచన్దనమ్ - కుచన్దనమ్॥న॥౫-ఎఱ్ఱని చందనము పేళ్లు. Red Sandal. [పేళ్లు.

జాతికోశమ్ - జాతిఫలమ్॥న॥౨-జాజికాయ

(కర్పూరాగరుకస్తూరీ
తక్కోలై) ర్యక్షకర్దమః,

యక్షకర్దమః॥పు॥ ౧ - కర్పూరాగరుకస్తూరీతక్కోలములతోఁగూడిన గంధము పేరు.

గాత్రానులేపనీ వర్తి
ర్వర్ణకం (స్యా) ద్విలేపనమ్. 3౯౩

గాత్రానులేపనీ-వర్తిః ॥స్త్రీ॥౨-సుగంధద్రవ్యములను జేర్చి మెదిపినముద్ద పేళ్లు. వర్ణకమ్-విలేపనమ్॥న॥౨ - మైపూఁతకై మెదిపినగంధాదుల పేళ్లు. కొందఱీనాలుగును మైపూఁత పేళ్లనిరి.

చూర్ణాని వాసయోగా స్స్యు

చూర్ణమ్॥న॥-వాసయోగః॥పు॥ ౨-గంధపుఁబొడి పేళ్లు. Perfume. [పేళ్లు.

ర్భావితం వాసితం (త్రిషు), (సంస్కారో గన్ధమాల్యాద్యై ర్యస్స్యా త్త) దధివాసనమ్. 3౯౪

భావితమ్-వాసితమ్॥త్రి॥ ౨-వాసనవస్తువు

అధివాసనమ్ ॥న॥౧-గన్ధమాల్యాద్యైః=గంధమాల్యాదులచే వస్త్రాదులకు, యః సంస్కారః స్యాత్ = ఏసంస్కారముగలదో, తత్ = దాని పేరు.

మాల్యం మాలా స్రజౌ (మూర్ధ్ని)

మాల్యమ్॥న॥-మాలా-స్రక్ ॥జ్-స్త్రీ॥ 3 మూర్ధ్ని=శిరస్సునందలి పువ్వులదండ పేళ్లు.

(కేశమధ్యే తు) గర్భకమ్,

గర్భకమ్॥న॥[ప]॥పు॥౧- కేశమధ్యే=వెండ్రుకలలో బయటికి తెలియునట్లుముడిచినపూదండ పేరు

ప్రభ్రష్టకం శిఖాలమ్బి)

ప్రభ్రష్టకమ్ ॥న॥ ౧ - శిఖాలమ్బి = సిగను వ్రేలెడు పూదండ పేరు.

(పురోన్యస్తం) లలామకమ్. 3౯౫

లలామకమ్॥న॥ ౧-పురోన్యస్తమ్ = నొసటిమీఁదఁబడునట్లు ముందుగట్టినపూదండ పేరు.

ప్రాలమ్బ (మృజులమ్బి స్యా త్కణ్ఠా

ప్రాలమ్బమ్॥న॥౧ కణ్ఠాత్ = మెడనుండి, ఋజులమ్బి=చక్కఁగా ఱొమ్మునవ్రేలుపూదండ పేరు.

ద్వైకక్షకం (తు తత్, య త్తిర్యక్ క్షిప్త మురసి)

వైకక్షకమ్[పా] వైకక్ష్యకమ్॥న॥౧-ఉరసి=ఱొమ్మున, తిర్యక్ =జందెమువలెనడ్డముగా, క్షిప్తమ్=వైచికొన్న, తత్ =ఆపూదండ పేరు.

(శిఖా) స్వాపీడ శేఖరౌ. 3౯౬

ఆపీడః- శేఖరః॥పు॥ ౨-శిఖాసు = శిఖమీఁదఁజుట్టఁబడిన పూదండ పేరు.

రచనా స్యా త్పరిస్పన్ద

రచనా॥స్త్రీ॥-పరిస్పన్దః॥పు॥ ౨-మాల్యాదులచేనైన శృంగారవిశేషమును బుట్టించుట పేళ్లు.

ఆభోగః (పరిపూర్ణతా),

ఆభోగః॥పు॥౧(వస్తువులకు గానిగుణాదులకుఁగాని)పరిపూర్ణతా=నిండియుండుట పేరు. [డు

ఉపధానం తూపబర్హః

ఉపధానమ్ ॥న॥ఉపబర్హః-॥పు॥౨-తలగడదిండు

శయ్యాయాం శయనీయవత్. 3౯౭. శయనం

శయ్యా॥స్త్రీ॥-శయనీయమ్-శయనమ్॥న॥ 3-పఱుపు పేళ్లు. పానుపు. Bed.

మఞ్చ పర్యఙ్క పల్యఙ్కాః ఖట్వయా (సమాః),

మఞ్చః-పర్యఙ్కః - పల్యఙ్కః ॥పు॥ - ఖట్వా ॥స్త్రీ॥ ౪-మంచము పేళ్లు. Cot. [ళ్లు, బంతి.

గేన్దుకః కన్దుకో

గేన్దుకః-కన్దుకః (పా)కణ్డుకః॥పు॥౨-చెండు పే

దీపః ప్రదీపః

దీపః-ప్రదీపః॥పు॥౨-దీపము పేళ్లు. Lamp.

పీఠ మాసనమ్. 3౯౮

పీఠమ్-ఆసనమ్-॥న॥౨-పీఁట పేళ్లు. [సంపుటము.

సముద్గక స్సంపుటకః

సముద్గకః-సంపుటకః॥పు॥ ౨-కరాటము పేళ్లు.

ప్రతిగ్రాహః పతద్గ్రహః,

ప్రతిగ్రాహః-పతద్గ్రహః॥పు॥౨-తమ్మపడిగము పేళ్లు. [చిక్కంటెయు.

ప్రసాధనీ కఙ్కతికా

ప్రసాధనీ-కఙ్కతికా ॥స్త్రీ॥ ౨-దువ్వెన పేళ్లు,

పిష్టాతః పటవాసకః. 3౯౯

పిష్టాతః-పటవాసకః ॥పు॥ ౨ - చీరలువాసనకట్టు ద్రవ్యము పేళ్లు. [॥పు॥ 3-అద్దము పేళ్లు.

దర్పణే ముకురాదర్శౌ

దర్పణః - ముకురః (పా) మకురః-ఆదర్శః-

వ్యజనం తాళవృన్తకమ్,

వ్యజనమ్-తాళవృన్తకమ్॥న॥౨ - విసనకఱ్ఱ పేళ్లు.

ఇతి మనుష్యవర్గః.

మనుష్యులతోఁజేరినపదసమూహాముముగిసెను

సన్తతి ర్గోత్ర జనన కులా న్యభిజ నాన్వయౌ. ౪౦౦. వంశో ఽన్వవా

సంతతిః॥స్త్రీ॥గోత్రమ్-జననమ్-కులమ్ ॥న॥-అభిజనః-అన్వయః-వంశః-అన్వవాయః - సంతానః ॥పు॥ ౯-వంశము పేళ్లు. Race.

య స్సన్తానో	
వర్ణా (స్స్యుర్బ్రాహ్మ ణాదయః), [విప్రక్షత్త్రియ విట్ఛూద్రాశ్చాతు ర్వర్ణ్యమితి స్మృతమ్]	వర్ణః ॥పు॥౧-బ్రాహ్మణాదయః=బ్రాహ్మణులు క్షత్త్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు అనునాలుగు జాతులపేరు. **Tribe.**
	[మునందుఁ బుట్టినవాని పేళ్లు.
రాజబీజీ రాజవంశ్యో బీజ్యస్తు కులసమ్భవః. ౪౦౧	రాజబీజీ॥న్॥రాజవంశ్యః॥పు॥ ౨-రాజవంశ బీజ్యః-కులసంభవః ॥పు॥ ౨-ఏదైననొకవంశ మునందుఁ బుట్టినవాని పేళ్లు.
మహాకుల కులీ నార్య సభ్య సజ్జన సాధవః,	మహాకులః-కులీనః-ఆర్యః-సభ్యః - సజ్జనః - సాధుః॥పు॥౬-మంచికులమునఁబుట్టినవాని పేళ్లు.
బ్రహ్మచారి గృహీ వాన ప్రస్థో భిక్షు	బ్రహ్మచారి॥న్॥-గృహీ ॥న్॥-వానప్రస్థః - భిక్షుః॥పు॥-ఈరను వరుసగా బ్రహ్మచారికిని గృహస్థునకును తపస్వికిని సన్న్యాసికిని పేళ్లు. **Ascetic.**
(శ్చతుష్టయే). ౪౦౨ ఆశ్రమోఽ(స్త్రీ	ఆశ్రమః ॥పు॥౧-ఇది,చతుష్టయే = బ్రహ్మచర్యము మొదలగునాల్గింటియందును వర్తించును.
ద్విజా త్యగ్రజన్మభూదేవ బాడబాః, విప్రశ్చ బ్రాహ్మణో	ద్విజాతి॥-అగ్రజన్మా॥న్॥-భూదేవః - బాడబః-విప్రః-బ్రాహ్మణః॥పు॥౬-బ్రాహ్మణుని పేళ్లు. **Brahmin.**
(ఽసౌ)షట్కర్మా(యాగాదిభి ర్యుతః). ౪౦౩	షట్కర్మా॥న్-పు॥ ౧-యాగాదిభిః = యజన యాజనాధ్యయనాధ్యాపనదానప్రతిగ్రహము లతో, యుతః=కూడిన,అసౌ=బ్రాహ్మణుని పేరు.
విద్వా న్విపశ్చి ద్దోషజ్ఞ స్సన్ సుధీః కోవిదో బుధః, ధీరో మనీషీ జ్ఞః ప్రాజ్ఞః సంఖ్యావా న్పణ్డితః కవిః ౪౦౪. ధీమాన్ సూరిః కృతీ కృష్టి ర్లబ్ధవర్ణో విచక్షణః, దూరదర్శీ దీర్ఘదర్శీ	విద్వాన్॥స్॥విపశ్చిత్ ॥త్॥-దోషజ్ఞః-సన్॥త్॥-సుధీః-కోవిదః-బుధః - ధీరః - మనీషీ ॥న్॥ - జ్ఞః-ప్రాజ్ఞః-సంఖ్యావాన్ ॥త్॥ పణ్డితః-కవిః-ధీమాన్ ॥త్॥ సూరిః [ప] సూరీ ॥న్॥-కృతీ॥న్॥-కృష్టిః - లబ్ధవర్ణః-విచక్షణః ॥పు॥ ౨౦-విద్వాంసుని పేళ్లు. దూరదర్శీ॥న్॥-దీర్ఘదర్శీ ॥న్ - పు॥ ౨-దూరపు ఆలోచనగలవాని పేళ్లు. ఈ౨౨ను విద్వాంసుని పేళ్లని కొందఱు. **Learned man.**

శ్రోత్రియ శ్ఛాన్దసౌ (సమౌ) ౪౦౫	శ్రోత్రియః-ఛాన్దసః ॥పు॥౨-వేదముఁజదివిన వాని పేళ్లు. **Spiritualist.**
ఉపాధ్యాయోఽధ్యాపకో.	ఉపాధ్యాయః-అధ్యాపకః॥పు॥ ౨-వేదముఁ జదివించువాని పేళ్లు. **Teacher.**
(ఽథ స్యాన్నిషేకాదికృ ద్గురుః,	గురుః ॥పు॥ ౧-నిషేకాదికృత్ =గర్భాధాన ము మొదలయినకర్మములను చేయుతండ్రి పేరు.
(మన్త్ర వ్యాఖ్యాకృ) దాచార్య	ఆచార్యః॥పు॥౧ - మన్త్రవ్యాఖ్యాకృత్ = కల్పసూత్రసహితముగా వేదముఁ జదివించి దానియర్థమును దెలియఁ జెప్పువాని పేరు.
ఆదేష్టా(త్వధ్వరే) ప్రతీ. ౪౦౬.యష్టా చ యజమానశ్చ	ఆదేష్టా॥ఋ-పు॥౧-అధ్వరే = యజ్ఞవిషయమ యినయుపదేశముఁ జేయువాని పేరు ప్రతీ॥న్॥-యష్టా॥ఋ॥-యజమానః॥పు॥ ౩-యజ్ఞము జేయు వాని పేళ్లు. [మునందు కర్తయైన,సః=వాని పేరు.
(స సోమవతి) దీక్షితః.	దీక్షితః॥పు॥ ౧-సోమవతి=సోమముగలయజ్ఞ
(ఇజ్యాశీలో) యాయజూకో	యాయజూకః॥పు॥౧ - ఇజ్యాశీలః=పలుమారు యజ్ఞముఁజేయుస్వభావముగలవాని పేరు.
యజ్వా తు (విధి నేష్టవాన్.) ౪౦౭	యజ్వా॥న్-పు॥ ౧-విధినా = యథాశాస్త్ర ముగా, ఇష్టవాన్=యజ్ఞము చేసినవాని పేరు.
[స గీష్పతీష్ట్యా) స్థపతిః	స్థపతిః ॥పు॥౧-గీష్పతీష్ట్యా = బృహస్పతి పేరు గల ఇష్టిచేత యజ్ఞము చేసినవాని పేరు.
సోమపీథీ తు సోమపాః,	సోమపీథీ॥న్॥[పా]సోమపీతీ ॥న్॥-సోమపాః ॥పు॥ ౨-యజ్ఞము జేసిసోమపానముం జేసినవాని పేళ్లు.
సర్వవేదా (స్స యేనేష్టో యాగ స్సర్వస్వదక్షిణః). ౪౦౮	సర్వవేదాః ॥స్-పు॥ ౧-సర్వస్వదక్షిణః=తన సొమ్మంతయు దక్షిణగాఁగల విశ్వజిత్తు మొదలైన, యాగః=జన్నము, యేన=ఎవనిచేత, ఇష్టః= చేయఁబడినదో వాని పేరు.
అనూచానః (ప్రవచనే సాఙ్గేఽధీతీ గురో స్తు యః).	అనూచానః॥పు॥౧-గురోః=ఒకగురువువలన, సాఙ్గే ప్రవచనే=షడంగములతోఁ గూడినవేద మును జెప్పఁగా, అధీతీయః=చదివినవాని పేరు.

(లబ్ధానుజ్ఞ) స్సమావృత్తః

సమావృత్తః॥పు॥౧ - లబ్ధానుజ్ఞః=వేదాధ్యయనముచేసినవెనుక గురువుచేత గృహస్థాశ్రమముకొఱకు ననుమతిఁబొందినవాని పేరు.

సుత్వా (త్వభిషవే కృతీ). ౨౦౯

సుత్వా॥న్-పు॥ ౧ - అభిషవేకృతీ=జన్నమునందలి సోమలతను కొట్టిపిడిచినవాని పేరు.

ఛాత్రాన్తేవాసినౌ శిష్యే

ఛాత్రః - అన్తేవాసీ ॥న్॥-శిష్యః॥పు॥3-శిష్యుని పేళ్లు. Pupil.

శైక్షాః ప్రాథమకల్పికాః,

శైక్షః - ప్రాథమకల్పికః ॥పు॥ ౨ - అపుడు చదువనారంభించినశిష్యుని పేళ్లు.

(ఏకబ్రహ్మవ్రతాచారా మిథ) స్సబ్రహ్మచారిణః ౨౧౦

సబ్రహ్మచారీ॥న్-పు॥ ౧-ఏకబ్రహ్మవ్రతాచారః=ఒకగురువునొద్దనొకవేదముచదువనొకవ్రతము నాచరించువారికి, మిథః=తమలోఁదమకు పేరు.

సతీర్థ్యా స్త్వేకగురవ

సతీర్థ్యః-ఏకగురుః ॥పు॥ ౨-ఒకగురువునొద్దవేదముగానీమఱియొకటిగానీచదువువారి పేళ్లు.

(శ్చితవానగ్ని) మగ్నిచిత్,

అగ్నిచిత్ ॥పు॥ ౧-అగ్నించితవాన్ = అగ్నిచయనము చేసినవాని పేరు, ఆహితాగ్ని.

(పారంప ర్యోపదేశే స్యా) దైతిహ్య మితిహా౽(వ్యయమ్) ౨౧౧

ఐతిహ్యమ్ ॥న॥-ఇతిహ॥అవ్య॥ ౨-పారంపర్యోపదేశే=పారంపర్యము చేతవచ్చిన యుపదేశము పేరు. ఇట్లనికదాపారంపర్యముగలదుఅనియనుట.

ఉపజ్ఞా (జ్ఞానమాద్యం స్యాత్)

ఉపజ్ఞా॥స్త్రీ॥ ౧-ఆద్యంజ్ఞానమ్ = ఉపదేశము లేక తనంతటనే మొదటఁబుట్టిన జ్ఞానము పేరు.

(జ్ఞాత్వా౽రమ్భ) ఉపక్రమః,

ఉపక్రమః ॥పు॥౧-జ్ఞాత్వా=ఇదియీలాగున సిద్ధించుననియుపాయముదెలిసీ, ఆరమ్భః=ఆరంభించుటకు పేళ్లు Beginning.

యజ్ఞ స్సవో౽ధ్వరో యాగ స్సప్తతన్తు ర్మఖః క్రతుః. ౨౧౨

యజ్ఞః-సవః-అధ్వరః - యాగః - సప్తతన్తుః మఘః (పా) మఖః-క్రతుః ॥పు॥ ౭ - యజ్ఞము పేళ్లు. A sacrifice.

పాఠో హోమ శ్చాతిథీనాం సపర్యా తర్పణం బలిః, ఏతే పఞ్చమహాయజ్ఞా బ్రహ్మయజ్ఞాదినామకాః. ౨౧౩

పాఠః = వేదపాఠము, హోమః = వైశ్వదేవాదిహోమము, అతిథీనాం సపర్యా=అతిథిపూజ, తర్పణమ్=పితృతర్పణము, బలిః=భూతబలి, ఏతే = ఈనుసీలను, పఞ్చమహాయజ్ఞాః=పంచమహాయజ్ఞములనఁబడును. ఇవే వరుసగా, బ్రహ్మయజ్ఞాదినామకాః=బ్రహ్మయజ్ఞము దేవయజ్ఞము మనుష్యయజ్ఞము పితృయజ్ఞము భూతయజ్ఞమను పేళ్లు గలవి.

సమజ్యా పరిష ద్గోష్ఠీ సభా సమితి సంసదః, ఆస్థానీ (క్లీబ) మాస్థానం (స్త్రీనపుంసకయో) స్సదః ౨౧౪

సమజ్యా-పరిషత్ ॥ద్॥ - గోష్ఠీ-సభా - సమితిః-సంసత్ ॥ద్॥-ఆస్థానీ॥స్త్రీ॥-ఆస్థానమ్ ॥న॥-సదః ॥స్॥-న్న ॥౯-సామాన్యముగా సభ పేళ్లు.ఆస్థానీ శబ్దము మొదలు 3ను దొరలున్నసభ పేళ్లని కొందఱందురు. Assembly.

ప్రాగ్వంశః (ప్రాగ్ఘవిర్గేహాత్)

ప్రాగ్వంశః ॥పు॥ ౧-హవిర్గేహాత్ = హవిస్సులను బెట్టియున్న గృహముకంటె,ప్రాక్ =పూర్వభాగమునందు యజమానుఁడు మొదలైనవారుండుకొఱకు నిర్మింపఁబడిన గృహము పేరు.

సదస్యా విధిదర్శినః,

సదస్యః-విధిదర్శీ॥న్-పు॥ ౨-యజ్ఞమునందు హెచ్చుతక్కువలు రాకుండ కనిపెట్టియున్న ఋత్విక్కుల పేళ్లు.

సభాసద స్సభాస్తారా స్సభ్యా స్సామాజికా (శ్చతే) ౨౧౫

సభాసత్ ॥త్॥ సభాస్తారః-సభ్యః - సామాజికః ॥పు॥ ౪-సభయందుండువాని పేళ్లు. Member.

అధ్వర్యూద్గాతృహోతారో (యజుస్సామర్గ్విదః క్రమాత్),

అధ్వర్యుః - ఉద్గాతా॥ఋ॥ - హోతా॥ ఋ-పు॥ ఈ3ను, క్రమాత్=వరుసగా, యజుస్సామర్గ్విదః = యజుర్వేదమును సామవేదమును ఋగ్వేదమును నెఱిఁగిన ఋత్విక్కుల పేళ్లు.

(ఆగ్నీధ్రాద్యా ధనై ర్వార్యా) ఋత్విజో యాజకాశ్చతే. ౨౧౬

ఋత్విక్ ॥జ్॥యాజకః॥పు॥ ౨ - ధనైః=యజ్ఞకర్తధనము చేత,వార్యాః=వరింపఁదగిన,ఆగ్నీధ్రాద్యాః=ఆగ్నీధ్రుఁడు మొదలయిన పదునార్వురకును పేళ్లు. Priest.

వేదిః పరిష్కృతా భూమిః	వేదిః(పా) వేదీ॥స్త్రీ॥౧-పరిష్కృతా=యజ్ఞముకొఱకు నలుచదరముగాఁ దీర్చిన, భూమిః=భూమి పేరు.
(సమే) స్థణ్డిల చత్వరే,	స్థణ్డిలమ్-చత్వరమ్ ॥న॥ ౨-అగ్నిహోత్రము నుంచుకొఱకు సంస్కారము చేయఁబడినస్థానము పేళ్లు. **Sacrificial Place.**
చషాలో యూపకటకః	చషాలః-యూపకటకః॥పు॥౨- యూపస్తంభమునందలి కొయ్యతోఁజేసిన కడియము పేళ్లు.
కుమ్బా (సుగహనా వృతిః). ౪౧౭	కుమ్బా ॥స్త్రీ॥ ౧-యజ్ఞశాలచుట్టును బెట్టిన మిక్కిలిగహనమయిన వెలుగు పేరు.
(యూపాగ్రం) తర్మ	తర్మ॥న్-న॥౧-యూపముకొన పేరు.
(నిర్మథ్యదారుణి) త్వరణి (ర్ద్వయోః),	అరణిః॥స్త్రీ॥ ౧ - నిర్మథ్యదారుణి = అగ్నిని బుట్టించుటకై మథింపఁదగిన మ్రాని పేరు.
దక్షిణాగ్ని ర్గార్హపత్యాఽఽహవనీయౌ (త్రయోఽగ్నయః) ౪౧౮	దక్షిణాగ్నిః-గార్హపత్యః-ఆహవనీయః ॥పు॥ ఈ3ను ప్రత్యేకముగాఁ దమతమపేళ్లచేతఁ బ్రసిద్ధములయిన మూఁడగ్నుల పేళ్లు.
(అగ్నిత్రయ మిదం) త్రేతా	త్రేతా॥స్త్రీ॥౧-ఇదమ్ = ఇది,అగ్నిత్రయమ్=ఒకమాటచేత మూఁడగ్నులకును పేరు.
ప్రణీత (స్సంస్కృతోఽనలః),	ప్రణీతః॥పు॥ ౧-సంస్కృతః=మంత్రముచేత సంస్కరింపఁబడిన, అనలః = అగ్ని పేరు.
సమూహ్య పరిచాయ్యోపచాయ్యా (అగ్నౌ ప్రయోగిణః).	సమూహ్యః-పరిచాయ్యః-ఉపచాయ్యః ॥పు॥ 3-అగ్నౌ = యజ్ఞాగ్నియందు, ప్రయోగిణః= ప్రయోగింపఁదగిన నామముల పేళ్లు.
(యో గార్హపత్యా దానీయ దక్షిణాగ్నౌ ప్రణీయతే, తస్మి) న్నానాయ్యోఽ	ఆనాయ్యః॥పు॥౧-గార్హపత్యాత్ =గార్హపత్యాగ్నినుండి, ఆనీయ= తెచ్చి, యః=ఏయగ్ని, దక్షిణాగ్నౌ=దక్షిణాగ్నియందు, ప్రణీయతే= ప్రణయింపఁబడునో,తస్మిన్=దాని పేరు.
థాగ్నాయీ స్వాహా చ హుతభుక్ప్రియా	అగ్నాయీ-స్వాహా-హుతభుక్ప్రియా ॥స్త్రీ॥ 3-అగ్నిహోత్రుని పెండ్లాము పేళ్లు.
(ఋక్)సామిధేనీ ధా	సామిధేనీ-ధాయ్యా ॥స్త్రీ॥౨-అగ్నిసమిన్ధనీ =

య్యా చ (యాస్యా దగ్నిసమిన్ధనీ),	అగ్నిని మొదట ప్రజ్వలింపఁజేయు, ఋక్=వేదఋక్కు పేళ్లు.
(గాయత్రీ ప్రముఖం) ఛన్దో	ఛన్దః॥స్-న॥౧-గాయత్రి మొదలయిన యిరువదియాఱు ఛందస్సుల పేరు. **Meter.**
(హవ్యపాకే) చరుః (పుమాన్). ౪౨౧	చరుః॥పు॥౧-హవ్యపాకే = అగ్నియందు వేల్వఁదగిన పక్వాన్నము పేరు. **Oblation.**
ఆమిక్షా (సా శృతోష్ణే యా క్షీరే స్యా ద్దధియోగతః),	ఆమిక్షా ॥స్త్రీ॥ ౧-శృతోష్ణే=కాచఁబడి వేడియైన, క్షీరే = పాలయందు, దధియోగతః= పెరుఁగుకూర్చుటవలననైన వికారము పేరు.
ధవిత్రం (వ్యజనం తద్య ద్రచితం మృగచర్మణా). ౪౨౨	ధవిత్రమ్ (పా) ధువిత్రమ్॥న॥౧-యజ్ఞమునందగ్ని ప్రజ్వలనముకొఱకు, మృగచర్మణా=ఇఱ్ఱితోలుచేత,రచితమ్=చేయఁబడిన, వ్యజనమ్=విసనకఱ్ఱ పేరు.
పృషదాజ్యం (సదధ్యాజ్యే)	పృషదాజ్యమ్ ॥న॥౧-సదధ్యాజ్యే=పెరుఁగుతోఁగూడిన నేతి పేరు.
పరమాన్నం తు పాయసమ్,	పరమాన్నమ్ ॥న॥ పాయసమ్ ॥న॥ (ప)॥పు॥ ౨-పాలుపోసివండిన యన్నము పేళ్లు.
హవ్య కవ్యే (దైవపైత్రే అన్నే)	హవ్యమ్-కవ్యమ్ ॥న॥ ౨-దైవపైత్రే = దేవతలకును పితృదేవతలకును యోగ్యమయిన, అన్నే=అన్నము పేళ్లు.
పాత్రం (స్రువాదికమ్). ౪౨౩	పాత్రమ్॥న॥౧-స్రువాదికమ్=స్రువము మొదలయిన యజ్ఞపాత్రల కన్నిటికిని పేరు.
ధ్రువోపభృ జ్జుహూ (ర్నాతు) స్రువో(భేదాః స్రుచః స్త్రియః),	ధ్రువా-ఉపభృత్-జుహూః ॥స్త్రీ॥ స్రువః॥పు॥ ౪-స్రుచః భేదాః=స్రుక్కు భేదముల పేళ్లు.
ఉపాకృతః (పశు రసౌ యోఽభిమన్త్ర్య క్రతౌ హతః). ౪౨౪	ఉపాకృతః॥పు॥౧-క్రతౌ=యజ్ఞమునందు,యః=ఏపశువు, అభిమన్త్ర్య=అభిమంత్రించి, హతః=హింసింపఁబడినదో, అసౌపశుః=ఈపశువు పేరు.
పరమ్పరాకం శసనం	పరమ్పరాకమ్-శసనమ్ (పా)శమనమ్-ప్రోక్ష

ప్రోక్షణం చ (వధార్థకమ్), (వాచ్యలిఙ్గాః) ప్రమీతో ఉపసమ్పన్న ప్రోక్షితా (హతే). ౪౨౫

ణమ్॥న॥ ౩-వధార్థకమ్ = యజ్ఞమునందలి పశువధ పేళ్ళు.

ప్రమీతః-ఉపసమ్పన్నః॥ప్రోక్షితః॥ ౩ - హతే= యజ్ఞమునహింసింపఁబడినపశువు మొదలైన దాని పేళ్లు. ఈ ౩ ను-విశేష్యలింగముగలవి.

సాన్నాయ్యం హవి

సాన్నాయ్యమ్॥ హవిః॥స్-న॥ ౨-అగ్నియందు వేల్వఁదగినహవిస్సు పేళ్లు. సాన్నాయ్యశబ్దము దధిపయోరూపమైన హవిస్సు పేళ్లనికొందఱు.

(రగ్నౌ తు హుతం త్రిషు) వషట్కృతమ్,

వషట్కృతమ్॥త్రి॥ ౧-అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుతమ్= వేల్వఁబడిన హవిస్సు పేరు.

దీక్షాన్తో ఽవభృథో (యజ్ఞే)

దీక్షాన్తః-అవభృథః॥పు॥ ౨-యజ్ఞే = యజ్ఞాంతమునందలి న్యూనాతిరిక్తదోషపరిహారముకొఱకుఁ జేయునిష్టి పేళ్ళు.

(తత్కర్మార్హంతు) యజ్ఞియమ్. ౪౨౬. (త్రిష్వథ క్రతుక) ర్మేష్టం

యజ్ఞియమ్॥త్రి॥ ౧-తత్కర్మార్హమ్=ఆయజ్ఞకర్మమునకుఁ దగినవస్తువు పేరు.

ఇష్టమ్ (న) ౧-క్రతుకర్మ = క్రతువునందలి హోమదానాదిక్రియ పేరు.

పూర్తం (ఖాతాదికర్మయత్),

పూర్తమ్(న)౧-ఖాతాదికర్మయత్ =గుంటలు గుళ్లుతోఁటలు మొదలైనవానినిర్మించుట పేరు.

అమృతం విఘసో (యజ్ఞశేషభోజనశేషయోః). ౪౨౭

అమృతమ్(న)-విఘసః (పు) ఈ౨-వరుసగా, యజ్ఞశేషభోజనశేషయోః=జన్నముసు జేయఁగా మిగిలినయాజ్యాదులకును దేవబ్రాహ్మణులు భుజింపఁగా మిగిలిన యన్నాదులకును పేళ్లు.

త్యాగో విహాపితందానముత్సర్జన విసర్జనే, విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమ్. ౪౨౮. ప్రాదేశనం నిర్వపనమపవర్జన మంహతిః,

త్యాగః(పు)-విహాపితమ్(పా)విహాయితమ్-దానమ్-ఉత్సర్జనమ్ - విసర్జనమ్-విశ్రాణనమ్ - వితరణమ్-స్పర్శనమ్ - ప్రతిపాదనమ్ - ప్రాదేశనమ్-నిర్వపనమ్-అపవర్జనమ్ (పా) అపసర్జనమ్ ॥న॥అంహతిః॥స్త్రీ॥౧౩-ఈవి పేళ్లు. **Gift.**

(మృతార్థం తదహర్దానం త్రిషుస్యా) దౌర్ధ్వదైహికమ్. ౪౨౯

ఔర్ధ్వదైహికమ్(పా)ఔర్ధ్వదేహికమ్॥త్రి॥ ౧-మృతార్థమ్=మృతులయినవారినిగుఱించి, తదహర్దానమ్ = ఆమృతదినములయందు చేయఁబడుదానము పేరు, నెలమాసికములకును పేరు.

(పితృదానం) నివాప (స్స్యాత్)

నివాపః॥పు॥ ౧-పితృదానమ్=పితృత్వమును బొందినవారిని గుఱించి చేయఁబడు జలాంజల్యాదిదానము పేరు.

శ్రాద్ధం (తత్కర్మశాస్త్రతః),

శ్రాద్ధమ్॥న॥ ౧-శాస్త్రతః = శాస్త్రోక్తమయిన దేశకాలపాత్రాదినియమము చేత, తత్కర్మ=ఆపితృదేవతలనుగూర్చి చేయఁబడు బ్రాహ్మణభోజనము మొదలయినదాని పేరు, తద్దినము.

అన్వాహార్యం మాసికే

అన్వాహార్యమ్-మాసికమ్॥న॥ ౨-నెలనెలకుం జేయంబడు పిండపితృయజ్ఞము పేరు.అమావాస్యశ్రాద్ధము. **Obsquies.**

(ఽంశో ఽష్టమోఽహ్నః) కుతపో (ఽస్త్రియామ్). ౪౩౦

కుతపః॥పు॥ ౧-అహ్నః = పగటియొక్క, అష్టమోఽంశః = ఎనిమిదవపాలికి పేరు. అనఁగాపగలు౧౫-పాళ్లలో ౭-పాళ్లుపోగాఁదవపాలనుట.

పర్యేషణా పరీష్టిశ్చాన్వేషణా చ గవేషణా, సని స్త్వధ్యేషణా

పర్యేషణా-పరీష్టిః-అన్వేషణా-గవేషణా॥స్త్రీ॥ ౪-శ్రాద్ధాదులయందు బ్రాహ్మణుని వెదుకుట పేళ్లు.

సనిః - అధ్యేషణా ॥స్త్రీ॥ ౨-పూజ్యుల నొకప్రయోజనమునందు సత్కారపూర్వకముగా నియోగించుట పేళ్లు. **Request.**

యాచ్ఞాఽభిశస్తిర్యాచనాఽర్థనా. ౪౩౧ (షట్సుత్రి)

యాచ్ఞా-అభిశస్తిః - యాచనా-అర్థనా ॥స్త్రీ॥ ౪-అడుగుట పేళ్లు. ముందు చెప్పఁగలఅర్ఘ్యశబ్దము మొదలు ఆగంతుశబ్దమువఱకు నాఱుశబ్దములును ॥త్రి॥. **Begging.**

ష్వర్ఘ్య (మర్ఘార్థే)

అర్ఘ్యమ్॥త్రి॥ ౧-అర్ఘార్థే = పూజకొఱకైన జలాదుల పేరు. అర్ఘ్యోదకము.

పాద్యం (పాదాయ

పాద్యమ్॥త్రి॥ ౧-పాదాయ=పాదముకొఱ

వారిణి),
(క్రమా)దాతి థ్యాతి
థేయే (అతిథ్యర్థేఽ త్ర
సాధుని). ౪౩౨

కైన, వారిణి=ఉదకము పేరు, పాదోదకము.
ఆతిథ్యమ్-ఆతిథేయమ్॥త్రి॥ ౨-క్రమాత్ = వరుసగా, అతిథ్యర్థే=అతిథులకొఱకైన యన్నాదులకును, అత్రసాధుని=అతిథులయందు మంచిదైన భక్ష్యాదులకును పేళ్లు.

స్యా దావేశిక ఆగన్తు
రతిథి(ర్నా గృహాగతే),
పూజా నమస్యాఽ ప
చితి స్సపర్యాఽ ర్చాఽ
ర్హణా (స్సమాః).౪౩౩

ఆవేశికః-ఆగన్తుః॥త్రి॥-అతిథిః ॥పు॥ ౩-గృహాగతే=ఇంటికివచ్చిన యతిథిపేళ్లు. Guest.
పూజా-నమస్యా-అపచితిః - సపర్యా-అర్చా-అర్హణా॥స్త్రీ॥౬-పూజించుట పేళ్లు. Worship.

వరివస్యా తు శుశ్రూ
షా పరిచర్యా ప్యుపాస
నమ్,
వ్రజ్యాఽటాట్యా ప
ర్యటనం
చర్యా (త్వీర్యాపథస్థి
తిః). ౪౩౪

వరివస్యా-శుశ్రూషా-పరిచర్యా॥స్త్రీ॥ - ఉపాసనమ్॥న॥ ౪-శుశ్రూష పేళ్లు. చెప్పినట్లుచేయ నిచ్చయించుట. Service.
వ్రజ్యా-అటాట్యా॥స్త్రీ॥-పర్యటనమ్॥న॥ ౩-భిక్షాద్యర్థమై పలుమాఱు తిరుగుట పేళ్లు.
చర్యా॥స్త్రీ॥ ౧-ఈర్యాపథస్థితిః=యతులయొక్క నడచుట నిలుచుట కూర్చుండుట శయనించుట మొదలైనయార్యులమార్గమునందుండుట పేళ్లు

ఉపస్పర్శ స్త్వాచమన
(మథ) మౌన (మభా
షణమ్),
ఆనుపూర్వీ (స్త్రియాం
వా) ఽఽవృత్పరిపాటిర
నుక్రమః. పర్యాయశ్చా
తిపాత స్తు (స్యా) త్ప
ర్యయ ఉపాత్యయః,
(నియమో) వ్రత (మ
స్త్రీ) (తచ్చోపవాసా

ఉపస్పర్శః ॥పు॥-ఆచమనమ్ ॥న॥ ౨-శుద్ధాచమనము పేళ్లు.
మౌనమ్ ॥న॥ ౧-అభాషణమ్ = మాట్లాడకుండుట పేరు. Silence.
ఆనుపూర్వీ॥స్త్ర॥ - ఆవృత్ - పరిపాటిః ॥స్త్రీ॥-అనుక్రమః-పర్యాయః ॥పు॥ ౫-స్వాధ్యాయక్రమము పేళ్లు. Method; Order.
అతిపాతః- పర్యయః - ఉపాత్యయః ॥పు॥ ౩-క్రమముదప్పుట పేళ్లు.
వ్రతమ్॥స్త్ర॥ ౧-నియమః = శాస్త్రోక్త నియమము పేరు. పుణ్యకమ్ ॥న॥ ౧-ఉపవాసాది=ఉప

ది) పుణ్యకమ్. ౪౩౬
ఉపవస్తం తూపవా
సో

వాసాదిరూపమైన, తత్=ఆవ్రతము పేరు.
ఉపవస్తమ్ [పా] ఔపవస్తమ్॥న॥-ఉపవాసః ॥పు॥ ౨-యజ్ఞకర్త యగ్నిసమీపమందుండుసుప వాసము పేళ్లు. ఉపవాసమాత్రమును.

వివేకః (పృథగాత్మ
తా),
(స్యా) ద్బ్రహ్మవర్చ
సం (వృత్తాధ్యయనర్ధి)
(రథాఞ్జలిః). ౪౩౭
(పాఠే) బ్రహ్మాఞ్జలిః

వివేకః ॥పు॥ ౧-పృథగాత్మతా=ప్రకృతిపురుషులు వేఱనియెఱుంగుట పేరు. Knowledge
బ్రహ్మవర్చసమ్ ॥న॥ ౧-వృత్తాధ్యయనర్ధిః = మంచినడత వేదపాఠములయు సమృద్ధి పేరు.
బ్రహ్మాఞ్జలిః ॥పు॥ ౧-పాఠే=వేదపాఠసమయమునందలి, అఞ్జలిః = మ్రొక్కుటకు మోడ్చిన యంజలి పేరు.

(పాఠే విప్రుషో) బ్ర
హ్మబిన్దవః,
(ధ్యానయోగాసనే)
బ్రహ్మాసనం
కల్పో విధి క్రమౌ
౪౩౮

బ్రహ్మబిన్దుః ॥పు॥ ౧-పాఠే=వేదపాఠసమయమునందలి, విప్రుషః=నోటవెడలుతుంపగల పేళ్లు.
బ్రహ్మాసనమ్ ॥న॥ ౧-ధ్యానయోగాసనే = ధ్యానముచేయుటకొఱకు యోగమందలిస్వస్తికము పద్మము మొదలయిన యాసనము పేరు.
కల్పః-విధిః-క్రమః ॥పు॥ ౩-ఇది యిటుచేయవలెననెడి వేదోక్తమయినవిధానము పేరు.

ముఖ్య (స్స్యా త్ప్రథ
మః కల్పో)
ఽనుకల్ప (స్తు తతో
ఽధమః),
(సం స్కార పూర్వం
గ్రహణం స్యా) దుపాక
రణం (శ్రుతేః). ౪౩౯
(సమేతు)పాదగ్రహణ
మభివాదన (మిత్యుభే,)
భిక్షుః పరివ్రాట్క
ర్మన్దీ పారాశ ర్యపి మ

ముఖ్యః॥పు॥ ౧-ప్రథమః = మొదటచేయు, కల్పః=వేదవిధానము పేరు.
అనుకల్పః ॥పు॥ ౧-తతః = దానికంటె, అధమః=వెనుకఁజెప్పెడి వేదవిధానము పేరు.
ఉపాకరణమ్ ॥న॥ ౧-సంస్కారపూర్వమ్ = ఉపనయనసంస్కారము మొదలుగా, శ్రుతేఃగ్రహణమ్=వేదమును చదువఁదొరఁకొనుట పేరు.
పాదగ్రహణమ్-అభివాదనమ్॥న॥ ౨-గోత్రనామములు చెప్పి మ్రొక్కుట పేళ్లు.
భిక్షుః-పరివ్రాట్ ॥జ॥-కర్మన్దీ ॥న॥ - పారాశరి ॥న॥-మస్కరి ॥న-పు॥ ౫-సన్న్యాసి పేళ్లు.

స్కరీ. ౪౪౦. తపస్వీ తాపసః పారికాఙ్క్షీ వాచంయమో మునిః,

తపస్వీ॥న్॥తాపసః-పారికాఙ్క్షీ॥న్-పు॥ ౩తపస్సుగలవాని పేళ్ళు. వాచంయమః-మునిః॥పు॥౨-మౌనవ్రతి పేళ్లు. ఈ౧౦-సన్న్యాసి పేళ్లని కొందఱు.

(తపః క్లేశసహో) దాన్తో

దాన్తః॥పు॥ ౧-తపః క్లేశసహః=తపస్సువలనఁ గలుగుశ్రమనోర్చువాని పేరు.

వర్ణినో బ్రహ్మచారిణః. ౪౪౧

వర్ణీ॥న్॥-బ్రహ్మచారీ॥ న్-పు॥ ౨-బ్రహ్మచారి పేళ్ళు.

ఋషుల పేళ్ళు.

ఋషయ స్సత్యవచసః

ఋషిః [పా] రుషిః-సత్యవచాః ॥స్-పు॥ ౨-

స్నాతక స్త్వాప్లుతో (వ్రతీ),

స్నాతకః-ఆప్లుతః॥పు॥౨-వ్రతీ=వేదముసుచదివిన మీఁదనాశ్రమాంతరముసుబొందక వ్రతముగలవాఁడైతీర్థస్నానశీలుఁడై యున్న బ్రహ్మచారి పేళ్లు.

(యే నిర్జితేంద్రియగ్రామా) యతినో యతయ (శ్చతే). ౪౪౨

యతీ ॥న్॥-యతిః ॥పు॥ ౨-నిర్జితేంద్రియగ్రామాః=జయింపఁబడిన యింద్రియసమూహము గలవాని పేళ్లు. **Saint.**

(యః స్థణ్డిలే వ్రతవశాచ్ఛేతే) స్థణ్డిలశాయ్య(సౌ), స్థాణ్డిల శ్చాథ

స్థణ్డిలశాయీ ॥న్॥ - స్థాణ్డిలః ॥పు॥౨-వ్రతవశాత్ = వ్రతాధీనత్వమువలన, స్థణ్డిలే= నేలను, యః=ఎవఁడు, శేతే=శయనించునో వాని పేళ్ళు.

విరజ స్తమస(స్స్యు)ర్ద్వయాతిగాః. ౪౪౩

విరజస్తమాః॥న్॥-ద్వయాతిగః॥పు॥ ౨-రజస్తమోగుణములనువిడిచియున్న సాత్త్వికుల పేళ్లు.

పవిత్రః ప్రయతః పూతః

పవిత్రః-ప్రయతః - పూతః ॥పు॥ ౩-పవిత్రుఁడయినవాని పేళ్లు. **Holy.**

పాషణ్డా స్సర్వలిఙ్గినః,

పాషణ్డాః - సర్వలిఙ్గీ ॥న్-పు॥ ౨-వేదబాహ్యులయినబౌద్ధకాపాలికక్షపణకాదుల పేళ్లు.

(పాలాశో దణ్డ (ఆషాఢో)

ఆషాఢః ॥పు॥ ౧-పాలాశః దణ్డః=వ్రతమునందుఁబట్టు మోదుగుకోల పేరు.

(వ్రతే) రామ్భస్తు(వైణవః). ౪౪౪

రామ్భః ॥పు॥ ౧ - వ్రతే=వ్రతమునందుఁబట్టు, వైణవః = వెదురుకోల పేరు.

[పేళ్ళు.

(అస్త్రీ) కమణ్డలుః కుణ్డీ

కమణ్డలుః॥పు॥ - కుణ్డీ॥స్త్రీ॥ ౨-కమండలువు

(వ్రతినా మాసనం) బృసీ,

బృసీ [ప] బృషీ ॥స్త్రీ॥ ౧ - వ్రతినామ్ = వ్రతస్థులయొక్క, ఆసనమ్ = దర్భాదులచేతఁ జేయఁబడిన యాసనము పేళ్ళు. [పేళ్లు.

అజినంచర్మకృత్తిః (స్త్రీ)

అజినమ్-చర్మ ॥న్-న॥ - కృత్తిః॥స్త్రీ॥ ౩-చర్మము

భైక్షం భిక్షా కదమ్బకమ్. ౪౪౫

భైక్షమ్-భిక్షాకదమ్బకమ్॥న॥ ౨-బిచ్చమెత్తిన పదార్థములయొక్క గుంపు పేళ్ళు. **Alms.**

స్వాధ్యాయ (స్స్యా)జ్జప

స్వాధ్యాయః-జపః [పా] జాపః॥పు॥౨-తమవేదముసుజదువుట పేళ్లు. ఆవృత్తిచేత వేదముసు జదువుట యని కొందఱందురు.

స్సుత్యాఽభిషవ స్సవనం (చ సా),

సుత్యా॥స్త్రీ॥-అభిషవః॥పు॥-సవనమ్॥న॥ ౩-స్నానమునకును సోమలతను దంచుటకును పేళ్ళు.

(సర్వైనసా మపధ్వంసి జప్యం త్రి) ష్వఘమర్షణమ్. ౪౪౬

అఘమర్షణమ్॥త్రి॥ ౧-సర్వైనసామ్=సమస్తపాపములను, అపధ్వంసి=పోఁగొట్టు, జప్యమ్=మంత్రము పేరు.

దర్శ శ్చ పౌర్ణమాస శ్చ (యాగౌ పక్షాన్తయోః పృథక్),

దర్శః-పౌర్ణమాసః॥పా॥ పూర్ణమాసః ॥పు॥-ఈ౨-పక్షాన్తయోః=అమావాస్యాపౌర్ణమాసులయందుఁ జేయంబడు, పృథక్ యాగౌ=వేర్వేఱుయాగముల పేళ్లు.

(శరీర సాధనాపేక్షం నిత్యం య త్కర్మ త)ద్యమః. ౪౪౭

యమః ॥పు॥ ౧-శరీరసాధనాపేక్షమ్=శరీరముసుమాత్రము సాధనముగాన పేక్షించునదై, నిత్యంయత్కర్మ = నిత్యముగాఁ జేయఁదగిన సత్యాహింసాదికర్మముల పేరు.

నియమ (స్తుసయత్కర్మా నిత్య మాగన్తుసాధనమ్),

నియమః ॥పు॥ ౧-ఆగన్తుసాధనమ్=శరీరముకంటె బాహ్యములైనమృజ్జలాదులుసాధనములుగాఁగలిగినదై, అనిత్యంయత్కర్మసః=సమయవిశేషములయందు కామనాదులచేతచేయదగిన అనిత్యమైనస్నానోపవాసజపాదికర్మముల పేరు.

క్షౌరంతు భద్రాకరణం ముణ్డనం వపనం(తథా).

క్షౌరమ్-భద్రాకరణమ్-ముణ్డనమ్ - వపనమ్ ॥న॥ ౪-క్షౌరము పేళ్లు. **Shave.**

ఉపవీతం (యజ్ఞసూత్రం ప్రోద్ధృతే దక్షిణే

ఉపవీతమ్॥న॥౧-దక్షిణేకరే = కుడిభుజము, ప్రోద్ధృతేసతి=తొడుగఁబడుచుండఁగా, యజ్ఞ

కరే), ప్రాచీనావీత (మన్యస్మిన్)

సూత్రమ్=ఎడమభుజముమీఁదిజందెము పేరు. ప్రాచీనావీతమ్॥న॥ ౧-అన్యస్మిన్=ఎడమభుజము, ప్రోద్ధృతేసతి=తోఁడుగఁబడుచుండఁగా,యజ్ఞసూత్రమ్=కుడిభుజముమీఁది జందెము పేరు.

నివీతం (కణ్ఠలమ్బితమ్). ౨౪౯

నివీతమ్॥న॥౧-కణ్ఠలమ్బితమ్ = మెడనుహారముఁవలెవ్రేలాడు, యజ్ఞసూత్రమ్ = జందెము పేరు.

అఙ్గుళ్యగ్రే దైవం తీర్థం స్వల్పాఙ్గుల్యో ర్మూలే కాయమ్, మధ్యే౽ఙ్గుష్ఠాఙ్గుల్యోః పైత్రం మూలే త్వఙ్గుష్ఠస్య బ్రాహ్మమ్. ౨౫౦

దైవంతీర్థమ్=దేవసంబంధమైనతీర్థము,అఙ్గుళ్యగ్రే=వ్రేళ్లతుదయందును, కాయమ్=ఋషిసంబంధమైనతీర్థము, స్వల్పాఙ్గుల్యోః = చిటికెనవ్రేలు దర్భవ్రేళ్లయొక్క, మూలే=మొదటను, పైత్రమ్=పితృసంబంధమైనతీర్థము, అఙ్గుష్ఠాఙ్గుల్యోః = పెనువ్రేలుజుట్టనవ్రేళ్లయొక్క, మధ్యే=నడుమను, బ్రాహ్మమ్ = బ్రహ్మసంబంధమయినతీర్థము, అఙ్గుష్ఠస్య=పెనువ్రేలయొక్క, మూలే=మొదటను నుండును. అనఁగా నాయా ప్రదేశములయందు వారివారికిఁ దర్పణములు చేయవలయుననుట.

(స్యా)ద్బ్రహ్మభూయం బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మసాయుజ్య (మిత్యపి), దేవభూయాదికం (తద్వత్)

బ్రహ్మభూయమ్-బ్రహ్మత్వమ్- బ్రహ్మసాయుజ్యమ్॥న॥3-బ్రహ్మస్వరూపమౌట పేళ్లు. Godhead.

దేవభూయాదికమ్=దేవభూయశబ్దము మొదలయినశబ్దజాతము. అనఁగా దేవభూయమ్, దేవత్వమ్, దేవసాయుజ్యమ్ అనుశబ్దములు, తద్వత్ = అట్లేదేవస్వరూపమౌట. ఈ3ను ॥న॥.

కృచ్ఛ్రం (సాన్తపనాదికమ్.) ౨౫౧

కృచ్ఛ్రమ్ ॥న॥ ౧-సాన్తపనాదికమ్=సాంతపనచాంద్రాయణాదివ్రతములపేరు. Penance.

(సన్న్యాసవత్యనశనే పుమాన్) ప్రాయో

ప్రాయః॥పు॥ ౧-సన్న్యాసవతి = సర్వసంగపరిత్యాగముతోఁగూడుకొని, అనశనే = ప్రాణపరిత్యాగపర్యంతమాహారములేకయుండుట పేరు.

౽థ వీరహా, నష్టాగ్నిః

వీరహా॥న్॥-నష్టాగ్నిః ॥పు॥౨-ఉత్సర్గేష్టిఁజేసి గార్హపత్యాగ్నిని విడిచినవాని పేళ్లు.

కుహనా (లోభాన్మిథ్యేర్యాపథకల్పనా). ౨౫౨

కుహనా॥స్త్రీ॥౧-లోభాత్ -అన్న కాంక్షవలన, మిథ్యేర్యాపథకల్పనా = అసత్యభిక్షుధర్మమార్గమును కల్పించుకొని తిరుగుట పేరు.

వ్రాత్య (స్సంస్కారహీన స్స్యా)

వ్రాత్యః॥పు॥౧-సంస్కారహీనః = ఉపనయనాదిసంస్కారములు లేనివాని పేరు.

దస్వాధ్యాయో నిరాకృతిః.

అస్వాధ్యాయః - నిరాకృతిః॥పు॥౨-వేదము చదువనివాని పేళ్లు.

[మునఁబ్రదుకువాని పేళ్లు.

ధర్మధ్వజీ లిఙ్గవృత్తి రవకీర్ణీ (క్షతవ్రతః). ౨౫౩

ధర్మధ్వజీ ॥న॥ - లిఙ్గవృత్తిః॥పు॥౨-రిత్తవేష

అవకీర్ణీ॥ న-పు॥౧-క్షతవ్రతః = పరస్త్రీగమనాదులచేత నష్టమయినవ్రతముగలవాని పేరు.

(సుప్తే యస్మి న్నస్తమేతి సుప్తే యస్మి న్నుదేతి చ, అంశుమా)నభినిర్ముక్తాభ్యుదితౌ (తౌ యథాక్రమమ్.) ౨౫౪

యస్మిన్=ఏద్విజుఁడు, సుప్తేసతి=నిద్రఁబోవుచుండఁగా,అంశుమాన్=సూర్యుఁడు, అస్తమ్=అస్తమయమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడో,యస్మిన్=ఏద్విజుఁడు, సుప్తేసతి=నిద్రఁబోవుచుండఁగా, ఉదేతిచ=ఉదయించుచున్నాఁడో, తౌ=ఆద్విజులిద్దఱును,యథాక్రమమ్=వరుసగా,అభినిర్ముక్తాభ్యుదితౌ=అభినిర్ముక్తుఁడనియును, అభ్యుదితుఁడనియును జెప్పఁబడుదురు. ఈ రెండును॥పు॥

పరివేత్తా (౽నుజో౽నూఢే జ్యేష్ఠే దారపరిగ్రహాత్),

జ్యేష్ఠే=అన్న, అనూఢే సతి= పెండ్లియాడకయుండఁగా, అనుజః=తమ్ముఁడు, దారపరిగ్రహాత్ =తాను పెండ్లియాడుటవలన, పరివేత్తా = పరివేత్త యనఁబడును. పరివేత్తా॥ఋ-పు॥

పరివిత్తి (స్తు తజ్జ్యాయాన్)

పరివిత్తిః ॥పు॥౧-తజ్జ్యాయాన్ = ఆపరివేత్త యొక్క యన్న పేరు.

వివాహోపయమౌ (సమౌ. తథా) పరిణయోద్వాహోపయా

వివాహః-ఉపయమః-పరిణయః-ఉద్వాహః - ఉపయామః ॥పు॥-పాణిపీడనమ్ ॥న॥౬ - పెండ్లి పేళ్లు. Marriage.

మాః పాణిపీడనమ్,

వ్యవాయో గ్రామ్య ధర్మో మైథునం నిధువనం రతమ్. ౨౫౬

వ్యవాయః-గ్రామ్యధర్మః ॥పు॥-మైథునమ్-నిధువనమ్-రతమ్॥న॥౬-స్త్రీసంగమము పేళ్లు. **Copulation.**

త్రివర్గో (ధర్మకామార్థైః)

త్రివర్గః॥పు॥౧ - ధర్మకామార్థైః = ధర్మకామార్థములు మూఁటికి నొకపేరు.

శ్చతుర్వర్గ (స్సమోక్షకైః),

చతుర్వర్గః॥పు॥౧ - సమోక్షకైః = మోక్షముతోఁగూడుకొనియున్న ధర్మకామార్థములు నాల్గింటికి నొకపేరు.

(సబలైస్తై) శ్చతుర్భద్రం

చతుర్భద్రమ్॥౧-సబలైః = బలవంతులైన, తైః=ఆనాల్గింటికి నొకపేరు.

జన్యా (స్స్నిగ్ధా వరస్య యే). ౨౫౭

జన్యః॥పు॥ ౧-వరస్య=పెండ్లికొడుకుయొక్క, స్నిగ్ధాః=చెలికాండ్ర పేరు.

ఇతి బ్రహ్మవర్గః.

బ్రాహ్మణులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షత్రియో విరాట్,

మూర్ధాభిషిక్తః-రాజన్యః-బాహుజః-క్షత్రియః-విరాట్ ॥జ్-పు॥౫-పట్టబద్ధుఁడయినక్షత్రియునికిని ఆవంశమునఁ బుట్టినవారికిని పేళ్లు.

రాజ్ఞి రాట్పార్థివ క్ష్మాభృ న్నృప భూప మహీక్షితః. ౨౫౮

రాజా॥న్॥-రాట్ ॥జ్॥ - పార్థివః-క్ష్మాభృత్ ॥త్॥-నృపః-భూపః-మహీక్షిత్ ॥త్-పు॥ ౭-ప్రజలను పాలించు క్షత్రియునికిని ఆకార్యమును చేయు మఱియొకనికిని పేళ్లు. **King.**

(రాజా తు ప్రణతాశేషసామన్త స్స్యా) దధీశ్వరః,

అధీశ్వరః ॥పు॥ ప్రణతాశేషసామన్తః=తనకు మ్రొక్కుచున్న సకలసామంతులుగల, రాజా=రాజుపేరు సామంతులనఁగా తనదేశముచుట్టు నుండురాజులు [భూమినేలురాజు పేళ్లు.

చక్రవర్తీ సార్వభౌమో (నృపో౽న్యో) మణ్డలేశ్వరః. ౨౫౯

చక్రవర్తీ॥న్॥-సార్వభౌమః ॥పు॥ ౨-సమస్తమణ్డలేశ్వరః॥పు॥౧-సార్వభౌమునికంటె,అన్యః=వేఱైనకొంతభూమి నేలు, నృపః=రాజు పేరు.

(యేనేష్టం రాజసూయేన మణ్డల స్యేశ్వరశ్చ యః, శాస్తి యశ్చాజ్ఞయా రాజ్ఞ స్స) సమ్రా

యేన=ఎవనిచేత, రాజసూయేన=రాజసూయమనుయాగముచేత, ఇష్టమ్=యజింపఁబడెనో,యః=ఎవ్వఁడు, మణ్డలస్య=హిమవత్సేతుమధ్యభూమికి, ఈశ్వరః = ప్రభువై యున్నాఁడో, యః=ఎవఁడు, ఆజ్ఞయా=తనయాజ్ఞచేత, రాజ్ఞః=సకలరాజులను, శాస్తి=శిక్షించుచున్నాఁడో, సః=వారు ముగ్గురును సమ్రాట్టులనంబడుదురు. ఈమూఁడువిధములుగల యొకఁడే సమ్రాట్టని కొందఱు. సమ్రాట్ ॥జ్॥-పు॥. **Emperor.**

డథ రాజకమ్. ౨౬౦

రాజన్యకం (చ నృపతిక్షత్రియాణాం గణే క్రమాత్),

రాజకమ్ - రాజన్యకమ్॥న॥ ఈఅను క్రమాత్=వరుసగా, నృపతిగణే=ప్రజలనేలురాజులసమూహమునకును, క్షత్రియాణాంగణే=క్షత్రియజాతివారిసమూహమునకును పేళ్లు.

మన్త్రీ ధీసచివో౽మాత్యో

(౽న్యే) కర్మసచివా(స్తతః). ౨౬౧

మన్త్రీ॥న్॥-ధీసచివః-అమాత్యః ॥పు॥ ౩-ఆలోచనచెప్పు మంత్రి పేళ్లు. **Minister.**

కర్మసచివః ॥పు॥ ౧-తతః = ఆమంత్రికంటె, అన్యే=వేఱైన చిల్లరపనులవారి పేరు.

మహామాత్రాః ప్రధానాని

మహామాత్రః॥పు॥-ప్రధానమ్॥న॥ ప ॥పు॥౨-అధికులును హీనులునుకాక నడితరమైన సేనాపతి మొదలయినవారి పేళ్లు. [పేళ్లు.

పురోధా స్తుపురోహితః,

పురోధాః॥స్॥పురోహితః॥పు॥౨-పురోహితుని

(ద్రష్టరి వ్యవహారాణాం) ప్రాడ్వివాకాక్షదర్శకౌ. ౨౬౨

ప్రాడ్వివాకః - అక్షదర్శకః॥పు॥౨-వ్యవహారాణాం ద్రష్టరి=వ్యవహారములను విచారించు ధర్మాధికారి పేళ్లు. **Judge.**

ప్రతీహారే ద్వారపాల ద్వార్స్థ ద్వార్స్థిత దర్శకాః,

ప్రతీహారః [ప] ప్రతిహారః-ద్వారపాలః-ద్వార్స్థః-ద్వార్స్థితః - దర్శకః॥పు॥౫-వాకిటికావలివాని పేళ్లు. 'ద్వార్స్థితదర్శకః' అని యొకపేరుగాఁ గొందఱందురు. **Porter.** [హము పేళ్లు.

రక్షివర్గ స్త్వనీకస్థో౽

రక్షివర్గః-అనీకస్థః॥పు॥౨-అంగరక్షకులసమూ

థాద్యక్షాధికృతౌ (సమౌ). ౨౮౩
అధ్యక్షః-అధికృతః॥పు॥౨-ఎందు నేని యొక దానియందు నధికారముగలవాని పేళ్లు.

స్థాయుకో (౽ధికృతో గ్రామే)
స్థాయుకః॥పు॥౧-గ్రామే=ఒకగ్రామమునందు, అధికృతః = అధికారముగలవాని పేరు.

గోపో (గ్రామేషు భూరిషు),
గోపః॥పు॥౧-భూరిషుగ్రామేషు=అనేకగ్రామములయం దధికారము గలవాని పేరు.

భౌరికః(కనకాధ్యక్షో)
భౌరికః ॥పు॥౧-కనకాధ్యక్షః = బంగారము నందలియధికారముగలవాని పేరు. Treasurer.

(రూపాధ్యక్షస్తు) నైష్కికః. ౨౮౪
నైష్కికః ॥పు॥౧-రూపాధ్యక్షః=టంకసాల యధికారి పేరు. Master of mint.

(అన్తఃపురే త్వధికృతస్స్యా) దన్తర్వంశికో (జనః),
అన్తర్వంశికః॥పు॥౧-అన్తఃపురే = అంతఃపురమునందు, అధికృతః=అధికారియైన, జనః=జనుని పేరు. Chamberlain.

సౌవిదల్లాః కఞ్చుకినః స్థాపత్యాస్సౌవిదా (శ్చ తే). ౨౮౫
సౌవిదల్లః - కంచుకీ॥న్॥-స్థాపత్యః - సౌవిదః ॥పు॥౪-అంతఃపురమునందలి కావలివాని పేళ్లు.

షణ్డో వర్షవర(స్తుల్యౌ)
షణ్డః [పా] శణ్డః - వర్షవరః [పా] వర్షధరః ॥పు॥౨-వృషణహీనులు కాని యన్యులు కాని స్త్రీ స్వభావముగలవారి పేళ్లు. నపుంసకులు.

సేవకార్థ్యనుజీవినః,
సేవకః-అర్థీ॥న్॥ - అనుజీవీ॥న్-పు॥౩-సేవకుని పేళ్లు. కొలువుగాఁడు. Servant.

(విషయాన న్తరో రాజా) శత్రు ర్మిత్ర (మతః పరమ్). ౨౮౬ ఉదాసీనః (పరతరః)
విషయానన్తరః = తనదేశమునకంటెు చేరిన యావలిదేశమునందుండు, రాజా=రాజు, శత్రుః =శత్రువు, అతఃపరం=ఆశత్రుదేశమునకునావల దేశమునందుండెడి రాజు, మిత్రమ్=మిత్రుఁడు. పరతరః=ఆమిత్రుని దేశమునకు నావల దేశమునం దుండురాజు, ఉదాసీనః=ఉదాసీనుఁడు. శత్రుః ॥పు॥-మిత్రమ్॥న॥-ఉదాసీనః॥పు॥. Neutral.

పార్ష్ణిగ్రాహ (స్తు పృ
పార్ష్ణిగ్రాహః॥పు॥౧-ఒకదిక్కును గెలువఁబోవు

ష్ఠతః),
రాజునకు, పృష్ఠతః=వెనుకనుండుశత్రువు పేరు.

రిపౌ వైరి సపత్నారి ద్విష ద్ద్వేషణ దుర్హృదః. ద్విడ్విప క్షాహితా మిత్ర దస్యు శాత్రవ శత్రవః, అభియాతి పరా రాతి ప్రత్యర్థి పరిపన్థినః.
రిపుః-వైరీ॥న్॥-సపత్నః - అరిః-ద్విషత్ ॥ద్॥ ద్వేషణః-దుర్హృత్ ॥ద్॥-ద్విట్ ॥ష్॥-విపక్షః- అహితః-అమిత్రః-దస్యుః-శాత్రవః-శత్రుః - అభియాతిః [పా] అభిఘాతిః (ప) అభిఘాతీ॥న్॥ పరః-అరాతిః-ప్రత్యర్థీ-పరిపన్థీ॥న్-పు॥ ౧౮- శత్రువు పేళ్లు. Enemy.

స్నిగ్ధో వయస్య స్సవయా
స్నిగ్ధః-వయస్యః - సవయాః ॥స్-పు॥-సమానవయస్సుగల చెలికాని పేళ్లు. Companion.

(అథ) మిత్రం సఖా సుహృత్,
మిత్రమ్॥న॥-సఖా॥ఇ॥ - సుహృత్ ॥ద్-పు॥ ౩-స్నేహితుని పేళ్లు. Friend.

సఖ్యం సాప్తపదీనం
సఖ్యమ్-సాప్తపదీనమ్॥న॥౨ - చెలిమి పేళ్లు.

(స్యా) దనురోధో౽నువర్తనమ్. ౨౮౯
అనురోధః॥పు॥-అనువర్తనమ్ ॥న॥ ౨-అనుకూలించుట పేళ్లు. Compliance.

యథార్హవర్ణః ప్రణిధి రపసర్ప శ్చరః స్పశః, చారశ్చ గూఢపురుష
యథార్హవర్ణః-ప్రణిధిః - అపసర్పః - చరః- స్పశః-చారః-గూఢపురుషః॥పు॥ ౭- వేగులవాని పేళ్లు. ఇందులో మొదటిఅనుకృష్ణీవలభిక్షు కాది రూపము చేతనుండు వేగులవాని పేళ్లనికొందఱు

శ్చాప్త ప్రత్యయితౌ (సమౌ). ౨౯౦
ఆప్తః-ప్రత్యయితః ॥పు॥ ౨-ఆప్తుని పేళ్లు. 'ఆప్తః ప్రత్యయితస్త్రిషు' అని పాఠాంతరము.

సాంవత్సరో జ్యౌతిషికో దైవజ్ఞ గణకా (వపి, స్యు) ర్మౌహూర్తిక మౌహూర్త జ్ఞాని కార్తాన్తికా (అపి). ౨౯౧
సాంవత్సరః - జ్యౌతిషికః-దైవజ్ఞః - గణకః- మౌహూర్తికః-మౌహూర్తః-జ్ఞానీ॥న్॥కార్తాన్తికః॥పు॥౮-జోస్యుని పేళ్లు. Astrologer.

తాన్త్రికో జ్ఞాతసిద్ధాన్త
తాన్త్రికః-జ్ఞాతసిద్ధాన్తః ॥పు॥ ౨-ఏదైన నొకశాస్త్రముయొక్క తత్త్వము దెలిసినవాని పేళ్లు.

స్సత్త్రీ గృహపతి (స్సమౌ),
సత్త్రీ ॥న్॥-గృహపతిః॥పు॥ ౨-సదా దానము చేయువాని పేళ్లు. Generous man.

లిపికారోఽక్షరచణో
ఽక్షరచుఞ్చుశ్చ లేఖకే.
(లిఖితాక్షరసంస్థానే)
లిపిర్లిబిరుభే స్త్రియౌ,

లిపికారః-(పా) లిపింకరః-అక్షరచణః - అక్షరచుఞ్చుః - లేఖకః॥పు॥ ౪-లేఖకుని పేళ్లు, లేకరి.

లిపిః (పా) లిపీ-లిబిః(పా)॥స్త్రీ॥ ౨- లిఖితాక్షరసంస్థానే=వ్రాయఁబడిన యక్షరములయాకారము పేళ్లు.ఇచటకొందఱు, లిఖితమ్-అక్షరసంస్థానమ్॥న॥లిపిః-లిబిః॥స్త్రీ॥ ౪-వ్రాఁత పేళ్లనిపలికిరి. 'అక్షరవిన్యాసే'అనెడిపాఠమునందు లిఖితా-లిపిః-లిబిః॥స్త్రీ॥ 3-వ్రాఁత పేళ్లు. **Script.**

(స్యా) త్సందేశహరో
దూతో

సందేశహరః-దూతః ॥పు॥ ౨-దూత పేళ్లు. **Envoy.**

దూత్యం (తద్భావక
ర్మణోః). ౪౭3

దూత్యమ్ [ప] దౌత్యమ్॥న॥ ౧-తద్భావకర్మణోః=ఆదూతయొక్క భావకర్మములకు పేరు.

అధ్వనీనో ఽధ్వగో
ఽధ్వన్యః పాన్థః పథిక
(ఇత్యపి),

అధ్వనీనః-అధ్వగః-అధ్వన్యః = పాన్థః - పథికః॥పు॥౫- తెరువరి పేళ్లు. త్రోవనడచువాఁడు. **Traveller.**

స్వామ్యమాత్య సు
హృత్కోశ రాష్ట్ర దుర్గ
బలాని చ. ౪౭౪. (రా
జ్యాఙ్గాని) ప్రకృతయః
పౌరాణాం శ్రేణయో
ఽపి చ,

స్వామిన్॥న్॥=రాజు,అమాత్యః=మంత్రి, సుహృత్ ॥ద్॥= చెలికాఁడు,కోశః=భండారము-రను॥పు॥ రాష్ట్రమ్=పట్టణముతోఁ గూడిన దేశము దుర్గమ్=పర్వతాదుల చేతపోశక్యముగానిపట్టణము.బలమ్=సేన ఈ 3ను ॥న॥ రాజ్యాఙ్గాని=ఈ ౭ ను రాజ్యాంగములు. ప్రకృతయః=ఇవి ప్రకృతులని చెప్పంబడును.పౌరాణాంశ్రేణయోఽపిచ= ఒకఁడు ముఖ్యుఁడుగాఁగలవారును సజాతీయులును ప్రకృతు లనఁబడును, ప్రకృతిః ॥స్త్రీ॥

సన్ధి (ర్నా) విగ్రహో
యాన మాసనం ద్వై
ధ మాశ్రయః. ౪౭౫
షడ్గుణా

సన్ధిః॥పు॥=శత్రువుతో సంధిపొసఁగుట,విగ్రహః॥పు॥=కలహించుట, యానమ్॥న॥=దండెత్తుట,ఆసనమ్॥న॥=యుద్ధమునకుసమయముఁజూచుట,ద్వైధమ్॥న॥=భేదముపుట్టించుట, ఆశ్రయః ॥పు॥=బలవంతునిఁజేపట్టుట-ఈ౬ను, షడ్గుణాః

షడ్గుణము లనంబడును.

శ్శక్తయ (స్తిస్రః ప్ర
భావోత్సాహ మన్త్ర
జాః),

ప్రభావః=కోశదండములవలనఁబుట్టిన తేజస్సు, ఉత్సాహః=ఎక్కువైనపరాక్రమచేష్ట, మన్త్రః=సంధివిగ్రహాదులనుతగినట్లుప్రయోగించెడు నెఱుక, (వీనివలన) జాః=పుట్టిన, తిస్రః=మూఁడు బలములును,శక్తయః=శక్తు లనఁబడును అవి ప్రభుశక్తి, ఉత్సాహశక్తి, మంత్రశక్తి అని చెప్పఁబడును శక్తిః ॥స్త్రీ॥. **Power.**

(క్షయః స్థానం చ వృ
ద్ధిశ్చ) త్రివర్గో (నీతివేది
నామ్). ౪౭౬

క్షయః॥పు॥శత్రువుకంటె తాను తక్కువైయుండుట,స్థానమ్॥న॥=శత్రువునుతానును సమముగా నుండుట,వృద్ధిః॥స్త్రీ॥=శత్రువుకంటెతా నెక్కువైయుండుట. ఈ 3ను, నీతివేదినామ్=నీతివేదులకు త్రివర్గము లనంబడును. త్రివర్గః ॥పు॥

(స) ప్రతాపః ప్రభా
వశ్చ (యత్తేజః కోశద
ణ్డజమ్),

ప్రతాపః॥ప్రభావః ॥పు॥ ౨-కోశదణ్డజమ్=భండారమువలనను దండువలనను పుట్టిన, యత్తేజః=తేజస్సు పేళ్లు. **Majesty.**

(సామదానే భేదదణ్డా
వి)త్యుపాయా (శ్చతుష్ట
యమ్). ౪౭౭

సామ ॥న్-న॥=ప్రియముఁజెప్పుట, దానమ్, ॥న॥ = దానమిచ్చుట, భేదః ॥పు॥=కూడియున్నవారిని వేఱుపఱచుట, దణ్డః ॥పు॥ = పీడించుట, ఇతి చతుష్టయమ్=ఈ ౪ను,ఉపాయాః = ఉపాయము లనఁబడును. ఉపాయః॥పు॥.

సాహసం తు దమో
దణ్డ

సాహసమ్॥న॥-దమః-దణ్డః॥పు॥ 3-దండోపాయము పేళ్లు. [ము పేళ్లు.

స్సామసాన్త్వ (మథో
సమౌ), భేదోపజాపా
వుపధా (ధర్మాద్యై
ర్యత్పరీక్షణమ్). ౪౭౮

సామ ॥న్॥-సాన్త్వమ్॥న॥ ౨-సామోపాయ

భేదః=ఉపజాపః॥పు॥ ౨-భేదోపాయము పేళ్లు.

ఉపధా॥స్త్రీ॥౧-ధర్మాద్యైః=ధర్మార్థకామములచేత మంత్రులు మొదలయినవారిని, యత్ పరీక్షణమ్=పరీక్షించుట పేరు

(పఞ్చత్రి)

పఞ్చ=ఈముందు చెప్పఁబడు 'అషడక్షీణవివి

_క్తవిజనచ్ఛన్ననిశ్శలాకశబ్దము' లైదును ॥త్రి॥.

ష్వపడక్షీణో (య_స్తృతీయా ద్యగోచరః,

అపడక్షీణః ॥త్రి॥ ౧ - తృతీయాద్యగోచరః = మూఁడవవాఁడు మొదలైనవారికి తెలియనట్టుగా నిద్దఱాడుకొను,యః=ఏకాంత మేదిగలదో దానిపేరు.

వివిక్త విజన చ్ఛన్ననిశ్శలాకా స్తథా రహః.

రహ శ్శోపాంశు(చాలిఙ్గే)

వివిక్తః-విజనః-ఛన్నః-నిశ్శలాకః॥త్రి॥-రహః-స్॥-న॥-రహస్-ఉపాంశు॥అ॥ ౭ - ఏకాంతమునకుఁ దగినస్థలము పేళ్లు. Solitude.

రహస్యం (తద్భవేత్రిషు),

రహస్యమ్॥త్రి॥౧-తద్భవే = ఆయేకాంతస్థలమునందుఁ బుట్టినదాని పేరు.

(సమౌ) విస్రమ్భ విశ్వాసౌ

విస్రమ్భః - విశ్వాసః॥పు॥౨-విశ్వాసము పేళ్లు, నమ్మిక. Trust.

భ్రేషో (భ్రంశో యథోచితాత్. ౨౮౦

భ్రేషః ॥పు॥ ౧-యథోచితాత్ = తనకుచితమయినధర్మమువలన భ్రంశః =చలించుట పేరు.

అభ్రేష న్యాయ కల్పాస్తు దేశరూపం సమఞ్జసమ్,

అభ్రేషః-న్యాయః-కల్పః॥పు॥ - దేశరూపమ్-సమఞ్జసమ్ ॥న॥౫ - తన కుచితమయిన ధర్మము వలనఁ జలింపకయుండుట పేళ్లు. Fitness.

యుక్త మౌపయికం లభ్యం భజమా నాభినీత (వత్). ౨౮౧ న్యాయ్యం (చత్రిషు షట్)

యుక్తమ్-ఔపయికమ్-లభ్యమ్ - భజమానమ్-అభినీతమ్-న్యాయ్యమ్॥త్రి॥౬- న్యాయముతోఁ గూడినదాని పేళ్లు. Right or fit.

సంప్రధారణా (తు సమర్థనమ్,)

సంప్రధారణా॥స్త్రీ॥౧-సమర్థనమ్=యుక్తాయుక్తములయందు నిదియుక్తమని సమర్థించుట పేరు.

అపవాద స్తు నిర్దేశో నిదేశ శ్శాసనం (చసః) ౨౮౨. శిష్టి శ్చాజ్ఞా చ

అపవాదః-నిర్దేశః-నిదేశః॥ పు॥-శాసనమ్॥న॥-శిష్టిః-ఆజ్ఞా॥స్త్రీ॥౬ ఆజ్ఞ పేళ్లు. Command.

సంస్థా తు మర్యాదా ధారణా స్థితిః,

సంస్థా-మర్యాదా-ధారణా-స్థితిః ॥స్త్రీ॥ ౪-మర్యాద పేళ్లు. మేరదప్పకయుండుట.

ఆగోఽపరాధో మన్తుశ్చ

ఆగః॥స్॥-న॥ అపరాధః-మన్తుః॥పు॥ 3-అపరాధము పేళ్లు. Fault.

(సమే తూ) ద్దానబన్ధనే.

ఉద్దానమ్-బన్ధనమ్॥న॥౨-కట్టివైచుట పేళ్లు.

ద్విపాద్యో (ద్విగుణో దణ్డః)

ద్విపాద్యః॥పు॥౧-ద్విగుణః=రెట్టింపగు,దణ్డః=దండుగ గొనుట పేరు. [గినయప్పనము పేళ్లు.

భాగధేయః కరో బలిః,

భాగధేయః-కరః-బలిః॥పు॥ 3-రాజునకునీఁద

(ఘట్టాదిదేయం) శుల్కోఽ (స్త్రీ)

శుల్కః॥పు॥ ౧-ఘట్టాదిదేయమ్ = సుంకపుచావిడి మొదలయినచోట్ల రాజున కీఁదగిన ద్రవ్యము పేరు. Toll.

ప్రాభృతం తు ప్రదేశనమ్. ౨౮౩. ఉపాయనముపగ్రాహ్య ముపహార (స్తథో) పదా,

ప్రాభృతమ్-ప్రదేశనమ్- ఉపాయనమ్-ఉపగ్రాహ్యమ్॥న॥-ఉపహారః ॥పు॥-ఉపదా॥స్త్రీ॥౬-రాజదర్శనార్థమై తెచ్చుకానుక పేళ్లు. Present.

యౌతకాది (తు యద్దేయం)సుదాయో హరణం (చ తత్). ౨౮౪

యౌతకమ్॥న॥ సుదాయః॥పు॥-హరణమ్॥న॥ 3-యత్ =ఏది, దేయమ్=వివాహమునందల్లునికిని ఆఁడుబిడ్డకునునీఁదగినదో ఆవస్తువుల పేళ్లు.

తత్కాలస్తు తదాత్వం (స్యా)

తత్కాలః॥పు॥-తదాత్వమ్ ॥న॥ ౨-వర్తమానకాలము పేళ్లు. Present time. [లము పేరు.

(దుత్తరః కాల)ఆయతిః,

ఆయతిః॥స్త్రీ॥౧-ఉత్తరః కాలః = రాఁగలకా

సాందృష్టికం(ఫలం సద్యః)

సాందృష్టికమ్ ॥న॥౧-సద్యః-ఫలమ్=తత్కాలమునఁ గలుగుఫలము. Sequel.

ఉదర్కః (ఫలముత్తరమ్). ౨౮౬

ఉదర్కః॥పు॥౧-ఉత్తరం ఫలమ్ = ముందు రాఁగల ఫలము పేరు.

అదృష్టం (వహ్నితోయాది)

అదృష్టమ్॥న॥౧-వహ్నితోయాది=అగ్నిజలము మొదలైనవానివలనఁబుట్టినభయము పేరు.

దృష్టం (స్వపరచక్రజమ్),

దృష్టమ్॥న॥౧-స్వపరచక్రజమ్=తనవారివలనను పగవారివలనను బుట్టినభయము పేరు.

"దృష్టంత్వపరచక్రజం"అనియుపాఠముగలదు.

(మహీభుజా) మహీభయం (స్వపక్షప్రభవం భయమ్). ౨౮౭

అహీభయమ్॥న॥౧-మహీభుజామ్=రాజులకు,స్వపక్షప్రభవమ్=మూలబలము మొదలుగానేడువిధములయిన స్వపక్షములవలనఁ బుట్టిన,

ప్రక్రియా త్వధికార
(స్స్యా) చ్చామరం తు
ప్రకీర్ణకమ్,
నృపాసనం (తు య)
ద్భద్రాసనం
సింహాసనం (తు తత్)
౧౨౮. (హైమం)
ఛత్త్రం త్వాతపత్త్రం
(రాజ్ఞస్తు) నృపలక్ష్మ
(తత్),
భద్రకుమ్భః పూర్ణ
కుమ్భో
భృఙ్గారః కనకాలు
కా. ౧౨౯
నివేశ శ్శిబిరం (షణ్ఢే)
సజ్జనం తూపరక్షణమ్,
(హస్త్యశ్వరథపా
దాతం) సేనాఙ్గం (స్యా
చ్చతుష్టయమ్.) ౧౩౦
దన్తీ దన్తావళో హస్తీ
ద్విరదో౽నేకపో ద్విపః,
మతఙ్గజో గజో నాగః
కుఞ్జరో వారణః కరీ,
ఇభః స్తమ్బేరమః పద్మీ
యూథనాథ స్తు యూ

భయమ్=భయము పేరు. [పేళ్లు.

ప్రక్రియా॥స్త్రీ॥-అధికారః॥పు॥౨-అధికారము

చామరమ్-ప్రకీర్ణకమ్॥న॥౨-వింజామర పేళ్లు. **Bushy fan.**

నృపాసనమ్-భద్రాసనమ్ ॥న॥౨ - రాజులు కూర్చుండు నాసనము పేళ్లు. **Throne.**

సింహాసనమ్॥న॥ ౧-హైమమ్॥న॥=బంగారు తోఁజేయఁబడిన,తత్=ఆరాజుకూర్చుండునాసనము పేరు. **Golden throne.**

ఛత్త్రమ్-ఆతపత్త్రమ్॥న॥౨-గొడుగు పేళ్లు.

నృపలక్ష్మ॥న్-న॥౧-రాజ్ఞః = రాజునకు పట్టెడు, తత్=ఆగొడుగు పేరు. **Parasol.**

భద్రకుమ్భః-పూర్ణకుమ్భః ॥పు॥౨-రాజద్వారాదులయందుఁబెట్టఁబడినపూర్ణకలశము పేరు.

భృఙ్గారః॥పు॥-కనకాలుకా॥స్త్రీ॥౨ - బంగారు గిండి పేళ్లు. **Golden vase.**

నివేశః॥పు॥-శిబిరమ్॥న॥౨-దండు దిగియున్న తావు పేళ్లు. దండువిడిసిన పాళెము. **Camp.**

సజ్జనమ్-ఉపరక్షణమ్॥న॥౨-దండుకావలికొఱకుచుట్టుఁబెట్టినవెలుగు మొదలయినదాని పేళ్లు.

సేనాఙ్గమ్॥న॥౧-హస్త్యశ్వరథపాదాతమ్=ఏనుఁగులుగుఱ్ఱములురథములుకాల్బలముననెడి, చతుష్టయమ్=ఈరను, సేనాంగములనఁబడును.

దన్తీ॥న్॥-దన్తావళః-హస్తీ॥న్॥-ద్విరదః-అనేకపః - ద్విపః - మతఙ్గజః - గజః - నాగః - కుఞ్జరః-వారణః - కరీ॥న్॥-ఇభః-స్తమ్బేరమః - పద్మీ॥న్-పు॥౧౫ ఏనుఁగు పేళ్లు. **Elephant.**

యూథనాథః - యూథపః॥పు॥ ౨-ఏనుఁగుల

థపః,
మదోత్కటో మదక
లః
కలభః కరిశాబకః.
ప్రభిన్నో గర్జితో మ
త్త
స్సమా వుద్వాన్త ని
ర్మదౌ,
హాస్తికంగజతా బృన్దే
కరిణీ ధేనుకా వశా.
గణ్డః కటో
మదో దానం
వమథుః (కరశీకరః),
కుమ్భౌ (తు శిరసః
పిణ్డౌ)
(తయోర్మధ్యే విదుః
(పుమాన్). ౧౩౧
అవగ్రహో లలా
టం స్యా)
దీషికా (త్వక్షికూట
కమ్),
(అపాఙ్గదేశో)నిర్యాణం
(కర్ణమూలంతు) చూ
లికా. ౧౩౨
(అధః కుమ్భస్య) వా
హిత్థం
ప్రతిమాన (మధో౽

గుంపులో ముఖ్యమయిన యేనుఁగు పేళ్లు.

మదోత్కటః-మదకలః ॥పు॥౨-మదముపట్టిన యేనుఁగు పేళ్లు. [ఏనుఁగుగున్న పేళ్లు.

కలభః-కరిశాబకః [పా] కరిపోతకః ॥పు॥౨-

ప్రభిన్నః - గర్జితః - మత్తః॥పు॥౩-మదము గాఱు నేనుఁగు పేళ్లు. మదమునిలుకడగానున్న యేనుఁగని కొందఱు. **Elephant in rut.**

ఉద్వాన్తః-నిర్మదః ॥పు॥ ౨-మదమువిడిచిన యేనుఁగు పేళ్లు. [గులగుంపు పేళ్లు.

హాస్తికమ్॥న॥-గజతా ॥స్త్రీ॥౨-బృన్దే = ఏనుఁ

కరిణీ-ధేనుకా-వశా॥స్త్రీ॥౩-ఆఁడుఏనుఁగు పేళ్లు.

గణ్డః-కటః॥పు॥౨-ఏనుఁగు చెక్కిలి పేళ్లు.

మదః॥పు॥-దానమ్ ॥న॥౨-మదము పేళ్లు. **Rut.**

వమథుః ॥పు॥ ౧-కరశీకరః-తొండముపలనఁ బుట్టిన తుంపర పేరు.

కుమ్భః॥పు॥౧-శిరసఃపిణ్డౌ = ఏనుఁగుశిరస్సుమీఁదనుండు మాంసఖండముల పేరు, కుంభస్థలము.

విదుః॥పు॥౧-తయోః=ఆకుంభస్థలముల యొక్క, మధ్యే=నడుము పేరు.

అవగ్రహః॥పు॥౧ - లలాటమ్=ఏనుఁగు నొసటి పేరు. **Elephant's forehead.**

ఈషికా[పా]ఇషీకా॥స్త్రీ॥౧॥అక్షికూటకమ్=ఏనుఁగు కనుగ్రుడ్డు పేరు. [కన్ను పేరు.

నిర్యాణమ్॥న॥ ౧-అపాఙ్గదేశః=ఏనుఁగుకడ

చూలికా॥స్త్రీ॥౧-కర్ణమూలమ్=ఏనుఁగు చెవి మొదటి పేరు.

వాహిత్థమ్॥న॥౧-కుమ్భస్య = ఏనుఁగుకుంభస్థలమునకు, అధః=దిగువనున్న ప్రదేశము పేరు.

ప్రతిమానమ్॥న॥ ౧-అస్య=ఈవాహిత్థమున

స్య యత్),

కు,అధః=దిగువనున్న,యత్ = ప్రదేశము పేరు.

ఆసనం (స్కన్ధ దే శ స్యాస్య)

ఆసనమ్॥న॥౧-స్కన్ధదేశః = ఏనుఁగుయొక్క మూఁపు పేరు. **Elephant's withers.**

త్పద్మకం (బిన్దుజాలకమ్). ౪౯౬

పద్మకమ్॥న॥౧-బిన్దుజాలకమ్ = ఏనుఁగునకు యౌవనమున దేహములోఁ బుట్టినబొట్ల పేరు. ఏనుఁగు సిబ్బెము.

పక్షభాగః (పార్శ్వ భాగో)

పక్షభాగః॥పు॥ ౧ - పార్శ్వభాగః=ఏనుఁగు యొక్క యుభయపార్శ్వముల పేరు. **Flank.**

ద న్తభాగ (స్తు యో ఽగ్రతః),

దన్తభాగః ॥పు॥ ౧-అగ్రతః యః=ఏనుఁగు యొక్క ముందుభాగము పేరు. **Front.**

(ద్వౌ పూర్వపశ్చాజ్జఙ్ఘాదిదేశౌ) గాత్రావరే క్రమాత్). ౪౯౭

పూర్వపశ్చాజ్జఙ్ఘాదిదేశౌ =ముందఱను వెనుకనున్న మోఁకాళ్ల క్రిందిప్రదేశములు రెండును, క్రమాత్ =వరుసగా, గాత్రావరే=గాత్రమనియు అవరమనియుఁ జెప్పఁబడును, గాత్రమ్ - అవరమ్[పా] అపరమ్॥న॥.

తోత్త్రం వైణుక

తోత్త్రమ్-వైణుకమ్ [పా] వేణుకమ్॥న॥౨-ఏనుఁగును శిక్షించు కోల పేళ్లు.

మాలానం బన్ధస్తమ్భే ఽథ

ఆలానమ్॥న॥-బన్ధస్తమ్భః॥పు॥ ౨-ఏనుఁగును కట్టు స్తంభము పేళ్లు.

శృఙ్ఖలే, అన్దుకో నిగళో ఽ (స్త్రీ స్యా)

శృఙ్ఖలమ్॥త్రి॥-అన్దుకః॥పు॥-నిగళః[పా] నిగడః ॥పు॥3-ఏనుఁగును గట్టుగొలుసు పేళ్లు. **Chain.**

దఙ్కుశో ఽ(స్త్రీ) సృణి (ర్ద్వయోః). ౪౯౮

అఙ్కుశః ॥పు॥ సృణిః ॥స్త్రీ॥ ౨-అంకుశము పేళ్లు. **Goad.**

దూష్యా కక్ష్యా వరత్రా (స్యా)

దూష్యా[పా]దూషా-కక్ష్యా[ప]కక్షా-వరత్రా॥స్త్రీ॥3 ఏనుఁగునడుమునఁగట్టుతోలుమోకు పేళ్లు.

త్కల్పనా సజ్జనా (సమే),

కల్పనా-సజ్జనా॥స్త్రీ॥ ౨-ఏనుఁగును శృంగారించుట పేళ్లు. **Elephant's equipage.**

ప్రవే ణ్యాస్తరణం వర్ణః పరిస్తోమః కుథో

ప్రవేణీ॥స్త్రీ॥-ఆస్తరణమ్ ॥న॥-వర్ణః-పరిస్తోమః ॥పు॥-కుథః ॥పు॥ [ప] ॥త్రి॥౫- ఏనుఁగుమీఁదఁ

(ద్వయోః). ౪౯౯

బఱచు రత్నకంబళి పేళ్లు.

వీతం (త్వసారం హస్త్యశ్వం)

వీతమ్॥న॥౧-అసారమ్=బలములేని, హస్త్యశ్వమ్=ఏనుఁగునకును గుఱ్ఱమునకును పేరు.

వారీ (తు గజబన్ధనే)

వారి ॥స్త్రీ॥ ౧-గజబన్ధనే=ఏనుఁగునుపట్టుటకొఱకుఁ జేయఁబడిన యోదము మొదలైనవాని పేరు.

ఘోటకే వీతి తురగ తురఙ్గాశ్వ తురఙ్గమాః. వాజి వా హార్వ గన్ధర్వ హయ సైన్ధవ సప్తయః,

ఘోటకః-వీతిః(పా)పీతిః - తురగః - తురఙ్గః - అశ్వః - తురఙ్గమః - వాజీ॥న్॥ - వాహః - అర్వా॥న్॥[ప]అర్వన్ ॥త్॥- గన్ధర్వః హయః-సైన్ధవః-సప్తిః॥పు॥౧3-గుఱ్ఱము పేళ్లు. [ముల పేరు.

ఆజానేయాః (కులీనాస్స్యు) ర్వినీతా (స్సాధువాహినః). ౫౦౧

ఆజానేయః ॥పు॥౧-కులీనాః=మంచిజాతిగుఱ్ఱ వినీతాః॥పు॥ ౧-సాధువాహినః=లెస్సగామోయ నేర్చిన గుఱ్ఱముల పేరు. **Trained horse.**

వనాయుజాః పారసీకాః కామ్భోజా బాహ్లికా (హయాః).

వనాయుజః [ప] వానాయుజః-పారసీకః-కామ్భోజః-బాహ్లికః ॥పు॥-ఈరను వరుసగా వనాయుజము, పారసీకము, కాంభోజము, బాహ్లికము-అను నాల్గు దేశములలోఁబుట్టిన, హయాః= గుఱ్ఱముల పేళ్లు.

యయు (రశ్వో ఽశ్వమేధీయో)

యయుః॥పు॥ ౧-అశ్వమేధీయః=అశ్వమేధయాగమునకుఁదగిన, అశ్వః=గుఱ్ఱము పేరు.

జవన (స్తు జవాధికః) ౫౦౨

జవనః॥పు॥౧-జవాధికః= వేగము చేతనధికమైన గుఱ్ఱము పేరు. [పు మోయుగుఱ్ఱము పేళ్లు.

పృష్ఠ్యః స్థౌరి

పృష్ఠ్యః-స్థౌరి॥న్॥(పా) స్థూరీ॥న్-పు॥౨-మోఁ

(సితః) కర్కో

కర్కః॥పు॥౧-సితః= తెల్లనిగుఱ్ఱము పేరు.

రథ్యో (వోఢారథస్య యః),

రథ్యః ॥పు॥ ౧-రథస్యవోఢా యః=రథమును వహించుగుఱ్ఱము పేరు. **Chariot horse.**

(బాలః) కిశోరో

కిశోరః॥పు॥౧- బాలః=గుఱ్ఱపుపిల్ల పేరు [గుఱ్ఱము.

వా మ్యశ్వా బడబా

వామీ-అశ్వా-బడబా॥స్త్రీ॥3-గోడిగ పేళ్లు ఆఁడు

బాడబం (గణే). ౫౦౩

బాడబమ్॥న॥ ౧-గణే=గోడిగలగుంపు పేరు.

(త్రిష్వా) శ్వీనం (య

అశ్వేన=గుఱ్ఱము చేత, ఏకేన దినేన=ఒకదిన

దశ్వేన దినే నైకేన గమ్యతే),

ముచేత యత్=ఏత్రోవ, గమ్యతే=పొందఁబడుచున్నదో, తత్=ఆత్రోవ, ఆశ్వీనమనంబడును. ఆశ్వీనమ్ ॥త్రి॥.

కశ్యం (తు మధ్య మశ్వానాం)

కశ్యమ్ ॥న॥౧-అశ్వానామ్=గుఱ్ఱముల యొక్క, మధ్యమ్=నడుము పేళ్లు. **Flank.**

హేషాప్రేషా(చ నిస్వనే). ౫౦౪

హేషా-ప్రేషా ॥స్త్రీ॥ ౨-నిస్వనే = గుఱ్ఱము లిగిలించుట పేళ్లు. గుఱ్ఱములధ్వని. **Neighing.**

నిగాళస్తు (గళోద్దేశే)

నిగాళః॥పు॥ ౧-గళోద్దేశే=గుఱ్ఱపు మెడదగ్గఱి చోటు పేరు. అచట దేవమణి యుండును.

(బృన్దే) త్వశ్వీయమాశ్వ(వత్),

అశ్వీయమ్-ఆశ్వమ్ ॥న॥౨-బృన్దే = గుఱ్ఱముల గుంపు పేళ్లు. **Multitude of horses.**

ఆస్కన్దితం ధోరితకం రేచితం వల్గితం ప్లుతమ్. ౫౦౫. (గత యోఽమూః పఞ్చ) ధారా

ఆస్కన్దితమ్॥న॥=సమమైననడపు, ధోరితకమ్ ॥న॥=అధికమైచతురమైననడపు, రేచితమ్॥న॥= తాళగతితోఁ బేరెముగాఁదిరుగుట, వల్గితమ్ (పా)వలితమ్॥న॥= వేగముచేతవిడువఁబడి మీఁదికి కాళ్లుకదలించుట, ప్లుతమ్ ॥న॥= వేగముచేత నంతమేరయును సమముగాఁబోవుట. ఈ౫ను గుఱ్ఱముగతివిశేషములు. ఇవి ధారలనంబడును. ధారా ॥స్త్రీ॥.

ఘోణా (తు) ప్రోథ (మస్త్రియామ్),

ప్రోథమ్ ॥పు॥౧-ఘోణా=గుఱ్ఱపుముక్కు పేరు. **Nostrils.** [ము పేళ్లు.

కవికా తు ఖలీనోఽ (స్త్రీ) శఫం (క్లీబే) ఖురః (పుమాన్). ౫౦౬

కవికా॥స్త్రీ॥ - ఖలీనః[ప]ఖలినమ్ ॥పు॥౨-కళ్లె శఫమ్॥న॥ ఖురః॥పు॥౨-గొరిసెల పేళ్లు. **Hoof.**

పుచ్ఛోఽ (స్త్రీ) లూమ లాఙ్గూలే వాలహస్తశ్చ వాలధిః,

పుచ్ఛః॥పు॥-లూమా॥న్॥ [ప] లూమ-లాఙ్గూలమ్॥న॥-వాలహస్తః వాలధిః ॥పు॥ ౫-గుఱ్ఱము మొదలయినవానితోఁక పేళ్లు. **Tail.**

(త్రిషూ)పావృత్తలుఠితే (పరావృత్తే ముహుర్భువి). ౫౦౭

ఉపావృత్తః-లుఠితః॥త్రి॥ ౨-భువి=భూమియందు, ముహుః=పలుమాఱును, పరావృత్తే=పొర్లాడినగుఱ్ఱము పేళ్లు.

(యానే చక్రిణి యుద్ధార్థే) శతాఙ్గ స్స్యన్దనో రథః,

శతాఙ్గః-స్యన్దనః-రథః ॥పు॥ 3-యుద్ధార్థే= యుద్ధముకొఱకైన, చక్రిణి = బండికండ్లతోఁ గూడిన, యానే=వాహనము పేళ్లు. రథము.

(అసౌ) పుష్యరథ (శ్చక్రయానం న సమరాయ యత్). ౫౦౮

పుష్యరథః॥పు॥ ౧-యచ్చక్రయానమ్=ఏరథము, సమరాయ=యుద్ధముకొఱకు, న=కాదో, అసౌ=ఈరథము పుష్యరథ మనంబడును.

కర్ణీరథః ప్రవహణం డయనం (చ సమం త్రయమ్),

కర్ణీరథః(పా)కర్ణిరథః ॥పు॥ప్రవహణమ్-డయనమ్॥న॥ 3-మనుష్యులు-మోయు విమానమను రథము పేళ్లు. **Litter.**

(క్లీబే)ఽన శ్శకటోఽ (స్త్రీ స్యా)ద్గన్త్రీ కమ్బలి వాహ్యకమ్. ౫౦౯

అనః॥స్॥-న॥-శకటః॥పు॥౨-బండి పేళ్లు.

గన్త్రీ॥స్త్రీ॥ - కమ్బలివాహ్యకమ్॥న॥౨ - దిద్దిన యెద్దులుదీయుబండి పేళ్లు.

శిబికా యాప్యయానం (స్యాత్)

శిబికా॥స్త్రీ॥-యాప్యయానమ్ ॥న॥౨ - అందలము పేళ్లు. పల్లకియు. **Palanquin.**

డోలా ప్రేఙ్ఖాదికా (స్త్రియామ్),

డోలా-ప్రేఙ్ఖా॥స్త్రీ॥౨-ఉయ్యాల పేళ్లు. ఆదిశబ్దము చేమంచాదులకును డోలయను పేరుకలదు.

(ఉభౌ తు) ద్వైప వైయాఘ్రౌ (ద్వీపిచర్మావృతే రథే). ౫౧౦

ద్వైపః-వైయాఘ్రః ॥త్రి॥ ౨-ద్వీపిచర్మావృతే రథే=పులితోలుచేత కప్పఁబడిన రథము పేరు.

(పాణ్డుకమ్బళ సంవీత స్యన్దనః) పాణ్డుకమ్బళీ,

పాణ్డుకమ్బళీ॥న్-త్రి॥ ౧-పాణ్డుకమ్బళసంవీత స్యన్దనః=తెల్లకంబళిచేఁగప్పఁబడినరథము పేరు.

(రథే కామ్బళవాస్త్రాద్యాః (కమ్బళాదిభిరావృతే). ౫౧౧

కామ్బళమ్ ॥త్రి॥ ౧-వాస్త్రమ్ ॥త్రి॥ ౧-ఇవి మొదలయినవి వరుసగా, కమ్బళాదిభిః = కంబళము వస్త్రము మొదలయినవానిచేత, ఆవృతే=కప్పఁబడిన, రథే=రథము పేళ్లు.

(త్రిషు ద్వైపాదయో)

ద్వైపాదయః=ద్వైపశబ్దము మొదలుకొని వాస్త్రశబ్దమువఱకు ౫-శబ్దములును ॥త్రి॥.

రథ్యా రథకడ్యా(రథవ్రజే),

రథ్యా-రథకడ్యా ॥స్త్రీ॥ ౨ రథవ్రజే = రథసమూహము పేళ్లు.

ధూః(స్త్రీక్లీబే) యానముఖం (స్యా) (ద్రథాఙ్గ) మపస్కరః. ౫౧౨	ధూః॥ర్-స్త్రీ॥-యానముఖమ్ ॥న॥౨ - రథము మొదలయినవాహనముల ముందుదిక్కు పేళ్లు. అపస్కరః (పా)అవస్కరః ॥పు॥ ౧-రథాఙ్గమ్= బండికన్ను కాఁడి నొగ మొదలైనరథావయవముల పేరు.
చక్రం రథాఙ్గం (తస్యాన్తే) నేమిః (స్త్రీ స్యా)త్ప్రధిః (పుమాన్). పిణ్డికా నాభి (రక్షాగ్రకీలకే తు ద్వయోః) రణిః. ౫౧౩	చక్రమ్-రథాఙ్గమ్॥న॥౨-బండికంటిపేళ్లు. నేమిః ॥స్త్రీ॥-ప్రధిః ॥పు॥౨-తస్యాన్తే - ఆబండికంటి కడకమ్మిపేళ్లు. Tyre. [పేళ్లు. పిణ్డికా-నాభిః॥స్త్రీ॥౨-బండికంటినడిమితూము అణిః॥ప్స॥౧-అక్షాగ్రకీలకే = ఇరుసుకడపట బండికండ్లు జాఱకుండ నుంచినచీలపేరు.
రథగుప్తి ర్వరూథో (నా)	రథగుప్తిః-వరూథః॥పు॥౨-రథమును రక్షించుకొఱకుపైఁగప్పినవ్యాఘ్రచర్మము మొదలైనదాని పేళ్లు. రథికునిరక్షించుటకొఱకు రథమునందుఁ జేయఁబడియున్న స్థానవిశేషమని కొందఱు.
కూబరస్తు యుగన్ధరః, అనుకర్షో (దార్వధఃస్థం)	కూబరః-యుగన్ధరః॥పు॥౨-కాఁడితట్టునొగపేళ్లు. అనుకర్షః ॥పు॥౧-దార్వధఃస్థమ్=ఆనొగదిగువనుండు కోడిపీఁట యనుమ్రాని పేరు.
ప్రాసఙ్గో (నా యుగాద్యుగః). ౫౧౪	ప్రాసఙ్గః ॥పు॥ ౧ - యుగాత్ = కాఁడికంటె, యుగః= రెండవకాఁడి పేరు. Yoke.
(సర్వం స్యా ద్వాహనం) యానం యుగ్యం పత్త్రం చ ధోరణమ్, పరంపరావాహనం (యత్త) ద్వైనీతక (మస్త్రియామ్.) ౫౧౫	యానమ్-యుగ్యమ్ - పత్త్రమ్ - ధోరణమ్ ॥న॥ ౪-సర్వమ్=సకలమయిన, వాహనమ్ = వాహనములకును పేరు. Vehicle. పరంపరావాహనమ్ ॥న॥ - వైనీతకమ్ ॥ప్స॥ ౨-తేరుమోఁకుపేళ్లు.
అధోరణా హస్తిపకా హస్త్యారోహా నిషాదినః,	ఆధోరణః-హస్తిపకః-హస్త్యారోహః - నిషాదీ ॥న్-పు॥ ౪-ఏనుఁగుమావటివాని పేళ్లు, ఏనుఁగునెక్కుదొరలును. Driver.

నియన్తా ప్రాజితా యన్తా సూతః క్షత్తా చ సారథిః. ౫౧౬ సవ్యేష్ఠదక్షిణస్థౌ (చ సంజ్ఞా రథకుటుమ్బినః),	నియన్తా ॥ఋ॥-ప్రాజితా॥ఋ॥ - యన్తా॥ఋ॥-సూతః-క్షత్తా॥ఋ॥-సారథిః-సవ్యేష్ఠః [ప] సవ్యేష్ఠా॥ఋ॥[ప]సవ్యేష్ఠా ॥న్॥ - దక్షిణస్థః॥పు॥-ఈరయు, రథకుటుమ్బినః=సారథికి, సంజ్ఞా= పేళ్లు. [రథముల నెక్కుదొరలు.
రథిన స్స్యన్దనారోహా అశ్వారోహాస్తు సాదినః.	రథీ॥న్॥-స్యన్దనారోహః॥పు॥౨ - రథికులపేళ్లు. అశ్వారోహః-సాదీ ॥న్-పు॥ ౨ - గుఱ్ఱపురౌతు పేళ్లు.
భటా యోధాశ్చ యోద్ధార	భటః-యోధః-యోద్ధా ॥ఋ-పు॥ 3 యుద్ధము చేయువారి పేళ్లు. Warrior.
స్సేనారక్షా స్తు సైనికాః,	సేనారక్షః-సైనికః ॥పు॥ ౨-దండుకాచుతలారులపేళ్లు. Sentinel.
(సేనాయాం సమవేతా యే) సైన్యా (స్తే) సైనికా(శ్చ తే). ౫౧౭	సైన్యః - సైనికః॥పు॥౨-సేనాయామ్ = సేనయందు, యే = ఎవరు, సమవేతాః = కూడియున్నారో, తే=ఆచతురంగబలము పేళ్లు. Troops.
(బలినో యే సహస్రేణ) సాహస్రా (స్తే) సహస్రిణః,	సాహస్రః-సహస్రీ॥న్-పు॥ ౨-యే = ఎవరు, సహస్రేణ = వేయింటిలెక్కను, బలినః=గుఱ్ఱములు మొదలైనబలముగలవారో, తే=వారిపేళ్లు.
పరిధిస్థః పరిచర	పరిధిస్థః-పరిచరః ॥పు॥ ౨-సేనచుట్టును కాచువాని పేళ్లు. Guard. [పేళ్లు, దళవాయి.
స్సేనానీ ర్వాహినీపతిః.	సేనానీః॥ఈ॥-వాహినీపతిః ॥పు॥౨ - సేనాధిపతి
కఞ్చుకో వారవాణో (౽స్త్రీ)	కఞ్చుకః॥పు॥-వారవాణః ॥ప్న॥ ౨-కుబుసము వలె మేనికి మఱువయినదాని పేళ్లు,బొందలము.
(యత్తు మధ్యే సకఞ్చుకాః, బధ్నన్తి త) త్సారసనాప్యధికాఙ్గో౽	సారసనా॥స్త్రీ॥-అధికాఙ్గమ్॥న॥ ఈ౨-ను,సకఞ్చుకాః=కంచుకముతొడిగినవారు, యత్తు=దేనిని, మధ్యే=నడుమున, బధ్నన్తి=కట్టుదురో, తత్= దానిపేళ్లు. త్రాడుదట్టిమొదలయినవి. ఇచట"తత్సారసనమధికాఙ్గో౽థ" అను పాఠమునందు-సారసనమ్॥న॥అధికాఙ్గః॥పు॥.
థ శీర్షకమ్. ౫౨౦. శీర్ష	శీర్షకమ్-శీర్షణ్యమ్-శిరస్త్రమ్॥న॥ 3-తలబొ

ణ్యం చ శిరఒస్త్రేఒ
థ తనుత్రం వర్మదం
శనమ్, ఉరశ్ఛదః కఙ్క
టకో జాగరః కవచోఒ
(స్త్రియామ్). ౬౦౧
ఆముక్తః ప్రతిముక్త
శ్చ పినద్ధ శ్చాపినద్ధ (వ
త్), సన్నద్ధో వర్మిత
స్సజ్జో దంశిత వ్యూఢ
కఙ్కటః. ౬౦౨. త్రి
ష్వాముక్తాదయో

(వర్మభృతాం) కావ
చికం (గణే),
పదాతి పత్తి పదగ పా
దాతిక పదా జ యః.
౬౦౩. పద్గశ్చ పదికశ్చా
థ పాదాతం (పత్తిసం
హతిః),

శస్త్రాజీవే కాణ్డ పృష్ఠా
యుధీ యాయుధికా(స్స
మాః). ౬౦౪
కృతహస్తస్సుప్రయో
గవిశిఖః కృతపుఙ్ఖ(వత్),
అపరాద్ధపృషత్కోఒ
(సౌ లక్ష్యా ద్య శ్చ్యు
తసాయకః). ౬౦౫
ధన్వీ ధనుష్మాన్ ధాను

మిడికము పేళ్లు. **Helmet.**
తనుత్రమ్-వర్మ॥న్॥ - దంశనమ్[పా]దంసన
మ్॥న॥-ఉరశ్ఛదః - కఙ్కటకః - జాగరః॥పు॥-కవ
చః॥పు॥ ౭-జోడు పేళ్లు, జీరా పేళ్లు. **Armour.**

ఆముక్తః-ప్రతిముక్తః - పినద్ధః - అపినద్ధః॥
౪-కట్టఁబడిన వస్త్రము మొదలయినదాని పేళ్లు.
సన్నద్ధః - వర్మితః-సజ్జః - దంశితః - వ్యూఢకఙ్క
టః॥౫-జోడు దొడిగిన వాని పేళ్లు. ఆముక్తాద
యః=ఆముక్తశబ్దము మొదలైనశబ్దములు తొ
మ్మిదియు ॥త్రి॥.

కావచికమ్॥న॥౧-వర్మభృతామ్= జోడుదొడి
గినవారియొక్క, గణే=సమూహము పేరు.
పదాతిః - పత్తిః - పదగః=పాదాతికః - పదా
జిః-పద్గః-పదికః॥పు॥౭-కాలిబంటు పేళ్లు.

పాదాతమ్॥న॥ ౧-పత్తిసంహతిః = కాలిబంట్ల
గుంపు పేరు. శస్త్రాజీవశబ్దము మొదలుకొనిముం
దు చెప్పఁగలశబ్దములకు "శస్త్రాజీవాదయ త్రి
షు" అను దిక్కున లింగము చెప్పఁబడును.

శస్త్రాజీవః-కాణ్డపృష్ఠః - ఆయుధీయః - ఆయు
ధికః॥౪-ఆయుధమును ధరించి జీవనము చేయు
వాని పేళ్లు.
కృతహస్తః-సుప్రయోగవిశిఖః - కృతపుఙ్ఖః॥
౩-అమ్ములు గుఱితప్పక వేయ నేర్చినవాని పేళ్లు.
అపరాద్ధపృషత్కః॥ ౧-యః=ఎవఁడు, లక్ష్యా
త్=గుఱినుండి, చ్యుతసాయకః = జాఱిపోయిన
బాణముకలవాఁడో, అసౌ=వాని పేరు.
ధన్వీ॥న్॥-ధనుష్మాన్॥త్॥ - ధానుష్కః-నిష

ఙ్గీ నిష జ్యస్త్రీ ధను
ర్ధరః,
(స్యా)త్కాణ్డవాం స్తు
కాణ్డీర
శ్శాక్తీక (శ్శక్తిహేతి
కః). ౬౦౬
యాష్టీకః పారశ్వధికో
(యష్టిస్వధితి హేతికౌ),

నైస్త్రింశికో (ఒసిహే
తి స్స్యా) (త్సమౌ)
ప్రాసిక కౌన్తికౌ. ౬౦౭
చర్మీ ఫలకపాణి (స్స్యా)

త్పతాకీ వైజయన్తికః,
అనుప్లవ స్సహాయ
శ్చానుచరో ఒభిచర
(స్సమాః). ౬౦౮

పురో గాగ్రేసర ప్ర
ష్ఠాగ్రతస్సర పురస్స
రాః, పురోగమః పురో
గామీ
మన్దగామీతు మన్థరః.
జఙ్ఘాలోఒతిజవ
(స్తుల్యౌ) జఙ్ఘాకరిక
జాఙ్ఘికౌ,
తరస్వీ త్వరితో వేగీ ప్ర
జవీ జవనో జవః. ౬౧౦
జయ్యో (యశ్శక్యతే

ఙ్గీ॥న్॥-అస్త్రీ॥న్॥ - ధనుర్ధరః ॥౬-విలుకాని పేళ్లు.
Archer.
కాణ్డవాన్॥త్॥-కాణ్డీరః॥౨-అమ్ములేయాయు
ధముగాఁ గలవాని పేళ్లు.
శాక్తికః॥ ౧-శక్తిహేతికః=శక్తియే యా
యుధముగాఁ గలవాని పేరు. **Spearman.**
యాష్టికః - పారశ్వధికః॥ ఈ రెండును వరు
సగా, యష్టిస్వధితిహేతికౌ = దుడ్డుకఱ్ఱయును
గండ్రగొడ్డలియునాయుధముగాఁగలవారి పేళ్లు
నైస్త్రింశికః॥ ౧-అసిహేతిః = అడ్డకత్తియే
యాయుధముగాఁ గలవాని పేరు.
ప్రాసికః-కౌన్తికః॥౨-ఈఁటెగలవాని పేళ్లు.
చర్మీ॥న్॥-ఫలకపాణిః॥౨-అరిగవాని పేళ్లు, కేడె
ముగలవాఁడు. [పేళ్లు. టెక్కెముగలవాఁడు.
పతాకీ॥న్॥-వైజయన్తికః॥ ౨-పడగగలవాని
అనుప్లవః - సహాయః - అనుచరః - అభిచరః
[పా] అభిసరః॥౪-తోడువచ్చినవాని పేళ్లు.
Follower.

పురోగః-అగ్రేసరః-ప్రష్ఠః-అగ్రతస్సరః - పుర
స్సరః-పురోగమః-పురోగామీ ॥న్॥ ౭-ముందర
నడచువాని పేళ్లు. **Leader.**
[ని పేళ్లు.
మన్దగామీ॥న్॥-మన్థరః॥౨-మెల్లగానడచువా
జఙ్ఘాలః-అతిజవః॥ ౨-వడిగానడచువాని పేళ్లు.
జఙ్ఘాకరికః-జాఙ్ఘికః॥ ౨-దూరముగాఁబోయియ
క్కడివార్తలనెఱింగించుచుబ్రదుకువాని పేళ్లు.
తరస్వీ॥న్॥-త్వరితః-వేగీ ॥న్॥-ప్రజవీ॥న్॥-జవ
నః-జవః॥౬-వేగముగలవాని పేళ్లు.
జయ్యః॥౧-యః జేతుం శక్యతే=గెలువ శక్య

జేతుం)
జేయో (జేతవ్యమాత్రకే,)
జైత్ర స్తు జేతా
(యో గచ్ఛ త్యలం విద్విషతః ప్రతి). ॥౩౧
(సో ఽభ్యమిత్రో ఽభ్యమిత్రీయో ఽప్యభ్యమిత్రీణ (ఇత్యపి),
ఊర్జస్వల (స్స్యా) దూర్జస్వీ (య ఊర్జో ఽతిశయాన్వితః). ॥౩౨
(స్స్యా) దురస్వా నురసిలో
రథికో రథినో రథీ,
(కామఙ్గామ్య) నుకామీనో
హ్యత్యన్తీన (స్తథా భృశమ్) ॥౩౩
శూరో వీరశ్చ విక్రాన్తో
జేతా విష్ణుశ్చ జిత్వరః,
సాంయుగీనో (రణే సాధు)
(శ్శస్త్రాజీవాదయ స్త్రిషు). ॥౩౪
ధ్వజినీ వాహినీ సేనా పృతనా ఽనీకినీ చమూః,

మయినవారి కందఱకు పేరు.

జేయః॥౧-జేతవ్యమాత్రకే = గెలువఁదగిన వారి కందఱకు పేరు.

జైత్రః-జేతా॥బు॥౨-గెలుచువాని పేళ్లు.

అభ్యమిత్ర్యః-అభ్యమిత్రీయః - అభ్యమిత్రీణః॥ ౩-యః=ఎవఁడు, విద్విషతః ప్రతి=శత్రువుల నుగుఱించి, అలమ్=మిక్కిలి, గచ్ఛతి = యుద్ధమునకుఁ బోవుచున్నాఁడో, సః=వాని పేళ్లు.

ఊర్జస్వలః-ఊర్జస్వీ॥న॥ ౨-ఊర్జో ఽతిశయాన్వితః=బలాధిక్యముతోఁగూడినవాని పేళ్లు.

ఉరస్వాన్ ॥త్॥ - ఉరసిలః॥౨-ఘనమయిన ఱొమ్ముగలవానికిని ఱొమ్ముబలముగలవానికిని పేళ్లు.

రథికః-రథినః-రథీ ॥న॥- ౩-రథముమీఁదనుండు వాని పేళ్లు. **Charioteer.**

అనుకామీనః॥౧-(యుద్ధాదులయందు) కామమ్=యథేష్టముగా, గామీ=పోవువాని పేళ్లు

అత్యన్తీనః॥౧-తథాభృశమ్ = యుద్ధాదులయందుమిక్కిలియుంబోవుస్వభావముగలవాని పేళ్లు.

శూరః-వీరః॥విక్రాన్తః ౩-శూరుని పేళ్లు.

జేతా॥బు॥జిష్ణుః-జిత్వరః॥ ౩-గెలుచు స్వభావము గలవాని పేళ్లు.

సాంయుగీనః ౧ - రణే = యుద్ధమునందు, సాధుః=నేర్పరియైనవాని పేరు.

శస్త్రాజీవాదయః=శస్త్రాజీవశబ్దము మొదలు సాంయుగీనశబ్దమువఱకునన్ని శబ్దములును॥ త్రి॥

ధ్వజినీ-వాహినీ - సేనా - పృతనా-అనీకినీ-చమూః-వరూథినీ॥సీ॥ ౭-చతురంగములతోఁ గూ

వరూథినీ
బలం సైన్యం చక్రం చానీక (మస్త్రియామ్).
వ్యూహ స్తు బలవిన్యాసో
(భేదా) దణ్డాదయో (యుధి),
ప్రత్యాసారో (వ్యూహపార్ష్ణిః)
(సైన్యపృష్ఠే) ప్రతిగ్రహః. ॥౩౬
(ఏకేభైకరథత్ర్యశ్వా) పత్తిః (పఞ్చపదాతికా),
(పత్త్యఙ్గై స్త్రిగుణై స్సర్వైః క్రమా దాఖ్యా యథోత్తరమ్). ॥౩౭. సేనాముఖం గుల్మగణౌ వాహినీ పృతనా చమూః, అనీకినీ

డినసేన పేళ్లు. **Army.**

బలమ్-సైన్యమ్-చక్రమ్॥న॥-అనీకమ్ ॥పు॥ ౪-గజాదిసేనాంగములకును సేనకును పేళ్లు.

వ్యూహః-బలవిన్యాసః ॥పు॥ ౨- సేనయొడ్డుట పేళ్లు. చతురంగబలమును యథాస్థానముగాఁ దీర్చుట.

యుధి=యుద్ధకాలమునఁ జేయంబడు, దణ్డాదయః=దండభోగమండలాసంహతములు మొదలైనవి, భేదాః=వ్యూహభేదములు. బలమును అడ్డముగానిలుపుటదండము. ఒకటివెనుక నొకటినిలుపుటభోగముగుండ్రముగానిలుపుటమండలము. వేఱువేఱుగానిలుపుట యసంహతము.

ప్రత్యాసారః॥పు॥౧-వ్యూహపార్ష్ణిః=వ్యూహమునకువెనుకనుండు సేన పేరు. **Rear.**

ప్రతిగ్రహః ॥పు॥౧-సైన్యపృష్ఠే=సేనకు వెనుక నిన్నూఱువిండ్లపట్టుననుండు ప్రత్యేకమైన సేన పేరు.

పత్తిః॥సీ॥౧-ఏకేభైకరథత్ర్యశ్వా= ఒకయేనుఁగు నొకరథమునుమూఁడుగుఱ్ఱములునుగలిగి,పఞ్చపదాతికా=ఐదుగురు కాలిబంట్లునుగల సేనపేరు.

పత్త్యఙ్గైః=పత్త్యవయవములయిన,యథోత్తరమ్=ఉత్తరోత్తరమును, త్రిగుణైః=ముమ్మడింపఁబడిన, సర్వైః=సమస్తములయినగజరథతురగపదాతులతోఁగూడియున్న యేడుసేనలకు,క్రమాత్ =వరుసగా, సేనాముఖము మొదలయిన యేడును,ఆఖ్యాః= పేళ్లు.అనఁగా,౩-పత్తులుసేనాముఖము. ౩-సేనాముఖములుగుల్మము ౩-గుల్మములుగణము. ౩-గణములువాహిని. ౩-వాహినుల

లు పృతన. ౩-పృతనలు చమువు. ౩-చమువులు-అనీకిని. అనియర్థము. సేనాముఖమ్ ||న|| గుల్మః-గణః||పు|| వాహినీ-పృతనా-చమూః-అనీకినీ||స్త్రీ||.

(దశానీకి) న్యక్షౌహి
ణ్యౌ

అక్షౌహిణీ||స్త్రీ|| ౧-దశ=పది, అనీకినీ=అనీకినులుగూడినసేన పేరు. అనఁగా ౨౧౮౭౦||ఏనుఁగులు - అన్నిరథములు - ౬౫౬౧౦ గుఱ్ఱములు - ౧౦౯౩౫౦ కాలిబంట్లునుగలసేన యక్షౌహిణి.

థ సంపది. ౫౩౮. సం
పత్తిః శ్రీశ్చ లక్ష్మీశ్చ

సంపత్ ||ద|| సంపత్తిః-శ్రీః-లక్ష్మీః||స్త్రీ|| ౪-సంపద పేళ్లు. **Success.**

విపత్త్యాం విపదాపదౌ,

విపత్తిః-విపత్ ||ద||-ఆపత్ ||ద||-స్త్రీ|| ౩-ఆపద [పేళ్లు.

ఆయుధం తు ప్రహర
ణం శస్త్ర మస్త్ర

ఆయుధమ్-ప్రహరణమ్-శస్త్రమ్ - అస్త్రమ్ ||న|| ౪-ఆయుధము పేళ్లు. **Weapon**

(మ థాస్త్రియామ్).
౫౩౯. ధను శ్చాపో ధ
న్వ శరాసన కోదణ్డ కా
ర్ముకమ్, ఇష్వాసోఽప్య

ధనుః||స-న||[ప]ధనుః||పు||[ప] ధనూః||స్త్రీ|| చాపః||పు||-ధన్వ||న||-శరాసనమ్ - కోదణ్డమ్-కార్ముకమ్||న||-ఇష్వాసః||పు|| ౭-వింటి పేళ్లు. **Bow.**

(థ కర్ణస్య) కాలపృ
ష్ఠం (శరాసనమ్). ౫౪౦

కాలపృష్ఠమ్||న|| ౧- కర్ణస్య = కర్ణునియొక్క, శరాసనమ్=వింటి పేరు.

(కపిధ్వజస్య) గాణ్డీవగా
ణ్డివౌ (పున్నపుంసకే),

గాణ్డివః-గాణ్డీవః||ప్న|| ౨-కపిధ్వజస్య = అర్జునునియొక్క, శరాసనమ్=వింటి పేరు.

(కోటి రస్యా) టనీ

అటనీ(పా)అటనిః||స్త్రీ|| ౧-అస్య= ఈవింటియొక్క, కోటిః=కొప్పు పేరు.

గోధా తలం (జ్యాఘా
తవారణే.) ౫౪౧

గోధా||స్త్రీ||తలమ్||న|| ౨- జ్యాఘాతవారణే=వింటినారి దెబ్బతప్పించుటకై చేతఁగట్టుకొనుతోలు పేళ్లు. గోధాతలేఅనుపాఠమునందు, గోధా||స్త్రీ|| ౧-జ్యాఘాతవారణముతోఁగూడిన ప్రదేశము పేరు.

లస్తక (స్తు ధనుర్మధ్యం)

లస్తకః||పు|| ౧-ధనుర్మధ్యమ్=వింటినడుము పేరు.

మౌర్వీ జ్యా శిఞ్జినీగు
ణః,

మౌర్వీ-జ్యా-శిఞ్జినీ||స్త్రీ||-గుణః ||పు|| ౪-వింటి నారి పేళ్లు. **Bow-string.**

(స్యా) త్ప్రత్యాలీఢ
మాలీఢ (మిత్యాదిస్థాన
పఞ్చకమ్). ౫౪౨

ప్రత్యాలీఢమ్-ఆలీఢమ్ ||న|| ౨ను-ఇత్యాది అనుటచేత-సమపదమ్-విశాఖమ్-మణ్డలమ్ ||న|| ౩ను స్థానపఞ్చకమ్=ఈ౫ను ఐదువిధములయి నవిలుకాండ్రనిలుకడల పేళ్లు. ఎడమకాలుముందరికిచాఁచినిలుచుట ప్రత్యాలీఢము. కుడికాలు ముందరికిచాఁచినిలుచుట యాలీఢము. రెండు కాళ్లు సమముగానిలుచుట సమపదము రెండు కాళ్లకునడుమ జానెఁడుఎడముగలుగనిలుచుట విశాఖము. రెండు కాళ్లను మండలాకారము గానిలుచుట మండలము.

లక్ష్యం లక్షం శరవ్యంచ

లక్ష్యమ్-లక్షమ్-శరవ్యమ్||న|| ౩-గుఱి పేళ్లు

శరాభ్యాస ఉపాస
నమ్,

శరాభ్యాసః||పు||-ఉపాసనమ్ ||న|| ౨-విలువిద్య నేర్చుకొనుట పేళ్లు. **Archery.**

పృషత్క బాణ విశి
ఖా అజిహ్మగ ఖ గాశు
గాః.౫౪౩.కలమ్బ మా
ర్గణ శరాః పత్త్రీ రోప
ఇషు (ర్ద్వయోః),

పృషత్కః-బాణః-విశిఖః - అజిహ్మగః- ఖగః-ఆశుగః-కలమ్బః-మార్గణః-శరః-పత్త్రీ ||న||- రోపః||పు||-ఇషుః||ప్న|| ౧౨-అమ్ముల పేళ్లు. **Arrow.** [పేళ్లు.

ప్రక్ష్వేడనాస్తు నారా
చాః పక్షో వాజ (స్త్రి
షూత్తరే). ౫౪౪

ప్రక్ష్వేడనః-నారాచః ||పు|| ౨-నారసముల పక్షః-వాజః||పు|| ౨-గఱుల పేళ్లు, ఱెక్కలు ముందు చెప్పఁగల నిరస్తదిగ్ధలిప్తకశబ్దములు-౩||త్రి||

నిరస్తః (ప్రహితే బాణే

నిరస్తః|| ౧-ప్రహితే= నేయఁబడిన, బాణే = బాణము పేరు. **Shot.**

(విషాక్తే) దిగ్ధలిప్తకౌ,

దిగ్ధః - లిప్తకః|| ౨ - విషాక్తే=విషము చేతఁ బూయఁబడిన బాణము పేరు.

తూణోపాసఙ్గ తూణీ
ర నిషఙ్గా ఇషుధి (ర్ద్వ
యోః). తూణ్యాం

తూణః - ఉపాసఙ్గః-తూణీరః - నిషఙ్గః||పుః - ఇషుధిః ||ప్న||తూణీ [ప] తూణా ||స్త్రీ|| ౬-అమ్ముల పొది పేళ్లు. **Quiver.**

ఖడ్గే తు నిస్త్రింశ చన్ద్ర

ఖడ్గః-నిస్త్రింశః - చన్ద్రహాసః-అసిః - రిష్టిః -

హః సాసి రిష్టయః,కౌక్షేయకో మణ్డలాగ్రః కరవాలః కృపాణ (వత్)

కౌక్షేయకః-మణ్డలాగ్రః-కరవాలః (పా)కరపాలః-కృపాణః ॥పు॥ ౯-ఖడ్గము పేళ్లు, పెద్దకత్తి. Scimitar.

త్సరుః (ఖడ్గాది ముష్టౌ స్యాత్)

త్సరుః॥పు॥-ఖడ్గాదిముష్టౌ = ఖడ్గముజముదాడి మొదలయిన యాయాయుధములపిడి పేరు, పరుజులు. Handle.

న్మేఖలా (తన్నిబన్ధనే),

మేఖలా॥సీ॥౧-తన్నిబన్ధనే=ఆయాయుధము జాఱకుండ మణికట్టునఁ గట్టుకట్టు పేరు.

ఫలకోఽ (స్త్రీ) ఫలం చర్మ

ఫలకః॥పు॥ ఫలమ్-చర్మ॥న్-న॥ 3-అరిగ పేళ్లు, కేడెము. Shield.

సఙ్గ్రాహో (ముష్టిరస్య యః). ౫౪౮

సఙ్గ్రాహః॥పు॥౧-అస్య యఃముష్టిః=ఈయరిగ పట్టు పిడి పేరు.

ద్రుఘణే ముద్గర ఘనౌ (పా)దీలీ కరవాలికా,

ద్రుఘణః-ముద్గరః - ఘనః ॥పు॥3- ఇనుపగుదియ పేళ్లు

ఈళి (పా) ఈళిః-కరవాలికా ॥సీ॥౨-తులువ కత్తిపేళ్లు. Short sword.

భిన్దిపాల స్సృగ (స్తత్సమౌ)

భిన్దిపాలః(పా)భిణ్డిపాలః-సృగః॥పు॥౨-హస్త ప్రమాణమయినవిడిచివాటుగుదియ పేళ్లు.

పరిఘః పరిఘాతనః.

పరిఘః-పరిఘాతనః॥పు॥ ౨-ఇనుపకట్లగుదియ పేళ్లు.

(ద్వయోః) కుఠార స్స్వధితిః పరశుశ్చ పరశ్వధః,

కుఠారః ॥పు॥స్వధితిః-పరశుః-పరశ్వధః ॥పు॥ ౪-గండగొడ్డలి పేళ్లు. Axe.

(స్యా) చ్ఛస్త్రీ చాసిపుత్త్రీ చ ఛురికా చాసిధేనుకా. ౫౪౯. (వా పుంసి)

శస్త్రీ-అసిపుత్త్రీ - ఛురికా-అసిధేనుకా ॥సీ॥ ౪-సురియకత్తి పేళ్లు, చూరకత్తి. Knife.

శల్యం శఙ్కు ర్నా సర్వలా తోమరోఽ (స్త్రియామ్),

శల్యమ్॥న్న॥శఙ్కుః ॥పు॥ ౨-వసి పేళ్లు. సెలకట్టె.

సర్వలా(పా)శర్వలా ॥సీ॥-తోమరః॥న్న॥ ౨-నేజా పేళ్లు, చిల్లకోల

ప్రాస స్తు కున్త కోణ(స్తు స్త్రియః) పా

ప్రాసః-కున్తః ॥పు॥ ౨-ఈఁటె పేళ్లు. బల్లెము.

కోణః ॥పు॥ పాళీ - అశ్రిః-కోటిః ॥సీ॥ ౪-

శ్ర్యశ్రి కోటయః. ౫౫౦

అంచు పేళ్లు, కొన. Sword's edge.

సర్వాభిసార స్సర్వౌఘ స్సర్వసన్నహనా (ర్థకః),

సర్వాభిసారః - సర్వౌఘః - సర్వసన్నహనం ॥న॥ 3-సకలసేనయు యుద్ధమునకు నాయత్తపడుట పేళ్లు.

లోహాభిసారో(ఽస్త్రభృతాం రాజ్ఞాం నీరాజనావిధిః.) ౫౫౧

లోహాభిసారః॥పు॥ ౧-యుద్ధప్రమాణాదులయందు, అస్త్రభృతామ్ = ఆయుధమును ధరించిన, రాజ్ఞామ్=రాజులయొక్క,నీరాజనావిధిః= ఆయుధముల నివాళించుట పేరు. March.

(యత్సేనయాఽభిగమన మరౌ త)దభిషేణనమ్,

అభిషేణనమ్ ॥న॥ ౧-సేనయా=సేనతో, అరౌ=పగవానికిని, అభిగమనంయత్ తత్ = ఎదురుగాఁబోవుట పేరు.

యాత్రా వ్రజ్యాఽభినిర్యాణం ప్రస్థానం గమనం గమః. ౫౫౨

యాత్రా-వ్రజ్యా॥సీ॥-అభినిర్యాణమ్-ప్రస్థానమ్-గమనమ్॥న॥-గమః ॥పు॥ ౬-గెలువ నిచ్ఛయించినరాజుయొక్క పయనము పేళ్లు.

(స్యా) దాసారః ప్రసరణం

ఆసారః॥పు॥-ప్రసరణమ్(ప) ప్రసరణీ॥సీ॥ ౨-అంతటఁ సేన వ్యాపించుట పేళ్లు.

ప్రచక్రం (చలితార్థకమ్),

ప్రచక్రమ్॥న॥౧-చలితార్థకమ్ = కదలినసేన పేరు. ఇది అమరమాలోక్తిచేత ॥త్రి॥.

(అహితా న్ప్రత్యభీతస్య రణే యాన) మభిక్రమః. ౫౫౩

అభిక్రమః (పా) అతిక్రమః ॥పు॥ ౧-అహితాన్ ప్రతి = శత్రువులనుగూర్చి, అభీతస్య = భయము లేనిపురుషునియొక్క,రణే=యుద్ధవిషయమై, యానమ్=పోవుట పేరు. Attack.

వైతాళికా బోధకరా

వైతాళికః బోధకరః॥పు॥౨-వేకువను రాజుల మేలుకొలుపు పాఠకుల పేళ్లు. Herald.

శ్చాక్రికా ఘాణ్టికా స్సమాః,

చాక్రికః-ఘాణ్టికః॥పు॥ ౨-అనేకులు గాఁగూడిస్తోత్రము చేయువారి పేళ్లు. ఘంటావాద్యము చేత నిద్రకొలుపువారి పేళ్లని కొందఱు.

(స్యు)ర్మాగధా స్తు మగధా

మాగధః-మగధః(పా) మధుకః ॥పు॥ ౨-వంశావళినిఁ జదువువారి పేళ్లు. Bard.

వన్దినః స్తుతిపాఠకాః. ౫౫౪

వన్దీ॥న్॥-స్తుతిపాఠకః॥పు॥ ౨-పరాక్రమాదులను స్తుతించువారి పేళ్లు.

సంశప్తకా (స్తు సమయాత్సఙ్గ్రామా దనివర్తినః),

సంశప్తకః॥పు॥ ౧-సమయాత్ = ఒట్టుపెట్టుకొనుటవలన, సఙ్గ్రామాత్ = యుద్ధమునుండి, అనివర్తినః=మరలని వారి పేరు.

రేణు (ర్ద్వయోః స్త్రియాం ధూళిః పాంసు (ర్నా న ద్వయో)రజః ౫౫౫ చూర్ణే క్షోద

రేణుః॥పు॥-ధూళిః॥స్త్రీ॥-పాంసుః[ప] పాంశుః॥పు॥ రజః॥స్-న॥౪-ధూళి పేళ్లు. చూర్ణః-క్షోదః-॥పు॥౨-ఒకవస్తువునుకొట్టినపొడి పేళ్లు. మొరముతోఁగూడిన ధూళి పేళ్లని కొందఱందురు. ఈ యాఱును ధూళి పేళ్లని కొందఱు. Dust.

స్సముత్పిఞ్జ పిఞ్జలౌ (భృశ మాకులే),

సముత్పిఞ్జః॥-పిఞ్జలః॥పు॥ ౨-భృశమ్=మిక్కిలి, ఆకులే=కలఁగిన సేన మొదలయిన వస్తువు పేళ్లు.

పతాకా వైజయన్తీ (స్యా) త్కేతనం ధ్వజ (మస్త్రియామ్). ౫౫౬

పతాకా-వైజయన్తీ॥స్త్రీ॥ - కేతనమ్॥న॥-ధ్వజమ్॥పు న॥౪-టెక్కెము పేళ్లు. Banner.

(సా) వీరాశంసనం (యుద్ధభూమి ర్యాఽతి భయప్రదా),

వీరాశంసనమ్ ॥న॥ ౧-అతిభయప్రదా = మిక్కిలి భయంకరమయిన, యా=ఏయుద్ధభూమి గలదో, సా=ఆయుద్ధభూమి పేరు.

(అహంపూర్వమహంపూర్వమి) త్యహంపూర్వికా (క్రియా). ౫౫౭

అహంపూర్వికా॥స్త్రీ॥౧-అహంపూర్వమ్=నేను ముందు చేసెద, అహంపూర్వమ్ = నేనుముందు చేసెదననిముందుచొచ్చు, క్రియా=క్రియ పేరు.

ఆహోపురుషికా (దర్పా ద్యా స్యా త్సంభావనాత్మని),

ఆహోపురుషికా [పా] ఆహోపూరుషికా ॥స్త్రీ॥ ౧ - దర్పాత్ = గర్వమువలన, ఆత్మని=తనయందలి, సమ్భావనా = అడ్డములేని సామర్థ్యముగలదని తలంచుట పేరు.

అహమహమికా (తు సా స్యా త్పరస్పరం యో భవత్యహంకారః). ౫౫౮

అహమహమికా॥స్త్రీ॥౧ - పరస్పరమ్ = నేనే సమర్థుఁడను నేనే సమర్థుఁడనని వీరుల కొకరికొకరికి, యః అహంకారః = ఏయహంకారము గలదో, సా=దాని పేరు. Vaunting.

ద్రవిణం తర స్సహో బల శౌర్యాణి స్థామ శుష్మం చ, శక్తిః పరాక్రమః ప్రాణో

ద్రవిణమ్ - తరః॥స్॥-సహః॥స్॥-బలమ్ - శౌర్యమ్-స్థామ॥న్॥-శుష్మమ్॥న॥-శక్తిః॥స్త్రీ॥ - పరాక్రమః-ప్రాణః॥పు॥౧౦-బలిమి పేళ్లు. Strength.

విక్రమ (స్త్వతిశక్తితా). ౫౫౯

విక్రమః॥పు॥ ౧-అతిశక్తితా=అధికమయిన బలిమి పేరు. Valour.

వీరపాణం(తు యత్పానం వృత్తే భావిని వా రణే),

వీరపాణమ్॥న॥౧-రణే=యుద్ధము, వృత్తేవా=నడచియుండఁగానయిన, భావినివా=నడవఁబోవుచునుండఁగా నయిన, పానమ్=వీరులు చేయు మద్యపానము పేరు. Drink.

యుద్ధ మాయోధనం జన్యం ప్రధనం ప్రవిదారణమ్. మృధ మాస్కన్దనం సఙ్ఖ్యం సమీకం సాంపరాయికమ్, (అస్త్రియాం) సమ రానీక రణాః కలహ విగ్రహౌ. సమ్ప్రహారాభిసంపాత కలి సంస్ఫోట సంయుగాః, అభ్యామర్ద సమాఘాత సఙ్గ్రామాభ్యాగ మాహవాః. సముదాయః (స్త్రియాం) సంయ త్సమి త్యాజి సమి ద్యుధః,

యుద్ధమ్-ఆయోధనమ్ - జన్యమ్-ప్రధనమ్-ప్రవిదారణమ్-మృధమ్-ఆస్కన్దనమ్ - సఙ్ఖ్యమ్-సమీకమ్ - సాంపరాయికమ్ [పా] సంపరాయికమ్॥న॥-సమరః-అనీకః - రణః॥పు న॥ - కలహః - విగ్రహః-సంప్రహారః - అభిసంపాతః - కలిః - సంస్ఫోటః - సంయుగః - అభ్యామర్దః - సమాఘాతః - సఙ్గ్రామః - అభ్యాగమః - ఆహవః - సముదాయః ॥పు॥ - సంయత్ - సమితిః - ఆజిః - సమిత్ ॥త్॥ యుత్ ॥ధ్-స్త్రీ॥ ౩౧-యుద్ధము పేళ్లు. సంయచ్ఛబ్దమును ఆజిశబ్దమును పుల్లింగములును గలవు. War; Battle.

నియుద్ధం(బాహుయుద్ధేఽథ)

నియుద్ధమ్॥న॥ ౧-బాహుయుద్ధే=భుజయుద్ధము పేరు. పెనఁగులాడుట. Skirmish.

తుములం (రణసఙ్కులే). ౫౬౩

తుములమ్॥న॥౧-రణసఙ్కులే=రెండుసేనలు దొమ్మిగాఁ దాఁకుట పేరు, దొమ్మియుద్ధమును.

క్ష్వేడా తు సింహనాద (స్స్యాత్)

క్ష్వేడా [పా] క్ష్వేళా ॥స్త్రీ॥-సింహనాదః॥పు॥ ౨-శత్రువును భంగపెట్టుటకై చేయంబడు బొబ్బరింత పేళ్లు.

(కరిణాం ఘటనా) ఘటా,

[టనా=గుంపు పేరు.

ఘటా॥స్త్రీ॥౧-కరిణామ్ = ఏనుఁగుయొక్క, ఘ

క్రన్దనం (యోధసంరావో)

క్రన్దనమ్॥న॥౧-యోధసంరావః=యుద్ధమున భటుల మ్రోఁత పేళ్లు. వీరాలాపములనికొందఱు.

బృంహితం (కరిగర్జితమ్). ॥౬౪

బృంహితమ్ ॥న॥ ౧ - కరిగర్జితమ్=ఏనుఁగుల మ్రోఁత పేరు.

విస్ఫారో (ధనుషాం స్వానః)

విస్ఫారః [పా] విస్పారః॥పు॥౧-ధనుషామ్= విండ్లయొక్క, స్వానః=మ్రోఁత పేరు. Twang.

పటహాఽడమ్బరౌ (సమౌ),

పటహః-ఆడమ్బరః॥పు॥ ౨ - యుద్ధమునందలి సంరంభము పేళ్లు. యుద్ధమునందలి నిస్సాణపు మ్రోఁత యని కొందఱు

ప్రసభం తు బలాత్కారో హఠోఽథ స్ఖలితం ఛలమ్.

ప్రసభమ్॥న॥-బలాత్కారః॥-హఠః॥పు॥ 3-బలాత్కారము పేళ్లు. Force. [తప్పుట పేళ్లు.

స్ఖలితమ్-ఛలమ్॥న॥ ౨-యుద్ధమున మర్యాద

అజన్యం క్లీబ ముత్పాత ఉపసర్గ (స్సమం త్రయమ్),

అజన్యమ్॥న॥-ఉత్పాతః-ఉపసర్గః ॥పు॥ 3-ఉత్పాతము పేళ్లు. మారి తెవులు మొదలైనవి.

మూర్ఛా తు కశ్మలం మోహోఽ

మూర్ఛా॥స్త్రీ॥-కశ్మలమ్॥న॥-మోహః॥పు॥ 3 - సొమ్మసిలుట పేళ్లు. మెయిమఱచుట. Fainting.

ప్యవమర్దస్తు పీడనమ్. ॥౬౬

అవమర్దః॥పు॥- పీడనమ్॥న॥ ౨-పరచక్రముచేతనైన దేశముయొక్క రాయిడి పేళ్లు, ఒరసికొనుట.

అభ్యవస్కన్దనం త్వభ్యాసాదనం

అభ్యవస్కన్దనమ్-అభ్యాసాదనమ్ - ॥న॥ ౨-మోసము చేఁ బరచక్రము నాక్రమించుట పేళ్లు, దోఁపుడు.

విజయో జయః,

విజయః-జయః-॥పు॥౨-గెలుపు పేళ్లు. Victory.

వైరశుద్ధిః ప్రతీకారో వైరనిర్యాతనం (చ సా).

వైరశుద్ధిః॥స్త్రీ॥ ప్రతీకారః ॥పు॥-వైరనిర్యాతనమ్॥న॥ 3-పగదీర్చుకొనుట పేళ్లు. Revenge.

ప్రద్రావోద్ద్రావ సంద్రావ సందావా విద్రవో ద్రవః, అపక్రమోఽపయానం చ

ప్రద్రావః-ఉద్ద్రావః-సంద్రావః - సందావః విద్రవః-ద్రవః-అపక్రమః ॥పు॥-అపయానమ్॥న॥ ౮-పాఱిపోవుట పేళ్లు. Flight.

(రణే భఙ్గః) పరాజయః.

[ఙ్గః=ఓటమి పేరు, ఓడుట.

పరాజయః॥పు॥౧-రణే=యుద్ధమునందలి, భ

పరాజిత పరాభూతౌ (త్రిషు) నష్ట తిరోహితౌ,

పరాజితః-పరాభూతః॥త్రి॥౨-ఓడినవాని పేళ్లు.

నష్టః-తిరోహితః॥త్రి॥౨-ఓడిదాఁగినవాని పేళ్లు.

ప్రమాపణం నిబర్హణం నికారణం నిశారణమ్. ప్రవాసనం పరాసనం నిషూదనం నిహింసనమ్, నిర్వాపణం సంజ్ఞపనం నిర్గ్రన్థన మపాసనమ్. నిస్తర్హణం నిహననం క్షణనం పరివర్జనమ్, నిర్వాసనం విశసనం మారణం ప్రతిఘాతనమ్. ఉద్వాసన ప్రమథన క్రథనోజ్జాసనాని చ, ఆలమ్భ పిఞ్జ విశర ఘాతోన్మాథ వధా అపి. ॥౭౨

ప్రమాపణమ్-నిబర్హణమ్-నికారణమ్-నిశారణమ్-ప్రవాసనమ్ - పరాసనమ్-నిషూదనమ్-నిహింసనమ్-నిర్వాపణమ్ - సంజ్ఞపనమ్-నిర్గ్రన్థనమ్-అపాసనమ్-నిస్తర్హణమ్-నిహననమ్ - క్షణనమ్-పరివర్జనమ్ - నిర్వాసనమ్ - విశసనమ్ - మారణమ్-ప్రతిఘాతనమ్- ఉద్వాసనమ్-ప్రమథనమ్-క్రథనమ్-ఉజ్జాసనమ్॥న॥-ఆలమ్భః-పిఞ్జః-విశరః - ఘాతః - ఉన్మాథః [ప] ఉన్మథః - వధః ॥పు॥-ఈ 3౦ దియు చంపుట పేళ్లు. Slaughter.

(స్యా) త్పఞ్చతా కాలధర్మో దిష్టాన్తః ప్రళయోఽత్యయః, అన్తో నాశో (ద్వయో) ర్మృత్యు ర్మరణం నిధనోఽ (స్త్రియామ్). ॥౭౩

పఞ్చతా॥స్త్రీ॥- కాలధర్మః - దిష్టాన్తః-ప్రళయః-అత్యయః-అన్తః నాశః॥పు॥ - మృత్యుః॥స్త్రీపు॥-మరణమ్॥న॥-నిధన ॥పున॥౧౦-చావు పేళ్లు. Death.

పరాసు ప్రాప్త పఞ్చ

పరాసుః - ప్రాప్తపఞ్చత్వః - పరేతః - ప్రే

త్వ పరేత ప్రేత సంస్థి తాః, మృత ప్రమీతౌ (త్రిష్వేతే)

తః-సంస్థితః - మృతః - ప్రమీతః॥త్రి॥౭-చచ్చిన వాని పేళ్లు.

చితా చిత్యా చితిః (స్త్రియామ్). ॥౭౪

చితా-చిత్యా-చితిః॥స్త్రీ॥ 3-సొద పేళ్లు.

కబన్ధోఽ (స్త్రీ క్రియాయుక్త మపమూర్ధ కళేబరమ్),

కబన్ధః॥పు॥౧-క్రియాయుక్తమ్=నర్తనక్రియతోఁగూడిన, అపమూర్ధకళేబరమ్=తలపోయిన శరీరము పేరు.

శ్మశానం (స్యా) త్పితృవనం

శ్మశానమ్-పితృవనమ్॥న॥౨-శ్మశానము పేళ్లు. ఒలికిమిట్ట. **Cemetery.**

కుణప శ్శవ (మస్త్రియామ్). ప్రగ్రహో పగ్రహౌ బన్ద్యాం

కుణపః॥పు॥-శవమ్॥॥పు॥౨-పీనుఁగు పేళ్లు.

ప్రగ్రహః-ఉపగ్రహః॥పు॥-బన్దీ॥స్త్రీ॥ 3-చెఱసాలనున్న మనుష్యాదుల పేళ్లు.

కారా (స్యా) ద్బన్ధనాలయే.

కారా॥స్త్రీ॥-బన్ధనాలయః ॥పు॥ ౨ - చెఱసాల పేళ్లు. **jail.**

(పుంసి భూ) మ్న్యసవః ప్రాణా (శ్చైవం) జీవోఽసుధారణమ్.

అసవః॥ఉ-బ॥-ప్రాణాః ॥అ-బ- పు॥-ప్రాణముల పేళ్లు. [ధరించుట పేళ్లు.

జీవః ॥పు॥-అసుధారణమ్ ॥న॥ ౨-ప్రాణముల

ఆయు ర్జీవితకాలో (నా)

ఆయుః॥స్-న॥జీవితకాలః ॥పు॥ ౨-ఆయుస్సు పేళ్లు. బ్రతికియుండు కాలము. [మందు పేళ్లు.

జీవాతు ర్జీవనౌషధమ్,

జీవాతుః॥పు॥జీవనౌషధమ్॥న॥౨ - బ్రతికించు

ఇతి క్షత్త్రియవర్గః.

క్షత్త్రియులతోఁజేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

ఊరవ్యా ఊరుజా అర్యా వైశ్యా భూమిస్పృశో విశః. ॥౭౭

ఊరవ్యః- ఊరుజః - అర్యః-వైశ్యః - భూమిస్పృక్ ॥శ్ ॥-విట్ ॥శ్ -పు॥౬-వైశ్యుల పేళ్లు.

ఆజీవో జీవికా వార్తా వృత్తి ర్వర్తన జీవనే,

ఆజీవః॥పు॥-జీవికా- వార్తా - వృత్తిః॥స్త్రీ॥-వర్తనమ్-జీవనమ్॥న॥౬-సామాన్యముగా జీవనోపాయము పేళ్లు, బ్రతుకు.

(స్త్రియాం) కృషిః పాశుపాల్యం వాణిజ్యం (చేతి వృత్తయః). ॥౭౮

కృషిః॥స్త్రీ॥దున్ని పైరు పెట్టుట, పాశుపాల్యమ్॥న॥గోమహిష్యాదులను పాలించుట, వాణిజ్యమ్॥న॥ బేరమాడుట, ఇతి=ఈ 3ను, వృత్తయః=ప్రత్యేకముగా వైశ్యవృత్తుల పేళ్లు[శూద్రవృత్తి

సేవా శ్వవృత్తి రనృతం (కృషి) (రుఞ్ఛశిలం) త్వృతమ్,

సేవా-శ్వవృత్తిః ॥స్త్రీ॥౨-కొలువుగొలుచుట, అనృతమ్॥న॥౧-కృషిః=దున్ని పైరు పెట్టుట పేరు.

ఋతమ్॥న॥ ౧-ఉఞ్ఛశిలమ్=(ఊరులలోఁబడియున్న గింజల నేరుకొని బ్రతుకుటయుంఛము, మళ్లలోఁబడినయెన్నులు దెచ్చుకొని బ్రతుకుట శిలము) ఈ రెంటికిని పేరు.

(ద్వే యాచితాయాచితయో ర్యథాసఙ్ఖ్యం) మృతామృతే. ॥౭౯

మృతమ్-అమృతమ్॥న॥ద్వే=ఈ౨ను, యథాసఙ్ఖ్యమ్=వరుసగా, యాచితాయాచితయోః=ఒకరినడిగి బ్రతుకుటకును నొకరినడుగక బ్రతుకుటకును పేళ్లు.[క్రయవిక్రయాది వ్యాపారము.

సత్యానృతం (వణిగ్భావ స్స్యా) దృణం పర్యుదఞ్చనమ్, ఉద్ధారోఽ

సత్యానృతమ్॥న॥ ౧-వణిగ్భావః= బేరమాడుట,

ఋణమ్-పర్యుదఞ్చనమ్॥న॥ఉద్ధారః ॥పు॥ 3-అప్పు పేళ్లు. **Debt.**

ర్థప్రయోగ స్తు కుసీదం వృద్ధిజీవికా. ॥౮౦

అర్థప్రయోగః॥పు॥-కుసీదమ్॥న॥-వృద్ధిజీవికా ॥స్త్రీ॥ 3-వడ్డి పేళ్లు. **Usury.**

(యాచ్ఞయాఽఽప్తం) యాచితకం

యాచితకమ్ ॥న॥ ౧-యాచ్ఞయా=అడుగుటచేత, ఆప్తమ్=పొందఁబడినవస్తువు పేరు. ఎరవును

(నిమయా) దాపమిత్యకమ్,

ఆపమిత్యకమ్॥న॥౧-నిమయాత్ =మార్చుకొనుటవలనఁబొందఁబడినవస్తువు పేరు. ఉత్తమర్ణశబ్దము మొదలు ముందు చెప్పఁగల శబ్దములకు 'ఉత్తమర్ణాదయస్త్రిషు' అనిలింగము చెప్పఁబడును.

ఉత్తమ ర్ణాధమర్ణౌ (ద్వౌ ప్రయోక్తృగ్రాహకౌ క్రమాత్).

ఉత్తమర్ణః-అధమర్ణః॥ద్వౌ॥-ఈ౨ను, క్రమాత్ =వరుసగా, ప్రయోక్తృగ్రాహకౌ=అప్పిచ్చిన వానికిని అప్పు పుచ్చుకొన్న వానికిని పేళ్లు.

కుసీదికో వార్ధుషికో

కుసీదికః-వార్ధుషికః-వృద్ధ్యాజీవః-వార్ధుషిః॥

వృద్ధ్యాజీవశ్చ వార్ధుషిః,

ర-వడ్డిచేత బ్రతుకువాని పేళ్లు.

క్షేత్రాజీవః కర్షకశ్చ కృషికశ్చ కృషీవలః.

క్షేత్రాజీవః - కర్షకః[పా]కార్షకః - కృషికః-కృషీవలః॥ర-దున్ని బ్రదుకువాని పేళ్లు.

(క్షేత్రం) వ్రైహేయ శాలేయం (వ్రీహిశాల్యుద్భవోచితమ్),

వ్రైహేయమ్-శాలేయమ్॥ఈ౨ను, వరుసగా, వ్రీహిశాల్యుద్భవోచితమ్=వడ్లు రాజనాలు పండుటకుఁ దగిన, క్షేత్రమ్=క్షేత్రము పేళ్లు.

యవ్యం యవక్యం షష్టిక్యం యవాదిభవనం హి యత్. ౫౦౩

యవ్యమ్-యవక్యమ్-షష్టిక్యమ్ ॥ ఈ3ను-వరుసగా, యవాదిభవనమ్=యవలు యవకలు షష్టికలు పండుక్షేత్రములకు పేళ్లు.

తిల్య తైలీన (వన్మాషోమాణు భఙ్గా ద్విరూపతా),

తిల్యమ్-తైలీనమ్॥౨-నువ్వులుపండుక్షేత్రము పేళ్లు. మాష=మినుములు, ఉమా=నల్లయగిసెలు,అణు=చిఱువడ్లు, భఙ్గా=జనుము॥ఈరను-పండుక్షేత్రములకును, ద్విరూపతా=(మాష్యమ్-మాషీణమ, ఉమ్యమ్-ఔమీనమ, అణవ్యమ్, ఆణవీనమ్,భఙ్గ్యమ్-భాఙ్గీనమ్అని) రెండేసి పేళ్లు.

మౌద్గీన కౌద్రవీణాది (శేషధాన్యోద్భవోచితమ్). ౫౦౪

మౌద్గీనమ్-కౌద్రవీణమ్॥ ఈ౨ను-ఆదిపదముచేతమాసూరీణాదిశబ్దములును, శేషధాన్యోద్భవోచితమ్=పెసలు, ఆళ్లు, మసూరీలు మొదలైనయాయాధాన్యములుపండుక్షేత్రములకు పేళ్లు.

బీజాకృతం తూప్తకృష్టం

బీజాకృతమ్ - ఉప్తకృష్టమ్॥౨-ముందువిత్తి వెనుకదున్నిన క్షేత్రము పేళ్లు.

సీత్యం కృష్టం చ హల్య (వత్),

సీత్యమ్-కృష్టమ్-హల్యమ్॥3-దున్నిన క్షేత్రము పేళ్లు.

త్రిగుణాకృతం తృతీయాకృతం త్రిహల్యం త్రిసీత్య (మపి తస్మిన్).

త్రిగుణాకృతమ్-తృతీయాకృతమ్-త్రిహల్యమ్-త్రిసీత్యమ్॥ ర-మూఁడుచాళ్లు. దున్నిన క్షేత్రము పేళ్లు.

ద్విగుణాకృతే (తు సర్వం పూర్వాం) శమ్బాకృత (మపీహ),

ద్విగుణాకృతమ్-ద్వితీయాకృతమ్ - ద్విహల్యమ్-ద్విసీత్యమ్॥అనువట్టి, పూర్వంసర్వమ్ = ఈరను-శమ్బాకృతమ్ (పా)సమ్బాకృతమ్ అనునదిగాయు, ఈ౫ను - ద్విగుణాకృతే = రెండు చాళ్లు దున్నినభూమియందు వర్తించును.

(ద్రోణాఢకాదివాపాదౌ) ద్రౌణికాఢకికాదయః. ౫౦౬

ద్రౌణికమ్-ఆఢకికమ్॥ఈరను, ఆదిపదముచేత ప్రాస్థికాదిశబ్దములునువరుసగానిద్దుమువిత్తెడుభూమికిని,తూముమువిత్తెడుభూమికిని, ఆదిపదము చేతకుంచెడువిత్తుభూమి మొదలైనవానికిని పేళ్లు

(ఖారీవాపస్తు) ఖారీక

ఖారీకః॥ ౧-ఖారీవాపః=పుట్టెడువిత్తులువిత్తు క్షేత్రమునకు పేరు. [జెప్పినశబ్దములు॥త్రి॥.

ఉత్తమర్ణాదయస్త్రిషు,

ఉత్తమర్ణశబ్దము మొదలుఖారీకశబ్దమువఱకుఁ

(పున్నపుంసకయో) ర్వప్రం కేదారః క్షేత్ర (మస్య తు). కైదారకం (స్యాత్) కైదార్యం క్షైత్రం కైదారికం(గణే),

వప్రమ్॥పు॥-కేదారః ॥పు॥-క్షేత్రమ్॥న॥3-క్షేత్రము పేళ్లు, వరిపండు నేల. Field.

కైదారకమ్-కైదార్యమ్-క్షైత్రమ్-కైదారికమ్॥న॥-ఈరను, అస్య = ఈ క్షేత్రముయొక్క, గణే=సమూహము పేళ్లు. వరిపండు నేలలగుంపు.

లోష్టాని లోష్టవః (పుంసి) కోటిశో లోష్టభేదనః ౫౦౭

లోష్టమ్॥న॥-లోష్టుః॥పు॥౨-మంటిగడ్డల పేళ్లు.

కోటిశః (పా) గోటీశః-లోష్టభేదనః॥పు॥౨-మంటిగడ్డలుకొట్టుకొయ్య పేళ్లు. Harrow.

ప్రాజనం తోదనం తోత్త్రం

ప్రాజనమ్-తోదనమ్-తోత్త్రమ్ ॥న॥3-ముఁనికోల పేళ్లు. ములుకఱ్ఱ. Goad, Whip.

ఖనిత్ర మవదారణమ్,

ఖనిత్రమ్-అవదారణమ్ ॥న॥౨-గుద్దలి పేళ్లు.

దాత్రం లవిత్ర

దాత్రమ్-లవిత్రమ్ ॥న॥౨-కొడవలి పేళ్లు.

మాబన్ధో యోక్త్రం యోత్త్ర

ఆబన్ధః॥పు॥యోక్త్రమ్ - యోత్త్రమ్ ॥న॥3-పశువుల మెడను గట్టుమోకు పేళ్లు.

(మథో౽ఫలమ్. నిరీషం) కూటకం

కూటకమ్॥న॥౧-అఫలమ్=కఱ్ఱు లేనిదియు, నిరీషమ్=ఏఁడికోల లేనిదియునైననాఁగేటి పేరు.అఫలమ్-నిరీషమ్-కూటకమ్॥న॥ఈ3ను-దీనికే పేళ్లని కొందఱు. అధోహలమనియుఁ బాఠముగలదు.

ఫాలః కృషకో లాఙ్గలం హలమ్, గో

ఫాలః-కృషకః(పా)కృషికః॥పు॥౨-కఱ్ఱు పేళ్లు

లాఙ్గలమ్ - హలమ్-గోదారణమ్ ॥న॥-సీరః

దారణం చ సీరో౽
థ శమ్యా(స్త్రీ)యుగ
కీలకమ్. ౹౯౦
ఈషా లాఙ్గలదణ్డ
(స్స్యాత్)
సీతా లాఙ్గలపద్ధతిః,
(పుంసి) మేధిః (ఖలేదా
రు న్యస్తం యత్పశుబ
న్ధనే). ౹౯౧
ఆశు వ్రీహిః పాటల
(స్స్యాత్) శితశూకయ
వౌ (సమౌ), తోక్మ
(స్తు తత్ర హరితే)
కలాయస్తు సతీనకః.
౹౯౨. హరేణు ఖణ్డికా
(చాస్మిన్)
కోరదూషస్తు కోద్రవః,
మఙ్గల్యకో మసూ
రో౽
థ మకుష్టక మయష్ట
కౌ. ౹౯౩. వనముద్గే
సర్షపే(తు ద్వౌ)తుస్తు
భ కదమ్బకౌ,
సిద్ధార్థ (స్త్వేషధవళో
గోధూమ స్సుమన
(స్సమౌ). ౹౯౪
(స్యా) ద్యావకస్తు కు
ల్మాష

॥పు॥ ౪-నాఁగేటి పేళ్లు. **Plough.**
శమ్యా॥సీ॥ - యుగకీలకమ్ ॥న॥ [ప] ॥పు॥
౨-కాఁడిచీల పేళ్లు.
ఈషా (పా) ఈశా॥సీ॥ - లాఙ్గలదణ్డః ॥పు॥
౨-ఏఁడికోల పేళ్లు. [చాలు పేళ్లు.
సీతా(పా)శీతా-లాఙ్గలపద్ధతిః॥సీ॥౨-నాఁగేటి
మేధిః॥పు॥౧ - ఇది, ఖలే = కళ్లమున, పశు
బన్ధనే=పసులఁగట్టునిమిత్తము, న్యస్తమ్=పాతి
పెట్టిన, యత్ దారు=కొయ్య పేరు. [పేళ్లు.
ఆశు ॥న॥-వ్రీహిః-పాటలః॥పు॥ ౩-ఎఱ్ఱనివడ్ల
శితశూకః-యవః॥పు॥ ౨-యవల పేళ్లు.
తోక్మః॥పు॥౧-హరితే తత్ర = పచ్చయవల
పేరు.
కలాయః-సతీనకః (పా)సతీలకః - హరేణుః-
ఖణ్డికః॥పు॥౪-లంకల పేళ్లు.
కోరదూషః-కోద్రవః॥పు॥ ౨-ఆళ్ల పేళ్లు.
మఙ్గల్యకః - మసూరః (పా) మసురః॥పు॥౩-
చిఱుసెనగల పేళ్లు.
మకుష్టకః(పా)ముకుష్టకః - మయష్టకః(పా)
మయస్త్రకః (పా) మపుష్టకః - వనముద్గః॥పు॥౩-
అడవిపెసల పేళ్లు.
సర్షపః-తుస్తుభః (పా) తస్తుభః - కదమ్బకః
॥పు॥ ౩-ఆవాల పేళ్లు. **Mustard.** [పేరు.
సిద్ధార్థః॥పు॥౧-ధవళఃఏషః= తెల్లనియావాల
గోధూమః - సుమనః ॥పు॥ ౨ - గోదుమల
పేళ్లు. **Wheat.**
యావకః (పా) యవకః-కుల్మాషః(పా) కుల్మా
సః॥పు॥ ౨-అలసందల పేళ్లు. కారుమినుములును.

శ్చణకో హరిమన్థకః,
ద్వౌతిలే) తిలపిఞ్జశ్చ
తిలపేజశ్చ (నిష్ఫలే).
క్షవః క్షుతాభిజననో
రాజికా కృష్ణికా౽సురీ,
(స్త్రియాం) కఙ్గుప్రియ
ఙ్గూ (ద్వే)
అతసీ (స్యా) దుమా
క్షుమా. ౹౯౬
మాతులానీ తు భఙ్గా
యాం
(వ్రీహిభేద) స్త్వణుః
(పుమాన్),
కింశారు స్సస్యశూకం
స్యా
త్కణిశం సస్యమఞ్జరీ.
ధాన్యం వ్రీహిః స్త
మ్బకరిః.
స్తమ్బో గుత్స (స్తృ
ణాదినః),
నాళీ నాళం చ(కాణ్డో
౽స్య)
పలాలో (౽స్త్రీ స ని
ష్ఫలః). ౹౯౮
కడఙ్గరో బుసం (క్లీబే)
ధాన్యత్వచి) తుషః
(పుమాన్),
శూకో (౽స్త్రీ శ్లక్ష్ణ
తీక్ష్ణాగ్రే)

చణకః-హరిమన్థకః ॥పు॥౨-సెనగల పేళ్లు.
తిలపిఞ్జః - తిలపేజః ॥పు॥ ద్వౌ = ఈ౨ను,
నిష్ఫలేతిలే=పొల్లునువ్వుల పేళ్లు.
క్షవః-క్షుతాభిజననః(పా)క్షుధాభిజననః॥పు॥
రాజికా - కృష్టికా-ఆసురీ॥సీ॥ ౫-నల్లయావాల
కఙ్గుః-ప్రియఙ్గుః॥సీ॥౨-కొఱ్ఱల పేళ్లు. [పేళ్లు.
అతసీ-ఉమా-క్షుమా॥సీ॥ ౩-నల్లయగిసె పేళ్లు
Linseed.
మాతులానీ-భఙ్గా ॥సీ॥౨-జనుము పేళ్లు.
Hemp.
అణుః॥పు॥౧-వ్రీహిభేదః=చిఱువడ్ల పేరు.
కింశారుః॥పు॥-సస్యశూకమ్॥న॥౨-ధాన్యము
యొక్క ముల్లుపేళ్లు.
కణిశమ్॥న॥-సస్యమఞ్జరీ॥సీ॥౨-ఎన్ను పేళ్లు.
ధాన్యమ్॥న॥-వ్రీహిః - స్తమ్బకరిః ॥పు॥౩-
ధాన్యము పేళ్లు. **Corn; Grain.**
స్తమ్బః - గుత్సః ॥పు॥ ౨-తృణాదినః=కసవు
పైరు మొదలయినవాని గుంట్ల పేళ్లు.
నాళీ॥సీ॥-నాళమ్॥న॥౨-అస్య=ఈతృణాదుల
యొక్క, కాణ్డః=కాఁడ పేళ్లు. ఊఁచలు. **Stalk.**
పలాలః॥పు॥౧-నిష్ఫలః = ధాన్యముపోయిన
స, సః=ఆపూరికట్ట పేరు. [పొల్లు పేళ్లు. కసవును.
కడఙ్గరః ॥పు॥-బుసమ్ (పా) బుషమ్ ॥న॥౨-
తుషః ॥పు॥ ౧-ధాన్యత్వచి = ఊక పేరు.
Husk.
శూకః ॥పు॥౧-ఇది, శ్లక్ష్ణతీక్ష్ణాగ్రే = సూక్ష్మ
మైవాఁడియైనయిన వరిముల్లు పేరు. తేలుముల్లు

మొదలయినవాని పేరు. **Bristle.**

శమీ శిమ్బా
(త్రిషూత్తరే). ౪౯౯

శమీ - శిమ్బ (పా) సిమ్బా ॥సీ॥-కాయధాన్యములు నురిచినపొట్టు పేళ్లు.

ఉత్తరే = ముందు చెప్పఁగల బుద్ధ-ఆవసిత-పూత-బహూళీకృతశబ్దములు ౪-ను॥త్రి॥.

బుద్ధ మావసితం (ధా
న్యం

బుద్ధమ్-ఆవసితమ్ [ప] అవసితమ్॥ ౨-ధాన్యమ్=నురిచిన ధాన్యము పేళ్లు.

పూతం తు బహూళీ
కృతమ్,

పూతమ్ - బహూళీకృతమ్॥ ౨-తూర్పెత్తిన ధాన్యము పేళ్లు.

(మాషాదయ)శ్శమీ
ధాన్యే శూక ధాన్యే
(యవాదయః) ౫౦౦
శాలయః (కలమాద్యా
శ్చ) షష్టి కాద్యా (శ్చ
పుంస్యమీ),

మినుములు పెసలు మొదలయినవి శమీధాన్యములనంబడును. యవలు గోదుమలు మొదలైనవి శూకధాన్యములనంబడును. రాజనాలు ఎఱ్ఱరాజనాలు దొడ్డరాజనాలు మొదలయినవియు అఱువదిదివసములకు పండు ధాన్యములు మొదలైనవియు శాలిధాన్యము లనంబడును. ఈ మాష యవ శాలి కలమ షష్టిక శబ్దములు ॥పు॥.

(తృణధాన్యాని)నీవా
రాః

నీవారః ॥పు॥౧-తృణధాన్యాని=ఒకరువిత్తకయే పడి మొలచి పండు గునుకు వరి డూసర్లు మొదలయిన ధాన్యముల పేరు.

(స్త్రీ)గవేధుర్గవేధుకా.

[పేళ్లు.
గవేధుః - గవేధుకా॥సీ॥౨-అడవిగోదుమల

అయోగ్రం ముసలో
ఽ(స్త్రీ స్యా)

అయోగ్రమ్॥న॥ ముసలః॥పు॥౨ - రోఁకలి పేళ్లు. **Pestle.**

దుదూఖల ములూఖ
లమ్,

ఉదూఖలమ్-ఉలూఖలమ్॥న॥౨-ఱోఁటి పేళ్లు **Mortar.**

(ప్రస్ఫోటనం) శూర్ప
(మస్త్రీ)

ప్రస్ఫోటనమ్ ॥న॥-శూర్పమ్ ॥పు॥ ౨-చేట పేళ్లు.

చాలనీ తితఉః (పు
మాన్). ౫౦౨

చాలనీ॥సీ॥-తితఉః॥పు॥౨-జల్లెడ పేళ్లు. **Sieve.**

స్యూత ప్రసేవౌ

[పేళ్లు.
స్యూతః [పా] స్యోనః-ప్రసేవః॥పు॥ ౨.పల్లిక

కణ్డోల పిటౌ
కట కిలిఞ్జకౌ,(సమానౌ)

కణ్డోలః-పిటః॥పు॥౨-గంపపేళ్లు **Basket.**

కటః-కిలిఞ్జకః॥పు॥౨-చాఁపపేళ్లు. **Mat.**

రసవత్యాం తు పాకస్థా
నం మహానసమ్. ౫౦౩

రసవతీ॥సీ॥-పాకస్థానమ్-మహానసమ్॥న॥ ౩ - వంటసాలపేళ్లు. **Kitchen.**

పౌరోగవ(స్తదధ్యక్షః)
సూపకారా స్తు వల్ల
వాః,ఆరాళికా ఆన్ధసికా
సూదా ఔదనికా గు
ణాః. ౫౦౪. ఆపూపికః
కాన్దవికో భక్షకార (ఇ
మే త్రిషు),

పౌరోగవః॥౧-తదధ్యక్షః = ఆవంటసాలయధికారి పేరు. సూపకారః - వల్లవః-ఆరాళికః-ఆన్ధసికః-సూదః-ఔదనికః-గుణః॥ ౭-వంటవాని పేళ్లు. ఆపూపికః - కాన్దవికః - భక్షకారః॥ ౩ - పిండివంటలు వండువానికిఁగాని అమ్మువానికిఁగాని పేళ్లు. పౌరోగవశబ్దము మొదలుకొని-ఈ౧౧ శబ్దములును ॥త్రి॥. **Baker.**

అశ్మన్తముద్ధాన మధి
శ్రయణీ చుల్లి రన్తికా.
౫౦౫

అశ్మన్తమ్-ఉద్ధానమ్ (పా) ఉద్మానమ్॥న॥-అధిశ్రయణీ-చుల్లిః[ప]చుల్లీ - అన్తికా॥సీ॥ ౫-పొయ్యి పేళ్లు. **Furnace.**

అఙ్గారధానికాఽఙ్గా
రశకట్యపి హసన్త్య
పి, హసన్య ప్య

అఙ్గారధానికా-అఙ్గారశకటీ - హసన్తీ-హసనీ॥సీ॥౪-అగ్నిష్ఠ పేళ్లు, కుంపటియు.

(థ న స్త్రీ స్యా) దఙ్గా
రోఽలాత ముల్ముకమ్.
౫౦౬

అఙ్గారః॥పు॥౧-ఇది నిప్పుల పేరు. బొగ్గుల పేరని కొందఱు. అలాతమ్-ఉల్ముకమ్॥న॥ ౨-కొఱవి పేళ్లు. ఈ౩-ను కొఱవి పేళ్లని కొందఱు.

(క్లీబే) ఽమ్బరీషం భ్రా
ష్ట్రో

అమ్బరీషమ్॥న॥-భ్రాష్ట్రః ॥పు॥ ౨ - మంగలము పేళ్లు. **Frying Pan.**

(నా) కన్దు (ర్వా) స్వే
దనీ (స్త్రియామ్),

కన్దుః॥పు॥-స్వేదనీ॥సీ॥౨- పెనము పేళ్లు. **Pan.**

అలఞ్జర(స్స్యా) న్మణికః
కర్కర్యాళూ ర్గళన్తి
కా. ౫౦౭

[కాఁగు పేళ్లు.
అలఞ్జరః-మణికః॥పు॥ [ప] మణికమ్॥న॥ ౨ - కర్కరీ-ఆళూః(పా)ఆళుః-గళన్తికా ॥సీ॥౩-గఱిగ పేళ్లు, గిండివంటికుండ.

పిఠరః స్థాల్యుఖా కుణ్డం
కలశ (స్తు త్రిషు ద్వ

[కుండ పేళ్లు.
పిఠరః॥పు॥ స్థాలీ-ఉఖా॥సీ॥ - కుణ్డమ్॥న॥ ౪-కలశః॥త్రి॥-ఘటః॥పు॥-కుటః - నిపః॥పు॥ ౪-

యోః),ఘటః కుట నిపా (వస్త్రీ) శరావో వర్ధమానకః. ౬౦౮	కడవపేళ్లు. శరావః॥పు॥ - వర్ధమానకః ౨-మూఁకుడుపేళ్లు. Lid. [కుడుపేళ్లు.
ఋజీషం పిష్టపచనం	ఋజీషమ్-పిష్టపచనమ్ ॥న॥౨-బూరెలమూఁ
కంసోఽ (స్త్రీ) పాన భాజనమ్,	కంసః ॥పు॥ పానభాజనమ్॥న॥౨-గిన్నె పేళ్లు. కంచము. Goblet.
కుతూః (కృత్తిస్నేహ పాత్రే	కుతూః ॥స్త్రీ॥౧-కృత్తిస్నేహపాత్రే = చర్మముతోఁజేసిన తైలపాత్రమునకు పేరు, పెద్దసిద్దె.
సైవాల్పా) కుతుపః (పుమాన్). ౬౦౯	కుతుపః॥పు॥౧-అల్పాసైవ=చిన్నసిద్దె పేరు.
(సర్వ మావపనం) భాణ్డం పాత్రా మత్రే చ భాజనమ్,	భాణ్డమ్-పాత్రమ్-అమత్రమ్-భాజనమ్ ॥న॥ ౪-సర్వమ్=సమస్తమయిన, ఆవపనమ్=ఒకవస్తువునుంచుగోనెకడవ మొదలయినవస్తువుల పేళ్లు.
దర్వీః కమ్బిః ఖజాకా చ (స్యా) త్తర్దూ ర్దారుహస్తకః. ౬౧౦	దర్వీః-కమ్బిః-ఖజాకా॥స్త్రీ॥3-తెడ్డు పేళ్లు, గరిటె. తర్దూః॥స్త్రీ॥-దారుహస్తకః ॥పు॥ ౨-చట్టువము పేళ్లు, కొయ్యతెడ్డు. Ladle.
(అస్త్రీ) శాకం హరితకం శిగ్రు	శాకమ్॥పు॥-హరితకమ్॥న॥-శిగ్రుః ॥పు॥ 3-కూర పేళ్లు. Pot-herb.
(రస్య తు నాడికా), కడమ్బ శ్చ కలమ్బ శ్చ	కడమ్బః-కలమ్బః ॥పు॥ ౨-అస్యనాడికా=ఈ కూరకాఁడ పేళ్లు.
వేశవార ఉపస్కరః. ౬౧౧	వేశవారః(పా) వేసవారః-ఉపస్కరః॥పు॥౨-ఇంగువజీలకఱ్ఱ మొదలయినసంబారాల పేళ్లు.
తిన్త్రిడీకం చ చుక్రం చ వృక్షామ్లం	తిన్త్రిడీకమ్(పా)తిన్తిడీకమ్(పా)తిన్త్రిణీకమ్-చుక్రమ్-వృక్షామ్లమ్॥న॥3-చింతపండు పేళ్లు.
(మథ) వేల్లజమ్, మరీచం కోలకం కృష్ణ మూషణం ధార్మపత్తనమ్.	వేల్లజమ్-మరీచమ్(పా) మరిచమ్-కోలకమ్-కృష్ణమ్-ఊషణమ్ (పా) ఉషణమ్ - ధార్మపత్తనమ్॥న॥౬-మిరియాల పేళ్లు. Pepper.
జీరకో జీరణో ఽజాజీ కణా.	జీరకః-జీరణః॥పు॥ - అజాజీ-కణా॥స్త్రీ॥ ౪-జీలకఱ్ఱ పేళ్లు. Cumin.

(కృష్ణేతు జీరకే), సుషవీ కారవీ పృథ్వీ పృథుః కా లోపకుఞ్చికా.	సుషవీ (పా) సుశవీ-కారవీ-పృథ్వీ-పృథుః-కాలా-ఉపకుఞ్చికా॥స్త్రీ॥౬-నల్లజీలకఱ్ఱ పేళ్లు.
ఆర్ద్రకం శృఙ్గబేరం (స్యా దథ)	ఆర్ద్రకమ్॥న॥శృఙ్గబేరం॥న॥ ౨-అల్లము పేళ్లు. Ginger.
చ్ఛత్రా వితున్నకమ్, కుస్తుమ్బురు చ ధాన్యాక (మథ) శుణ్ఠీ మహౌషధమ్. ౬౧౨.	ఛత్రా॥స్త్రీ॥-వితున్నకమ్ - కుస్తుమ్బురు-ధాన్యాకమ్॥న॥౪-కొతిమిరి పేళ్లు. కొత్తమల్లి.
(స్త్రీనపుంసకయోః) ర్విశ్వం నాగరం విశ్వభేషజమ్,	శుణ్ఠీ॥స్త్రీ॥-మహౌషధమ్॥న॥=విశ్వమ్ ॥పు॥-నాగరమ్-విశ్వభేషజమ్॥న॥ ౫-శొంటి పేళ్లు. Dried Ginger.
ఆరనాళక సౌవీర కుల్మాషాభిషుతాని చ. అవన్తిసోమ ధాన్యామ్ల కుఞ్జలాని చ కాఞ్జికే,	ఆరనాళకమ్-సౌవీరమ్ - కుల్మాషాభిషుతమ్-[ప] కుల్మాషమ్-అభిషుతమ్-అవన్తిసోమమ్-ధాన్యామ్లమ్-కుఞ్జలమ్-కాఞ్జికమ్ (పా) కాఞ్చికమ్ ॥న॥ ౭-కలిపేళ్లు, కడుగునీళ్లును. Gruel.
సహస్రవేధి జతుకం బాహ్లీకం హిఙ్గు రామఠమ్.	సహస్రవేధి-జతుకమ్-బాహ్లీకమ్ (పా) బాహ్లీకమ్-హిఙ్గు-రామఠమ్॥న॥౫-ఇంగువ పేళ్లు.
(తత్పత్రీ) కారవీ పృథ్వీ బాష్పికా కబరీపృథుః,	కారవీ - పృథ్వీ-బాష్పికా-కబరీ-పృథుః॥స్త్రీ॥ ౫-తత్పత్రీ=ఆయింగువమ్రాని పేళ్లు.
నిశాఖ్యా కాఞ్చనీ పీతా హరిద్రా వరవర్ణినీ.	నిశాఖ్యా-కాఞ్చనీ-పీతా-హరిద్రా-వరవర్ణినీ ॥స్త్రీ॥౫-పసుపు పేళ్లు. Turmeric.
(సాముద్రం యత్తు లవణ)మక్షీబం వశిరం (చ తత్),	అక్షీబమ్-వశిరమ్(పా)వసిరమ్॥న॥౨-సాముద్రమ్ = సముద్రమునఁబుట్టిన, యత్తులవణమ్=ఏయుప్పుగలదో, తత్=దాని పేళ్లు. Salt.
సైన్ధవోఽ (స్త్రీ) శీతశివం మాణిబన్ధం (చ సిన్ధుజే). ౬౧౩	సైన్ధవః॥పు॥-శీతశివమ్ (పా)సితసివమ్-మాణిబన్ధమ్ (పా) మాణిమన్థమ్ ॥న॥ 3-సిన్ధుజే = సైంధవలవణము పేళ్లు. Rock-Salt.
రౌమకే బస్తకం	రౌమకమ్-బస్తకమ్॥న॥ ౨ - సంభరిదేశమునందు రుమ యనుగనిలోఁ బుట్టినయుప్పు పేళ్లు.

చౌటుప్పని కొందఱందురు.

పాక్యం బిడంచ (కృతకే ద్వయమ్),
పాక్యమ్-బిడమ్ ॥న॥ ద్వయమ్=ఈ౨ను-కృతకే=అంటుప్పు పేళ్లు.

సౌవర్చలేఽక్షం రుచకే
సౌవర్చలమ్-అక్షమ్-రుచకమ్॥న॥ 3-సౌవర్చలవణ మనునుప్పు పేళ్లు. [వర్చలవణము పేరు.

తిలకం (తత్ర మేచకే)
తిలకమ్॥న॥౧- మేచకే=నల్లనైన, తత్ర=ఆసౌ

మత్స్యణ్డీ ఫాణితం(ఖణ్డవికారౌ)
మత్స్యణ్డీ (పా) మత్స్యణ్డీ॥స్త్రీ॥-ఫాణితమ్॥న॥ ఈ౨ను-ఖణ్డవికారౌ = శర్కరావికారములు. ఘుటికయగునట్లు కాఁచిన చెఱకుపాగు,మత్స్యణ్డి అర్ధపాకముగా కాఁచినపాగు ఫాణితము.

శర్కరా సితా,
శర్కరా-సితా॥స్త్రీ॥ ౨-పంచదార పేళ్లు.

కూర్చికా (క్షీరవికృతిస్స్యా) ద్రసాలా తు మార్జితా. ౬౨౦
కూర్చికా॥స్త్రీ॥౧-క్షీరవికృతిః = జున్ను పేరు.
సాలా-మార్జితా॥స్త్రీ॥౨-సిగరి పేళ్లు, దధిశర్కరా మరీచాదికృతమైన లేహ్యము పేళ్లనికొందఱు.

(స్యా) త్తేమనం తు నిష్ఠానం
తేమనమ్-నిష్ఠానమ్ ॥న॥ ౨-తేమనమనుపిండి వంట పేళ్లు. మజ్జిగచారు, ఊరుబిండి Sauce.

త్రిలిఙ్గా వాసితావధేః),
శూలాకృతశబ్దము మొదలు వాసితశబ్దము వఱకు ముందు చెప్పఁగలశబ్దములు॥త్రి॥.

శూలాకృతం భటిత్రం చ శూల్య
శూలాకృతమ్-భటిత్రమ్-శూల్యమ్॥త్రి॥ 3-కఱకుట్టు పేళ్లు. ఇనుపకత్తిని కుట్టి పక్వము చేయఁబడునది. [పిండి మొదలయినదాని పేళ్లు.

ముఖ్యం తు పైఠరమ్.
ఉఖ్యమ్-పైఠరమ్॥త్రి॥ ౨ - కుండలో వండిన

ప్రణీత ముపసమ్పన్నం
ప్రణీతమ్=ఉపసంపన్నమ్॥త్రి॥ ౨-పాకము చేతను రసము చేతను సమగ్రమైనశాకాదుల పేళ్లు.

ప్రశస్తం (స్యా త్సుసంస్కృతమ్),
ప్రశస్తమ్(పా) ప్రయస్తమ్ ॥త్రి॥ ౧-సుసంస్కృతమ్=ఇంగువ జీలకఱ్ఱ మొదలయినవి చేర్చి తిరగఁబోసినపదార్థము పేరు.

(స్యా)త్పిచ్ఛిలం తు విజిలం
పిచ్ఛిలమ్-విజిలమ్॥త్రి॥౨-జిడ్డుగలదాని పేళ్లు.

సంమృష్టం శోధితం (సమే). ౬౨౨
సంమృష్టమ్ - శోధితమ్॥త్రి॥ ౨-గాలించిన దాని పేళ్లు. రాళ్లులేక యేఱినది.

చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధం
చిక్కణమ్-మసృణమ్-స్నిగ్ధమ్॥త్రి॥ 3-మిసిమిగలదాని పేళ్లు. నిగ్గుగలది. దట్టమును [స్తువు పేళ్లు

(తుల్యే) భావిత వాసితే,
భావితమ్-వాసితమ్॥త్రి॥ ౨-వాసింపఁబడినవ

ఆపక్వం పౌళి రభ్యూషో
ఆపక్వమ్॥న॥ - పౌళిః - అభ్యూషః॥పు॥ 3-గుగ్గిళ్ల పేళ్లు.

లాజాః (పుంభూమ్ని చా) క్షతాః. ౬౨3
లాజాః॥౧- పేలాల పేరు. అక్షతాః॥ ౧-అక్షతల పేరు. ఈ౨ను ॥పు-బ॥ లాజశబ్దము ॥స్త్రీ ఏ॥ అక్షతశబ్దము ॥న-ఏ॥ ముం గలదు.

పృథుక (స్స్యా చ్చిపిటకో
పృథుకః - చిపిటకః [ప] చిపుటకః ॥పు॥ ౨-అడుకుల పేళ్లు

ధానా (భృష్టయవే స్త్రియామ్),
ధానాః॥స్త్రీ॥౧-భృష్టయవే=బొరుగు పేరు. [పేళ్లు.

పూపోఽపూపః పిష్టక (స్స్యా) త్కరమ్భో (దధిసక్తవః). ౬౨౪
పూపః-అపూపః - పిష్టకః॥పు॥ 3-పిండివంట
కరమ్భః ॥పు॥౧-దధిసక్తవః = పెరుఁగు గలిపిన వేఁపుడుపిండి పేరు. Cake.

భిస్సా (స్త్రీ) భక్త మన్ధో ఽన్న మోదనో ఽ(స్త్రీస) దీదివిః,
భిస్సా ॥స్త్రీ॥ - భక్తమ్-అన్ధః॥న॥ - అన్నమ్ ॥న॥-ఓదనః-దీదివిః॥పు॥౬-వంటకము పేళ్లు.

భిస్సటా దగ్ధికా
భిస్సటా-దగ్ధికా॥స్త్రీ॥౨ - మాఁడినవంటకము [పేళ్లు.

(సర్వరసాగ్రే) మణ్డ (మస్త్రియామ్).
మణ్డమ్॥పు॥౧-సర్వరసాగ్రే = నెయ్యినూనె మొదలైనయన్ని రసములపై తేట పేరు.

మాస రాచామ నిస్రావా (మణ్డే భక్తసముద్భవే),
మాసరః - ఆచామః-నిస్రావః॥పు॥ 3-భక్తసముద్భవే=అన్నము వండఁగా వార్చిన, మణ్డే = గంజి పేళ్లు. Rice gruel.

యవాగూ రుష్ణికా శ్రాణా విలేపీ తరళా (చ సా).
యవాగూః-ఉష్ణికా-శ్రాణా - విలేపీ-తరళా ॥స్త్రీ॥ ౫-కాఁపుడుగంజి పేళ్లు.

గవ్యం (త్రిషు గవాం
గవ్యమ్॥త్రి॥౧-గవామ్ = గోవులయొక్క,

సర్వం)

సర్వమ్=పాలు పెరుఁగు మొదలయినవానికిని, అవయవములకును పేరు.

గోవి ట్గోమయ (మ స్త్రియామ్),

గోవిట్ ॥ష్-స్త్రీ॥ - గోమయమ్॥న్న॥ ౨-ఆవు పేఁడ పేళ్లు. Cow-dung. [పేరు.

(తత్తు శుష్కం) కరీషో ఽ(స్త్రీ) దుగ్ధం క్షీరం పయ (స్సమమ్). ౬౨

కరీషః॥న్న॥౧-శుష్కంతత్=ఎండినయా పేఁడ

దుగ్ధమ్-క్షీరమ్ - పయః॥స్-న॥ ౩-పాలపేళ్లు. Milk.

పయస్య (మాజ్య దధ్యాది)

పయస్యమ్॥న॥౧ - ఆజ్యదధ్యాది = నెయ్యి పెరుఁగు వెన్న మొదలయినదాని పేరు.

ద్రప్సం దధి ఘనేతరత్,

ద్రప్సమ్॥న॥౧-పెరుఁగులోనడుగు పెరుఁగు, నడి పెరుఁగు, మీఁది పెరుఁగులకు ద్రవము,ఘనము, శరము అని పేళ్లు అందులో ఘనేతరత్ = ఘనముదక్క దక్కిన ద్రవము శరము అను పెరుఁగు ద్రప్స మనఁబడును.

ఘృత మాజ్యం హవి స్సర్పి

ఘృతమ్ - ఆజ్యమ్ - హవిః॥స్॥సర్పిః॥స్-న॥ ౪-నేతిపేళ్లు. Ghee.

ర్నవనీతం నవోద్ధృతమ్. ౬౩

నవనీతమ్-నవోద్ధృతమ్॥న॥౨-వెన్న పేళ్లు. Butter.

తత్తు హైయఙ్గవీనం (యత్ హ్యో గోదోహోద్భవం ఘృతమ్),

(హ్యో గోదోహోద్భవమ్) హ్యః = తొలు నాఁటి, గో=ఆవుయొక్క, దోహ=పాలవలన, ఉద్భవమ్=పుట్టిన,ఘృతం = నెయ్యిగాని వెన్నగాని, యత్=ఏదిగలదో, తత్=అది, హైయఙ్గవీనమ్॥న॥౧-హైయఙ్గవీన మనఁబడును.

దణ్డాహతం కాలశేయ మరిష్ట మపి గోరసః.

దణ్డాహతమ్ - కాలశేయమ్-అరిష్టమ్॥న॥-గోరసః॥పు॥౪-మజ్జిగమాత్రమునకు పేళ్లు.

తక్రం హ్యుదశ్విన్మథితం (పాదామ్బ్వర్ధామ్బు నిర్జలమ్),

తక్రమ్ ఉదశ్విత్-మథితమ్॥న॥-ఈ ౩ను-వరుసగా, పాదామ్బు=నాలుగవపాలునీళ్లుగలసినమజ్జిగకును, అర్ధామ్బు=సగమునీళ్లుగలసిన మజ్జిగకును, నిర్జలమ్ = నీరుగలియనిమజ్జిగకును పేళ్లు.

(మణ్డం దధిభవం) మస్తు

మస్తు॥న॥౧-దధిభవమ్ = పెరుఁగువలనఁబుట్టిన, మణ్డమ్=పరక పేరు. పెరుఁగుమీఁది తేట, మీఁగడ యని కొందఱు.

పీయూషో ఽ (భినవం పయః). ౬౪

పీయూషః॥పు॥౧-అభినవమ్ = నూతనమయిన, పయః=పాలు, అనఁగా ఈనినయేడుదినములలోని యావుపాల పేరు,జున్నుపాలు.[కలిపేళ్లు.

అశనాయా బుభుక్షా క్షు ద్గ్రాసస్తు కబళః (పుమాన్),

అశనాయా-బుభుక్షా - క్షుత్॥ధ్-స్త్రీ॥౩-ఆఁ
గ్రాసః-కబళః॥పు॥౨-కడిపేళ్లు. [యుటపేరు

సపీతిః (స్త్రీ తుల్యపానం)

సపీతిః॥స్త్రీ॥౧-తుల్యపానమ్=కూడిపానముచే

సగ్ధిః (స్త్రీ సహభోజనమ్). ౬౫

సగ్ధిః[పా]సజగ్ధిః॥స్త్రీ॥౧-సహభోజనమ్=పొత్తునఁగాని యొకబంతినిగాని కుడుచుటకు పేరు.

ఉదన్యా తు పిపాసా తృట్తర్షో

ఉదన్యా - పిపాసా-తృట్॥ష్-స్త్రీ॥తర్షః॥పు॥ ౪-దప్పి పేళ్లు. Thirst.

జగ్ధి స్తు భోజనమ్, జేమనం లేప ఆహారో నిఘసో న్యాద (ఇత్యపి).

జగ్ధిః॥స్త్రీ॥-భోజనమ్- జేమనమ్॥న॥- లేపః[పా] లేహః-ఆహారః - నిఘసః-న్యాదః ॥పు॥ ౭-భోజనము పేళ్లు. Meal. [తనివి పేళ్లు.

సౌహిత్యం తర్పణం తృప్తిః ఫేలా (భుక్తసముజ్ఝితమ్),

సౌహిత్యమ్ - తర్పణమ్॥న॥-తృప్తిః॥స్త్రీ॥ ౩-
ఫేలా ॥స్త్రీ॥౧-భుక్తసముజ్ఝితమ్=భోజనము వలనవిడువఁబడినది, భోజనము చేయఁగామిగిలినయెంగిలి. Remnants of a meal.

కామం ప్రకామం పర్యాప్తం నికామ మేష్టం యథేప్సితమ్. ౬౬

కామమ్-ప్రకామమ్ పర్యాప్తమ్ - నికామమ్-ఇష్టమ్-యథేప్సితమ్॥ ఈ ౬ను యథేష్టమైనదాని పేళ్లు. యథేప్సితమ్ ॥అ॥-కడమశబ్దములు తఱచు క్రియావిశేషణములుగనుక ॥న॥.

గోపే గోపాల గోసఙ్ఖ్య గోధు గాభీర వల్లవాః, (గోమహిష్యాదికం) పాదబన్ధనం

గోపః-గోపాలః-గోసఙ్ఖ్యః-గోధుక్॥హ్॥ ఆభీరః-వల్లవః॥పు॥౬-గొల్లవాని పేళ్లు. Shepherd.
పాదబన్ధనమ్॥ ౧-గోమహిష్యాదికమ్=ఆవులు ఎనుములు మొదలయినపసుల పేరు. ఇచట'యా

దవంధన’ మని పాఠము గలదు.

ద్వా గవీశ్వరే). గోమాన్ గోమీ

గోమాన్॥త్॥-గోమీ ॥న్-పు॥-ద్వౌ=ఈ౨ను, గవీశ్వరే=ఆవులకుఁ గర్తయైనవాని పేళ్లు.

గోకులం తు గోధనం (స్యా ద్గవాం వ్రజే),

గోకులమ్-గోధనమ్॥న॥౨-గవామ్ = ఆవుల యొక్క, వ్రజే=మంద పేళ్లు. **Cow-herd.**

(త్రి)ష్వాశితం గవీనం (త ద్గావో యత్రాఽశితాః పురా). ౬౩౭

ఆశితమ్-గవీనమ్ ॥త్రి॥ - పురా = మున్ను, గావః=ఆవులు, యత్ర=ఎచ్చట, ఆశితాః=మేపఁబడినవో, తత్=ఆచోటికి పేరు. “త్రిష్వాసితం గవీనంతద్గావోయత్రోషితాఃపురా” అనుపాఠమునందు ఆసితజ్గవీనమ్ ॥త్రి॥-పూర్వమావులున్న స్థలము పేళ్లు.

ఉక్షా భద్రో బలీవర్ద ఋషభో వృషభో వృషః, అనడ్వాన్ సౌరభేయో గౌ

ఉక్షా ॥న్॥-భద్రః-బలీవర్దః - ఋషభః-వృషభః-వృషః - అనడ్వాన్॥హ॥ - సౌరభేయః-గౌః ॥ఓ-పు॥ ౯-ఎద్దు పేళ్లు. **Bull.**

(రుక్ష్ణాం సంహతి) రౌక్షకమ్. ౬౩౮

ఔక్షకమ్॥న॥౧-ఉక్ష్ణామ్=ఎద్దులయొక్క, సంహతిః=సమూహాము పేరు. [పేళ్లు.

గవ్యాగోత్రా(గవాం)

గవ్యా-గోత్రా॥స్త్రీ॥ ౨-గవామ్=ఆవులగుంపు

(వత్సధేనోర్వ్వ) ర్వాత్సక ధైనుకే,

వాత్సకమ్॥న॥-ధైనుకమ్॥న॥-ఈ౨ను వరుసగా, వత్సధేన్వోః=దూడల సమూహామునకును, లేఁగటియావుల సమూహామునకు పేళ్లు.

(ఉక్షా మహా) న్మహోక్ష (స్స్యా)

మహోక్షః ॥పు॥ ౧-మహాన్ = గొప్పదైన, ఉక్షా=ఎద్దు పేరు. [పేళ్లు.

ద్వృద్ధోక్ష స్తు జరద్గవః.

వృద్ధోక్షః - జరద్గవః॥పు॥ ౨-ముదిసినయెద్దు

(ఉత్పన్న ఉక్షా) జాతోక్ష

జాతోక్షః॥పు॥౧-ఉత్పన్న ఉక్షా = మోయు వయస్సు గలిగి చిక్కిపోనికోడె పేరు.

(స్సద్యోజాత స్తు) తర్ణకః,

తర్ణకః॥పు॥౧-సద్యఃజాతః = అపుడుపుట్టినదూడ పేరు. [పేళ్లు. **Calf.**

శకృత్కరి స్తు వత్స

శకృత్కరిః-వత్సః॥పు॥౨-వ డాదిలోనిదూడ

(స్స్య) ద్దమ్య వత్సతరౌ (సమౌ). ౬౩౯

దమ్యః-వత్సరతః ॥పు॥౨-మోయనుదున్నను పనుపఱుపఁదగినవయస్సుగల కోడె పేళ్లు.

ఆర్షభ్య (ష్షణ్డతాయోగ్యః)

ఆర్షభ్యః॥పు॥ ౧-షణ్డతాయోగ్యః = ఆఁబోతగుటకుఁ దగినకోడె పేరు. **Steer.**

షణ్డో గోపతి రిట్చరః,

షణ్డః-గోపతిః- ఇట్చరః॥పు॥ 3-ఆబోఁతు పేళ్లు.

(స్కన్ధప్రదే శో౽స్య) వహః

వహః॥పు॥౧-అస్య=ఈయెద్దుయొక్క, స్కన్ధప్రదేశః=మూఁపు పేరు. [పేళ్లు.

సాస్నా తు గళకమ్బళః.

సాస్నా॥స్త్రీ॥-గళకమ్బళః ॥పు॥ ౨-గంగడోలు

(స్యా) న్నస్తితస్తు నస్యోతః

నస్తితః-నస్యోతః ॥పు॥ ౨ - ముక్కుత్రాడు గట్టిన యెద్దు పేళ్లు.

ప్రష్ఠవాడ్యుగపార్శ్వగః,

ప్రష్ఠవాట్ ॥హ॥-యుగపార్శ్వగః ॥పు॥౨-కాఁడి మోయు నెద్దులదాపున పనుపఱచుటకుఁ గట్టిన యెద్దు పేళ్లు.

(యుగాదీనాం తు వోఢారో) యుగ్య ప్రాసజ్య శాకటాః. ౬౪౦

యుగ్యః-ప్రాసజ్యః-శాకటః॥పు॥ - ఈ 3ను, యుగాదీనామ్= కాఁడి మొదలుగాఁగలవానియొక్క, వోఢారః=మోయునట్టి,అనఁగా వరుసగా కాఁడిమోయు నెద్దునకును రెండవ కాఁడిమోయు నెద్దునకును బండి సీడ్చు నెద్దునకును పేళ్లు.

(ఖన త్యనేన తద్వోఢాఽస్యేదం) హాలిక సైరికౌ,

హాలికః-సైరికః॥పు॥ ఈ ౨ ను, అనేన=ఈ నాఁగేటి చేత, యఃఖనతి=ఎవఁడుదున్నుచున్నాఁడో వానికిని, తద్వోఢాయః=దానిమోయువానికిని, అస్యఇదమ్=ఈనాఁగేటి సంబంధమయిన వానికిని పేళ్లు. **Plough-man.**

ధూర్వహే ధుర్యధౌరేయ ధురీణా స్స ధురంధరాః. ౬౪౧

ధూర్వహః-ధుర్యః-ధౌరేయః-ధురీణః-ధురంధరః॥పు॥౫-బండినాఁగేలు మొదలయినభారము వహించు ఎద్దు మొదలయినదాని పేళ్లు.

(ఉభా) వేకధురీ ణైకధురా వేకధురావహే,

ఏకధురీణః - ఏకధురః - ఏకధురావహః ॥పు॥ 3-బండినాఁగేలు మొదలయిన భారములలో నొక్కభారమునే మోయుదాని పేళ్లు.

(సతు) సర్వధురీణో (యో భద్రస్సర్వధురావహః). ౬౪౨

సర్వధురీణః ॥పు॥-సర్వధురావహః = బండి నాఁగేలు మొదలయినసకలభారమును, వహః= వహించు, భద్రః=వృషభము, యః = ఏదిగలదో, సః=ఆవృషభము పేరు. **Cattle.**

మాహేయీ సౌరభేయీ గౌ రుస్రా మాహా చ శృఙ్గిణీ, అర్జున్యఘ్న్యా రోహిణీ (స్యా)

మాహేయీ-సౌరభేయీ-గౌః॥ఓ॥ఉస్రా-మాహా-శృఙ్గిణీ-అర్జునీ-అఘ్న్యా - రోహిణీ॥సీ॥ ౯-ఆవు పేళ్లు. **Cow.**

(దుత్తమా గోషు) నైచికీ. ౬౪౩

నైచికీ॥సీ॥౧-గోషు=ఆవులలో, ఉత్తమా = ఉత్తమమయిన యావు పేరు.

(వర్ణాదిభేదా త్సంజ్ఞాస్స్యు శ్శబలీ ధవళాదయః),

వర్ణాదిభేదాత్ =వర్ణములు ప్రమాణములు ఆకారములు మొదలయినవానిభేదమువలన ఆవులకు, శబలీధవళాదయః = శబలీ ధవళా వామనికా వక్రశృఙ్గా ఇవి మొదలైన,సంజ్ఞాః= పేళ్లు, స్యుః=అగును.

ద్విహాయనీ ద్వివర్షా (గౌ)

ద్విహాయనీ-ద్వివర్షా॥సీ॥ ౨-రెండేండ్ల వయస్సుగల యావు పేళ్లు.

రేకాబ్దా త్వేకహాయనీ. ౬౪౪

ఏకాబ్దా-ఏకహాయనీ॥సీ॥౨-ఏఁడాదివయస్సుగల యావు పేళ్లు. [వయసుగల యావు పేళ్లు.

చతురబ్దా చతుర్హాయ

చతురబ్దా-చతుర్హాయణీ॥సీ॥౨ - నాలుగేండ్ల

(ణ్యేవం) త్ర్యబ్దా త్రిహాయణీ,

త్ర్యబ్దా-త్రిహాయణీ ॥సీ॥ ౨-మూడేండ్లవయసుగలయావు పేళ్లు.-ఈయర్ధశ్లోకము ప్రక్షిప్తము

వశా వన్ధ్యా౽

వశా-వన్ధ్యా॥సీ॥౨-గొడ్డుటావు పేళ్లు.

పతోకా తు స్రవద్గర్భా౽

అపతోకా-స్రవద్గర్భా ॥సీ॥ ౨-దైవికమున నీచుకొనిపోయినయావు పేళ్లు.

థ సన్ధినీ. ౬౪౫. (ఆక్రాన్తా వృషభేణా)

సన్ధినీ॥సీ॥(వెదయై) వృషభేణ = ఆఁబోతుచేత, ఆక్రాన్తా=వెంటాడఁబడినయావు పేరు.

థ వేహ ద్గర్భోపఘాతినీ,

వేహత్-గర్భోపఘాతినీ॥సీ॥౨-ఆఁబోతుబాఱఁగా నీచుకొన్నయావు పేళ్లు.

(కాల్యో)పసర్యా(ప్రజనే)

ఉపసర్యా ॥సీ॥౧-ప్రజనే = ప్రథమగర్భమునందు, కాల్యా = ప్రాప్తమయినఋతుకాలముగలిగినయావు పేరు.

ప్రష్ఠౌహీ (బాలగర్భిణీ). ౬౪౬

ప్రష్ఠౌహీ (పా) పష్ఠౌహీ॥సీ॥౧-బాలగర్భిణీ= బాల్యమునందే తొలిచూలుగలపడ్డ పేరు.

(స్యా)దచణ్డీ తు సుకరా

అచణ్డీ-సుకరా ॥సీ॥ ౨-సాధువైనయావు పేళ్లు.

బహుసూతిః పరేష్టుకా,

బహుసూతిః-పరేష్టుకా॥సీ॥ ౨-పెక్కుఈఁతలీనినయావు పేళ్లు. [వు పేళ్లు.

చిరసూతా బష్కయణీ

చిరసూతా-బష్కయణీ ॥సీ॥ ౨-తఱపియా

ధేను(స్స్యా)న్నవసూతికా. ౬౪౭

ధేనుః-నవసూతికా ॥సీ॥ ౨ - లేఁగటియావు పేళ్లు.

సువ్రతా సుఖసన్దోహ్యా

సువ్రతా - సుఖసన్దోహ్యా॥సీ॥ ౨-సులభముగాపితుకనిచ్చునావు పేళ్లు. [యావు పేళ్లు.

పీనోధ్నీ పీవరస్తనీ,

పీనోధ్నీ-పీవరస్తనీ॥సీ॥ ౨-పెద్ద పొదుగుగల

ద్రోణక్షీరా ద్రోణదుఘా

ద్రోణక్షీరా - ద్రోణదుఘా ॥సీ॥౨-ఇద్దుముపాలుపితికెడియావు పేళ్లు. [ఉన్న యావు పేరు.

ధేనుష్యా (బన్ధకే స్థితా).

ధేనుష్యా॥సీ॥ ౧-బన్ధకే=కుదువలో, స్థితా=

సమాంసమీనా (సా

సమాంసమీనా॥సీ॥ ౧-యైవ=ఏయావు, ప్ర

యైవ ప్రతివర్షం ప్రసూయతే),

తివర్షమ్=ప్రతిసంవత్సరమును, ప్రసూయతే = ఈనుచున్నదో, సా=ఆయావు పేరు.

ఊధ(స్తుక్లీబ)మాపీనం

ఊధః॥న॥-ఆపీనమ్॥న॥౨-పొదుగు పేళ్లు **Udder.**

(సమౌ) శివక కీలకౌ. ౬౪౮

శివకమ్-కీలకమ్ ॥పు॥ ౨-పసులఁగట్టుకొయ్యపేళ్లు. గూటము. [పేళ్లు. త్రాడు.

(నపుంసి) దామసన్దానం

దామ॥న-స్త్రీ॥ - సన్దానమ్ ॥న॥ ౨ - తలుగు

(పశురజ్జు స్తు)దామనీ,

దామనీ (పా) బన్ధనీ॥సీ॥౧-పశురజ్జుః = పశువులత్రాడు పేరు. పసులగట్టుదామెన.

వైశాఖ మన్థ మన్థాన మన్థానో మన్థదణ్డకే.

వైశాఖః-మన్థః-మన్థానః - మన్థాః ॥న॥ - మన్థదణ్డకః॥పు॥౪-కవ్వము పేళ్లు.

కుటరో దణ్డవిష్క

కుటరః (పా) కుఠరః-దణ్డవిష్కమ్భః॥పు॥౨-

మ్భా
మన్థనీ గర్గరీ (సమే),
ఉష్ట్రే క్రమేళక మ
య మహాఙ్గాః
కరభ (శ్శిశుః). ౬౫౧
(కరభాస్స్యు) శ్శృఙ్ఖ
లకా (దారవైః పాద
బన్ధనైః,)
అజా ఛాగీ
తుభ చ్ఛాగ బస్త
చ్ఛగలకా అజే. ౬౫౨.

తరికంబము పేళ్లు.

మన్థనీ-గర్గరీ॥స్త్రీ॥ ౨-పెరుగుద్రచ్చుకడవ పేళ్లు.

ఉష్ట్రః - క్రమేళకః-మయః - మహాఙ్గః ॥పు॥ ౪-ఒంటె పేళ్లు. **Camel.**

కరభః॥పు॥ ౧-శిశుః=ఒంటెపిల్ల పేరు.

దారవైః=మ్రానుతోఁజేసిన, పాదబన్ధనైః=కాళ్లబంధములతోఁగూడిన, కరభాః=ఒంటెపిల్లలు, శృఙ్ఖలకాః॥పు॥ - శృంఖలకములనఁబడును.

అజా-ఛాగీ॥స్త్రీ॥ ౨-మేఁకపేళ్లు. **She-goat.**

తుభః - ఛాగః-బస్తః - ఛగలకః-అజః ॥పు॥ ౫- మేఁకపోతుపేళ్లు. **He-goat.**

మేణ్ఢోరభ్రోరణోర్ణా
యు మేష వృష్ణయ ఏడ
కే, (ఉష్ట్రోరభ్రాజబృన్దే
స్యా) దౌష్ట్ర కౌరభ్ర
కాజకమ్. ౬౫౩

మేణ్ఢః - ఉరభ్రః-ఉరణః - ఊర్ణాయుః - మేషః-వృష్ణిః-ఏడకః॥పు॥ ౭-గొఱ్ఱెపేళ్లు. **Ram.**

ఔష్ట్రకమ్॥న॥-ఔరభ్రకమ్॥న॥-ఆజకమ్॥న॥-ఈ 3ను వరుసగా - ఉష్ట్రోరభ్రాజబృన్దే=ఒంటెలయొక్కయు గొఱ్ఱెలయొక్కయు మేఁకలయొక్కయు గుంపు పేళ్లు.

చక్రీవన్తస్తు బాలేయా
రాసభా గర్దభాః ఖరాః,
వైదేహక స్సార్థవా
హో నైగమో వాణి
జో వణిక్. ౬౫౪.పణ్యా
జీవో ఽప్యాపణికః క్ర
యవిక్రయిక శ్చ సః,
విక్రేతా (స్యా) ద్వి
క్రయికః
క్రాయకః క్రయిక(స్స
మౌ). వాణిజ్యం తు వ
ణిజ్యా (స్యా)

చక్రీవాన్॥త్॥-బాలేయః॥ రాసభః-గర్దభః-ఖరః॥పు॥౫-గాడిద పేళ్లు. **Ass.**

వైదేహకః-సార్థవాహః-నైగమః-వాణిజః - వణిక్ ॥జ్॥పణ్యాజీవః-ఆపణికః-క్రయవిక్రయికః ॥పు॥౮-వర్తకుని పేళ్లు. **Merchant.**

విక్రేతా॥ఋ॥-విక్రయికః॥పు॥౨-అమ్మెడువాని పేళ్లు. **Vendor.**

క్రాయకః-క్రయికః॥పు॥ ౨-కొనువాని పేళ్లు.

వాణిజ్యమ్॥న॥-వణిజ్యా॥స్త్రీ॥ ౨-వర్తకము పేళ్లు. బేరము. **Trade.**

న్మూల్యం వస్నో ఽప్య
వక్రయః,
నీవీ పరిపణం మూల
ధనం
లాభో (ఽధికం ఫల
మ్). ౬౫౫

మూల్యమ్॥న॥-వస్నః-అవక్రయః॥పు॥ 3-వెల పేళ్లు. **Price.**

నీవీ ॥స్త్రీ॥-పరిపణమ్ - మూలధనమ్ ॥న॥ 3-మొదలి సొమ్ము పేళ్లు. **Capital.**

లాభః॥పు॥౧-అధికమ్=అధికమయిన, ఫలమ్=ఫలము పేరు. బేరమాండఁగా మిగిలినసొమ్ము.

పరిదానం పరీవర్తో నై
మేయ నిమయా (వపి),
(పుమా) నుపనిధి
ర్న్యాసః
ప్రతిదానం (తదర్ప
ణమ్.) ౬౫౬

పరిదానమ్॥న॥-పరీవర్తః-నైమేయః-నిమయః ॥పు॥౪-ఒకసరకిచ్చి మఱియొకసరకు మార్చుకొనుట పేళ్లు. **Exchange.**

ఉపనిధిః-న్యాసః॥పు॥౨-దాచఁబెట్టుట పేళ్లు. **Deposit.**

ప్రతిదానమ్ ॥న॥౧-తదర్పణమ్=ఆదాచఁబెట్టిన వస్తువును తిరుగ నిచ్చుట పేరు.

(క్రయే ప్రసారితం)
క్రయ్యం క్రేయం క్రే
తవ్యమాత్రకే,) విక్రే
యం పణితవ్యం చ ప
ణ్యం (క్రయ్యాదయ
స్త్రిషు). ౬౫౭

క్రయ్యమ్॥ ౧-క్రయే=కొనుటకు, ప్రసారితమ్=పచరింపఁబడినవస్తువు పేరు, మళిగలోఁబెట్టినది. క్రేయమ్॥౧-క్రేతవ్యమాత్రకే = కొనుటకుఁ బచరింపఁబడనికొనఁదగినవస్తుమాత్రమునకు పేరు. విక్రేయమ్ - పణితవ్యమ్-పణ్యమ్॥3-అమ్మఁదగినవస్తువు పేళ్లు. క్రయ్యాదయః = క్రయ్యశబ్దము మొదలుగాఁగలయైదును॥త్రి॥

(క్లీబే) సత్యాపనం
సత్యంకార స్సత్యాకృ
తిః (స్త్రియామ్),

సత్యాపనమ్ ॥న॥- సత్యంకారః ॥పు॥-సత్యాకృతిః ॥స్త్రీ॥ 3 ఒకవస్తువునమ్మెదననిగానీ కొనెదననిగానీ సత్యముగా పెళ్లనాడుట పేళ్లు. సంచకారము.

విపణో విక్రయ
(స్సంఖ్యా స్సంఖ్యేయే
ష్వాదశ త్రిషు). ౬౫౮

విపణః-విక్రయః॥పు॥౨-అమ్ముట పేళ్లు. **Sale.**

సంఖ్యాః=ఏకశబ్దము మొదలయినసంఖ్యావాచకశబ్దములు, ఆదశ=అష్టాదశశబ్దమువఱకు, సంఖ్యేయేషు=లెక్కపెట్టఁదగిన వస్తువులయందవర్తించుసు అవియన్నియు॥త్రి॥ఉదాహరణము, ఏకఃపురుషః-ఏకాస్త్రీ - ఏకంకులమ్ - అష్టాదశ

పురుషాః-అష్టాదశ స్త్రియః - అష్టాదశకులాని మొదలైనవి.

(వింశత్యాద్యా స్సదైకత్వే సర్వా స్సంఖ్యేయసంఖ్యయోః),

వింశత్యాద్యాః=వింశతిశబ్దము మొదలైన, సర్వాః=తక్కినసంఖ్యావాచకశబ్దములన్నియు, సఙ్ఖ్యేయసఙ్ఖ్యయోః = లెక్కపెట్టఁదగినవస్తువునందును లెక్కయందును వర్తించును, సదా=ఎల్లప్పుడును,ఏకత్వే=ఏకవచనాన్తములై యుండును.ఉదాహరణము.వింశతిర్గావః,గవాంవింశతిః

(సంఖ్యార్థే ద్విబహుత్వే స్త)

ఆవింశత్యాదులు, సంఖ్యార్థేసతి=మఱియొకసంఖ్యావాచకార్థము లగుచుండఁగా,ద్విబహుత్వే=ద్వివచనము బహువచనములందు నగును. ఉ. గవాం ద్వే వింశతీ, గవాంత్రిస్రోవింశతయః

(స్తాసు చానవతేః స్త్రియః). ౬౬౦

తాసు=ఆవింశత్యాదులయందు, ఆనవతేః=నవతిశబ్దపర్యంతము, అనఁగా వింశతిత్రింశచ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్షష్టిసప్తత్యశీతినవతి శబ్దములు, స్త్రియః = స్త్రీలింగము లగును. వింశత్యా పురుషైః-వింశత్యాస్త్రీభిః - వింశత్యా బ్రాహ్మకులైః - అని యుదాహరణములు.

(పఙ్క్తేః శ్శత సహస్రాదిక్రమా ద్దశ గుణోత్తరమ్),

పఙ్క్తేః=పది మొదలుకొని పరార్థమువఱకు, దశగుణోత్తరమ్=పదింట గుణించిన లెక్కలు, క్రమాత్=వరుసగా,శతసహస్రాది=శతముసహస్రము మొదలైనసంఖ్యలౌను,పదిపదులుశతము పదిశతములు సహస్రమని యిట్లూహించునది.

పౌతవం ద్రువయంపాయ్య (మితి మానార్థకం త్రయమ్). ౬౬౧

పౌతవమ్(పా) యౌతవమ్-ద్రువయమ్-పాయ్యమ్(పా)-మాయ్యమ్ ॥న॥-ఇతి త్రయమ్=ఈ 3ను, మానార్థకమ్=మానశబ్దార్థముగలది మానమనఁగా తూఁచుటకును కొలుచుటకును,సాధనములైన తులాఙ్గులి ప్రస్థాదులకు సామాన్య నామము.

మానం తులాఙ్గులిప్రస్థైః

మానమ్=ఆమానము, తులాఙ్గులిప్రస్థైః=త్రాసు మొదలైనవానిచేతను, అంగుళము మొదలైనవానిచేతను,తూము మొదలైనవానిచేతనుమూడువిధములుగానుండును. దానికి క్రమముగా ఉన్మానము, ప్రమాణము, పరిమాణముఅని పేళ్లు.

(గుఞ్జాః పఞ్చాద్య) మాషకః,

ఆద్యమాషకః ॥పు॥ ౧-వెండిగాక తక్కిన, గుఞ్జాఃపఞ్చ = ఐదుగురిగింజలయెత్తుగలబంగారము మొదలైనదాని పేరు.

(తే షోడశాక్షః) కర్షోఽస్త్రీ)

అక్షః॥పు॥-కర్షః॥పు॥ ౨-షోడశ=పదాఱైన, తే=ఆయాద్యమాషకము ఎత్తుగలదాని పేళ్లు.

పలం (కర్షచతుష్టయమ్). ౬౬౨

పలమ్ ॥న॥ ౧-కర్షచతుష్టయమ్ = నాలుగు కర్షములయెత్తు గలదాని పేరు.

సువర్ణ బిస్తౌ (హేమ్నోఽక్షే)

సువర్ణః-బిస్తః(పా)విస్తః॥పు॥ ౨-హేమ్నః=బంగారముయొక్క,అక్షే=అక్షమెత్తు పేళ్లు.

కురుబిస్త స్తు తత్పలే,

కురుబిస్తః (పా) కురువిస్తః ॥పు॥౧-తత్పలే=ఆపలమెత్తుబంగారు పేరు.

తులా (స్త్రియాం పలశతం)

తులా ॥స్త్రీ॥ ౧-పలశతమ్ = నూఱుపలాల యెత్తుగలదాని పేరు.

భార (స్స్యాద్వింశతి స్తులాః). ౬౬౩

భారః [ప] భరః ॥పు॥ ౧-వింశతిః తులాః=ఇరువదితులములయెత్తుగలదాని పేరు.

ఆచితో (దశ భారాస్స్యు)

ఆచితః ॥పు॥ [ప] ॥న॥౧ - దశభారాః=పది భారువుల పేరు. [దగిన, భారః=బరువు పేరు.

(శ్శాకటో భార) ఆచితః,

ఆచితః ॥పు॥ ౧-శాకటః=బండి చేతమోయఁ

కార్షాపణః కార్షిక (స్స్యా)

కార్షాపణః కార్షికః॥పు॥ ౨-రెండుగురిగింజల యెత్తువెండి యొకమాషకము, పదాఱుమాషకము లొకకర్షము, అట్టికర్షమెత్తువెండిచేఁ జేయంబడినటంకము.

(తాంర్షికే తామ్రికే) పణః. ౬౬౪

పణః ॥పు॥ ౧-కార్షికే=కర్షమెత్తుగల, తామ్రికే=రాగిముద్ర పేరు.

(అస్త్రియాం) మాఢక ద్రోణౌ ఖారీ వాహో నికుఞ్చకః, కుడపః ప్రస్థ (ఇత్యాద్యాః పరిమాణార్థకాః పృథక్). ౬౬౫

ఆఢకః ||పు|| ౧-తూము. ద్రోణః ||పు|| ౧-నలుతుము. ఖారీ ||స్త్రీ||౧-పుట్టి వాహః||పు|| ౧-ఇరువదిపుట్లు. నికుఞ్చకః ||పు||౧ - సోల. కుడపః ||పు|| ౧ - మానిక. ప్రస్థః||పు|| ౧-కుంచము, ఇత్యాద్యాః=ఇవి మొదలైనవియు, ఆదిపదము చేత మానప్రవర్తికాదులును, పృథక్=వేర్వేఱుగా, పరిమాణార్థకాః=పరిమాణవాచకములు. ఈయాఢకాదు లాయాదేశములకుఁదగినట్టు సంజ్ఞలు గలిగియుండును.

(భాగ స్తురీయః) పాద (స్స్యాత్)

పాదః||పు||౧-తురీయః = (ఒకదానియందు) నాలవ, భాగః=భాగముపేరు. **Quarter.**

అంశభాగౌ తు వణ్టకః,

అంశః-భాగః వణ్టకః||పు|| ౩ పాలిపేళ్లు.

ద్రవ్యం విత్తం స్వాపతేయం రిక్థ మృక్థం ధనం వసు. ౬౬౬ హిరణ్యం ద్రవిణం ద్యుమ్న మర్థరై విభవా అపి,

ద్రవ్యమ్ - విత్తమ్ - స్వాపతేయమ్-రిక్థమ్-ఋక్థమ్ - ధనమ్ - వసు- హిరణ్యమ్-ద్రవిణమ్-ద్యుమ్నమ్ ||న||-అర్థః-రాః||పు||-విభవః ||పు|| ౧౩-ధనముపేళ్లు. **Wealth.**

(స్యా) త్కోశ శ్చ హిరణ్యం(చ హేమరూప్యే కృతాకృతే). ౬౬౭

కోశః(పా)కోషః||పు||-హిరణ్యమ్ ||న|| ౧-కృతాకృతే=కరఁగినదియు సొమ్ముగాఁ జేయఁబడినదియునగుకృతమును,గనియందుఁ బుట్టినపొడియగుఅకృతమునగు, హేమరూప్యే=బంగారునకును వెండికిని పేళ్లు.

(తాభ్యాం యదన్య త్త) త్కుప్యం

కుప్యమ్||న||౧-తాభ్యామ్ = ఆవెండిబంగారములకంటె, యత్ అన్యత్=ఇతరమయినరాగి కంచు మొదలయిన లోహము పేరు.

రూప్యం (తద్ద్వయ మాహతమ్),

రూప్యమ్||న|| ౧-ఆహతమ్=ముద్ర వేయఁబడిన, తద్ద్వయమ్=ఆవెండిబంగారముల పేరు.

గారుత్మతం మరకత మశ్మగర్భో హరిన్మణిః.

గారుత్మతమ్-మరకతమ్ ||న||-అశ్మగర్భః-హరిన్మణిః||పు||౪-పచ్చలపేళ్లు. **Emerald.**

శోణరత్నం లోహితకః పద్మరాగోఽథ మౌక్తికమ్, ముక్తాఽథ విద్రుమః(పుంసి)ప్రవాళం(పున్నపుంసకమ్).

శోణరత్నమ్||న||-లోహితః - పద్మరాగః||పు|| ౩ - కెంపులపేళ్లు. **Ruby.**

మౌక్తికమ్||న||-ముక్తా||స్త్రీ||౨ - ముత్తెముపేళ్లు.

విద్రుమః||పు||-ప్రవాళమ్||పు|| ౨-పగడముపేళ్లు. **Coral.**

రత్నం మణి (ర్ద్వయో రశ్మజాతౌ ముక్తాదికేఽపి చ),

రత్నమ్||న|| - మణిః || పు||-ఈ౨ను, అశ్మజాతౌ=శిలాజాతులయిన మరకతాదులకును, ముక్తాదికేఽపి చ=ముత్యమునకు పగడమునకును సామాన్యముగా పేళ్లు. **Gem.**

స్వర్ణం సువర్ణం కనకం హిరణ్యం హేమ హాటకమ్. తపనీయం శాతకుమ్భం గాఙ్గేయం భర్మ కర్బురమ్, చామీకరం జాతరూపం మహారజత కాఞ్చనే. రుక్మం కార్తస్వరం జామ్బూనద మష్టాపదోఽ (స్త్రియామ్),

స్వర్ణమ్-సువర్ణమ్-కనకమ్- హిరణ్యమ్-హేమ||న|| - హాటకమ్-తపనీయమ్ - శాతకుమ్భమ్-గాఙ్గేయమ్-భర్మ||న||-కర్బురమ్- చామీకరమ్-జాతరూపమ్ - మహారజతమ్-కాఞ్చనమ్-రుక్మమ్-కార్తస్వరమ్-జామ్బూనదమ్||న||- అష్టాపదః ||పు|| ౧౯ - బంగారుపేళ్లు. **Gold.**

(అలఙ్కార సువర్ణం య)చ్ఛృఙ్గీకనక (మిత్యదః). ౬౭౨

శృఙ్గీకనకమ్ ||న|| ౧-ఇతిఅదః = ఈశబ్దము, అలఙ్కారసువర్ణమ్=సొమ్ముగాఁ జేసినబంగారముపేరు. శృంగియని ప్రత్యేకనామము.

దుర్వర్ణం రజతం రూప్యం ఖర్జూరం శ్వేత (మిత్యపి),

దుర్వర్ణమ్-రజతమ్-రూప్యమ్- ఖర్జూరమ్ - శ్వేతమ్||న||౫ - వెండిపేళ్లు. **Silver.**

రీతిః (స్త్రియాం) మారకూటో (నస్త్రియామ్)

రీతిః||స్త్రీ||-ఆరకూటః||పు||౨-ఇత్తడిపేళ్లు. **Brass.**

(మథ) తామ్రకమ్ శుల్బం మ్లేచ్ఛముఖం ద్వ్యష్టవరిష్ఠోదుమ్బరాణి చ,

తామ్రకమ్ - శుల్బమ్ - మ్లేచ్ఛముఖమ్-ద్వ్యష్టమ్-వరిష్ఠమ్ - ఉదుమ్బరమ్[ప] ఔదుమ్బరమ్ ||న||౬-రాగిపేళ్లు. **Copper.**

లోహో౽ (స్త్రీ) శ
స్త్రకం తీక్ష్ణం పిణ్డం కా
లాయసాయసీ. ౬౭౪
అశ్మసారో౽
థ మణ్డూరం సింహాణ
(మపి తన్మలే),
(సర్వం చ తైజసం
లోహం
(వికార (స్త్వయసః)
కుశీ ౬౭౫
క్షారః కాచో౽
థ చపలో రసస్సూత
శ్చ పారదే,
గవలం (మాహిషం
శృఙ్గే)
మభ్రకం గిరిజామలే. ౬౭౬
స్రోతో౽ఞ్జనం తు సౌ
వీరం కాపోతాఞ్జనయా
మునే,
తుత్థాఞ్జనం శిఖిగ్రీ
వం వితున్నక మయూ
రకే. ౬౭౭. కర్పరీదార్వి
కా క్వాథోద్భవం తు
త్థం రసాఞ్జనమ్. రస
గర్భం తార్క్ష్యశైలం

లోహః॥పు॥-శస్త్రకమ్ - తీక్ష్ణమ్-పిణ్డమ్-కాలాయసమ్ - అయః॥న॥ - అశ్మసారః ॥పు॥ ౭-ఇనుము పేళ్లు. Iron.

మణ్డూరమ్ - సింహాణమ్ - [పా] శిఙ్ఘాణమ్ ॥న॥ ౨-ఆయినుపచిట్టెము పేళ్లు. Rust.

తైజసమ్=తేజోయుక్తములయిన, సర్వమ్ = సువర్ణరజతతామ్రరీతికాంస్యత్రపుసీసధీవరముల నునెనిమిదియు, లోహమ్॥న॥-లోహములు.

కుశీ॥స్త్రీ॥౧-అయసఃవికారః=ఇనుమునఁజేసిన వానికి నన్నిటికిని పేరు. కట్టుకే పేరనికొందఱు.

క్షారః-కాచః ॥పు॥ ౨-గాజు పేరు

చపలః-రసః-సూతః - పారదః [ప] పారతః ॥పు॥౪-పాదరసము పేళ్లు. Quick-silver.

గవలమ్॥న॥౧-మాహిషమ్=ఎనుముసంబంధమయిన, శృఙ్గమ్=కొమ్ము పేరు.

అభ్రకమ్-గిరిజమ్- అమలమ్॥న॥ ౩-అభ్రకము పేళ్లు."గిరిజామలమ్"అనియొక పేరనికొందఱు.

స్రోతోఞ్జనమ్-సౌవీరమ్- కాపోతాఞ్జనమ్-యామునమ్॥న॥౪-సౌవీరాంజనము పేళ్లు. Antimony.

తుత్థాఞ్జనమ్-శిఖిగ్రీవమ్-వితున్నకమ్- మయూరకమ్-కర్పరీ ॥స్త్రీ॥౫-తుత్థాంజనము పేళ్లు, మైలుతుత్తము. దార్వికా॥స్త్రీ॥ క్వాథోద్భవమ్-తుత్థమ్-రసాఞ్జనమ్-రసగర్భమ్ - తార్క్ష్యశైలమ్॥న॥౬-రసాఞ్జనము పేళ్లు. ఇచటతుత్థాంజనము మొదలుర మైలుతుత్తమునకును, కర్పరీదార్వికాశబ్దములు ౨వంటవలనఁబుట్టిన మైలుతుత్తమునకును, రసాఞ్జనము మొదలు ౩నురసాంజనము పేళ్లనికొందఱు

గన్ధాశ్మని తు గన్ధకః.
౬౭౮. సౌగన్ధిక శ్చ
చక్షుష్యా కులాల్యౌ
తు కుళుత్థికా,
రీతిపుష్పం పుష్పకే
తుః పౌష్పకం కుసు
మాఞ్జనమ్. ౬౭౯
పిఞ్జరమ్ పీతనం తాల
మాలం చ హరితాలకే,
గైరేయ మర్థ్యం గిరి
జ మశ్మజం చ శిలాజతు
బోల గన్ధరస ప్రాణ పి
ణ్డ గోపరసా (స్సమాః),
డిణ్డీరో౽బ్ధికఫః ఫేనః
సిన్దూరం నాగసమ్భవం.
నాగసీసక యోగేష్ట
వప్రాణి
త్రపు పిచ్చటమ్, రఙ్గ
వఙ్గే౽
ప్యథ పిచు స్తూలో౽
థ కమలోత్తరమ్.
(స్యా) త్కుసుమ్భం వ
హ్నిశిఖం మహారజన
(మిత్యపి),
మేషకమ్బళ ఊర్ణాయు
శ్శశోర్ణం (శశలోమ
ని). ౬౮౦

గన్ధాశ్మ॥న॥ - గన్ధకః (పా) గన్ధికః- సౌగన్ధికః ॥పు॥ ౩-గంధకము పేళ్లు. Sulphur.

చక్షుష్యా-కులాలీ - కుళుత్థికా॥స్త్రీ॥ ౩ - కుళుత్థాంజనము పేళ్లు.

రీతిపుష్పమ్॥న॥- పుష్పకేతుః ॥పు॥ - పౌష్పకమ్-(పా)పుష్పకమ్-కుసుమాఞ్జనమ్ ॥న॥ ౩-కుసుమాంజనము పేళ్లు.

పిఞ్జరమ్-పీతనమ్- తాలమ్-ఆలమ్- హరితాలకమ్॥న॥౫-హరిదళము పేళ్లు.

గైరేయమ్-అర్థ్యమ్ - గిరిజమ్ - అశ్మజమ్-శిలాజతు ॥న॥౫-సిలాజిత్తు పేళ్లు. Red-chalk.

బోలః - గన్ధరసః - ప్రాణః - పిణ్డః - గోపః (పా) గోసః - రసః (పా) శశః ॥పు॥౬- బోళము పేళ్లు. గోపరసమని యొక పేరుగా కొందఱు.

డిణ్డీరః (పా) భిణ్డీరః-అబ్ధికఫః-ఫేన.॥పు॥౩-సముద్రపునురుగు పేళ్లు. [ము పేళ్లు.

సిన్దూరమ్ - నాగసమ్భవమ్॥న॥౨ - సిందూర

నాగమ్-సీసకమ్ - యోగేష్టమ్-వప్రమ్॥న॥౪-సీసము పేళ్లు. Lead.

త్రపు-పిచ్చటమ్-రఙ్గమ్-వఙ్గమ్ ॥న॥౪-తగరము పేళ్లు. Tin. [ది పేళ్లు.

పిచుః-తూలః(పా)పిచుతూలః॥పు॥౨ - దూ

కమలోత్తరమ్-కుసుమ్భమ్ - వహ్నిశిఖమ్-మహారజనమ్॥న॥౪-కుసుమపువ్వు పేళ్లు.

[ద్రుకలచేత నేసినకంబళిపేళ్లు.

మేషకమ్బళః - ఊర్ణాయుః॥పు॥౨ గొఱ్ఱెవెం

శశోర్ణమ్॥న॥౧-శశలోమని = కుందేటివెంద్రుకపేరు. Rabbit's hair.

మధుక్షౌద్రం మాక్షికాది

మధు - క్షౌద్రమ్॥న॥ -ఈ౨ను, మాక్షికాది=మాక్షిక, భ్రామర, పౌత్తికములను 3 - తేనెలకును పేళ్లు. మధుశబ్దము క్షౌద్రాదులకు నాల్గింటికిని పేరని కొందఱు Honey. [పేళ్లు.

మధూచ్ఛిష్టంతు సిక్థకం,

మధూచ్ఛిష్టమ్ సిక్థకమ్॥న॥౨ - మైనము

మనశ్శిలా మనోగుప్తా మనోహ్వా నాగజిహ్వికా. ౬౮౪. నైపాలీ కునటీ గోళా

మనశ్శిలా-మనోగుప్తా - మనోహ్వా-నాగజిహ్వికా॥స్త్రీ॥౪-మణిశిలపేళ్లు. నైపాలీ-కునటీ-గోళా॥స్త్రీ॥నేపాళదేశమునందుఁ బుట్టినమణిశిలపేళ్లు మనశ్శిలాదులు 2 మణిశిలపేళ్లనికొందఱు.

యవక్షారో యవాగ్రజః, పాక్యో౽థ

యవక్షారః-యవాగ్రజః - పాక్యః॥పు॥3 - యవక్షారముపేళ్లు. Saltpetre.

సర్జికాక్షారః కాపోత స్సుఖవర్చకః, సౌవర్చలం (స్యా) ద్రుచకం

సర్జికాక్షారః-కాపోతః - సుఖవర్చకః॥పు॥-సౌవర్చలమ్ రుచకమ్॥న॥౫-సజ్జాకారముపేళ్లు.

త్వక్ క్షీరా వంశరోచనా,

త్వక్ క్షీరా(పా)త్వక్ క్షీరీ॥స్త్రీ॥ - త్వక్ క్షీరమ్॥న॥-వంశరోచనా॥స్త్రీ॥౨-తవక్షీరిపేళ్లు. [లపేళ్లు.

శిగ్రుజం శ్వేతమరిచం మోరటం (మూలమైక్షవమ్. ౬౮౬

శిగ్రుజమ్-శ్వేతమరిచమ్॥న॥౨ - మునగవిత్తు మోరటమ్॥న॥౧-చెఱకువేళ్లపేరు.

గ్రన్థికం పిప్పలీమూలం చటికాశిర(ఇత్యపి),

గ్రన్థికమ్ - పిప్పలీమూలమ్ - చటికాశిరః ॥స్-న॥-[ప] చటికా ॥స్త్రీ॥-శిరః (పా) సిరః ॥పు॥ 3-పిప్పలీమూలముపేళ్లు.

గోలోమీ భూతకేశో (నా)

గోలోమీ॥స్త్రీ॥భూతకేశః॥పు॥౨ - జటామాంసిపేళ్లు.భూతకేశమనుతృణముపేళ్లనికొందఱు.

పత్త్రాఙ్గం రక్తచన్దనమ్. ౬౮౭

పత్త్రాఙ్గమ్ - రక్తచన్దనమ్ ॥న॥౨-ఎఱ్ఱనిచందనముపేళ్లు. Red-wood.

త్రికటు త్ర్యూషణం వ్యోషం

త్రికటు-త్ర్యూషణమ్ (పా) త్ర్యుషణమ్ - వ్యోషమ్॥న॥3-సొంటి పిప్పలి మిరియాల కూటమిపేళ్లు.

త్రిఫలా (తు ఫలత్రికమ్),

త్రిఫలా ॥స్త్రీ॥ ౧-ఫలత్రికమ్ = కరకతాడి ఉసిరికలయొక్క మూఁటికూటమి పేరు.

ఇతి వైశ్యవర్గః.

వైశ్యులతోఁజేరిన పదసమూహాముముగిసెను.

శూద్రా శ్చావరవర్ణాశ్చ వృషలాశ్చ జఘన్యజాః. ౬౮౮

శూద్రః-అవరవర్ణః-వృషలః - జఘన్యః॥పు॥౪-శూద్రులపేళ్లు.

(ఆచణ్డాలాత్తు సంకీర్ణా అమ్బష్ఠకరణాదయః),

ఇది మొదలు చండాలశబ్దపర్యంతము ముందు చెప్పఁగల అంబష్ఠకరణాదిజాతులు సంకరజాతు లనంబడుదురు.

(శూద్రావిశో స్తు) కరణో

కరణః॥పు॥౧-శూద్రావిశోః = శూద్రస్త్రీకిని వైశ్యునికిని పుట్టినవాని పేరు.

౽మ్బష్ఠో (వైశ్యాద్విజన్మనోః). ౬౮౯

అమ్బష్ఠః॥పు॥౧-వైశ్యాద్విజన్మనోః = వైశ్యస్త్రీకిని బ్రాహ్మణునికిని పుట్టినవానిపేరు.

(శూద్రాక్షత్త్రియయోః) రుగ్రో

ఉగ్రః ॥పు॥ ౧ - శూద్రాక్షత్త్రియయోః= శూద్రస్త్రీకిని క్షత్త్రియునికిని పుట్టినవాని పేరు.

మాగధః (క్షత్త్రియావిశోః),

మాగధః॥పు॥౧-క్షత్త్రియావిశోః=క్షత్త్రియస్త్రీకిని వైశ్యునికిని పుట్టినవానిపేరు.

మాహిష్యో (౽ర్యాక్షత్త్రియయోః)

మాహిష్యః ॥పు॥౧-అర్యాక్షత్త్రియయోః= వైశ్యస్త్రీకిని క్షత్త్రియునికిని పుట్టినవానిపేరు.

క్షత్తా (౽ర్యాశూద్రయో స్సుతః). ౬౯౦

క్షత్తా॥ఋ-పు॥ ౧ - అర్యాశూద్రయోః = క్షత్త్రియస్త్రీకిని శూద్రునికిని పుట్టినవానిపేరు. ఇచట అర్యాశబ్దము క్షత్త్రియస్త్రీవాచకము.

(బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్త్రియాత్) సూత

సూతః ॥పు॥ ౧-బ్రాహ్మణ్యామ్ = బ్రాహ్మణస్త్రీయందు, క్షత్త్రియాత్ = క్షత్త్రియునివలనఁ బుట్టినవానిపేరు. Charioteer.

(స్తస్యాం) వైదేహకో (విశః),

వైదేహకః॥పు॥౧-తస్యామ్ = ఆబ్రాహ్మణస్త్రీయందు, విశః=వైశ్యునివలనఁబుట్టినవానిపేరు. వైశ్యస్త్రీకిని శూద్రునికిని పుట్టినవాని పేరని కొందఱు.

రథ కార (స్తు మాహి
ష్యాత్కరణ్యాం యస్య
సమ్భవః). ౬౯౧

(స్యా)చ్చణ్డాల (స్తు జ
నితో బ్రాహ్మణ్యాం వృ
షలేన యః).

కారు శ్శిల్పీ

(సం హ తై స్తై ద్వ
యో,) శ్శ్రేణి (స్సజాతి
భిః). ౬౯౨

కులిక (స్స్యా) త్కుల
శ్రేష్ఠీ

మాలాకార స్తు మా
లికః,

కుమ్భకారః కులాల
(స్స్యా)

త్పలగణ్డ స్తు లేపకః.

తన్తువాయః కువిన్ద
(స్స్యా) త్తున్నవాయ
స్తు సౌచికః,

రఙ్గాజీవ శ్చిత్రకరః

శస్త్రమార్జో ఽసిధా
వకః. ౬౯౪

పాదూకృ చ్చర్మకార
స్స్యా

ద్వ్యోకారో లోహ
కారకః,

రథకారః॥పు॥౧-కరణ్యామ్=కరణస్త్రీయందు, మాహిష్యాత్ =మాహిష్యపురుషునివలన, యస్య=ఎవనికి, సమ్భవః=పుట్టుకకలదో వాని పేరు.

చణ్డాలః॥పు॥౧-యః = ఎవఁడు,బ్రాహ్మణ్యామ్=బ్రాహ్మణస్త్రీయందు, వృషలేన=శూద్రుని చేత, జనితః=పుట్టింపఁబడెనో వాని పేరు.

కారుః-శిల్పీ॥న్-పు॥౨-కంసాలవానికిని, సాలెవానికిని, మంగలవానికిని, చాకలవానికిని, ముచ్చివానికిని పేళ్లు. Artisan.

శ్రేణిః॥స్త్రీ॥౧-సజాతిభిః = సజాతీయులయిన, సంహతైః=కూడియున్న, తైః=ఆశిల్పులచేనైన సమూహము పేరు.

కులికః [పా] కులకః - కులశ్రేష్ఠీ॥న్-పు॥౨-శిల్పికులములోఁ బ్రధానమైనవాని పేళ్లు.

మాలాకారః-మాలికః ॥పు॥౨-పువ్వులుగట్టి యమ్మువాని పేళ్లు. Florist.

కుమ్భకారః - కులాలః ॥పు॥ ౨-కుమ్మరవాని పేళ్లు. Potter. [వాని పేళ్లు.

పలగణ్డః-లేపకః ॥పు॥ ౨-సున్నపుగార చేయు

తన్తువాయః-కువిన్దః॥పు॥౨-సాలెవాని పేళ్లు.

తున్నవాయః - సౌచికః॥పు॥ ౨-చిప్పెవాని పేళ్లు, కుట్రపువాఁడు Tailor. [వాని పేళ్లు.

రఙ్గాజీవః చిత్రకరః॥పు॥ ౨-చిత్తరువువ్రాయు

శస్త్రమార్జః - అసిధావకః ॥పు॥ ౨-ఆయుధములు చికిలిచేయువాని పేళ్లు. Armourer.

పాదూకృత్ (పా) పాదుకృత్ -చర్మకారః॥పు॥ ౨-గొడగరవాని పేళ్లుపాదరక్షలుగుట్టువాఁడు.

వ్యోకారః-లోహకారకః॥పు॥౨-కరమలవాని పేళ్లు.గనిలోనినుము దెచ్చిశుద్ధలోహము సేయు

నాడిన్ధమ స్స్వర్ణకారః
కలాదో రుక్మకారకే.

(స్స్యా) చ్ఛాఙ్ఖికః కా
మ్బవికః

శౌల్బిక స్తామ్రకుట్ట
కః,

తక్షా తు వర్ధకి స్త్వష్టా
రథకారశ్చ కాష్ఠతట్.

(గ్రామాధీనో) గ్రామ
తక్షః

కౌటతక్షో (ఽనధీన
కః),

క్షురీ ముణ్డీ దివాకీర్తిః
నాపి తాన్తావసాయినః.
౬౯౭

నిర్ణేజక (స్స్యా) ద్రజక

శౌణ్డికో మణ్డహారకః,

జాబాల (స్స్యా) దజా
జీవీ

దేవాజీవ స్తు దేవలః.
౬౯౮

(స్స్యా)న్మాయా శామ్బరీ

మాయాకార స్తు ప్రా
తిహారకః,

శైలాలిన స్తు శైలూ
షా జాయాజీవాః కృ
శాశ్వినః. ౬౯౯. భార
తా ఇత్యపి నటా

కోసలాది దేశప్రసిద్ధలోహకారజాతి పేళ్లనియు.

నాడిన్ధమః-స్వర్ణకారః-కలాదః - రుక్మకారకః ॥పు॥౪-అగసాలవాని పేళ్లు. Gold-smith.

శాఙ్ఖికః - కామ్బవికః ॥పు॥ ౨-శంఖముచేత కడియాలు మొదలైనవి చేసి యమ్మువాని పేళ్లు.

శౌల్బికః - తామ్రకుట్టకః ॥పు॥ ౨-రాగిపని చేయువాని పేళ్లు. Copper-smith.

తక్షా ॥న్॥ వర్ధకిః-త్వష్టా॥ఋ॥-రథకారః-కాష్ఠతట్ ॥ష్-పు॥౫-వడ్లవాని పేళ్లు. Carpenter.

గ్రామతక్షః॥పు॥౧-గ్రామాధీనః = గ్రామమునకు నధీనుఁడయిన కాణాచివడ్లవాని పేరు.

కౌటతక్షః॥పు॥ ౧-అనధీనకః=ఒకరికినధీనుఁడు గాక కూలికి పని చేయువడ్లవాని పేరు.

క్షురీ॥న్॥ముణ్డీ॥న్॥ - దివాకీర్తిః - నాపితః-అన్తావసాయీ॥న్-పు॥౫ మంగలవాని పేళ్లు.

నిర్ణేజకః-రజకః॥పు॥౨-చాఁకలవాని పేళ్లు.

శౌణ్డికః-మణ్డహారకః॥పు॥౨-కల్లమ్మువాని పేళ్లు.

జాబాలః-అజాజీవీ॥న్॥ [పా] అజాజీవః॥పు॥ ౨ మేఁకలను గాచువాని పేళ్లు. Goat-herd.

దేవాజీవః[పా]దేవాజీవీ॥న్॥-దేవలః॥పు॥౨-కూలికి దేవరను బూజించువాని పేళ్లు.

మాయా-శామ్బరీ॥స్త్రీ॥౨-ఇంద్రజాలము మొదలయినమాయ పేళ్లు. Jugglery.

మాయాకారః-ప్రాతిహారకః[పా]ప్రతిహారకః [ప ప్రతిహారికః॥పు॥౨-మాయ చేయువాని పేళ్లు

శైలాలీ ॥న్॥-శైలూషః - జాయాజీవః-కృశాశ్వీ॥న్॥-భారతః - నటః॥పు॥౬ - నట్టువవాని పేళ్లు. Dancer.

శ్చారణా స్తుకుశీలవాః,	చారణః-కుశీలవః॥పు॥ ౨-దిక్కులయందుసంచరించుబట్టువారికిఁగానీనట్టువారికిఁగానీ పేళ్లు.
మార్దఙ్గికా మౌరజికాః	మార్దఙ్గికః - మౌరజికః॥పు॥౨-మద్దెలగొట్టువాని పేళ్లు. **Drummer.**
పాణివాదా స్తు పాణిఘాః. ౨౦౦	పాణివాదః-పాణిఘః॥పు॥౨-చేతులతాళము గొట్టువారి పేళ్లు.
వేణుధ్మాః (స్సు) స్యు ర్వైణవికా	వేణుధ్మాః॥ఆ॥-వైణవికః ॥పు॥ ౨-పిల్లనగ్రోవి నూఁదువారి పేళ్లు. **Flute-player.**
వీణావాదా స్తు వైణికాః,	వీణావాదః-వైణికః ॥పు॥ ౨-వీణవాయించువారి పేళ్లు. [వాని పేళ్లు.
జీవాన్తక శ్శాకునికో (ద్వౌ) వాగురిక జాలికౌ. ౨౦౧	జీవాన్తకః-శాకునికః॥పు॥౨-పక్షులవేఁటాడు వాగురికః - జాలికః (పా) జాలకః ॥పు॥౨-వేఁటకాని పేళ్లు. **Hunter.**
వైతంసికః కౌటికశ్చ మాంసిక (శ్చ సమం త్రయమ్),	వైతంసికః - కౌటికః - మాంసికః ॥పు॥ ౩-మాంసము విక్రయించువాని పేళ్లు.
భృతకో భృతిభు క్కర్మకరో వైతనిక (శ్చసః)	భృతకః - భృతిభుక్ ॥జ్॥-కర్మకరః-వైతనికః ॥పు॥౪-కూలివాని పేళ్లు. **Hireling.**
వార్తావహో వైవధికో	వార్తావహః-వైవధికః॥పు॥౨-కావడిమోయు వాని పేళ్లు.
భారవాహ స్తుభారికః,	భారవాహః-భారికః॥పు॥ ౨-మోపుమోయు వాని పేళ్లు.
వివర్ణః పామరో నీచః ప్రాకృతశ్చ పృథగ్జనః. నిహీనో ఽపశదో జాల్మః క్షుల్లక శ్చేతర (శ్చసః),	వివర్ణః-పామరః-నీచః - ప్రాకృతః-పృథగ్జనః-నిహీనః - అపశదః (పా) అపసదః - జాల్మః - క్షుల్లకః [ప] ఖుల్లకః - ఇతరః ॥పు॥ ౧౦-అల్పుని పేళ్లు.
భృత్యే దాసేర దాసేయ దాస గోప్యక చేటకాః. ౨౦౪. నియోజ్య కింకర ప్రేష్య భుజిష్య పరిచారకాః,	భృత్యః - దాసేరః - దాసేయః - దాసః - గోప్యకః - చేటకః - నియోజ్యః - కింకరః - ప్రేష్యః-భుజిష్యః - పరిచారకః ॥పు॥ ౧౧-బంటు పేళ్లు, చాకిరివాఁడు. **Servant.**

పరాచిత పరిస్కన్ద పరజాత పరైధితాః. ౨౦౫	పరాచితః - పరిస్కన్దః-పరజాతః - పరైధితః ॥పు॥౪-పెంపుడుబంటు పేళ్లు.
మన్ద స్తున్ద పరిమృజ ఆలస్య శ్శీతకో ఽలసో ఽనుష్ణః,	మన్దః - తున్దపరిమృజః - ఆలస్యః - శీతకః - అలసః-అనుష్ణః॥పు॥౬-అలసుని పేళ్లు. **Lazy drone.**
దక్షేతు చతుర పేశల పటవ స్సూత్థాన ఉష్ణశ్చ. ౨౦౬	దక్షః - చతురః-పేశలః - పటుః-సూత్థానః-ఉష్ణః ॥పు॥౬ - నేర్పరి పేళ్లు.
చణ్డాల ప్లవ మాతఙ్గ దివాకీర్తి జనంగమాః, నిషాద శ్వపచా వన్తేవాసి చాణ్డాల పుల్కసాః. ౨౦౭	చణ్డాలః - ప్లవః - మాతఙ్గః - దివాకీర్తిః - జనంగమః - నిషాదః - శ్వపచః - అన్తేవాసీ ॥న్॥-చాణ్డాలః-పుల్కసః॥పు॥ ౧౦ - మాలవాని పేళ్లు.
(భేదాః) కిరాత శబర పులిన్దా (మ్లేచ్ఛజాతయః),	కిరాతః॥పు॥ ౧-నెమిలిపింఛము మొదలైనవి కట్టుకొను వాండ్ర పేరు. శబరః॥పు॥౧ ఆకులుగట్టుకొనువాండ్ర పేరు. పులిన్దః॥పు॥౧-తమభాషయేకాని యొకరిభాష నెఱుఁగనివాండ్ర పేరు. ఈ 3ను, భేదాః=చండాలభేదములైన, మ్లేచ్ఛజాతయః=మ్లేచ్ఛజాతులు. **Barbarians.**
వ్యాధో మృగవధాజీవో మృగయు ర్లుబ్ధక శ్చ సః. ౨౦౮	వ్యాధః - మృగవధాజీవః - మృగయుః - లుబ్ధకః॥పు॥౪-బోయవాని పేళ్లు. **Hunter.**
కౌలేయక స్సారమేయః కుక్కురో మృగదంశకః, శునకో భషక శ్శ్వా (స్యా)	కౌలేయకః - సారమేయః - కుక్కురః - మృగదంశకః - శునకః - భషకః - శ్వా ॥న్-పు॥ ౭-కుక్క పేళ్లు. **Dog.**
దలర్క (స్తు సయోగితః). ౨౦౯	అలర్కః ॥పు॥ ౧ - సయోగితః = ఔషధప్రయోగమువలన వెఱ్ఱిపట్టినకుక్క పేరు.

(శ్వా) విశ్వకద్రు (ర్మృగయాకుశల)

విశ్వకద్రుః ॥పు॥౧-మృగయాకుశలః = వేఁటయందు నేర్పుగల, శ్వా=కుక్క పేరు. Hound.

స్సరమా శునీ,

సరమా-శునీ॥స్త్రీ॥౨-ఆఁడుకుక్క పేళ్లు.

విట్చర (స్సూకరో గ్రామ్యో)

విట్చరః॥పు॥౧ - గ్రామ్యః సూకరః = ఊరఁబంది పేరు. Hog.

బర్కర (స్తరుణః పశుః). ౨౧౦

బర్కరః॥పు॥౧-తరుణః = ప్రాయపువయస్సుగల, పశుః=పశుమాత్రమునకు పేరు.

ఆచ్ఛోదనం మృగవ్యం (స్యా) దాఖేటో మృగయా (స్త్రియామ్),

ఆచ్ఛోదనమ్ - మృగవ్యమ్ ॥న॥ - ఆఖేటః ॥పు॥-మృగయా॥స్త్రీ॥౪- వేఁటపేళ్లు. Chase.

(దక్షిణారు ర్లుబ్ధయోగా) ద్దక్షిణేర్మా (కురఙ్గకః). ౨౧౧

దక్షిణేర్మా॥న్-పు॥౧-లుబ్ధయోగాత్ = వేఁటకాని బాణముతగులుటవలన, దక్షిణారుః=కుడిదిక్కునగాయముకల, కురఙ్గకః=మృగము పేరు.

చోరైకాగారిక స్తేన దస్యు తస్కర మోషకాః, ప్రతిరోధి పరాస్కన్ది పాటచ్చర మలిమ్లుచాః. ౨౧౨

చోరః (పా) చౌరః - ఐకాగారికః- స్తేనః- దస్యుః-తస్కరః - మోషకః - ప్రతిరోధీ ॥న్॥- పరాస్కన్దీ॥న్॥ - పాటచ్చరః - మలిమ్లుచః ॥పు॥ ౧౦-దొంగలపేళ్లు. Robber.

చౌరికా స్తైన్య చౌర్యే చ స్తేయం

చౌరికా ॥స్త్రీ॥-స్తైన్యమ్ చౌర్యమ్- స్తేయమ్ ॥న॥౪-దొంగతనముపేళ్లు. Theft.

లోప్త్రం (తుతద్ధనమ్),

లోప్త్రమ్ ॥న॥౧-తద్ధనమ్ = దొంగిలించినసొమ్ముపేరు.

వితంస (స్తూపకరణం బన్ధనే మృగపక్షిణామ్). ౨౧౩

వితంసః(పా) వీతంసః॥పు॥ ౧-మృగపక్షిణామ్= మృగములను పక్షులను, బన్ధనే=పట్టుటయందు, ఉపకరణమ్ = సాధనమైనయురులు మొదలైనదాని పేరు. Net; Chain.

ఉన్మాథః కూటయన్త్రం (స్యా)

ఉన్మాథః॥పు॥ - కూటయన్త్రమ్ ॥న॥౨-బోనుపేళ్లు. గాలమనికొందఱు Snare.

ద్వాగురా మృగబన్ధనీ,

వాగురా-మృగబన్ధనీ ॥స్త్రీ॥ ౨-మృగములనుబట్టు వలపేళ్లు.

శుల్బం వటారకః

శుల్బమ్(పా)శుమ్బమ్ ॥న॥ -వటారకః ॥పు॥-

స్త్రీతు రజ్జు స్త్రిషు వటీ గుణః. ౨౧౪

రజ్జుః॥స్త్రీ॥-వటీ॥త్రి॥ - గుణః ॥పు॥ ౫ - త్రాడుపేళ్లు. Rope.

ఉద్ఘాటనం ఘటీయన్త్రం (సలిలోద్వాహనం ప్రహేః),

ఉద్ఘాటనమ్ - ఘటీయన్త్రమ్॥న॥ - ఈ౨ను, ప్రహేః = నూతివలన, సలిలోద్వాహనమ్= నీళ్లెత్తు రాట్నముపేళ్లు.

(పుంసి) వేమా వాయదణ్డ

వేమా॥న్ - పు॥ [వ] ॥న॥-వాయదణ్డః॥పు॥ ౨-కోకలునేయు తాఁకుపలకపేళ్లు Loom.

స్సూత్రాణి(నరి)తన్తవః.

సూత్రమ్॥న॥-తన్తుః॥పు॥౨నూలిపేళ్లు. Thread.

వాణి ర్వ్యూతిః (స్త్రియాం తుల్యే)

వాణిః-వ్యూతిః॥స్త్రీ॥౨-నేయుటపేళ్లు. Weaving.

పుస్తం (లేప్యాదికర్మణి),

పుస్తమ్॥న॥ ౧-లేప్యాదికర్మణి = లెప్పపుపని మొదలయినదాని పేరు. సాలెవాఁడు పడుగు చేయుపని పేరని కొందఱు. Modelling.

పాఞ్చాలికా పుత్త్రికా (స్యా ద్వస్త్ర దన్తాదిభిః కృతా). ౨౧౫

పాఞ్చాలికా-పుత్త్రికా ॥స్త్రీ॥ ౨ - వస్త్రదన్తాదిభిః=వస్త్రదన్తకాష్ఠాదులచేత, కృతా=చేయఁబడిన బొమ్మపేళ్లు. Puppet.

పిటకః పేటకః

పిటకః పేటకః॥పు॥౨- పెట్టెపేళ్లు.

పేటా మఞ్జూషా౽

పేటా (పా) పేడా-మఞ్జూషా ॥స్త్రీ॥ ౨-మందసముపేళ్లు. ఈరను,పర్యాయములనికొందఱు.

థ విహఙ్గికా, భారయష్టి

విహఙ్గికా (పా) విహఙ్గమా - భారయష్టిః ॥స్త్రీ॥౨- కావడిబద్దపేళ్లు.

(స్తదాలమ్బి) శిక్యం కాచో౽

శిక్యమ్ ॥న॥ - కాచః॥పు॥ ౨ - తదాలమ్బి= ఆకావడిబద్దయందు వ్రేలు ఉట్టిపేళ్లు.

థ పాదుకా. ౨౧౬ పాదూ రుపానత్ (స్త్రీ)

పాదుకా-పాదూః - ఉపానత్ ॥హ-స్త్రీ॥ ౩- చెప్పులపేళ్లు. Shoe.

(సైవా) నుపదీనా౽ (పదాయతా),

అనుపదీనా ॥స్త్రీ॥ ౧-అపదాయతా = కాలికి కొద్దిదైన, సైవ=ఆచెప్పుపేరు. Boot.

నద్ధ్రీ వర్ధ్రీ వరత్రా (స్యా దశ్వాదే స్తాడ

నద్ధ్రీ - వర్ధ్రీ - వరత్రా॥స్త్రీ॥ ౩-వారుపేళ్లు.

కశా॥స్త్రీ॥౧-అశ్వాదేః=గుఱ్ఱము మొదలయిన

నీ) కశా. ౨౧౮

వానిని, తాడనీ=కొట్టుచబుకు పేరు. Whip.

చాణ్డాలికా తు కణ్డోలవీణా చణ్డాలవల్లకీ,

చాణ్డాలికా-కణ్డోలవీణా (ప) కటోలవీణా-చణ్డాలవల్లకీ॥సీ॥ ౩-మాలవానివీణె పేళ్లు.

నారాచీ (స్యా) దేషణికా

నారాచీ-ఏషణికా॥సీ॥౨-త్రాసు పేళ్లు. Scales, Balance. [సానయు.

శాణస్తు నికషః కషః

శాణః-నికషః - కషః॥పు॥ ౩-ఒరగల్లుపేళ్లు,

వ్రశ్చనః పత్త్ర పరశు

వ్రశ్చనః - పత్త్రపరశుః॥పు॥౨-చీర్ణము పేళ్లు, అగసాలవాని కోఅముట్టు. [కణికపేళ్లు.

రీషికా తూలికా (సమే),

ఈషికా-తూలికా॥సీ॥ ౨-చిత్తరువువ్రాయు

తైజసావర్తనీ మూషా

తైజసావర్తనీ - మూషా ॥సీ॥ ౨-బంగారు మొదలయినవి కరఁగుమూసపేళ్లు. Crucible.

భస్త్రాచర్మప్రసేవికా.

భస్త్రా-చర్మప్రసేవికా॥సీ॥౨-కొలిమితిత్తి పేళ్లు.

ఆస్ఫోటనీ వైధనికా

ఆస్ఫోటనీ (పా) లాస్ఫోటనీ - వైధనికా॥సీ॥ ౨-రత్నాదులు తొలులువేయు పిడిసాన పేళ్లు.

కృపాణీ కర్తరీ (సమే),

కృపాణీ-కర్తరీ॥సీ॥౨-కత్తెర పేళ్లు. Scissors.

వృక్షాదనో వృక్షభేదీ

వృక్షాదనః - వృక్షభేదీ॥న్-పు॥౨-మ్రాఁకుల నఱుకుగొడ్డలికత్తియులు మొదలయినవాని పేళ్లు.

టఙ్కః పాషాణదారణః. ౨౨౧

టఙ్కః-పాషాణదారణః ॥పు॥౨-ఱాయినఱుకెడు ఉలిపేళ్లు. Chisel.

క్రకచో (౽స్త్రీ) కరపత్త్రం

క్రకచః॥పు॥ - కరపత్త్రమ్॥న॥ ౨-అంపము పేళ్లు. Saw.

స్యా దారా చర్మభేదినీ.

ఆరా - చర్మభేదినీ॥సీ॥ ౨-ఆరె పేళ్లు. ఇచట 'క్రకచః కరపత్త్రం స్యా దారాచర్మప్రభేదికా' అనియుం బాఠము గలదు.

సూర్మి స్థూణా౽యః ప్రతిమా

సూర్మిః (పా) సూర్మీ - స్థూణా - అయః ప్రతిమా॥సీ॥ ౩-ఇనుపప్రతిమ పేళ్లు.

శిల్పం(కర్మకళాదికమ్). ౨౨౨

కళాదికమ్=వాత్స్యాయనుఁడుసెప్పిననృత్తగీతాదిబాహ్యక్రియలు-౬౪ను, ఆలింగనచుంబనాద్యాంతరక్రియలు - ౬౪ను కళలనఁబడును.

అవి మొదలైనకర్మ-అనఁగా స్వర్ణకారాదిక్రియలును, శిల్పమ్ ॥న॥-శిల్ప మనంబడును. Art.

ప్రతిమానం ప్రతిబిమ్బం ప్రతిమా ప్రతియాతనా ప్రతిచ్ఛాయా, ప్రతికృతి రర్చా (పుంసి) ప్రతినిధి

ప్రతిమానమ్- ప్రతిబిమ్బమ్॥న॥- ప్రతిమా - ప్రతియాతనా- ప్రతిచ్ఛాయా- ప్రతికృతిః-అర్చా ॥సీ॥ ప్రతినిధిః ॥పు॥౮-విష్ణువు మొదలయిన వారి మూర్తులకు సమముగా శిలాదులచేతఁ జేసిన ప్రతిమపేళ్లు. Image.

రుపమోపమానం (స్యాత్). ౨౨౩

ఉపమా॥సీ॥-ఉపమానమ్ ॥న॥-౨-సరిపోల్పఁబడు వస్తువుకును సరిపోల్చుటకును పేళ్లు.

(వాచ్యలిఙ్గా) స్సమస్తుల్య స్సదృక్ష స్సదృశ స్సదృక్, సాధారణ స్సమానశ్చ

సమః - తుల్యః - సదృక్షః - సదృశః-సదృక్ ॥శ్॥-సాధారణః - సమానః॥౩ - సమానవస్తువు పేళ్లు. ఇవి విశేష్యములయొక్క లింగముగలవి.

(స్యు రుత్తరపదే త్వమీ). ౨౨౪. నిభ సంకాశ నీకాశ ప్రతీకాశో పమాదయః,

నిభః-సంకాశః-నీకాశః - ప్రతీకాశః ॥పు॥ - ఉపమా॥సీ॥౫-ఆదిశబ్దముచేత కల్పభూత రూప శబ్దములును,అమీ=ఈరయు,ఉత్తరపదేస్యుః= సమాసమునందు తుదిపదములయి సమానవస్తువు పేళ్లవును. ఉదాహరణము—చన్ద్రనిభః, పద్మసంకాశః - మొదలయినవి.

కర్మణ్యా తు విధా భృత్యా భృతయో భర్మ వేతనమ్. భరణ్యం భరణం మూల్యం నిర్వేశః పణ (ఇత్యపి),

కర్మణ్యా-విధా-భృత్యా-భృతిః ॥సీ॥ భర్మ ॥న్॥-వేతనమ్-భరణ్యమ్-భరణమ్-మూల్యమ్ - ॥న॥-నిర్వేశః - పణః ॥పు॥ ౧౧ - కూలిపేళ్లు. Wages.

సురా హాలిప్రియా హాలా పరిస్రు ద్వరుణాత్మజా. గన్ధోత్తమా ప్రసన్నేరా కాదమ్బర్యః పరిస్రుతా, మది

సురా-హాలిప్రియా-హాలా-పరిస్రుత్ ॥త్॥ వరుణాత్మజా - గన్ధోత్తమా - ప్రసన్నా - ఇరా-కాదమ్బరి-పరిస్రుతా - మదిరా ॥సీ॥ - కశ్యమ్-మద్యమ్ ॥న॥ ౧౩-కల్లు పేళ్లు. Liquor.

రాకశ్య మద్యే చాప్యుపదంశ (స్తు భక్షణమ్) ౨౨౭

ఉపదంశః (పా) ఉపదంశః ॥పు॥ ౧-మద్యపానము సేయునపుడు నంజుకొనుమాంసము మొదలయినవాని పేరు. భోజనమునందునంజుకొను ఊరుగాయ మొదలయినదియు.

శుణ్డా పానం మదస్థానం

శుణ్డా॥స్త్రీ॥ పానమ్ - మదస్థానమ్॥న॥ ౩-కల్లు ద్రాగునింటి పేళ్లు.

మధువారా మధుక్రమాః,

మధువారః - మధుక్రమః ॥పు॥ ౨ - పెక్కుమార్లు కల్లు ద్రాగువరుస పేళ్లు.

మధ్వాసవో మాధవకో మధు మార్ద్వీక (మద్వయోః). ౨౨౮

మధ్వాసవః-మాధవకః ॥పు॥-మధు ॥న॥ ౩-ఇప్పపువ్వులకల్లు పేళ్లు. మార్ద్వీకమ్॥న॥౧-ద్రాక్షపండ్లకల్లు పేరు. ఇచట మాధ్వీక మనుపాఠమున నాలుగును ఇప్పపువ్వులకల్లు పేళ్లు.

మైరేయ మాసవ శ్శీధు

మైరేయమ్॥న॥౧-ఆరెపువ్వు బెల్లముకడుగు నీళ్ల చేతఁ జేసినకల్లు. ఆసవః॥పు॥౧-పక్వముగాని చెఱకురసమునఁ జేసినకల్లు. శీధుః ॥పు॥ ౧-పక్వమైన చెఱకురసమునఁ జేసినకల్లు. **Rum.**

ర్మేదకో జగల (స్సమౌ),

మేదకః-జగలః॥పు॥ ౨-మద్యము సేయుటకు నానాద్రవ్యములు గూర్చిన ముద్ద పేళ్లు.

సంధానం స్యా దభిషవః

సంధానమ్ ॥న॥ - అభిషవః ॥పు॥ ౨ - కల్లు సేయుట పేళ్లు. **Distillation.**

కిణ్వం (పుంసి తు) నగ్నహూః. ౨౨౯

కిణ్వమ్ ॥న॥నగ్నహూః [ప] నగ్నహూః - ॥పు॥ ౨-మద్యము సేయుమొలక పేళ్లు. నానాద్రవ్యకృతసురాబీజము. [కల్లుతేట పేళ్లు.

కారోత్తమ స్సురామణ్డ మాపానం పానగోష్ఠికా,

కారోత్తమః ॥పు॥ - సురామణ్డమ్ ॥న॥ ౨-

ఆపానమ్ ॥న॥ - పానగోష్ఠికా ॥స్త్రీ॥ ౨-అనేకులు కూడి మద్యపానము సేయుచోటి పేళ్లు.

చషకో (ఽస్త్రీ) పానపాత్రం సరకో ఽప్యనుతర్షణమ్. ౨౩౦

చషకః ॥ప్న॥పానపాత్రమ్॥న॥ సరకః - (ఇది అపిశబ్దము చేత)॥ప్న॥-అనుతర్షణమ్॥న॥ ౪-కల్లు ద్రాగు గిన్నె పేళ్లు. సరకానుతర్షణశబ్దములు ౨-ను మద్యము వడ్డించుట పేళ్లని కొందఱు.

ధూర్తో ఽక్షదేవీ కితవో ఽక్షధూర్తో ద్యూతకృ త్సమాః,

ధూర్తః - అక్షదేవీ ॥న్॥ - కితవః - అక్షధూర్తః - ద్యూతకృత్ ॥త్-పు॥ ౫-జూదమాడించువారి పేళ్లు. **Gamester.** [వాని పేళ్లు.

స్యుర్లగ్నకాః ప్రతిభువః

లగ్నకః - ప్రతిభూః ॥పు॥ ౨ - పూఁటవడు

సభికా ద్యూతకారకాః. ౨౩౧

సభికః - ద్యూతకారకః ॥పు॥ ౨-జూదమాడించువాని పేళ్లు.

ద్యూతో (ఽస్త్రియా మక్షవతీ కైతవం పణ (ఇత్యపి), (పణో ఽక్షేషు) గ్లహో ఽ

ద్యూతః ॥ప్న॥ - అక్షవతీ ॥స్త్రీ॥ - కైతవమ్ ॥న॥-పణః॥పు॥౪-జూదము పేళ్లు. **Gambling.**

గ్లహః ॥పు॥ ౧-అక్షేషు = జూదములయందలి, పణః=పందెము పేరు. - **Wager.**

క్షాస్తు దేవకాః పాశకాశ్చ తే. ౨౩౨

అక్షః-దేవకః (పా) దేవనః - పాశకః ॥పు॥ ౩-పాచికల పేళ్లు. **Dice.**

పరిణాయ స్తు శారీణాం సమన్తా న్నయనే)

శారీణామ్ - సారెలయొక్క, సమన్తాత్ = అంతట, నయనే=నడుపుటయందు, పరిణాయః ॥పు॥ పరిణాయశబ్దము వర్తించును.

(ఽస్త్రియామ్), అష్టాపదం శారిఫలం

అష్టాపదమ్ - శారిఫలమ్ ॥ప్న॥ ౨ - నెత్తమాడుపలక పేళ్లు, జూదమాడుపలక.

ప్రాణిద్యూతం సమాహ్వయః. ౨౩౩

ప్రాణిద్యూతమ్ ॥న॥ - సమాహ్వయః ॥పు॥ కోడిపందెము మొదలయినవాని పేళ్లు.

మూ ఉక్తా భూరిప్రయోగత్వా దేకస్మి న్యేఽత్ర యౌగికాః,
తాద్ధర్మ్యా దన్యతో వృత్తా స్తూహ్యా లిఙ్గాన్తరేఽపి తే. ౨౩౪

టీ. అత్ర = ఈశూద్రవర్గమందు, యౌగికాః = యౌగికములైన, యే=ఏమాలాకార మార్దఙ్గిక వైణవికాది శబ్దములు, భూరిప్రయోగత్వాత్=ప్రయోగబాహుళ్యముగల వగుటవలన, ఏకస్మిన్=ఒకపుంలింగమునందు, ఉక్తాః = చెప్పఁబడినవో, తే = ఆశబ్దములు, తాద్ధర్మ్యాత్= ఆయాధర్మములు గలుగుటవలన, అన్యతః = స్త్ర్యాదులయందు, వృత్తాస్సన్తః = వర్తించుచున్నవై, లిఙ్గాన్తరేఽపి = స్త్రీలింగ నపుంసకలింగములయందును వర్తించుచున్నవియని, ఊహ్యాః= తెలియఁదగినవి.

తా. యౌగికములయి జాతివాచకములయిన కుంభకారాదిశబ్దములు శూద్రాదిశబ్దములవలె పుంలింగ స్త్రీలింగములయందును వర్తించుచున్నవనుట. ఉదాహరణము:—మాలాకారః పురుషః - మాలాకారీ స్త్రీ - మాలాకారం బృన్దమ్ ఇత్యాదులు.

ఇతి శూద్రవర్గః = శూద్రులతోఁ జేరిన పదసమూహము ముగిసెను.

మూ. ఇత్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే,
భూమికాణ్డో ద్వితీయోఽయం సాఙ్గ ఏవ సమర్థితః. ౨౩౫

టీ. ఇతి=ఈపూర్వోక్తమైన, నామలిఙ్గానుశాసనే = నామలింగానుశాసనమను, అమరసింహకృతౌ = అమరసింహునిగ్రంథమునందు, అయమ్=ఈ, ద్వితీయః=రెండవదైన, భూమికాణ్డః = భూమికాండము, సాఙ్గఏవ=సమగ్రముగానే, సమర్థితః=నెఱవేర్పంబడెను

నామలింగానుశాసనమున ద్వితీయకాండము

సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

అమరకోశము, సటీకము.

తృతీయకాండము.

అవ. గ్రంథకర్త చదువువారికి సులభముగాఁ దెలియుటకై యీ సామాన్యకాండమునఁ జెప్పఁగలవర్గలను వానికిఁ బూర్వకాండముల యందుఁ జెప్పఁబడిన వర్గలతోఁ గలసంబంధమును జెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. విశేష్యనిఘ్నైస్సంకీర్ణైర్నానార్థైరవ్యయైరపి,
లిఙ్గాదిసఙ్గ్రహైర్వర్గాస్సామాన్యే వర్గసంశ్రయాః. ౧

టీక. సామాన్యే = పూర్వకాండములకు సాధారణమైన యీ సామాన్యకాండమునందు, విశేష్యనిఘ్నైః=విశేష్యముతో సమానమైన లింగాదులుగలపదముల చేతను, సంకీర్ణైః = పరస్పరవిరుద్ధములైన కర్మ పారాయణపరస్పర ప్రభృతిశబ్దముల చేతను, నానార్థైః = అనేకార్థములయినపదముల చేతను, అవ్యయైరపి = అవ్యయపదముల చేతను, లిఙ్గాదిసఙ్గ్రహైః = లింగసంగ్రహనామసంగ్రహముల చేతను, వర్గాః=విశేష్యనిఘ్నసంకీర్ణనానార్థ అవ్యయ లింగాదిసంగ్రహము లనునైదువర్గములు, ఉచ్యన్తే= చెప్పఁబడుచున్నవి తే=ఆవర్గములు, వర్గసంశ్రయాః=ప్రథమ ద్వితీయకాండవర్గములనే యాశ్రయించినవి. తఱుచుగాఁ దమలో నవాంతరవర్గములు గలవి యనిగాని యర్థము.

అది యెట్లనఁగా: విశేష్యనిఘ్నవర్గమందుఁ జెప్పఁగలసుకృత్యాదులు స్వర్గాదివిశేషణములును సంకీర్ణవర్గమందుఁ జెప్పఁగల కర్మాదులును వానివ్యాపారములును ఇట్లు కడమవర్గమందుఁ జెప్పఁగల పదార్థములకును వానితోసంబంధము దెలియవచ్చును. కావున నీకాండము సామాన్యకాండ మనిపించుకొనును. రెండవపక్షము—నానార్థవర్గమందు కాం

తాదివర్గములును అవ్యయవర్గమం దవ్యయవర్గావ్యయ నానార్థవర్గము లును నిశ్లే లింగాదిసంగ్రహవర్గమందు నున్నవని తెలియవలయును.

ఈశాస్త్రమున "ప్రాయశో రూపభేదేన" అను సంకేతముచేత తెలుచుగా రూపభేదముచేత లింగమెఱుఁగఁదగినది గనుక నీవిశేష్య నిఘ్నవర్గమందు నట్టిసంకేతము లేమినిఁ జెప్పుచున్నాఁడు—

మూ. స్త్రీదారాద్యైర్య ద్విశేష్యం యాదృశైః ప్రస్తుతం పదైః,
గుణద్రవ్యక్రియాశబ్దా స్తథా స్యు స్తస్య భేదకాః. ౧

టీక. యద్విశేష్యమ్ = ఏవిశేష్యమయిన యర్థము, యాదృశైః= ఏలింగాదులుగల, స్త్రీదారాద్యైఃపదైః=స్త్రీదారమొదలయిన స్త్రీలింగ పుంలింగనపుంసకలింగపదములచేతను, ప్రస్తుతమ్=ప్రక్రమింపఁబడునో, తస్య = ఆవిశేష్యమునకు, భేదకాః = విశేషణములయిన, గుణద్రవ్య క్రియాశబ్దాః = గుణద్రవ్యక్రియావాచకశబ్దములు, తథాస్యుః = ఆ విశేష్యలింగాదులుగలవే యగును.

అనఁగా: విశేష్యము ఏలింగమై ప్రక్రమింపఁబడునో గుణద్రవ్య క్రియావాచకములయిన సుకృత్యాదివిశేషణములును ఆలింగములుగల వే యగునని తాత్పర్యము. ప్రవీణా స్త్రీ- ప్రవీణాః దారాః- ప్రవీణంకళత్రమ్- అని గుణవాచకవిశేషణములకును, ధనినీ స్త్రీ-ధనినో దారాః - ధని కళత్రమ్-అని ద్రవ్యవాచకవిశేషణములకును, క్షేమంకరా స్త్రీ- క్షేమం కరాదారాః- క్షేమంకరం కళత్రమ్ - అని క్రియావాచకవిశేషణముల కును నుదాహరణములు.

[క్షేమంకరోఽరిష్టతాతి శ్శివతాతి శ్శివంకరః],
సుకృతీ పుణ్యవా న్ధన్యో
మహేచ్ఛస్తు మహాశయః. ౩
హృదయాళు స్సుహృ

క్షేమంకరః-అరిష్టతాతిః-శివతాతిః - శివంకరః ॥౪ - శుభమును జేయువానిపేళ్లు. [-ఈయర్ధశ్లోకము ప్రక్షిప్తమని కొందఱు] Propitious.

సుకృతి॥న్॥ - పుణ్యవాన్ ॥త్॥ ధన్యః॥ ౩- పుణ్యముగలవానిపేళ్లు. Fortunate.

మహేచ్ఛః-మహాశయః॥ ౨-ఘనమైన మనస్సుగలవానిపేళ్లువిరివియైనమనస్సుగలవాఁడు

హృదయాళుః - సుహృదయః॥౨-మంచిమన

దయో
మహోత్సాహో మహోద్యమః,
ప్రవీణే నిపుణాభిజ్ఞ విజ్ఞ నిష్ణాత శిక్షితాః. ౪
వైజ్ఞానికః కృతముఖః కృతీ కుశల (ఇత్య) పి,
పూజ్యః ప్రతీక్ష్య
స్సాంశయిక స్సంశయాపన్నమానసః. ౫
దక్షిణీయో దక్షిణార్హ (స్తత్ర) దాక్షిణ్య(ఇత్యపి),
(స్యు) ర్వదాన్య స్థూలలక్ష దానశౌణ్డా బహుప్రదే. ౬
జైవాతృక (స్స్యా) దాయుష్మా
నన్తర్వాణిస్తు శాస్త్రవిత్,
పరీక్షకః కారణికో
వరదస్తు సమర్థకః. ౭
హర్షమాణో వికుర్వాణః ప్రమనా హృష్టమానసః,
దుర్మనా విమనా అన్తర్మనా (స్స్యా)

స్సుగలవానిపేళ్లు. Good-hearted.

మహోత్సాహః-మహోద్యమః॥ ౨-దుష్కరప్రయోజనములయందుఁదుద్యోగముగలవానిపేళ్లు.

ప్రవీణః-నిపుణః - అభిజ్ఞః-విజ్ఞః-నిష్ణాతః-శిక్షితః-వైజ్ఞానికః-కృతముఖః - కృతీ॥న్॥-కుశలః॥ ౧౦-నేర్పరిపేళ్లు. Clever.

పూజ్యః-ప్రతీక్ష్యః॥౨ పూజ్యునిపేళ్లు.

సాంశయికః - సంశయాపన్నమానసః॥౨-సందేహించువానిపేళ్లు. సంశయించినవస్తువుపేళ్లని కొందఱందురు. Dubious

దక్షిణీయః-దక్షిణార్హః-దాక్షిణ్యః॥౩॥-దక్షిణను యోగ్యమయినవానిపేళ్లు.

వదాన్యః-స్థూలలక్షః-దానశౌణ్డః-బహుప్రదః ॥౪॥-మిక్కిలియిచ్చువానిపేళ్లు. Munificent.

జైవాతృకః - ఆయుష్మాన్ ॥త్॥ ౨ - దీర్ఘాయుష్మంతుని పేళ్లు.

అన్తర్వాణిః-శాస్త్రవిత్ ॥ద్॥ ౨ - శాస్త్రము నెఱింగినవానిపేళ్లు.

పరీక్షకః - కారణికః ॥౨-దానాదులయందు [పరీక్షచేయువానిపేళ్లు.

వరదః - సమర్థకః॥౨-అడిగినవస్తువుల నిచ్చు దేవతాదులపేళ్లు.

హర్షమాణః-వికుర్వాణః-ప్రమనాః॥స్॥హృష్టమానసః ॥౪-సంతోషముతోఁగూడిన మనస్సు గలవానిపేళ్లు Joyful.

దుర్మనాః॥స్॥-విమనాః ॥స్॥-అన్తర్మనాః ॥స్॥ ౩-దుఃఖముతోఁగూడిన మనస్సుగలవానిపేళ్లు.

దుత్క ఉన్మనాః. ౮

దక్షిణే సరళోదారౌ

సుకలో(దాతృభోక్తరి)

తత్పరే ప్రసితాఽసక్తా

(విష్టార్థోద్యుక్త) ఉత్సుకః. ౯

ప్రతీతే ప్రథిత ఖ్యాత విత్త విజ్ఞాత విశ్రుతాః,

(గుణైః ప్రతీతేతు) కృతలక్షణాహతలక్షణౌ. ౧౦

ఉత్కః-ఉన్మనాః ॥స॥౨-ప్రియమయినవస్తువెప్పుడు దొరకునోయని త్వరగలవాని పేళ్లు.

దక్షిణః-సరళః-ఉదారః॥ ౩-కుటిలము గాక చక్కనైనమనస్సుగలవాని పేళ్లు[గలవానిపేరు

సుకలః॥ ౧-దాతృభోక్తరి=త్యాగభోగములు

తత్పరః - ప్రసితః - ఆసక్తః౩-ఒకపదార్థమునందుఁ దగిలిన మనసుగలవాని పేళ్లు.

ఉత్సుకః॥౧-ఇష్టార్థోద్యుక్తః = ఇష్టమైనప్రయోజనమునందుఁ దుద్యోగముగలవాని పేరు.

ప్రతీతః-ప్రథితః-ఖ్యాతః-విత్తః-విజ్ఞాతః-విశ్రుతః॥౬-ధనాదులచేఁ బ్రసిద్ధుండయినవాని పేళ్లు.

కృతలక్షణః-ఆహతలక్షణః॥౨-గుణైః=త్యాగశౌర్యాదిగుణములచేత, ప్రతీతే = ప్రసిద్ధుఁడయినవాని పేళ్లు.

ఇభ్య ఆఢ్యో ధనీ

స్వామీ త్వీశ్వరః పతిరీశితా,అధిభూ ర్నాయకో నేతా ప్రభుః పరివృఢోఽధిపః. ౧౧

అధికర్ధి (స్సమృద్ధస్స్యా) (త్కుటుమ్బవ్యాపృత స్తుయః),స్యా దభ్యాగారిక(స్తస్మి) న్నుపాధి(శ్చ పుమాన్సయమ్). ౧౨

(వరాఙ్గరూపోపేతో యః) స్సింహసంహననో (హి సః),

నిర్వార్యః (కార్యకర్తా య స్సమ్పన్న స్సత్త్వ

ఇభ్యః-ఆఢ్యః-ధనీ॥న్॥ ౩-ధనికుని పేళ్లు.

స్వామీ॥న్॥-ఈశ్వరః - పతిః॥ఈశితా॥ఋ॥-అధిభూః-నాయకః - నేతా ॥ఋ॥- ప్రభుః-పరివృఢః-అధిపః॥౧౦ ఏలువాని పేళ్లు. Master.

[సంపదగలవాని పేళ్లు.

అధికర్ధిః - సమృద్ధః[పా]సమృద్ధిః॥౨ - అధికయః=ఎవఁడు, కుటుమ్బవ్యాపృతః=కుటుంబపోషణమునందాసక్తుఁడౌచున్నాఁడో,తస్మిన్=వానియందు, అభ్యాగారికః - ఉపాధిః॥౨సు-వర్తించుచును,ఈఉపాధిశబ్దము నియతపుల్లింగము.

సింహసంహననః॥౧ - వరాఙ్గరూపోపేతః = శ్రేష్ఠమయిన యంగముతోను రూపముతోను కూడుకొన్న వాని పేరు. Handsome.

నిర్వార్యః॥౧-సత్త్వసమ్పదా = ఆపత్సంపదలయందునొకరీతిగానుండు ధైర్యసంపదతో, సమ్ప

సమ్పదా). ౧౩

(అవాచి) మూకోఽథ మనోజవః స (పితృసన్నిభః),

(సత్కృత్యాలంకృతాం కన్యాం యో దదాతి స) కూకుదః. ౧౪

లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణః శ్రీలః శ్రీమాన్

స్నిగ్ధ స్తు వత్సలః,

(స్యా) ద్దయాళుః కారుణికః కృపాళుః స్సురత (స్సమాః). ౧౫

స్వతన్త్రోఽపావృత స్స్వైరీ స్వచ్ఛన్దో నిరవగ్రహః,

పరతన్త్రః పరాధీనః పరవా న్నాథవా నపి ౧౬. అధీనో నిఘ్న ఆయత్తోఽస్వచ్ఛన్దో గృహ్యకోఽ (ప్యసౌ),

ఖలపూ (స్స్యా) ద్బహుకరో

దీర్ఘసూత్రశ్చిరక్రియః.

జాల్మోఽసమీక్ష్యకారీ (స్యా)

త్కుణ్ఠో (మన్దః క్రి

నః=కూడుకొన్నవాఁడై,యః = ఎవఁడు, కార్యకర్తా=కార్యమును జేయునో, సః=వాని పేరు.

మూకః॥౧-అవాచి=మూఁగవాని పేరు.

మనోజవః[ప]మనోజవసః (పా)మనోజవాః॥స॥౧-పితృసన్నిభః=తండ్రినిపోలినవాని పేరు.

కూకుదః॥ ౧-యః = ఎవఁడు, సత్కృత్య=సత్కరించి, అలంకృతామ్ = అలంకరింపఁబడిన, కన్యామ్=కన్యకను,దదాతి = దానముచేయుచున్నాఁడో, సః=వాని పేరు.

లక్ష్మీవాన్॥త్॥-లక్ష్మణః-శ్రీలః-శ్రీమాన్ ॥త్॥ ౪ - సంపదగలవానికిని ఒప్పిదముగలవానికిని పేళ్లు.

స్నిగ్ధః-వత్సలః॥ ౨-స్నేహముగలవాని పేళ్లు.

దయాళుః - కారుణికః - కృపాళుః-సురతః॥ ౪-దయగలవాని పేళ్లు. Kind.

స్వతన్త్రః - అపావృతః-స్వైరీ ॥న్॥ - స్వచ్ఛన్దః-నిరవగ్రహః॥౫-స్వతంత్రుని పేళ్లు.

పరతన్త్రః - పరాధీనః-పరవాన్ ॥త్॥ - నాథవాన్॥త్॥-అధీనః - నిఘ్నః-ఆయత్తః - అస్వచ్ఛన్దః-గృహ్యకః॥౯-పరాధీనుని పేళ్లు. Dependent.

ఖలపూః-బహుకరః॥ ౨-కళ్లము నూడుచువాని పేళ్లు. [కార్యముఁ జేయువాని పేళ్లు.

దీర్ఘసూత్రః-చిరక్రియః ॥౨-విచారించి మెల్లగా

జాల్మః-అసమీక్ష్యకారీ॥న్॥౨ - విచారింపక కార్యముఁ జేయువాని పేళ్లు.

కుణ్ఠః॥ ౧-క్రియాసు = కార్యములయందు,

యాసు యః),	యః=ఎవఁడు, మన్దః=అలసుఁడో వాని పేరు.
కర్మక్షమోఽ లంకర్మీ ణః	కర్మక్షమః-అలంకర్మీణః॥ ౨ - అనాయాసమున కార్యమును జేయువాని పేళ్లు. కార్యసమర్థుఁడు.
క్రియావాన్ (కర్మ సూద్యతః). ౧౮	క్రియావాన్ ॥త్॥ ౧ - కర్మసు ఉద్యతః= కార్యమును జేయ నుద్యోగించినవాని పేరు.
స కార్మః కర్మశీలో (యః)	కార్మః-కర్మశీలః॥౨-ఫలముగలిగినను లేకున్న ను కార్యముఁ జేయు స్వభావముగల వాని పేళ్లు
కర్మశూర స్తు కర్మ ఠః,	కర్మశూరః-కర్మఠః॥ ౨ - ఫలము గలుగువఱ కును కార్యముఁ జేయు తెగువగలవాని పేళ్లు.
కర్మణ్యభు (క్కర్మక రః)	కర్మణ్యభుక్ ॥౧-కర్మకరః=కూలిపుచ్చుకొని పని చేయు వాని పేళ్లు.
కర్మకార (స్తు తత్క్రి యః). ౧౯	కర్మకారః॥౧-తత్క్రియః = కూలి లేక పని చే యువాని పేరు.
అ ప స్నాతో మృత స్నాత	అపస్నాతః - మృతస్నాతః॥ ౨ - బంధుసు హృదాదిమరణనిమిత్తమయి స్నానము చేసిన వాని పేళ్లు.సంస్కారార్థమయిస్నానము చేయిం పఁబడిన శవము పేళ్లని కొందఱు.
ఆమిషాశీతు శౌష్క లః,	ఆమిషాశీ॥న్॥శౌష్కలః [పా] శౌష్కులః॥ ౨-మాంసముదినువాని పేళ్లు.
బుభుక్షిత (స్స్యా)త్క్షుధి తో జిఘత్సు రశనాయి తః. ౨౦	బుభుక్షితః - క్షుధితః-జిఘత్సుః - అశనాయి తః॥౪-ఆఁకలిగొన్న వాని పేళ్లు. Hungry.
పరాన్నః పరపిణ్డాదో	పరాన్నః-పరపిణ్డాదః॥౨ - పరాన్న మే భుజిం చువాని పేళ్లు.
భక్షకో ఘస్మరోఽద్మరః,	భక్షకః-ఘస్మరః-అద్మరః॥3-తిండిపోతు పేళ్లు.
ఆద్యూన(స్స్యా) దౌద రికో (విజిగీషావివర్జితే).	ఆద్యూనః-ఔదరికః॥౨-విజిగీషావివర్జితే= వే ఱేయుద్యోగము లేకపొట్టపోసికొనువాని పేళ్లు
(ఉభౌ) వాత్మమ్భరిః కుక్షిమ్భరి (స్స్వోదర	ఆత్మమ్భరిః-కుక్షిమ్భరిః॥ ఈ౨-నుపోష్యవర్గ మును విడిచి, స్వోదరపూరకే = తనకడుపు నే

పూరకే),	నిండించుకొనువాని పేళ్లు.
సర్వాన్నీన స్తు సర్వా న్నభోజీ	సర్వాన్నీనః సర్వాన్నభోజీ॥న్॥౨ - నియమ ము లేక యన్ని తావులభుజించువాని పేళ్లు.
గృధ్ను స్తు గర్ధనః. లుబ్ధోఽభిలాషుక స్తృ ష్ణక్ (సమౌ) లోలుప లోలుభౌ,	గృధ్నుః-గర్ధనః - లుబ్ధః - అభిలాషుకః - తృ ష్ణక్ ॥జ్॥ ౫-ఆశగలవాని పేళ్లు. Greedy. లోలుపః-లోలుభః॥ ౨ - మిక్కిలియు నాశ గలవాని పేళ్లు. Very greedy.
సోన్మాద స్తూన్మదిష్ణు (స్స్యా)	సోన్మాదః - ఉన్మదిష్ణుః॥ ౨ - భూతావేశాదు లచేత నొడలెఱుఁగనివాని పేళ్లు.
దవినీతస్సముద్ధతః.౨౩	[పేళ్లు. అవినీతః-సముద్ధతః॥ ౨-వినయము లేనివాని
మత్తే శౌ ణ్డోత్కట క్షీబాః	మత్తః-శౌణ్డః - ఉత్కటః క్షీబః॥ ౪-మద్య పానాదులచేత నొడలెఱుఁగనివాని పేళ్లు.
కాముకే కమితాఽ నుకః, కమ్రః కామయి తాఽభీకః కమనః కా మనోఽభికః. ౨౪	కాముకః - కమితా॥ఋ॥ - అనుకః-కమ్రః కామయితా॥ఋ॥-అభీకః - కమనః - కామనః అభికః॥ ౯-కాముకిని పేళ్లు. కోరికగలవాఁడు. Lustful.
విధేయో వినయగ్రాహీ వచనే స్థిత ఆశ్రవః,	విధేయః-వినయగ్రాహీ ॥న్॥ ౨-వినయము [గలవాని పేళ్లు. వచనేస్థితః-ఆశ్రవః॥౨-చెప్పినట్టు చేయువాని పేళ్లు, ఇవియు వినయముగలవాని పేళ్లందురు.
వశ్యః ప్రణేయో	వశ్యః-ప్రణేయః॥ ౨-ఔషధాదులచేతవశ్య మయినవాని పేళ్లు. ఇవియు వినయముగలవాని పేళ్లని కొందఱు.
నిభృత వినీత ప్రశ్రి తా (స్సమౌ). ౨౫	నిభృతః - వినీతః-ప్రశ్రితః [పా] ప్రసృతః॥ 3-శిక్షింపఁబడినవాని పేళ్లు. [లవాని పేళ్లు.
ధృష్టే ధృష్ణు ర్వియాత శ్చ ప్రగల్భః ప్రతిభా న్వితే,	ధృష్టః-ధృష్ణుః - వియాతః॥ 3-దిట్టతనముగ ప్రగల్భః-ప్రతిభాన్వితః॥౨-అప్పటప్పటికిక్రొ త్తక్రొత్తగా ప్రకాశించు ప్రజ్ఞగలవాని పేళ్లు.
(స్యా) దధృష్టే తు శా లీనో	అధృష్టః-శాలీనః॥ ౨-దిట్టగానివాని పేళ్లు.

విలక్షో విస్మయాన్వి తే. ౨౮	విలక్షః-విస్మయాన్వితః॥౨-ఆశ్చర్యముచే ప్రకృతార్థజ్ఞానము లేనివాని పేళ్లు వెఱఁగుపడినవాఁడు
అధీరే కాతర	అధీరః-కాతరః॥౨ - వ్యసనాదులచేత వ్యాకులపడినవాని పేళ్లు. **Confused.**
స్త్రస్నో భీరు భీరుక భీలుకాః,	త్రస్నుః-భీరుః భీరుకః - భీలుకః॥౪ - వెఱచు స్వభావముగలవాని పేళ్లు. [కోరువాని పేళ్లు.
ఆశంసు రాశంసితరి	ఆశంసుః-ఆశంసితా ॥ఋ॥ ౨-ప్రియవస్తువు
గ్రహయాళు ర్గ్రహీతరి. ౨౯	గ్రహయాళుః-గ్రహీతా ॥ఋ॥ ౨-పుచ్చుకొనుస్వభావముగలవాని పేళ్లు.
శ్రద్ధాళుః (శ్రద్ధయా యుక్తే)	శ్రద్ధాళుః॥ ౧-శ్రద్ధయా=నమ్మికతో, యుక్తే=కూడియున్న వాని పేరు. [గలవాని పేళ్లు.
పతయాళుస్తు పాతుకే,	పతయాళుః - పాతుకః॥౨ - పడుస్వభావము
లజ్జాశీలే ఽపత్రపిష్ణు	లజ్జాశీలః - అపత్రపిష్ణుః॥ ౨ - సిగ్గుపడుస్వభావముగలవాని పేళ్లు.[భావముగలవాని పేళ్లు
ర్వన్దారు రభివాదకే.	వన్దారుః - అభివాదకః ౨ - మ్రొక్కుస్వ
శరారు ర్ఘాతుకో హింస్రః	శరారుః-ఘాతుకః-హింస్రః॥ 3-చంపుస్వభావముగలవాని పేళ్లు [గలవాని పేళ్లు.
(స్యా) ద్వర్ధిష్ణుస్తు వర్ధనః,	వర్ధిష్ణుః-వర్ధనః॥ ౨-వృద్ధిఁబొందుస్వభావము
ఉత్పతిష్ణు స్తూత్పతితా	ఉత్పతిష్ణుః-ఉత్పతితా ॥ఋ॥ ౨ - ఎగయుస్వభావముగలవాని పేళ్లు [భావముగలవాని పేళ్లు
ఽలంకరిష్ణు స్తు మణ్డనః.	అలంకరిష్ణుః-మణ్డనః॥న॥ ౨-శృంగారించు స్వ
భూష్ణు ర్భవిష్ణు ర్భవితా	భూష్ణుః-భవిష్ణుః - భవితా ॥ఋ॥ 3-కాఁగలవాని పేళ్లు. పలుమాఱును మొలుచుస్వభావముగల కేశనఖాదులపేళ్లని కొందఱు.
వర్తిష్ణు ర్వర్తన (స్సమౌ),	వర్తిష్ణుః-వర్తనః॥ ౨ - వర్తించుస్వభావముగలవాని పేళ్లు. కాలాదులపేళ్లనికొందఱు.
నిరాకరిష్ణుః క్షిప్నుః (స్యాత్)	నిరాకరిష్ణుః-క్షిప్నుః॥ ౨-తిరస్కరించుస్వభావము గలవాని పేళ్లు.
(సాన్ద్రి) స్నిగ్ధ స్తు)	మేదురః॥ ౧-సాన్ద్రః = దట్టమయి, స్నిగ్ధః=

మేదురః. 3౦	నిగ్గుగలిగిన మేఘపటలాదుల పేరు.
జ్ఞాతా తు విదురో విన్దు	జ్ఞాతా॥ఋ॥-విదురః-విన్దుః॥ 3-ఎఱుఁగు స్వభావము గలవాని పేళ్లు. [ము గలదాని పేళ్లు.
ర్వికాసీ తు వికస్వరః,	వికాసీ॥న్॥-వికస్వరః॥ ౨ - వికసించుస్వభావ
విసృత్వరో విసృమరః ప్రసారీ చవిసారిణిః. 3౧	విసృత్వరః-విసృమరః - ప్రసారీ ॥న్॥-విసారీ ॥న్॥౪-నెఱయుస్వభావముగల నీళ్లమీఁది తైలబిందువులు మొదలయినవాని పేళ్లు.
సహిష్ణు స్సహనః క్షన్తా తితిక్షుః క్షమితా క్షమీ,	సహిష్ణుః॥-సహనః-క్షన్తా ॥ఋ॥-తితిక్షుః-క్షమితా॥ ఋ॥ - క్షమీ ॥న్॥ ౬-స్వభావము చేత నోర్పుగలవాని పేళ్లు. **Content.**
క్రోధనో ఽమర్షణః కోపీ	క్రోధనః-అమర్షణః-కోపీ॥న్॥ 3-స్వభావము చేత కోపముగలవాని పేళ్లు. **Wrathful.**
చణ్డ స్త్వత్యన్తకోపనః. 3౨	చణ్డః-అత్యన్తకోపనః॥ ౨-మిక్కిలి కోపించుకొనువాని పేళ్లు. [యుండువాని పేళ్లు.
జాగరూకో జాగరితా	జాగరూకః-జాగరితా॥ఋ॥ ౨-మేల్కొని
ఘూర్ణితః ప్రచలాయితః,	ఘూర్ణితః-ప్రచలాయితః॥ ౨-కూరుకుపాటు పడువాని పేళ్లు. కూర్చుండి నిద్రపోవువాఁడు.
స్వప్నక్ శయాళు ర్నిద్రాళు	స్వప్నక్ ॥జ్॥-శయాళుః-నిద్రాళుః॥3-నిద్రపోతు పేళ్లు. తూఁగుపోతు. **Sleepy.**
ర్నిద్రాణ శయి తౌ సమౌ. 33	నిద్రాణః-శయితః॥ ౨-నిద్రపోవువాని పేళ్లు. **Asleep.**
పరాఙ్ముఖః పరాచీన (స్స్యా)	పరాఙ్ముఖః-పరాచీనః॥౨-ఆవలిముఖ మయిన వాని పేళ్లు. పెడ మొగముగానున్న వాఁడు.
దవా జప్యధోముఖః,	అవాఙ్ ॥చ్॥ - అపిశబ్దముచేత, అవాచీనః-అధోముఖః॥ 3-తలవంచుకొన్న వాని పేళ్లు.
(దేవా నఞ్చతి) దేవద్ర్యఙ్	దేవద్ర్యఙ్ ॥చ్॥౧-దేవాన్ అఞ్చతి = దేవతలనుగూర్చి పోవువానికిఁగాని దేవతలను బూజించువానికిఁగాని పేరు.
విష్వద్ర్యఙ్ (విష్వగ	విష్వద్ర్యఙ్ ॥చ్॥ ౧-విష్వక్ అఞ్చతి=అంతట

ఞ్చతి). ౩౪
(యస్సహాఞ్చతి) స
ధ్ర్యఙ్ (స)
(స)తిర్యఙ్ (యస్తిరో
ఽఞ్చతి),
వదో వదావదో వక్తా
వాగీశో వాక్పతి (స్స
మౌ). ౩౫
వాచోయుక్తిపటు
ర్వాగ్మీ వావదూకోఽ
తివక్తరి),
(స్యా) జ్జల్పాకస్తువా
చాలో వాచాటో బ
హుగర్హ్యవాక్. ౩౬
దుర్ముఖే ముఖ రాబద్ధ
ముఖౌ
శ్లక్ష్ణః ప్రియంవదే,
లోహల స్స్యా దస్ఫు
టవాక్
గర్హ్యవాదీ తు కద్వ
దః. ౩౭
(సమౌ) కువాద కుచ
రౌ
(స్యా దసౌమ్యస్వరో)
ఽస్వరః,
రవణ శ్శబ్దనో
నాన్దీవాదీ నాన్దీకర(స్స
మౌ). ౩౮

నడచువాని పేరు.

సధ్ర్యఙ్॥చ॥౧-సహ అఞ్చతి = ఒకరితోడఁ బోవువాని పేరు.

తిర్యఙ్॥చ॥ ౧-తిరః అఞ్చతి = అడ్డముగా నడచువాని పేరు. [వాని పేళ్లు.

వదః-వదావదః-వక్తా॥ఋ॥ ౩ - పలుక నేర్చిన

వాగీశః-వాక్పతిః॥౨-నిర్దోషముగాఁ బలుక నేర్చినవాని పేళ్లు. Eloquent.

వాచోయుక్తిపటుః - వాగ్మీ॥న॥-వావదూకః॥ ౩-తాసుపలుక నిశ్చయించిన యర్థమును లెస్సగా నిర్వహించి పలుకువాని పేళ్లు.

జల్పాకః-వాచాలః-వాచాటః - బహుగర్హ్యవాక్॥చ॥౪-దోషయుక్తముగా పెక్కుమాటలాడువాని పేళ్లు.

దుర్ముఖః-ముఖరః-అబద్ధముఖః॥ ౩-అప్రియముగాఁబలుకువాని పేళ్లు.

శ్లక్ష్ణః[పా]శక్లః-ప్రియంవదః॥౨-ప్రియముగాఁబలుకువాని పేళ్లు.

లోహలః-అస్ఫుటవాక్॥చ॥౨-వ్యక్తముగాకుండ మాటలాడువాని పేళ్లు. Lisping.

గర్హ్యవాదీ॥న॥-కద్వదః॥౨నిందింపఁదగినమాటలాడువాని పేళ్లు,కొఱగానిమాటలాడువాఁడు.

కువాదః (పా) కుపాదః - కుచరః॥౨-పరుల దోషమును బలుకువాని పేళ్లు.

అస్వరః॥౧ - అసౌమ్యస్వరః=చెవులకు నింపుగాని స్వరముగలవాని పేరు. |వాని పేళ్లు.

రవణః-శబ్దనః॥ ౨-మ్రోయుస్వభావము గల

నాన్దీవాదీ॥న॥ నాన్దీకరః॥౨ - ఆశీర్వాదముతోఁగూడిన దేవతాదులయొక్క స్తోత్రమును జేయు మంగళపాఠకుని పేళ్లు.

జడోఽజ్ఞే
ఽనేడమూక (స్తు వక్తుం
శ్రోతు మశిక్షితే),
తూష్ణీం శీల స్తు తూ
ష్ణీకో
నగ్నో ఽవాసా దిగ
మ్బరః. ౩౯
నిష్కాసితో ఽవకృష్ట
స్స్యా
దపధ్వస్తస్తుధిక్కృతః,
ఆత్తగన్ధో ఽభిభూత
(స్స్యా)
ద్దాపితస్సాధిత(స్సమౌ).
ప్రత్యాదిష్టో నిరస్త
(స్స్యా) త్ప్రత్యాఖ్యా
తో నిరాకృతః,
నికృత (స్స్యా) ద్విప్ర
కృతో
విప్రలబ్ధస్తు వఞ్చితః.
మనోహతః ప్రతిహతః
ప్రతిబద్ధో హత శ్చ సః,
అధిక్షిప్తః ప్రతిక్షిప్తే
బద్ధే కీలిత సంయతౌ.

జడః-అజ్ఞః॥౨ - ఇష్టానిష్టసుఖదుఃఖముల నెఱుఁగకపరవశుఁడై యూరకయున్నవాని పేళ్లు.

అనేడమూకః॥ ౧-వక్తుమ్ = పలుకుటకును, శ్రోతుమ్=వినుటకును, అశిక్షితే=శిక్షింపఁబడని వాని పేరు. అనఁగా చెవిటివానికిని మూఁగవానికినిసరియైనవాఁడు. ఏడమూకయనుపాఠమంగీకరించి చెవుడును మూఁగతనమును గలవానికి పేరని కొందఱు.

తూష్ణీంశీలః-తూష్ణీకః॥౨-మాటలాడకయూరకుండు స్వభావముకలవాని పేళ్లు. Silent

నగ్నః-అవాసాః॥స॥ - దిగమ్బరః॥ ౩-దిసమొలవాని పేళ్లు. Naked.

నిష్కాసితః-అవకృష్టః॥౨ - వెళ్లఁగొట్టఁబడినవాని పేళ్లు. [వాని పేళ్లు.

అపధ్వస్తః-ధిక్కృతః॥ ౨-తిరస్కరింపఁబడిన

ఆత్తగన్ధః [పా] ఆత్తగర్వః-అభిభూతః॥౨-రాజుచేతఁగాని శత్రువు చేతఁగాని పోఁగొట్టఁబడిన గర్వము గలవాని పేళ్లు. [బడినవాని పేళ్లు.

దాపితః-సాధితః॥ ౨-రాజు చేతపండుగగొనఁ

ప్రత్యాదిష్టః-నిరస్తః - ప్రత్యాఖ్యాతః - నిరాకృతః॥౪-న్యాయము చేత పరిహరింపఁబడిన వాని పేళ్లు. Removed.

నికృతః - విప్రకృతః॥ ౨-పీడింపఁబడినవాని పేళ్లు. Insulted. [వాని పేళ్లు.

విప్రలబ్ధః - వఞ్చితః॥ ౨-మోసపుచ్చఁబడిన

మనోహతః-ప్రతిహతః-ప్రతిబద్ధః - హతః॥౪-మనస్సునను త్సాహము చెడినవాని పేళ్లు. [పేళ్లు.

అధిక్షిప్తః-ప్రతిక్షిప్తః॥౨-ఆక్షేపింపఁబడినవాని

బద్ధః-కీలితః - సంయతః॥ ౩-బొండకొయ్య

౪౨

ఆపన్న ఆపత్ప్రాప్త (స్స్యాత్)

కాన్దిశీకో భయద్రుతః,

ఆక్షారితః క్షారితోఽ భిశస్తే

సంకసుకోఽస్థిరే. ౪౩

వ్యసనార్తో పరక్తో ద్వౌ

విహస్తవ్యాకులౌ (స మౌ),

విక్లబో విహ్వలః

(స్యాత్తు) వివశోఽ (రి ష్టదుష్టధీః). ౪౪

కశ్యః కశార్హే

(సన్నద్ధే త్వాతతా యీ (వధోద్యతే),

ద్వేష్యే త్వక్షిగతో

వధ్య శ్శీర్షచ్ఛేద్య (ఇమౌ సమౌ). ౪౫

విష్యో (విషేణ యో వధ్యో)

ముసల్యో ముసలేన (యః),

శిశ్విదానోఽకృష్ణ

మొదలయినవానిచేత కట్టఁబడినవాని పేళ్లు.

ఆపన్నః - ఆపత్ప్రాప్తః॥ ౨-ఆపదఁబొందిన వాని పేళ్లు.

కాన్దిశీకః-భయద్రుతః॥౨-వెఱచి పాఱిపోవు [వాని పేళ్లు.

ఆక్షారితః-క్షారితః-అభిశస్తః॥ ౩-పరస్త్రీగమన బ్రహ్మహత్యాదులవలననిందింపఁబడినవాని పేళ్లు

సంకసుకః - అస్థిరః॥౨-దేనియందు నిలుకడ లేనివాని పేళ్లు. **Unsteady.**

వ్యసనార్తః-ఉపరక్తః॥ ౨-దైవకృతమనుష్య కృతములయినశరీరపీడగలవాని పేళ్లు. జూదము మొదలైనవ్యసనములుగలవాని పేళ్లనికొందఱు

విహస్తః-వ్యాకులః॥ ౨-శోకాదులచేత వెను కముం దెఱుఁగనివాని పేళ్లు. **Perplexed.**

విక్లబః-విహ్వలః॥ ౨-భయాదులచేతఁ దన యవయవములనుధరింప శక్తిలేనివాని పేళ్లు.

వివశః॥ ౧-అరిష్టదుష్టధీః = ఆసన్నమరణము చేత దూషితమైన బుద్ధిగలవాని పేరు.

కశ్యః-కశార్హః॥ ౨-అపరాధమువలనచబుకు పెట్లకుఁ దగినవాని పేళ్లు.

ఆతతాయీ॥న॥ ౧-వధోద్యతే=చంపు య త్నముగల, సన్నద్ధే=సన్నద్ధుని పేరు. [పేళ్లు.

ద్వేష్యః-అక్షిగతః॥ ౨-ద్వేషింపఁదగినవాని

వధ్యః - శీర్షచ్ఛేద్యః॥ ౨-చంపఁదగినవాని పేళ్లు.

విష్యః॥౧-విషేణ=విషముచేత, యః=ఎవఁడు, వధ్యః=చంపఁదగినవాఁడో వాని పేరు.

ముసల్యః॥౧-ముసలేన=రోఁకటిచేతఁ జంపఁ దగినవాని పేరు.

శిశ్విదానః-అకృష్ణకర్మా ॥న॥౨-మంచియాచా

కర్మా

చపల శ్చికుర (స్సమౌ). ౪౬

దోషైకదృ క్పురో భాగీ

నికృత స్త్వనృజు శ్శఠః,

కర్ణేజప స్సూచక (స్స్యా) త్పిశునో

దుర్జనః ఖలః. ౪౭

నృశంసో ఘాతుకః క్రూరః పాపో

ధూర్త స్తు వఞ్చకః,

అజ్ఞేమూఢ యథాజాత మూర్ఖ వైధేయ బాలిశాః. ౪౮

కదర్యే కృపణ క్షుద్ర కింపచాన మితంపచాః,

నిస్వ స్తు దుర్విధో దీనో దరిద్రో దుర్గతోఽపి సః.

వనీపకో యాచనకో మార్గణో యాచకార్థినౌ

అహంయు (స్స్యా) దహంకారీ

శుభంయు స్తు శుభాన్వితః. ౫౦

దివ్యోపపాదుకా (దేవాః)

రముగలవాని పేళ్లు. కొందఱు, శిశ్విదానః - కృష్ణకర్మా॥ ౨-దురాచారముగలవాని పేళ్లనిరి.

చపలః - చికురః॥౨ - దోషము విచారింపక వధబంధనాదులను జేయువాని పేళ్లు.

దోషైకదృక్॥శ॥ - పురోభాగీ॥న॥౨-దోష మునే వెదకువాని పేళ్లు.

నికృతః-అనృజుః-శఠః॥౩ - కుత్సితుని పేళ్లు.

కర్ణేజపః-సూచకః - పిశునః॥౩ - కొండెముఁ జెప్పువాని పేళ్లు. **Informer.**

దుర్జనః-ఖలః॥౨-దుష్టాత్ముని పేళ్లు.

నృశంసః-ఘాతుకః-క్రూరః - పాపః॥ ౪-పరు లకు బాధ చేయు స్వభావముగలవాని పేళ్లు.

ధూర్తః-వఞ్చకః॥౨-మోసపుచ్చువాని పేళ్లు

అజ్ఞః-మూఢః-యథాజాతః - మూర్ఖః-వైధే యః- బాలిశః॥౬-ఎఱుక లేనివాని పేళ్లు. **Idiot.**

కదర్యః-కృపణః - క్షుద్రః-కింపచానః-మితం పచః॥౫-లోభివాని పేళ్లు. **Miser.**

నిస్వః-దుర్విధః - దీనః-దరిద్రః - దుర్గతః॥౫-దరిద్రుని పేళ్లు. **Poor.**

వనీపకః-యాచనకః-మార్గణః-యాచకః-అర్థీ ॥న॥౫ - అడుగువాని పేళ్లు. **Beggar.**

అహంయుః - అహంకారీ॥న॥ ౨-అహంకా రముగలవాని పేళ్లు. **Proud.**

శుభంయుః-శుభాన్వితః॥పు॥౨-శుభముగల వాని పేళ్లు **Happy.**

దివ్యోపపాదుకాః॥౧-దేవాః = స్వర్గమునం దుండు మాతాపితృసంబంధము లేక పుట్టిన దేవతల పేరు.

(నృగవాద్యా) జరాయుజాః, | జరాయుజః॥౧-నృగవాద్యాః=మావియందుఁ బుట్టిన మనుష్యులు పశువులు మొదలైనవాని పేరు.

స్వేదజాః (క్రిమిదంశాద్యాః) | స్వేదజః॥౧-క్రిమిదంశాద్యాః=చెమటవలనఁ బుట్టినపురుగులు ఈగలు మొదలైనవాని పేరు.

(పక్షిసర్పాదయో)ఽణ్డజాః. ౫౧ | అణ్డజః॥ ౧ పక్షిసర్పాదయః = గ్రుడ్డువలనఁ బుట్టిన పక్షులు పాములు మొదలైనవాని పేరు.

ఉద్భిద (స్తరుగుల్మాద్యా) | ఉద్భిత్॥ద్॥౧ - తరుగుల్మాద్యాః = నేలను వ్రక్కలించుకొని పుట్టువృక్షములు పొదలు కసవు మొదలయినవానిపేరు. Vegetables.

ఉద్భి దుద్భిజ్జ ముద్భిదమ్, | ఉద్భిత్॥ద్॥-ఉద్భిజ్జమ్ ఉద్భిదమ్॥3-ఆతరుగుల్మాదులపేళ్లు.

సున్దరం రుచిరం చారు సుషమంసాధు శోభనమ్ ౫౨. కాన్తం మనోహరం రుచ్యం మనోజ్ఞం మఞ్జు మఞ్జులమ్, | సున్దరమ్-రుచిరమ్-చారు - సుషమం-సాధు-శోభనమ్- కాన్తమ్-మనోహరమ్ (పా) మనోరమమ్-రుచ్యమ్-మనోజ్ఞమ్ - మఞ్జు-మఞ్జులమ్॥౧౨-చక్కనివస్తువు పేళ్లు. Beautiful.

(త) దాసేచనకం (తృప్తే ర్నా న్త్యస్తో యస్య దర్శనాత్). ౫౩ | ఆసేచనకమ్॥౧-యస్య = ఏవస్తువుయొక్క, దర్శనాత్ = చూచుటవలన, తృప్తేః=తనివికి, అన్తః=తుద, నాస్తి= లేదో, తత్ =ఆవస్తువు పేరు.

అభీష్టేఽభీప్సితం హృద్యం దయితం వల్లభం ప్రియమ్, | అభీష్టమ్-అభీప్సితమ్-హృద్యమ్-దయితమ్-వల్లభమ్ - ప్రియమ్॥ ౬-మనస్సునకుఁ బ్రియమయినవస్తువు పేళ్లు. Desired.

నికృష్ట ప్రతికృష్టా ర్వ రేఫ యాప్యావమాధమాః కుపూయ కుత్సి తావద్య ఖేట గర్హ్యాణకాః సమాః, | నికృష్టః-ప్రతికృష్టః - అర్వా॥న్॥ రేఫః (ప) రేపః॥స్॥-యాప్యః-అవమః - అధమః-కుపూయః-కుత్సితః-అవద్యః - ఖేటః-గర్హ్యః-అణకః॥ ౧3-జాత్యాచారాదులచేతనిందితుఁడైనవానిపేళ్లు Low.

మలీమసం తు మలినం కచ్చరం మలదూషితమ్. | మలీమసమ్-మలినమ్ - కచ్చరమ్-మలదూషితమ్॥౪-మాసినవస్తువు పేళ్లు. Dirty.

పూతం పవిత్రం మేధ్యం చ | పూతమ్ - పవిత్రమ్ - మేధ్యమ్॥3-పవిత్రమయిన వస్తువు పేళ్లు. Pure.

వీధ్రం (తు విమలార్థకమ్), | వీధ్రమ్॥౧-విమలార్థకమ్= (స్వభావముచేత) నిర్మలమయిన స్ఫటికాది వస్తువులపేళ్లు.

నిర్ణిక్తం శోధితం మృష్టం నిశ్శోధ్య మనవస్కరమ్. ౫౬ | నిర్ణిక్తమ్-శోధితమ్-మృష్టమ్-నిశ్శోధ్యమ్ - అనవస్కరమ్॥౪ - కల్మషములేనట్టు శోధింపఁబడిన వస్తువు పేళ్లు.

అసారం ఫల్గు | అసారమ్-ఫల్గు॥౨-సారములేనిదూది మొదలయినవస్తువులపేళ్లు.

శూన్యం తు వశికం తుచ్ఛ రిక్తకే, | శూన్యమ్ - వశికమ్-తుచ్ఛమ్-రిక్తకమ్॥ ౪ రిక్తమైన యిల్లు మొదలయినవానిపేళ్లు.

(క్లీబే)ప్రధానంప్రముఖ ప్రవేకానుత్తమోత్తమాః. ముఖ్య వర్య వరేణ్యాశ్చ ప్రబర్హోఽనపరార్ధ్య (వత్), పరార్ధ్యాగ్రప్రాగ్రహర ప్రాగ్ర్యాగ్ర్యాగ్రీయ మగ్రియమ్. శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః పుష్కల (స్స్యా)త్సత్తమ శ్చాతిశోభనే, | ప్రధానమ్॥నిత్యనపుంసకలింగము॥-ప్రముఖః-ప్రవేకః-అనుత్తమః - ఉత్తమః-ముఖ్యః-వర్యః - వరేణ్యః-ప్రబర్హః-అనపరార్ధ్యః - పరార్ధ్యమ్ - అగ్రమ్-ప్రాగ్రహరమ్ - ప్రాగ్ర్యమ్-అగ్ర్యమ్-అగ్రీయమ్ - అగ్రియమ్॥ ౧౭-ప్రధానవస్తువు పేళ్లు. శ్రేయాన్॥స్॥-శ్రేష్ఠః పుష్కలః-సత్తమః-అతిశోభనః॥ ౫-మిక్కిలిశ్రేష్ఠుని పేళ్లు. ప్రధానశబ్దము మొదలు౨౨ను శ్రేష్ఠుని పేళ్లని కొందఱు. Superior.

(స్యు రుత్తరపదే)వ్యాఘ్ర పుఙ్గ వర్షభ కుఞ్జరాః. ౫౯. సింహశార్దూల నాగాద్యాః (పుంసి శ్రేష్ఠార్థగోచరాః), | వ్యాఘ్రః-పుఙ్గవః-ఋషభః-కుఞ్జరః-సింహః - శార్దూలః - నాగః॥ ఈ౭ను - ఆదిశబ్దముచేత చంద్రాదిశబ్దములును, ఉత్తరపదే=సమాసమునందుత్తరపదములగుచు, శ్రేష్ఠార్థగోచరాః = పూర్వపదార్థశ్రేష్ఠత్వమును జెప్పును. అప్పుడు, పుంసి స్యుః=పుంలింగములౌను.

అప్రాగ్ర్యం (ద్వయహీనేద్వే) అప్రధానో పసర్జనే. ౬౦ | అప్రాగ్ర్యమ్-అప్రధానమ్-ఉపసర్జనమ్॥ 3-ప్రధానముకానిదాని పేళ్లు. అప్రధానోపసర్జనశబ్దములు నియతనపుంసకములు. Secondary.

విశఙ్కటం పృథు బృహ ద్విశాలం పృథులం మహత్, వడ్రోరువిపులం

విశఙ్కటమ్ - పృథు - బృహత్ ॥ద్॥-విశాలమ్-పృథులమ్ - మహత్ - వడ్రమ్-ఉరు-విపులమ్॥౯-ఎడముగలదాని పేళ్లు. Copious.

పీన పీవ్నీ తు స్థూల పీవరే. ౬౧

పీనమ్-పీవ॥న్॥-స్థూలమ్-పీవరమ్॥ ౪-బలిసిన దాని పేళ్లు. Fat.

స్తోకాల్ప క్షుల్లకాః సూక్ష్మం శ్లక్ష్ణం దభ్రం కృశం తను,

స్తోకః-అల్పః - క్షుల్లకః-సూక్ష్మమ్ - శ్లక్ష్ణమ్-దభ్రమ్-కృశమ్ - తను॥౮-సన్నపు నూలుపోఁగు మొదలయినదాని పేళ్లు. Small.

(స్త్రియాం) మాత్రా త్రుటిః(పుంసి) లవ లేశ కణాణవః. ౬౨

మాత్రా - త్రుటిః॥నియత స్త్రీలింగములు. లవః-లేశః-కణః - అణుః॥నియతపుంలింగములు. ౬-కొంచెమయినదాని పేళ్లు. Minute.

అత్యల్పే ఽల్పిష్ఠ మల్పీయః కనీయో ఽణీయ (ఇత్యపి),

అల్పిష్ఠమ్-అల్పీయః॥స్॥కనీయః॥స్॥-అణీయః॥స్॥౪-అపిశబ్దమువలన, కనిష్ఠమ్ - అణిష్ఠమ్-ఈఆను మిక్కిలి కొంచెమయినదాని పేళ్లు.

ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్య మదభ్రం బహులం బహు. పురుహూః పురు భూయిష్ఠం స్ఫిరం భూయశ్చ భూరి చ,

ప్రభూతమ్ - ప్రచురమ్ - ప్రాజ్యమ్-అదభ్రమ్-బహులమ్-బహు-పురుభూః (పా) పురుహూః-పురుహామ్-పురు - భూయిష్ఠమ్-స్ఫిరమ్-(పా) స్ఫారం - భూయః॥స్॥-భూరి॥ ౧౨-అధికమయినదాని పేళ్లు. Many.

పరశ్శతాద్యా(స్తే యేషాం పరా సంఖ్యా శతాదికాత్.) ౬౪

ఏషామ్=ఏవస్తువులకు, శతాదికాత్=నూఱు మొదలైనసంఖ్యకంటె, పరా = అధికమైన, సంఖ్యా=సంఖ్యగలదో, తే=ఆవస్తువులు, పరశ్శతాద్యాః=పరశ్శతము మొదలైనపేళ్లుగలవి యాను. ఇవిసంఖ్యామాత్ర వాచకములైనపుడు॥న॥.

గణనీయే గాణేయం

గణనీయమ్-గాణేయమ్(పా) గణేయమ్॥౨-లెక్కపెట్టఁదగినదాని పేళ్లు. [దాని పేళ్లు.

సంఖ్యాతే గణిత (మథ) సమం సర్వమ్, విశ్వమశేషం కృత్స్నం

సంఖ్యాతమ్-గణితమ్॥౨-లెక్కపెట్టఁబడిన సమం-సర్వమ్-విశ్వమ్-అశేషమ్-కృత్స్నమ్-సమస్తమ్ - నిఖిలమ్ - అఖిలమ్ - నిశ్శేషమ్

సమస్త నిఖి లాఖిలాని నిశ్శేషమ్. ౬౫ సమగ్రసక లాఖణ్డ పూర్ణాదీ న్యప్యనూనకే,

సమగ్రమ్-సకలమ్ - అఖణ్డమ్ - పూర్ణమ్-అనూనకమ్॥౧౫రను-ఆదిపదముచేత సంపూర్ణమ్-పుష్కలమ్-అవికలమ్ - అహీనమ్ ఇవిమొదలయినవియు-అంతయుననునర్థము పేళ్లు. [దాని పేళ్లు.

ఘనం నిరన్తరం సాన్ద్రం

ఘనమ్-నిరన్తరమ్-సాన్ద్రమ్॥ 3-దట్టమయిన

పేలవం విరళం తను.

పేలవమ్-విరళమ్-తను॥ 3-పలుచనిదాని పేళ్లు.

సమీపే నికటాఽసన్న సన్నికృష్ట సనీడ (వత్), సదేశాభ్యాశ సవిధ సమర్యాద సవేశ (వత్). ఉపకణ్ఠాన్తికాభ్యర్ణాభ్యగ్రా అప్యభితోఽ(వ్యయమ్),

సమీపమ్-నికటమ్-ఆసన్నమ్ - సన్నికృష్టమ్ - సనీడమ్-సదేశమ్-అభ్యాశమ్ [పా] అభ్యాసమ్. సవిధమ్-సమర్యాదమ్ - సవేశమ్-ఉపకణ్ఠః అన్తికః-అభ్యర్ణః-అభ్యగ్రః-అభితః ॥స్॥౧౫ - దాపు పేళ్లు. అభితః-అనునది యవ్యయము. Near.

సంసక్తే త్వవ్యవహితమపదాన్తర (మిత్యపి).

సంసక్తః-అవ్యవహితమ్ - అపదాన్తరమ్॥ 3. కదిసినదాని పేళ్లు. [పయినదాని పేళ్లు-

నేదిష్ఠ మన్తికతమం

నేదిష్ఠమ్-అన్తికతమమ్॥ ౨-మిక్కిలియుదా

స్యా ద్దూరం విప్రకృష్టకమ్,

దూరమ్-విప్రకృష్టకమ్॥ ౨-దవ్వయినదాని పేళ్లు Distant.

దవీయశ్చ దవిష్ఠం చ సుదూరం

దవీయః॥స్॥-దవిష్ఠమ్ - సుదూరమ్॥ ౪-మిక్కిలి దవ్వయినదాని పేళ్లు. Very far.

దీర్ఘ మాయతమ్.

దీర్ఘమ్-ఆయతమ్॥ ౨-నిడుపయినదాని పేళ్లు.

వర్తులం నిస్తలం వృత్తం

వర్తులమ్-నిస్తలమ్-వృత్తమ్॥ 3-వట్రువైన దాని పేళ్లు. Circular.

బన్ధురం (తూన్నతానతమ్),

బన్ధురమ్॥౧-ఉన్నతానతం=స్వభావముచేతఁపొడవై యుపాధివశమునఁనించుకవంగినదాని పేరు.

ఉచ్చప్రాంశూన్న తోదగ్రోచ్ఛ్రితా స్తుఙ్గేఽథ

ఉచ్చః - ప్రాంశుః - ఉన్నతః - ఉదగ్రః-ఉచ్ఛ్రితః తుఙ్గః॥౬-పొడవయినదాని పేళ్లు. Tall.

వామనే న్యఙ్నీచ ఖర్వ హ్రస్వా (స్స్యుః)

వామనః-న్యఙ్ ॥చ్॥-నీచః - ఖర్వః-హ్రస్వః-౫-కుఱుచైనదాని పేళ్లు. Short.

రవాగ్రేఽవన తానతమ్.

అవాగ్రమ్-అవనతమ్ - ఆనతమ్॥ ౩-వంగినదాని పేళ్లు.

అరాళం వృజినం జిహ్మ మూర్మిమత్కుఞ్చితం నతమ్. ౭౧. ఆవిద్ధం కుటిలం భుగ్నం వేల్లితం వక్ర మిత్యపి,

అరాళమ్ - వృజినమ్-జిహ్మమ్ - ఊర్మిమత్॥త్॥-కుఞ్చితమ్-నతమ్ ఆవిద్ధమ్-కుటిలమ్ - భుగ్నమ్- వేల్లితమ్-వక్రమ్॥ ౧౧-వంకరదైనదానిపేళ్లు. **Crooked.**

ఋజా వజిహ్మ ప్రగుణౌ

ఋజుః-అజిహ్మః-ప్రగుణః ॥౩-చక్కనైయుండుదానిపేళ్లు.

వ్యస్తే త్వప్రగుణాకులౌ. ౭౨

వ్యస్తః-అప్రగుణః-ఆకులః॥ ౩-చెదరినదానిపేళ్లు. **Confused.**

శాశ్వత స్తు ధ్రువో నిత్య సదాతన సనాతనాః,

శాశ్వతః-ధ్రువః-నిత్యః-సదాతనః - సనాతనః॥ ౫-ఎన్నటికిని నాశము లేకయుండుదానిపేళ్లు.

స్థాస్నుః స్థిరతరః స్థేయాం

స్థాస్నుః-స్థిరతరః - స్థేయాఽ॥స్॥ ౩ - పెక్కుకాలముండుదానిపేళ్లు. **Firm.**

(నేకరూపతయా తు యః. కాలవ్యాపీ స) కూటస్థః

కూటస్థః॥పు॥ ౧-ఏకరూపతయా=వికారము లేకయొకలాగుననే,యఃకాలవ్యాపీ = ఏదినిరవధికకాలముండునదో యట్టియాత్మాదులపేరు.

స్థావరో (జఙ్గమేతరః),

స్థావరః॥౧-కదలకయుండుగిరివృక్షాదులపేరు.

చరిష్ణు జఙ్గమ చరం త్రస మిఙ్గం చరాచరమ్.

చరిష్ణుః-జఙ్గమమ్-చరమ్ - త్రసమ్-ఇఙ్గమ్-చరాచరమ్॥౬-తిరుగులాడుమనుష్యాదులపేళ్లు.

చలనం కమ్పనం కమ్ప్రం

చలనమ్-కమ్పనమ్ - కమ్ప్రమ్॥ ౩ - కదలుస్వభావముగల యశ్వత్థదళాదులపేళ్లు.

చలం లోలం చలాచలమ్, చఞ్చలం తరళం (చైవ పారిప్లవపరిప్లవే.

చలమ్-లోలమ్-చలాచలమ్-చఞ్చలమ్ - తరళమ్-పారిప్లవమ్-పరిప్లవమ్॥ ౭-కదలుదానిపేళ్లు. **Moving.**

అతిరిక్త స్సమధికో

అతిరిక్తః-సమధికః॥౨ - మిక్కిలియధికమైనదానిపేళ్లు.

దృఢసన్ధి స్తు సంహతః,

దృఢసన్ధిః-సంహతః॥ ౨ - దృఢమయినకీలుగలయవయవాదులపేళ్లు. లెస్సగా నదికినది.

కర్కశం కఠినం క్రూరం కఠోరం నిష్ఠురం దృఢమ్. ౭౬. జఠరం మూర్తిమ న్మూర్తం

కర్కశమ్(పా)కక్ఖటమ్-కఠినమ్-క్రూరమ్-కఠోరమ్-నిష్ఠురమ్-దృఢమ్ - జఠరమ్ - మూర్తిమత్॥త్॥-మూర్తమ్॥౯-బిరుసైనదాని పేళ్లు, గట్టిది.

ప్రవృద్ధం ప్రౌఢ మేధితమ్,

ప్రవృద్ధమ్-ప్రౌఢమ్-ఏధితమ్॥౩ - పెరిఁగినదానిపేళ్లు. **Full-grown.**

పురాణప్రతన ప్రత్నపురాతన చిరంతనాః.

పురాణః-ప్రతనః-ప్రత్నః - పురాతనః - చిరంతనః॥౫-ప్రాఁతవానిపేళ్లు. **Old.**

ప్రత్యగ్రోఽభినవో నవ్యో నవీనో నూతనో నవః. నూత్నశ్చ

ప్రత్యగ్రః - అభినవః-నవ్యః-నవీనః నూతనః-నవః-నూత్నః॥౭-క్రొత్తదానిపేళ్లు. **New.**

సుకుమారం తు కోమలం మృదులం మృదు,

సుకుమారమ్ - కోమలమ్ - మృదులమ్-మృదు॥౪-మెత్తనిదానిపేళ్లు. **Soft.**

అన్వ గన్వక్ష మనుగేఽనుపదం (క్లీబ మవ్యయమ్),

అన్వక్॥చ్॥-అన్వక్షమ్ - అనుగమ్ - అనుపదమ్॥౪ - వెనుకపోవువాని పేళ్లు. అనుపదమ్-॥న-అ॥ **Following.**

ప్రత్యక్షం (స్యా) దైన్ద్రియక

ప్రత్యక్షమ్ - ఐన్ద్రియకమ్॥ ౨-నేత్రాదిపంచేంద్రియములచేత నెఱుంగఁబడుదానిపేళ్లు.

మప్రత్యక్ష మతీన్ద్రియమ్. ౭౯

అప్రత్యక్షమ్(పా)అత్యధ్యక్షమ్ - అతీన్ద్రియమ్॥౨-నేత్రాదిపంచేంద్రియములచేతనెఱుఁగఁబడనిరూపరసాదుల పేళ్లు **Absent.**

ఏకతానోఽనన్యవృత్తి రేకాగ్రైకాయనా (వపి, అ) ప్యేకసర్గ ఐకాగ్ర్యోఽప్యేకాయనగతోఽ(పిచ). ౮౦

ఏకతానః-అనన్యవృత్తిః - ఏకాగ్రః-ఏకాయనః-ఏకసర్గః-ఐకాగ్ర్యః - ఏకాయనగతః॥ ౭-ఏకాగ్రచిత్తునిపేళ్లు.

(పుం) స్యాదిః పూర్వపౌరస్త్యప్రథమాద్యా (అథాస్త్రియామ్), అ

ఆదిః॥నియతపుంలింగము ॥పూర్వః-పౌరస్త్యః-ప్రథమః-ఆద్యః॥౫-మొదటిదానిపేళ్లు. **First.**

అన్తః॥ప్న॥జఘన్యమ్ - చరమమ్-అన్త్యమ్-

న్తో జఘన్యం చరమ మన్త్య పాశ్చాత్య పశ్చిమాః. ౮౧

పాశ్చాత్యమ్ - పశ్చిమమ్॥ ౬-తుదయైన దాని పేళ్లు. Last.

మోఘం నిరర్థకం

మోఘమ్-నిరర్థకమ్॥ ౨-ప్రయోజనములేని [దాని పేళ్లు.

స్పష్టం స్ఫుటం ప్రవ్యక్త ముల్బణమ్,

స్పష్టమ్-స్ఫుటమ్ - ప్రవ్యక్తమ్ - ఉల్బణమ్ ౪-ప్రకటమయినదాని పేళ్లు. Evident.

సాధారణం తు సామాన్య

సాధారణమ్-సామాన్యమ్॥ ౨-అనేకులకుపొత్తయినదాని పేళ్లు. [యొక్కటియైనదాని పేళ్లు.

మేకా కీత్యేక ఏకకః.

ఏకాకీ॥న్॥-ఏకః-ఏకకః॥ 3 - సహాయములేక

(భిన్నార్థకా) అన్యతర ఏక త్వో న్యేతరా (అపి),

అన్యతరః-ఏకః-త్వః - అన్యః - ఇతరః॥ ౫-భిన్నార్థకాః = ప్రకృతార్థముకంటె వేఱైన దాని పేళ్లు. ఇవి సర్వనామశబ్దములు. Other.

ఉచ్చావచం నైకభేద

ఉచ్చావచమ్-నైకభేదమ్॥ ౨-అనేక ప్రకారము లయినచిత్రాదుల పేళ్లు. [పేళ్లు.

ముచ్చణ్డమవిలమ్బితమ్.

ఉచ్చణ్డమ్-అవిలమ్బితమ్॥ ౨-త్వరగలదాని

అరున్తుద స్తు మర్మస్పృ

అరున్తుదః - మర్మస్పృక్ ॥శ్॥ ౨ - మర్మమును నొప్పించుమాటలు మొదలయినదాని పేళ్లు.

గబాధం తు నిరర్గళమ్,

అబాధమ్ - నిరర్గళమ్॥ ౨ - అడ్డపాటులేనిదాని పేళ్లు.

ప్రసవ్యం ప్రతికూలం (స్యా) దపసవ్య మపష్ఠు చ. ౮౨

ప్రసవ్యమ్- ప్రతికూలమ్-అపసవ్యమ్ - అపష్ఠు॥ ౪- ప్రతికూలమయినదాని పేళ్లు. Contrary.

వామం (శరీరే) సవ్యం స్యా

వామమ్-సవ్యమ్॥ ౨-శరీరే=శరీరమున నెడమపార్శ్వము పేళ్లు. Left.

దపసవ్యం తు దక్షిణమ్,

అపసవ్యమ్-దక్షిణమ్॥ ౨- శరీరమున గుడిదిక్కు పేళ్లు. Right.

సంకటం (నా తు) సంబాధః

సంకటమ్-సంబాధః॥ ౨ - ఇరకటపుచోటి పేళ్లు. సంబాధశబ్దము నియతపుంలింగము.

కలిలం గహనం (సమే). ౮౩

కలిలమ్ - గహనమ్॥ ౨-చొరరానిదానికిని ఎఱుఁగరానిదానికిని పేళ్లు.

సంకీర్ణే సంకులాఽకీర్ణే

సంకీర్ణమ్-సంకులమ్-ఆకీర్ణమ్॥ 3-ఒకటితోనొకటి కలిసినదాని పేళ్లు. Crowded. [దాని పేళ్లు.

ముణ్డితం పరివాపితమ్,

ముణ్డితమ్ - పరివాపితమ్॥ ౨-గొఱుగఁబడిన

గ్రథితం గ్రన్థితం దృబ్ధం

గ్రథితమ్- గ్రన్థితమ్-దృబ్ధమ్॥ 3-కూర్పఁబడిన పుష్పమాలికాదుల పేళ్లు. 'గ్రన్థితం గుమ్ఫితం దృబ్ధమ్' అనిపాఠముగలదు. [పేళ్లు,విరివిగలది.

విసృతం విస్తృతం తతమ్.

విసృతమ్-విస్తృతమ్-తతమ్॥ 3-వ్యాపించినదాని

అన్తర్గతం విస్మృతం (స్యాత్)

అన్తర్గతమ్ - విస్మృతమ్॥ ౨-మఱువఁబడిన దాని పేళ్లు. Forgotten. [పేళ్లు.

ప్రాప్తప్రణిహితే (సమే),

ప్రాప్తమ్-ప్రణిహితమ్॥ ౨-పొందఁబడినదాని

వేల్లిత ప్రేఙ్ఖితాఽధూత చలితాఽకమ్పితా ధుతే. ౮౪

వేల్లితః-ప్రేఙ్ఖితః-ఆధూతః-చలితః-ఆకమ్పితః-ధుతః॥౬-కదలింపఁబడిన దాని పేళ్లు. Shaken.

నుత్త నున్నా స్తనిష్ఠ్యూత విద్ధ క్షిప్తేరితా (స్సమాః),

నుత్తః - నున్నః - అస్తః-నిష్ఠ్యూతః-విద్ధః క్షిప్తః-ఈరితః॥ ౭-త్రోయఁబడినదాని పేళ్లు. [దానిచేతఁ జుట్టఁబడినదాని పేళ్లు.

పరిక్షిప్తం తు నివృతం

పరిక్షిప్తమ్-నివృతమ్॥ ౨-కోటమొదలయిన

మూషితం ముషితా (ర్థకమ్). ౮౫

మూషితమ్-ముషితమ్॥ ౨-దొంగలింపఁబడిన దాని పేళ్లు. Concealed. [దాని పేళ్లు.

ప్రవృద్ధ ప్రసృతే

ప్రవృద్ధమ్-ప్రసృతమ్॥ ౨-కొనసాగి పెరుఁగు

న్యస్త నిసృష్టే

న్యస్తమ్-నిసృష్టమ్॥ ౨-ఉంచఁబడినదాని పేళ్లు.

గుణితాఽహతే,

గుణితమ్ - ఆహతమ్ ౨-గుణింపఁబడినసంఖ్య పేళ్లు. Multiplied. [దుల పేళ్లు.

నిదిగ్ధోపచితే

నిదిగ్ధః-ఉపచితః॥ ౨-కొలఁత హెచ్చినధాన్యా

గూఢ గుప్తే

గూఢమ్-గుప్తమ్॥ ౨-దాఁచఁబడినదాని పేళ్లు.

గుణ్ఠిత రూషితే. ౮౬

గుణ్ఠితమ్ రూషితమ్॥ ౨-ధూళ్యాదులచేతఁ గప్పఁబడినదాని పేళ్లు.

ద్రుతావదీర్ణే

ద్రుతమ్-అవదీర్ణమ్॥ ౨-కరఁగించినదాని పేళ్లు.

ఉద్గూర్ణోద్యతే

ఉద్గూర్ణమ్-ఉద్యతమ్॥ ౨-పొడవుగానెత్తఁ

కాచిత శిక్యితే,
ఘ్రాణ ఘ్రాతే
దిగ్ధ లిప్తే
సముదక్తోద్ధృతే (సమే)
వేష్టితం స్యా ద్వలయితం సంవీతం రుద్ధ మావృతమ్,
రుగ్ణ భుగ్నే ఽథ
నిశిత క్ష్ణుత శాతాని తేజితే. ౮౧
(స్యా ద్వినాశోన్ముఖం) పక్వం
హ్రీణహ్రీతౌ తు లజ్జితే,
వృతే తు వృత్త వావృత్తౌ
సంయోజిత ఉపాహితః. ౮౨
ప్రాప్యం గమ్యం సమాసాద్యం
స్యన్నం రీణం స్రుతం స్నుతమ్,
సంగూఢ (స్స్యా) త్సంకలితోఽ
పగీతః ఖ్యాతగర్హణః.
వివిధ (స్స్యా) ద్బహు

బడినదాని పేళ్లు. Raised.

కాచితమ్-శిక్యితమ్॥ ౨-ఉట్టియందుఁ బెట్టఁబడిన దాని పేళ్లు. ఇచట 'కారితశిక్షితే' అనుపాఠమున లౌకికవైదికకర్మములయందు కృతాభ్యాసుని పేళ్లు

ఘ్రాణమ్ - ఘ్రాతమ్॥ ౨-మూర్కొనఁబడిన దాని పేళ్లు. Smelled.

దిగ్ధమ్-లిప్తమ్॥ ౨-పూయఁబడినదాని పేళ్లు.

సముదక్తం-ఉద్ధృతం॥ ౨-చేయఁబడినదాని పేళ్లు

వేష్టితమ్ - వలయితమ్ - సంవీతమ్-రుద్ధమ్-ఆవృతమ్॥ ౫ నద్యాదులచేతఁ జుట్టఁబడిన పట్టణాదుల పేళ్లు.

రుగ్ణమ్-భుగ్నమ్॥ ౨-విఱువఁబడినదాని పేళ్లు.

నిశితమ్-క్ష్ణుతమ్ శాతమ్ - తేజితమ్॥ ౪-వాఁడిగాఁ జేయఁబడినయాయుధముల పేళ్లు. Whetted.

పక్వమ్॥ ౧-వినాశోన్ముఖమ్=నశింపనాయిత్తమయినదాని పేళ్లు. Mature.

హ్రీణః-హ్రీతః-లజ్జితః॥ 3-సిగ్గుపడినదాని పేళ్లు.

వృతః-వృత్తః-వావృత్తః॥ 3-కన్యాదులచేత వరింపఁబడినవరుఁడు మొదలయినవాని పేళ్లు.

సంయోజితః ఉపాహితః॥ ౨-మఱియొకపదార్థముతోఁ గూర్పఁబడినదాని పేళ్లు. Annexed.

ప్రాప్యమ్ - గమ్యమ్ - సమాసాద్యమ్॥ 3-పొందఁదగినవస్తువు పేళ్లు. Attainable.

స్యన్నమ్-రీణమ్-స్రుతమ్-స్నుతమ్॥ ౪-కాఱిన నీళ్లు మొదలయినదాని పేళ్లు. Dropping

సంగూఢః - సంకలితః॥ ౨-కూర్పఁబడినసంఖ్య గలవాని పేళ్లు. Arranged.

అపగీతః-ఖ్యాతగర్హణః॥ ౨-ప్రసిద్ధమైననింద గలవాని పేళ్లు.

వివిధః-బహువిధః-నానారూపః-పృథగ్విధః॥

విధో నానారూపః పృథగ్విధః,
అవరీణో ధిక్కృతస్స్యా
దపధ్వస్తోఽవచూర్ణితః ౮౩
(అనాయాసకృతం) ఫాంటం
స్వనితం ధ్వనితం (సమే),
బద్ధే సన్దానితం మూతముద్దితం సన్దితం సితమ్.
నిష్పక్వం క్వథితం
(పాకే క్షీరాజ్యహవిషాం) శృతమ్,
నిర్వాణో (మునివహ్న్యాదౌ)
నిర్వాత (స్తు గతేఽనిలే). ౮౪
పక్వం పరిణతే
గూనం హన్నే
మీఢం తు మూత్రితే,
పుష్టే తు పుషితం
సోఢే క్షాన్త
ముద్వాన్త ముద్గతే. ౮౫
దాన్త స్తు దమితే

౪-పెక్కువిధములయినవస్తువు పేళ్లు. Various.

అవరీణః-ధిక్కృతః॥ ౨-ధిక్కరింపఁబడినదాని

అపధ్వస్తః-అవచూర్ణితః॥ ౨-పొడిగాఁగొట్టఁబడినదాని పేళ్లు. Pounded.

ఫాంటమ్॥ ౧-అనాయాసకృతమ్=ఆయాసములేక చేయఁబడిన కషాయాదుల పేళ్లు.

స్వనితమ్-ధ్వనితమ్॥ ౨-మ్రోయుదాని పేళ్లు.

బద్ధమ్-సన్దానితమ్ - మూతమ్-ఉద్దితమ్-సన్దితమ్-సితమ్॥ ౬-కట్టఁబడినదాని పేళ్లు. Bound.

నిష్పక్వమ్ - క్వథితమ్॥ ౨ - ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్టు కాఁచఁబడిన కషాయాదుల పేళ్లు.

శృతమ్॥ ౧-క్షీరాజ్యహవిషామ్ = పాలు నెయ్యిహవిస్సులయొక్క, పాకే=పాకము పేరు.

నిర్వాణః॥ ౧ - మునివహ్న్యాదౌ = శాంతుఁడైన మునికిని అగ్ని మొదలయినదానికిని పేరు.

నిర్వాతః॥ ౧-గతే అనిలే=సంచారముడిగిన వాయువు పేరు.

పక్వమ్-పరిణతమ్॥ ౨ - కాలవశమునఁ బరిపాకమును బొందిన బుద్ధిమొదలయినదాని పేళ్లు. Ripe.

గూనమ్-హన్నమ్॥ ౨-విడువఁబడినవిష్ఠ పేళ్లు.

మీఢమ్ - మూత్రితమ్॥ ౨ - విడువఁబడిన మూత్రము పేళ్లు.

పుష్టమ్ - పుషితమ్॥ ౨-పోషింపఁబడినపక్షి మృగాదుల పేళ్లు.

సోఢమ్-క్షాన్తమ్॥ ౨-ఓర్వఁబడినతిట్టుకొట్టు మొదలయినదాని పేళ్లు.

ఉద్వాన్తమ్-ఉద్గతమ్॥ ౨-ఒకదాని ప్రక్కలించుకొని బయలువెడలినదాని పేళ్లు. Vomitted.

దాన్తః-దమితః॥ ౨-ఆచార్యాదులచేతశిక్షిం

పంబడినశిష్యాదులపేళ్లు. భారక్లేశాదులనుసహించినదానిపేళ్లని కొందఱందురు. [పేళ్లు.

శాన్త శ్శమితే
ప్రార్థితేఽర్దితః,
జ్ఞప్తస్తు జ్ఞాపితే

శాన్తః-శమితః॥ ౨-శమింపంబడినరాగాదుల పేళ్లు.
ప్రార్థితః-అర్దితః॥ ౨-అడుగంబడినవస్తువుపేళ్లు.
జ్ఞప్తః - జ్ఞాపితః॥ ౨-గురూపదేశాదులచేత నెఱింగింపంబడినదానిపేళ్లు. "జ్ఞపితే" అనుపాఠమునందు హింసింపంబడినదానిపేళ్లు.

ఛన్న శ్ఛాదితే
పూజితేఽఞ్చితః. ౧౦౧
పూర్ణ స్తు పూరితే

ఛన్నః - ఛాదితః॥ ౨-కప్పంబడినదానిపేళ్లు.
పూజితః-అఞ్చితః॥ ౨-పూజింపంబడినదానిపేళ్లు.
పూర్ణః-పూరితః॥ ౨ - జలాదులచేతనిండింపంబడినకలశాదులపేళ్లు.

క్లిష్టః క్లిశితేఽ
వసితే సితః,

క్లిష్టః-క్లిశితః॥ ౨-దారిద్ర్యాదులచేతఁ బీడింపంబడినమనుష్యాదులపేళ్లు
అవసితః-సితః॥ ౨-ముగిసినదానిపేళ్లు.

ప్రుష్ట ప్లుష్టోషితా దగ్ధే

ప్రుష్టః-ప్లుష్టః-ఉషితః-దగ్ధః॥ ౪-కాల్పంబడినదానిపేళ్లు. Burnt. [ష్ఠాదులపేళ్లు.

తష్ట త్వష్టౌ తనూకృతే
వేధిత చ్ఛిద్రితౌ విద్ధే

తష్టః-త్వష్టః - తనూకృతః॥ చెక్కఁబడినకాష్ఠాదులపేళ్లు.
వేధితః-ఛిద్రితః-విద్ధః॥ ౩-బెజ్జమువేయఁబడినరత్నాదులపేళ్లు.

విన్న విత్తౌ విచారితే,
నిష్ప్రభే విగతారోకౌ

విన్నః-విత్తః-విచారితః॥ ౩-విచారింపంబడినకార్యాదులపేళ్లు.
నిష్ప్రభః-విగతః - అరోకః॥ ౩-కాంతిలేనిదివాచంద్రాదులపేళ్లు. ఇచట "నిష్ప్రభే విగతాలోకౌ" అని పాఠము గలదు.

విలీనేవిద్రుత ద్రుతౌ.
సిద్ధే నిర్వృత్త నిష్పన్నౌ

విలీనః-విద్రుతః - ద్రుతః॥ ౩-కరఁగినఘృతాదులపేళ్లు.
సిద్ధః-నిర్వృత్తః-నిష్పన్నః॥ ౩-పాకాదులచేతనాయత్తమయినయన్నాదులపేళ్లు.

దారితే భిన్న భేదితౌ,
ఊతం స్యూత ముతం
చేతి (త్రితయం తన్తుసన్తతే). ౧౦౨

దారితః-భిన్నః-భేదితః॥ ౩-వ్రక్కలింపంబడినదానిపేళ్లు.
ఊతమ్-స్యూతమ్ - ఉతమ్॥ ౩-తన్తుసన్తతే= దారముచేఁ గుట్టఁబడిన వస్త్రాదులపేళ్లు. Stitched.

(స్యా)దర్హితే నమస్యిత నమసిత మపచాయితార్చి తాపచితమ్,

అర్హితమ్-నమస్యితమ్ - నమసితమ్-అపచాయితమ్-అర్చితమ్ - అపచితమ్॥ ౬-పూజింపంబడినదేవతాదులపేళ్లు. Saluted.

వరివసితే వరివస్యిత ముపాసితం చోపచరితంచ

వరివసితమ్-వరివస్యితమ్-ఉపాసితమ్-ఉపచరితమ్॥ ౪-సేవింపంబడిన యుపాధ్యాయునిపేళ్లు.

సన్తాపిత సన్తప్తౌ ధూపిత ధూపాయితౌ చ దూన శ్చ,

సన్తాపితః-సన్తప్తః-ధూపితః - ధూపాయితః - దూనః॥ ౫-తపింపంబడినదానిపేళ్లు.

హృష్టో మత్త స్తృప్తః ప్రహ్లన్నః ప్రముదితః ప్రీతః. ౧౦౩

హృష్టః-మత్తః - తృప్తః-ప్రహ్లన్నః - ప్రముదితః-ప్రీతః॥ ౬-సంతోషించినవానిపేళ్లు. Content.

ఛిన్నం ఛాతం లూనం కృత్తం దాతం దితం ఛితం వృక్ణమ్,

ఛిన్నం-ఛాతమ్ - లూనమ్ - కృత్తమ్-దాతమ్-దితమ్-ఛితమ్ - వృక్ణమ్॥ ౮-కోయఁబడినతృణాదులపేళ్లు. Cut.

స్రస్తం ధ్వస్తం భ్రష్టం స్కన్నం పన్నం చ్యుతం గళితమ్. ౧౦౪

స్రస్తమ్-ధ్వస్తమ్ - భ్రష్టమ్-స్కన్నమ్ - పన్నమ్-చ్యుతమ్ - గళితమ్॥ ౭-జాఱిపడినదానిపేళ్లు. Fallen.

లబ్ధం ప్రాప్తం విన్నం భావిత మాసాదితం చ భూతం చ,

లబ్ధమ్-ప్రాప్తమ్-విన్నమ్-భావితమ్ - ఆసాదితమ్-భూతమ్॥ ౬-పొందఁబడినదానిపేళ్లు. Got.

అన్వేషితం గవేషిత మన్విష్టం మార్గితం మృగితమ్. ౧౦౫

అన్వేషితమ్ - గవేషితమ్-అన్విష్టమ్-మార్గితమ్-మృగితమ్॥ ౫-వెదుకఁబడినదానిపేళ్లు. Sought.

ఆర్ద్రం సార్ద్రం క్లిన్నం తిమితం స్తిమితం సమున్న ముత్తం చ.

ఆర్ద్రమ్-సార్ద్రమ్-క్లిన్నమ్-తిమితమ్- స్తిమితమ్-సమున్నమ్-ఉత్తమ్॥ ౭-తడివస్తువుపేళ్లు. Wet.

త్రాతం త్రాణం రక్షిత మవితం గోపాయితం గుప్తమ్. ౧౦౬

త్రాతమ్-త్రాణమ్-రక్షితమ్-అవితమ్-గోపాయితమ్-గుప్తమ్॥ ౬-రక్షింపంబడినదానిపేళ్లు. Preserved.

అవగణిత మవమ తా వజ్ఞాతే అవమానితం చ పరిభూతే,	అవగణితమ్-అవమతమ్ - అవజ్ఞాతమ్ - అవమానితమ్ - పరిభూతమ్॥౫-తిరస్కరింపఁబడిన దాని పేళ్లు. **Despised.**
త్యక్తం హీనం విధుతం సముజ్ఝితం ధూత ముత్సృష్టమ్. ౧౦౭	త్యక్తమ్-హీనమ్ - విధుతమ్-సముజ్ఝితమ్ - ధూతమ్-ఉత్సృష్టమ్॥౬-విడువఁబడినదాని పేళ్లు **Abandoned.**
ఉక్తం భాషిత ముదితం జల్పిత మాఖ్యాత మభిహితం లపితం,	ఉక్తమ్-భాషితమ్ - ఉదితమ్-జల్పితమ్ - ఆఖ్యాతమ్-అభిహితమ్ - లపితమ్॥ ౭-పలుకఁబడినదాని పేళ్లు. **Spoken.**
బుద్ధం బుధితం మనితం విదితం ప్రతిపన్న మవసి తావగతే. ౧౦౮	బుద్ధమ్-బుధితమ్ - మనితమ్ - విదితమ్- ప్రతిపన్నమ్-అవసితమ్ - అవగతమ్॥౭-ఎఱుఁగఁబడినదాని పేళ్లు. **Known.**
ఊరీకృత మురరీకృత మఙ్గీకృత మాశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతమ్, సంగీర్ణ విదిత సంశ్రుత సమాహిత ముపశ్రు తోపగతమ్. ౧౦౯	ఊరీకృతమ్ [ప] ఉరీకృతమ్ ఉరరీకృతమ్ - అఙ్గీకృతమ్-ఆశ్రుతమ్- ప్రతిజ్ఞాతమ్ - సంగీర్ణమ్-విదితమ్-సంశ్రుతమ్-సమాహితమ్ - ఉపశ్రుతమ్-ఉపగతమ్॥౧౧-అంగీకరింపఁబడినదాని పేళ్లు. **Consented.**
ఈడిత శస్త పణాయిత పనాయిత ప్రణుత పణిత పనితాని, అవగీర్ణ వర్ణి తాభిష్టు తేళితాని స్తుతార్థాని.	ఈడితమ్-శస్తమ్ - పణాయితమ్ - పనాయితమ్- ప్రణుతమ్-పణితమ్ - పనితమ్-అవగీర్ణమ్ - వర్ణితమ్-అభిష్టుతమ్ - ఈళితమ్- స్తుతమ్॥ ౧౨-పొగడఁబడిన దేవతాదుల పేళ్లు. **Praised.**
భక్షిత చర్విత లిప్త ప్రత్యవసిత గళిత ఖాదిత ప్సాతమ్, అభ్యవహృతాన్న జగ్ధ గ్రస్తగ్లస్తాశితం భుక్తే. ౧౧౧	భక్షితమ్-చర్వితమ్-లిప్తమ్ [పా] లీఢమ్-ప్రత్యవసితమ్-గళితమ్ (పా) గిళితమ్-ఖాదితమ్ - ప్సాతమ్-అభ్యవహృతమ్ - అన్నమ్-జగ్ధమ్-గ్రస్తమ్-గ్లస్తమ్-అశితమ్-భుక్తమ్॥ ౧౪ - భుజింపఁబడిన యన్నాదుల పేళ్లు. **Eaten**
క్షేపిష్ఠ క్షోదిష్ఠ ప్రేష్ఠ	క్షేపిష్ఠః=మిక్కిలి వేగముగలది, క్షోదిష్ఠః =

వరిష్ఠ స్థవిష్ఠ బంహిష్ఠాః, క్షిప్ర క్షుద్ర ద్రాఘీ ప్సిత పృథుపీవర (బహు ప్రకర్షార్థాః). ౧౧౨	మిక్కిలి క్షుద్రమయినది, ప్రేష్ఠః = మిక్కిలిప్రియమయినది, వరిష్ఠః=మిక్కిలివిరివియైనది, స్థవిష్ఠః = మిక్కిలిబలిసినది, బంహిష్ఠః = మిక్కిలి తఱచైనది. ఇవి క్షిప్రాదు లాటింటియతిశయముల పేళ్లు.
సాధిష్ఠ ద్రాఘిష్ఠ స్ఫేష్ఠ గరిష్ఠ హ్రసిష్ఠ బృన్దిష్ఠాః, (బాఢ వ్యాయత బహు గురు వామన బృన్దారకాతిశయే). ౧౧౩	సాధిష్ఠః = మిక్కిలి పదిలమయినది. ద్రాఘిష్ఠః = మిక్కిలినిడుపయినది, స్ఫేష్ఠః = మిక్కిలి యధికమయినది, గరిష్ఠః = మిక్కిలిభారమయినది, హ్రసిష్ఠః = మిక్కిలికుఱుచైనది. బృన్దిష్ఠః = మిక్కిలి మనోహరమయినది. ఇవి బాఢాదు లాఱింటి యతిశయముల పేళ్లు.
ఇతి విశేష్యనిఘ్నవర్గః.	విశేషణములైన పదసమూహము ముగిసెను.

గ్రంథకర్త మునుపు చెప్పినరూపభేదాదులచేతను ప్రకృతిప్రత్యయార్థములచేతను నీ సంకీర్ణవర్గమందు లింగము నెఱుఁగవలె నని చెప్పుచున్నాఁడు:—

మూ. ప్రకృతిప్రత్యయార్థాద్యైస్సంకీర్ణే లిఙ్గ మున్నయేత్,

టీక సంకీర్ణే=ఈసంకీర్ణవర్గమందు, ప్రకృతిప్రత్యయార్థాద్యైః=నామార్థప్రత్యయార్థ రూపభేద సాహచర్యములచేతను, లిఙ్గమ్=స్త్రీపున్నపుంసకలింగములను, ఉన్నయేత్=ఊహింపవలెను. నామార్థముచే నెట్లనఁగా:—"అపరస్పరాః పురుషాః - అపరస్పరాః స్త్రియః - అపరస్పరాణి కులాని" ప్రత్యయార్థముచేత నెట్లనిన:—'శాన్తిః - దాన్తిః' ఇవి 'స్త్రియాం క్తిన్' అను సూత్రముచేత స్త్రీలింగబోధకమయిన తిప్రత్యయాంతములు గనుక స్త్రీలింగములని యెఱుఁగవలయు. రూపభేద సాహచర్యములచే మునుపటివలె నెఱుఁగవలయు.

కర్మక్రియా (తత్సాతత్యేగమ్యే స్యు) రపరస్పరాః. ౧౧౪	కర్మ॥న్-న॥(ప)పు॥-క్రియా॥సీ॥౨-చేయుట పేళ్లు. అపరస్పరః ॥త్రి॥ ౧-తత్సాతత్యేగమ్యే=ఎడతెగనిగమనాదిక్రియగల సార్థాదుల పేరు.
(సాకల్యాసఙ్గ వచనే) పారాయణ పరాయణే,	పారాయణమ్॥స॥-పరాయణమ్(పా) తురాయణమ్॥త్రి॥ ౨-సాకల్యాసఙ్గవచనే = వరుసగా

అంతయు ననునర్థమునకును ఒకవస్తువునందు నాసక్తిగలవానికిని పేళ్లు. [చుటపేళ్లు.

యదృచ్ఛాస్వైరి తా (హేతుశూన్యా త్వా స్యా)విలక్షణమ్. ౧౧౫

యదృచ్ఛా-స్వైరితా॥సీ॥ ౨ - విచ్చలవిడివర్తిం విలక్షణమ్॥న॥౧ హేతుశూన్యా=నిష్కారణమైన,ఆస్యా=ఉనికి పేరు. [దులు లేకయుండుట పేళ్లు.

శమథస్తు శమ శ్శాన్తి ర్దాన్తి స్తు దమథో దమః,

శమథః-శమః॥పు॥-శాన్తిః॥సీ॥ 3-కామక్రోధా దాన్తిః॥సీ॥-దమథః - దమః॥పు॥ 3-బ్రహ్మచర్యాదిక్లేశమును సహించుటపేళ్లు.

అపదానం (కర్మ వృత్తం)

అపదానమ్॥న॥ ౧-వృత్తమ్=పూర్వమునడిచిన, కర్మ=పరిశుద్ధవ్యాపారము పేరు.

(కామ్యదానం) ప్రవారణమ్. ౧౧౬

ప్రవారణమ్(పా) ప్రధారణమ్॥న॥౧-కామ్యదానమ్=కోరినవస్తువును తానొక్కఫలమునపేక్షించియిచ్చుటపేరు.

(వశక్రియా) సంవననం

సంవననమ్(పా)సంవదనమ్॥న॥౧-వశక్రియా=మణిమంత్రౌషధాదులచేత వశముగాఁ జేసికొనుటపేరు.

మూలకర్మ తు కార్మణమ్.

మూలకర్మ॥న॥ - కార్మణమ్॥న॥ ౨-మూలికలచేత నయిన స్తంభనవశీకరణాదులపేళ్లు.

విధూననం విధువనం

విధూననమ్-విధువనమ్॥న॥౨-విదిలించుటపేళ్లు.

తర్పణం ప్రీణ నావనే. ౧౧౭

తర్పణమ్-ప్రీణనమ్ - అవనమ్॥న॥ 3-తృప్తిఁబొందించుటపేళ్లు. Satisfaction.

పర్యాప్తి (స్స్యా) త్పరిత్రాణం హస్తధారణ (మిత్యపి),

పర్యాప్తిః॥సీ॥-పరిత్రాణమ్-హస్తధారణమ్(పా) హస్తవారణమ్ ॥న॥ 3-చంపెదననివచ్చినవాని నడ్డగించుటపేళ్లు. [మొదలైనవి కుట్టుటపేళ్లు.

సేవనం సీవనం స్యూతి

సేవనమ్-సీవనమ్॥న॥-స్యూతిః॥సీ॥ 3-కోకలు

ర్విదరః స్ఫుటనం భిదా ౧౧౮

విదరః॥పు॥-స్ఫుటనమ్॥న॥-భిదా ॥సీ॥ 3-ప్రక్కలౌటకును ప్రక్కలించుటకును పేళ్లు. Tearing.

ఆక్రోశన మభీషఙ్గ

ఆక్రోశనమ్॥న॥-అభీషఙ్గః॥పు॥ ౨-తిట్టుటపేళ్లు.

స్సంవేదో వేదనా (న

సంవేదః॥పు॥- వేదనా ॥స్త్రీ॥౨-సుఖదుఃఖాద్య

నా),

నుభవము పేళ్లు. [వ్యాపించుటపేళ్లు.

సమ్మూర్ఛన మభివ్యాప్తి

సమ్మూర్ఛనమ్॥న॥అభివ్యాప్తిః॥సీ॥౨-అంతట

ర్యాచ్ఞా భిక్షార్థనా ఽర్దనా. ౧౧౯

యాచ్ఞా-భిక్షా-అర్థనా - అర్దనా॥సీ॥౪-అడుగుటపేళ్లు. Begging.

వర్ధనం ఛేదనే ఽ

వర్ధనమ్-ఛేదనమ్॥న॥౧-నఱకుటపేళ్లు.

(థ ద్వే) ఆనన్దన సభాజనే, ఆప్రచ్ఛన

ఆనన్దనమ్ [పా]ఆమన్త్రణమ్ - సభాజనమ్-ఆప్రచ్ఛనమ్॥న॥ 3-బాంధవాదుల నాలింగనస్వాగతాదులచేత సంతోషపెట్టుటపేళ్లు.

మ థామ్నాయ స్సమ్ప్రదాయః

ఆమ్నాయః-సమ్ప్రదాయః ॥పు॥ ౨-శిష్యపరంపరాగత మయినయుపదేశము పేళ్లు.

క్షయే క్షియా. ౧౨౦

క్షయః॥పు॥ క్షియా॥సీ॥౨- చెడుటపేళ్లు.

గ్రహో గ్రాహే

గ్రహః-గ్రాహః॥పు॥ ౨-పుచ్చుకొనుటపేళ్లు.

వశః కాన్తౌ

వశః॥పు॥-కాన్తిః॥సీ॥౨-ఇచ్ఛయించుటపేళ్లు.

రక్షస్త్రాణే

రక్షః॥పు॥-త్రాణః॥౨-రక్షించుటపేళ్లు.

రణః క్వణే,

రణః-క్వణః॥పు॥ ౨-మ్రోయుటపేళ్లు.

వ్యధో వేధే

వ్యధః-వేధః॥పు॥౨-బెజ్జము వేయుటపేళ్లు.

పచా పాకే

పచా॥సీ॥-పాకః॥పు॥ ౨-వండుటపేళ్లు.

హవో హూతౌ

హవః॥పు॥-హూతిః॥సీ॥౨-పిలుచుటపేళ్లు.

వరో వృతౌ. ౧౨౧

వరః॥పు॥-వృతిః॥సీ॥ ౨-వరించుటపేళ్లు.

ఓషః ప్లోషే

ఓషః ప్లోషః (పా) ప్రోషః॥పు॥౨-కాల్చుటకును కాలుటకును పేళ్లు. Burning. [తియు.

నయో నాయే

నయః-నాయః॥పు॥ ౨-పొందించుటపేళ్లు, నీ

జ్యాని ర్జీర్ణౌ

జ్యానిః-జీర్ణిః॥సీ॥ ౨-ముదిమిపేళ్లు [గుటపేళ్లు.

భ్రమో భ్రమౌ,

భ్రమః॥పు॥-భ్రమిః [ప] భ్రమీ॥సీ॥-౨తిరు

స్ఫాతి ర్వృద్ధౌ

స్ఫాతిః-వృద్ధిః॥సీ॥౨- పెరుఁగుటపేళ్లు.

ప్రథా ఖ్యాతౌ

ప్రథా-ఖ్యాతిః॥సీ॥౨-ప్రసిద్ధిపేళ్లు. [పేళ్లు.

స్పృష్టిః పృక్తౌ

స్పృష్టిః(పా) వృష్టిః-పృక్తిః॥సీ॥ ౨-ముట్టుట

స్నవ స్స్రవే. ౧౨౨

స్నవః-స్రవః॥పు॥౨-కురియుటపేళ్లు.

విథా సమృద్ధౌ

విథా(పా)ఏధా-సమృద్ధిః॥సీ॥౨-సమృద్ధిపేళ్లు.

స్ఫురణం స్ఫురణే	స్ఫురణమ్-స్ఫురణమ్॥న॥౨-అదరుట పేళ్లు.
ప్రమితౌ ప్రమా,	ప్రమితిః-ప్రమా॥స్త్రీ॥౨-నిజముగా నెఱుఁగుట పే.
ప్రసూతిః ప్రసవే	ప్రసూతిః॥స్త్రీ॥ప్రసవః॥పు॥ ౨-బిడ్డను గనుట పేళ్లు.
శ్చ్యోతే ప్రాఘారః	శ్చ్యోతః-ప్రాఘారః॥పు॥ ౨-కాఱుట పేళ్లు.
క్లమథః క్లమే ౧౨౩	క్లమథః-క్లమః॥పు॥౨-బడలుట పేళ్లు.
ఉత్కర్షోఽతిశయే	ఉత్కర్షః-అతిశయః॥పు॥౨-దొడ్డతనము పేళ్లు.
సన్ధిః శ్లేషే	సన్ధిః-శ్లేషః॥పు॥ ౨ కదియుట పేళ్లు.
విషయ ఆశ్రయే,	విషయః (పా) విశయః-ఆశ్రయః (పా) ఆశయః॥పు॥ ౨-నిత్యముగా నుండు తావు పేళ్లు.
క్షిపాయాం క్షేపణం	క్షిపా-క్షేపణమ్॥న॥౨-ప్రేరేపించుట పేళ్లు.
గీర్ణి ర్గిరౌ	గీర్ణిః-గిరిః॥స్త్రీ॥ ౨-మ్రింగుట పేళ్లు.
గురణ ముద్యమే. ౧౨౪	గురణమ్ (పా) గూరణమ్॥న॥-ఉద్యమః॥పు॥ ౨-ఉద్యోగము పేళ్లు. Effort.
ఉన్నాయ ఉన్నయే	ఉన్నాయః-ఉన్నయః ॥పు॥ ౨-మీఁదికి నెత్తుటకుఁగానీ యూహించుటకుఁగానీ పేళ్లు.
శ్రాయ శ్శ్రయణే	శ్రాయః॥పు॥-శ్రయణః॥ ౨-ఆశ్రయించుట పేళ్లు.
జయనే జయః,	జయనమ్ ॥న॥-జయః ॥పు॥౨-గెలుచుట పేళ్లు.
నిగాదో నిగదే	నిగాదః-నిగదః॥పు॥౨-స్పష్టముగాఁ బలుకుట పేళ్లు.
మాదో మద	మాదః-మదః॥పు॥౧-గర్వము పేళ్లు.
ఉద్వేగ ఉద్భ్రమే. ౧౨౫	ఉద్వేగః ఉద్భ్రమః॥పు॥౨-ఊర్ధ్వభాగమును కదలించుట పేళ్లు. చమత్కారమని కొందఱు.
విమర్దనం పరిమళే	విమర్దనమ్॥న॥-పరిమళః॥పు॥ ౨ - కుంకుమాదుల మెదుపుట పేళ్లు.
అభ్యుపపత్తి రనుగ్రహః,	అభ్యుపపత్తిః ॥స్త్రీ॥-అనుగ్రహః ॥పు॥౨-దానాద్యనుగ్రహము పేళ్లు.
నిగ్రహ (స్తద్విరుద్ధ స్స్యాత్)	నిగ్రహః॥పు॥౧-తద్విరుద్ధః = ఆయనుగ్రహమునకు విరుద్ధమయినయపకారము పేరు. "నిగ్రహస్తు నిరోధస్స్యాత్" అనుపాఠమున ౨-నునిగ్రహించుట పేళ్లు. Restraint.
దభియోగ స్త్వభిగ్ర	అభియోగః-అభిగ్రహః॥పు॥ ౨-యుద్ధాదుల

హః. ౧౨౬	యం దెదురుగా నుద్యోగించుట పేళ్లు.
ముష్టిబన్ధ స్తు సంగ్రాహో	ముష్టిబన్ధః-సంగ్రాహః ॥పు॥౨-గట్టిగా పిడికిలించుట పేళ్లు, పిడికిలి పేళ్లని కొందఱు.
డిమ్బే డమర విప్లవౌ,	డిమ్బః-డమరః-విప్లవః॥పు॥ ౩-కొల్లమొదలయిన దేశోపద్రవము పేళ్లు. Assault.
బన్ధనం ప్రసితి శ్చార	బన్ధనమ్॥న॥ప్రసితిః॥స్త్రీ॥-చారః [పా] స్ఫారః ॥పు॥ ౩-కట్టుసాధనములకు పేళ్లు.
స్స్పర్శః స్ప్రష్టోపతప్తరి. ౧౨౭	స్పర్శః-స్ప్రష్టా॥బు॥-ఉపతప్తా ॥బు - పు॥ ౩-తపింపఁజేయు రోగాదుల పేళ్లు.
నికారో విప్రకార (స్స్యాత్)	నికారః-విప్రకారః॥పు॥౨ - చెడుపనిఁ జేసెనని యొకనిదుర్జనునిగాఁ జేయుట పేళ్లు, అపకారమాత్రము పేళ్లని కొందఱు.
దాకార స్త్విఙ్గ ఇఙ్గితమ్,	ఆకారః-ఇఙ్గః॥పు॥ఇఙ్గితమ్॥న॥ ౩-అభిప్రాయమును ప్రకటించు చేష్ట పేళ్లు.
పరిణామో (వికారే)	పరిణామః॥పు॥ ౧-వికారే=పాలు పెరుఁగౌటవలె వేఱురూపమును బొందువికారవిశేషము పేరు.
(ద్వే సమే) వికృతి విక్రియే. ౧౨౮	వికృతిః-విక్రియా-॥స్త్రీ॥ ౨-పరిణామరూపము గాని వేఱుగాని వికారమునకు పేళ్లు.
అపహార స్త్వపచయ	అపహారః॥-అపచయః॥పు॥౨-హాని పేళ్లు.
స్సమాహార స్సముచ్చయః,	సమాహారః॥-సముచ్చయః ॥పు॥ ౨-చెదిరిన వస్తువులను ప్రోగుచేయుట పేళ్లు. Gathering.
ప్రత్యాహార ఉపాదానం	ప్రత్యాహారః॥పు॥-ఉపాదానమ్॥న॥ ౨-విషయమువలన నింద్రియమును మరలించుట పేళ్లు.
విహార స్తు పరిక్రమః. ౧౨౯	విహారః - పరిక్రమః ॥పు॥ ౨-ఉద్యానాదులయందుఁ గ్రీడార్థమై తిరుగుట పేళ్లు.
అభిహారో ఽభిగ్రహణం	అభిహారః ॥పు॥-అభిగ్రహణమ్॥న॥౨ - ఎదురుగా దొంగిలించుట పేళ్లు.
నిర్హారో ఽభ్యవకర్షణమ్,	నిర్హారః॥పు॥-అభ్యవకర్షణమ్ ॥న॥ ౨-నాటిన ముల్లు మొదలయినవి తీయుట పేళ్లు.
అనుహారో ఽనుకార	అనుహారః-అనుకారః॥పు॥౨-సరిపోలుట పేళ్లు.

(స్స్యాదర్థస్యాపగమే) వ్యయః. ౧౩౦

వ్యయః॥పు॥ ౧-అర్థస్య=అర్థముయొక్క, అపగమే=వ్యయము పేరు-

ప్రవాహ స్తు ప్రవృత్తి (స్స్యాత్)

ప్రవాహః ॥పు॥-ప్రవృత్తిః॥స్త్రీ॥ ౨-ఎడతెగక వచ్చు జలాదిపరంపర పేళ్లు.

ప్రవహో (గమనం బహిః),

ప్రవహః॥పు॥౧-బహిః గమనమ్=గృహాదుల నుండి వెలుపలికి నడుచుట పేరు.

వియామో వియమో యామో యమ స్సంయామ సంయమౌ. ౧౩౧

వియామః-వియమః॥పు॥ ౨-పరపీడాదులను చాలించుట పేళ్లు. యామః-యమః॥పు॥ ౨-చాలించుటమాత్రమునకు పేళ్లు. సంయామః-సంయమః॥పు-౨-అన్నియు లెస్సగా చాలించుట పేళ్లు. ఈఆఱును-పర్యాయములని కొందఱు.

(హింసాకర్మా) భిచార (స్స్యాత్)

అభిచారః॥పు॥ ౧-హింసాకర్మ=చంపుటకుఁ జేసినహోమాది క్రియ పేరు.

జాగర్యా జాగరా(ద్వయోః),

జాగర్యా॥స్త్రీ॥ జాగరా॥స్త్రీ॥ ౨- మేలుకొని యుండుట పేళ్లు. Waking.

విఘ్నో ఽన్తరాయః ప్రత్యూహ

విఘ్నః-అన్తరాయః-ప్రత్యూహః ॥పు॥ ౩-విఘ్నము పేళ్లు. Obstacle.

(స్స్యా) దుపఘ్నో (ఽన్తికాశ్రయే). ౧౩౨

ఉపఘ్నః ॥పు॥౧-అన్తికాశ్రయే=సమీపము నందుండు నాధారమునకు పేరు.

నిర్వేశ ఉపభోగ(స్స్యా) త్పరిసర్పః పరిక్రియా,

నిర్వేశః ఉపభోగః॥పు॥౨-భోగించుట పేళ్లు. పరిసర్పః॥పు॥పరిక్రియా॥స్త్రీ॥౨-చుట్టివచ్చుట పేళ్లు.

విధురం తు ప్రవిశ్లేషో

విధురమ్ ॥న॥-ప్రవిశ్లేషః॥పు॥ ౨-ఎడఁబాయుట పేళ్లు. విధురమ్॥త్రి॥ఎడఁబాసిన వానికిని పేరు.

ఽభిప్రాయ శ్ఛన్ద ఆశయః. ౧౩౩

అభిప్రాయః-ఛన్దః [ప]ఛన్దః॥న॥-ఆశయః॥పు॥ ౩-అభిప్రాయము పేళ్లు. [చెపఱచుట పేళ్లు.

సంక్షేపణం సమసనం పర్యవస్థా విరోధనమ్,

సంక్షేపణమ్-సమసనమ్॥న॥ ౨-గొప్పనుకొం పర్యవస్థా ॥స్త్రీ॥ విరోధనమ్ ॥న॥ ౨-విరోధించుట పేళ్లు. [గుట పేళ్లు.

పరిసర్యా పరీసార

పరిసర్యా ॥స్త్రీ॥-పరీసారః॥పు॥ ౨-అంతటతిరు

(స్స్యా) దాస్యా త్వాసనా స్థితిః ౧౩౪

అస్యా-ఆసనా - స్థితిః॥స్త్రీ॥ ౩-ఉనికి పేళ్లు. Abode.

విస్తారో విగ్రహో వ్యాస

విస్తారః-విగ్రహః-వ్యాసః॥పు॥ ౩-విరివి పేళ్లు. [సతు=ఆవిరివి పేరు.

(స్సతుశబ్దస్య) విస్తరః,

విస్తరః ॥పు॥ ౧-శబ్దస్య = శబ్దసంబంధమైన,

సంవాహనం మర్దనం (స్యా)

సంవాహనమ్ - మర్దనమ్॥౨ - ఒడలు పిసుకుట పేళ్లు.

ద్వినాశ(స్స్యా)దదర్శనమ్. ౧౩౫

వినాశః॥పు॥ - అదర్శనమ్ ॥న॥౨ - అగపడకుండుట పేళ్లు. Disappearance.

సంస్తవ(స్స్యా) త్పరిచయః

సంస్తవః - పరిచయః॥పు॥ ౨-చిరకాలమొక వస్తువుతోఁగూడియుండుట పేళ్లు.

ప్రసర స్తు విసర్పణమ్,

ప్రసరః॥పు॥ - విసర్పణమ్॥న॥౨-తైలబింద్వాదులు జలాదులయందు నెరయుట పేళ్లు.

నీవాక స్తు ప్రయామ (స్స్యా)

నీవాకః-ప్రయామః॥పు॥ ౨-వ్యవహారాదుల యందుఁ గలిగినదిపలుకుట పేళ్లు. మిగులవెల గలధాన్యాదులయందలి యాదరాతిశయమని కొందఱు.

త్సన్నిధి స్సన్నికర్షణమ్. ౧౩౬

సన్నిధిః॥పు॥ - సన్నికర్షణమ్॥న॥ ౨-సమీపమౌట పేళ్లు. Proximity [లైనవికోయుట పేళ్లు.

లవో ఽభిలావో లవనే

లవః-అభిలావః॥పు॥-లవనమ్॥న॥ ౩-పైర్లు మొద

నిష్పావః పవనే పవః,

నిష్పావః॥పు॥ - పవనమ్ ॥న॥ పవః ॥పు॥ ౩-ధాన్యాదులను తూర్పెత్తుట పేళ్లు.

ప్రస్తావ(స్స్యా)దవసర స్త్రసర స్సూత్రవేష్టనమ్. ౧౩౭

ప్రస్తావః-అవసరః॥పు॥౨-అవసరము పేళ్లు. త్రసరః(పా)తసరః॥పు॥ సూత్రవేష్టనమ్॥న॥ ౨-సాలెవాఁడు నూలుచుట్టుపంఁటె పెండె పేళ్లు.

ప్రజన (స్స్యా) దుపసరః

ప్రజః-ఉపసరః॥పు॥ ౨-ఆఁబోతుపసులనుచూలు చేయుం బ్రవర్తించుట పేళ్లు చూలగు కాలమనియు

ప్రసర ప్రణయా (సమౌ),

ప్రసరః(పా)ప్రశ్రయః-ప్రణయః॥పు॥౨-ప్రీతి చేతఁ బ్రార్థించుట పేళ్లు, వినయమనికొందఱు.

(ధీశక్తి)ర్నిష్క్రమో౽
(స్త్రీతు) సంక్రమో
దుర్గసఞ్చరః. ౧౩౮
ప్రత్యుత్క్రమః (ప్ర
యోగార్థః)
ప్రక్రమ (స్స్యా) దు
పక్రమః,
(స్యా)దభ్యాదానము
ద్ఘాత ఆరమ్భ
స్సమ్భ్రమ స్త్వరా
ప్రతిబన్ధః ప్రతిష్ట
మ్భో౽
వనాయ స్తు నియాత
నమ్,
ఉపలమ్భ స్త్వనుభవ
స్సమాలమ్భో విలే
పనమ్. ౧౪౦
విప్రలమ్భో విప్ర
యోగో
విలమ్భ స్త్వతిసర్జనమ్,
విశ్రావ స్తు ప్రవిఖ్యాతి
రవేక్షా ప్రతిజాగరః.
నిపాఠ నిపఠౌ పాఠే

నిష్క్రమః॥పు॥ ౧-ధీశక్తిః=శుశ్రూషాశ్రవణములు మొదలయినబుద్ధిసామర్థ్యముపేరు.

సంక్రమః॥పు॥-దుర్గసఞ్చరః॥పు॥ ౨-పోరాని జలప్రవాహాదులయందుఁ బోవుటకుఁ గట్టిన కట్ట మొదలయినవానిపేళ్లు.

ప్రత్యుత్క్రమః॥పు॥౧ - ప్రయోగార్థః = యుద్ధమునకుభటులువెడలుటపేరు, ఏదైననొక యర్థమును తా నాచరించుటచేత పరులముందర ప్రకాశింపఁజేయుటపేరని కొందఱు

ప్రక్రమః-ఉపక్రమః॥పు॥ ౨-క్రియకుముందర దొరఁకొనుటపేళ్లు, వంటకు పొయియలుకుట.

అభ్యాదానమ్॥న॥ఉద్ఘాతః-ఆరమ్భః ॥పు॥ ౩-క్రియకు దొరఁకొనుటపేళ్లు. వంటకుకుండలో కడిగి బియ్యముపోయుట [పేళ్లు.

సమ్భ్రమః॥పు॥ - త్వరా॥స్త్రీ॥ ౨-వేగిరపడుట

ప్రతిబన్ధః - ప్రతిష్టమ్భః॥పు॥ ౨-కార్యవిఘాతముపేళ్లు. Impediment.

అవనాయః॥పు॥ - నియాతనమ్ (పా)నిపాతనమ్॥న॥౨-దిగువద్రొబ్బుటపేళ్లు

[పేళ్లు.

ఉపలమ్భః - అనుభవః॥పు॥౨-అనుభవించుట

సమాలమ్భః॥పు॥ - విలేపనమ్ ॥న॥ ౨-నలుగిడుటపేళ్లు.

విప్రలమ్భః-విప్రయోగః॥పు॥౨-ఎడఁబాసిన స్త్రీపురుషుల శృంగారముపేళ్లు.

విలమ్భః॥పు॥-అతిసర్జనమ్॥న॥ ౨-ఇచ్చుటపేళ్లు.

విశ్రావః॥పు॥ - ప్రవిఖ్యాతిః॥స్త్రీ॥౨ - మిక్కిలి ప్రసిద్ధిపేళ్లు. Fame.

అవేక్షా॥స్త్రీ॥-ప్రతిజాగరః॥పు॥౨-ఎచ్చరికపేరు.

నిపాఠః-నిపఠః-పాఠః॥పు॥ ౩-చదువుటపేరు.

తేమ స్తేమా సముద్దనే,
ఆదీన వాస్రవౌ క్లేశే
మేళకే సఙ్గ సఙ్గమౌ
అన్వేషణం విచయనం
మార్గణం మృగణా మృ
గః,
పరిరమ్భః పరిష్వఙ్గ స్సం
శ్లేష ఉపగూహనమ్.
నిర్వర్ణనం తు నిధ్యానం
దర్శనాలోకనేక్షణమ్,
ప్రత్యాఖ్యానం నిరసనం
ప్రత్యాదేశో నిరాకృతిః
ఉపశాయో విశాయ
శ్చ (పర్యాయశయనా
ర్థకౌ),
అర్తనం చ ఋతీయా
చ హృణీయా (చ ఘృ
ణార్థకాః). ౧౪౪
(స్యా) ద్వ్యత్యాసో
విపర్యాసో వ్యత్యయ
శ్చ విపర్యయే
పర్యయో౽తిక్రమ (స్త
స్మి) న్నతిపాత ఉపాత్య
యః. ౧౪౬
(ప్రేషణం యత్సమా
హూయ తత్ర స్యా
త్ప్రతిశాసనమ్,
(స) సంస్తావః (క్ర

తేమః-స్తేమః॥పు॥ - సముద్దనమ్॥న॥ ౩-తడియుటపేళ్లు. [రూపమయిన క్లేశముపేళ్లు.

ఆదీనవః-ఆస్రవః-క్లేశః॥పు॥ ౩ రాగద్వేషాది

మేళకః-సఙ్గః-సఙ్గమః॥పు॥ ౩-కూడుటపేళ్లు.

అన్వేషణమ్ - విచయనమ్-మార్గణమ్ ॥న॥-మృగణా॥స్త్రీ॥-మృగః॥పు॥ ౫-వెదుకుటపేళ్లు. Searching.

పరిరమ్భః-పరిష్వఙ్గః-సంశ్లేషః॥పు॥-ఉపగూహనమ్॥న॥౪-కౌఁగిలించుటపేళ్లు. Embrace.

నిర్వర్ణనమ్-నిధ్యానమ్ - దర్శనమ్-ఆలోకనమ్-ఈక్షణమ్॥న॥౫-చూచుటపేళ్లు. Sight.

ప్రత్యాఖ్యానమ్-నిరసనమ్॥న॥-ప్రత్యాదేశః॥పు॥-నిరాకృతి.॥స్త్రీ॥౪-తిరస్కరించుటపేళ్లు.

ఉపశాయః-విశాయః॥పు॥ ౨-పర్యాయశయనార్థకౌ=ప్రహరి దిరుగువాండ్రు మొదలయినవారు వరుసపెట్టుకొని నిద్రపోవుటపేళ్లు.

అర్తనమ్॥న॥ - ఋతీయా - హృణీయా॥స్త్రీ॥ ౩-రోయుటపేళ్లు. Censure.

వ్యత్యాసః - విపర్యాసః - వ్యత్యయః - విపర్యయః॥పు॥౪-తడఁబడుటపేళ్లు. Opposition.

పర్యయః-అతిక్రమః-అతిపాతః-ఉపాత్యయః ॥పు॥౪-క్రమముదప్పిపోవుటపేళ్లు.

ప్రతిశాసనమ్॥౧-సమాహూయ = భృత్యులనుబిలిచి, ప్రేషణంయత్ = పనులకుఁబంపుట యేదిగలదో, తత్ర=దానిపేరు.

సంస్తావః॥పు॥౧-క్రతుషు=యజ్ఞములయందు,

తుషు యా స్తుతిభూమి ర్ద్విజన్మనామ్). ౧౪౬

ద్విజన్మనామ్ = ఉద్గాత మొదలయిన బ్రాహ్మణులయొక్క, స్తుతిభూమిః = స్తోత్రముచేయు భూమి పేరు. ఆస్తోత్రము పేరని కొందఱు.

(నిధాయ తక్ష్యతే యత్ర కాష్ఠే కాష్ఠం స) ఉద్ఘనః,

ఉద్ఘనః ॥పు॥౧ - యత్ర కాష్ఠే = ఏకొయ్య మీఁద, కాష్ఠమ్ = మఱియొకకొయ్య, నిధాయ= పెట్టి, తక్ష్యతే= చెక్కఁబడునో, సః=ఆదాతిమ్రాని పేరు. ఆలాటిమ్రానుట.

స్తమ్బఘ్న స్తు స్తమ్బఘనః (స్తమ్బో యేన నిహన్యతే). ౧౪౭

స్తమ్బఘ్నః- స్తమ్బఘనః॥పు॥౨-యేన = దేనిచేత, స్తమ్బః=కసవుగంటలు, నిహన్యతే= పెల్లగింపఁబడునో, సః=ఆగుద్దలి పేళ్లు.

ఆవిధో (విధ్యతే) యేన తత్ర)

ఆవిధః॥పు॥౧-యేన= దేనిచేత, విధ్యతే=రత్నాదులు బెజ్జము వేయఁబడుచున్నవో,తత్ర=ఆబెజ్జము వేయువజ్రము పోగరు మొదలైనదాని పేరు

(విష్వక్సమే) నిఘః,

నిఘః ॥పు॥ ౧ విష్వక్సమే = వెడల్పునిడుపు సరియయిన వేదికాదుల పేరు. Round.

ఉత్కార శ్చ నికార (శ్చ ద్వౌ ధాన్యోత్క్షేపణార్థకౌ). ౧౪౮

ఉత్కారః - నికారః॥పు॥౨ - ధాన్యోత్క్షేపణార్థకౌ = ధాన్యముపొడవుగాఁ గుప్పచేయుటకుఁగానీ తూర్పెత్తుటకుఁగానీ పేళ్లు.

నిగా రోద్గార విక్షావోద్గ్రాహా స్తు గరణాదిషు),

నిగారః-ఉద్గారః-విక్షావః-ఉద్గ్రాహః ॥పు॥౪ గరణాదిషు=వరుసగా మ్రింగుటకును క్రక్కుటకును క్రాయుటకును ఎగరవేసిపట్టుటకును పేళ్లు. ఉద్గారశబ్దము త్రేఁపునకుం బేరని కొందఱు

ఆర త్యవరతి విరతయ ఉపరామే

ఆరతిః - అవరతిః - విరతిః॥సీ॥ఉపరామః[ప] ఉపరమః॥పు॥౪-చాలించుట పేళ్లు. Ceasing.

(వాస్త్రియాం తు) నిష్ఠేవః. నిష్ఠ్యూతి ర్నిష్ఠీవన నిష్ఠేవన(మిత్యభిన్నాని)

నిష్ఠేవః॥పు॥-నిష్ఠ్యూతిః ॥సీ॥-నిష్ఠీవనమ్=నిష్ఠేవనమ్॥న॥౪-ఉమియుట పేళ్లు. Spitting.

జవనే జూతి స్సాతి స్త్వవసానే(స్యా)

జవనః-జూతిః॥సీ॥ ౨-వేగమునఁబోవుట పేళ్లు. సాతిః॥సీ॥-అవసానమ్॥న॥౨-క్రియాంతము పేళ్లు

(దథ) జ్వరే జూర్తిః.

జ్వరః॥పు॥-జూర్తిః॥సీ॥౨-జ్వరము పేళ్లు.[పేళ్లు.

ఉదజ(స్తు పశుప్రేరణ)

ఉదజః॥పు॥ ౧-పశుప్రేరణమ్ = పసులఁదోలుట

మకరణి (రిత్యాదయ శ్శాపే),

అకరణిః-అజననిః ॥సీ॥-అవగ్రాహః ॥పు॥-ఇవి మొదలయినవి శపించుటయందు వర్తించును.

(గోత్రాన్తేభ్య స్తస్య బృన్దమి) త్యౌపగవకాదికమ్. ౧౫౨

గోత్రాన్తేభ్యః=అపత్యప్రత్యయాంతములైన ఔపగవ గార్గ్య దాక్ష్యాదిశబ్దముల మీఁదను, తస్యబృన్దమితి = వానిసమూహ మనునర్థమునందు ఔపగవకాదికమ్ - ఔపగవకమ్-గార్గకమ్ - దాక్షకమ్ అనునవి మొదలయిన శబ్దరూపములు పుట్టుచున్నవి. అవి॥న॥

ఆపూపికం శాష్కులిక (మేవ మాద్య మచేతసామ్),

అచేతసామ్=ప్రాణివ్యతిరిక్తము లయినయపూపములు శష్కులులు మొదలయినవాని సమూహములయందు వరుసగా"ఆపూపికమ్-శాష్కులికమ్" ఇవి మొదలయినవివర్తించును. అవి॥న॥

(మాణవానాం తు) మాణవ్యం

మాణవ్యమ్॥న॥ ౧ - మాణవానామ్=పిన్నవాండ్రసమూహము పేరు.

(సహాయానాం) సహాయతా. ౧౫౩

సహాయతా॥సీ॥౧-సహాయానామ్ = తోడువచ్చిన వారిసమూహము పేరు. [పేరు.

హాల్యా (హాలానాం) బ్రాహ్మణ్య బాడబ్యే (తు ద్విజన్మనామ్),

హాల్యా ॥సీ॥౧-హాలానామ్=నాఁగేళ్లగుంపు బ్రాహ్మణ్యమ్- బాడబ్యమ్(పా) బాడవ్యమ్॥న॥ 3-ద్విజన్మనామ్=బ్రాహ్మణులసమూహము పేళ్లు.

(ద్వేపర్శుకానాం పృష్ఠానాం) పార్శ్వం పృష్ఠ్య (మనుక్రమాత్) ౧౫౪

పార్శ్వమ్-పృష్ఠ్యమ్॥న॥ఈ౨ను,అనుక్రమాత్ =వరుసగా, పర్శుకానామ్=ప్రక్కటెముకల సమూహమునకును, పృష్ఠానామ్=పృష్ఠములను యజ్ఞసంబంధములయినస్తోత్రవిశేషములసమూహమునకును పేళ్లు. [మూహము పేళ్లు.

(ఖలానాం) ఖలినీ ఖల్యా పృథ మానుష్యకం (నృణామ్),

ఖలినీ-ఖల్యా॥సీ॥ ౨-ఖలానామ్=కళ్లాల సమానుష్యకమ్॥న॥ ౧-నృణామ్=మనుష్యుల సమూహము పేళ్లు.

గ్రామతా జనతా ధూమ్యా పాశ్యా గళ్యా (పృథక్పృథక్). ౧౫౫

గ్రామతా-జనతా - ధూమ్యా - పాశ్యా - గళ్యా॥స్త్రీ-ను, పృథక్పృథక్ = వేఱువేఱుగా, గ్రామములు,జనులు,ధూమములు, పాశములు, తెల్లుకసవులు, ఈయైదింటిగుంపుల పేళ్లు, గళ్యా-అనునది కంఠములసమూహామని కొందఱు.

అపి సాహస్ర కారీష వార్మణాథర్వణాదికమ్.

సహస్రమ్ - కారీషమ్-వార్మణమ్ - ఆథర్వణమ్॥ఈరను, ఆదిశబ్దముచేత ఆఙ్గార చార్మణాదిశబ్దములును వేఱువేఱుగా సహస్రములు, పిడకలు, జోళ్లు, అథర్వమంత్రములు,అంగారములు, చర్మములు మొదలయినవాని సమూహముల పేళ్లు.

ఇతి సంకీర్ణవర్గః

{ ప్రకృతిప్రత్యయార్థాదులచేత లింగ భేదము నొందియుండు నానావిధ శబ్దముల సమూహము ముగిసెను. }

గ్రంథకర్త యనేకపర్యాయపదములను నొకయర్థము గలుగునట్టుగా సన్నివర్గలను జెప్పి యిపుడొకపదమునను సనేకార్థంబులు గలుగునట్టుగా నానార్థవర్గమును జెప్పనారంభించి యీశబ్దములు పూర్వవర్గలయందుఁ జెప్పినవో చెప్పనివో యనుశంకరాఁగా దాని నివర్తించుచున్నాఁడు.—

మూ. నానార్థాః కేఽపి కాన్తాదివర్గేష్వేవాత్ర కీర్తితాః. ౧౫౬
భూరిప్రయోగా యే యేషు పర్యాయేష్వపి తేషు తే,

టీ. అత్ర=ఈగ్రంథమున, నానార్థాః=అనేకార్థములుగల, కేఽపి=ఏయర్థమునందును ప్రసిద్ధప్రయోగములేని కొన్నిశబ్దములు, కాన్తాదివర్గేష్వేవ = కాంతగాంతాదివర్గములయందే, కీర్తితాః = చెప్పఁబడినవి. అనఁగాఁ బర్యాయపదములయందుఁ జెప్పఁబడ లేదనుట. యే = ఏశబ్దములు, యేషు=ఏయర్థములయందు, భూరిప్రయోగాః=ప్రచురప్రయోగములుగలవో, తే=ఆశబ్దములు, తేషు=ఆయర్థమునుజెప్పెడి, పర్యాయేష్వపి = పర్యాయములయందును, ప్రసిద్ధముగాని యర్థమును జెప్పకొఱకు కాంతాదివర్గములయందును, కీర్తితాః = చెప్పఁబడినవి. అనఁగా

నీవర్గమందుఁ జెప్పఁ గలశబ్దములలోఁ గొన్నిపర్యాయములయందుఁ జెప్పనివియుఁ గొన్ని చెప్పినవియు నని తాత్పర్యము.

(ఆకాశే త్రిదివే)నాకో

నాకః॥పు॥ ఇది, ఆకాశే=ఆకాశమునందును, త్రిదివే=స్వర్గమునందును వర్తించును. **Ether.**

లోకస్తు (భువనే జనే). ౧౫౭

లోకః॥పు॥ఇది, భువనే = స్వర్గాదిలోకములయందును,జనే=జనులయందును, (ప)జనసమూహమునందును వర్తించును. **World.**

(పద్యే యశసి చ) శ్లోక

శ్లోకః॥పు॥ఇది,పద్యే=నాలుగుపాదములుగల పదసమూహమునందును, యశసిచ=కీర్తియందును వర్తించును. **Verse.**

(శ్శరే ఖడ్గేచ) సాయకః,

సాయకః॥పు॥ ఇది, శరే=బాణమునందును, ఖడ్గే=ఖడ్గమునందును, చకారమువలన నాశకరమైనదానియందును వర్తించును. **Sword.**

జమ్బుకౌ (క్రోష్టు వరుణౌ)

జమ్బుకః॥పు॥ఇది, క్రోష్టు=నక్కకును,వరుణౌ=వరుణదేవునికిని పేరు. [కౌ=పిన్న వానికిని పేరు.

పృథుకౌ (చిపిటార్భకౌ). ౧౫౮

పృథుకః॥పు॥ఇది, చిపిట=అడుకులకును,అర్భ[కౌ=పిన్న వానికిని పేరు.]

ఆలోకౌ (దర్శనోద్ద్యోతౌ)

ఆలోకః॥పు॥ఇది, దర్శన=చూచుటకును, ఉద్ద్యోతౌ=ప్రకాశమునకును పేరు. [టకును పేరు.

(భేరీపటహౌ) మానకౌ,

ఆనకః॥పు॥ఇది, భేరీ=భేరికిని, పటహమ్=తప్పె[టకును పేరు.]

(ఉత్సఙ్గ చిహ్నయోః) రఙ్కః

అఙ్కః॥పు॥ఇది, ఉత్సఙ్గ=తొడకును, చిహ్నయోః=గుఱుతుకును పేరు.

కళఙ్కో ౽ (ఙ్కాపవాదయోః). ౧౫౯

కళఙ్కః॥పు॥ఇది,అఙ్క=గుఱుతునకును, అపవాదయోః=నిందకును పేరు.

తక్షకో (నాగవర్ధక్యోః)

తక్షకః॥పు॥ఇది, నాగ=తక్షకుఁడనుసర్పమునకును, వర్ధక్యోః=వడ్లవానికిని పేరు.

రర్కః (స్స్ఫటిక సూర్యయోః),

అర్కః ॥పు॥ ఇది, స్ఫటిక=స్ఫటికమునకును, సూర్యయోః=సూర్యునికిని పేరు.

(మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి)కః కం (శిరో

కః॥ఇది, మారుతే=వాయువునకును, వేధసి=బ్రహ్మకును, బ్రధ్నే=సూర్యునికిని, ఆత్మకును పే

ఉమ్బునోః). ౧౬౦

రయినపుడు॥పు॥ శిరః=శిరస్సునకును, అమ్బునోః=ఉదకమునకును పేరయినపుడు॥న॥

(స్యాత్) తుపులాక (స్తుచ్ఛధాన్యే సంక్షేపే భక్తసిక్థకే),

పులాకః॥పు॥ఇది, తుచ్ఛధాన్యే=క్షుద్రధాన్యమునకును(ప)పొల్లువడ్లకును, సంక్షేపే=సంక్షేపమునకును, భక్తసిక్థకే=మెతుకునకును పేరు.

(ఉలూకే కరిణః పుచ్ఛమూలోపాన్తేచ) పేచకః. ౧౬౧

పేచకః॥పు॥ఇది,ఉలూకే=గుడ్లగూబకును,కరిణః=ఏనుఁగుయొక్క, పుచ్ఛమూలోపాన్తే=తోఁక మొదటనుండు మాంసవిశేషమునకును (ప) తోఁక మొదటికిని,తోఁకసమీపమునకును పేరు.

(కమణ్డలౌచ) కరక

కరకః॥పు॥ ఇది, కమణ్డలౌ = కమండలువునకును, చకారమువలన పక్షివిశేషమునకును,వడగండ్లకును దానిమ్మకును పేరు.

(స్సుగతేచ) వినాయకః,

వినాయకః॥పు॥ఇది, సుగతే=బుద్ధదేవునకును, చకారమువలన విఘ్నేశ్వరునికిని, గరుత్మంతునికిని గురువునకును పేరు.

కిష్కు (ర్హస్తే వితస్తౌచ)

కిష్కుః॥పు॥ఇది, హస్తే=మూరకును, వితస్తౌచ=జేనకును, చకారమువలన ముంజేతికిని, కుత్సితునికిని పేరు.

(శూకకీటేచ) వృశ్చికః. ౧౬౨

వృశ్చికః॥పు॥ఇది, శూకకీటే=కణుఁదురునకును, చకారమువలన తేలునకును, తేలుమందుచెట్టునకును, వృశ్చికరాశికిని పేరు.

(ప్రతికూలే) ప్రతీక (స్త్రిష్వేకదేశేతు పుంస్యయమ్),

ప్రతీకః॥ ఇది,ప్రతికూలే=ప్రతికూలమునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥ ఏకదేశే = అవయవమునకు పేరయినపుడు॥పు॥

స్యాద్భూతికం (తుభూనిమ్బే కత్తృణే భూస్తృణేఽపి చ). ౧౬౩

భూతికమ్॥న॥ఇది, భూనిమ్బే = నేలవేమునకును, కత్తృణే = కామంచి కసవునకును, భూస్తృణే=చిప్పకసవునకును పేరు.

(జ్యోత్స్నికాయాంచ ఘోషేచ) కోశాతక్య

కోశాతకీ॥స్త్రీ॥ఇది, జ్యోత్స్నికాయామ్=పొట్ల చెట్టునకును, ఘోషే=ఆవడచెట్టునకును పేరు.

థ (కట్ఫలే, సితేచఖదిరే) సోమవల్క (స్స్యా)

సోమవల్కః॥పు॥ఇది, కట్ఫలే=గుమ్ముడుచెట్టునకును, సితేఖదిరే=తెల్లచండ్రచెట్టునకును పేరు.

(దథ సిహ్లకే. ౧౬౪ తిలకల్కేచ) పిణ్యాకో

పిణ్యాకః ॥పు॥ ఇది, సిహ్లకే=అందుగుబంక మొదలయిన సుగంధద్రవ్యముచేతఁ జేసినధూపమునకును, తిలకల్కే=గానుగుపిండికిని పేరు.

బాహ్లీకం (రామఠేఽపిచ),

బాహ్లీకం(పా)బాహ్లీకం॥న॥ఇది,రామఠేఽపి=ఇంగువకును,అపిశబ్దముచే బాహ్లీకదేశమునఁ బుట్టినగుఱ్ఱమునకును,కుంకుమపువ్వునకును పేరు

(మహేన్ద్రే గుగ్గులూలూక వ్యాళగ్రాహిషు) కౌశికః. ౧౬౫

కౌశికః॥పు॥ఇది, మహేన్ద్రే=దేవేంద్రునికిని, గుగ్గులు=గుగ్గిలపుచెట్టునకును, ఉలూక = గుడ్లగూబకును, వ్యాళగ్రాహిషు=పాములవానికిని పేరు.

(రుక్తాపశఙ్కా) స్స్వాతఙ్కః

ఆతఙ్కః॥పు॥ఇది, రుక్ =రోగమునకును, తాప=తాపమునకును, శఙ్కాసు=భయమునకును పేరు.

(స్స్వల్పేఽపి) క్షుల్లక (స్త్రిషు),

క్షుల్లకః॥త్రి॥ ఇది, స్వల్పే = కొంచెమయిన దానికిని,అపిశబ్దముచేత చులుకనయినదానికిని, క్షుద్రునికిని పేరు. **Low; poor.**

జైవాతృక (శ్శశాఙ్కేఽపి)

జైవాతృకః॥పు॥ఇది, శశాఙ్కేఽపి=చంద్రునికిని, అపిశబ్దముచేత ఆయుష్మంతునికిని పేరు.

(ఖురేఽప్యశ్వస్య) వర్తకః. ౧౬౬

వర్తకః॥పు॥ఇది, అశ్వస్యఖురే=గుఱ్ఱపుగొరిజకును, అపిశబ్దముచేత వెలిచెపిట్టకును పేరు.

(వ్యాఘ్రేఽపి) పుణ్డరీకో (నా)

పుణ్డరీకః॥ఇది, వ్యాఘ్రే=పులికిని, అపిశబ్దముచేతదిగ్గజమునకును పేరయినపుడు॥పు॥ తెల్లదామరకును, తెల్లగొడుగునకును పేరైనపుడు ॥న॥

(యవాన్యామపి) దీపకః,

దీపకః॥పు॥ ఇది, యవాన్యామపి=ఓమమునకును, అపిశబ్దముచేత జీలకఱ్ఱకును పేరు.

సాలావృకాః (కపిక్రోష్టు శ్వానః)

సాలావృకః॥పు॥ఇది, కపి=కోఁతికిని, క్రోష్టు=నక్కకును, శ్వానః=కుక్కకును పేరు. **Ape.**

(స్స్వర్ణేఽపి) గైరికమ్. ౧౬౭

గైరికమ్॥న॥ఇది, స్వర్ణే=బంగారమునకును, అపిశబ్దమువలన జేగురునకును పేరు.

(పీడార్థేఽపి వ్యళీకం (స్యా)

వ్యళీకమ్॥న॥ఇది,పీడార్థే=దుఃఖమునకును,అపి శబ్దముచేత అప్రియమునకును, అకార్యమునకును, సిగ్గునకును, కామినీజనాపరాధమునకును పేరు.

దళీకం (త్వప్రియేఽనృతే),

అళీకమ్॥న॥ఇది,అప్రియే=అప్రియమునకును, అనృతే=అసత్యమునకును పేరు.

(శీలాన్వయా) వనూకే (ద్వే)

అనూకమ్ ॥న॥ ఇది, శీల=స్వభావమునకును, అన్వయా=వంశమునకును పేరు.[నారకును పేరు

(శల్కే-శకలవల్కలే).

శల్కమ్॥న॥ఇది,శకల=తునుకకును,వల్కలే=

(సాష్టేశతే సువర్ణానాం హేమ్న్యురోభూషణే పలే, దీనారేఽపిచ) నిష్కోఽ(స్త్రీ)

నిష్కః॥పు॥ఇది, సువర్ణానామ్ = సువర్ణముల యొక్క,సాష్టేశతే=౧౦౮కిని, హేమ్ని=బంగారుమాత్రమునకును, ఉరోభూషణే = ఱొమ్మున వ్రేలుభూషణమునకును, పలే = పలమునకును, దీనారే = పైడిటంకమునకును పేరు. సువర్ణమనఁగా ౮౦ గురిగింజలయెత్తుబంగారము, పలమనఁగా 3౨౦ గురిగింజలయెత్తు.

కల్కో (ఽస్త్రీ శమలైనసోః. దమ్భే) (ఽప్యథ)

కల్కః॥పు॥ఇది, శమల=విష్ఠకును, ఏనసోః=పాపమునకును, దమ్భే=దంభమునకును పేరు.

పినాకోఽ(స్త్రీశూల శజ్కరధన్వనోః),

పినాకః॥పు॥ఇది, శూల = శూలమునకును, శజ్కరధన్వనోః=శివునివింటికిని పేరు.

ధేనుకా (తుకరేణ్వాం చ)

ధేనుకా॥స్త్రీ॥ఇది, కరేణ్వామ్=ఆఁడుఏనుఁగునకును,చకారమువలన లేఁగటావునకును పేరు.

(మేఘజాలే చ) కాళికా. ౧౭౦

కాళికా॥స్త్రీ॥ఇది, మేఘజాలేచ=మేఘసమూహమునకును, చకారమువలన పార్వతీదేవికిని, యోగికిని, స్వర్ణాదిధాతుదోషమునకును పేరు.

కారికా (యాతనాకృత్యోః)

కారికా॥స్త్రీ॥ఇది, యాతనా=తీవ్రవేదనకును, కృత్యోః = చేయుటకును పేరు. "యాతనావృత్త్యోః"అనుపాఠమున వృత్తియనఁగా సూత్రార్థము నేర్పడఁ జెప్పువాక్యము.

కర్ణికా (కర్ణభూషణే, కరిహస్తాఙ్గుళౌ పద్మబీజకోశ్యాం)

కర్ణికా॥స్త్రీ॥ఇది,కర్ణభూషణే = కర్ణభూషణమునకును, కరిహస్తాఙ్గుళౌ=ఏనుఁగుతొండముకొనకును, పద్మబీజకోశ్యామ్ = తామరపువ్వులోని దుద్దునకును పేరు.

త్రిషూత్తరే. ౧౭౧

ముందుఁజెప్పఁగలబృందారకశబ్దము మొదలు కాంతములుముగియువఱకునన్ని శబ్దములు॥త్రి॥

బృన్దారకౌ (రూపి ముఖ్యౌ)

బృన్దారకః॥త్రి॥ఇది, రూపి=చక్కనిదానికిని, ముఖ్యౌ=గుంపులో ముఖ్యుఁడైనవానికిని పేరు.

వేకే (ముఖ్యాన్య కేవలాః),

ఏకః ॥త్రి॥ ఇది, ముఖ్య = ప్రధానునికిని, అన్య=ప్రకృతముకంటె వేఱయినవానికిని, కేవలాః=తోడులేనివానికిని పేరు.

(స్యా డ్డామ్భికః) కౌక్కుటికో (యశ్చాదూరేరితేక్షణః ౧౭౨

కౌక్కుటికః ॥త్రి॥ ఇది, డామ్భికః=డంబముగలవానికిని, యశ్చ=ఎవఁడు, అదూరే=సమీపప్రదేశమునందు, ఈరితేక్షణః = ప్రేరేపఁబడిన చూపుకలిగిన భిక్షువునకును పేరు.

లాలాటికః (ప్రభోర్భావ దర్శీ కార్యాక్షమ శ్చ యః),

లాలాటికః॥త్రి॥ఇది, యః=ఎవఁడు, ప్రభోః=ప్రభువుయొక్క, భావ=భావమును, దర్శీ = తెలిసికొనువానికిని, కార్య = కార్యమునందు, అక్షమః=అసమర్థుఁడయినవానికిని పేరు. "ప్రభోర్భాలదర్శీ" యని పాఠము గలదు.

(భూభృన్నితమ్బ వలయ చక్రేషు) కటకోఽ (స్త్రియామ్). ౧౭౩

కటకః॥పు॥ఇది, భూభృన్నితమ్బ = కొండనడిమికిని, వలయ = కడియమునకును, చక్రేషు = రాష్ట్రమునకును [ప] మూఁకకును పేరు.

(సూచ్యగ్రే క్షుద్రశత్రౌ చ లోమహర్షే) చ కణ్టకః,

కణ్టకః ॥పు॥ ఇది, సూచ్యగ్రే = సూదికొనకును, క్షుద్రశత్రౌ=అల్పశత్రువునకును, లోమహర్షే=రోమాంచమునకును, చకారమువలన ముంటికిని పేరు. ఇచట 'భూభృన్నితమ్బ'యనునది మొదలు ప్రక్షిప్తము.

ఇతి కాన్తాః.

{ కయనునక్షరము తుదనుగల నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను. }

మయూఖ (స్త్విట్కర జ్వాలా)

మయూఖః॥పు॥ఇది, త్విట్ = కాంతికిని, కర= కిరణమునకును, జ్వాలాసు=మంటకును పేరు.

(స్వలి బాణౌ) శిలీముఖౌ. ౧౭౪

శిలీముఖః॥పు॥ఇది, అళి=తుమ్మెదకును, బాణౌ=బాణమునకును పేరు. **Arrow.**

శఙ్ఖో (నిధౌ లలాటాస్థ్ని కమ్బౌ న స్త్రీ)

శఙ్ఖః॥పు॥ ఇది, నిధౌ=నిధివిశేషమునకును, లలాటాస్థ్ని = నొసటియెముకకును, కమ్బౌ= శంఖమునకును పేరు.

(స్త్రీన్ద్రియేఽపి) ఖమ్.

ఖమ్॥న॥ఇది, ఇన్ద్రియే=ఇంద్రియమునకును, అపిశబ్దమువలన ఆకాశమునకును పేరు. **Sky.**

(ఘృణిజ్వాలేఅపి) శిఖే

శిఖా॥స్త్రీ॥ఇది, ఘృణి = కిరణమునకును, జ్వాలే=మంటకును, అపిశబ్దమువలన సిగకును పేరు.

ఇతి ఖాన్తాః

{ ఖ యనునక్షరముతుదనుగలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను. }

(శైల వృక్షౌ) నగావగౌ. ౧౭౫

నగః-అగః॥పు॥ఈ ఉను, శైల = పర్వతమునకును, వృక్షౌ=చెట్టునకును పేళ్లు. **Tree.**

ఆశుగౌ (వాయు విశిఖౌ)

ఆశుగః॥పు॥ఇది, వాయు=వాయువునకును, విశిఖౌ=బాణమునకును పేరు.

(శరార్క విహగాః) ఖగాః,

ఖగః॥పు॥ఇది, శర=బాణమునకును, అర్క= సూర్యునికిని, విహగాః=పక్షికిని పేరు.

పతఙ్గౌ (పక్షి సూర్యౌ చ)

పతఙ్గః॥పు॥ఇది, పక్షి=పక్షికిని, సూర్యౌ=సూర్యునికిని, చకారమువలన మిడుతకును పేరు.

పూగః (క్రముకబృన్దయోః) ౧౭౬

పూగః॥పు॥ఇది, క్రముక=పోఁకచెట్టునకును, బృన్దయోః=సమూహమునకును పేరు.

(పశవోఽపి) మృగా

మృగః॥పు॥ఇది, పశవః = పశువులకును, అపిశబ్దమువలన లేళ్లకును, మృగశీర్షనక్షత్రమునకును, ఏనుఁగుజాతి విశేషమునకును, వెదకుటకును పేరు.

వేగః (ప్రవాహ జవయోరపి),

వేగః॥పు॥ఇది, ప్రవాహ=ప్రవాహమునకును, జవయోరపి=వేగమునకును, ఆపిశబ్దమువలన మలమూత్రాదిప్రవృత్తికిని పేరు. **Stream.**

పరాగః (కౌసుమే రేణౌ స్నానీయాదౌ రజస్యపి). ౧౭౭

పరాగః॥పు॥ఇది,కౌసుమే రేణౌ=పుష్పొడికిని, స్నానీయాదౌ = స్నానసాధనమైనపిండి మొదలయినదానికిని,రజస్యపి=ధూళికిని పేరు. **Dust.**

(గజేఽపి) నాగ మాతఙ్గా

నాగః॥పు॥ఇది,గజే=ఏనుఁగునకును,అపిశబ్దమువలనసర్పమునకును,సీసమునకును పేరు.మాతఙ్గః॥పు॥ఇది, గజే=ఏనుఁగునకును, అపిశబ్దమువలన చండాలునికిని పేరు.[బ్దమునలనకడకంటికిని పేరు

వపాఙ్గ (స్తిలకేఽపిచ),

అపాఙ్గః॥పు॥ఇది, తిలకే=బొట్టునకును, అపిశ

సర్గ (స్స్వభావ నిర్మోక్ష నిశ్చయాధ్యాయ సృష్టిషు). ౧౭౮

సర్గః॥పు॥ఇది, స్వభావ = స్వభావమునకును, నిర్మోక=విడుచుటకును, నిశ్చయ=నిశ్చయమునకును, అధ్యాయ = కావ్యపరిచ్ఛేదమునకును, సృష్టిషు=నిర్మాణమునకును పేరు.

యోగ (స్సన్నహనోపాయ ధ్యాన సఙ్గతి యుక్తిషు),

యోగః॥పు॥ఇది,సన్నహన=కవచాదులకును, ఉపాయ=సామాద్యుపాయములకును, ధ్యాన= ధ్యానమునకును, సఙ్గతి=కూటమికిని,యుక్తిషు= కూర్చుటకును పేరు.

భోగ (స్సుఖే స్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చ ఫణకాయయోః) ౧౭౯

భోగః॥పు॥ఇది,సుఖే=సుఖమునకును,స్త్ర్యాది భృతౌ = స్త్రీలు ఏనుఁగులు మొదలయినవాని పోషణమునకును, అహేఃఫణకాయయోః = పాముపడగకును పాముశరీరమునకును పేరు.

(చాతకే హరిణే పుంసి) సారఙ్గ (శ్శబలే త్రిషు),

సారఙ్గః॥పు॥ఇది,చాతకే=వానకోయిలయను పక్షికిని,హరిణే=ఇఱ్ఱికిని పేరైనపుడు॥పు॥శబలే= నానావర్ణములుగలవస్తువునకు పేరైనపుడు॥త్రి॥

(కపౌ చ) ప్లవగ

ప్లవగః॥పు॥ఇది, కపౌ=కోఁతికిని, చకారమువలన కప్పకును పేరు. **Frog.**

(శాపే) త్వభిషఙ్గః (పరాభవే) ౧౮౦

అభిషఙ్గః॥పు॥ఇది శాపే = శాపమునకును, పరాభవే = తిరస్కారమునకును పేరు. శాపమనఁగా నపకారికి ననిష్టమును చెప్పుట. లేని యపవాదమని కొందఱు.

(యానాద్యఙ్గే) యుగః (పుంసి) యుగం (యుగ్మే కృతాదిషు),

యుగః॥ఇది,యానాద్యఙ్గే = కాఁడికిపేరయినపుడు ॥పు॥-యుగ్మే = రెంటికిని, కృతాదిషు = నాలుగుయుగములకును పేరయినపుడు॥న॥.

(స్వర్గేషు పశు వాగ్వజ్ర దిఙ్నేత్ర ఘృణి భూ జలే. ౧౮౧. లక్ష్యదృష్ట్యా స్త్రియాం పుంసి) గౌ

గౌః॥పు॥ఓ॥ఇది,స్వర్గ=స్వర్గమునకును, ఇషు=బాణమునకును, పశు=పశువులకును,వాక్=వాక్కునకును,వజ్ర=వజ్రాయుధమునకును, దిక్=దిక్కునకును, నేత్ర=కంటికిని, ఘృణి=కిరణమునకును,భూ=భూమికిని,జలే=నీళ్లకును పేరు.ఈశబ్దము. "స్వర్గే వజ్రేచ రశ్మౌచ బలివర్దే చ గౌః పుమాన్,స్త్రీబాణరోహిణీదృగ్గ్వాగ్భూమిష్వప్సుభూమ్ని చ" అనిత్రికాండశేషమునందుఁజెప్పినట్లు, లక్ష్యదృష్ట్యా = ప్రయోగానుసారముచేత, స్త్రియాం పుంసి=స్త్రీలింగపుంలింగములయందూహింపవలయు.

లిఙ్గం (చిహ్నే శేఫసోః).

లిఙ్గమ్॥న॥ఇది,చిహ్నే=గుఱుతునకును,శేఫసోః= [శిశ్నమునకును పేరు.

శృఙ్గం (ప్రాధాన్య సాన్వోశ్చ)

శృఙ్గమ్॥న॥ఇది, ప్రాధాన్య = ప్రభుత్వమునకును, సాన్వోః = పర్వతశిఖరమునకును, చకారమువలన కొమ్మునకును, జీవకమనుగంధద్రవ్యమునకును పేరు.

వరాఙ్గం(మూర్ధగుహ్యయోః). ౧౮౨

వరాఙ్గమ్॥న॥ఇది, మూర్ధ = శిరస్సునకును, గుహ్యయోః=యోనికిని పేరు.

భగ(శ్రీ కామ మాహాత్మ్య వీర్య యత్నార్క కీర్తిషు),

భగః॥పు॥(పా)॥న॥ఇది,శ్రీ=ఐశ్వర్యమునకును, కామ=కోరికకును, మాహాత్మ్య = దొడ్డతనమునకును, వీర్య=శక్తికిని, యత్న=ప్రయత్నమునకును,అర్క=సూర్యునికిని, కీర్తిషు=కీర్తికిని పేరు.

ఇతి గాన్తాః.

గ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

పరిఘః (పరిఘాతేఽస్త్రేఽప్యో)

పరిఘః ॥పు॥ఇది, పరిఘాతే = హింసకును, అస్త్రే=ఇనుపకట్లగుదియకును, అపిశబ్దమువలన

పరిఘయోగమునకును పేరు.

ఘో (బృన్దేఽమ్భసాం రయే). ౧౮౩

ఓఘః॥పు॥ ఇది, బృన్దే=సమూహమునకును, అమ్భసాంరయే=నీటివేగమునకును పేరు

(మూల్యే పూజావిధా) వర్ఘోఽ

అర్ఘః॥పు॥ఇది, మూల్యే=వెలకును, పూజావిధౌ=పూజసేయుటకును పేరు.

(ంహో దుఃఖ వ్యసనే) ష్వఘమ్,

అఘమ్॥న॥ఇది, అంహః = పాపమునకును, దుఃఖ=దుఃఖమునకును, వ్యసనేషు = జూదము మొదలైనవ్యసనములకును పేరు.

(త్రి ష్విష్టేఽల్పే) లఘుః

లఘుః॥త్రి॥ఇది, ఇష్టే=ఇష్టమయినదానికిని, అల్పే=చులుకనయినదానికిని పేరు.

ఇతి ఘాన్తాః.

ఘ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

కాచా (శిక్యమృద్భేద దృగ్రుజః. ౧౮౪ (విపర్యాసే విస్తరేచ) ప్రపఞ్చః

కాచః॥పు॥ఇది, శిక్య=ఉట్టికిని, మృద్భేద=గాజునకును, దృగ్రుజః=కంటిరోగమునకును పేరు.

ప్రపఞ్చః॥పు॥ఇది, విపర్యాసే=వైపరీత్యమునకును, విస్తరేచ=విస్తారమునకును పేరు

(పావకే) శుచిః, (మాస్యమాత్యే చాత్యుపధే పుంసి మధ్యే సితే త్రిషు). ౧౮౫

శుచిః॥ఇది, పావకే=అగ్నికిని, మాసి=ఆషాఢమాసమునకును,అత్యుపధే=ధర్మాదిపరీక్షలచేతఁబరిశుద్ధుఁడయిన, అమాత్యే = మంత్రికిని పేరైనపుడు॥పు॥ మేధ్యే = పవిత్రమైనవస్తువునకును, సితే= తెల్లనివస్తువునకును పేరైనపుడు॥త్రి॥

(అభిష్వఙ్గే స్పృహాయాంచ గభస్తౌచ) రుచిః (స్త్రియామ్),

రుచిః॥స్త్రీ॥ ఇది, అభిష్వఙ్గే = అత్యాసక్తికిని, స్పృహాయాంచ=ఇచ్ఛకును, గభస్తౌచ=కాంతికిని పేరు.

ఇతి చాన్తాః.

చ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

[ప్రసన్నే భల్లుకేఽప్యచ్ఛో గుచ్ఛః స్తబకహారయోః, పరిధానాఞ్చ

అచ్ఛః॥పు॥ఇది, ప్రసన్నే=నిర్మలమైనదానికిని, భల్లుకే=ఎలుఁగుగొడ్డునకును పేరు. గుచ్ఛః॥పు॥ ఇది, స్తబక=గుత్తునకును, హారయోః=ముత్యాల

లే కచ్ఛోఽజలప్రాన్తేత్రిలిఙ్గకః]. అధికపాఠః.

హారమునకును పేరు. కచ్ఛః॥ఇది, వస్త్రము చెఱఁగునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ కస్సెమునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఇతి ఛాన్తాః.

ఛ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(కేకి తార్క్ష్యౌ) వహిభుజౌ

అహిభుక్॥జ్ - పు॥ఇది, కేకి = నెమలికిని, తార్క్ష్యౌ=గరుత్మంతునికి పేరు.

(దన్తవి ప్రాణ్డజాః) ద్విజాః. ౧౮౬

ద్విజః॥పు॥ఇది, దన్త=నోటిపండ్లకును, విప్ర=బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకును, అణ్డజా=పక్షులుసర్పములు మొదలైనయండజములకును పేరు

అజా (విష్ణుహరచ్ఛాగా)

అజః॥పు॥ఇది, విష్ణు=విష్ణువునకును, హర = శివునికిని, ఛాగాః= మేఁకకును పేరు. Goat.

(గోష్ఠాధ్వ నివహాః) వ్రజాః,

వ్రజః॥పు॥ఇది, గోష్ఠ=పసులదొడ్డికిని, అధ్వ=త్రోవకును, నివహాః=సమూహమునకును పేరు.

ధర్మరాజౌ (జిన యమౌ)

ధర్మరాజః॥పు॥ఇది, జిన = బుద్ధదేవునకును, యమౌ=యమునికిని పేరు.

కుఞ్జో (దన్తేఽపి న స్త్రియామ్). ౧౮౭

కుఞ్జః॥పు॥ ఇది, దన్తే = ఏనుఁగుదంతమునకును, అపిశబ్దమువలన పొదరింటికిని పేరు.

వలజే (క్షేత్రపూర్ద్వారే) వలజా (వల్గుదర్శనా),

వలజమ్॥ఇది, క్షేత్ర=చేనికిని, పూర్ద్వారే=పట్టణపువాకిటికిని పేరయినపుడు॥న॥ వల్గుదర్శనా=మంచిచూపు గల స్త్రీకి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

(సమే క్ష్మాంశే రణే) ప్యాజిః

ఆజిః॥స్త్రీ॥ఇది, సమే క్ష్మాంశే = చదరమయిన నేలకును, రణే=యుద్ధమునకును, అపిశబ్దమువలన ధర్మరాజునకును పేరు.

ప్రజా (స్యాత్సన్తతౌ జనే) ౧౮౮

ప్రజా॥స్త్రీ॥ ఇది, సన్తతౌ=సంతానమునకును, జనే=జనులకును పేరు.

అబ్జౌ (శఙ్ఖశశాఙ్కౌ చ)

అబ్జః॥పు॥ఇది, శఙ్ఖ = శంఖమునకును, శశాఙ్కౌ=చంద్రునికిని, చకారమువలన తామరకును, ధన్వంతరికిని పేరు.

(స్వకే నిత్యే) నిజం (త్రిషు),

నిజమ్॥త్రి॥ ఇది, స్వకే = తనవస్తువునకును, నిత్యే=నిత్యమయినదానికిని పేరు.

ఇతి జాన్తాః.

జ యనునక్షరముతుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(పుం స్యాత్మని ప్రవీణే తు) క్షేత్రజ్ఞో (వాచ్యలిఙ్గకః). ౧౮౯

క్షేత్రజ్ఞః॥ఇది, ఆత్మని=ఆత్మకు పేరయినపుడు ॥పు॥, ప్రవీణే= నేర్పరికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

సంజ్ఞా (స్యాచ్చేతనా నామ హస్తాద్యైశ్చార్థసూచనా),

సంజ్ఞా॥స్త్రీ॥ఇది, చేతనా=బుద్ధికిని, నామ= పేరునకును, హస్తాద్యైః=హస్తాదులచేత, అర్థసూచనా=అర్థము సూచనసేయుటకును పేరు.

ఇతి ఞాన్తా.

ఞ యనునక్షరముతుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(కాకేభగణ్డౌ) కరటౌ

కరటః॥పు॥ఇది, కాక= కాకికిని, ఇభగణ్డౌ=ఏనుఁగుగండస్థలమునకును పేరు. [మొలకును పేరు.

(గజగణ్డ కటీ) కటౌ.

కటః॥ఇది, గజగణ్డ=ఏనుఁగుచెక్కిలికిని, కటీ=

శిపివిష్ట (స్తుఖలతౌ దుశ్చర్మణి మహేశ్వరే),

శిపివిష్టః॥పు॥ఇది, ఖలతౌ=బట్టతలవానికిని, దుశ్చర్మణి=కుష్ఠరోగికిని, మహేశ్వరే=శివునికిని పేరు.

(దేవశిల్పిన్యపి) త్వష్టా

త్వష్టా॥ఋ-పు॥ఇది, దేవశిల్పిని = విశ్వకర్మకును, అపిశబ్దమువలన వడ్లవానికిని పేరు.

దిష్టం (దైవేఽపి నద్వయోః). ౧౯౧

దిష్టమ్॥ ఇది, దైవే=పురాకృతకర్మమునకు పేరైనపుడు ॥న॥- అపిశబ్దమువలన కాలమునకు॥పు॥

(రసే) కటుః క(ట్వకార్యే త్రిషు మత్సర తీక్ష్ణయోః),

కటుః॥ఇది, రసే=కారమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥అకార్యే= చేయఁదగనిదానికి పేరయినపుడు ॥న॥మత్సర=మచ్చరముగలవానికిని, తీక్ష్ణయోః=తీక్ష్ణమయినవస్తువునకును పేరయినపుడు॥త్రి॥

రిష్టం (క్షేమాశుభాభావే)

రిష్టమ్॥న॥ఇది, క్షేమ= క్షేమమునకు, అశుభ=అశుభమునకును, అభావేషు=నాశమునకును పేరు.

ష్వరిష్టే తు (శుభాశుభే). ౧౯౨

అరిష్టమ్॥న॥ఇది, శుభ=శుభమునకును, అశుభే=అశుభమునకు పేరు. Destruction.

(మాయా నిశ్చల య

కూటమ్॥పు॥ఇది, మాయా=ఇంద్రజాలము

న్త్రేషు కైతవానృతరాశిషు, అయోఘనే శైలశృఙ్గే సీరాఙ్గే) కూట(మస్త్రియామ్)- ౧౯౩

(సూక్ష్మైలాయాం) త్రుటిః (స్త్రీ స్యాత్కాలేఽల్పే సంశయే ఽపి చ),

(అర్త్యుత్కర్షాశ్రయః) కోటిః

(మూలే లగ్నకచే) జటా. ౧౯౪

వ్యుష్టిః (ఫలే సమృద్ధౌ చ) దృష్టి (ర్జ్ఞానేఽక్షి దర్శనే),

ఇష్టి (ర్యాగేచ్ఛయో)

సృష్టం (నిశ్చితే బహుళే త్రిషు) ౧౯౫

కష్టేతు (కృచ్ఛ్రగహనే)

(దక్షే మన్దాగదేషు తు), పటు (ర్ద్వౌవాచ్యలిఙ్గౌ చ)

—ఇతి టాన్తాః.—

నీలకణ్ఠ (శ్శివేఽపి చ).

మొదలైనమాయకును, నిశ్చల=కదలని యాంకాఠాదులకును,యన్త్రేషు=మృగాదులను హింసించునుపలు మొదలయినవానికిని, కైతవ=కపటమునకును,అనృత=బొంకునకును, రాశిషు=రాశికిని,అయోఘనే=సమ్మెటకును, శైలశృఙ్గే=పర్వతశిఖరమునకును,సీరాఙ్గే=నాఁగేటికఱ్ఱునకును పేరు

త్రుటిః॥సీ॥ఇది,సూక్ష్మైలాయామ్=సన్నయేలకులకును, అల్పే కాలే=అల్పకాలమునకును, సంశయే=మరణసంశయమునకును పేరు. అల్పే అనునది ప్రత్యేకము చేసి లేశమునకును పేరందురు.

కోటిః॥సీ॥ఇది,ఆర్తి=వింటికొప్పునకును, ఉత్కర్ష=అతిశయమునకును, ఆశ్రయః=అంచునకును పేరు.

జటా॥సీ॥ఇది మూలే=ఊడకును, లగ్నకచే=జడకును పేరు. [సమృద్ధౌ=సమృద్ధికిని పేరు.

వ్యుష్టిః॥సీ॥ఇది, ఫలే=ప్రయోజనమునకును,

దృష్టిః॥సీ॥ఇది,జ్ఞానే=జ్ఞానమునకును, అక్షి=కంటికిని, దర్శనే=చూపునకును పేరు.

ఇష్టిః॥సీ॥ఇది,యాగ=యాగమునకును, ఇచ్ఛయోః=ఇచ్ఛకును పేరు. **Desire.**

సృష్టమ్॥త్రి॥ఇది, నిశ్చితే=నిశ్చయింపఁబడినదానికిని, బహుళే=బహుళమైనదానికిని పేరు.

కష్టమ్॥ఇది,కృచ్ఛ్ర=దుఃఖమునకును, గహనే=చొరరానిదానికిని పేరు.

పటుః॥ఇది, దక్ష=సమర్థునికిని, అమన్ద=మందుఁడుగానివానికిని, అగదేషు = రోగములేనివానికిని పేరు. ఈ౨ను॥త్రి॥.

ట యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

నీలకణ్ఠః॥పు॥ఇది, శివే=శివునికిని, అపిశబ్దము

౧౯౬

పుంసి కోష్ఠోఽ(న్తర్జఠరం కుసూలోఽన్తర్గృహం తథా),

నిష్ఠా (నిష్పత్తినాశాన్తాః)

కాష్ఠో(త్కర్షే స్థితౌ దిశి). ౧౯౭

(త్రిషు) జ్యేష్ఠోఽ(తిశస్తేఽపి)

కనిష్ఠో ఽ(తియువాఽల్పయోః,)

—ఇతి ఠాన్తాః.—

దణ్డోఽ(స్త్రీ లగుడేఽపి స్యాత్)

గుడో (గోళేక్షుపాకయోః). ౧౯౮

(సర్పమాంసాత్పశూ) వ్యాడౌ

(భూగోవాచ) స్త్విడా ఇళాః,

క్ష్వేడా (వంశశలాకాఽపి)

నాడీ (కాలేఽపి షట్క్ష

వలన నెమిలికిని పేరు. **Peacock.**

కోష్ఠః॥పు॥ఇది, అన్తర్జఠరమ్=లోనికడుపునకును, కుసూలః = గాదెకును, అన్తర్గృహమ్=లోపలియింటికిని పేరు

నిష్ఠా॥సీ॥ఇది,నిష్పత్తి=కార్యమాటకును,నాశ=కానరాకుండుటకును,అన్తాః=చెడుటకును పేరు

కాష్ఠా॥సీ॥ఇది,ఉత్కర్షే=ఉత్కర్షకును, స్థితౌ=మర్యాదకును, దిశ=దిక్కునకును పేరు.

జ్యేష్ఠః॥త్రి॥ ఇది, అతిశస్తే = మిక్కిలిశ్రేష్ఠమయినవానికిని, అపిశబ్దము చేత తోడఁబుట్టినయన్నకును, వృద్ధునికిని పేరు.

కనిష్ఠః॥త్రి॥ఇది,అతియువా=మిక్కిలికొంచెమైనవయస్సుగలవానికిని,అల్పయోః=అల్పునికి పేరు

ఠ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

దణ్డః॥పు॥ ఇది, లగుడే=దుడ్డుకోలకును,అపిశబ్దమువలన సూర్యపార్శ్వవర్తికిని,చతుర్థోపాయమునకును, కప్పమునకును, ఆజ్ఞకును పేరు.

గుడః ॥పు॥ ఇది, గోళ=మృత్తికాదులచేతఁ జేయంబడినయుండకును, ఇక్షుపాకయోః = బెల్లమునకును పేరు. **Sugar.**

వ్యాడః॥పు॥ఇది,సర్ప=సర్పమునకును, మాంసాత్పశూ=మాంసమునుతిను క్రూరమృగమునకును పేరు.

ఇడా-ఇళా॥సీ॥ఈ౨ను,భూ=భూమికిని,గో=ఆవునకును, వాచః = వాక్కునకును పేరు.

క్ష్వేడా॥సీ॥ఇది, వంశశలాకా=వెదురుచివ్వకును, అపిశబ్దమువలనసింహనాదమునకును పేరు.

నాడీ॥సీ॥ఇది, షట్క్షణే కాలే=ఆఱుక్షణములకా

ణే). ౧౯౯

లమునకును, అపిశబ్దమువలన క్రోవినరములకును, కూరకాడలు మొదలయినవానికి పేరు.

కాణ్డోఽ (స్త్రీ దణ్డ బాణార్వ వర్గావసర వారిషు),

కాణ్డః॥పు॥ఇది, దణ్డ=కోలకును, బాణ=బాణమునకును, అర్వ=కుత్సితునికిని, వర్గ = కావ్యాదులయందుగల పరిచ్ఛేదమునకును [ప] సమూహమునకును, అవసర=అవసరమునకును, వారిషు=నీళ్లకును పేరు. **Water.**

స్యాద్భాణ్డ (మశ్వాభరణేఽమత్రే మూలవణిగ్ధనే). ౨౦౦

భాణ్డము॥న॥ఇది, అశ్వాభరణే=గుఱ్ఱాలసొమ్మునకును, అమత్రే=మృణ్మయాదిపాత్రమునకును, మూలవణిగ్ధనే=వర్తకునిచేత లాభముకొఱకు నుంచఁబడినమూలధనమునకును పేరు. అమత్రే అనుచోట మన్త్రే అనియుం బాఠము.

ఇతి డాన్తాః.

డ యనునక్షరము తుదనుగలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(భృశ ప్రతిజ్ఞయో) ర్బాఢం

బాఢమ్॥త్రి॥ఇది, భృశ=మిక్కిలి యనుటకును, ప్రతిజ్ఞయోః=అంగీకారమునకును పేరు.

ప్రగాఢం (భృశ కృచ్ఛ్రయోః),

ప్రగాఢమ్॥త్రి॥ఇది, భృశ=మిక్కిలియనుటకును, కృచ్ఛ్రయోః=దుఃఖమునకును [ప]చొరరానందుకును పేరు.

(శక్తస్థూలౌ త్రిషు) దృఢౌ

దృఢః॥త్రి॥ ఇది, శక్త=లావుగలవానికిని, స్థూలౌ=బలిసినవానికిని పేరు. **Bulky.**

వ్యూఢౌ (విన్యస్తసంహతౌ). ౨౦౧

వ్యూఢః॥త్రి॥ఇది,విన్యస్త=రచనావిశేషముచేతనుంచఁబడినసేనకును, సంహతౌ=దట్టమయినదానికిని పేరు. **Compact.**

ఇతి ఢాన్తాః.

ఢ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

భ్రూణోఽ (ర్భకే స్త్రైణగర్భే)

భ్రూణః॥పు॥ఇది,అర్భకే=పిన్నవానికిని, స్త్రైణగర్భే=స్త్రీలగర్భమునకును పేరు. **Foetus.**

బాణో (బలిసుతేశరే,)

బాణః॥పు॥ఇది, బలిసుతే=బలిచక్రవర్తికుమారునికిని, శరే=అమ్మునకును పేరు.

కణో (ఽతిసూక్ష్మే ధాన్యాంశే)

కణః॥పు॥ఇది, అతిసూక్ష్మే = మిక్కిలికొంచెమైనదానికిని, ధాన్యాంశే=నూకలకును పేరు.

(సఙ్ఘాతే ప్రమథే) గణః. ౨౦౨

గణః॥పు॥ఇది, సఙ్ఘాతే=సమూహమునకును, ప్రమథే=ప్రమథగణమునకును పేరు.

పణో (ద్యూతాదిషూత్సృష్టే భృతౌ మూల్యే ధనేఽపి చ),

పణః॥పు॥ఇది, ద్యూతాదిషు=జూదముకోడిపందెము మొదలైనవానియందు, ఉత్సృష్టే=ఒడ్డునట్టి,భృతౌ=పందెమునకును,మూల్యే=కూలికిని, వెలకును, ధనేఽపిచ=ధనమునకును, అపిశబ్దమువలన 3 ౨గురిగింజలయెత్తురాగిముద్రకును పేరు.

మౌర్వ్యాం ద్రవ్యాశ్రితే సత్త్వ శుక్ల సన్ధ్యాదికే) గుణః. ౨౦౩

గుణః॥పు॥ఇది, మౌర్వ్యమ్=వింటినారికిని, ద్రవ్యాశ్రితే=ద్రవ్యాశ్రితములైన రూపరసాదులకును, త్యాగశౌర్యాదులకును, సత్త్వ = సత్త్వరజస్తమస్సులకును,శుక్ల=శుక్లనీలపీతాదులకును, సన్ధ్యాదికే=సంధివిగ్రహాదులకును పేరు.

(నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః) క్షణః,

క్షణః॥పు॥ ఇది, నిర్వ్యాపారస్థితౌ=వ్యాపారములేక యూరకుండుటకును, కాలవిశేష=గడియలో నాలవభాగమునకును, ఉత్సవయోః=ఉత్సవమునకును పేరు. **Festival.**

వర్ణో (ద్విజాదౌ శుక్లాదౌ స్తుతౌ వర్ణం తు వాఽక్షరే). ౨౦౪

వర్ణః॥ఇది, ద్విజాదౌ = బ్రాహ్మణాదిజాతులకును, శుక్లాదౌ = తెలుపు మొదలయినవన్నెలకును, స్తుతౌ = స్తోత్రమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥, అక్షరమునకు పేరయినపుడు॥న॥.

అరుణో (భాస్కరేఽపి స్యాద్వర్ణభేదే సతు త్రిషు),

అరుణః॥ఇది, భాస్కరే = సూర్యునికిని, అపిశబ్దమువలన అనూరునికిని పేరైనపుడు॥పు॥, వర్ణభేదే=ఎఱుపువస్తువునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

స్థాణు (శ్శర్వేఽప్య)

స్థాణుః॥పు॥ఇది, శర్వే=శివునికిని, అపిశబ్దమువలన మోటుచెట్టునకును పేరు.

థ ద్రోణః (కాకోలే

ద్రోణః॥పు॥ఇది, కాకోలే=నల్లకాకికిని, అపి

ఽపి)	శబ్దమువలన నలుతుమునకును పేరు.
(రవే) రణః. ౨౦౫	రణః॥పు॥ఇది,రవే=ధ్వనికిని, క్రిందటిఅపిశబ్ద సంబంధము చేత యుద్ధమునకును పేరు. **War.**
గ్రామణీ (ర్నాపితే పుంసి శ్రేష్ఠే గ్రామాధిపే త్రిషు),	గ్రామణీః॥ఇది, నాపితే=మంగలవానికి పేరయినపుడు॥పు॥, శ్రేష్ఠే=శ్రేష్ఠునికిని, గ్రామాధిపే=గ్రామాధిపతికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥.
ఊర్ణా(మేషాదిలోమ్ని స్యా దావర్తే చాన్తరా భ్రువౌ). ౨౦౬	ఊర్ణా ॥సీ॥ ఇది, మేషాదిలోమ్ని = గొఱ్ఱె కుందేలు ఎలుక మొదలయినవానిరోమము నకు, భ్రువౌ=కనుబొమలయొక్క, అన్తరా = నడుమనుండు, ఆవర్తే=సుడికిని పేరు.
హారిణీ (స్యా న్మృగీ హేమప్రతిమాహరితా చ యా),	హారిణీ ॥సీ॥ ఇది, మృగీ = లేడికిని, హేమప్రతిమా=బంగారుప్రతిమకును, యాహరితా=పచ్చనివన్నెగలదానికిని పేరు.
(త్రిషు పాణ్డౌ చ) హరిణః	హరిణః॥ఇది, పాణ్డౌ=తెలుపుపసుపువన్నెలు గూడినవస్తువునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥ - చకారమువలన ఇఱ్ఱికి పేరయినపుడు॥పు॥. **Deer.**
స్థూణా(స్తమ్భేఽపి వేశ్మనః). ౨౦౭	స్థూణా॥సీ॥ఇది, వేశ్మనః స్తమ్భే=ఇంటికంబము నకును,అపిశబ్దమువలనఇనుపప్రతిమకును పేరు.
తృష్ణే (స్పృహా పిపాసే ద్వే)	తృష్ణా॥సీ॥ఇది, స్పృహా=ఆశకును, పిపాసే=దప్పికిని పేరు. **Thirst.** [ణే=దయకును పేరు.
(జుగుప్సాకరణే)ఘృణే,	ఘృణా॥సీ॥ఇది, జుగుప్సా=రోఁతకును, కరు
(వణిక్పథే చ) విపణి	విపణిః॥సీ॥ ఇది, వణిక్పథే = అంగడివీథికిని, చకారమువలన అంగడికిని పేరు. **Stall.**
(స్సురాప్రత్యక్చ) వారుణీ. ౨౦౮	వారుణీ॥సీ॥ఇది, సురా=కల్లునకును,ప్రత్యక్=పడమటిదిక్కునకును పేరు. **West.**
కరేణు (రిభ్యాంస్త్రీనేభే)	కరేణుః॥ఇది, ఇభ్యామ్ = ఆఁడుఏనుఁగునకు పేరైనపుడు॥సీ॥ఇభే=మగయేనుఁగునకు పేరయినపుడు॥పు॥. [ధనమునకును పేరు.
ద్రవిణంతు (బలేధనే),	ద్రవిణమ్॥న॥ఇది, బలే=బలమునకును,ధనే=

శరణం (గృహ రక్షిత్రోః)	శరణమ్॥న॥ఇది,గృహ=ఇంటికిని, రక్షిత్రోః=రక్షించువానికిని పేరు.
శ్రీపర్ణం (కమలేఽపి చ) ౨౦౯	శ్రీపర్ణమ్॥న॥ఇది,కమలేఽపిచ=తామరపువ్వునకును, అపిశబ్దమువలననెల్లిచెట్టునకును పేరు.
(విషాభిమర్ష లోహేషు) తీక్ష్ణం (క్లీబే ఖరే త్రిషు).	తీక్ష్ణమ్॥ఇది,విష=విషమునకును, అభిమర్ష=యుద్ధమునకును, లోహేషు = ఇనుమునకును పేరైనపుడు॥న॥ ఖరే=వాఁడియైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥.
ప్రమాణం (హేతుమర్యాదా శాస్త్రే యత్తా ప్రమాతృషు). ౨౧౦	ప్రమాణమ్॥న॥ఇది, హేతు = ప్రత్యక్షాది జ్ఞానకారణమునకును, మర్యాదా = మర్యాదకును, శాస్త్ర = శాస్త్రమునకును, ఇయత్తా = కొలఁత తూనిక మొదలయిన మానములకును, ప్రమాతృషు=ఎఱుఁగువానికిని పేరు. మఱియు సత్యవాదికిని, నిత్యమయినదానికిని, ఏకత్వము నకును పేరని రభసుఁడు.
కరణం (సాధకతమ క్షేత్ర గాత్రే న్ద్రియే ష్వపి),	కరణమ్॥న॥ఇది, సాధకతమ=ఛేదనాదిక్రియల యందుమిక్కిలియుపయోగించుఖడ్గాదులకును, క్షేత్ర=క్షేత్రమునకును, గాత్ర = శరీరమున కును, ఇన్ద్రియేషు = చక్షురాదీంద్రియముల కును, అపిశబ్దమువలన ౧౧ కరణములకును, క్రియకును, గణకునికిని, రథబంధనమునకును, నాట్యగీతభేదమునకును పేరు.
(ప్రాణ్యుత్పాదే) సంసరణ (మసంబాధే చమూగతౌ.) ౨౧౧. ఘణ్టాపథేఽ	సంసరణమ్ ॥న॥ఇది, ప్రాణి=ప్రాణులయొక్క, ఉత్పాదే=ఉత్పత్తిరూపమైన సంసారమునకును, అసంబాధే = ఇఱుకటములేని, చమూగతౌ=సేననడుచుటకును, ఘణ్టాపథే=పెద్దవీథికిని పేరు.
(థ వాన్తాన్నే) సముద్ధరణ (మున్నయే),	సముద్ధరణమ్॥న॥ఇది,వాన్త=క్రక్కిన,అన్నే=అన్నమునకును, ఉన్నయే=ఎత్తుటకును పేరు.
అథ త్రిషు	ఇఁకముందుఁ జెప్పఁగలణాన్తశబ్దములు॥త్రి॥
విషాణం(స్యాత్పశుశృ	విషాణమ్॥త్రి॥ఇది, పశుశృఙ్గ=పసరపుకొమ్మున

జ్ఞేభదన్తయోః). ౨౧౨

కు,ఇభదన్తయోః=ఏనుఁగుదంతమునకును పేరు

ప్రవణః (క్రమనిమ్నోర్వ్యాం ప్రహ్వే నా తు చతుష్పథే),

ప్రవణః॥ఇది, క్రమ=వాటముగా, నిమ్నోర్వ్యామ్=పల్లమైన నేలకును, ప్రహ్వే=నమ్రుఁడైనవానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥చతుష్పథే=నాలుగు తెరువులు గూడినచోటికి పేరయినపుడు॥పు॥.

సంకీర్ణౌ (నిచితాశుద్ధౌ)

సంకీర్ణః॥త్రి॥ఇది, నిచిత=మ్లేచ్ఛసంకీర్ణము దేశమన్నట్టు నెరసినదానికిని, అశుద్ధౌ=సంకీర్ణముజాతి యన్నట్టుమఱొకదానితోఁగలసినదానికిని పేరు

విరిణం (శూన్య మూషరమ్). ౨౧౩

ఇరిణమ్[పా]-ఈరిణమ్॥త్రి॥ఇది, శూన్య=పాడైనదానికిని, ఊషరమ్=చౌటినేలకును పేరు.

ఇతి ణాన్తాః.

ణ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(దేవసూర్యౌ) వివస్వన్తౌ

వివస్వాన్॥త్॥పు॥ ఇది, దేవ=దేవతలకును, సూర్యౌ=సూర్యునికిని పేరు.

సరస్వన్తౌ (నదార్ణవౌ),

సరస్వాన్॥త్॥పు॥ఇది,నద=సరస్వంతమను పేరు గలనదమునకును,అర్ణవౌ=సముద్రమునకును పేరు.నదమనఁగాఁబ్రత్యక్ప్రవాహముగలయేఱు

(పక్షితార్క్ష్యౌ) గరుత్మన్తౌ

గరుత్మాన్॥త్॥పు॥ఇది, పక్షి=పక్షిమాత్రమునకును, తార్క్ష్యౌ=గరుడునికిని పేరు.

శకున్తౌ (భాసపక్షిణౌ) ౨౧౪

శకున్తః॥పు॥ ఇది, భాస = చమురుకాకికిని, పక్షిణౌ=పక్షిమాత్రమునకును పేరు

(అగ్న్యుత్పాతౌ) ధూమకేతూ

ధూమకేతుః॥పు॥ ఇది, అగ్ని = అగ్నికిని, ఉత్పాతౌ=ఉత్పాతమునకును పేరు.

జీమూతౌ (మేఘపర్వతౌ),

జీమూతః॥పు॥ఇది, మేఘ=మేఘమునకును, పర్వతౌ=పర్వతమునకును పేరు.

హస్తౌ తు (పాణినక్షత్రే)

హస్తః॥పు॥ఇది, పాణి = చేతికిని, నక్షత్రే=నక్షత్రవిషయమునకును పేరు.

మరుతౌ (పవనామరౌ) ౨౧౫

మరుత్॥పు॥ఇది, పవన = వాయువునకును, అమరౌ=దేవతలకును పేరు.

యన్తా (హస్తిపకేసూతే)

యన్తా॥పు॥ఋ॥ఇది, హస్తిపకే=ఏనుఁగుమావటివానికిని, సూతే=సారథికిని పేరు.

భర్తా (ధాతరి పోష్టరి).

భర్తా॥పు॥ఋ॥ఇది, ధాతరి=మోయువానికి, పోష్టరి=పోషించువాని (మగని)కిని పేరు.

(యానపాత్రే శిశౌ) పోతః

పోతః॥పు॥ఇది, యానపాత్రే=ఏఱుదాఁటునట్టి యోడకును, శిశౌ=శిశువునకును పేరు.

ప్రేతః (ప్రాణ్యన్తరే మృతే). ౨౧౬

ప్రేతః॥పు॥ఇది, ప్రాణ్యన్తరే=నరకమునందుండు జంతువునకును, మృతే=చచ్చినవానికిని పేరు.

(గ్రహభేదే ధ్వజే) కేతుః

కేతుః॥పు॥ఇది, గ్రహభేదే=కేతు గ్రహమునకును, ధ్వజే=టెక్కెమునకును, [ప]కాంతికిని, ఉత్పాతమునకును, చిహ్నమునకును పేరు.

(పార్థివే తనయే) సుతః,

సుతః॥పు॥ఇది,పార్థివే=రాజునకును, తనయే=కొడుకునకును పేరు.

స్థపతిః (కారుభేదేఽపి)

స్థపతిః॥పు॥ఇది, కారుభేదే=శిల్పికిని,అపిశబ్దమువలన బృహస్పతియాగము చేసినవానికిని పేరు.

భూభృ (ద్భూమిధరే నృపే). ౨౧౭

భూభృత్॥పు॥ఇది, భూమిధరే=పర్వతమునకును, నృపే=రాజునకును పేరు.

మూర్ధాభిషిక్తో (భూపేఽపి)

మూర్ధాభిషిక్తః॥పు॥ఇది, భూపే=రాజమాత్రునికిని, అపిశబ్దమువలన పట్టాభిషిక్తునికిని పేరు.

ఋతుః (స్త్రీకుసుమేఽపి చ),

ఋతుః॥పు॥ఇది,స్త్రీకుసుమేఽపిచ = స్త్రీలరజస్సునకును, అపిశబ్దమువలన వసంతాదిఋతువులకును పేరు.

(విష్ణౌ) వప్యజితా (వ్యక్తౌ)

అజితః॥పు॥ ఇది విష్ణౌ=విష్ణువునకు పేరయినపుడు ॥పు॥-అపిశబ్దమువలన గెలువఁబడినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥అవ్యక్తః॥ఇది, విష్ణౌ=విష్ణువునకు పేరయినపుడు॥పు॥, అపిశబ్దమువలన స్ఫుటముగా నేర్పడనిదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

సూత (స్త్వష్టరి సారథౌ) ౨౧౮

సూతః॥పు॥ఇది, త్వష్టరి=వడ్లవానికిని, సారథౌ=సారథికిని పేరు.

వ్యక్తః (ప్రాజ్ఞేఽపి)

వ్యక్తః॥ఇది, ప్రాజ్ఞే=ప్రాజ్ఞునికి పేరయినపుడు ॥పు॥అపిశబ్దమువలన స్పష్టమయినదానికిపేరయినపుడు॥త్రి॥. Evident.

దృష్టాన్తా (వుభే శాస్త్రనిదర్శనే),

దృష్టాన్తః॥పు॥ఇది, శాస్త్ర = శాస్త్రమునకును,నిదర్శనే=ప్రకృతార్థమునకు ప్రతిగా చూచి చెప్పుటకును పేరు. Example.

క్షత్తా(స్యాత్సారథౌ ద్వాఃస్థే క్షత్త్రియాయాంచ శూద్రజే). ౨౧౯

క్షత్తా॥పు॥ఋ॥ఇది,సారథౌ=సారథికిని,ద్వాఃస్థే=వాకిలిగాచువానికిని, క్షత్త్రియాయామ్ = క్షత్త్రియస్త్రీయందు, శూద్రజే = శూద్రుని వలనఁ బుట్టినవానికిని పేరు.

వృత్తాన్త (స్స్యాత్ప్రకరణే ప్రకారే కార్త్స్న్యవార్తయోః),

వృత్తాన్తః॥పు॥ఇది,ప్రకరణే=ప్రస్తావమునకును, ప్రకారే=విశేషమునకును, కార్త్స్న్యే= అంతయు ననునర్థమునకును, వార్తయోః=వార్తకును పేరు. Rumour.

ఆనర్త (స్సమరే నృత్యస్థాన నీవృద్విశేషయోః). ౨౨౦

ఆనర్తః॥పు॥ఇది, సమరే = యుద్ధమునకును, నృత్యస్థాన = నాట్యమాడుస్థలమునకును, నీవృద్విశేషయోః=పశ్చిమసముద్రతీరమునందుండు దేశవిశేషమునకును పేరు.

కృతాన్తో (యమ స్సిద్ధాన్త దైవాకుశలకర్మసు).

కృతాన్తః॥పు॥ఇది,యమ=యమునికిని, సిద్ధాన్త=సిద్ధాంతమునకును, దైవ=పురాకృతశుభాశుభకర్మమునకును, అకుశలకర్మసు = పాపకర్మమునకును పేరు. Sinful Act.

శ్లేష్మాది రసరక్తాది మహాభూతాని తద్గుణాః. ౨౨౧. ఇన్ద్రియాణ్యశ్మవికృతి శ్శబ్దయోని శ్చ) ధాతవః.

ధాతుః॥పు॥ఇది, శ్లేష్మాది=శ్లేష్మవాతపిత్తములకును, రసరక్తాది = వసాసృఙ్మాంసమేదోఽస్థిమజ్జాశుక్లములకును, మహాభూతాని=పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములకును, తద్గుణాః=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములకును, ఇన్ద్రియాణి=త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణములకును, అశ్మవికృతిః = జేగురు మొదలయినశిలావికారములకును,

శబ్దయోనిః = శబ్దములకుఁ గారణమయిన భూవాదిక్రియలకును పేరు.

(కక్ష్యాన్తరేఽపి) శుద్ధాన్తో (నృపస్యాసర్వగోచరే). ౨౨౨

శుద్ధాన్తః ॥పు॥ ఇది, అసర్వగోచరే = సకలజనులు చూడఁగూడని, నృపస్య=రాజుయొక్క, కక్ష్యాన్తరే=లోకట్టునందు అనఁగా నంతఃపురమునందును, అపిశబ్దమువలన నంతఃపురస్త్రీలయందును వర్తించును.

(కాసూ సామర్థ్యయో) శ్శక్తిః

శక్తిః॥స్త్రీ॥ఇది, కాసూ=భల్లమనునాయుధవిశేషమునకును, సామర్థ్యయోః=ప్రభుత్వాదిశక్తులకును(ప) అన్నివస్తువులయందుండునొకానొకధర్మమునకును పేరు.

మూర్తిః (కాఠిన్యకాయయోః),

మూర్తిః॥స్త్రీ॥ఇది, కాఠిన్య=కఠినత్వమునకును, కాయయోః=శరీరమునకును పేరు.

(విస్తారవల్ల్యో) ర్వ్రతతి

వ్రతతిః॥స్త్రీ॥ఇది,విస్తార=విరివికిని, వల్ల్యోః=తీఁగకును పేరు.

ర్వసతీ (రాత్రివేశ్మనోః). ౨౨౩

వసతిః॥స్త్రీ॥ఇది,రాత్రి = రాత్రికిని,వేశ్మనోః= ఇంటికినిపేరు House.

(క్షయార్చయో) రపచితి

అపచితిః॥స్త్రీ॥ఇది, క్షయ=హానికిని,అర్చయోః= పూజకును పేరు.

స్సాతి (ర్దానావసానయోః),

సాతిః ॥స్త్రీ॥ ఇది, దాన=దానమునకును, అవసానయోః=ముగియుటకును పేరు.

ఆర్తిః (పీడా ధనుష్కోట్యో)

ఆర్తిః॥స్త్రీ॥ఇది, పీడా = పీడకును, ధనుష్కోట్యోః=వింటికొప్పునకును పేరు.

ర్జాతి (స్సామాన్య జన్మనోః). ౨౨౪

జాతిః॥స్త్రీ॥ఇది, సామాన్య = గోత్వబ్రాహ్మణత్వాదిజాతులకును, జన్మనోః=పుట్టుటకును పేరు.

(ప్రచార స్యన్దయో) రీతి

రీతిః॥స్త్రీ॥ఇది, ప్రచార=వ్యవహారమునకును, స్యన్దయోః=జాఱుటకును పేరు చిట్టెమునకును, ఇత్తళికిని పేరనిరుద్రుఁడు. "ప్రకారస్యన్దయోః" అని పాఠము గలదు.

రీతి (ర్డిమ్బ ప్రవాసయోః),

ఈతిః॥స్త్రీ॥ఇది,డిమ్బ = అతివృష్టిమొదలయిన యీతిబాధలాఱింటికిని, ప్రవాసయోః=ప్రవా

సమునకును పేరు. [గమే=పొందుటకును పేరు.

(ఉదయేఽధిగమే) ప్రాప్తి స్త్రేతా (త్వగ్నిత్రయే యుగే) ౨౨౫

ప్రాప్తిః॥సీ॥ఇది,ఉదయే=లాభమునకును, అధి

త్రేతా॥సీ॥ ఇది, అగ్నిత్రయే=గార్హపత్యాదులగు మూఁడగ్నులకును, యుగే=త్రేతాయుగమునకును పేరు.

(వీణాభేదేఽపి) మహతీ

మహతీ॥సీ॥ఇది,వీణాభేదేఽపి=నారదునివీణకును, అపిశబ్దమువలన నధికమయినదానికిని పేరు.

భూతి (ర్భస్మని సంపది),

భూతిః॥సీ॥ఇది, భస్మని=భస్మమునకును, సంపది=సంపదకును పేరు.

(నదీ నగర్యో ర్నాగానాం) భోగవత్య

భోగవతీ॥సీ॥ఇది, నాగానామ్=సర్పములయొక్క,నదీనగర్యోః=నదికిని, పట్టణమునకును పేరు.

(థ సఙ్గరే. ౨౨౬. సఙ్గేసభాయాం) సమితిః

సమితిః॥సీ॥ఇది, సఙ్గరే=యుద్ధమునకును, సఙ్గే=కూటమికిని, సభాయామ్=సభకును పేరు.

(క్షయవాసావపి) క్షితిః,

క్షితిః॥సీ॥ఇది, క్షయ=నాశమునకును, వాసౌ=ఉనికికిని, అపిశబ్దమువలన భూమికిని పేరు.

(రవే రర్చిశ్చ శస్త్రం చ వహ్నిజ్వాలాచ) హేతయః. ౨౨౭

హేతిః॥సీ॥ఇది, రవేఃఅర్చిశ్చ=సూర్యునికిరణమునకును, శస్త్రంచ=ఆయుధమునకును, వహ్నిజ్వాలాచ=అగ్నిజ్వాలకును పేరు. హేతిః=ఆయుధమునకు పేరయినపుడు॥పు॥.

జగతీ(జగతి ఛ్ఛన్దో విశేషేఽపి క్షితావపి),

జగతీ॥సీ॥ఇది, జగతి=లోకమునకును, ఛన్దోవిశేషేఽపి=పండ్రెండక్షరములపాదముగలఛందస్సునకును, క్షితావపి=భూమికిని పేరు.

పఙ్క్తి (శ్ఛన్దోఽపి దశమం)

పఙ్క్తిః॥సీ॥ఇది,దశమమ్ = పదియక్షరములపాదముగల,ఛన్దోఽపి=ఛందస్సునకును,అపిశబ్దమువలన బాగుగానుండుటకును,పదింటికిని పేరు.

(స్యా త్ప్రభావేఽపి) చాయతిః. ౨౨౮

ఆయతిః॥సీ॥ ఇది, ప్రభావేఽపి=ప్రభావమునకును, అపిశబ్దమువలన భవిష్యత్కాలమునకును, నిడుపునకును పేరు.

పత్తి (ర్గతౌ చ)

పత్తిః॥సీ॥ఇది,గతౌ=నడపునకును, చకారము

వలన కాలిబంటునకును,సేనాభేదమునకును పేరు

మూలే తు) పక్షతిః (పక్షభేదయోః),

పక్షతిః॥సీ॥ఇది, పక్షభేదయోః=పక్షభేదములనఁగా శుక్లకృష్ణపక్షములును,పక్షిఱెక్కలును, మూలే=వానిమూలమనఁగా పాడ్యమియు ఱెక్కమొదలును ఆరెంటికిని పక్షతి యని పేరు.

ప్రకృతి (ర్యోనిలిఙ్గే చ)

ప్రకృతిః॥సీ॥ఇది, యోనిలిఙ్గే=ఉపాదానకారణమునకును,స్త్రీపున్నపుంసకలింగములకును,చకారమువలన రాజ్యాంగము లేడింటికిని,పౌరశ్రేణులకును, స్వభావమునకును, భగమునకును,సత్త్వాదిగుణములయొక్క సామ్యావస్థకును పేరు.

(కైశిక్యాద్యాశ్చ) వృత్తయః ౨౨౯

వృత్తిః॥సీ॥ఇ॰, కైశిక్యాద్యాః=అలంకారశాస్త్రప్రసిద్ధములయిన కైశిక్యాదివృత్తులకును, చకారమువలన కృష్యాది జీవనోపాయములకును, సూత్రాదివివరణగ్రంథములకును పేరు.

సికతా (స్స్యు ర్వాలుకాఽపి)

సికతాః॥సీ॥నిత్యబహువచనము॥ఇది,వాలుకా=ఇసుకకును,అపిశబ్దమువలననిసుకనేలకును పేరు.

(వేదే శ్రవసి చ) శ్రుతిః,

శ్రుతిః॥సీ॥ఇది, వేదే=వేదమునకును,శ్రవసి=చెవికిని,వినుటకును, చకారమువలనవార్తకును పేరు.

వనితా (జనితాత్యర్థానురాగాయాంచ యోషితి). ౨౩౦

వనితా॥సీ॥ఇది, జనిత=పుట్టింపఁబడిన, అత్యర్థ=మిక్కిలియు, అనురాగాయామ్ = ప్రేమగల, యోషితి =స్త్రీకిని, చకారమువలన స్త్రీమాత్రమునకును పేరు. Woman.

గుప్తిః (క్షితివ్యుదాసేఽపి)

గుప్తిః॥సీ॥ఇది, క్షితివ్యుదాసే = నేలగుంటకును, అపిశబ్దమువలన రక్షించుటకును, చెఱశాలకును పేరు.

ధృతి (ర్ధారణ ధైర్యయోః),

ధృతిః ॥సీ॥ ఇది, ధారణ = ధరించుటకును, ధైర్యయోః=ధైర్యమునకును పేరు.

బృహతీ (క్షుద్రవార్తాకీ ఛన్దోభేదే మహత్యపి). ౨౩౧

బృహతీ ॥సీ॥ఇది, క్షుద్రవార్తాకీ=ములకచెట్టునకును [ప] వాఁకుడుచెట్టునకును, ఛన్దోభేదే=తొమ్మిదక్షరములపాదముగల ఛందస్సునకును,

మహతీ = అధికమైనదానికిని, అపిశబ్దమువలన నుత్తరీయములకును పేరు.

వాసితా (స్త్రీకరిణ్యోశ్చ)

వాసితా[ప] వాశితా ॥సీ॥ ఇది, స్త్రీ=స్త్రీకిని, కరిణ్యోశ్చ=ఆఁడుఏనుఁగునకును పేరు.

వార్తా (వృత్తౌ జనశ్రుతౌ), వార్తం (ఫల్గున్యరోగేచ త్రి)

వార్తా॥ ఇది, వృత్తౌ=జీవనోపాయమునకును, జనశ్రుతౌ = లోకవార్తకును పేరైనపుడు॥సీ॥, ఫల్గుని=తుచ్ఛమునకు పేరైనపుడు॥న॥,అరోగే =రోగములేనివానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥.

(ష్వప్సు చ) ఘృతామృతే. ౨౩౨

ఘృతమ్-అమృతమ్॥న॥ ఈ౨ను,అప్సు=నీటిపేళ్లు. చకారమువలనఘృతశబ్దము నేతికి,అమృతశబ్దము అమృతమునకును, యజ్ఞవిశేషమునకును, అయాచితమునకును, మోక్షమునకును పేరు.

కలధౌతం(రూప్యహేమ్నో)

కలధౌతమ్॥న॥ఇది, రూప్య=వెండికిని, హేమ్నోః=బంగారమునకును పేరు. **Gold.**

ర్నిమిత్తం (హేతులక్ష్మణోః),

నిమిత్తమ్॥న॥ఇది, హేతు=కారణమునకును, లక్ష్మణోః=చిహ్నమునకును పేరు. **Token.**

శ్రుతం (శాస్త్రావధృతయోః)

శ్రుతమ్॥ఇది, శాస్త్ర=శాస్త్రమునకు పేరైనపుడు॥న॥ అవధృతయోః=వినఁబడినదానికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥. **Heard.**

(ర్యుగపర్యాప్తయోః) కృతమ్. ౨౩౩

కృతమ్॥న॥ఇది, యుగ=కృతయుగమునకును, పర్యాప్తయోః = నివారణమునకును పేరు.

అత్యాహితం (మహాభీతిః కర్మ జీవానపేక్షి చ),

అత్యాహితమ్॥న॥ ఇది, మహాభీతిః=మహాభయమునకును, జీవానపేక్షి=ప్రాణము నపేక్షిఁపని, కర్మ=సాహసమునకును పేరు.

(యుక్తే క్ష్మాదావృతే) భూతం (ప్రాణ్యతీతే సమేత్రిషు). ౨౩౪

భూతమ్=ఇది, యుక్తే=యోగ్యమయినదానికిని, క్ష్మాదౌ=పంచభూతములకును, ఋతే=సత్యమునకును, ప్రాణి = ప్రాణిమాత్రమునకును, అతీతే = భూతకాలమునకు పేరైనపుడు ॥న॥, సమే=సమాసమునందు ఉత్తరపదమై సదృశ

వస్తువునకు పేరైనపుడు॥త్రి॥.

వృత్తం (పద్యే చరిత్రే త్రిష్వతీతే దృఢనిస్తలే),

వృత్తమ్॥ ఇది, పద్యే=పద్యమునకును, చరిత్రే=చరిత్రమునకును పేరయినపుడు॥న॥ అతీతే=పోయినదానికిని, దృఢ=బటువైనదానికిని,నిస్తలే=వట్రువయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥.

మహ (ద్రాజ్యం చా)

మహత్॥ఇది, రాజ్యమ్ = రాజ్యమునకు పేరయినపుడు॥న॥,చకారమువలన దొడ్డవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

పగీతం (జన్యే స్యాద్గర్హితే త్రిషు). ౨౩౫

ఉపగీతమ్॥ ఇది, జన్యే=జనాపవాదమునకు [ప] యుద్ధమునకు పేరయినపుడు॥న॥, గర్హితే=నిందింపఁబడినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

శ్వేతం (రూప్యేఽపి)

శ్వేతమ్॥ఇది, రూప్యే=వెండికి పేరైనపుడు॥న॥అపిశబ్దమువలన తెల్లనివస్తువునకు పేరైనపుడు॥త్రి॥

రజతం (హేమ్ని రూప్యే సితే త్రిషు),

రజతమ్॥ఇది, హేమ్ని=బంగారమునకును, రూప్యే = వెండికిని పేరయినపుడు ॥న॥, సితే=తెల్లనివస్తువునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥.

(త్రిష్వతో)

ఇది మొదలు తాంతశబ్దములన్నియు ॥త్రి॥

(జగదిఙ్గేఽపి)

జగత్॥త్రి॥ఇది,ఇఙ్గే=సంచరించువస్తువు పేరు అపిశబ్దమువలనలోకమునకు పేరయినపుడు॥న॥ వాయువునకు పేరైనపుడు॥పు॥.

రక్తం (నీల్యాది రాగి చ). ౨౩౬

రక్తమ్॥త్రి॥ఇది, నీల్యాది=నీలిమొదలయినదానిచేత, రాగి=చాయవేయఁబడినవస్త్రాదులకును, చకారమువలన అనురక్తునికిని, ఎఱుపైనదానికిని పేరు. కుంకుమమునకును నెత్తురునకును పేరయినపుడు॥న॥.

అవదాత (స్సితే పీతే శుద్ధే)

అవదాతః॥త్రి॥ఇది, సితే=తెల్లనివస్తువునకును, పీతే=పచ్చనివస్తువునకును,శుద్ధే=పరిశుద్ధమయినవస్తువునకును పేరు. [తెల్లనివస్తువునకును పేరు.

(బద్ధార్జునౌ సితౌ)

సితః॥త్రి॥ఇది,బద్ధ=కట్టఁబడినదానికిని, అర్జునౌ=

(యుక్తే తు సంస్కృతేఽమర్షి) ణ్యభినీతో

అభినీతః॥త్రి॥ఇది, యుక్తే=యోగ్యమయిన దానికిని, సంస్కృతే=లెస్సగాఁజేయఁబడిన దానికిని, అమర్షిణి=కోపముగలవానికిని పేరు.

ఽథ సంస్కృతమ్.
౨౩౭. (కృత్రిమే లక్షణోపేతేఽప్య)

సంస్కృతమ్ ॥త్రి॥ఇది, కృత్రిమే=చేయఁబడిన ఘటాదులకును, లక్షణోపేతే=వ్యాకరణ లక్షణయుక్తమయినశబ్దములకును, అపిశబ్దము వలన లెస్సగాఁజేయఁబడిన వస్తువునకును పేరు.

నన్తో(ఽనవధా వపి),

అనన్తః॥త్రి॥ఇది, అనవధౌ=అవధిలేనిదానికి పేరు. అపిశబ్దమువలన ఆదిశేషునికిని, విష్ణువునకును పేరయినపుడు॥పు॥, ఆకాశమునకు పేరయినపుడు॥న॥, భూమికి పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥.

(ఖ్యాతే హృష్టే) ప్రతీతో ఽ-

ప్రతీతః॥త్రి॥ఇది, ఖ్యాతే=పేరుపడ్డవానికిని, హృష్టే=సంతోషించినవానికిని పేరు.

భిజాత (స్తు కులజే బుధే) ౨౩౮

అభిజాతః॥త్రి॥ఇది, కులజే=కులముగలవానికిని, బుధే=పండితునికిని పేరు.

వివిక్తౌ (పూతవిజనౌ)

వివిక్తః॥త్రి॥ఇది, పూత=పవిత్రమైనదానికిని, విజనౌ=ఏకాంతస్థలమునకును పేరు.

మూర్ఛితౌ (మూఢసోచ్ఛ్రయౌ),

మూర్ఛితః॥త్రి॥ఇది, మూఢ=మూర్ఛపోయిన దానికిని, సోచ్ఛ్రయౌ = వృద్ధిఁబొందినవానికిని పేరు.

(ద్వే చామ్లపరుషే) శుక్తే

శుక్తమ్॥త్రి॥ఇది, అమ్ల=అమ్లవిశేషమునకును, పరుషే=నిష్ఠురమయినదానికిని పేరు. ఆమ్లవిశేషమనఁగా మంటికుండ మొదలయినదానియందు తేనె బెల్లము కలిపి ఈమూఁడునుకూర్చి ధాన్యరాశియందు మూఁడు రాత్రులు పెట్టినపులుసు.

శితీ (ధవళ మేచకౌ) ౨౩౯

శితిః॥త్రి॥ఇది, ధవళ=తెల్లనిదానికి, మేచకౌ=నల్లనిదానికిని పేరు. Black.

(సత్యే సాధౌ విద్యమానే ప్రశస్తేఽభ్యర్హితే చ) సత్,

సత్ ॥త్రి॥ఇది,సత్యే=సత్యమునకును, సాధౌ=సాధువునకును, విద్యమానే=కలిగియున్నదానికిని,ప్రశస్తే=శ్రేష్ఠమయినదానికిని, అభ్యర్హితే=పూజ్యమయినదానికిని పేరు.

పురస్కృతః (పూజితేఽరాత్యభియుక్తేఽగ్రతః కృతే). ౨౪౦

పురస్కృతః॥త్రి॥ఇది,పూజితే=పూజ్యునికిని, అరాతి=శత్రువుచేత, అభియుక్తే=ఆక్రమింపఁబడ్డవానికిని, అగ్రతః = ముందుగా, కృతే = చేయఁబడినదానికిని పేరు.

నివాతౌ (వాశ్రయావాతౌ శస్త్రాభేద్యం చ వర్మ యత్),

నివాతః॥త్రి॥ ఇది, ఆశ్రయ=ఉండుస్థలమునకును, అవాతౌ = గాలిలేనిచోటికిని, శస్త్ర=శస్త్రములచేత, అభేద్యమ్=భేదింపరాని, వర్మ=జోడునకును పేరు.

(జాతోన్నతప్రవృద్ధాస్స్యు)రుచ్ఛ్రితా

ఉచ్ఛ్రితః॥త్రి॥ఇది, జాత = పుట్టినదానికిని, ఉన్నత=పొడవైనవస్తువులకును, ప్రవృద్ధాః = బహుళమయినవానికిని పేరు.

ఉత్థితాస్త్వమీ.
౨౪౧. (వృద్ధిమత్ప్రోద్యతోత్పన్నా)

ఉత్థితః॥త్రి॥ ఇది, వృద్ధిమత్=వృద్ధిఁబొందిన దానికిని, ప్రోద్యత = ఉద్యోగముగలవానికిని, ఉత్పన్నాః=పుట్టినవానికిని పేరు.

ఆదృతౌ (సాదరార్చితౌ),

ఆదృతః॥త్రి॥ఇది, సాదర = ఆదరించువానికిని, అర్చితౌ=పూజింపఁబడినవానికిని పేరు.

ఇతి తాన్తాః.

త యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

అర్థో (ఽభిధేయ రై వస్తు ప్రయోజన నివృత్తిషు). ౨౪౨

అర్థః॥పు॥ఇది, అభిధేయ=శబ్దమునకువాచ్యమయినదానికిని, రై = ధనమునకును, వస్తు=వస్తువునకును, ప్రయోజన = ప్రయోజనమునకును, నివృత్తిషు=నివర్తించుటకును పేరు.

(నిపానాఽగమయో)స్తీర్థ (మృషిజుష్టజలే గురౌ),

తీర్థమ్ ॥న॥ ఇది, నిపాన = నూతియొద్దినీళ్లతొట్టికిని, ఆగమయోః = శాస్త్రమునకును, ఋషిజుష్టజలే=ఋషులచేతసేవింపఁబడిన జలాశయమునకును, గురౌ=గురువునకును, రేవునకును పేరు. "నిదానాగమయోః" అని పాఠాంతరము.

సమర్థ (స్త్రిషు శక్తిష్ఠే

సమర్థః॥త్రి॥ఇది,శక్తిష్ఠే=మిక్కిలిశక్తిగలవాని

సంబద్ధార్థే హితేఽపి చ). ౨౪౩

కిని, సంబద్ధార్థే=అన్వయయోగ్యమైనయర్థము గలదానికిని, హితే=హితమైనదానికిని పేరు.

దశమీస్థౌ (క్షీణరాగ వృద్ధౌ)

దశమీస్థః॥పు॥ఇది, క్షీణరాగ=నష్టవీర్యునికిని, వృద్ధౌ=వృద్ధునికిని పేరు.[ముపలనపం_క్తికిని పేరు

వీథీ (పదవ్యపి),

వీథీ॥స్త్రీ॥ఇది, పదవీ=మార్గమునకును, అపిశబ్ద

(ఆస్థానీ యత్నయో రాస్థా

ఆస్థా॥స్త్రీ॥ ఇది, ఆస్థానీ = ఆస్థానమునకు, యత్నయోః=యత్నమునకును పేరు.

ప్రస్థోఽ (స్త్రీ సానుమానయోః). ౨౪౪

ప్రస్థః॥పు॥ఇది,సాను=కొండనెత్తమునకును, మానయోః=కుంచమునకును పేరు.

ఇతి థాన్తాః.

థ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(అభిప్రాయవశౌ) ఛన్దౌ

ఛన్దః॥పు॥ఇది, అభిప్రాయ = అభిప్రాయమునకును, వశౌ=అధీనునికిని పేరు.

అబ్దౌ (జీమూత వత్సరౌ),

అబ్దః॥పు॥ఇది, జీమూత = మేఘమునకును, వత్సరౌ=సంవత్సరమునకును పేరు. [కును పేరు.

అపవాదౌ(తునిన్దాజ్ఞే)

అపవాదః॥పు॥ఇది,నిన్దా=నిందకును, ఆజ్ఞే=ఆజ్ఞ

దాయాదౌ (సుతబాన్ధవౌ). ౨౪౫

దాయాదః॥పు॥ఇది, సుత = కొడుకునకును, బాన్ధవౌ=జ్ఞాతికిని పేరు. **Kinsman.**

పాదా (రశ్మ్యఙ్ఘ్రితుర్యాంశాః)

పాదః॥పు॥ఇది, రశ్మి=కిరణమునకును, అఙ్ఘ్రి=కాలికిని, తుర్యాంశాః=నాలవపాలికిని పేరు.

(శ్చన్ద్రాగ్న్యర్కా) స్తమోనుదః,

తమోనుత్॥ద్-పు॥ఇది, చన్ద్ర=చంద్రునికిని, అగ్ని=అగ్నికిని, అర్కాః=సూర్యునికిని పేరు.

నిర్వాదో (జనవాదేఽపి)

నిర్వాదః॥పు॥ఇది,జనవాదే=నిందకును, అపిశబ్దమువలన నిశ్చితమయిన వాదమునకును, వాదులేకుండుటకును పేరు.

శాదో (జమ్బాల శష్పయోః). ౨౪౬

శాదః॥పు॥ఇది, జమ్బాల = అడుసునకును, శష్పయోః=లేతకసవునకును పేరు.

(సారావే రుదితే త్రాత) ర్యాక్రన్దో(దారుణే

ఆక్రన్దః॥పు॥ఇది, సారావే = ఆర్తధ్వనితోఁ గూడిన, రుదితే = రోదనమునకును, త్రాతరి=

రణే),

రక్షించువానికిని, దారుణే=భయంకరమయిన, రణే=యుద్ధమునకును పేరు.

(స్యా)త్ప్రసాదో (ఽనురోధేఽపి)

ప్రసాదః॥పు॥ఇది, అనురోధే = అనుసరించుటకును, అపిశబ్దమువలన నైర్మల్యమునకును, ప్రీతికిని, కావ్యగుణవిశేషమునకును పేరు.

సూద (స్స్యా ద్వ్యఞ్జనేఽపి చ). ౨౪౭

సూదః॥పు॥ఇది,వ్యఞ్జనే=పప్పు మొదలైనవ్యంజనములకును,అపిశబ్దము చేతవండెడువానికిని పేరు

(గోష్ఠాధ్యక్షేఽపి) గోవిన్దో

గోవిన్దః॥పు॥ ఇది, గోష్ఠాధ్యక్షే=ఆవులనేలువానికిని, అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును,బృహస్పతికిని పేరు.

(హర్షే) ఽప్యామోద వన్మదః,

ఆమోదః=మదః॥పు॥-ఈ౨ను,హర్షేఽపి=సంతోషమునకుపేళ్లు.అపిశబ్దమువలనఆమోదశబ్దము పరిమళమునకు,మదశబ్దముగర్వమునకును పేరు

(ప్రాధాన్యే రాజలిఙ్గేచ వృషాఙ్గే)కకుదో (ఽస్త్రియామ్). ౨౪౮

కకుదః॥పు॥(ప)కకుత్॥ద్-స్త్రీ॥ఇదిప్రాధాన్యే=ప్రధానమైనదానికిని, రాజలిఙ్గేచ= రాజచిహ్నమునకును,వృషాఙ్గే=ఎద్దుమూఁపురమునకును పేరు.

స్త్రీసంవి (జ్ఞానసంభాషా క్రియాకారాఽజి నామసు),

సంవిత్॥ద్-స్త్రీ॥ఇది,జ్ఞాన=జ్ఞానమునకును,సంభాషా=సంకేతమునకును (ప) సంభాషణమునకును,క్రియాకార=నిశ్చయమునకును,ఆజి=యుద్ధమునకును,నామసు=నామధేయమునకును పేరు.

(ధర్మే రహ) స్యుపనిష

ఉపనిషత్॥ద్-స్త్రీ॥ఇది, ధర్మే=ధర్మమునకును, రహసి=రహస్యమునకును పేరు.

(త్స్యాదృతౌ వత్సరే) శరత్. ౨౪౯

శరత్॥ద్-స్త్రీ॥ఇది, ఋతౌ=శరదృతువునకును, వత్సరే=సంవత్సరమునకును పేరు. **Year.**

పదం (వ్యవసిత త్రాణ స్థాన లక్ష్మాఙ్ఘ్రి వస్తుషు),

పదమ్॥న॥ఇది,వ్యవసిత=ఉద్యోగమునకును, త్రాణ=రక్షించుటకును, స్థాన=స్థానమునకును, లక్ష్మ = అడియాలమునకును, అఙ్ఘ్రి = అడుగునకును, వస్తుషు=వస్తువునకును పేరు.

గోష్పదం (సేవితే

గోష్పదమ్॥న॥ఇది, సేవితే = ఆవులు తిరుగు

మానే)

ప్రదేశమునకు, మానే=ఆవులగోరిజదిగఁబడిన గుంటకును పేరు.

(ప్రతిష్ఠాకృత్య) మాస్పదమ్. ౨౫౧

ఆస్పదమ్॥న॥ ఇది, ప్రతిష్ఠా=స్థానమునకును, కృత్యమ్=చేయఁదగినదానికిని పేరు.

(త్రిష్విష్ట మధురౌ) స్వాదూ

స్వాదు॥త్రి॥ఇది, ఇష్ట=ఇష్టమయినదానికిని, మధురౌ=మధురమయినదానికిని పేరు.

మృదూ (చాతీక్ష్ణ కోమలౌ)

మృదుః॥త్రి॥ ఇది, అతీక్ష్ణ = క్రూరముకాని దానికిని, కోమలౌ=మెత్తనిదానికిని పేరు.

(మూ ఢాల్పాపటు నిర్భాగ్యా) మన్దా (స్స్యు)

మన్దః॥త్రి॥ఇది, మూఢ=మూఢునికిని, అల్ప=అల్పమయినదానికిని, అపటు=సమర్థుఁడు కాని వానికిని, నిర్భాగ్యాః=నిర్భాగ్యునికిని పేరు.

(ద్వౌ తు) శారదౌ. (ప్రత్యగ్రాప్రతిభౌ)

శారదః॥త్రి॥ఇది,ప్రత్యగ్ర=నూతన మయిన వానికిని, అప్రతిభౌ = సమర్థుఁడుకానివానికిని పేరు.

(విద్వ త్సుప్రగల్భౌ) విశారదౌ,

విశారదః॥త్రి॥ఇది,విద్వత్=విద్వాంసునికిని, సుప్రగల్భౌ=ప్రౌఢునికిని పేరు.

ఇతి దాన్తాః.

ద యనునక్షరము తుదనుగలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(వ్యామో వటశ్చ) న్యగ్రోధౌ

న్యగ్రోధః॥పు॥ ఇది, వ్యామః = బారకును, వటశ్చ=మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు. Banian Tree.

ఉత్సేధః (కాయఉన్నతిః). ౨౫౨

ఉత్సేధః॥పు॥ఇది, కాయే = శరీరమునకును, ఉన్నతిః=పొడవునకును పేరు.

(పర్యాహారశ్చ మార్గశ్చ) వివధౌ వీవధౌ చ తౌ.

వివధః-వీవధః॥పు॥ఈ౨ను, పర్యాహారశ్చ = వర్తకుఁడు దేశాంతరమునుండి తెచ్చి విక్రయ స్థానమందునిచిన వస్తువులకును (ప) కావడికిని, మార్గశ్చ=మార్గమునకును పేళ్లు.

పరిధి (ర్యజ్ఞియతరో శ్శాఖాయా ముపసూర్యకే). ౨౫౩

పరిధిః॥పు॥ఇది,యజ్ఞియతరోః=యజ్ఞార్హమైన మేడిచెట్టు మొదలైనదానియొక్క, శాఖాయామ్=కొమ్మకును,ఉపసూర్యకే=పరివేషమునకును పేరు

బన్ధకం వ్యసనం చే

ఆధిః॥పు॥ఇది, బన్ధకమ్=క్షేత్రాదులు కుదువ

తఃపీడాऽధిష్ఠాన) మాధయః,

పెట్టుటకును, వ్యసనమ్=జూదము మొదలయిన వ్యసనమునకును, చేతఃపీడా=మనోదుఃఖమునకును, అధిష్ఠానమ్=ఆశ్రయించుటకును పేరు.

(స్యు స్సమర్థన నీవాక నియమాశ్చ) సమాధయః. ౨౫౪

సమాధిః॥పు॥ఇది, సమర్థన = శంకాపరిహారమునకును, నీవాక=మాట్లాడకుండుటకును[ప] అగ్గువైనధాన్యములయందుజనులయాదరమునకును,నియమ=వ్రతోపవాసాదులకును [ప] అంగీకారమునకును, చకారమువలన చిత్తైకాగ్ర్యమునకును, ప్రకారమునకును పేరు.

(దోషోత్పాదే) ఽనుబన్ధ (స్స్యాత్ప్రకృత్యాదిషు నశ్వరే, ముఖ్యానుయాయిని శిశౌ.) ప్రకృత స్యానువర్తనే). ౨౫౫

అనుబన్ధః॥పు॥ఇది, దోషోత్పాదే=దోషోత్పాదమునకును, ప్రకృత్యాదిషు = ప్రకృతిప్రత్యయాదులయందు, నశ్వరే = నశించిపోవునక్షరమునకును, ముఖ్య=ముఖ్యులయినతండ్రి మొదలైనవారిని, అనుయాయిని=అనుసరించిపోవు,శిశౌ=శిశువునకును, ప్రకృతస్య అనువర్తనే=ప్రకృతమయినదియెడ తెగక యనువర్తించుటకును పేరు.ముఖ్యులయినవారికిని, అనుసరించినవారికిని, శిశువునకును పేరని కొందఱు.

విధు (ర్విష్ణౌ చన్ద్రమసి)

విధుః॥పు॥ఇది, విష్ణౌ=విష్ణువునకును, చన్ద్రమసి=చంద్రునికిని పేరు.

(పరిచ్ఛేదే బలే)ఽవధిః,

అవధిః॥పు॥ఇది,పరిచ్ఛేదే = మర్యాదకును, బలే= [బలమునకును పేరు.

విధి (ర్విధానే దైవేఽపి)

విధిః॥పు॥ఇది,విధానే=చేయుటకును,దైవే=దైవమునకును,అపిశబ్దమువలన బ్రహ్మదేవునికిని,ప్రకారమునకును,విధాయకవాక్యమునకును పేరు.

ప్రణిధిః (ప్రార్థనే చరే). ౨౫౬

ప్రణిధిః॥పు॥ఇది,ప్రార్థనే=ప్రార్థనకును, చరే=వేగులవానికిని పేరు. Spy.

బుద్ధవృద్ధౌ (పణ్డితేఽపి)

బుద్ధః॥పు॥-వృద్ధః॥త్రి॥ ఈ౨ను, పణ్డితే = విద్వాంసునికిని పేళ్లుఅపిశబ్దమువలనవరుసగాబుద్ధదేవునకును, ముసలివానికిని పేళ్లు Old-man.

స్కన్ధ (స్సముదయేఽపిచ),

స్కన్ధః॥పు॥ఇది, సముదయే = అధ్యాయాది సమూహమునకును,అపిశబ్దమువలన మూఁపునకును, చెట్టు మొదటికిని, బౌద్ధశాస్త్రోక్తమైనరూపవేదనా విజ్ఞాన సంజ్ఞాసంస్కారము లనుపంచస్కంధములకును పేరు.

(దేశే నదవిశేషేఽబ్ధౌ)సిన్ధు (ర్నా సరితిస్త్రియామ్) ౨౫౭

సిన్ధుః॥ఇది, దేశే=దేశవిశేషమునకును, నదవిశేషే=నదవిశేషమునకును, అబ్ధౌ = సముద్రమునకును పేరయినపుడు॥పు॥,సరితి=సామాన్యముగా నదికి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥.

విధా(విధౌ ప్రకారేచ)

విధా॥స్త్రీ॥[వ]॥పు॥ఇది, విధౌ=చేయుటకును, ప్రకారే = ప్రకారమునకును, చకారమువలన గజాన్నమునకును, కూలికిని పేరు.

సాధూ (రమ్యేఽపిచ త్రిషు),

సాధుః॥త్రి॥ఇది, రమ్యేఽపిచ=ఒప్పిదమయిన వస్తువునకును, అపిశబ్దమువలన సజ్జనునికిని పేరు.

వధూ (ర్జాయా) స్నుషా(స్త్రీ చ)

వధూః॥స్త్రీ॥ఇది, జాయా=పెండ్లామునకును, స్నుషా = కోడలికిని స్త్రీ=స్త్రీమాత్రమునకును, చకారమువలన స్పృక్కయను గంధద్రవ్యవిశేషమునకును పేరు.

సుధా(లేపోఽమృతం స్నుహీ). ౨౫౮

సుధా॥స్త్రీ॥ఇది, లేప=సున్నముపూయుటకును, అమృతమ్ = అమృతమునకును, స్నుహీ=జెముడుచెట్టునకును పేరు.

సన్ధా(ప్రతిజ్ఞా మర్యాదా)

సన్ధా॥స్త్రీ॥ఇది,ప్రతిజ్ఞా = ప్రతిజ్ఞకును, మర్యాదా=మర్యాదకును పేరు. Limit.

శ్రద్ధా (సమ్ప్రత్యయః స్పృహా),

శ్రద్ధా॥స్త్రీ॥ఇది,సమ్ప్రత్యయః=భక్త్యతిశయమునకును, స్పృహా=ఇచ్ఛకును పేరు.

మధు (మద్యే పుష్పరసే క్షౌద్రేఽప్య)

మధు॥ఇది,మద్యే=మద్యమునకును, పుష్పరసే=పూఁదేనెకును,క్షౌద్రే=తేనెకును పేరైనపుడు॥న॥ అపిశబ్దమువలన చైత్రమాసమునకును,మధువను రాక్షసునికిని, ఇప్పచెట్టునకును పేరైనపుడు॥పు॥

న్ధం (తమస్యపి). ౨౫౯

అన్ధమ్॥ఇది,తమసి=చీఁకటికి పేరైనపుడు॥న॥ అపిశబ్దమువలన గ్రుడ్డివానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥.

(అథ త్రిషు)

ముందుఁజెప్పఁగల థాంతశబ్దములు॥త్రి॥.

సమున్నద్ధౌ (పణ్డితంమన్యగర్వితౌ),

సమున్నద్ధః॥త్రి॥ ఇది, పణ్డితంమన్య = పండితుఁడుగాకయే తానుపండితుఁ డనుకొనువానికిని, గర్వితౌ=గర్వము గలవానికిని పేరు.

బ్రహ్మబన్ధు (రధిక్షేప్తే నిర్దేశే)

బ్రహ్మబన్ధుః ॥త్రి॥ ఇది, అధిక్షేప్తే=బ్రాహ్మణకర్మహీనుఁడైన బ్రాహ్మణునికిని, నిర్దేశే = ద్వేషముచేత పేర్కొనంబడినవానికిని పేరు

(ఽథావలమ్బితే. ౨౬౦ అవిదూరే) ఽప్యవష్టబ్ధః

అవష్టబ్ధః॥త్రి॥ఇది, అవలమ్బితే=అవలంబింపఁబడినవానికిని, అవిదూరే=దగ్గఱనున్న దానికిని, అపిశబ్దమువలన కట్టఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రసిద్ధౌ (ఖ్యాత భూషితౌ),

ప్రసిద్ధః॥త్రి॥ఇది,ఖ్యాత=ఖ్యాతిగలవానికిని, భూషితౌ=అలంకరింపఁబడినదానికిని పేరు.

ఇతి థాన్తాః.

థ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(సూర్యవహ్నీ) చిత్రభానూ

చిత్రభానుః॥పు॥ఇది, సూర్య=సూర్యునికిని, వహ్నీ=అగ్నికిని పేరు.

భానూ(రశ్మిదివాకరౌ).

భానుః॥పు॥ఇది,రశ్మి=కిరణములకును, దివాక [రౌ=సూర్యునికిని పేరు.

భూతాత్మానౌ(ధాతృదేహౌ)

భూతాత్మా॥న్-పు॥ఇది, ధాతృ=బ్రహ్మకును, దేహౌ=దేహమునకును పేరు.

(మూర్ఖనీచౌ) పృథగ్జనౌ,

పృథగ్జనః ॥పు॥ ఇది, మూర్ఖ=మూర్ఖునికిని, నీచౌ=హీనజాతివానికిని పేరు.

గ్రావాణౌ (శైలపాషాణౌ)

గ్రావా॥న్-పు॥ఇది, శైల=పర్వతమునకును, పాషాణౌ=రాతికిని పేరు.

పత్త్రిణౌ (శరపక్షిణౌ).

పత్త్రీ॥న్॥ఇది, శర = బాణమునకును, పక్షి [ణౌ=పక్షికిని పేరు.

(తరుశైలౌ) శిఖరిణౌ

శిఖరీ॥న్-పు॥ఇది, తరు = వృక్షమునకును,శైలౌ=పర్వతమునకును పేరు.

శిఖినౌ (వహ్నిబర్హిణౌ)

శిఖి॥న్-పు॥ఇది,వహ్ని = అగ్నికిని, బర్హిణౌ= [నెమిలికిని పేరు.

ప్రతియత్నౌ (ప్రభౌ లిప్సోపగ్రహౌ)

ప్రతియత్నః॥పు॥ఇది, లిప్సా=అభిలాషకును, ఉపగ్రహౌ = చెఱపట్టుటకును, స్వభావమునఁ గలిగియున్న వస్తువునకును, గుణోత్కర్ష చేయుటకును పేరు.

వథ సాదినౌ. (ద్వౌ సారథిహయారోహౌ)

సాదీ॥న్-పు॥ఇది, సారథి=సారథికిని, హయారోహౌ=గుఱ్ఱపు రౌతునకును పేరు.

వాజినోఽ (శ్వేషు పత్రిణః),

వాజీ ॥న్-పు॥ఇది, అశ్వ = గుఱ్ఱమునకును, ఇషు=బాణమునకును, పక్షిణః=పక్షికిని పేరు.

(కులేఽ)ప్యభిజనో (జన్మభూమా వప్య)

అభిజనః॥పు॥ఇది, కులే=కులమునకును, జన్మభూమౌ=జన్మభూమికిని,అపిశబ్దమువలనకీర్తికిని, కులాగతమయిన ధ్వజాదులకును పేరు.

థ హాయనాః ౨౬౪ (వర్షార్చి ర్వ్రీహి భేదాస్సు య)

హాయనః॥పు॥ఇది, వర్ష=సంవత్సరమునకును, అర్చిః=కిరణమునకును, వ్రీహిభేదాః = ధాన్యవిశేషమునకును పేరు.

(శ్చన్ద్రాగ్న్యర్కాః) విరోచనాః,

విరోచనః॥పు॥ఇది,చన్ద్ర=చంద్రునికిని, అగ్ని=అగ్నికిని, అర్కాః=సూర్యునికిని పేరు.

(కేశేఽపి) వృజినో

వృజినః॥ఇది, కేశే=వెండ్రుకలకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥,అపిశబ్దమువలన పాపమునకు పేరైనపుడు ॥న॥, క్లేశమునకు పేరైనపుడు॥పు॥.

విశ్వకర్మా (ర్కసురశిల్పినోః). ౨౬౫

విశ్వకర్మా॥న్-పు॥ఇది, అర్క = సూర్యునికిని, సురశిల్పినోః=దేవశిల్పికిని పేరు.

ఆత్మా (యత్నో ధృతిర్బుద్ధి స్స్వభావో బ్రహ్మావర్ష్మ చ),

ఆత్మా॥న్-పు॥ఇది, యత్నః=యత్నమునకును,ధృతిః=ధైర్యమునకును, బుద్ధిః=బుద్ధికిని, స్వభావః=స్వభావమునకును,బ్రహ్మ=పరాత్మకును, వర్ష్మ చ=దేహమునకును, చకారమువలన జీవునికిని పేరు

శక్ర ఘాతుక మత్తేభ వర్షుకాబ్దా) ఘనాఘనాః. ౨౬౬

ఘనాఘనః॥ఇది,శక్ర=దేవేంద్రునికిని, ఘాతుక=చంపుస్వభావముగల,మత్తేభ=మదపుటేనుఁగునకును, వర్షుకాబ్దాః=వర్షించు మేఘమునకును పేరు.

అభిమానో (ఽర్థాది

అభిమానః॥పు॥ఇది, అర్థాది = ధనాదులచేత

దర్పేఽజ్ఞానే ప్రణయహింసయోః);

వచ్చిన, దర్పే=గర్వమునకును, అజ్ఞానే=అజ్ఞానమునకును,ప్రణయ=ప్రార్థనకును, హింసయోః=హింసకును పేరు.

ఘనో (మేఘే మూర్తిగుణే త్రిషు మూర్తే నిరన్తరే). ౨౬౭

ఘనః॥పు॥ఇది, మేఘ=మేఘమునకును,మూర్తిగుణే=కాఠిన్యమునకును పేరు. మూర్తే=కఠినమైనవస్తువునకును, నిరన్తరే=దట్టమైనవస్తువునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥ ఈఘనశబ్దము లోహముద్గర ముస్తాకాంస్యతాళాదులకును పేరు.

ఇన (స్సూర్యే ప్రభౌ)

ఇనః॥పు॥ఇది, సూర్యే=సూర్యునికిని, ప్రభౌ=ప్రభువునకును పేరు.

రాజా (మృగాఙ్కే క్షత్రియే నృపే),

రాజా॥న్-పు॥ఇది, మృగాఙ్కే=చంద్రునికిని, క్షత్రియే=క్షత్రియజాతివానికిని, నృపే=భూమి నేలువానికిని పేరు. ప్రభువునకునని కొందఱు.

వాణిన్యౌ (నర్తకీదూత్యౌ)

వాణినీ॥స్త్రీ॥ఇది, నర్తకీ=నాట్యమాడుస్త్రీకిని, దూత్యౌ = దూతికిని పేరు. ఇచట "మత్తావిదగ్ధేవాణిన్యౌ" అని పాఠము గలదు.

(స్రవన్త్యా మపి) వాహినీ. ౨౬౮

వాహినీ॥స్త్రీ॥ఇది, స్రవన్త్యామ్ = నదికిని, అపిశబ్దమువలన సేనావిశేషమునకును పేరు.

హ్రాదిన్యౌ (వజ్రతటితౌ)

హ్రాదినీ ॥స్త్రీ॥ ఇది, వజ్ర = వజ్రాయుధమునకును, తటితౌ=మెఱుపునకును పేరు

(వన్ధ్యాయామపి) కామినీ,

కామినీ॥స్త్రీ॥ఇది, వన్ధ్యాయామ్ = బదనికకును, అపిశబ్దమువలన విలాసిని యైనస్త్రీకిని పేరు.

(త్వగ్దేహయోరపి) తను

తనుః॥స్త్రీ॥ఇది,త్వక్=తోలునకును, దేహయోః=దేహమునకును పేరు, అపిశబ్దమువలన నల్పమైనదానికిని, సన్నమైనదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥.

స్సూనాఽ (ధోజిహ్వికాఽపిచ). ౨౬౯

సూనా ॥స్త్రీ॥ఇది,అధోజిహ్వికాఽపిచ=కొండనాలుకకును, అపిశబ్దమువలన వధస్థానమునకును పేరు.

(క్రతు విస్తారయో ర

వితానమ్॥న॥ఇది,క్రతు=యజ్ఞమునకును,విస్తా

స్త్రీ) వితానం (త్రిషు తుచ్ఛకే, మన్దే)

రయోః=విస్తారమునకును పేరయినపుడు॥పు॥, తుచ్ఛకే=రిక్తయయినదానికిని, మన్దే=మందునికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥.

ఉథ కేతనం (కృత్యే కేతా వుపనిమన్త్రణే). ౨౭౦

కేతనమ్ ॥న॥ ఇది, కృత్యే=చేయఁదగినదానికిని, కేతౌ = టెక్కెమునకును, ఉపనిమన్త్రణే= బ్రాహ్మణుల నిమంత్రణము చేయుటకును పేరు.

(వేదస్తత్త్వం తపో) బ్రహ్మ బ్రహ్మా(విప్రః ప్రజాపతిః),

బ్రహ్మ॥న॥ఇది, వేదః=వేదమునకును, తత్త్వమ్ =పరమాత్మకును, తపః = తపస్సునకును పేరయినపుడు॥న॥, విప్రః=బ్రాహ్మణునికిని, ప్రజాపతిః= బ్రహ్మదేవునికిని పేరైనపుడు॥పు॥.

(ఉత్సాదనేచ హింసాయాం సూచనే చాపి) గన్ధనమ్. ౨౭౧

గన్ధనమ్॥న॥ఇది,ఉత్సాదనేచ=నలుగు పెట్టుటకును, హింసాయామ్=హింసించుటకును, సూచనేచ = ఎఱిఁగించుటకును పేరు. 'ఉత్సాహనేచ హింసాయై'అనుపాఠమునఉత్సాహమునకును, హింసించుటకై కొండెము చెప్పుటకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమునకును పేరు.

ఆతఞ్చనం(ప్రతీవాపజవనాప్యాయనార్థకమ్),

ఆతఞ్చనమ్॥న॥ఇది,ప్రతీవాప=ప్రతీవాపమునకును,జవన=వేగమునకును, ఆప్యాయనార్థకమ్=తృప్తిచేయుటకును పేరు. ప్రతీవాపమనఁ గరఁగినబంగారు మొదలయినదానిని ద్రవ్యాంతరముతోఁ గూర్చి పొడిచేయుట, పాలు తోడు పెట్టుట యని కొందఱు.

వ్యఞ్జనం (లాఞ్ఛనే శ్మశ్రునిష్ఠానావయవే ష్వపి). ౨౭౨

వ్యఞ్జనమ్॥న॥ఇది, లాఞ్ఛనే=గుఱుతునకును, శ్మశ్రునిష్ఠానావయవేషు = గడ్డముమీసాలకును, తిమ్మనమునకును, స్త్రీపురుషులగుహ్యావయవములకును, అపిశబ్దమువలన కకారాది వర్ణములకును పేరు.

(స్యా)త్కౌలీనం (లోకవాదే యుద్ధే పశ్వహి

కౌలీనమ్॥న॥ఇది, లోకవాదే=లోకాపవాదమునకును, పశ్వహిపక్షిణామ్=పశుసర్పపక్షుల

పక్షిణామ్),

యొక్క, యుద్ధే=యుద్ధమునకును పేరు.

(స్యా)దుద్యానం (నిస్సరణే వనభేదే ప్రయోజనే). ౨౭౩

ఉద్యానమ్॥న॥ఇది,నిస్సరణే=గృహాదులనుండి వెడలుటకును, వనభేదే = శృంగారపుతోఁటకును, ప్రయోజనే=ప్రయోజనమునకును పేరు

(అవకాశే స్థితౌ) స్థానం

స్థానమ్॥న॥ ఇది, అవకాశే = తావునకును, స్థితౌ=ఉనికికిని పేరు.

(క్రీడాదా వపి) దేవనమ్,

దేవనమ్॥న॥ఇది,క్రీడాదౌ=క్రీడకును, ఆదిశబ్దమువలనవిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్న కాంతి గతులకును, అపిశబ్దమువలన విలాపమునకును, జూదమునకును పేరు.

ఉత్థానం (పౌరుషే తన్త్రే సన్నివిష్టోద్గమేఽపిచ). ౨౭౪

ఉత్థానమ్॥న॥ఇది, పౌరుషే=పురుషప్రమాణమునకును, తన్త్రే=సైన్యమునకును, సన్నివిష్టోద్గమే = కూర్చున్నవాఁడు లేచుటకును, అపిశబ్దమువలన మలోత్సర్గమునకును, హర్షమునకును, ఉద్యోగమునకును, సమాప్తికిని పేరు.

వ్యుత్థానం (ప్రతిరోధేచ విరోధాచరణే ఽపిచ),

వ్యుత్థానమ్॥ఇది, ప్రతిరోధేచ=అడ్డపెట్టుటకును, విరోధాచరణే=ప్రతికూలము చేయుటకును,అపిశబ్దమువలన సమాధిమానుటకును పేరు.

(మారణేమృతసంస్కారే గతౌ ద్రవ్యేఽర్థదాపనే. ౨౭౫. నిర్వర్తనోపకరణానువ్రజ్యాసుచ) సాధనమ్,

సాధనమ్ ॥న॥ఇది, మారణే = చంపుటకును, మృతసంస్కారే = మృతునిసంస్కరించుటకును [ప]వసనాభి మొదలైనదాని విషము పోఁగొట్టుటకును,గతౌ=గమనమునకును,ద్రవ్యే=ధనమునకును, అర్థదాపనే=అప్పుపుచ్చుకొన్నయర్థము నిప్పించుటకును, నిర్వర్తన = మగుడుటకును, ఉపకరణ=ఉపాయమునకును, అనువ్రజ్యాసు= వెంటఁబోవుటకును, చకారమువలన లింగమునకును, కరణమునకును, సైన్యమునకును, మేఢ్రమునకును పేరు.

నిర్యాతనం (వైరశుద్ధౌ దానే న్యాసార్పణే

నిర్యాతనమ్॥న॥ఇది, వైరశుద్ధౌ=పగసాధించుటకును,దానే=దానమునకును,న్యాసార్పణే=

ఽపి చ).	దాఁచఁబెట్టినది తిరుగనిచ్చుటకును, అపిశబ్దము వలన అప్పుదీయుటకును పేరు.
వ్యసనం (విపది భ్రంశే దోషే కామజకోపజే),	వ్యసనమ్॥న॥ఇది, విపది=ఆపదకును, భ్రంశే =పడుటకును, కామజకోపజే దోషే = కామ క్రోధములవలనఁబుట్టిన స్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసన ములకును పేరు.
పక్ష్మా (క్షిలోమ్ని కిఞ్జల్కే తన్త్వాద్యంశేఽ ప్యణీయసి). ౨౭౭	పక్ష్మ॥న్-న॥ఇది, అక్షిలోమ్ని=ఱెప్పవెండ్రుకల కును,కిఞ్జల్కే=ఆకరుపువ్వులకును, తన్త్వాద్యంశే =సూక్ష్మమైన నూలు మొదలైనదానితునుకలకు ను, అపిశబ్దమువలనపక్షులతుప్పుడునకును పేరు.
(తిథిభేదే క్షణే పర్వ	పర్వ॥న్॥ఇది, తిథిభేదే=పున్నమ మొదలయిన పర్వతిథులకును, క్షణే = ఉత్సవమునకును పేరు. ఇదిగాక పున్నమపాడ్యమిసంధికిని, కణుపున కును ప్రస్తావమునకును పేరు.
వర్త్మ (నేత్రచ్ఛదేఽ ధ్వని),	వర్త్మ॥న్-న॥ ఇది, నేత్రచ్ఛదే = ఱెప్పకును, అధ్వని= తెరువునకును పేరు.
(అకార్యగుహ్యే) కౌపీనే	కౌపీనమ్॥న॥ఇది, అకార్య=చేయరానిపనికిని, గుహ్యే=గుహ్యమునకును [ప] గోఁచికిని పేరు.
మైథునం (సఙ్గతే రతౌ). ౨౭౮	మైథునమ్ ॥న॥ ఇది, సఙ్గతే = సంబంధమున కును, రతౌ=సురతమునకును పేరు.
ప్రధానం (పరమాత్మా చ)	ప్రధానమ్॥న॥ఇది, పరమాత్మా=పరమాత్మకు పేరు. చకారమువలన ప్రకృతికిని, ప్రధానికిని, ముఖ్యునికిని పేరు.
ప్రజ్ఞానం (బుద్ధిచిహ్నయోః),	ప్రజ్ఞానమ్ ॥న॥ ఇది, బుద్ధి = బుద్ధికిని, చిహ్నయోః=గుఱుతునకును పేరు.
ప్రసూనం (పుష్పఫలయోః)	ప్రసూనమ్ ॥న॥ ఇది, పుష్ప = పుష్పమున కును, ఫలయోః=ఫలమునకును పేరు.
ర్నిధనం (కులనాశయోః). ౨౭౯	నిధనమ్ ॥న॥ ఇది, కుల = కులమునకును, నాశయోః=నాశమునకును పేరు.

క్రన్దనే (రోదనాఽఽహ్వానే)	క్రన్దనమ్॥న॥ ఇది, రోదన = ఏడ్పునకును, ఆహ్వానే=పిలుచుటకును పేరు Calling.
వర్ష్మ (దేహప్రమాణయోః),	వర్ష్మ॥న్॥ ఇది, దేహ = దేహమునకును, ప్రమాణయోః=కొలఁతకును పేరు.
(గృహదేహత్విట్ప్రభావా) ధామాన్య (థ చతుష్పథే. ౨౮౦ సన్నివేశే చ) సంస్థానం	ధామ॥న్-న॥ఇది, గృహ=గృహమునకును, దేహ = దేహమునకును, త్విట్ = కాంతికిని, ప్రభావాః=ప్రభావమునకును పేరు. సంస్థానమ్॥న॥ఇది, చతుష్పథే=నాలుగు తెరువులుగూడినదిక్కునకును, సన్నివేశే=సన్నివేశ మునకును, చకారమువలన నాకృతికిని, మర ణమునకును పేరు. సన్నివేశమనఁగా అవయవ రచనావిశేషమని కొందఱు, ఊరుచుట్టునుండు బయలని కొందఱు.
లక్ష్మ (చిహ్నప్రధానయోః),	లక్ష్మ॥న్-న॥ ఇది, చిహ్న = గుఱుతునకును, ప్రధానయోః=ప్రధానమునకును పేరు.
ఆచ్ఛాదనే(సంపిధానమపవారణ మిత్యుభే).	ఆచ్ఛాదనమ్॥న॥ఇది, సంపిధానమ్ = వస్త్ర మునకును, అపవారణమ్=కప్పుటకును పేరు
ఆరాధనం(సాధనే స్యాదవాప్తౌ తోషణేఽపి చ),	ఆరాధనమ్॥న॥ఇది, సాధనే=సిద్ధించుటకును, అవాప్తౌ=ప్రాప్తికిని, తోషణే = సంతోషించుట కును పేరు.
అధిష్ఠానం (చక్రపురప్రభావాధ్యాసనేష్వపి). ౨౮౧	అధిష్ఠానమ్॥న॥ఇది,చక్ర=బండికంటికిని, పుర= పట్టణమునకును, ప్రభావ=ప్రభావమునకును, అధ్యాసనేష్వపి=ఆక్రమించుటకును పేరు.
రత్నం (స్వజాతిశ్రేష్ఠేఽపి)	రత్నమ్॥న॥ఇది,స్వజాతిశ్రేష్ఠే = స్వజాతిలో శ్రేష్ఠమైనదానికిని, అపిశబ్దమువలన వజ్రము మొదలైనమణులకును పేరు. [అడవికి పేరు.
వనే (సలిలకాననే),	వనమ్॥న॥ఇది, సలిల=ఉదకమునకును, కాననే=
తలినం (విరళే స్తోకే)	తలినమ్॥త్రి॥ఇది, విరళే = పలుచనిదానికిని, స్తోకే = ఇంచుకంతకును పేరు. విరళమనఁగా

నిర్మలమని కొందఱు.

(వాచ్యలిఙ్గా స్తథో త్తరే). ౨౮౩

ఉత్తరే=ముందుఁజెప్పఁగలనాంతశబ్దములు, తథా = ఆతలినశబ్దమువలె, వాచ్యలిఙ్గాః = విశేష్యలింగము గలవి.

సమానా (స్సత్సమైకే స్యుః)

సమానః॥త్రి॥ఇది, సత్ =సజ్జనునికిని, సమ = సదృశమైనదానికిని, ఏకే = ఒక్కటైన వస్తువు నకును పేరు. [కొండెగానికిని పేరు.

పిశునౌ(ఖలసూచకౌ),

పిశునః॥త్రి॥ఇది,ఖల=దుర్జనునికిని, సూచకౌ=

హీనన్యూనౌ (వూనగర్హ్యౌ)

హీనః-న్యూనః॥త్రి॥ఈ౨ను, ఊన = తక్కువైన దానికిని, గర్హ్యౌ=నిందింపఁబడినదానికిని పేరు.

(వేగిశూరౌ) తరస్వినౌ. ౨౮౪

తరస్వీ॥న్-త్రి ఇది, వేగ = వేగముకలవానికిని, శూరౌ=బలవంతునికిని పేరు.

అభిపన్నో (ఽపరాద్ధోఽరిగ్రస్త వ్యాపద్గతావపి),

అభిపన్నః॥త్రి॥ఇది, అపరాద్ధః=అపరాధము చేసినవానికి, అరిగ్రస్త = శత్రువులచేతఁబట్టుపడినవానికిని, వ్యాపద్గతావపి=ఆపదఁబొందిన వానికిని పేరు.

◆ ఇతి నాన్తాః. ◆

న యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

కలాపో(భూషణేబర్హే తూణీరే సంహతావపి) ౨౮౫

కలాపః॥పు॥ఇది,భూషణే = తొడవునకును, బర్హే=నెమిలిపురికిని, తూణీరే=అమ్ములపొదికిని, సంహతావపి=సమూహమునకును పేరు.

(పరిచ్ఛదే) పరీవాపః (పర్యుప్తౌ సలిలస్థితౌ).

పరీవాపః॥పు॥ఇది,పరిచ్ఛదే=గుడారము మొదలైనవానికిని, పర్యుప్తౌ=వెదపెట్టుటకును, సలిలస్థితౌ=నీళ్లునిలుచుటకు[ప]నీళ్లయునికిపట్టునకును పేరు. పరిచ్ఛదమనఁగా పరివారమనికొందఱు.

(గోధు గ్గోష్ఠపతీ) గోపౌ

గోపః॥పు॥ఇది, గోధుక్ =గొల్లవానికిని,గోష్ఠపతీ = ఆవుల నేలువానికిని, [ప] రాజునకును, అనేకగ్రామాధికారికిని పేరు.

(హరవిష్ణూ)వృషాకపీ. ౨౮౬

వృషాకపిః॥పు॥ఇది, హర=శివునికిని, విష్ణూ=విష్ణువునకును [ప] అగ్నికిని, ఇంద్రునికిని పేరు.

బాష్ప (ఊష్మాశ్రు)

బాష్పః॥పు॥ఇది, ఊష్మ = ఆవిరికిని, అశ్రు=కన్నీళ్లకును పేరు.

కశిపు (స్త్వన్న మాచ్ఛాదనం ద్వయమ్).

కశిపుః॥పు॥ఇది, అన్నమ్ = అన్నమునకును, ఆచ్ఛాదనమ్ = వస్త్రమునకును, ఈరెంటికిని ఏకోక్తిచేతఁగాని ప్రత్యేకముగాఁగాని పేరు.

తల్పం (శయ్యాట్ట దారేషు)

తల్పమ్॥న॥[ప]॥పు॥ఇది, శయ్యా = పాన్పునకును, అట్ట=అట్టళ్లకును, దారేషు=పెండ్లామునకును పేరు. Wife.

(స్తమ్బేఽపి) విటపో ఽ(స్త్రియామ్). ౨౮౭

విటపః॥పు॥ ఇది, స్తమ్బే = కసవుగంటకును, అపిశబ్దమువలన చిగురునకును, కొమ్మకును పేరు.

ప్రాప్తరూప సురూపాభిరూపా (బుధ మనోజ్ఞయోః, భేద్యలిఙ్గా అమీ

ప్రాప్తరూపః-సురూపః-అభిరూపః॥ ఈ౩ను, బుధ=విద్వాంసునికిని, మనోజ్ఞయోః = ఒప్పెడి వానికిని పేరు. ఇవి విశేష్యలింగములు.

(కూర్మీవీణాభేదేఽపి) కచ్ఛపీ. ౨౮౮

కచ్ఛపీ॥స్త్రీ॥ఇది, కూర్మీ = ఆఁడుతాఁబేటికిని, వీణాభేదే=సరస్వతివీణకును పేరు. Lute.

◆ ఇతి పాన్తాః. ◆

ప యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను,

[(రవర్ణే పుంసి) రేఫ (స్స్యాత్ కుత్సితే వాచ్యలిఙ్గకః)]

రేఫః॥ఇది, రవర్ణే = రవర్ణమునకు పేరైనపుడు॥పు॥, కుత్సితే=కుత్సితునికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ అధికపాఠము.

◆ ఇతి ఫాన్తాః. ◆

ఫ యనునక్షరములు తుదనుగల నానార్థక శబ్దము ముగిసెను.

(అన్తరాభవసత్త్వేఽశ్వే) గన్ధర్వో దివ్యగాయనే),

గన్ధర్వః॥పు॥ఇది, అన్తరాభవసత్త్వే=అంతర పిశాచమునకును, అశ్వే = గుఱ్ఱమునకును, దివ్యగాయనే = దేవలోకమునందు పాడునట్టి విశ్వావసువు మొదలయినవారికిని పేరు.

కమ్బు (ర్నా వలయే శఙ్ఖే)

కమ్బుః॥తు॥ఇది,వలయే=కడియమునకును, శఙ్ఖే=శంఖమునకును పేరు.[కౌ=కొండెగానికిని పేరు.

ద్విజిహ్వౌ (సర్పసూ

ద్విజిహ్వః॥పు॥ఇది,సర్ప=సర్పమునకును,సూచ

చకౌ). పూర్వో (ఽన్య లిఙ్గః ప్రాగాహ పుంబహుత్వేఽపి పూర్వజాన్),

పూర్వః॥ఇది,ప్రాక్ = పూర్వదిక్కునను౦డు వస్తువునకును,పూర్వకాలమునందు౦డువస్తువునకును పేరు. అపుడు విశేష్యలింగము, పూర్వజాన్ ఆహ=పూర్వులైన పితృపితామహాదులకు పేరైనపుడు,పుంబహుత్వేఽపి=పుంలింగబహువచనములయందవర్తించును. గంధర్వద్విజిహ్వపూర్వశబ్దములు 'వబయోరభేద' యనుటచేత నీబాంతములయందుఁ జెప్పఁబడియెను.

ఇతి బాన్తాః.

బ యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

కుమ్భౌ (ఘటేభమూర్ధాంశౌ)

కుమ్భః॥పు॥ ఇది, ఘట = కడవకును, ఇభమూర్ధాంశే=ఏనుఁగుకుంభస్థలమునకును పేరు.

(డిమ్భౌతు శిశు బాలిశౌ). ౨౯౦

డిమ్భః ॥పు॥ ఇది, శిశు = శిశువునకును, బాలిశౌ=మూర్ఖునికిని పేరు.

స్తమ్భౌ (స్థూణా జడీభావౌ)

స్తమ్భః॥పు॥ఇది, స్థూణా = కంబమునకును, జడీభావే=మ్రాన్పడియుండుటకును పేరు.

శమ్భూ (బ్రహ్మత్రిలోచనౌ),

శమ్భుః ॥పు॥ ఇది, బ్రహ్మ = బ్రహ్మకును, త్రిలోచనౌ=శివునికిని పేరు.

(కుక్షి భ్రూణ ర్భకౌ) గర్భౌ

గర్భః॥పు॥ ఇది, కుక్షిభ్రూణ = కడుపులోని శిశువునకును, అర్భకౌ=బాలునికిని పేరు.

విస్రమ్భః (ప్రణయే ఽపి చ). ౨౯౧

విస్రమ్భః॥పు॥ ఇది, ప్రణయేచ=పరిచయమునకును,అపిశబ్దమువలన క్రీడాకలహమునకును, విశ్వాసమునకును, కలహించుటకును పేరు.

(స్యా ద్భేర్యాం)దుస్దుభిః (పుంసి స్యాదక్షే(దుస్దుభిః (స్త్రియామ్),

దున్దుభిః॥ఇది,భేర్యామ్=భేరికిపేరయినపుడు ॥పు॥,అక్షే=పాచికలయందు౦డు ఇత్తిగకుపేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, అక్షమనఁగా పాచికలని కొందఱు.

(స్యా న్మహారజనే క్లీబం) కుసుమ్భం (కరకే పుమాన్). ౨౯౨

కుసుమ్భః॥ఇది, మహారజనే = కుసుమపువ్వునకు పేరయినపుడు ॥న॥, కరకే = కమండలమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥.

(క్షత్రియేఽపిచ) నాభి (ర్న)

నాభిః॥ ఇది, క్షత్రియేచ = క్షత్రియునికిని, అపిశబ్దమువలన విజిగీషుఁడైన రాజునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ బొడ్డునకు పేరైనపుడు ॥పు॥, బండికంటినడిమికిని, ప్రధానమునకును, కస్తూరికిని పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥.

సురభి (ర్గవిచ స్త్రియామ్),

సురభిః॥ఇది, గవి = ఆవునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥, చకారమువలన వసంతర్తువునకు పేరైనపుడు॥పు॥,గంధిపరిమళముగలదానికిని, మనోహరమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥.

సభా (సంసది సభ్యేచ)

సభా॥స్త్రీ॥ ఇది, సంసది = ఆస్థానమునకును, సభ్యే=సజ్జనునికిని, చకారమువలన సమూహమునకును, శాలకును ద్యూతమునకును పేరు.

(త్రిష్వధ్యక్షేఽపి) వల్లభః ౨౯౩

వల్లభః॥త్రి॥ఇది, అధ్యక్షే = అధ్యక్షునికిని, అపిశబ్దమువలన ప్రియమైనదానికిని పేరు.

ఇతి భాన్తాః.

భ యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(కిరణప్రగ్రహౌ) రశ్మీ

రశ్మిః॥పు॥ ఇది, కిరణ = కిరణమునకును, ప్రగ్రహౌ=పగ్గమునకును పేరు. [ప్పనును పేరు.

(కపిభేకౌ) ప్లవఙ్గమౌ,

ప్లవఙ్గమః॥పు॥ ఇది, కపి=కోఁతికిని, భేకౌ=క

(ఇచ్ఛా మనోభవౌ) కామౌ

కామః॥పు॥ఇది,ఇచ్ఛా=ఇచ్ఛకు,మనోభవౌ=మన్మథునికిని పేరు. మిక్కిలియనునర్థమున ॥న॥.

(శౌర్యోద్యోగౌ) పరాక్రమౌ ౨౯౪

పరాక్రమః॥పు॥ఇది, శౌర్య = భయహేతువు కలుగుచున్నప్పటికిని భయములేక యుండుటకును, ఉద్యోగౌ=చేయవలయుపనులం బ్రారంభించుటకును పేరు.

ధర్మాః (పుణ్య యమ న్యాయ స్వభా వాఽచార సోమపాః),

ధర్మః॥పు॥ఇది, పుణ్య=పుణ్యమునకును, యమ=యమునికిని, న్యాయ=నీతికిని, స్వభావ=స్వభావమునకునుఆచార=ఆచారమునకును,సోమపాః=సోమయాజికిని [ప] యజ్ఞమునకును పేరు.

(ఉపాయపూర్వ ఆరమ్భ ఉపధాచా) ఢ్యుపక్రమః. ౨౯౫

ఉపక్రమః॥పు॥ఇది, ఉపాయపూర్వఆరమ్భః=ఉపాయము నెఱఁగియారంభించుటకును, ఉపధా చ=అమాత్యాదులను పరీక్షించుటకును, అపిశబ్దమువలన నిది మొదలని చెప్పుటకును పేరు.

వణిక్పథః పురం వేదో నిగమో

నిగమః॥పు॥ఇది, వణిక్పథః=అంగడివీధికిని, పురమ్=పట్టణమునకును, వేదః=వేదమునకును పేరు.

(నాగరోవణిక్), నైగమౌ(ద్వౌ)

నైగమః ॥పు॥ ఇది, నాగరః = పట్టణమునందున్న వానికిని, వణిక్=వర్తకునికిని పేరు.

(బలే) రామో (నీల చారు సితే త్రిషు) ౨౯౬.

రామః॥ఇది, బలే = బలభద్రునికి పేరైనపుడు ॥పు॥, నీల=నల్లనిదానికిని, చారు=ఒప్పెడిదానికిని, సితే=తెల్లనిదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥.

(శబ్దాదిపూర్వో బృన్దేఽపి) గ్రామః

గ్రామః॥పు॥ ఇది, శబ్ద = శబ్దము, ఆది=మొదలైనశబ్దములు, పూర్వః=పూర్వమందుఁగల, సమూహమునకు పేరు. 'శబ్దగ్రామః-గుణగ్రామః' అని, అపిశబ్దమువలన ఊరికిని, సర్వసమూహమునకును పేరు

(క్రాన్తౌ చ) విక్రమః,

విక్రమః ॥పు॥ ఇది, క్రాన్తౌ=ఆక్రమించుటకును, చకారమువలనపరాక్రమమునకును పేరు.

స్తోమః (స్తోత్రేఽధ్వరే బృన్దే)

స్తోమః॥పు॥ ఇది, స్తోత్రే = స్తోత్రమునకును, అధ్వరే=యాగమునకును, బృన్దే = సమూహమునకును పేరు[అలసే=మందమైనదానికిని పేరు.

జిహ్మ(స్తు కుటిలేఽలసే).

జిహ్మః॥పు॥ ఇది, కుటిలే=వంకరయైనదానికిని,

గుల్మా(రుక్ స్తమ్బ సేనాశ్చ)

గుల్మః॥పు॥ఇది, రుక్=గుల్మరోగమునకును, స్తమ్బ=పొదకును, సేనాః = సేనావిశేషమునకును, చకారమువలన ఉక్కళము మొదలైన దానికిని పేరు.

జామిః స్వసృకులస్త్రియోః). ౨౯౭

[జామిః [పా] యామిః ॥సీ॥ ఇది, స్వసృ = తోడఁబుట్టినదానికిని, కులస్త్రియోః = కులస్త్రీకిని పేరు. జామి ॥అవ్య॥-అలస్యము పేరందురు.

(క్షితిక్షాన్త్యోః) క్షమా (యుక్తే) క్షమం(శక్తే హితే త్రిషు),

క్షమా॥ఇది, క్షితి=భూమికిని, క్షాన్త్యోః=ఓర్పునకును పేరయినపుడు॥సీ॥, యుక్తే=ఉచితమయినదానికి పేరయినపుడు॥న॥ [ప]అ॥, శక్తే=సమర్థునికిని, హితే = హితునికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

(త్రిషు)శ్యామా(హరిత్కృష్ణౌ) శ్యామా (స్యాచ్ఛారిబానిశా)

శ్యామః॥ఇది, హరిత్=పచ్చనిదానికిని, కృష్ణే=నల్లనిదానికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥ శారిబా=సుగంధపాలకును, నిశా=రాత్రికిని పేరైనపుడు॥సీ॥

లలామం (పుచ్ఛ పుణ్డ్రాశ్వభూషా ప్రాధాన్య కేతుషు),

లలామమ్[ప] లలామ॥న్-న॥ఇది, పుచ్ఛ=తోఁకకును, పుణ్డ్ర=తిలకమునకును, అశ్వభూషా=గుఱ్ఱముయొక్క యాభరణమునకును, [ప]అశ్వ=గుఱ్ఱమునకును, భూషా=ఆభరణమునకును, ప్రాధాన్య=ప్రధానమైనదానికిని, కేతుషు=టెక్కెమునకును పేరు.

సూక్ష్మ (మధ్యాత్మమప్యా)

సూక్ష్మమ్॥త్రి॥ఇది, అధ్యాత్మ = పరమాత్మకును, అపిశబ్దమువలన స్వల్పమైనదానికిని పేరు.

(దౌ ప్రధానే) ప్రథమం (త్రిషు). ౨౯౯

ప్రథమమ్॥త్రి॥ఇది, ఆదౌ=మొదటిదానికిని, ప్రధానే=ముఖ్యమయినదానికిని పేరు.

వామౌ(వల్గు ప్రతీపౌ ద్వౌ)

వామః॥త్రి॥ఇది, వల్గు=మనోహరమయినదానికిని, ప్రతీపౌ=ప్రతికూలమయిన దానికిని పేరు.

అధమౌ (న్యూనకుత్సితౌ),

అధమః॥త్రి॥ఇది, న్యూన=కొదువయైనదానికిని, కుత్సితౌ=నిందింపఁబడినదానికిని పేరు.

(జీర్ణం చ పరిభుక్తం చ) యాతయామ (మిదం ద్వయమ్). ౩౦౦

యాతయామమ్॥త్రి॥ఇది, జీర్ణంచ = చివికినదానికిని, పరిభుక్తంచ = అనుభవింపఁబడినదానికిని పేరు.

ఇతి మాన్తాః

మ యనునక్షరము తుదనుగలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(తురఙ్గ గరుడౌ) తార్క్ష్యౌ

తార్క్ష్యః ॥పు॥ ఇది, తురఙ్గ=గుఱ్ఱమునకును, గరుడౌ=గరుడునికిని పేరు.

(నిలయాపచయౌ (క్ష

క్షయః॥పు॥ ఇది, నిలయ = ఇంటికిని, అపచ

యా,

యా=నాశమునకును పేరు.

శ్వశుర్యో (దేవరస్యాలౌ)

శ్వశుర్యః॥పు॥ఇది, దేవర=మగనితోఁడఁబుట్టినవానికిని, స్యాలౌ=ఆలితోఁడఁబుట్టినవానికిని పేరు

భ్రాతృవ్యో (భ్రాతృజద్విషౌ) ౩౦౦

భ్రాతృవ్యః॥పు॥ఇది, భ్రాతృజ=తోఁడఁబుట్టినవానికొడుకునకును, ద్విషౌ=పగవానికిని పేరు.

పర్జన్యో (రసదబ్దేన్ద్రౌ)

పర్జన్యః॥పు॥ఇది, రసత్=ఉఱుముచున్న, అబ్ద=మేఘమునకును, ఇన్ద్రౌ=ఇంద్రునికిని పేరు.

(స్యా)దర్య(స్స్వామివైశ్యయోః),

అర్యః॥పు॥ ఇది, స్వామి=ప్రభువునకును, వైశ్యయోః=వైశ్యునికిని పేరు.

తిష్యః (పుష్యే కలియుగే)

తిష్యః॥పు॥ఇది, పుష్యే = పుష్యనక్షత్రమునకును, కలియుగే=కలియుగమునకును పేరు.

పర్యాయో (ఽవసరే క్రమే), ౩౦౧

పర్యాయః॥పు॥ఇది, అవసరే = అవసరమునకును, క్రమే=వరుసకును పేరు.

ప్రత్యయో (ఽధీనశపథ జ్ఞాన విశ్వాస హేతుషు, రన్ధ్రే శబ్దే)ఽ

ప్రత్యయః॥పు॥ ఇది, అధీన=అధీనమునకును, శపథ=శపథమునకును, జ్ఞాన=తెలివికిని, విశ్వాస=విశ్వాసమునకును, హేతుషు=హేతువునకును, రన్ధ్రే=అవకాశమునకును, శబ్దే=కృత్తద్ధితములు మొదలైన ప్రత్యయములకును పేరు.

థానుశయో (దీర్ఘ ద్వేషానుతాపయోః) ౩౦౩

అనుశయః॥పు॥ ఇది, దీర్ఘద్వేష=దీర్ఘద్వేషమునకు, అనుతాపయోః=పశ్చాత్తాపమునకును పేరు.

స్థూలోచ్చయ (స్త్వసాకల్యే గజానాం మధ్యమే గతే),

స్థూలోచ్చయః॥పు॥ ఇది, అసాకల్యే=సంపూర్ణము కాకుండుటకును, గజానామ్=ఏనుఁగులయొక్క, మధ్యమే=నడితరమయిన, గతే=(తీవ్రముగను మందముగాని) గమనములకును పేరు.

సమయాః (శ్శపథాఽచార కాల సిద్ధాన్తసంవిదః) ౩౦౪

సమయః॥పు॥ఇది, శపథ=శపథమునకును, ఆచార=ఆచారమునకును, కాల=కాలమునకును, సిద్ధాన్త=సిద్ధాంతమునకును, సంవిదః = సంవిత్తునకును పేరు, సంవిత్తనఁగా జ్ఞానము సంకేతము మొదలైనది.

(వ్యసనా న్యశుభం దైవం విపది) త్యనయా (స్త్రయః),

అనయః ॥పు॥ ఇది, వ్యసనాని = జూదము మొదలైన సప్తవ్యసనములకును, అశుభం దైవమ్=పూర్వమునం జేసిన యశుభకర్మమునకును, విపత్=ఆపదకును పేరు.

అత్యయో (ఽతిక్రమే కృచ్ఛ్రే దోషే దణ్డేఽప్య)

అత్యయః ॥పు॥ ఇది, అతిక్రమే=అతిక్రమించుటకును, కృచ్ఛ్రే=దుఃఖమునకును, దోషే=దోషమునకును, దణ్డే = దండమునకును, అపి శబ్దమువలన నాశమునకును పేరు.

(థాఽపది. ౩౦౫. యుద్ధాయత్యోః) స్సమ్పరాయః

సమ్పరాయః ॥పు॥ ఇది, ఆపది = ఆపదకును, యుద్ధ = యుద్ధమునకును, ఆయత్యోః=భవిష్యత్కాలమునకును పేరు.

పూజ్య స్తు (శ్వశురేఽపి చ),

పూజ్యః॥పు॥ ఇది, శ్వశురేచ=మామకును, అపిశబ్దమువలన పూజార్హునికిని పేరు.

(పశ్చాదవస్థాయి బలం సమవాయశ్చ) సన్నయాః. ౩౦౬

సన్నయః ॥పు॥ ఇది, పశ్చాత్ అవస్థాయి బలమ్ = సేనకువెనుకనుండు దుముదారిపౌఁజునకును, సమవాయః = సమూహమునకును, చకారమువలన సంబంధమునకును పేరు.

(సఙ్ఘాతే సన్నివేశే చ) సంస్త్యాయః

సంస్త్యాయః ॥పు॥ఇది, సఙ్ఘాతే = సమూహమునకును, సన్నివేశే=ఊరిచుట్టునుండు బయలునకును [ప] అవయవసంస్థానవిశేషమునకును, చకారమువలన గృహమునకును పేరు.

ప్రణయా (స్త్వమీ, విస్రమ్భ యాచ్ఞా ప్రేమాణో)

ప్రణయః ॥పు॥ ఇది, విస్రమ్భ=విస్రంభమునకును, యాచ్ఞా=అడుగుటకును, ప్రేమాణః=ప్రేమకును పేరు. విస్రంభమనఁగా విశ్వాసమని కొందఱు, పరిచయమని కొందఱు.

(విరోధేఽపి) సముచ్ఛ్రయః. ౩౦౭

సముచ్ఛ్రయః ॥పు॥ ఇది, విరోధే=వైరమునకును, అపిశబ్దమువలన పొడవునకును పేరు.

విషయో (యస్య యో జ్ఞాత స్తత్ర శబ్దాదికే

విషయః॥పు॥ఇది, యస్య = ఎవనిచేత, యః= ఏది, జ్ఞాతః=పరిచయము చేయఁబడునో, తత్ర=

ష్వపి),

దానికిని, శబ్దాదికేషు=శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములకును, అపిశబ్దమువలన దేశమునకును పేరు.

(నిర్యాసేఽపి) కషాయోఽ(స్త్రీ)

కషాయః ॥స్త్రీ॥ ఇది, నిర్యాసే = కషాయమునకును, అపిశబ్దమువలన ఒగరునకును, మైపూఁతకును, పరిమళించుదానికిని పేరు.

(సభాయాం చ) ప్రతిశ్రయః. ౩౦౮

ప్రతిశ్రయః ॥పు॥ ఇది, సభాయామ్ = సభకును, చకారమువలన నునికిపట్టునకును, గృహమునకును పేరు.

ప్రాయో (భూమ్న్యన్తగమనే)

ప్రాయః ॥పు॥ ఇది, భూమ్ని=బాహుళ్యమునకును, అన్తగమనే=మరణార్థమై యాహారము లేకయుండుటకును పేరు. ఇదిగాక సమాసమునం దుత్తరపదమయి సదృశార్థమగును.

మన్యు (ర్దైన్యే క్రతౌ క్రుధి),

మన్యుః॥పు॥ఇది, దైన్యే = దైన్యమునకును, క్రతౌ=యజ్ఞమునకును, క్రుధి=కోపమునకును పేరు.

(రహస్యోపస్థయో) ర్గుహ్యం

గుహ్యమ్॥ఇది, రహస్య=దాఁచఁదగినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ఉపస్థయోః=స్త్రీపురుషగుహ్యావయవములకు పేరైనపుడు ॥న॥, తాఁబేటికి॥పు॥

సత్యం (శపథతథ్యయోః). ౩౦౯

సత్యమ్॥ఇది, శపథ=ఆనకు పేరైనపుడు ॥న॥, తథ్యయోః = నిజమునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥, యుగభేదలోకభేదములకును పేరని కొందఱు.

వీర్యం (బలే ప్రభావే చ)

వీర్యమ్॥న॥ ఇది, బలే=సత్తువకును, ప్రభావే=ద్రవ్యశక్తికిని, చకారమువలన రేతస్సునకును, తేజస్సునకును పేరు.

ద్రవ్యం (భవ్యేగుణాశ్రయే),

ద్రవ్యమ్॥న॥ఇది, భవ్యే=మంచిపదార్థమునకును, గుణాశ్రయే=గుణాశ్రయమైన వస్తువునకును పేరు. భవ్యుఁడనఁగా భాగ్యసంపన్నుఁడనియు, యోగ్యుఁడనియు కొందఱు.

ధిష్ణ్యం (స్థానే గృహే భేఽగ్నౌ)

ధిష్ణ్యమ్॥ఇది, స్థానే=తావునకును, గృహే=ఇంటికిని, భే=నక్షత్రమునకును పేరయినపుడు ॥న॥, అగ్నౌ = అగ్నిపేరయినపుడు॥పు॥.

భాగ్యం (కర్మ శుభాశుభమ్). ౩౧౦

భాగ్యమ్॥న॥ఇది, శుభాశుభమ్=శుభమును అశుభమునైన, కర్మ=కర్మమునకును పేరు.

(కశేరుహేమ్నో) ర్గాఙ్గేయం

గాఙ్గేయమ్॥న॥ఇది, కశేరు = తామరకలువ మొదలయినదానిదుంపకును, హేమ్నః = బంగారమునకును పేరు.

విశల్యా (దన్తికాఽపిచ),

విశల్యా॥స్త్రీ॥ఇది, దన్తికాచ=దంతిచెట్టునకును, అపిశబ్దమువలన పాపరచెట్టునకును, తఱిగోట్టుచెట్టునకును, నాఁగేటిచాలికూరకును పేరు.

వృషాకపాయీ (శ్రీగౌర్యో)

వృషాకపాయీ ॥స్త్రీ॥ ఇది, శ్రీ = లక్ష్మికిని, గౌర్యోః=పార్వతికిని పేరు.

రభిఖ్యా (నామశోభయోః). ౩౧౧

అభిఖ్యా ॥స్త్రీ॥ ఇది, నామ=నామధేయమునకును, శోభయోః=కాంతికిని పేరు.

(ఆరమ్భో నిష్కృతిశ్శిక్షా పూజనం సంప్రధారణమ్, ఉపాయః కర్మ చేష్టాచ చికిత్సాచ నవ) క్రియాః. ౩౧౨

క్రియాః॥స్త్రీ॥ఇది, ఆరమ్భః=ఉద్యోగమునకును, నిష్కృతిః=ప్రాయశ్చిత్తమునకును, శిక్షా=శిక్షకును, పూజనమ్=పూజనమునకును, సంప్రధారణమ్=వ్యవహారమునందునిశ్చయమునుబుట్టించులిఖితసాక్ష్యాదులకును, ఉపాయః=ఉపాయమునకును, కర్మ=వ్యాపారమునకును, చేష్టా=బుద్ధిపూర్వకవ్యాపారమునకును, చికిత్సా=చికిత్సకును, నవ=ఈతొమ్మిదింటికిని, చకారమువలన ధాత్వర్థము మొదలయినదానికిని పేరు.

ఛాయా (సూర్యప్రియా కాన్తిః ప్రతిబిమ్బమనాతపః),

ఛాయా॥స్త్రీ॥ఇది, సూర్యప్రియా=సూర్యుని భార్యకును, కాన్తిః=కాంతికిని, ప్రతిబిమ్బమ్=ప్రతిబింబమునకును, అనాతపః=నీడకును పేరు.

కక్ష్యా (ప్రకోష్ఠే హర్మ్యాదేః కాఞ్చ్యాం మధ్యేభబన్ధనే). ౩౧౩

కక్ష్యా॥స్త్రీ॥ఇది, హర్మ్యాదేః=మేడలు మొదలైనరాజగృహములయొక్క, ప్రకోష్ఠే=అంతరువులకును, కాఞ్చ్యామ్=మొలనూలికిని, మధ్యేభబన్ధనే=ఏనుఁగునడుమునఁగట్టుమోకునకును పేరు.

కృత్యా(క్రియాదేవతయోః త్రిషు భేద్యే ధనాదిభిః),

కృత్యా॥ ఇది, క్రియా=చేయుటకును, దేవతయోః = దేవతావిశేషమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥,ధనాదిభిః=ధనాదులచేత, భేద్యే=లోఁబఱచుకొనందగిన పరరాష్ట్రరాజులు మొదలయిన వారికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

జన్యం (స్యాజ్జనవాదేఽపి)

జన్యమ్॥ఇది,జనవాదే=లోకాపవాదమునకును, అపిశబ్దమువలన యుద్ధమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥ పెండ్లికొడుకు చెలికాండ్రకును, పెండ్లికొమారితభృత్యాదులకును, తండ్రికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

జఘన్యోఽ (న్త్యేఽధమేఽపి చ). ౩౧౪

జఘన్యః॥త్రి॥ఇది, అన్త్యే = వెనుకఁబుట్టినవానికిని,అధమే చ=అధమునికిని, అపిశబ్దమువలనతోఁక గోరిసె శిశ్నములకును పేరు.

(గర్హ్యాధీనౌ చ) వక్తవ్యో

వక్తవ్యః ॥త్రి॥ ఇది, గర్హ్యే=కుత్సితునికిని, అధీనే = చెప్పినట్టుచేయువానికిని, చకారమువలన పలుకందగిన శబ్దములకును పేరు.

కల్యో (సజ్జనిరామయౌ),

కల్యః॥త్రి॥ఇది, సజ్జ=సంపాదింపఁబడినదానికిని, నిరామయే=రోగములేనిదానికిని పేరు.

(ఆత్మవానపేతోఽర్థా) దర్థ్యో

అర్థ్యః॥త్రి॥ఇది, ఆత్మవాన్=ఎఱుకగలవానికిని, అర్థాత్=అర్థమువలన, అనపేతః=ఎడఁబాయనివానికిని పేరు.

పుణ్యం (తు చార్వపి). ౩౧౫

పుణ్యమ్॥న॥ఇది, చారు = ఒప్పెడిదానికిని, అపిశబ్దమువలన సుకృతమునకును పేరు.

రూప్యం(ప్రశస్తరూపేఽపి)

రూప్యమ్॥ఇది,ప్రశస్తరూపే=సౌందర్యముగలదానికిపేరయినపుడు॥త్రి॥,అపిశబ్దమువలనముద్రవేసినబంగారునకును,వెండికిని పేరైనపుడు॥న॥

వదాన్యో (వల్గువాగపి),

వదాన్యః॥త్రి॥ఇది, వల్గువాక్=లెస్సగామాటలాడువానికిని,అపిశబ్దమువలనదాతకును పేరు

(న్యాయ్యేఽపి) మధ్య

మధ్యః॥త్రి॥ఇది,న్యాయ్యే=ఉచితమైనదానికిపేరు అపిశబ్దమువలననడుమునకు పేరైనపుడు॥న॥

సౌమ్యం తు (సున్దరే సోమదైవతే). ౩౧౬

సౌమ్యమ్॥త్రి॥ ఇది, సున్దరే=ఒప్పెడుదానికిని, సోమదైవతే=సోముఁడుదేవతగాఁగలహవిస్సూక్తములకును పేరు.

ఇతి యాన్తాః.

య అనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(నివహావసరౌ) వారౌ

వారః॥పు॥ఇది, నివహ=సమూహమునకును, అవసరౌ=అవసరమునకును పేరు.

సంస్తరౌ (ప్రస్తరాధ్వరౌ),

సంస్తరః ॥పు॥ఇది, ప్రస్తర=దర్భాదులచేతఁ జేయఁబడినపాన్పునకును, అధ్వరౌ=యజ్ఞమునకును పేరు.

గురూ (గీష్పతిపిత్రాద్యౌ)

గురుః ॥పు॥ ఇది, గీష్పతి = బృహస్పతికిని, పిత్రాద్యౌ=తండ్రిమొదలయిన పూజ్యులకును, భారవస్తువునకును పేరు

ద్వాపరౌ (యుగసంశయౌ). ౩౧౭

ద్వాపరః ॥పు॥ ఇది, యుగ=మూఁడవయుగమునకును, సంశయౌ=సంశయమునకును పేరు.

ప్రకారౌ (భేదసాదృశ్యే)

ప్రకారః ॥పు॥ ఇది, భేద = భేదమునకును, సాదృశ్యే=పోలికకును పేరు.

ఆకారా (ఇఙ్గితాఽకృతీ),

ఆకారః॥పు॥ ఇది, ఇఙ్గిత=అభిప్రాయసూచకమయిన చేష్టకును, ఆకృతీ = అభిప్రాయసూచకమయిన ముఖరాగాదివికారమునకును పేరు.

కింశారూ (ధాన్యశూకేషూ)

కింశారుః॥పు॥ ఇది, ధాన్యశూక=వరిముంటికిని, ఇషూ=బాణమునకును పేరు.

మరూ (ధన్వధరాధరౌ). ౩౧౮

మరుః॥పు॥ఇది, ధన్వ=నిర్జలభూమికిని, ధరాధరౌ=పర్వతమునకును పేరు

అద్రయో (ద్రుమశైలార్కాః)

అద్రిః॥పు॥ఇది, ద్రుమ=వృక్షమునకును, శైల=పర్వతమునకును, అర్కాః=సూర్యునికిని పేరు.

(స్త్రీస్తనాబ్దౌ) పయోధరౌ,

పయోధరః ॥పు॥ ఇది, స్త్రీస్తన=స్త్రీస్తనమునకును, అబ్దౌ = మేఘమునకును పేరు.

(ధ్వాన్తారిదానవా

వృత్రః॥పు॥ఇది,ధ్వాన్త=చీఁకటికిని,అరి=శత్రు

వృత్రా

వునకును, దానవాః=వృత్రాసురునికిని పేరు.

(బలి హస్తాంశవః) కరాః. 3౧౯

కరః॥పు॥ఇది, బలి=అప్పనమునకును, హస్త=చేతికిని, అంశవః=కిరణమునకును పేరు.

ప్రదరా (భఙ్గనారీరుగ్బాణా)

ప్రదరః॥పు॥ఇది, భఙ్గ=విఱుచుటకును, నారీరుక్=స్త్రీలయొక్క రక్తస్రావవ్యాధికిని, బాణాః=అమ్మునకును పేరు.

అస్రాః (కచా అపి),

అస్రః[పా]ఆస్రః ॥పు॥ఇది, కచాః=వెండ్రుకలకు పేరు, అపిశబ్దమువలన నెత్తురునకును, కన్నీళ్లకును పేరయినపుడు॥న॥.

(అజాతశృఙ్గో గౌః కాలేఽప్యశ్మశ్రుర్నా చ) తూబరః. 3౨౦

తూబరః॥పు॥ఇది, కాలే=కాలమునందు, అజాతశృఙ్గః=కొమ్ములురాని, గౌః=ఎద్దునకును, అశ్మశ్రుః=గడ్డముమీసము రానిపురుషునికిని పేరు.

(స్వర్ణేఽపి) రాః

రాః॥ఐ-పు॥ఇది, స్వర్ణే=బంగారునకును, అపిశబ్దమువలన పదార్థమునకును పేరు.

పరికరః (పర్యఙ్కపరివారయోః),

పరికరః ॥పు॥ఇది, పర్యఙ్క=మంచమునకును, పరివారయోః=పరివారమునకును పేరు.

(ముక్తాశుద్ధౌ చ) తారః (స్యాత్)

తారః॥పు॥ఇది, ముక్తాశుద్ధౌ = ముత్యాలశుద్ధికి పేరు. చకారమువలన నక్షత్రమునకును, కనుగ్రుడ్డునకును పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥, గొప్పధ్వనికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥.

శారో (వాయౌ స తు త్రిషు. 3౨౧. కర్బురేఽ)

శారః॥ఇది, వాయౌ=వాయువునకు పేరయినపుడు॥పు॥, కర్బురే=నానావర్ణములుగలవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

(థ ప్రతిజ్ఞాఽజి సంవిదాపత్సు) సఙ్గరః,

సఙ్గరః॥పు॥ఇది, ప్రతిజ్ఞా=ప్రతిజ్ఞకును, ఆజి=యుద్ధమునకును, సంవిత్=క్రియానిశ్చయమునకును, ఆపత్సు=ఆపదకును పేరు.

(వేదభేదే గుప్తవాదే), మన్త్రో

మన్త్రః ॥పు॥ ఇది, వేదభేదే=గాయత్ర్యాదివేదమంత్రములకును, గుప్తవాదే = రహస్యాలోచనమునకును పేరు.

మిత్రో (రవావపి). 3౨౨

మిత్రః॥ఇది, రవౌ=సూర్యునికిని పేరైనపుడు॥పు॥ అపిశబ్దమువలన చెలికానికిని పేరైనపుడు॥న॥

(మఖేషు యూపఖణ్డేఽపి) స్వరు

స్వరుః॥పు॥ఇది, మఖ=యజ్ఞమునకును, ఇషు=బాణమునకును, యూపఖణ్డే=యూపస్తంభముయొక్క తునుకకును, అపిశబ్దమువలన వజ్రాయుధమునకును పేరు.

(ర్గుహ్యే) ప్యవస్కరః,

అవస్కరః॥పు॥ఇది, గుహ్యే=స్త్రీపురుషుల గుహ్యప్రదేశమునకును, అపిశబ్దమువలన మలమునకును, కడవయడుగుఅంట్లకును పేరు.

ఆడమ్బర (స్తూర్యరవే గజేన్ద్రాణాం చ గర్జితే). 3౨౩

ఆడమ్బరః॥పు॥ఇది, తూర్యరవే=వాద్యధ్వనికిని, గజేన్ద్రాణాం=ఏనుఁగులయొక్క, గర్జితే=గర్జించుటకును, చకారమువలన సంరంభమునకును పేరు.

అభిహారో (ఽభియోగే చ చౌర్యే సన్నహనేఽపి చ),

అభిహారః॥పు॥ఇది, అభియోగే=అపకారముచేయుటకొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుటకును, చౌర్యే = దొంగిలించుటకును, సన్నహనే = ఆయత్తపడుటకును పేరు.

(స్యాజ్జఙ్గమే) పరీవారః (ఖడ్గకోశే పరిచ్ఛదే). 3౨౪

పరీవారః॥పు॥ ఇది, జఙ్గమే=తిరుగుప్రాణికిని, ఖడ్గకోశే = కత్తియొఱకును, పరిచ్ఛదే=పరిజనమునకును పేరు.

విష్టరో (విటపీదర్భముష్టిః పీఠాద్యమాసనమ్),

విష్టరః॥పు॥ఇది, విటపీ=వృక్షమునకును, దర్భముష్టిః=దర్భపిడికిలికిని, పీఠాద్యంఆసనమ్=పీటమొదలయినయాసనములకును పేరు.

(ద్వారి ద్వాఃస్థే) ప్రతీహారః (ప్రతిహార్యప్యనన్తరే). 3౨౫

ప్రతీహారః॥పు॥ఇది, ద్వారి=వాకిలికిని, ద్వాఃస్థే=వాకటికావలివానికిని పేరు అనన్తరే=వాకిటికావలివానికి, ప్రతిహారీ॥న్॥-అనురూపముసుగలదు. వాకిలిగాచుస్త్రీకి, ప్రతిహారీ॥స్త్రీ॥ అని పేరుగలదు.

(విపులే నకులే విష్ణౌ బభ్రు (స్స్యాత్పిఙ్గళే త్రిషు),

బభ్రుః॥ఇది, విపులే నకులే=గొప్పముంగిసకును, విష్ణౌ=విష్ణువునకును పేరయినపుడు॥పు॥, పిఙ్గళే=పచ్చనిదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

సారో (బలేస్థిరాంశే చ న్యాయ్యే క్లీబం వరే త్రిషు). 3౨౬

సారః॥ ఇది, బలే=సత్త్వమునకును, స్థిరాంశే=స్థిరాంశమునకును పేరైనపుడు॥పు॥, న్యాయ్యే=యుక్తమునకు పేరయినపుడు॥న॥, వరే=శ్రేష్ఠమునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

దురోదరో (ద్యూతకారే పణే ద్యూతే దురోదరమ్), (మహారణ్యే దుర్గపథే) కాన్తారం (పున్నపుంసకమ్). 3౨౭

దురోదరః॥ఇది, ద్యూతకారే=జూదమాడువానికి పేరయినపుడు॥పు॥, పణే=పందెమునకును, ద్యూతే=జూదమునకును పేరైనపుడు॥న॥ కాన్తారమ్॥పు్న॥ఇది, మహారణ్యే=దొడ్డయడవికిని, దుర్గపథే = పోవశక్యముకాని త్రోవకును పేరు.

మత్సరో (ఽన్యశుభద్వేషే తద్వత్కృపణయోః త్రిషు), (దేవాద్వృతే) వర (శ్శ్రేష్ఠే త్రిషు క్లీబ మనాక్ప్రియే). 3౨౮

మత్సరః॥ఇది, అన్యశుభద్వేషే=పరులమేలు చూడఁజాలమికి పేరయినపుడు॥పు॥, మత్సరము గలవానికిని, కృపణునికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥. వరః॥ఇది, దేవాత్ వృతే=దేవతలవలనఁబొందఁబడిన యభీష్టమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥, శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠవస్తువునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥, మనాక్ప్రియే = ఇంచుకంత ప్రియమయినదానికి పేరైనపుడు॥న॥అపు డవ్యయమని కొందఱు.

(వంశాఙ్కురే) కరీరో (ఽస్త్రీ తరుభేదే ఘటే చ నా), (నాచమూజఘనే హస్తసూత్రే) ప్రతిసరో (ఽస్త్రియామ్). 3౨౯

కరీరః॥ఇది, వంశాఙ్కురే = వెదురుకొమ్మకు పేరయినపుడు॥పు్న॥, తరుభేదే=వెణుతురుచెట్టునకును, ఘటే=కడవకును పేరయినపుడు ॥పు॥.

ప్రతిసరః॥ఇది, చమూజఘనే=సేనవెనుకదిక్కునకు పేరైనపుడు॥పు॥ హస్తసూత్రే=పెండ్లిలోఁగట్టుకంకణపుదారమునకు పేరయినపుడు ॥పు్న॥.

(యమానిలేన్ద్రచన్ద్రార్క విష్ణుసింహాంశువాజిషు, శుకాహికపిభేకేషు) హరి (ర్నా కపిలే త్రిషు). 3౩౦

హరిః ॥ఇది, యమ=యమునికిని, అనిల=వాయువునకును, ఇన్ద్ర=ఇంద్రునికిని, చన్ద్ర=చంద్రునికిని, అర్క=సూర్యునికిని, విష్ణు=విష్ణువునకును, సింహ=సింహమునకును, అంశు=కిరణమునకును, వాజిషు=గుఱ్ఱమునకును, శుక=చిలుకకును, అహి = పామునకును, కపి = కోఁతికిని, భేకేషు=కప్పకును పేరయినపుడు ॥పు॥, కపిలే=బంగారుచాయ గలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥.

శర్కరా (కర్పరాంశే ఽపి)

శర్కరా ॥స్త్రీ॥ ఇది, కర్పరాంశే = పెంచునకును, అపిశబ్దమువలన మొరపనేలకును, పంచదారకును పేరు.

యాత్రా (స్యాద్యాపనే గతౌ),

యాత్రా॥స్త్రీ॥ ఇది, యాపనే=భోజనము మొదలైనవర్తనలకును, గతౌ=గమనమునకును పేరు.

ఇరా (భూవాక్సురాఽప్సు స్యా)

ఇరా॥స్త్రీ॥ఇది, భూ = భూమికిని, వాక్ = వాక్కునకును, సురా=మద్యమునకును, అప్సు=నీళ్లకును పేరు.

త్తన్ద్రీ (నిద్రాప్రమీలయోః). 3౩౧

తన్ద్రీ॥[పా॥]తన్ద్రా॥స్త్రీ॥ ఇది, నిద్రా=నిద్రకును, ప్రమీలయోః=ఒడలెఱుంగకుండుటకును పేరు.

ధాత్రీ (స్యాదుపమాతాఽపి క్షితిరప్యామలక్యపి),

ధాత్రీ॥స్త్రీ॥ఇది, ఉపమాతా=దాదికిని, క్షితిః=భూమికిని, ఆమలకీ = ఉసిరికచెట్టునకును పేరు.

క్షుద్రా(వ్యఙ్గా నటీవేశ్యా సరఘా కణ్టకారికా. 3౩౨. త్రిషు క్రూరేఽధమే ఽల్పే ఽపి) క్షుద్రం

క్షుద్రా॥ఇది, వ్యఙ్గా=అంగహీనురాలికిని, నటీ=నాట్యమాడుస్త్రీకిని, వేశ్యా = వేశ్యకును, సరఘా=తేనెటీఁగకును, కణ్టకారికా=వాఁకుడుచెట్టునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, క్రూరే=క్రూరునికిని, అధమే=అధమునికిని, అల్పే = కొంచెమైనదానికిని, అపిశబ్దమువలన కృపణునికిని పేరు.

మాత్రా (పరిచ్ఛదే, అల్పేచ పరిమాణేచ) మాత్రం (కార్త్స్న్యేఽవధారణే). 333

మాత్రా॥ఇది, పరిచ్ఛదే=పరివారమునకును, అల్పే=కొంచెమునకును, పరిమాణే=కొలఁదికిని, చకారమువలన నక్షత్రావయవమునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, కార్త్స్న్యే = సకలమునకు, అవధారణే=నిశ్చయమునకును పేరయినపుడు॥న॥.

(ఆలేఖ్యాశ్చర్యయోః) శ్చిత్రం

చిత్రమ్॥న॥ ఇది, ఆలేఖ్య=చిత్తరువునకును, ఆశ్చర్యయోః=అద్భుతమునకును పేరు.

కళత్రం (శ్రోణిభార్య

కళత్రమ్॥న॥ఇది, శ్రోణి = పిఱుందునకును,

యోః), (యోగ్యభాజనయోః) పాత్రం

భార్యయోః= పెండ్లమునకును పేరు.

పాత్రమ్॥న॥ ఇది, యోగ్య= యోగ్యునికిని, భాజనయోః=భోజనపాత్రమునకును పేరు. ఇది గాక నద్యాదుల రెండుదరులనడిమికిని పేరు.

పత్త్రం (వాహనపక్షయోః). ౩౩౪

పత్త్రమ్॥న॥ ఇది, వాహన = వాహనమునకును, పక్షయోః=ఱెక్కకును పేరు.

(నిదేశ గ్రన్థయో) శ్శాస్త్రం

శాస్త్రమ్॥న॥ఇది, నిదేశ = ఆజ్ఞకును, గ్రన్థయోః=వ్యాకరణాదిగ్రంథములకును పేరు.

శస్త్ర (మాయుధలోహయోః),

శస్త్రమ్॥న॥ఇది, ఆయుధ=ఆయుధమునకును, లోహయోః=లోహమునకును పేరు.

(స్యాజ్జటాంశుకయో) ర్నేత్రం

నేత్రమ్॥న॥ఇది, జటా = చెట్టువేరునకును, అంశుకయోః = వెలిపట్టు చీరకును పేరు. ఇది గాక కవ్వపుత్రాటికిని, కంటికిని పేరు.

క్షేత్రం (పత్నీ శరీరయోః). ౩౩౫

క్షేత్రమ్॥న॥ఇది, పత్నీ = పెండ్లమునకును, శరీరయోః = దేహమునకును పేరు. ఇదిగాక మడికిని, సిద్ధస్థానమునకును పేరు.

(ముఖాగ్రే క్రోడహలయోః) పోత్రం

పోత్రమ్॥న॥ఇది,క్రోడహలయోః ముఖాగ్రే= పందిమూతికిని నాఁగేటికొనకును పేరు.

గోత్రం (తు నామ్ని చ),

గోత్రమ్॥ ఇది, నామ్ని = నామధేయమునకును, చకారమువలన కులమునకును, బలమునకును పేరైనపుడు ॥న॥, పర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥, భూమికిని, గోసమూహమునకు పేరైనపుడు ॥సీ॥.

సత్త్ర (మాచ్ఛాదనే యజ్ఞే సదా దానే వనే ఽపి చ). ౩౩౬

సత్త్రమ్॥న॥ఇది, ఆచ్ఛాదనే = గృహమునకును, యజ్ఞే = యజ్ఞవిశేషమునకును, సదా దానే=ఎడతెగనియీవికిని, వనేచ = వనమునకును, అపిశబ్దమువలన డంభమునకును పేరు.

అజిరం (విషయే కాయేఽప్య)

అజిరమ్॥న॥ఇది, విషయే=శబ్దాదివిషయములకును, కాయే = శరీరమునకును, అపిశబ్దము

వలన ముంగిలికిని పేరు.

మ్బరం (వ్యోమ్ని వాససి,)

అమ్బరమ్॥న॥ఇది, వ్యోమ్ని = ఆకాశమునకును, వాససి=వస్త్రమునకును పేరు.

చక్రం (రాష్ట్రేఽప్య)

చక్రమ్॥ఇది, రాష్ట్రే= దేశమునకును, అపిశబ్దమువలనసైన్యమునకును, బండికంటికిని,గ్రామసమూహమునకును, కుమ్మరసానకును, ఆయుధవిశేషమునకును పేరైనపుడు॥న॥,చక్రవాకపక్షికిని, సమూహమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥.

క్షరం (తు మోక్షేఽపి)

అక్షరమ్॥న॥ఇది,మోక్షే=మోక్షమునకును, అపిశబ్దమువలన అకారాదివర్ణములకును, పరబ్రహ్మకును పేరు. [వలన పాఁకును పేరు.

క్షీర (మప్సు చ) ౩౩౭

క్షీరమ్॥న॥ఇది, అప్సు=నీళ్లకును, చకారము

(స్వర్ణేఽపి) భూరి

భూరి॥ఇది, స్వర్ణే=బంగారమునకు పేరయినపుడు॥న॥,బహుళమునకు పేరైనపుడు॥త్రి॥.

చన్ద్రౌ (ద్వౌ)

చన్ద్రమ్॥ ఇది, బంగారమునకు పేరయినపుడు ॥న॥ [ప] ॥పు॥,అపిశబ్దమువలన చంద్రునికిని, కర్పూరమునకును, కాంపిల్య మనుగంధద్రవ్యమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥.

(ద్వారమాత్రేఽపి) గోపురమ్,

గోపురమ్॥న॥ ఇది, ద్వారమాత్రే = వాకిలిమాత్రమునకును, అపిశబ్దమువలన పట్టణపువాకిటికిని, తుంగగడ్డలకును పేరు.

(గుహాదమ్భా)గహ్వరే ద్వే

గహ్వరమ్ ॥న॥ ఇది, గుహా = గుహకును, దమ్భా=కపటమునకును పేరు.

(రహోఽన్తిక) ముపహ్వరే. ౩౩౮

ఉపహ్వరమ్॥న॥ఇది, రహః = ఏకాంతమునకును, అన్తికమ్ = సమీపమునకును పేరు.

(పురోఽధిక ముప) ర్యగ్రా

అగ్రమ్॥ఇది, పురః=ముందరికిని, అధికమ్= అధికమునకును, ఉపరి=మీఁదికిని పేరు ఇదిగాక ప్రధానునికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥, గ్రాసచతుష్టయప్రమాణమయిన భిక్షకు పేరయినపుడు ॥న॥.

(న్యాగారే నగరే) పురమ్, మన్దిరం చా

పురమ్ - మన్దిరమ్ ॥న॥-ఈ రెండును, అగారే = ఇంటికిని పట్టణమునకును పేరు.

థ రాష్ట్రో (ఽస్త్రీ విషయేస్యాదుపద్రవే).

రాష్ట్రః॥పు॥ఇది, విషయే = దేశమునకును, ఉపద్రవే=ఉపద్రవమునకును పేరు.

దరో (ఽస్త్రియాం భయే శ్వభ్రే)

దరః ॥పు॥ ఇది, భయే = భయమునకును, శ్వభ్రే=గుంటకును పేరు. ఇదిగాక యించుకంతయనుసర్థమునందు॥అ॥.

వజ్రో (ఽస్త్రీహీరకే పవౌ),

వజ్రః॥పు॥ఇది, హీరకే=వజ్రమనురత్నమునకును, పవౌ=వజ్రాయుధమునకును పేరు.

తన్త్రం (ప్రధానే సిద్ధాన్తే సూత్రవాయే పరిచ్ఛదే). 3౪౦

తన్త్రమ్॥న॥ఇది, ప్రధానే = ప్రధానునికిని, సిద్ధాన్తే=సిద్ధాన్తమునకును,సూత్రవాయే=నూలిపడుగునకును,పరిచ్ఛదే=పరివారమునకును పేరు.

ఔశీర(శ్చామరేదణ్డే) ఉప్యౌశీరం (శయనాసనే),

ఔశీరః॥ ఇది, చామరే=చామరమునకును, దణ్డే = యష్టికిని, చామరదండమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥, శయనే=శయనమునకును, ఆసనే=పీఠమునకును పేరైనపుడు॥న॥, శయనమనఁగా నిద్రయనికొందఱు. అపిశబ్దమువలన వట్టివేళ్లసంబంధమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥.

పుష్కరం (కరిహస్తాగ్రే వాద్యభాణ్డముఖే జలే. 3౪౧. వ్యోమ్ని ఖడ్గఫలే పద్మే తీర్థౌషధి విశేషయోః),

పుష్కరమ్॥న॥ఇది, కరిహస్తాగ్రే = ఏనుఁగు తొండముకొనకును,వాద్యభాణ్డముఖే=మద్దెల మొదలైన వాద్యములముఖమునకును, జలే=నీళ్లకును, వ్యోమ్ని = ఆకాశమునకును, ఖడ్గఫలే=కత్తివాదరకును, పద్మే=కమలమునకును, తీర్థే=తీర్థవిశేషమునకును, ఓషధివిశేషయోః = ఓషధివిశేషమునకును పేరు.

అన్తర (మవకాశావధి పరిధానాన్తర్ధి భేద తాదర్థ్యే. 3౪౨ ఛిద్రాఽఽత్మీయ వినా బహి

అన్తరమ్॥న॥ఇది, అవకాశే=ఎడమునకును, అవధి=మర్యాదకును, పరిధానే=కట్టుకోకకును, అన్తర్ధి=వ్యవధానమునకును, భేదే=విశేషమునకును, తాదర్థ్యే=దానికొఱకిదియను నర్థమునకును, ఛిద్రే = రంధ్రమునకును, ఆత్మీయే=తనసంబంధమైనదానికిని, వినా = అదివెలిగాననువినార్థమునకును, బహిః=వెలుపలికిని, అవసరే=అవసరమునకును, మధ్యే = మధ్యప్రదేశమునకును, అన్తరాత్మని = పరమాత్మకును, చకారమువలన, అన్యమైనదానికిని పేరు.

రవసర మధ్యేఽన్తరాత్మనిచ),

(ముస్తేఽపి) పిఠరం

పిఠరమ్॥న॥ఇది,ముస్తే=తుంగగడ్డలకును,అపిశబ్దమువలన కుండకును, కవ్వపుకోలకును పేరు.

(రాజకశేరుణ్యపి) నాగరమ్. 3౪3

నాగరమ్॥న॥ఇది,రాజకశేరుణి=భద్రముస్తలకును[ప] తామరదుంపకును, అపిశబ్దమువలన సొంటికిని పేరు. నగరసంబంధమయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

శార్వరం త్వన్ధతమసే ఘాతుకే భేద్యలిఙ్గకమ్),

శార్వరమ్॥ ఇది, అన్ధతమసే = ఘనమయిన చీఁకటికి పేరయినపుడు॥న॥, ఘాతుకే = చంపుస్వభావముగలదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

గౌరో ఽ (రుణే సితే పీతే)

గౌరః॥త్రి॥ఇది, అరుణే = ఎఱుపువస్తువునకును, సితే=తెలుపువస్తువునకును, పీతే=పచ్చనివస్తువునకును పేరు.

(వ్రణకార్యప్య) రుష్కరః. 3౪౪

అరుష్కరః ॥త్రి॥ ఇది, వ్రణకారి = వ్రణముసు చేయుదాని పేరు. అపిశబ్దమువలన జీడిచెట్టునకు పేరయినపుడు ॥పు॥.

జఠరః(కఠినేఽపి స్యా)

జఠరః॥త్రి॥ఇది, కఠినే=కఠినమైనవస్తువునకు పేరు అపిశబ్దమువలనకడుపునకు పేరైనపుడు॥న॥.

(దధస్తాదపి) చాధరః,

అధరః॥ఇది, అధస్తాత్ =దిగువనుండువస్తువునకును, అపిశబ్దమువలన హీనునికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥, పెదవికి పేరయినపుడు ॥పు॥.

అనాకులేఽపి) చైకాగ్రో

ఏకాగ్రః॥త్రి॥ఇది, అనాకులేచ=కలఁకఁబాఱనివానికి, అపిశబ్దమువలన సావధానుఁడైనవానికిని పేరు.

వ్యగ్రో (వ్యాసక్త ఆ

వ్యగ్రః॥త్రి॥ఇది,వ్యాసక్తే=ఒకదానియందు

కులే). ౩౮౪

మనస్సుతగిలినవానికిని, ఆకులే = వేగిరపడు వానికిని పేరు.

(ఉపర్యుదీచ్య శ్రేష్ఠే ష్వ) ప్యుత్తర స్స్యా)

ఉత్తరః॥త్రి॥ఇది, ఉపరి=మీఁదికిని,ఉదీచ్య=ఉత్తరదేశము మొదలైనదానికిని, శ్రేష్ఠేషు = శ్రేష్ఠునికిని,అపిశబ్దమువలన ప్రత్యుత్తరమునకును పేరు.

దనుత్తరః, (ఏషాం విపర్యయే శ్రేష్ఠే)

అనుత్తరః॥త్రి॥ ఇది, ఏషామ్=వీనియొక్క, విపర్యయే=వ్యత్యాసమునందు అనఁగామీఁదు గానిదానికిని, ఉత్తరదేశము మొదలయినది కానిదానికిని శ్రేష్ఠము గానిదానికిని, శ్రేష్ఠే= శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

(దూరానాత్మోత్తమాః) పరాః. ౩౮౬

పరః॥త్రి॥ ఇది, దూర = దవ్వయినదానికిని, అనాత్మ = తనకంటె నన్యుఁడయినదానికిని, ఉత్తమాః=శ్రేష్ఠమయినదానికిని పేరు.

(స్వాదుప్రియాౘ తు) మధురా

మధురః॥త్రి॥ఇది, స్వాదు = తియ్యనివస్తువునకును, ప్రియా=ఇష్టమయినవస్తువునకును పేరు.

క్రూరౌ (కఠిననిర్దయౌ),

క్రూరః॥త్రి॥ఇది, కఠిన = కఠినమయినదానికిని, నిర్దయా=దయలేనివానికిని పేరు.

ఉదారో (దాతృ మహతో)

ఉదారః॥త్రి॥ఇది, దాతృ = దానముచేయువానికిని, మహతోః=దొడ్డవానికిని పేరు.

రితర (స్త్వన్య నీచయోః). ౩౮౭

ఇతరః॥త్రి॥ఇది, అన్య=పరునికిని, నీచయోః= నీచునికిని పేరు.

(మన్దస్వచ్ఛన్దయోః) స్వైర

స్వైరః॥త్రి॥ఇది, మన్ద=అలసునకును,స్వచ్ఛన్దయోః=స్వతంత్రునకును పేరు.

శ్శుభ్ర (ముద్దీప్తశుక్లయోః),

శుభ్రమ్॥త్రి॥ఇది,ఉద్దీప్త=మిక్కిలిప్రకాశించుదానికిని, శుక్లయోః=తెల్లనివస్తువునకును పేరు.

ఇతి రాన్తాః.

ర యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(చూడా కిరీటం కేశాశ్చ సంయతా) మౌళయ (స్త్రయః). ౩౮౮

మౌళిః॥పు॥ఇది,చూడా=శిఖకును,కిరీటమ్=కిరీటమునకును, సంయతాః=ముడిచిన,కేశాశ్చ=వెండ్రుకలకును పేరు. ఇది స్త్రీలింగమును.

(ద్రుమప్రభేద మాతఙ్గ కాణ్డ పుష్పాణి) పీలవః,

పీలుః॥పు॥ఇది, ద్రుమప్రభేద = గోఁగుచెట్టునకును, మాతఙ్గ=ఏనుఁగునకును, కాణ్డ=బాణమునకును, పుష్పాణి=పుష్పమునకును పేరు.

కృతాన్తానేహసోః) కాల

కాలః॥పు॥ఇది, కృతాన్త=యమునికిని, అనేహసోః=కాలమునకును పేరు.

(శ్చతుర్థేఽపి యుగే) కలిః. ౩౮౯

కలిః॥పు॥ఇది,చతుర్థేయుగే నాలవయుగమునకును,అపిశబ్దమువలన కలహమునకును పేరు.

(స్యాత్కురఙ్గేఽపి) కమలః

కమలః॥పు॥ఇది,కురఙ్గే=ఇఱ్ఱికిపేరయినపుడు॥పు॥ అపిశబ్దమువలనతామరపువ్వునకును, నీళ్లకును పేరయినపుడు॥న॥, లక్ష్మికిపేరయినపుడు॥స్త్రీ॥.

(ప్రావారేఽపి చ) కమ్బళః,

కమ్బళః॥పు॥ ఇది, ప్రావారే=ఉత్తరీయమునకును, అపిశబ్దమువలన కంబళికిని, గంగడోలునకును, సర్పవిశేషమునకును పేరు.

(కరోపహారయోః పుంసి) బలిః (ప్రాణ్యఙ్గజే స్త్రియామ్). ౩౯౦

బలిః॥ఇది,కర = అప్పనమునకును, ఉపహారయోః=పూజోపకరణమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥, ప్రాణ్యఙ్గజే = జంతువులయవయవముల వలనఁబుట్టినట్టిదానియందు అనఁగానొడలితఱులకు పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, బలిచక్రవర్తికిని పేరు.

(స్థౌల్య సామర్థ్య సైన్యేషు) బలం (నా కాక సీరిణోః),

బలమ్॥ ఇది, స్థౌల్య = బలియుటకును, సామర్థ్య=సత్తువకును, సైన్యేషు=సేనకును పేరైనపుడు॥న॥, కాక=కాకికిని, సీరిణోః=బలభద్రునికిని పేరయినపుడు ॥పు॥.

వాతూలః (పుంసివాత్యాయా మపి వాతాసహే త్రిషు.) ౩౯౧

వాతూలః॥ఇది, వాత్యాయామ్ = వాయుసమూహమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥, వాతాసహే=గాలిసహింపనివానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ అపిశబ్దమువలన వాతూలాగమమునకును, ఉన్మత్తునికిని పేరు.

(భేద్యలిఙ్గశ్శఠే వ్యాళః (పుంసి శ్వాపదసర్ప

వ్యాళః॥ఇది, శఠే=దుర్జనునికిపేరయినపుడు ॥త్రి॥, శ్వాపద=పులికిని, సర్పయోః = పామున

యోః),
మలోఽ (స్త్రీపాప వి
ట్కిట్టాన్య)

(స్త్రీ) శూలం (రుగా
యుధమ్). ౩౫౨
(శఙ్కావపిద్వయోః)
కీలః

పాళిః (స్త్ర్యశ్ర్యఙ్క
పఙ్క్తిషు),

కలా (శిల్పే కాలభేదే
ఽప్యా)

ళి (స్సఖ్యావళీ అపి).
౩౫౩

(అబ్ధ్యమ్బువికృతౌ) వే
లా (కాలమర్యాదయో
రపి),

బహుళాః (కృత్తికా

కును పేరయినపుడు॥పు॥.

మలః॥పు॥ఇది, పాపః=పాపమునకును,విట్=విష్ఠకును,కిట్టాని=కిట్టమునకును పేరు.కిట్టమనఁగా వసాశుక్లాది ద్వాదశవిధములయిన దేహమలముల పేరు. చిట్టెపురాతికి పేరని కొందఱు.

శూలమ్॥పు॥ఇది, రుక్ = శూలరోగమునకును, ఆయుధమ్ = ఆయుధమునకును పేరు.

కీలః॥పు॥ఇది, శఙ్కు=చీలకును, అపిశబ్దమువలన నగ్నిజ్వాలకును పేరు మోఁచేతిపోట్లకు పేరయినపుడు॥సీ॥.

పాళిః॥సీ॥ఇది, అశ్రి=అంచునకును, అఙ్క=చిహ్నమునకును [ప]ప్రదేశమునకును, పఙ్క్తిషు=పఙ్క్తికిని, అదిగాక మీసాలు గలస్త్రీకిని, ప్రస్థమునకును, చెవితమ్మెకును పేరు.

కలా॥ఇది, శిల్పే=చిత్తరువు మొదలైనపనులయందలినేర్పునకును, కాలభేదే = ౫౨౦ తెప్పపాట్లుగల కాలమునకును, అపిశబ్దమువలన చంద్రునిలోఁబదియాఱవపాలికిని, విద్యకును, వడ్డికిని, లెక్కపెట్టుటకును పేరయినపుడు ॥సీ॥, అవ్యక్తమధురధ్వనికిని జీర్ణమయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥.

ఆళిః॥సీ॥ఇది, సఖీ = చెలికత్తెకును, ఆవళీ=పఙ్క్తికిని, అపిశబ్దమువలన కట్టకును పేరు.

వేలా॥సీ॥ఇది,అబ్ధ్యమ్బువికృతౌ=సముద్రజలవికారమందు అనఁగా సముద్రముపొంగుటకును, కాల=కాలోచితకాలమునకును,మర్యాదయోః = మర్యాదకును, అపిశబ్దమువలన చెల్లెలికట్టకును, రాజభోజనమునకును అనాయాసమరణమునకును పేరు.

బహుళాః॥ ఇది, కృత్తికాః=కృత్తికానక్ష

గావో) బహుళా (చా
సితే త్రిషు). ౩౫౪

లీలా (విలాస క్రియ
యో)
రుపలా (శర్కరాఽపి
చ),

(శోణితేఽమ్భసి (కీలా
లం
మూల (మాద్యే శిఫా
భయోః. ౩౫౫
జాలం (సమూహ ఆ
నాయో గవాక్ష క్షార
కావపి),

శీలం (స్వభావే సద్వృ
త్తే) (సస్యే హేతుకృ
తే) ఫలమ్. ౩౫౬

(ఛదిర్నేత్రరుజోః క్లీ
బం సమూహే) పటలం
(ననా)
(అధ స్స్వరూపయో
రస్త్రీ) తలం

(స్యా చ్చామిషే) ప
లమ్. ౩౫౭

త్రమునకు పేరయినపుడు॥సీ-బ॥, గావః=గోవులకును,చకారమువలనఎలుకకును పేరైనపుడు॥సీ॥ నల్లనివస్తువునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥, అగ్నికిని, కృష్ణపక్షమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

లీలా॥సీ॥ ఇది, విలాస=స్త్రీల శృంగారచేష్టకును, క్రియయోః=క్రియకును పేరు.

ఉపలా॥ఇది, శర్కరాచ=మొరపమంటికి పేరయినపుడు॥సీ॥,అపిశబ్దమువలన రత్నమునకును, ఱాతికిని పేరయినపుడు ॥పు॥.

కీలాలమ్॥న॥ఇది, శోణితే=నెత్తుటికిని, అమ్భసి=నీళ్లకును పేరు.

మూలమ్॥న॥ఇది,ఆద్యే=మొదటికిని,శిఫా=ఊడకును,భయోః=మూలనక్షత్రమునకును పేరు.

జాలమ్॥ఇది,సమూహః=సమూహమునకును, ఆనాయః=వలకును, గవాక్ష=కిటికీకిని, క్షారకా=పసరుమొగ్గకును, అపిశబ్దమువలన డమ్భమునకును పేరయినపుడు॥న॥,పొట్లచెట్టునకు పేరయినపుడు జాలీ॥సీ॥ [ద్వ]వృత్తే=మంచినడతకును పేరు.

శీలమ్॥న॥ఇది,స్వభావే=స్వభావమునకును,స

ఫలమ్॥న॥ఇది, సస్యే=పైరునకును, హేతుకృతే=ప్రయోజనమునకును,ఇదిగాక బాణాగ్రమునకును, డాలునకును పేరు.

పటలమ్॥ఇది, ఛదిః=ఇంటికప్పునకును, నేత్రరుజోః=నేత్రరోగమునకును పేరయినపుడు॥న॥, సమూహే=సమూహమునకు పేరైనపుడు॥పు॥.

తలమ్॥పు॥ ఇది, అధః=క్రిందికిని, స్వరూపయోః=స్వరూపమునకును,ఇదిగాకఅల్లెతాఁడుళ్లకును, అఱచేతికొట్టునకును పేరు.

పలమ్॥న॥ఇది,ఆమిషే=మాంసమునకును, చకారమువలన ౩౨౦గురిగింజలయెత్తునకును పేరు

(ఔర్వానలేఽపి) పాతాళం	పాతాళమ్॥న॥ఇది, ఔర్వానలే=బడబాగ్నికిని, అపిశబ్దమువలన నాగలోకమునకును పేరు.
చేలం (వస్త్రేఽధమే త్రిషు),	చేలమ్॥ఇది,వస్త్రే=వస్త్రమునకు పేరయినపుడు ॥న॥అధమే=అధమమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥.
కుకూలం (శఙ్కుభిః కీర్ణే శ్వభ్రే నాతు తుషానలే). 3౫౮	కుకూలమ్॥ ఇది, శఙ్కుభిః=మేకులచేత, కీర్ణే=నాటఁబడిన, శ్వభ్రే=పల్లమునకు, అనఁగాఁ బసులనిమిత్తము మేకులునాటిన గుంటకు పేరయినపుడు॥న॥,కుమ్మునకు పేరయినపుడు॥పు॥.
(నిర్ణీతే) కేవల (మితి త్రిలిఙ్గం త్వేకకృత్స్నయోః),	కేవలమ్॥ఇది, నిర్ణీతే=నిర్ణయింపఁబడినదానికి పేరయినపుడు॥న॥, ఇతిశబ్దమువలన మాంతమగు నవ్యయమని కొందఱు. ఏక = ఒకటికిని, కృత్స్నయోః=అంతటికిని పేరయినపుడు॥పు॥.
(పర్యాప్తి క్షేమ పుణ్యేషు) కుశలం (శిక్షితే త్రిషు). 3౫౯	కుశలమ్॥ఇది,పర్యాప్తి=సామర్థ్యమునకును, క్షేమ=శుభమునకును, పుణ్యేషు = పుణ్యమునకును పేరయినపుడు ॥న॥, శిక్షితే=శిక్షింపఁబడినవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.
ప్రవాళ (మఙ్కురేఽప్యస్త్రీ)	ప్రవాళమ్ ॥పున॥ ఇది, అఙ్కురే = మొలకకును, అపిశబ్దమువలన చిగురునకును, వీణాదండమునకును, పగడమునకును పేరు.
(త్రిషు) స్థూలం (జడేఽపి చ),	స్థూలమ్॥త్రి॥ ఇది, జడేచ=మందబుద్ధిగలవానికిని, అపిశబ్దమువలన బలిసినవానికిని పేరు.
కరాళో (దన్తురే తుఙ్గే)	కరాళః॥త్రి॥ఇది, దన్తురే=ఒడ్డుమిట్టకును[ప]మిట్టపండ్లవానికిని, తుఙ్గే = పొడవైనదానికిని పేరు.
(చారౌ దక్షే చ) పేశలః. 3౬౦	పేశలః॥త్రి॥ఇది, చారౌ=మనోహరమయినదానికిని, దక్షే=నేర్పరికిని, చకారమువలన కోకిలకును, ముసలమునకును పేరు.
(మూర్ఖేఽర్భకేఽపి బాల (స్స్యాత్)	బాలః॥ఇది, మూర్ఖే=మూర్ఖునికిని, అర్భకే = పిన్నవానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥,అపిశబ్దమువలన కురువేరునకు పేరైనపుడు॥న॥,పుచ్ఛమునకును,

	కేశమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥.
లోల శ్చల సతృష్ణయోః),	లోలః॥త్రి॥ఇది, చల=కదలుదానికిని, సతృష్ణయోః=ఆశగలదానికిని పేరు.
ఇతి లాన్తాః.	ల యనునక్షరము తుదను గలనానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.
దవదావౌ (వనారణ్యవహ్నీ)	దవః-దావః ॥పు॥ ఈ ౨ ను, వన=అడవికిని, అరణ్యవహ్నీ=కారుచిచ్చునకును పేళ్లు.
(జన్మహరౌ) భవౌ. 3౬౧	భవః ॥పు॥ ఇది, జన్మ=పుట్టుకకును, హరౌ=శివునికిని, మఱియు సంసారమునకును పేరు.
(మన్త్రిసహాయ) స్సచివౌ	సచివః॥పు॥ ఇది, మన్త్రీ = మంత్రికిని, సహాయః=తోడై యుండువానికిని పేరు.
(పతి శాఖి నరా) ధవాః,	ధవః ॥పు॥ఇది, పతి = పెనిమిటికిని [ప] ఏలువానికిని, శాఖి = చండ్రచెట్టునకును, నరాః = మనుష్యునికిని పేరు.
అవయః (శైల మేషార్కాః)	అవిః॥పు॥ఇది,శైల=పర్వతమునకును, మేష=గొఱ్ఱెకును, అర్కాః=సూర్యునికిని పేరు.
(ఆజ్ఞాఽఽహ్వానాధ్వరా) హవాః. 3౬౨	హవః॥పు॥ఇది, ఆజ్ఞా=ఆజ్ఞకును, ఆహ్వాన=పిలుచుటకును, అధ్వరాః=యజ్ఞమునకును పేరు.
భావ (స్సత్తా స్వభావాభిప్రాయ చేష్టాఽఽత్మజన్మసు),	భావః ॥పు॥ ఇది, సత్తా=ద్రవ్యాదులకలిమికిని, స్వభావ = స్వభావమునకును, అభిప్రాయ= అభిప్రాయమునకును, చేష్టా = ధాతువాచ్యక్రియకును, ఆత్మ=ఆత్మకును, జన్మ=పుట్టుకకును, మఱియు మనోవికారమునకును, శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమునకును పేరు.
(స్యా దుత్పాదే ఫలే పుష్పే) ప్రసవో (గర్భమోచనే). 3౬3	ప్రసవః ॥పు॥ ఇది, ఉత్పాదే = పుట్టుకకును, ఫలే=ఫలమునకును, పుష్పే=పుష్పమునకును, గర్భమోచనే=ప్రసూతికిని పేరు.
(అవిశ్వాసే ఽపహ్నవేఽపి నికృతావపి) ని	నిహ్నవః॥పు॥ఇది, అవిశ్వాసే=అవిశ్వాసమునకును, అపహ్నవే = దాఁచుటకును, నికృతౌ=

హ్నవః,

తిరస్కరించుటకును, అపిశబ్దమువలన కపటమునకును పేరు.

ఉత్సే కామర్షయో రిచ్ఛాప్రసవే మహ) ఉత్సవః. 3౬౪

ఉత్సవః॥పు॥ఇది, ఉత్సేక=ఉప్పొంగుటకును, అమర్షయోః = కోపమునకును, ఇచ్ఛాప్రసవే= ఇచ్ఛపుట్టుటకును, మహః = పండుగకును పేరు.

అనుభావః (ప్రభావే చ సతాం చ మతినిశ్చయే),

అనుభావః॥పు॥ఇది, ప్రభావే=ప్రభావమునకును, సతామ్ = పెద్దలయొక్క, మతినిశ్చయే= బుద్ధినిశ్చయమునకును,చకారమువలన సాత్త్వికాదిభావమును గుఱించిన భ్రూవిక్షేపాదులకును పేరు.

(స్యాజ్జన్మహేతుః) ప్రభవః (స్థానం చాఽద్యోపలబ్ధయే). 3౬౫

ప్రభవః॥పు॥ఇది, జన్మహేతుః=జననమునకు కారణమయిన దానికిని, ఆద్యోపలబ్ధయే = మొదట ఎఱుంగుటకును, స్థానంచ = స్థానమైన దానికిని, చకారమువలన ప్రభవసంత్సరమునకును పేరు.

[శూద్రాయాం విప్రతనయే శస్త్రే పారశవః (పుమాన్),]

పారశవః॥పు॥ఇది, శూద్రాయాంవిప్రతనయే= శూద్రస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టిన కుమారునికిని, శస్త్రే=ఆయుధమునకును పేరు.

ధ్రువో (భభేదేక్లీబం తు నిశ్చితే శాశ్వతే త్రిషు),

ధ్రువః॥ ఇది, భభేదే=ధ్రువనక్షత్రమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥, నిశ్చితే=నిశ్చయింపఁబడిన దానికి పేరయినపుడు॥న॥, శాశ్వతే=నిత్యమయినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

స్వో జ్ఞాతా వాత్మని స్వం త్రిష్వాత్మీయే స్వో ఽస్త్రియాంధనే). 3౬౬

స్వః॥ఇది, జ్ఞాతౌ = జ్ఞాతికి పేరైనపుడు॥పు॥, ఆత్మని=తాననుటకు పేరైనపుడు ॥న॥ [ప] ॥పు॥, ఆత్మీయే = తనసంబంధమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥, ధనమునకును పేరయినపుడు ॥ప్న॥.

(స్త్రీకటీ వస్త్రబన్ధేఽపి) నీవీ (పరిపణేఽపిచ),

నీవీ॥స్త్రీ॥ఇది, స్త్రీకటీవస్త్రబన్ధే = స్త్రీలకటిప్రదేశమందలివస్త్రములముడికి,అనఁగాపోకముడికిని,పరిపణేచ= మొదటిసొమ్మునకును, అపిశబ్దము

వలన పండెముగట్టిన ద్రవ్యమునకును పేరు.

శివా (గౌరీఫేరవయో)

శివా॥స్త్రీ॥ఇది, గౌరీ=గౌరీదేవికిని, ఫేరవయోః= నక్కకును పేరు. మఱియుకరకచెట్టునకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥, శివునికిపేరైనపుడు॥పు॥, శుభమునకు పేరయినపుడు॥న॥.

ర్ద్వన్ద్వం (కలహాయుగ్మయోః). 3౬౭

ద్వన్ద్వమ్॥న॥ ఇది, కలహ=యుద్ధమునకును, యుగ్మయోః=రెంటికిని పేరు. మఱియు మిథునమునకును, రహస్యమునకును పేరు.

(ద్రవ్యాసు వ్యవసాయేషు)సత్త్వ (మస్త్రీతు జన్తుషు),

సత్త్వమ్॥ఇది, ద్రవ్య=పృథివ్యాదిద్రవ్యములకును, అసు = ప్రాణమునకును, వ్యవసాయేషు= ఉద్యోగమునకును పేరయినపుడు॥న॥, జన్తుషు= జంతువునకును పేరయినపుడు ॥ప్న॥.

క్లీబం (నపుంసకే షణ్డే వాచ్యలిఙ్గ మవిక్రమే). 3౬౮

క్లీబమ్॥ఇది, షణ్డే=నపుంసకునికి పేరైనపుడు ॥న॥, అవిక్రమే = పరాక్రమహీనునికి పేరయినపుడు॥త్రి॥.

ఇతి వాన్తాః.

వ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(ద్వౌ) విశౌ (వైశ్యమనుజౌ)

విట్ ॥శ్-పు॥ ఇది, వైశ్య = వైశ్యునికి, మనుజౌ=మనుష్యునికిని పేరు.

(ద్వౌ చారాభిమరౌ) స్పశౌ,

స్పశః॥పు॥ఇది, చార=వేగులవారికిని, అభిమరౌ = యుద్ధమునకును [ప] పులితోఁగాని ఏనుఁగుతోఁగాని పోట్లాడువానికిని పేరు.

(ద్వౌ) రాశి (పుఞ్జమేషాద్యౌ)

రాశిః ॥పు॥ ఇది, పుఞ్జ = ప్రోగునకును, మేషాద్యౌ= మేషాదిరాసులకును పేరు.

(ద్వౌ) వంశౌ (కులమస్కరౌ). 3౬౯

వంశః ॥పు॥ ఇది, కుల = కులమునకును, మస్కరౌ=వెదురునకును పేరు.

(రహఃప్రకాశౌ) వీకాశౌ

వీకాశః॥పు॥ ఇది, రహః=ఏకాంతస్థలమునకును, ప్రకాశౌ=స్ఫుటమైనదానికి పేరు.

నిర్వేశో (భృతిభోగ

నిర్వేశః ॥పు॥ ఇది, భృతి=కూలికిని, భోగ

యోః),
యోః=భోగమునకును పేరు.

(కృతాన్తే పుంసి (కీనాశః (క్షుద్ర కర్షకయోస్త్రిషు). ౩౨౦
కీనాశః॥ఇది,కృతాన్తే=యమునికి పేరైనపుడు ॥పు॥, క్షుద్ర=దరిద్రునికిని, కర్షకయోః=దున్నువానికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥.

(పదే లక్ష్యే నిమిత్తే) ఒపదేశ
అపదేశః ॥పు॥ ఇది, పదే = స్థానమునకును, లక్ష్యే=వ్యాజమునకును [ప] గుఱికిని, నిమిత్తే=నిమిత్తమునకును, మఱియు ప్రసిద్ధికిని పేరు.

(స్యా) త్కుశ (మప్సుచ),
కుశమ్॥న॥ఇది,అప్సు=నీళ్లకు పేరు,చకారమువలన దర్భకును పేరు

దశా (ఒవస్థాఽనేకవిధాఽప్యా)
దశా॥స్త్రీ॥ ఇది, అనేకవిధా = అనేకవిధములయిన, అవస్థా=అవస్థలు, అనఁగా బాల్యము మొదలయిన యవస్థలకును, అపిశబ్దమువలన వత్తికిని, కోకబద్దెకును పేరు.

శా (తృష్ణాఽపిచాయతా). ౩౨౧
ఆశా॥స్త్రీ॥ఇది, ఆయతా=అధికమైన, తృష్ణా=అపేక్షకును,అపిశబ్దమువలనదిక్కునకును పేరు.

వశా (స్త్రీకరిణీవన్ధ్యా)
వశా॥స్త్రీ॥ఇది, స్త్రీ=స్త్రీకిని, కరిణీ=ఆఁడుయేనుఁగునకును, వన్ధ్యా = గొడ్డుటావునకును పేరు. మఱియు నధికమయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

దృక్ (జ్ఞానే జ్ఞాతరి త్రిషు),
దృక్ ॥శ్ ॥ఇది, జ్ఞానే=జ్ఞానమునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, జ్ఞాతరి=ఎఱుఁగువానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥,మఱియు నేత్రమునకును, చూపునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, చూచువానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥.

(స్యా)త్కర్కశ (స్సాహసికః కఠోరామసృణావపి). ౩౨౨
కర్కశః॥త్రి॥ఇది, సాహసికః=సాహసముగలవానికిని,కఠోర=గట్టియైనదానికిని, అమసృణౌ=పరుసనిదానికిని, అపిశబ్దమువలన దయలేనివానికిని పేరు.

ప్రకాశో (ఽతిప్రసిద్ధేఽపి)
ప్రకాశః॥త్రి॥ఇది, అతిప్రసిద్ధే=మిక్కిలిప్రసిద్ధమయినదాని పేరు. అపిశబ్దమువలన ఎండకును పేరైనపుడు॥పు॥.

(శిశావజ్ఞేఽపి) బాలిశః,
బాలిశః॥త్రి॥ఇది,శిశౌ=పిన్నవానికిని,అజ్ఞే=ఎఱుకలేనివానికిని,అపిశబ్దమువలన మూర్ఖునికిని పేరు,

కోశో (ఽస్త్రీకుట్మలే ఖడ్గపిధానేఽర్థౌఘ దివ్యయోః). ౩౨౩
కోశః ॥పున్న॥ ఇది, కుట్మలే=మొగ్గకును, ఖడ్గపిధానే=కత్తియొఱకును, అర్థౌఘ = ధనముయొక్కసమూహమునకును, దివ్యయోః=దివ్యప్రమాణభేదమునకును పేరు.

ఇతి శాన్తాః.
శ యనునక్షరము తుదను గలనానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(సురమత్స్యా) వనిమిషా
అనిమిషః ॥పు॥ ఇది, సుర = దేవతలకును, మత్స్యే=మత్స్యమునకును పేరు.

పురుషా (వాత్మమానవౌ),
పురుషః॥పు॥ఇది, ఆత్మ=ఆత్మకును, మానవౌ=మనుష్యునికిని పేరు.

(కాక మత్స్యాత్ఖగౌ) ధ్వాఙ్క్షౌ
ధ్వాఙ్క్షః॥పు॥ఇది, కాక=కాకికిని,మత్స్యాత్ =మత్స్యములనుదిను, ఖగౌ=కొక్కెరపక్షికిని పేరు.

కక్షౌ (చతృణవీరుధౌ). ౩౨౪
కక్షః॥పు॥ఇది, తృణ=కసవునకును, వీరుధౌ=తీఁగెపొదకును, చకారమువలన చంకకును, ఎండినయడవికిని, పాపమునకును పేరు.

అభీషుః (ప్రగ్రహే రశ్మౌ)
అభీషుః॥పు॥ఇది, ప్రగ్రహే=పగ్గమునకును, రశ్మౌ=కిరణమునకును పేరు.

ప్రైషః (ప్రేషణ మర్దనే),
ప్రైషః॥పు॥ ఇది, ప్రేషణ = అంపుటకును, మర్దనే=పీడించుటకును పేరు.

పక్ష (స్సహాయేఽప్యు)
పక్షః॥పు॥ ఇది, సహాయే=సహాయమునకును, అపిశబ్దమువలన శుక్ల కృష్ణపక్షములకును, ఱెక్కకును, పార్శ్వమునకును పేరు.

ష్ణీష(శ్శిరోవేష్ట కిరీటయోః). ౩౨౫
ఉష్ణీషః ॥పు॥ ఇది, శిరోవేష్ట=తలకుచుట్టెడు పాగామొదలయినవానికిని, కిరీటయోః=కిరీటమునకును పేరు.

(శుక్రలే మూషికే శ్రేష్ఠే సుకృతే వృష
వృషః ॥పు॥ ఇది, శుక్రలే=వీర్యవృద్ధిగలవానికిని, మూషికే = ఎలుకకును, శ్రేష్ఠే = శ్రేష్ఠుని

ఖే) వృషః,

కిని, సుకృతే=పుణ్యమునకును, వృషభే=వృషభమునకును పేరు. కొందఱు శాంతములోఁజెప్పిన "కోశో౽స్త్రీ" అను నర్ధశ్లోకమును "కోషో౽స్త్రీ" అని యిచట పఠియించిరి.

(ద్యూతే౽క్షే శారిఫలకే) ఽప్యాకర్షో

ఆకర్షః॥పు॥ఇది, ద్యూతే=జూదమునకును, అక్షే=పాచికలకును, శారిఫలకే=జూదమాడుపలకకును, అపిశబ్దమువలననాకర్షించుటకును పేరు.

ఽథాక్ష (మి న్ద్రియే. ౩౨౬. నా ద్యూతాఙ్గే కర్ష చక్రే వ్యవహారే కలిద్రుమే),

అక్షమ్॥ ఇది, ఇన్ద్రియే = ఇంద్రియమునకు పేరయినపుడు ॥న॥, ద్యూతాఙ్గే=పాచికలకును, కర్ష=ఎనుబదిగురుగింజలయెత్తుగలదానికిని, చక్రే=బండికంటికిని, వ్యవహారే=వ్యవహారమునకును, కలిద్రుమే=తాండ్రచెట్టునకును పేరైనపుడు॥పు॥.

కర్షూ (ర్వార్తాకరీషాగ్నిః) కర్షూః (కుల్యాభిధాయినీ). ౩౨౭ (పుంభావే తత్క్రియాయాం చ) పౌరుషం

కర్షూః॥ఇది, వార్తా=వార్తకును, కరీషాగ్నిః=పిడకనిప్పునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ కుల్యాభిధాయినీ=నదికి పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥, వార్తయనఁగా కృషి.

పౌరుషమ్ ॥న॥ ఇది, పుంభావే=మగతనమునకును, తత్క్రియాయామ్=పురుషుఁడు చేయుపనికిని, చకారమువలన మానిసి చేయెత్తుపొడవునకును పేరు.

విష (మప్సు చ), (ఉపాదానే౽)ప్యామిషం (స్యా) (దపరాధే౽పి) కిల్బిషమ్. ౩౨౮

విషమ్॥న॥ఇది, అప్సు=నీళ్లకును, చకారమువలన విషమునకును పేరు.

ఆమిషమ్॥న॥ ఇది, ఉపాదానే=కానుకకును, అపిశబ్దమువలన మాంసమునకును పేరు.

కిల్బిషమ్॥న॥ ఇది, అపరాధే=అపరాధమునకును, అపిశబ్దమువలన పాపమునకును పేరు.

(స్యా ద్వృష్టౌ లోకధాత్ర్వంశే వత్సరే) వర్ష (మస్త్రియామ్),

వర్షమ్॥పు॥ఇది, వృష్టౌ=వానకును, లోక=లోకమునకును, ధాత్ర్వంశే = భారతవర్షము మొదలయినభూఖండములకును, వత్సరే=సంవత్సరమునకును పేరు. 'లోకధాత్వంశే' అను పాఠమున నిదియ యర్థము.

ప్రేక్షా (నృత్తేక్షణ ప్రజ్ఞా)

ప్రేక్షా॥స్త్రీ॥ ఇది, నృత్త = నాట్యమునకును, ఈక్షణ=చూచుటకును, ప్రజ్ఞా=బుద్ధికిని పేరు.

భిక్షా (సేవా౽ర్థనా భృతిః). ౩౨౯

భిక్షా ॥స్త్రీ॥ ఇది, సేవా = సేవించుటకును, అర్థనా=అడుగుటకును, భృతిః=కూలికిని పేరు.

త్విట్ (ట్శోభా౽పి)

త్విట్ ॥ష్-స్త్రీ॥ఇది, శోభా = కాంతికిని, అపిశబ్దమువలన దీప్తికిని పేరు.

(త్రిషు పరే)

తక్కినసమాంతములన్నియు ॥త్రి॥.

న్యక్షం (కార్త్స్న్యే నికృష్టయోః),

న్యక్షమ్॥త్రి॥ఇది, కార్త్స్న్యే = అంతయునను టకును, నికృష్టయోః=అధమమునకును పేరు.

ప్రత్యక్షే౽ ధికృతే౽ ధ్యక్షో

అధ్యక్షః॥త్రి॥ ఇది, ప్రత్యక్షే=సాక్షాత్తుగా నెఱుఁగంబడుదానికిని, అధికృతే = గ్రామాదులకు నధికారియైనవానికిని పేరు.

రూక్ష (స్త్వప్రేమ్ణ్యచిక్కణే). ౩౩౦

రూక్షః॥త్రి॥ఇది, అప్రేమ్ణి = ప్రేమలేనిదానికిని, అచిక్కణే=పరుసనిదానికిని పేరు.

ఇతి షాన్తాః.

ష యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(రవి శ్వేతచ్ఛదౌ) హంసో

హంసః॥పు॥ఇది, రవి = సూర్యునికిని, శ్వేతచ్ఛదౌ=హంసకును పేరు. మఱియు లోభము లేనిరాజునకును, విష్ణువునకును, అంతరాత్మకును, మత్సరము లేనివానికిని, ఉత్తమసన్న్యాసికిని, ఉత్తరపదమయినపుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

సూర్యవహ్నీ) విభావసూ,

విభావసుః॥పు॥ఇది, సూర్య = సూర్యునికిని, వహ్నీ=అగ్నికిని పేరు.

వత్సౌ (తర్ణక వర్షా ద్వౌ)

వత్సః ॥పు॥ ఇది, తర్ణక=దూడకును, వర్షా=సంవత్సరమునకును పేరు.

(సారఙ్గాశ్చ) దివౌకసః. ౩౩౧

దివౌకాః॥స-పు॥ ఇది, సారఙ్గాః = చాతకపక్షులకును, చకారమువలన దేవతలకును పక్షికిని పేరు.

శృఙ్గారాదౌ విషే వీర్యే గుణే రాగే ద్ర

రసః॥పు॥, శృఙ్గారాదౌ = శృంగారాదిరసములకును, విషే=విషమునకును, వీర్యే=వీర్య

వే (రసః,

మునకును, గుణే=మధురాదిషడ్రసములకును, రాగే=అనురాగమునకును, ద్రవే=ద్రవమునకును పేరు. విషమనఁగా నీళ్లును విషమును, వీర్యమనఁగా బలిమియు పాదరసమును, ద్రవమనఁగా ఆర్ద్రమయినదియు పులినీళ్లును.

(పుంస్యు)త్తంసావతంసౌ (వా కర్ణపూరేఽపి శేఖరే). ౩౮౨

ఉత్తంసః - అవతంసః ॥పు॥ ఈ రెండును, కర్ణపూరే=చెవులఁబెట్టుపువ్వులు సొమ్ములు మొదలైనవానికిని, శేఖరే = కిరీటాదిశిరోభూషణమునకును పేళ్లు.

(దేవభేదేఽనలే రశ్మౌ) వసూ (రత్నే ధనే) వసు,

వసుః॥ ఇది, దేవభేదే = అష్టవసువులకును, అనలే=అగ్నికిని, రశ్మౌ = కిరణమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥, రత్నే=రత్నమునకును, ధనే=ధనమునకును పేరయినపుడు ॥న॥.

విష్ణౌ చ) వేధాః

వేధాః॥స-పు॥ ఇది, విష్ణౌ = విష్ణువునకును, చకారమువలన బ్రహ్మకును,విద్వాంసునికి పేరు.

(స్త్రీ త్వాశీ (ర్హితాశంసా ఽహిదంష్ట్రయోః). ౩౮౩

ఆశీః॥స-స్త్రీ॥ ఇది, హితాశంసా = హితమైన వస్తువు కావలెననుటకును, అహిదంష్ట్రయోః= పాముకోఱకును పేరు.

లాలసే (ప్రార్థనౌత్సుక్యే)

లాలసమ్॥పు॥ ఇది, ప్రార్థన = వేఁడుకోలునకును, ఔత్సుక్యే = ఇష్టవస్తువెప్పుడు కలుగునను ననురాగవిశేషమునకును పేరు. విషయాసక్తునికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥.

హింసా (చౌర్యాదికర్మ చ),

హింసా॥స్త్రీ॥ఇది, చౌర్యాదికర్మ=దొంగతనమునకును,ఆదిపదము చేతకొట్టుటకట్టుట మొదలైనదానికిని, చకారమువలన చంపుటకును పేరు.

ప్రసూ (రశ్వాపి)

ప్రసూః॥స్త్రీ॥ ఇది, అశ్వా = ఆడుగుఱ్ఱమునకును, అపిశబ్దమువలన తల్లికిని పేరు.

(భూద్యావౌ) రోదస్యౌ

రోదసీ॥స్త్రీ॥ఇది, భూ=భూమికిని, ద్యావౌ = ఆకాశమునకును పేరు.

రోదసీ (చ తే). ౩౮౪

రోదః॥స-న॥ ఇది, తే=ఆభూమికిని, ఆకాశ

మునకును పేరు.

(జ్వాలాభాసోర్నపుం) స్యర్చి

అర్చిః॥స-స్త్రీ॥ ఇది, జ్వాలా = మంటకును, భాసోః=కాంతికిని పేరు.

ర్జ్యోతి (ర్భద్యోతదృష్టిషు),

జ్యోతిః॥స॥-న॥ ఇది, భ=నక్షత్రమునకును, ద్యోత=తేజస్సునకును, దృష్టిషు=దృష్టికిని పేరు. మఱియుసూర్యునికిని, అగ్నికిని పేరైనపుడు॥పు॥.

(పాపాపరాధయో) రాగః

ఆగః॥స-న॥ ఇది, పాప=పాపమునకును, అపరాధయోః=అపరాధమునకును పేరు.

(ఖగబాల్యాదినో)ర్వయః. ౩౮౫

వయః॥స-న॥ ఇది, ఖగ = పక్షికిని, బాల్యాదినోః= బాల్యయౌవనాదివయస్సులకును పేరు.

(తేజఃపురీషయో) ర్వర్చో

వర్చః॥స-న॥ఇది, తేజః=తేజస్సునకును, పురీషయోః=విష్ఠకును పేరు.

మహ (స్తూత్సవతేజసోః),

మహః॥స-న॥ ఇది, ఉత్సవ = పండుగకును, తేజసోః=తేజస్సునకును పేరు.

రజో (గుణేఽపి స్త్రీపుష్పే)

రజః॥స-న॥ ఇది, గుణే=రజోగుణమునకును, స్త్రీపుష్పే = స్త్రీలముట్టురక్తమునకును, అపిశబ్దమువలన ధూళికిని పేరు.

(రాహౌ ధ్వాన్తే గుణే) తమః. ౩౮౬

తమః॥స-న॥ఇది, రాహౌ=రాహువునకును, ధ్వాన్తే = చీఁకటికిని, గుణే=తమోగుణమునకును పేరు. రాహువునకును పేరైనపుడు ॥పు॥. అని కొందఱు.

ఛన్దః (పద్యేఽభిలాషే చ)

ఛన్దః॥స-న॥ ఇది, పద్యే = గాయత్రి మొదలయిన ఛందస్సులకును, అభిలాషే=ఇచ్ఛకును, చకారమువలన వేదమునకును పేరు. ఇచ్ఛకు పేరయినపుడుఅకారాంతపుంలింగముంగలదు.

తపః (కృచ్ఛ్రాదికర్మ చ),

తపః॥స॥ఇది, కృచ్ఛ్రాది=కృచ్ఛ్రము మొదలుగాఁ గల, కర్మ=చాంద్రాయణము మొదలయినతపస్సులకును, చకారమువలన ధర్మమునకును పేరయినపుడు ॥న॥, శిశిరఋతువునకును,

మాఘమాసమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥.

సహో (బలం సహో (మార్గో)

సహః॥స॥ఇది, బలమ్ = బలిమికి పేరైనపుడు ॥న॥, మార్గః = మార్గశీర్ష మాసమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥.

నభః (ఖం శ్రావణో) నభాః. ౩౮౭

నభః॥స॥ఇది, ఖమ్ = ఆకాశమునకు పేరైనపుడు ॥న॥, శ్రావణః = శ్రావణమాసమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥.

ఓక (స్సద్మాఽశ్రయ శ్చౌ) కః

ఓకః॥స-న॥ఇది, సద్మ=యింటికిని, ఆశ్రయః= తావునకునుచకారమువలనవేగమునకును పేరు. ఓకః అని అకారాంతపుల్లింగమును కలదు.

పయః (క్షీరం పయో ఽమ్బు చ),

పయః ॥స-న॥ ఇది, క్షీరమ్ = పాలకును, అమ్బుచ=నీళ్లకును పేరు.

ఓజో (దీప్తౌ బలే)

ఓజః॥స-న॥ఇది, దీప్తౌ=తేజస్సునకును, బలే= బలిమికిని పేరు.

స్రోత(ఇన్ద్రియే నిమ్న గారయే). ౩౮౮

స్రోతః॥స-న॥ ఇది, ఇన్ద్రియే=శ్రోత్రాదీంద్రియములకును, నిమ్నగారయే = నదీవేగమునకును పేరు.

తేజః (ప్రభావే దీప్తౌ చ బలే శుక్రేఽప్య)

తేజః॥స-న॥ ఇది ప్రభావే = ప్రభావమునకును, దీప్తౌచ = కాంతికిని, బలే = బలిమికిని, శుక్రే = రేతస్సునకును, అపిశబ్దమువలన తిరస్కారము నోర్వకుండుటకును పేరు.

(థ త్రిషు),

ఇదిమొదలు సాంతములన్నియు ॥త్రి॥ స్త్రీలింగవివక్షయందు బీభత్సశబ్దముతప్ప కడమ శబ్దములు ఈకారాంతము లౌను.

విద్వా (న్విదంశ్చ,)

విద్వాన్॥స-త్రి॥ ఇది, విదన్ = ఎఱుకగలవానికిని, చకారమువలన ఆత్మజ్ఞునికిని, విద్వాంసునికిని పేరు.

బీభత్సో (హింస్రో ఽప్య)

బీభత్సః॥త్రి॥ ఇది, హింస్రః = చంపుస్వభావముగలవానికిని, అపిశబ్దమువలన రోఁతగల దానికిని, అర్జునునికిని పేరు.

(తిశయేత్వమీ). ౩౮౯

ముందరఁ జెప్పంబడుజ్యాయశ్శబ్దము మొదలైనవి రను స్వార్థాతిశయమునందు వర్తించును.

వృద్ధ ప్రశస్యయో) జ్యాయాన్

జ్యాయాన్ ॥స-త్రి॥ ఇది, వృద్ధ = మిక్కిలి వృద్ధునికిని, ప్రశస్యయోః = మిక్కిలిశ్రేష్ఠునికిని పేరు.

కనీయాంస్తు (యువాల్పయోః),

కనీయాన్॥స-త్రి॥ ఇది, యువా = మిక్కిలి ప్రాయపువానికిని, అల్పయోః=మిక్కిలియల్పునికిని పేరు.

వరీయాం (స్తూరు వరయో)

వరీయాన్॥స-త్రి॥ఇది,ఉరు=మిక్కిలి ఘనునికిని, వరయోః=మిక్కిలి శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

స్సాధీయాన్ (సాధు బాఢయోః). ౩౯౦

సాధీయాన్॥స-త్రి॥ ఇది, సాధు = మిక్కిలి మంచివానికిని, బాఢయోః=మిక్కిలి దృఢమైన వానికిని పేరు.

ఇతి సాన్తాః.

స యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థక శబ్దములు ముగిసెను.

(దళేఽపి) బర్హం

బర్హమ్॥న॥ ఇది, దళే = ఆకునకును, అపిశబ్దమువలన నెమిలిపురికిని పేరు.

(నిర్బన్ధో పరా గార్కాదయో) గ్రహః,

గ్రహః॥పు॥ ఇది, నిర్బన్ధ=ఆగ్రహమునకును, ఉపరాగ = చంద్రసూర్యగ్రహణములకును, అర్కాదయః = సూర్యుఁడు మొదలుగాఁగల నవగ్రహములకును పేరు.

(ద్వార్యాపీడే క్వాథ రసే) నిర్యూహో (నాగదన్తకే). ౩౯౧

నిర్యూహః॥పు॥ ఇది, ద్వారి = వాఁకిటికిని, ఆపీడే=సిగనుజుట్టిన పూలదండకును, క్వాథరసే=కషాయమునకును, నాగదన్తకే=కొణిగకు నాధారముగాగోడను నాటినకొయ్యకును[ప] చిలుకుకొయ్యకును పేరు.

(తులాసూత్రేఽశ్వాది రశ్మౌ) ప్రగ్రాహః ప్రగ్రహో(ఽపి చ,)

ప్రగ్రాహః - ప్రగ్రహః॥పు॥-ఈఅను, తులాసూత్రే = త్రాసుకోలమొదలైనవాని త్రాటికిని, అశ్వాదిరశ్మౌ=గుఱ్ఱము మొదలుగాఁగలవానిఁ గట్టుపగ్గము మొదలైనవానికిని పేళ్లు.

(పత్నీ పరిజనాఽదాన మూలశాపాః) పరిగ్రహాః. ౩౯౨

పరిగ్రహః॥పు॥ ఇది, పత్నీ=పెండ్లమునకును, పరిజన = పరివారమునకును, ఆదాన=పుచ్చుకొనుటకును, మూల = మొదటికిని, శాపాః= శాపమునకును పేరు.

(దారేష్వపి) గృహాః

గృహాః॥పు-నిత్యబ॥ ఇది, దారేషు=పెండ్లమునకును, అపిశబ్దమువలన ఇంటికిని పేరు.

(శ్రోణ్యామ)ప్యారోహో (వరస్త్రియాః),

ఆరోహః॥పు॥ ఇది, వరస్త్రియాః = ఉత్తమస్త్రీయొక్క, శ్రోణ్యామ్=పిఱుఁదునకును, అపిశబ్దమువలన ఏనుఁగుమావటివానికిని, ఎక్కుటకును, నిడుపునకును, పొడవునకును పేరు.

వ్యూహో (బృన్దేఽప్య)

వ్యూహః॥పు॥ ఇది, బృన్దే = సమూహమునకును, అపిశబ్దమువలన పౌఁజు బారుతీర్చుటకును పేరు.

(హి ర్వృత్రేఽప్య)

అహిః॥పు॥ ఇది, వృత్రే = వృత్రాసురునికిని, అపిశబ్దమువలన పామునకును పేరు.

(గ్నీన్దర్కా) స్తమోఽపహాః. ౩౯౩

తమోఽపహః॥పు॥ ఇది, అగ్ని = అగ్నికిని, ఇన్దు=చంద్రునికిని, అర్కాః=సూర్యునికిని పేరు.

(పరిచ్ఛదే నృపార్హేఽర్థే) పరిబర్హో

పరిబర్హః॥పు॥ఇది, పరిచ్ఛదే = పరివారమునకును, నృపార్హే = రాజునకు యోగ్యమయిన, అర్థే=ఛత్రచామరాదివస్తువునకును పేరు.

ఇతి హాన్తాః.

హ యనునక్షరము తుదనుగల నానార్థకశబ్దములు ముగిసెను.

(ఽవ్యయాః పరే),

ఇది మొదలులింగాదిసంగ్రహవర్గముదనుకఁ జెప్పఁగలశబ్దము లవ్యయంబులు. అందులో నానార్థావ్యయంబులు ముందుఁ జెప్పి వెనుక నేకార్థకావ్యయంబులు చెప్పంబడుచున్నవి.

ఇతినానార్థవర్గః

అనేకములైన యర్థములుగల పద సమూహము ముగిసెను.

ఆ (జీషదర్థేఽభివ్యాప్తౌ సీమార్థే ధాతుయోగజే). ౩౯౪

టీ. ఆజ్॥అ॥అది, ఈషదర్థే=ఇంచుక యనునర్థమునందును, ॥ఉ॥ఆపాణ్డరీభూతముఖచ్ఛవీనామ్; అభివ్యాప్తౌ=ఒకక్రియకు మేరను జెప్పునపుడు దానితోడననునర్థమునందును, ॥ఉ॥ఆకుమారంయశఃపాణినేః; సీమార్థే= ఒకక్రియకు మేరను జెప్పునపుడు అందాఁక అనునర్థమునందును,॥ఉ॥ఓదకాత్ప్రియంపాన్థమనువ్రజేత్; ధాతుయోగజే = క్రియయొక్కసంబంధమువలనఁ బుట్టుదానియందు అనఁగాఁ గ్రియాయోగమువలనఁ బుట్టిన క్రియార్థద్యోతకత్వమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆహరతి.

మూ. ఆ (ప్రగృహ్యః స్మృతౌ వాక్యేఽ)

టీ. ఆ॥అ॥ఇది, స్మృతౌ=తలంపునందును, ॥ఉ॥ఆఏవంకిలతత్; వాక్యే= వాక్యపూరణమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆఏవంనుమన్యసే; ఆఅద్య స్వాద్విష్టంభోజనం లబ్ధమితి; ప్రగృహ్యః=దీనికి ప్రగృహ్యమన్నందున సంధిలేదు.

ప్యా(స్తు స్యాత్కోపపీడయోః),

టీ. ఆః॥అ॥ఇది, కోప=కోపమునందును, ॥ఉ॥ఆఃరక్షస్తిష్ఠ; పీడయోః= పీడయందును వర్తించును,॥ఉ॥విద్యాంమాతర మాః ప్రదర్శ్యనృపశూన్ భక్షస్వ; ఆఃకష్టంవర్తన్తే.

(పాప కు త్సేషదర్థే) కు

టీ. కు॥అ॥ఇది, పాప = పాపమునందు, ॥ఉ॥ త్యజేత్కుజనసంగతిమ్; కుత్సా = నిందయందును, ॥ఉ॥ కుభోజనమ్, ఈషదర్థే=ఇంచుకయనునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ కోష్ణమ్; కవోష్ణమ్.

ధి (జ్నిర్భర్త్సన నిన్దయోః). ౩౯౫

టీ. ధిక్॥అ॥ఇది, నిర్భర్త్సన = అదలించుటయందును, ॥ఉ॥ ధిక్ గ్రామం నిష్ఠురాలాపమ్; నిన్దయోః = నిందయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ధిగిమాం దేహభృతామసారతామ్.

మూ. చా (న్వాచయ సమాహా రేతరేతర సముచ్చయే),

టీ. చ॥అ॥ఇది,అన్వాచయ=రెండుక్రియలలోనొకటిప్రధానమైయొకటి యప్రధానమైయుండుటయనునన్వాచయమునందును॥ఉ॥భిక్షామటగాంచానయ;సమాహార=ఒకక్రియలోనవయవవస్తువులకు ప్రాధాన్యములేక సముదాయమేప్రధానమైయుండుటయను సమాహారమునందును, ॥ఉ॥

ఛత్త్రోపానహమ్; అశ్వబలీవర్దమ్, ఇతరేతర=పరస్పరసాపేక్షములయిన యవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధముగలుగుటయను నితరేతరయోగమునందును॥ఉ॥దేవదత్తయజ్ఞదత్తాభ్యామిదంకార్యమ్; సముచ్చయే=పరస్పరనిరపేక్షములయిన యవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధముగలుగుట యను సముచ్చయమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ రాజ్ఞోగౌరశ్వః పురుషశ్చ.

స్వస్త్యా (శీః క్షేమ పుణ్యాదౌ)

టీ. స్వస్తి॥అ॥ఇది, ఆశీః=ఆశీర్వాదమునందును, ॥ఉ॥స్వస్తితేఽస్తులతయాసహవృక్ష; క్షేమ = నిరుపద్రవమునందును, ॥ఉ॥ స్వస్తిప్రజాభ్యః; భూతానుకమ్పాతవచేదియంగౌరేకాథ వేత్స్వస్తిమతీత్వదస్తే; పుణ్య = పుణ్యమునందు, ॥ఉ॥ స్వస్తిమాన్స్వర్గమశ్నుతే; ఆదౌ=ఆదిశబ్దమువలన శుభాదులయందును వర్తించును,॥ఉ॥ ప్రాస్థానికంస్వస్త్యయనంప్రయుజ్య.

(ప్రకర్షే లఙ్ఘనే) ప్యతి. ౩౯౬

టీ. అతి॥అ॥ఇది, ప్రకర్షే=మిక్కిలియనునర్థమునందును, ॥ఉ॥అతివృద్ధః, అతిశేతే; లఙ్ఘనే=దాఁటెననుటయందును, ॥ఉ॥అతీతకాలస్త్వహమభ్యవేతః; అపిశబ్దమువలన పూజయందును వర్తించును.

మూ. స్వి (త్ప్రశ్నే చ వితర్కే చ)

టీ. స్విత్॥అ॥ఇది,ప్రశ్నయందును,॥ఉ॥కస్స్విదేకాకీచరతి;వితర్కేచ=వితర్కమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ అథస్స్విదాసీదుపరిస్విదాసీత్.

తు(స్యాద్భేదేఽవధారణే),

టీ. తు॥అ॥ఇది, భేదే=భేదమునందును, ॥ఉ॥ పూజ్యాగౌః కపిలాతుపూజ్యతరా; అవధారణే=నిశ్చయమునందును వర్తించును,॥ఉ॥వేదాస్తుప్రమాణమ్.

సకృ (త్సహైకవారే స్యాత్)

టీ. సకృత్॥అ॥ఇది, సహ = తోడననునర్థమునందును, ॥ఉ॥ దేవదత్తయజ్ఞదత్తౌ సకృద్భుఞ్జాతే; ఏకవారే=ఒకసారియనునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ సకృత్ప్రదీయతే కన్యా.

ఆరా(ద్దూర సమీపయోః), ౩౯౭

టీ. ఆరాత్॥అ॥ ఇది, దూర=దూరమునందును, ॥ఉ॥ఆరాద్గతోదృష్టి

పథంవ్యతీతః; సమీపయోః = సమీపమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ తమర్చ్య మారా దభివర్తమానమ్.

మూ. (ప్రతీచ్యాం చరమే) పశ్చాత్

టీ. పశ్చాత్॥ ఇది, ప్రతీచ్యామ్=పడమటిదిక్కునందును, ॥ఉ॥ పశ్చాదస్తంగతోరవిః, చరమే=వెనుకదిక్కునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ పశ్చాద్యాతి; శ్రోత్రియేభ్యః పూర్వం దీయతాం పశ్చా దితరేభ్యః.

ఉతా(ప్యర్థ వికల్పయోః),

టీ. ఉత ॥అ॥ అప్యర్థ = అప్యర్థమునందును, ॥ఉ॥ ఉతభిన్ద్యాచ్ఛిరసా శిలోచ్చయమ్, ఉతదణ్డఃపతిష్యతి; వికల్పయోః = ఇటో అటో అను వికల్పార్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఉత పర్వతోఽభిద్యేత; ఉత తృప్యేద్వజ్రీ. అప్యర్థమనఁగా దృఢార్థమును ప్రశ్నయును.

(పున స్సదార్థయో) శ్శశ్వత్

టీ. శశ్వత్ ॥అ॥ ఇది, పునః = మఱియు ననునర్థమునందును, ॥ఉ॥ శశ్వత్పశ్యతశబ్దవార్ధిలహరీవిద్యోల్బణమ్; సదార్థయోః=ఎల్లపుడు ననునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ శాశ్వతంవైరమ్.

సాక్షా(త్ప్రత్యక్షతుల్యయోః).

టీ. సాక్షాత్ ॥అ॥ఇది, ప్రత్యక్ష=ప్రత్యక్షమునందును, ॥ఉ॥ సాక్షాద్దృష్టోఽసి; తుల్యయోః = సమానమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఏషా సాక్షాల్లక్ష్మీః.

మూ. (ఖేదానుకమ్పా సన్తోష విస్మ యామన్త్రణే) బత,

టీ. బత॥అ॥ ఇది, ఖేద = ఖేదమునందును, ॥ఉ॥ అహో బత మహత్కష్టమ్; అనుకమ్పా = దయయందును, ॥ఉ॥ మారోదీ ర్బత పుత్త్ర త్వమ్; సన్తోష = సంతోషమునందును, ॥ఉ॥ బతముక్తోఽస్మికిల్బిషాత్; విస్మయ=ఆశ్చర్యమునందును, ॥ఉ॥ అహో బతాసి స్పృహణీయవీర్యః; ఆమన్త్రణే = పిలుచుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఏహి బత.

హన్త (హర్షేఽనుకమ్పాయాం వాక్యారమ్భ విషాదయోః).

టీ. హన్త ॥అ॥ ఇది, హర్షే=సంతోషమునందును, ॥ఉ॥హన్తజీవితాః స్మః, అనుకమ్పాయామ్ = దయయందును, ॥ఉ॥ మారోదీర్హన్తపుత్త్రక; వాక్యారమ్భ = వాక్యారంభమునందును, ॥ఉ॥ హన్తతేకథయిష్యామః;

విషాదయోః = దుఃఖించుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ హన్త హతాః పథికగేహిన్యః.

మూ. ప్రతి (ప్రతినిధౌ వీప్సా లక్షణాదౌ ప్రయోగతః),

టీ. ప్రతి॥అ॥ఇది, ప్రతినిధౌ = సదృశార్థములందును, ॥ఉ॥అభిమన్యు రర్జునాత్ప్రతి; వీప్సా=గుణక్రియలచేత నన్నివస్తువులను ప్రత్యేకముగా వ్యాపింపనిచ్ఛయించుట యనువీప్సయందును, ॥ఉ॥ వృక్షంవృక్షంప్రతి సిఞ్చతి; లక్షణ=చిహ్నమునందును, ॥ఉ॥ వృక్షంప్రతివిద్యోతతేవిద్యుత్; ఆదౌ = మొదలైనదానియందును, ఆదిపదముచేత నొకప్రకారమును బొందినవానిఁగాఁజేయుట యనునిత్థంభూతాఖ్యానమునందును, ॥ఉ॥ సాధుర్మాతరంప్రతి, ప్రయోగతః=ఒకటినిచ్చి మఱియొకటిపుచ్చుకొనుట యను ప్రతిదానమునందును, ॥ఉ॥ తిలేభ్యో మాషాన్ ప్రతియచ్ఛతి; భాగమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ యదత్ర మాం ప్రతి స్యాత్తద్దీయతామ్.

ఇతి (హేతు ప్రకరణ ప్రకాశాది సమాప్తిషు). ౮౦౦

టీ. ఇతి॥అ॥ ఇది, హేతు = కారణమునందును, ॥ఉ॥ హన్తీతిపలాయతే; ప్రకరణ = ప్రకరణమునందును, ॥ఉ॥ గౌరశ్వోహస్తీతిజాతిః; ప్రకాశ=ప్రకాశమునందును, ॥ఉ॥ ఇతిప్రాణినః, ఆది=మొదలగునర్థమునందును, ॥ఉ॥ హేలాలీలేత్యమీహావాః; సమాప్తిషు = ముగియుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఇతి ప్రథమస్సర్గః.

మూ. (ప్రాచ్యాం) పురస్తా (త్ప్రథమే పురార్థేఽగ్రత ఇత్యపి),

టీ. పురస్తాత్॥అ॥ ఇది, ప్రాచ్యామ్ = తూర్పుదిక్కునందును, ॥ఉ॥ పురస్తాదుదేతి సూర్యః: ప్రథమే = మొదలను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ పురస్తాత్క్రియతే కర్మ పశ్చాత్సిధ్యతి తత్ఫలమ్; పురార్థే=తొల్లియను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ పురస్తాద్రామోఽభూత్; అగ్రతఇత్యపి=ముందర అనునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ పురస్తాత్సేనా నిర్యాతి.

యావత్తావ(చ్చ సాకల్యేఽవధౌ మానేఽవధారణే). ౮౦౧

టీ. యావత్-తావత్॥అ॥ఈ౨ను, సాకల్యే = అంతయు ననునర్థమునందును, ॥ఉ॥ యావత్కార్యం తావత్కురు; అవధౌ=మేరయందును, ॥ఉ॥ యావత్సస్యం క్షేత్రం తావత్కణ్టకివృతైః పరివృతమ్; మానే= పరిమాణమునందును, ॥ఉ॥ యావద్దత్తం తావద్భుక్తమ్; అవధారణే= పరిమాణనిశ్చయమునందును వర్తించును. ॥ఉ॥ యావదమంత్రంతావద్బ్రాహ్మణా నామన్త్రయస్వ.

మూ. (మఙ్గళానన్తరారమ్భ ప్రశ్న కార్త్స్న్యే) ష్వథో అథ,

టీ. అథో-అథ॥అ॥ ఈ౨ను, మఙ్గళ=మంగళార్థమునందును, ॥ఉ॥ అథ వర్ణసమామ్నాయః, అనన్తర=తర్వాతనను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ అథ ప్రజానా మధిపః ప్రభాతే; ఆరమ్భ=దొరకొనుటయందును, ॥అ॥ అథేదానీమేతన్నిరూప్యతే, ప్రశ్న=అడుగుటయందును, ॥ఉ॥ అథైకధేనో రపరాధచణ్డాద్గురోఃకృశానుప్రతిమాద్బిభేషి; కార్త్స్న్యేషు = అంతయు ననునర్థమునందును వర్తించును. ॥ఉ॥అథ చురాదయః కథ్యన్తే.

వృథా (నిరర్థకావిధ్యోః)

టీ. వృథా॥అ॥ ఇది, నిరర్థక=వ్యర్థముననుటయందును, ॥ఉ॥ ప్రాసాదశృఙ్గాణివృథాఽధ్యరుక్షన్, అవిధ్యోః = విధిలేక చేయుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ప్రపచ్యతే స నరకే యో వృథాఽఽలభతే పశుమ్.

ర్నానా(ఽనేకోభయార్థయోః). ౮౦౨

టీ. నానా॥అ॥ఇది, అనేక=బహుప్రకారమునందును, ॥ఉ॥నానాచేష్టైర్జలదలలితైర్నిర్జితంతంనగేన్ద్రమ్; ఉభయార్థయోః = రెంటియందును వర్తించును, ॥ఉ॥ నానాగ్రాం సమిధం త్యజేత్.

మూ. ను (పృచ్ఛాయాం వికల్పే చ)

టీ. ను॥అ॥ ఇది, పృచ్ఛాయామ్ = ప్రశ్నయందును, ॥ఉ॥ కోను ధావతి; వికల్పేచ=వికల్పమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ భీమోను ఫల్గునోను యోద్ధా.

(పశ్చా త్సాదృశ్యయో) రను,

టీ. అను ॥అ॥ ఇది, పశ్చాత్ = వెనుక అనునర్థమునందును, ॥ఉ॥ తమనుధావతి, సాదృశ్యయోః=సాదృశ్యమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ మాతరమనుకరోతి; మఱియు లక్షణేత్థం భూతాఖ్యాన భాగవీప్సల యందును వర్తించును.

(ప్రశ్నావధారణాఽనుజ్ఞాఽనునయాఽఽమన్త్రణే) నను. ౮౦౩

టీ. నను॥అ॥ఇది, ప్రశ్న = ప్రశ్నయందును, ॥ఉ॥ ననుభోజి; అవ

ధారణా=నిశ్చయమునందును, ॥ఉ॥ నన్వథగచ్ఛామః; అనుజ్ఞా=అనుమతి యందును, ॥ఉ॥ నన్వాదిశ; అనునయ=ఊఱడించుటయందును, ॥ఉ॥నను చణ్డిప్రసీద మే; ఆమన్త్రణే=సంబోధనమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ నను దేవదత్త.

మూ. (గర్హా సముచ్చయ ప్రశ్న శఙ్కా సమ్భావనా) స్వపి,

టీ. అపి॥అ॥ఇది, గర్హా=నిందయందును, ॥ఉ॥ అపిసిఞ్చేత్పలాణ్డుమ్; సముచ్చయ = సముచ్చయమునందును, ॥ఉ॥భీమోఽర్జునోఽపి; ప్రశ్న = ప్రశ్నయందును, ॥ఉ॥ అపిక్రియార్థం సులభం సమిత్కుశమ్; శఙ్కా= అనిష్టము నూహించుటయందును, ॥ఉ॥ అప్యాగచ్ఛే ద్వ్యాఘ్రః; సమ్భావనాసు = ఇది యిటువలె సంభవించు ననుసంభావనయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ సముద్రమపి లఙ్ఘయేత్.

(ఉపమాయాం వికల్పే) వా

టీ. వా॥అ॥ఇది, ఉపమాయామ్ = పోలికయందును, ॥ఉ॥ ఆశీవిషో వాసంక్రుద్ధః; వికల్పే=వికల్పమునందును వర్తించును; ॥ఉ॥ యవైర్వ్రీహి భిర్వా యజేత.

సామి(త్వర్ధే జుగుప్సనే). ౮౦౪

టీ. సామి॥అ॥ఇది, అర్ధే=సగమనునర్థమునందును, ॥ఉ॥ సామినిమీలితాక్షీ; జుగుప్సనే=నిందయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ సామ్యధ్యయనమనధ్యాయే.

మూ. అమా (సహ సమీపేచ)

టీ. అమా॥అ॥ ఇది సహ = కూడనను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ అమా వాస్యా; సమీపేచ = సమీపమునందును వర్తించును. ॥ఉ॥అమాత్యః.

కం (వారిణి చ మూర్ధ్నిచ),

టీ. కమ్ ॥అ॥ ఇది, వారిణి = నీళ్లయందును, ॥ఉ॥ కంజంపద్మమ్; మూర్ధ్నిచ=శిరస్సునందును ॥ఉ॥ కన్ధరా; చకారమువలన సుఖమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ కన్దర్పః.

(ఇ వేత్థమర్థయో) రేవం

టీ. ఏవమ్॥అ॥ ఇది, ఇవ = పోలికయందును, ॥ఉ॥ భానురేవంమునిర్భాతి; ఇత్థమర్థయోః = ఈప్రకారమనుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఏవంవాదిని దేవర్షౌ.

నూనం (తర్కేఽర్థనిశ్చయే). ౮౦౫

టీ. నూనమ్॥అ॥ ఇది, తర్కే=ఊహయందును, ॥ఉ॥ నూన మున్న మతియజ్వానాంపతిః; అర్థనిశ్చయే=అర్థనిశ్చయమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ క్షుద్రేఽపినూనంశరణం ప్రపన్నే; ఉత్ప్రేక్షకును॥ఉ॥మదనస్యైషవో నూనం యువతీనాం దృశశ్శితాః.

మూ. (తూష్ణీ మర్థే సుఖే) జోషం

టీ. జోషమ్ ॥అ॥ ఇది, తూష్ణీమర్థే = మౌనమునందును, ॥ఉ॥ ఇతి జోషమవస్థితేమునౌ; సుఖే=సుఖమునందును వర్తించును ॥ఉ॥ జోష మాసీతవర్షాసు.

కిం (పృచ్ఛాయాం జుగుప్సనే),

టీ. కిమ్ ॥అ॥ ఇది, పృచ్ఛాయామ్=ప్రశ్నయందును, ॥ఉ॥ కింగతోఽసి; జుగుప్సనే=నిందయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ కింరాజాయోఽ నరక్షతి.

నామ (ప్రాకాశ్య సంభావ్యక్రోధోపగమ కుత్సనే.) ౮౦౬

టీ. నామ ॥అ॥ ఇది, ప్రాకాశ్య = ఎఱిఁగింపదగిన యర్థమునందును, ॥ఉ॥హిమాలయోనామనగాధిరాజః; సంభావ్య=ఇటువలెసంభవించునను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ అపీహసీతానామసంభవిష్యతి; క్రోధ = కోపమునందును, ॥ఉ॥ ఆఃకంసస్యభయం నామ గోపాన్నాపిసురద్విషః; ఉపగమ= అంగీకారమునందును, ॥ఉ॥ అస్తునామధనీకించిద్దదాతి; [ప] కోపముచేత నంగీకరించుటయందును, కుత్సనే = నిందయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ కోనామాయంప్రలపతి విభోర్నిర్విశఙ్కం సభాయామ్.

మూ. అలం (భూషణ పర్యాప్తి శక్తి వారణవాచకమ్),

టీ. అలమ్ ॥అ॥ ఇది, భూషణ = భూషణమునందును, ॥ఉ॥ అలంచకారాస్యవధూరహస్కరః; పర్యాప్తి = పూర్ణమనునర్థమునందును, ॥ఉ॥ తస్యాలమేషాక్షుధితస్యతృప్త్యై; శక్తి = సమర్థుఁడను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ అలందశాస్యస్యవధాయరాఘవః; వారణవాచకమ్ = చాలింపు మనునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ అలం వివాదేన యథా శ్రుతం త్వయా.

హుం (వితర్కే పరిప్రశ్నే)

టీ. హుమ్॥అ॥ ఇది, వితర్కే = ఊహయందును, ॥ఉ॥ హుంజలం మృగతృష్ణా; పరిప్రశ్నే=ప్రశ్నయందును, ॥ఉ॥ హుందేవదత్తోఽయమ్; కోపమునందును ॥ఉ॥ హుం హన్మిసహాయుధి శత్రూన్; భర్త్సించుట యందును వర్తించును, ॥ఉ॥ హుం నిర్లజ్జమ్.

సమయాఽ(న్తిక మధ్యయోః).

టీ. సమయా॥అ॥ఇది, అన్తిక=సమీపమునందును, ॥ఉ॥ గఙ్గాంసమయావారాణసీ; మధ్యయోః=నడిమియందును వర్తించును, ॥ఉ॥ సమయా శైలయోర్నదీ.

మూ. పున (రప్రథమే భేదే)

టీ. పునర్ ॥అ॥ ఇది, అప్రథమే = మఱియు అనునర్థమునందును, ॥ఉ॥ పునరృభాషే తురగస్య రక్షితా; భేదే=విశేషమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ భ్రాతృషు పునర్దీర్ఘోభవాన్.

ని (ర్నిశ్చయ నిషేధయోః)

టీ. నిర్ ॥అ॥ఇది, నిశ్చయ=నిశ్చయమునందును, ॥ఉ॥ నిర్ణయః; నిషేధయోః=నిషేధమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ నిర్ధనః.

(స్యాత్ప్రబన్ధే చిరాతీతే నికటాఽగామికే) పురా. ౨౦౮

టీ. పురా ॥అ॥ ఇది, ప్రబన్ధే=వాక్యరచనయందును, ॥ఉ॥ పురాణమ్; చిర=దీర్ఘకాలమునందు ॥ఉ॥ పురాతనమ్; అతీతే = పోయినకాలమునందును, ॥ఉ॥పురాగతః; నికట = సమీపమునందును, ॥ఉ॥ పురాగచ్ఛతి; ఆగామికే = రాఁగలదానియందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆలోకే తేనిపతతి పురా సాబలివ్యాకులావా; కొంద ఱెడ తెగనిపాఠమునందును, ॥ఉ॥ ఉపాధ్యాయేవపురాఽధీయతేస్మ; పూర్వమను కాలముపోయినదానియందును, ॥ఉ॥ పురాతనం త్వాం పురుషం పురావిదః; సమీపమునందును, రాఁగలదానియందును వర్తించును, ॥ఉ॥ గచ్ఛ శీఘ్రం పురా దేవో వర్షతి.

మూ. ఊరర్యురీచోరరీచ (విస్తారేఽఙ్గీకృతౌ త్రయమ్),

టీ. ఊరరీ-ఉరీ [పా] ఊరీ = ఉరరీ ॥అ॥ -ఈ 3ను, విస్తారే=విస్తారమునందును, ॥ఉ॥ అర్థిషుస్వయమురీకృతకామ్యః; అఙ్గీకృతౌ=ఈయకొనుట యందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆజ్ఞామురరీకృత్యయాతి.

(స్వర్గేచ పరలోకే) స్వర్

టీ. స్వర్ ॥అ॥ ఇది, స్వర్గే=స్వర్గమునందును, ॥ఉ॥ స్వర్నద్యాంస్నాతి నారదః. పరలోకే = పరలోకమునందును, చకారమువలనజన్మాంతరమునందును, ॥ఉ॥ స్వర్గతస్యక్రియాః కుర్యాత్పుత్త్రః పరమభక్తితః; స్వర్యాతస్యహ్యపుత్త్రస్యపత్నీ తద్భాగమర్హతి; సుఖమునందును, ఆకాశమునందును వర్తించును.

(వార్తాసంభావ్యయోః) కిల. ౨౦౯

టీ. కిల॥అ॥ఇది, వార్తా=లోకవాడుకయందును, ॥ఉ॥ జఘాన కంసం కిల వాసుదేవః; సంభావ్యయోః = ఇది సంభవించునను నర్థమునందును, ॥ఉ॥ అర్జునః కిల విజేష్యతే కురూన్; మఱియు, అసత్యమందును వర్తించును, ॥ఉ॥ గోత్రస్ఖలితంకిలాఽశ్రితమ్.

మూ. (నిషేధ వాక్యాలంకార జిజ్ఞాసాఽనునయే) ఖలు,

టీ. ఖలు ॥అ॥ ఇది, నిషేధ=ప్రతిషేధమునందును, ॥ఉ॥ నిర్ధారితేఽర్థేలేఖ్యేనఖలూక్త్వాఖలువాచికమ్; వాక్యాలంకార=వాక్యాలంకారమునందును, ॥ఉ॥ అథఖలుభగవాన్; జిజ్ఞాసా = ఎఱుఁగనిచ్ఛయించుటయందును, ॥ఉ॥ కింఖల్వధీతేపుత్త్రః; అనునయే=ఊఱడించుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ నఖలునఖలుముగ్ధేసాహసంకార్యమేతత్.

(సమీపోభయతశ్శీఘ్ర సాకల్యాభిముఖే)ఽభితః. ౨౧౦

టీ. అభితః ॥అ॥ ఇది, సమీప=సమీపమునందును, ॥ఉ॥ వారాణసీమభితోభాగీరథీ; ఉభయతః=ఇరుపార్శ్వములయందును, ॥ఉ॥ భేజేఽభితః పాతుకసిద్ధసిన్ధోః; శీఘ్రమునందును, ॥ఉ॥ అభితశ్శత్రురాయాతి; సాకల్య=అంతయుననునర్థమునందును, ॥ఉ॥ భుఙ్క్తేఽన్నమభితోఽతిథిః; అభిముఖే = ఎదురుగా ననునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ అభితో హింసకోదన్తీమామేవ పరిధావతి.

మూ. (నామప్రాకాశ్యయోః) ప్రాదుః.

టీ. ప్రాదుః ॥అ॥ ఇది, నామ = నామధేయమునందును, ॥ఉ॥ విష్ణోర్దశ ప్రాదుర్భావాః; [ప] సంభావనయందును, ప్రాకాశ్యయోః=ప్రకాశించుదానియందును వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రాదురాసీద్వసున్ధరా; "జన్మప్రాకాశ్యయోఃప్రాదుః" అని పాఠము గలదు.

మిథో(ఽన్యోన్యం రహస్యపి),

టీ. మిథః ॥అ॥ ఇది, అన్యోన్యమ్=తమలోఁదామనునర్థమునందును, ॥ఉ॥వాసిష్ఠకౌణ్డిన్యమైత్రావరుణామిథోనవివాహ్యాః; రహస్యపి=ఏకాంతమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ మిథస్త్వదాభాషణలోలుపం మనః, మిథఃకృతే మన్మథవిపసాక్షీ.

తిరో(ఽన్తర్ధౌ తిర్యగర్థే)

టీ. తిరస్ ॥అ॥ ఇది, అన్తర్ధౌ=కప్పుటయందును, ॥ఉ॥ కృష్ణమేఘస్తిరోదధే; తిర్యగర్థే = అడ్డముగా ననునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ గతంతిరశ్చీనమనూరుసారథేః.

హా (విషాద శుగార్తిషు). ౨౧౧

టీ. హా॥అ॥ఇది, విషాద=వ్యథపడుటయందును, ॥ఉ॥ పుణ్యాన్తఃపురమేవహా ప్రవిశతిక్రుద్ధోమునిర్భార్గవః; శుక్ = శోకమునందును, ॥ఉ॥ హా ప్రియేజనకరాజపుత్రి; ఆర్తిషు = పీడయందును వర్తించును ॥ఉ॥ హాహతోఽస్మి.

మూ. అహ (హేత్యద్భుతే ఖేదే)

టీ. అహహ [ప] అహహా ॥అ॥ఇది, అద్భుతే = ఆశ్చర్యమునందును, ॥ఉ॥ అహహమహతాం నిస్సీమానశ్చరిత్రవిభూతయః; ఖేదే = వ్యసనపడుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ అహహకష్టమపణ్డితతావిధేః, ॥ఉ॥ అహహాభీక్షమాణోఽపి క్షుధా సంపీడ్యతే జనః.

హి (హేతా వవధారణే),

టీ. హి ॥అ॥ ఇది, హేతౌ = కారణమునందును, ॥ఉ॥ జానామ్యగ్నిరిహాస్తీతి మహాన్ ధూమోహిదృశ్యతే; అవధారణే = నిశ్చయమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ చన్ద్రోహిహిమశీతః, పురుషోక్తిః కథం తస్మిన్ బ్రూహి త్వంహి తపోధన.

ఇతి నానార్థావ్యయవర్గః = అనేకార్థములుగల
అవ్యయపదసమూహము ముగిసెను.

చిరాయ చిరరాత్రాయ చిరస్యాద్యా (శ్చిరార్థకాః). ౨౧౨

టీ. చిరాయ-చిరరాత్రాయ - చిరస్య ॥అ॥ ఈ౩ను ఆద్యశబ్దముచేత,

చిరమ్-చిరేణ-చిరాత్, అను నవ్యయములును, చిరార్థకాః=బహుకాలమనునర్థమునందు వర్తించును, తడవనుట, ॥ఉ॥ చిరాయ సంతర్ప్య సమిద్భిరగ్నిమ్; చిరరాత్రాయ సఞ్చితమ్; చిరస్యదృష్టేవమృతోత్థితేవ చిరంనసహతేస్థాతుం పరేభ్యో భేదశఙ్కయా; చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిన్దవః; చిరాత్సుతస్పర్శరసజ్ఞతాం యయౌ.

మూ. ముహుః పునఃపున శ్శశ్వ దభీక్ష్ణ మసకృ (త్సమాః),

టీ. ముహుః-పునఃపునః-శశ్వత్-అభీక్ష్ణమ్ - అసకృత్ ॥అ॥ ఈ౫ను, సమాః=సమానార్థకములు, అనఁగా మాటిమాటికి అనునర్థమునందు, వర్తించును, ॥ఉ॥ అవేక్షమాణం మహతీం ముహుర్ముహుః; పునఃపునస్సూతనిషిద్ధచాపలమ్; వన్యవృత్తిరిమాంశశ్వత్; అభీక్ష్ణమాస్ఫాలయతి పక్షమ్; అసకృదనవగీతం గీతమాకర్ణయన్తః.

స్రాగ్ఝటిత్యఞ్జసాఽహ్నాయ ద్రాఙ్మఙ్క్షు సపది (ద్రుతే). ౨౧౩

టీ. స్రాక్-ఝడితి [పా] ఝటితి-అఞ్జసా-అహ్నాయ-ద్రాక్ -మఙ్క్షు-సపది॥అ॥ ఈ౭ను, ద్రుతే=శీఘ్రమనునర్థమునందు వర్తించును. ॥ఉ॥స్రాగ్వ్యయోయాతి దేహినామ్; సుతశతమత్యన్తదుర్భగంఝటితి; అఞ్జసాయాతితురంగః; అహ్నాయ తావదరుణేన తమోనిరస్తమ్; ద్రాగ్భవిష్యతి సుఖంతవప్రియే; మఙ్క్షూదపాతిపరితః పటలైరలీనామ్; వచసస్తస్య సపది క్రియా కేవలముత్తరమ్.

మూ. బలవ త్సుష్ఠు కిముత స్వత్యతీవ (చ నిర్భరే),

టీ. బలవత్-సుష్ఠు-కిముత-సు-అతి-అతీవ ॥అ॥ ఈ౬ను, నిర్భరే=మిక్కిలి యనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ పునర్వశిత్వా ద్బలవన్నిగృహ్య; సుష్ఠుపీతం మయామృతమ్; కిముతాద్యకృతంకార్యమ్; సువృష్టిస్సస్యవర్ధనీ; అతివృష్టి రనావృష్టిః; అతీవ శోభతే రాజా.

పృథగ్వినాఽన్తరేణర్తే హిరుఙ్నానా (చ వర్జనే). ౨౧౪

టీ. పృథక్-వినా-అన్తరేణ - ఋతే - హిరుక్ - నానా ॥అ॥ ౬ను, వర్జనే = అదితప్పించి యనుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ కించిద్దత్త్వాపృథక్క్రియామ్; క్షణమప్యుత్సహతేనమాంవినా; అన్తరేణ మతం నాస్తి సుఖం సంసారిణాం భువి; ఋతే రవేః క్షాళయితుం క్షమేత కః; హిరుక్కర్మణా మోక్షః; నానా విష్ణుం మోక్షదో నాస్తి దేవః.

మూ. యత్త ద్యత స్తతో (హేతౌ)

టీ. యత్-తత్-యతః-తతః॥అ॥ ఈ4ను, కారణమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ య ద్విద్యాసు ప్రగల్భోఽసి తత్సర్వైరపి పూజ్యసే; యతో గఙ్గాఽమ్భసి స్నాత స్తతో నిష్కల్మషో నరః.

(అసాకల్యేతు) చి చ్చన,

టీ. చిత్ - చన॥అ॥ఈ2ను, అసాకల్యే = కొంతయనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ కరోతి కించి దభ్యాసాత్; అపాత్రే కుశలై ర్దేయం న కించన ధనం సదా.

కదాచి జ్జాతు

టీ. కదాచిత్ - జాతు॥అ॥ఈ2ను, ఒకానొకప్పుడు అనునర్థమునందు వర్తించును; ॥ఉ॥ కదాచి దాసన్నసఖముఖేన సా; న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి.

సార్థంతు సాకం సత్రా సమం సహ. ౨౧౫

టీ. సార్థమ్-సాకమ్-సత్రా-సమమ్-సహ ॥అ॥ ఈ5ను, తోడ యనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సార్థముద్ధవసీరిభ్యామ్; సాకం శక్తిధరేణ తత్రభవతో దేవాద్భవానీపతేః; సత్రా కళత్రేణ సుఖం సమశ్నుతే; సమం వధూభిర్వ్వలభీర్వ్యవానః; నిశ్వాసధూమంసహరత్నభాభిః.

మూ. (ఆనుకూల్యార్థకం) ప్రాధ్వం

టీ. ప్రాధ్వమ్॥అ॥ ౧, ఆనుకూల్యార్థకమ్ = అనుకూలత యనునర్థముగలది, అనఁగా బంధనహేతుకమయిన యానుకూల్యమునందు వర్తించును. ॥ఉ॥ సవ్యేతరం ప్రాధ్వ మితః ప్రయుఙ్క్ష్వ.

(వ్యర్థకేతు) వృథా ముధా,

టీ. వృథా-ముధా॥ ఈ2ను, వ్యర్థకే = వ్యర్థమనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రయుక్తమప్య స్త్రమితో వృథా స్యాత్; తత్రభ్రమ త్యేవ ముధా షడఙ్ఘ్రిః.

ఆహో ఉతాహో కిముత (వికల్పే) కిం కి ముత చ. ౨౧౬

టీ. ఆహో [పా] అహో-ఉతాహో-కిముత-కిమ్-కిము-ఉత ॥అ॥ ఈ6ను, వికల్పే=వికల్పమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ స్థాణురయమాహో పురుషః; ఉతాహోస్విద్భవో రాజానలః పరపురఞ్జయః; కిముత త్వం

శివో బ్రహ్మా; స్థాణురయం కింపురుషః; కిముతే కార్య ముతాన్యదీయ కార్యమ్.

మూ. తు హి చ స్మ హ వై (పాదపూరణే)

టీ. తు-హి-చ-స్మ-హ-వై ॥అ॥ ఈ6ను, పాదపూరణే = పాదపూరణమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ రామస్తులక్ష్మణంప్రాహ; అహంహియాస్యే నగరమ్; సచప్రాహచరాజానమ్; మయాస్మభుక్తం సహసా, రామంహ ప్రాహ లక్ష్మణః. తేన వై రాక్షసో హతః.

(పూజనే) స్వతి,

టీ. సు-అతి ॥అ॥ఈ2ను, పూజనే=పూజార్థమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సుపన్థా అతిపన్థాశ్చ

దివాఽ(హ్నీత్య)

టీ. దివా ॥అ॥౧, అహ్నీతి=పగటియందనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ కేచి ద్దివా తథా రాత్రౌ ప్రాణిన స్తుల్యదృష్టయః.

థ దోషా చ న క్తం చ (రజనా వితి). ౨౧౭

టీ. దోషా-నక్తమ్॥అ॥ఈ2ను, రజనౌ=ఇతి=రాత్రియందనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ చోరా దోషా యయుః పథి; నక్తమాపాన భూమిషు.

మూ. (తిర్యగర్థే) సాచి తిరోఽప్య

టీ. సాచి-తిరః ॥అ॥ ఈ2ను, తిర్యగర్థే = అడ్డముగా ననునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సాచి లోచనయుగం సమయస్త్రీ, తిరోఽఞ్చతి.

థ సంబోధనార్థకాః,

స్యుః ప్యా ట్పా డఙ్గ హే హై భో

టీ ప్యాట్ - పాట్ [పా] ఫాట్ - అఙ్గ - హే హై-భోః[పా] భో॥అ॥ ఈ6ను, సంబోధనార్థకాః = సంబోధనార్థమునందు వర్తించును; ॥ఉ॥ ప్యాట్ పుత్త్ర పఠసర్వదా; పాట్ప్రియేహ్యేహిమన్దిరమ్; ఫాట్స ఖే ఫలితమ్పూతః; శ్రూయతామఙ్గవాచఃపి; హేవటోభైక్షమాహర; హైవృక్ష కింకమ్పసే; భోస్సప్తద్వీపవర్తినో రాజాన శ్శ్రుతయధ్వమ్; భోరావణో త్తిష్ఠమమాగ్రతోయుధి.

స్సమయా నికషా హి రుక్.

టీ. సమయా - నికషా - హిరుక్ ॥అ॥ ఈ3ను, సమీపార్థమునందు

వర్తించును, ॥ఉ॥ సమయాపర్వతం నదీ; విలఙ్ఘ్య లఙ్కాం నికషా హనిష్యతి; పర్వతస్యహిరుజ్నదీ; సమయా - నికషా-ఈ౨ను, మధ్యమునందు వర్తించునని కొందఱు.

మూ. (అతర్కితేతు)సహసా

టీ. సహసా॥అ॥౧, అతర్కితే=విచారింపకయనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సహసా విదధీత న క్రియామ్.

(స్యా) త్పురః పురతోఽగ్రతః,

టీ. పురః-పురతః-అగ్రతః ॥అ॥ ఈ౩ను, ముందరననునర్థమునందు వర్తించును, పురస్సఖీనా మమిమీతలోచనే; నాసీరధూళిధవళాః పురతఃప్రయాన్తి; ప్రత్యర్థినోఽగ్రతో లేఖ్యమ్

స్వాహా (దేవ హవిర్దానే) శ్రౌష డ్వౌష డ్వష ట్స్వధా. ౪౧౯

టీ. స్వాహా - శ్రౌషట్ -వౌషట్ -వషట్ -స్వధా ॥అ॥ ఈ౫ను,దేవ=దేవతలకు, హవిః = హవిస్సుయొక్క, దానే = ఇచ్చుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అగ్నయేస్వాహా; అస్తుశ్రౌషట్ , శిఖాయైవౌషట్ ; వషట్కరోతి, స్వధాపితృభ్యః.

మూ. కించి దీష న్మనా (గల్పే)

టీ కించిత్ - ఈషత్ - మనాక్ ॥అ॥ ఈ౩ను, అల్పే = ఇంచుకంత యనుటయందు వర్తించును, కొంచెమనుట. ॥ఉ॥ కించిత్కఇచ్ఛితమూర్ధజః, ఈషదుష్ణంపయఃపిబ; మనాగనభ్యావృత్త్యావా.

ప్రేత్యాముత్ర (భవాన్తరే),

టీ. ప్రేత్య-అముత్ర॥అ॥ ఈ౨ను, భవాన్తరే = జన్మాంతరమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అన్యో ధనం ప్రేత్య గతస్య భుఙ్క్తే; ఇహ వాఽముత్రవా కేషాం భవా నత్ర ప్రయోజనమ్.

వ ద్వా యథా తథే వైవం (సామ్యే)

టీ. వత్ -వా-యథా-తథా-ఇవ-ఏవమ్॥అ॥ఈ౬ను, సామ్యే=పోలిక, యందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సోమవత్ప్రియదర్శనః; పుష్పైఃకైర్లమ్బితలోచనై ర్వా; తస్యార్తస్య యథౌషధమ్; యథాచైత్ర స్తథామైత్రః; ఇన్దుః క్షీరనిధావివ; అగ్ని రేవం ద్విజో భస్మసాత్కుర్యాదవమానితః,

ఽహోహి (చ విస్మయే).

టీ. అహో-హీ ॥అ॥ ఈ౨ను, విస్మయే = ఆశ్చర్యమునందు వర్తించును,॥ఉ॥ అహోమేసౌభాగ్యం మమచ భవభూతేశ్చ ఫణితిమ్; హతవిధిలసితానాంహీవిచిత్రోవిపాకః.

మూ. (మౌనేతు) తూష్ణీం తూష్ణీకాం

టీ. తూష్ణీమ్ - తూష్ణీకామ్॥అ॥ ఈ౨ను, మౌనే = మౌనమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥మునిస్తూష్ణీమాస్తే; జపన్నాస్తేమునిర్ద్వీపం తూష్ణీకాం జలమధ్యగః.

సద్య స్సపది (తత్క్షణే),

టీ సద్యః-సపది॥అ॥ ఈ౨ను, తత్క్షణే=అప్పుడను నర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సద్యఃపతతిమాంసేన; సపదిప్రదహత్యేవేక్షితోఽగ్నిః.

దిష్ట్యా సముపజోషం (చే త్యానన్దే)

టీ. దిష్ట్యా-సముపజోషమ్॥అ॥ ఈ౨ను, ఆనన్దే = సంతోషమునందు వర్తించును,॥ఉ॥ దిష్ట్యాత్వమసి మేధావీ; సముపజోషం భవాన్ జయతి. కొందఱు, దిష్ట్యా-సమ్-ఉపజోషమ్-అని మూఁడు పేళ్లుగాఁ జెప్పిరి. ॥ఉ॥ శఙ్కరశ్శంకరోతునః; ఉపజోష మిహాఽస్మహే.

థాన్త రేఽన్తరా. ౪౨౧

మూ. అన్తరేణ (చ మధ్యే స్యుః)

టీ. అన్తరే-అన్తరా-అన్తరేణ ॥అ॥ ఈ౩ను, మధ్యే=నడుమ ననుటయందు, స్యుః = వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆవయోరన్తరేజాతాః; అన్తరాత్వాంచమాంచకమణ్డలుః; మృణాలసూత్రామల మన్తరేణ స్థితశ్చలచ్చామరయోర్ద్వయం సః.

ప్రసహ్య (తు హఠార్థకమ్),

టీ. ప్రసహ్య ॥అ॥ ౧, హఠార్థకమ్ = బలాత్కారమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రసహ్య విత్తాని హరన్తి చోరాః

యుక్తే ద్వే సామ్ప్రతం స్థానే

టీ. సామ్ప్రతమ్-స్థానే ॥అ॥, ద్వే=ఈ రెండును, యుక్తే=యుక్తమను నర్థమునందు వర్తించును, తగుననుట.॥ఉ॥స్వయంఛేత్తుమసాంప్రతమ్;సంప్రత్యసాంప్రతం వక్తుముక్తేముసలపాణినా;స్థానేభవానేకనరాధిపస్సన్.

ఽభీక్ష్ణం శశ్వ (దనారతే) ౪౨౨

టీ. అభీక్ష్ణమ్ - శశ్వత్ ॥అ॥ ఈ౨ను, అనారతే = ఎల్లప్పుడనునర్థము

నందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అభీక్ష్ణముష్ణైరపి తస్య సోష్మణః; శశ్వద్వ్యాతి.

మూ. (అభావే) న హ్యా నో నాఽపి

టీ. నహి-అ-నో-న॥ ఈ౪అవ్యయములును అపిశబ్దమువలన - అన - అనునదియు, అభావే = లేదనుటయందును, కాదనుటయందును వర్తించును, ॥ఉ॥ నహిస్వాత్మారామం విషయమృగతృష్ణా భ్రమయతి, అవిప్ర ఇవభాషసే; నోచక్రీకింశులాలః; నమేకించిన్నదహ్యతే.

మాస్మ మాఽలం (చ వారణే),

టీ. మాస్మ-మా-అలమ్॥అ॥ ఈ 3ను, వారణే=వద్దనుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సౌధోత్సఙ్గప్రణయవిముఖో మాస్మభూరుజ్జయిన్యాః; మాభూవాశ్రమపీడేతి; అలం మహీపాల తవ శ్రమేణ.

(పక్షాన్తరే) చే ద్యది చ

టీ. చేత్ - యది ॥అ॥ ఈ౨ను, పక్షాన్తరే=పక్షాంతరమునందు వర్తించును. ఇటువలెనైననను‌ట, ॥ఉ॥ సత్యం చేత్తపసాచ కిమ్; శుచిమనో యద్యస్తి తీర్థేన కిమ్.

(తత్త్వే) త్వద్ధాఽఞ్జసా (ద్వయమ్).

టీ. అద్ధా - అఞ్జసా ॥అ॥, ద్వయమ్=ఈ రెండును, తత్త్వే = సత్యమను నర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆరాధితోఽద్ధామనురప్సరోభిః; అఞ్జసేతికురుదుః కచగ్రహైః

మూ. (ప్రకాశే) ప్రాదు రావి (స్స్యా)

టీ. ప్రాదుః - ఆవిః ॥అ॥ ఈ౨ను, ప్రకాశే=అగపడుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రాదురాసీద్వసున్ధరా; ఆవిర్బభూవ కుశగర్భముఖం మృగాణాం యూథమ్.

దోమేవం పరమం (మతే),

టీ. ఓమ్-ఏవమ్-పరమమ్ ॥అ॥ ఈ 3ను, మతే=అంగీకరించుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఓమిత్యుక్తవతోఽథశార్ఙ్గిణఇతి; ఏవంయదాత్థభగవన్; తతః పరమ మిత్యుక్త్వా.

సమన్తతస్తు పరిత స్సర్వతో విష్వ (గిత్యపి.) ౪౨౪

టీ. సమన్తతః-పరితః-సర్వతః-విష్వక్ ॥అ॥ ఈ౪ను, ఇత్యపి అన్నందున సమన్తాత్ - అనునదియు, అంతటను, అనునర్థమునందు వర్తించును,

ఉ॥ సమన్తతోవర్షతిమేఘసఙ్ఘః; ఆయాన్తిపరతఃశ్రియః; త్వంసర్వతోగామిచసాధకంచ; విష్వక్తటేషు పతతి స్ఫుట మన్తరిక్షమ్.

మూ. (అకామానుమతౌ) కామ

టీ. కామమ్ ॥అ॥ ౧, అకామ=మనసురాక, అనుమతౌ = అంగీకరించుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ కామంనృపాస్సన్తుసహస్రశోఽన్యే. కొందఱు 'ఆకామానుమతౌ' అనుపాఠము నంగీకరించి మిక్కిలి యంగీకరించుటయందు వర్తించు ననిరి.

(మసూయో పగమేఽ)స్తుచ,

టీ. అస్తు - చకారమువలన - భవతు ॥అ॥ ఈ౨ను, అసూయా = ఓర్వమిచేత, ఉపగమే = పొందుటయందు, అనఁగాఁ గోపముచే నంగీకరించుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ధావన్నేవదశాననఃప్రహరతే మత్ప్రేయసీ మస్తువా; భవతి భవత్వసుహృజ్జన స్సకామః.

ననుచ (స్స్యాద్విరోధోక్తౌ)

టీ. ననుచ ॥అ॥ ౧, విరోధ=ఒకఁడు పలికినందుకువిరుద్ధముగా, ఉక్తౌ= పలుకుటయందు వర్తించును,॥ఉ॥ ననుచాత్ర తుగాగమః కథం భవతి.

కచ్చి (త్కామప్రవేదనే). ౪౨౫

టీ. కచ్చిత్ ॥అ॥ ౧, కామ = ఇష్టార్థమును, ప్రవేదనే = తెలియఁజేయుట యందు, అనఁగా నిష్టార్థప్రశ్నయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ కచ్చిజ్జీవతి మేమాతా.

మూ. నిష్షమం దుష్షమం (గర్హ్యే)

టీ. నిష్షమమ్-దుష్షమమ్ ॥అ॥ ఈ౨ను, గర్హ్యే = నిందింపఁదగినదానియందు వర్తించును, ॥ఉ॥ నిష్షమంవక్తిమూర్ఖః; దుష్షమంవర్తతేవధూః.

యథా స్వంతు యథాయథమ్,

టీ. యథాస్వమ్-యథాయథమ్ ॥అ॥ ఈ౨ను, తమతమవస్తువులను నర్థమునందును తామతామనునర్థమునందును వర్తించును, ॥ఉ॥ యథాస్వమాశ్రమైశ్చక్రే; యథాయథంపలాయన్తః.

మృషా మిథ్యా (చ వితథే)

టీ. మృషా - మిథ్యా ॥అ॥ ఈ౨ను, వితథే = అసత్యమునందు వర్తించును; ॥ఉ॥ ఉచ్చాప్రియసౌన్దర్యగుణామృషోద్యాః; మిథ్యావాదిని దూతి

బాన్ధవజనస్యాజ్ఞాతపీడాగమే

యథార్థం తు యథాతథమ్. ౪౨౮

టీ. యథార్థమ్ = యథాతథమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ను, సత్యమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ యథార్థముక్తవాన్నాన్యత్; గురుర్వ్యక్తియథాతథమ్.

మూ. (స్యు) రేవం తు పునర్వై వే (త్యవధారణవాచకాః),

టీ. ఏవం-తు-పునః-వా-ఏవ॥ ఈ ౫ను, అవధారణవాచకాః = ఇదియ యనునియమార్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఏవమేతద్యథా ప్రాహవిష్ణుస్తు జగతాంపతిః; రావణంతు దురాత్మానమ్? భవభిద్రాఘవః పునః, వ్యాసో వాసర్వధర్మజ్ఞః త్వమేవసాక్షాత్కరణీయఇత్యతః, ఇచట "స్యురేవంతు పునర్వైవే త్యవధారణవాచకాః" అనుపాఠము గలదు.

ప్రా (గతీ తార్థకం)

టీ. ప్రాక్ ॥అ॥ ౧-అతీత=జరిగినకార్యముయొక్క అర్థకమ్=అర్థము గలది అనఁగా పోయినకాలమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రవేదిరే ప్రాక్తనజన్మవిద్యాః.

నూన మవశ్యం నిశ్చయే ద్వయమ్. ౪౨౯

టీ. నూనమ్-అవశ్యమ్ ॥అ॥ ద్వయమ్=ఈ రెండును, నిశ్చయే=నిశ్చయార్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ నూనంహన్తాస్మి రావణమ్; అవశ్యం యాతారశ్చిరతరముషిత్వాపి విషయాః.

మూ. సంవ(ద్వర్షే)

టీ. సంవత్ ॥అ॥ ౧-వర్షే=సంవత్సరమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ రామః పఞ్చదశేసంవదయోధ్యాం ప్రవివేశహ.

(ఽవరేత్వ)ర్వాక్

టీ. అర్వాక్ ॥అ॥ ౧,అవరే=మేరగాఁజెప్పఁబడ్డువునకుఁ గ్రిందటిదైన కాలమునందును, దేశమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ యామాదర్వాఙ్న భుఞ్జీత, గ్రామాదర్వాఙ్నదీ.

ఆమేవం

టీ. ఆమ్ - ఏవమ్ ॥అ॥ ఈ ౨ను, ఒకఁడుచెప్పినదాని నంగీకరించుట యందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆంకరోమితవప్రియమ్ ఏవం కుర్మః.

స్వయ (మాత్మనా),

॥ఉ॥ స్వయంకృతప్రసాదస్య.

(అల్పే)నీచైః-

టీ. నీచైః ॥అ॥ ౧, అల్పే=కొంచెమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ తథాపి నీచై ర్వినయాదదృశ్యత.

(ర్మహ)త్యుచ్చైః-

టీ. ఉచ్చైః॥అ॥ ౧,మహతి=అధికమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ శృఙ్గముచ్చైర్గిరే రిదమ్.

ప్రాయో (భూమ్న్య)-

టీ. ప్రాయః॥అ॥ ౧, భూమ్ని = తఱచుగా ననునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ప్రాయో నవవధూః కాన్తమ్.

(ద్రుతే)శనైః.

టీ. శనైః ॥అ॥౧, అద్రుతే=మెల్లగా ననునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఆలిఙ్గతి శనై శ్శనైః.

మూ. సనా (నిత్యే)-

టీ. సనా॥అ॥ ౧, నిత్యే=నిత్యమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సనాతనః.

బహి (ర్బాహ్యే)-

టీ. బహిః॥అ॥ ౧, బాహ్యే=వెలుపలననునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ దాసీకుమ్భం బహిర్గ్రామాత్.

స్మా(తీతే)-

టీ. స్మ॥అ॥ ౧, అతీతే = కడచెననునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సేవతే స్మ శయనం పరాఙ్ముఖీ

ఽస్త(మదర్శనే),

టీ. అస్తమ్॥అ॥ ౧, అదర్శనే = కానరాకుండుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అస్తంగతో రావణః, అస్తంగతో భాస్కర ఇతి.

అస్తి(సత్త్వే)-

టీ. అస్తి॥అ॥ ౧, సత్త్వే=కలదనుటయందు వర్తించును. ॥ఉ॥ అస్తి క్షీరాగాః.

(రుషోక్తా) వు-

టీ. ఉ ॥అ॥ ౧, రుషా=కోపముచేత, ఉక్తౌ = పలుకుటయందు వర్తిం

చును ॥ఉ॥ ఉ ఆగత శ్శత్రుః 'రుషోక్త్యా హుమ్' అని పాఠము గలదు, ॥౧॥ వృద్ధాస్తేన విచారణీయచరితా స్తిష్ఠన్తు హుం వర్తతామ్.

ఊం(ప్రశ్నే౽)-

టీ. ఊమ్॥అ॥ ౧, ప్రశ్నయందువర్తించును, ॥ఉ॥ ఆగతశ్శత్రు రూమ్.

(నునయే) త్వయి.

టీ. అయి॥అ॥ ౧, అనునయే=ఊఱడించుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అయి ముగ్ధే.

మూ. (తర్కే) ను (స్యా)-

టీ. ను॥ఉ॥ ౧, తర్కే=ఊహయందువర్తించును, ॥ఉ॥ అస్తశైలగహనం ను వివస్వా నావివేశ జలధిం ను మహీం ను 'తర్కేతుస్యాత్' అనుపాఠమునందు, స్యాత్ - అనునది యూహయందు వర్తించునని యర్థము, ॥ఉ॥ స్యాత్కిఞ్చిన్నోపపద్యతే.

దుషా(రాత్రేరవసానే).

టీ. ఉషా॥అ॥౧, రాత్రేః=రాత్రియొక్క, అవసానే = అంతమునందు, అనఁగాఁ బ్రాతఃకాలమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఉషాజనాః ప్రబుధ్యన్తే ఉషాతనో వాయురుపైతి మన్దమ్.

నమో(నతౌ),

టీ. నమః॥అ॥౧, నతౌ=నమస్కారమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ నమో విష్ణవే.

(పునరర్థే౽)జ్గ-

టీ. అజ్గ॥అ॥౧, పునః=మఱియునను, అర్థే=అర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥మూర్ఖస్తు నావమన్తవ్యః, కి మజ్గ విద్వాన్.

(నిన్దాయాం) దుష్ఠు-

టీ దుష్ఠు॥అ॥ ౧, నిన్దాయామ్=చెడ్డదియనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ దుష్ఠువృత్తిర్దుర్జనస్స్యాత్.

సుష్ఠు (ప్రశంసనే). ౪౩౦

టీ. సుష్ఠు॥అ॥ ౧, ప్రశంసనే = మంచి దనుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సుష్ఠు భుక్తం మయా గృహే.

మూ. [ఆమా(౽నుగుణ్యే)

టీ. ఆమ ॥అ॥ ౧, ఆనుగుణ్యే=అనుకూలార్థమునందు వర్తించును. ॥ఉ॥ఆమవర్తతే.

(స్మరణే౽) యే-

టీ. అయే ॥అ॥ ౧, స్మరణే = స్మరణమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అయే పూర్వం కృతం మయా.

ఫ (డ్విఘ్ననిరాకృతౌ).

టీ. ఫట్ ॥అ॥౧,విఘ్న = విఘ్నముయొక్క, నిరాకృతౌ=పోఁగొట్టుట యందు వర్తించును, ॥ఉ॥ అస్త్రాయ ఫట్.

(అజ్గీకృతౌ స్యా) దథకిం-

టీ. అథకిమ్॥అ॥ ౧, అజ్గీకృతౌ=అంగీకారమునందు, స్యాత్ = వర్తించును, ॥ఉ॥ దేవదత్త కిం భోక్ష్యసి? అథకిమ్.

(హీనసంబోధనేతు) రే¦. ౪౩౧

టీ. రే॥అ॥౧, హీన=హీనునియొక్క, సంబోధనే = పిలుచుటయందు వర్తించును, ॥ఉ॥ రేరేపాప మమాన్తికాదపసర. "ఆమానుగుణ్యే" అన్నది మొదలిదివఱకుఁ బ్రక్షిప్తమని కొందఱు.

మూ. సాయం (సాయే)-

టీ సాయమ్॥అ॥ ౧; సాయే=సాయంకాలమునందు వర్తించును,॥ఉ॥ సాయంతనమల్లికాసు.

ప్రగే ప్రాతః(ప్రభాతే)-

టీ. ప్రగే.ప్రాతః॥అ॥ ఈ౨ను, ప్రభాతే=ప్రాతఃకాలమునందు వర్తించును,॥ఉ॥ప్రగే నృపాణా మథ తోరణాద్బహిః; ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాసీత.

నికషా(౽న్తికే),

టీ. నికషా ॥అ॥ ౧, అన్తికే = సమీపమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ విలజ్ఘ్య లజ్కాం నికషా హనిష్యతి.

పరుత్పరార్యైషమో(౽బ్దే పూర్వే పూర్వతరే యతి). ౪౩౨

టీ. పరుత్-పరారి-ఐషమః ॥అ॥-ఈ౩ను వరుసగా, పూర్వేఅబ్దే=పోయిన యేఁటియందును, పూర్వతరేఅబ్దే=అంతకుమున్నేఁటియందును, యతి= నడచుచున్న యేఁటియందును వర్తించును, ॥ఉ॥ పరారి సఞ్చితం విత్తం పరున్నష్టమభోగతః, ఐషమ శ్చీయతే యత్నా త్తతః కింవా భవిష్యతి,

మూ. అద్య (త్రాహ్ని)-

టీ. అద్య ॥అ॥ ౧, అత్ర అహ్ని = నడచుచున్న పగటియందు వర్తించును, ॥ఉ॥ నరలోకేఽద్య దుర్లభః.

(థ పూర్వేఽహ్నిత్యాదౌ) **పూర్వోత్తరాపరాత్,**

తథాఽధరాన్యాన్యతరేతరాత్పూర్వేద్యురాదయః. ౪౩౩

టీ. **పూర్వోత్తరాపరాత్**-అధరాన్యాన్యతరేతరాత్=పూర్వ ఉత్తర **అపర అధర అన్య** అన్యతర ఇతర అనుశబ్దములవలనఁబుట్టిన, పూర్వేద్యురాదయః=**పూర్వేద్యుః**, ఉత్తరేద్యుః, అపరేద్యుః, అధరేద్యుః, అన్యేద్యుః, **అన్యతరేద్యుః**, ఇతరేద్యుః అనునవ్యయములు, తొలునాఁడు, **మఱునాఁడు, మఱునాఁటిక్రిందటిదినము**, మఱియొక్కనాఁడు, రెండు **దినములలో** నొకనాఁడు, మఱియొకనాఁడు అనునర్థములయందు వర్తించును, **॥ఉ॥** నిమన్త్రయత పూర్వేద్యుః, నాన్దీముఖాదుత్తరేద్యుర్వివాహః **పరికీర్తితః; ఆగతాన్యపరేద్యుస్తాన్;** అధరేద్యుస్సమాగతాః; **అన్యేద్యు**రాత్మానుచరస్య భావమ్; పఞ్చమీషష్ఠ్యోరన్యతరేద్యుః పితరం ద్రక్ష్యసి; కష్టదినాదితరేద్యుః ప్రియో ద్రష్టవ్యః.

మూ. ఉభయద్యుశ్చోభయేద్యుః-

టీ. **ఉభయద్యుః-ఉభయేద్యుః** ॥అ॥ ఈ౨ను రెండుదినములను నర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ఉభయద్యురుత్సవః; ఉభయేద్యురుత్సవః.

(పరేత్వహ్ని) పరేద్యవి,

టీ. పరేద్యవి ॥అ॥ ౧, పరేత్వహ్ని = మఱునాఁటియందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ద్రష్టాఽస్మి పరేద్యవి సఖాయమ్.

హ్యో (గతేఽ)-

టీ. హ్యః ॥అ॥ ౧, గతే=పోయిన, అహ్ని=దినమందు అనఁగా నిన్న యను**నర్థము**నందు వర్తించును, ॥ఉ॥ హ్యస్సర్వమభవత్కార్యమ్.

(నాగతేఽహ్ని) శ్వః-

టీ. శ్వః ॥అ॥ ౧, అనాగతే = రానట్టి; అహ్ని = దినమందు అనఁగా **ఱేపనునర్థము**నందు వర్తించును, ॥ఉ॥ శ్వః కార్యమద్య కుర్వీత.

పరశ్వ (స్తత్పరేఽహని). ౪౩౪

టీ. పరశ్వః ॥అ॥ ౧, తత్పరే = ఆపతలి, అహని = దినమందు అనఁగా

నెల్లుండియనునర్థమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ పరశ్వో వా భవిష్యతి.

మూ. తదా తదానీం-

టీ. తదా-తదానీమ్ ॥అ॥ ఈ౨ను, అప్పుడనునర్థమునందు వర్తించును. ॥ఉ॥ తదాచతుష్మతాం ప్రీతిః; యదాస్యాత్ప్రియయాసఙ్గః తదానీమేవ మేసుఖమ్.

యుగపదేకదా-

టీ. యుగపత్-ఏకదా ॥అ॥ ఈ౨ను, ఒక్కకాలమందనునర్థమందు వర్తించును, **॥ఉ॥** యుగపద్వ్యాప్నశేదిశః; ఏకదామిళితాద్విజాః

సర్వదా సదా,

టీ. సర్వదా-సదా ॥అ॥ ఈ౨ను, ఎల్లపుడనునర్థమందు వర్తించును, ॥ఉ॥ సర్వదా సర్వదోఽసీతి; యాచతే యాచకస్సదా.

ఏతర్హి సమ్ప్రతీదానీ మధునా సామ్ప్రతం (తథా). ౪౩౫

టీ. ఏతర్హి - సమ్ప్రతి-ఇదానీమ్-అధునా - సామ్ప్రతమ్ ॥అ॥ ఈ౫ను, ఇప్పుడనునర్థమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ భవన్తమేతర్హి మనస్విగర్హితే; సమ్ప్రత్యసామ్ప్రతం వక్తుమ్; ఇదానీమస్మి సంవృత్తః; బలావలేపాదధునాఽపి **పూర్వవత్**; కోన్వస్మిన్ సామ్ప్రతం లోకే.

మూ. (దిగ్దేశకాలే పూర్వాదౌ) ప్రాగుదక్ప్రత్యగాదయః,

టీ. ప్రాగుదక్ప్రత్యగాదయః = ప్రాగుదక్ప్రత్యగాద్యవ్యయములు, **పూర్వాదౌ**=పూర్వాదులయిన, దిగ్దేశకాలే = దిగ్దేశకాలములయందు వర్తించును. ప్రాక్ ॥అ॥-ఇది, పూర్వదిక్కునకును, పూర్వదేశమునకును, పూర్వకాలమునకును పేరు. ॥ఉ॥ ప్రాఙ్ముఖోఽన్నానిభుఞ్జీత; ప్రాగ్భాగతః పతదిహేదముపత్యకాసు; ప్రాక్సృష్టేః కేవలాత్మనే. ఉదక్ ॥అ॥ - ఇది, ఉత్తరదిక్కునకును, ఉత్తరదేశమునకును పేరు. ప్రత్యక్ ॥అ॥ - ఇది, పడమటిదిక్కునకును, పడమటిదేశమునకు పేరు.

ఇత్యవ్యయవర్గః = అవ్యయములయొక్క పదసమూహము ముగిసెను.

గ్రంథకర్త తాను గ్రంథాదియందుఁ జేసిన "సంపూర్ణ ముచ్యతే వర్గై ర్నామలిఙ్గానుశాసనమ్" అనుప్రతిజ్ఞ చొప్పున లింగములతోడ **నామములకనుశాసనముకొఱకు వర్గాంతరమును బ్రారంభించుచున్నాఁడు.**

మూ. సలిఙ్గశాస్త్రైస్సన్నాదికృత్తద్ధితసమాసజైః. ౪౩౬
అనుక్తం సఙ్గ్రహే లిఙ్గం సంకీర్ణవదిహోన్నయేత్,

టీ. ఇహసఙ్గ్రహే=ఈలింగాది సంగ్రహవర్గమందును, సలిఙ్గశాస్త్రైః=పాణిని వరరుచి మొదలైనవారిచేతఁజెప్పఁబడిన లింగలక్షణములుగల, 'స్త్రియామీదూద్విరామైకాచ్' అనునది మొదలైన వాక్యములతోఁగూడినట్టి, సన్నాదికృత్తద్ధితసమాసజైః = సనాద్యంతధాతువులమీఁద అప్రత్యయము మొదలైన కృత్ప్రత్యయములవలన కేవలధాతువుల మీఁదికృత్ప్రత్యయములవలనను తద్ధితప్రత్యయములవలనను సమాసములవలనను బుట్టిన వాక్యములచేతను, అనఁగా 'స్త్రీభావాదావనిక్తిన్' మొదలయినకృత్ప్రత్యయములతోఁగూడిన వాక్యములచేతను, 'తల్బహ్వద్దేయేనికడ్యచ్ త్రా' ఇవి మొదలయిన తద్ధితప్రత్యయములతోఁగూడిన వాక్యములచేతను, 'అదన్తైర్ద్విగురేకార్థః' ఇవి మొదలయినసమాసములతోఁ గూడినవాక్యములచేతను అనియర్థము. అనుక్తమ్ = పూర్వవర్గములయందు సంపూర్ణముగాఁజెప్పఁబడని, లిఙ్గమ్=స్త్రీలింగపుంలింగనపుంసకలింగములను, ఉన్నయేత్ = తెలిసికోవలయును. మఱియు దృష్టాంతముచేతను లింగము నెఱుఁగునుపాయమును జెప్పుచున్నాఁడు. సంకీర్ణవత్ = సంకీర్ణవర్గమందువలెఁ బ్రకృతిప్రత్యయార్థాదులచేతను లింగమును తెలిసికొనవలెను.

అవ॥ ఈవర్గమందుఁ జెప్పునట్టిలింగలక్షణములకుఁ బూర్వవర్గములయందుఁ జెప్పినవిశేషవిధులతో విరోధమువచ్చినప్పు డేలక్షణము ప్రవర్తించు ననుసందేహమును పరిహరించుచున్నాఁడు:—

లిఙ్గశేషవిధిర్వ్యాపీ విశేషైర్యద్యబాధితః. ౪౩౭

టీ. లిఙ్గశేషవిధిః='ఈవర్గమందుఁ జెప్పఁబడు సామాన్యమయిన లింగలక్షణము, విశేషైః = ఈశాస్త్రమున నక్కడక్కడఁ జెప్పఁబడిన విశేషవిధులచేత, అబాధితోయది = బాధింపఁబడనిదైన, వ్యాపీ=తాను ప్రవర్తించునదియగును. అనఁగా నీవర్గమందుఁజెప్పులింగలక్షణము పూర్వవర్గములయందుఁజెప్పినవిశేషవిధిని విడిచిపెట్టి కడమదిక్కున నేప్రవర్తించునని తాత్పర్యము. అదియెట్లన, నీవర్గమందు స్వర్గపర్యాయములు పుంలింగములౌనుఅనువిధి 'ద్యోదివౌద్వేస్త్రియామ్'అనువిశేషవిధిచోటప్రవర్తింపదు.

మూ. స్త్రియాం-

టీ. 'స్త్రియాం' అనుపదము 'పుంస్త్వేసభేదానుచరాః' అను పుంలింగాధికారపర్యంత మనువర్తించి వచ్చును, కావున నదివఱకుఁ జెప్పు శబ్దములు స్త్రీలింగములు.

ఈదూద్విరామైకాచ్-

టీ. ఏకాచ్ = ఒకయచ్చుకలిగిన, ఈదూద్విరామా = ఈకారాంత ఊకారాంతశబ్దములు ॥సీ॥, ॥ఉ॥ శ్రీః; ధీః; భూః; భ్రూః;.

సయోనిప్రాణి నామచ,

టీ. యోనికలిగినప్రాణులకుఁ బేరయినశబ్దమును స్త్రీలింగమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ మాతా; యోషిత్; సురభిః; కరేణుః.

నామ విద్యున్నిశా వల్లీ వీణా దిగ్భూ నదీ హ్రియామ్. ౪౩౮

టీ. విద్యుత్ = మెఱపు, నిశా = రాత్రి, వల్లీ = తీఁగె, వీణా=వీణె, దిక్ =దిక్కు, భూ=భూమి, నదీ=నది, హ్రీ=సిగ్గు॥ ఈ ౮ వస్తువులయొక్క, నామ = పేళ్లు, విశేషవిధి=బాధలేనివి ॥సీ॥, ఇచట వీణాపర్యాయములకును హ్రీపర్యాయములకును, 'జ్యాబూజన్తమ్ - ఈదూద్విరామైకాచ్' అనువిధులచేత స్త్రీలింగము సిద్ధించినను విస్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు. కొందఱు 'వాణీదిగ్భూనదీధియామ్' అని పాఠముగలదనిరి. మొదటిపక్షమునందు హ్రీపర్యాయములయిన మందాక్షవ్రీడశబ్దములు విశేషవిధిబాధ కలవి గనుక నక్కడ నీవిధి లేదు.

మూ. అదన్తైర్ద్విగురేకార్థో-

టీ. అదన్తైః = అకారాంతములయిన యుత్తరపదములతోఁ గూడుకొనియున్న, ఏకార్థోద్విగుః=సమాహారమునందలిద్విగుసమాసము ॥సీ॥, ద్విగుసమాస మన సంఖ్యాపూర్వపదమైన సమాసము, ॥ఉ॥ పఞ్చానాం మూలానాం సమాహారః; పఞ్చమూలీ; త్రిలోకీ.

నస పాత్రయుగాదిభిః,

టీ. పాత్రయుగాదిభిః = ఉత్తరపదములయిన పాత్రయుగాది శబ్దములతోఁ గూడియున్న, సః=ఆద్విగుసమాసము, న=స్త్రీలింగముకాదు, ॥ఉ॥ పఞ్చపాత్రమ్; చతుర్యుగమ్; త్రిభువనమ్.

తల్-

టీ. భావార్థమునందును సమూహార్థమునందును స్వార్థమునందును

విధింపఁబడిన తల్ ప్రత్యయమంతముగాఁగలశబ్దములు॥సీ॥, ॥ఉ॥భావార్థమున, పురుషస్యభావః, పురుషతా; అశ్వతా; సమూహార్థమున, గ్రామాణాం సమూహః; గ్రామతా; జనతా; బన్ధుతా; సహాయతా; స్వార్థమున, దేవ ఏవ, దేవతా.

బృన్దే యేని కడ్యచ్ త్రా-

టీ. బృన్దే=సమూహార్థమునందు విధింపఁబడిన య, ఇని, కడ్యచ్ [పా] కట్యచ్, త్ర, అను ప్రత్యయములంతముగాఁగలశబ్దములు ॥సీ॥, ॥ఉ॥ యప్రత్యయాంతమునకు, పాశానాంసమూహఃపాశ్యా; ఈలాగేఇని ప్రత్యయాంతమునకు ఖలినీ, కడ్యచ్ ప్రత్యయాంతమునకు, రథకడ్యా [పా] రథకట్యా, త్రప్రత్యయాంతమునకు గోత్రా.

వైర మైథుని కాది వున్. ౨౩౯

టీ. వైర=విరోధమునందును, మైథునిక = వివాహమునందును, ఆది శబ్దము చేత వీప్సయందును దండమునందును దానమునందును విధింపఁబడినవున్ అను ప్రత్యయమంతముగాఁగలశబ్దములు ॥సీ॥,॥ఉ॥విరోధమున, అశ్వమహిషయోర్విరోధః ఆశ్వమహిషికా; కాకోలూకికా; వివాహమునఅత్రిభరద్వాజయోర్వివాహః అత్రిభరద్వాజికా; వసిష్ఠకుశికికా; వీప్సయందు, ద్వౌద్వౌపాదౌదదాతిద్విపదికాందదాతి; ద్విశతికాం దదాతి; దండమునందు, ద్వౌపాదౌదణ్డితః ద్విపదికాందణ్డితః ద్విశతికాం దణ్డితః; దానమునందు, ద్వౌపాదౌవ్యవసృజతిద్విపదికాంవ్యవసృజతి; ద్విశతికాంవ్యవసృజతి; వున్ ప్రత్యయము వుఞ్ ప్రత్యయమునకు నుపలక్షణముగనుక వుఞ్ ప్రత్యయాంతములును కొన్నియెడల స్త్రీలింగములౌను, ॥ఉ॥ శిష్యోపాధ్యాయయోర్భావః శైష్యోపాధ్యాయికా; ఇత్యాదులు.

మూ. స్త్రీభావాదావని క్తిన్ణ్వుల్ ణ్వుచ్ క్యబ్యుజ జే ఇఞ్ని శాః,

టీ. స్త్రీభావాదౌ=స్త్ర్యధికారమందలి భావాద్యర్థములయందు విధింపఁబడిన అని-క్తిన్-ణ్వుల్ - ణచ్-ణ్వుచ్-క్యప్-యుచ్-అజ్-అ-ఇఞ్-ని-శ అను ప్రత్యయములంతముగాఁ గలశబ్దములు॥సీ॥, ॥ఉ॥ఆజననిః;ఆకరణిః; ఇచట నాక్రోశమునం దనిప్రత్యయము,కృతిః;భృతిః;ఇచట భావార్థమునందు క్తిన్ ప్రత్యయము, ప్రవాహికా; ప్రచ్ఛర్దికా;ఇచటరోగాఖ్యయందు ణ్వుల్;కారికా;జీవికా;ఇచట ధాత్వర్థమునందు ణ్వుల్, వ్యావక్రోశీ;

ఒకరినొకరు తిట్టుకొనుట, వ్యాత్యుక్షీ, ఒకరిపైనొకరు నీళ్లుచల్లుకొనుట, ఇచట కర్మవ్యతిహారమునందు ణచ్, భవతఃశాయికా, భవతఃఆసికా; ఇచట పర్యాయార్థమునందు ణ్వుచ్, భవానర్హతి ఇక్షుభక్షికామ్; పయఃపాయికామ్; ఇచట అర్హార్థమునందు ణ్వుచ్, ఇక్షుభక్షికాం మేధారయసి; ఓదనభక్షికామ్; ఇచట ఋణార్థమునందు ణ్వుచ్, ఇక్షుభక్షికా మే ఉదపాది ఓదనభక్షికా; ఇచట నుత్పత్తియందలి ణ్వుచ్, ప్రజ్యా; ఇజ్యా; ఇచట భావార్థమునందలి క్యప్, సమజ్యా; నిషద్యా; ఇచట సంజ్ఞయందలి క్యప్, మణ్డనా; ఆసనా; ఇచట భావార్థమునందలి యుచ్, పచా; ఛిదా; మృజా; ఇచట భావార్థమునందలి అజ్, చికీర్షా; జిహీర్షా; ఇచట సన్ ప్రత్యయముమీఁద భావార్థమునందు అప్రత్యయము, కాంకారిమకార్షీః; ఇమాంకారిమకార్షమ్; ఇచట ప్రశ్నాఖ్యానములయందు ఇఞ్, జ్యానిః; గ్లానిః; ఇచట భావార్థమునందు నిప్రత్యయము, శప్రత్యయాంతమునకు, క్రియా; ఇచ్ఛా; ఇత్యాదులు.

ఉణాదిషు నిరూరీశ్చ

టీ. ఉణాదులయందలి నిః ఊః-ఈః అను నీమూఁడు ప్రత్యయములు నంతముగాఁగలశబ్దములు స్త్రీలింగమునందు వర్తించును, నిప్రత్యయమునకు, ॥ఉ॥ శ్రేణిః; శ్రోణిః; ఊప్రత్యయమునకు, ఖర్జూః; ఖణ్డూః; చమూః; ఈప్రత్యయమునకు, తన్త్రీః; లక్ష్మీః; ఇత్యాదులు, అగ్నివహ్నియోని పార్ష్ణి శబ్దములు నిప్రత్యయాంతములయినను పుంలింగములను విశేషవిధియున్నది.

జ్యాబూజన్తం చలం స్థిరమ్. ౨౪౦

టీ. జీ-అనఁగా, జీప్-జీష్-జీన్, అను ప్రత్యయములు, ఆప్-అనఁగా, టాప్-డాప్-చాప్, అను ప్రత్యయములు. ఈయాఱును, ఊజ్ అను ప్రత్యయమును నంతముగాఁగల శబ్దములు, చలమ్=విశేష్యనిఘ్నములు అయినవియు, స్థిరమ్=నియతలింగము లయినవియు ॥సీ॥, విశేష్యనిఘ్నములయిన జ్యంతములకు, ॥ఉ॥ పుంసః ఇయమ్ పౌంస్నీ; ఉపగోరియమ్ ఔపగవీ; నియతలింగములయిన జ్యంతములకు, కరిణీ; కర్త్రీ; ఇచట జీప్, దాక్షాయణీ; గౌరీ; ఇచట జీష్, శార్ఙ్గరవీ; బైదీ; ఇచట జీన్,అజా; ఏడకా; రమా; ఇచట టాప్, సురాజా బహుసీమా; ఇచట డాప్,

కారీషగన్ధ్యా; వారాహ్యా; ఇచట చాప్, రమ్భోరూః; కరభోరూః; ఇచట ఊఙ్, ఇత్యాదులు.

మూ. తత్క్రీడాయాం ప్రహరణం చే న్మౌష్టా పాల్లవా ణ దిక్,

టీ. తత్ = ఆముష్టిపల్లవాదులు, క్రీడాయామ్ = ఈక్రీడయందు, ప్రహరణంచేత్ = ఆయుధమాయెనేని, ఆయర్థమునందు విధింపఁబడిన ణప్రత్యయాంతశబ్దములు స్త్రీలింగమునందు వర్తించును, ॥ఉ॥ ముష్టిః ప్రహరణమస్యాం క్రీడాయామ్; మౌష్టా. ఈలాగున పాల్లవా. ణదిక్ అన్నందున దాండాదులును తెలియవలెను.

మూ. ఘఞో ఞః సా క్రియాఽస్యాం చే ద్దాణ్డపాతా హి ఫాల్గునీ.
శ్యైనంపాతా హి మృగయా తైలంపాతా స్వధేతి దిక్,

టీ. సా క్రియా = ఆదండపాతాదిక్రియ, అస్యాం చేత్ = ఈఫాల్గున్యాదులయందు కలిగినయెడ, ఆయర్థమునందు, ఘఞః = ఘఞంతముమీఁద విధింపఁబడిన, ఞః = ఞప్రత్యయాంతము ॥స్త్రీ॥, ॥ఉ॥ దణ్డపాతోఽస్యాం ఫాల్గున్యామితి దాణ్డపాతా ఫాల్గునీ; శ్యేనపాతోఽస్యాం మృగయాయామితి శ్యైనంపాతా మృగయా; తిలపాతోఽస్యాం స్వధాయామితి తైలంపాతా స్వధా; దిక్ఛబ్దమువలన మౌసలపాతాదులు నీలాగున తెలియవలెను.

స్త్రీస్యా త్కాచి మృణాల్యాది ర్వివక్షాఽపచయే యది. ౨౨౧

టీ. అల్పార్థమునందు వివక్షకలిగినయెడమృణాలీశబ్దము మొదలైన కొన్నిశబ్దములు స్త్రీలింగములౌను. ॥ఉ॥ అల్పంమృణాళమ్ మృణాళీ; అల్పోఘటః ఘటీ, ఇట్లే, శస్త్రీ; విషాణీ, పీఠీ, ఖర్జూరీ; అనునివి మొదలయినవి తెలియవలెను కొన్ని యన్నందున అల్పోవృక్షః వృక్షకః; ఇత్యాదులు స్త్రీలింగములుకావు ఇచటఁ గొందఱు స్త్రీత్వమని చెప్పి స్త్రీత్వవివక్షయందు మృణాల్యాదిశబ్దములు స్త్రీలింగము లందురు.

ఈప్రకారముగా లక్షణముచేత లింగనిర్ణయమునుజెప్పి యిఁకను కకారాంతాదిక్రమమున లింగనిర్ణయమును జెప్పుచున్నాఁడు.

మూ. లఙ్కా శేఫాలికా టీకా ధాతకీ పఞ్జికాఽఽఢకీ,
సిధ్రకా శారికా హిక్కా ప్రాచి కోల్కా పిపీలికా. ౨౨౩
తిన్దుకీ కణికా భఙ్గీ సురఙ్గా సూచి మాచయః,
పిచ్ఛా వితణ్డా కాకిణ్య శ్చూర్ణి శ్శాణీ ద్రుణీ దరత్. ౨౨౪
సాతిః కన్థా కథాఽఽసన్దీ నాభీ రాజసభాఽపి చ,
ఝల్లరీ చర్చరీ పారీ హోరా లట్వా చ సిధ్మలా. ౨౨౫
లాక్షా లిక్షా చ గణ్డూషా గృధ్రసీ చమసీ మసీ,

టీ. లంకాశబ్దము మొదలు మసీశబ్దపర్యంతము ౨౩ శబ్దములు స్త్రీలింగములు. ఈశబ్దములకర్థము, లఙ్కా=రావణపట్టణము, శేఫాలికా=వావిలి, టీకా=వ్యాఖ్యానగ్రంథము, ధాతకీ = ఆరెమ్రాను, పఞ్జికా = వ్యాఖ్యానగ్రంథవిశేషము, ఆఢకీ=తువరిమన్ను, సిధ్రకా=బిల్లుమ్రాను, శారికా=గోరువంకపిట్ట, హిక్కా=వెక్కిళ్లు, ప్రాచికా = అడవియీఁగ, ఉల్కా=కొఱవి, పిపీలికా=చీమ, తిన్దుకీ=తుమ్మికిచెట్టు, కణికా=పరిమాణవిశేషము, వ్రీహిభేదమును, గోదుమపిండియనికొందఱు. భఙ్గీ=రచనాప్రకారము, సురఙ్గా=కన్నము, సూచిః=సూది, మాచిః = దేశవిశేషము, వీచియనికొందఱు. పిచ్ఛా=గంజియు, బూరుగబంకయు, వితణ్డా=స్వపక్షస్థాపనములేనివాదము, కాకిణీ=కర్షమెత్తులో నాలవపాలు, పలములో నాలవపాలనికొందఱు. చూర్ణిః=భాష్యము, శాణీ = సాన, ద్రుణీ=చెవిఁదూఱుపాము, తాఁబేలనికొందఱు, దరత్ = విషముపుట్టుదేశము, చఱియయనికొందఱు, సాతిః = దానము, తీవ్రవేదనయనికొందఱు. కన్థా=బొంత, కథా=చరిత్ర, ఆసన్దీ=పెండ్లిపీఁట, శవవాహనమని కొందఱు. నాభిః=బొడ్డు, రాజసభా = రాజుకొలువుకూటము, ఝల్లరీ=వాద్యవిశేషము, చర్చరీ = నృత్తవిశేషము, పారీ = పాలుపిదుకుకుండ, పెరుఁగుచిలుకుకుండయని కొందఱు, హోరా = లగ్నాంశము, లట్వా = ఊరఁబిచ్చుక, సిధ్మలా=పూతిమత్స్యక్షోదము, సిబ్బెముగలదియు, లాక్షా = లత్తుక; లిక్షా=పేను, గణ్డూషా = పుక్కిలించుట, గృధ్రసీ=రొండిలోనివాతవ్యాధి, చమసీ=సోమపానపాత్రము, మసీ=మసి.

ఇతి స్త్రీలింగశేషః.

పుంస్త్వే

టీ. ముందు నపుంసకే అనువఱకుఁ జెప్పఁబడుశబ్దములు పుంలింగమందు వర్తించుననుట.

సభేదానుచరా స్సపర్యాయా స్సురాసురాః. ౨౨౬

టీ. సపర్యాయాః = అమర నిర్జరాది పర్యాయములతోడను దైత్య

దైతేయాదిపర్యాయములతోడను కూడుకొనియున్న, సురాసురాః = సురశబ్దమును అసురశబ్దమును, సభేదానుచరాః=తమతమలోవిశేషములయిన యింద్రాగ్న్యాదిదేవతలపేళ్లతోను నముచిశంబరరావణాది రాక్షసులపేళ్లతోను తమతమయనుచరులయిన హాహా హూహూ మాతర పింగళాదులపేళ్లతోను చండముండ ప్రహస్తాదులపేళ్లతోను పుంలింగములౌను. ఈశబ్దములలో విశేషవిధిగలశబ్దములం దీవిధి ప్రవర్తింపదు.

మూ. స్వర్గ యాగాద్రి మేఘాబ్ధి ద్రు కాలాసి శరారయః,
కర గణ్డోష్ఠ దోర్దన్త కణ్ఠ కేశ నఖ స్తనాః. ౨౨౭

టీ. స్వర్గ=స్వర్గము, యాగ = యజ్ఞము, అద్రి=పర్వతము, మేఘ = మేఘము, అబ్ధి=సముద్రము, ద్రు=వృక్షము, కాల=కాలము, అసి = ఖడ్గము, శర=బాణము, అరి=శత్రువు, కర=హస్తమును, అప్పనమును, కిరణమును, గణ్డ=కపోలము, ఓష్ఠ=అధరము, దోః=బాహువు, దన్త = దంతములు, కణ్ఠ=కంఠము, కేశ = కేశములు, నఖ = గోళ్లు, స్తన=స్తనములు, ఈ ౨౨ - వస్తువుల పేళ్లుసంభవించిన దిక్కున వీనివిశేషముల పేళ్లును ॥పు॥ వీనిలో దేనికి విశేషవిధి యున్నదో యక్కడ నీవిధి ప్రవర్తింపదు. అది యేలాగన, స్వర్గవాచకములయిన, ద్యోదివ్ శబ్దములును, వృక్షవిశేషవాచకములయిన హరిచందనశింశుపాశబ్దములును, కాలవిశేషవాచకములయిన తిథిప్రతిపదాదులును, బాణవాచకమయిన ఇషుశబ్దమును, కిరణవాచకములయిన దీధిత్యాదులును, ఓష్ఠవాచకములయిన దశనవాసశ్శబ్దములును, బాహువాచకములయినభుజబాహువులును, దంతవిశేషవాచకములయిన దంష్ట్రాశీర్విషాణశబ్దములును, కేశవిశేషవాచకములయిన జటాసటాశబ్దములును, నఖవాచకములయిన నఖనఖరశబ్దములును విశేషవిధిగలిగియున్నవి గనుక నక్కడ నీవిధి ప్రవర్తింపదు.

మూ. అహ్నాహాన్తాః.

టీ. అహ్నాంతములైన పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాదిశబ్దములును, అహాంతములైన ద్వ్యహత్ర్యహాదిశబ్దములును ॥పు॥, అత్యహ్నో భోజనమ్-నిరహ్నో వేళా; అనుదిక్కుల నన్యపదార్థము నపుంసకమయిన స్త్రీలింగమయినను అహ్నాంతశబ్దములు పుంలింగములే యని కొందఱు.

క్ష్వేళభేదా

టీ. విషవిశేషవాచకములయిన సౌరాష్ట్రికశౌక్లికేయాదిశబ్దములు ॥పు॥, కాకోల కాలకూటాదిశబ్దములకు విశేషవిధి యున్నందున నచ్చట నీవిధి ప్రవర్తింపదు.

రాత్రాన్తాః ప్రాగసఙ్ఖ్యకాః,

టీ. ప్రాగసఙ్ఖ్యకాః = సంఖ్యాపూర్వపదములుగాని, రాత్రాన్తాః = రాత్రాంతములయిన పూర్వరాత్ర అపరరాత్ర అర్ధరాత్రాదిశబ్దములు,॥పు॥ రాత్రాంతమయినను సమాహారమునందు 'అహోరాత్రమ్'అని కలదు. అతిరాత్రః అనుదిక్కున నన్యపదార్థముభిన్నలింగమయినను॥పు॥, అనికొందఱు,సఙ్ఖ్యాపూర్వపదమైనపుడు, గణరాత్రమ్-పఞ్చరాత్రమ్ - అని ॥న॥

శ్రీవేష్టా (ద్యాశ్చ) నిర్యాసా

టీ. శ్రీవేష్ట-శ్రీవాస - సరళద్రవ-అనునవి మొదలైనవి, నిర్యాసాః= మ్రానిబంకపేళ్లు ॥పు॥.

అసన్నన్తా అబాధితాః. ౨౨౮

టీ అబాధితాః = విశేషవిధులచేత బాధింపఁబడని, అసన్నన్తాః=అఙ్గిరస్ పురోధస్ మొదలయినయసంతములును, సుపర్వన్ ప్లీహన్ మొదలయిన యన్నంతములును॥పు॥, అబాధితాః-అన్నందున 'యశస్ పయస్ నామన్' అనుదిక్కుల నీవిధి ప్రవర్తింపదు.

మూ. కశేరు జతు వస్తూని హిత్వా తు రు విరామకాః,

టీ కశేరు జతువస్తూని=కశేరు జతు వస్తుఅనుశబ్దములును, హిత్వా= విడిచి, తురువిరామకాః=తు అనువర్ణము నంతముగాఁగల హేతుసేతు మొదలైనశబ్దములును, రు అనువర్ణము నంతముగాఁగల చరు గురు మొదలైనశబ్దములును ॥పు॥, కశేరుజతువస్తుశబ్దములు॥న॥, ఇది యుపలక్షణముగనుక దారుశ్మశ్రు కుస్తుమ్బురు మస్తు శబ్దములును ॥న॥.

కషణభమరోపాన్తాయద్యదన్తా అమీ అథ. ౨౨౯

మూ. పథనయసటోపాన్తా

టీ క-ష-ణ-భ-మ-ర-ప-థ-న-య-స-ట-ఈ ౧౨ - వర్ణములు నుపాంతములుగాను అకారమంతముగానుగలిగినశబ్దములు॥పు॥వరుసగా, ॥ఉ॥ అర్కః ; స్ఫటికః ; వృషః ; నికషః ; గణః ; గుణః ; కుమ్భః ; కలభః ;

వ్యామః; గ్రామః; హారః; సారః; ధూపః; సూపః; అర్థః; శపథః; స్తనః; జనః; కులాయః; తన్తువాయః; రసః; దాసః; ఘటః; పటః; ఇత్యాదులు.

గోత్రాఖ్యాశ్చరణాహ్వయాః,

టీ. గార్గ్యః - వాసిష్ఠః-అనునవి మొదలయిన గోత్రాపత్యమును జెప్పు పేళ్లును శఠః-బహ్వృచః - ఛన్దోగః-అనునవి మొదలయిన వేదశాఖాధ్యేతల పేళ్లును ॥పు॥.

నామ్న్యకర్తరి భావే చ ఘఞజబ్నఙ్ణఘాథుచః. ౨౫౦

టీ. నామ్ని = సంజ్ఞయందును, అకర్తరి=కర్తృవ్యతిరిక్తకారకము నందును, భావేచ=ధాత్వర్థమాత్రమునందును; యథాసంభవముగావిధింపఁబడినఘఞ్ అచ్ అప్ నఙ్ ణ ఘ అథుచ్ అను నీయేడుప్రత్యయములంతముగాఁ గలశబ్దములు విశేషవిధిలేనిచోట ॥పు॥ సంజ్ఞయందు ఘఞునకు ॥ఉ॥ పాదః; రోగః; వేశః; కర్తృవ్యతిరిక్తకారకమునందు ఘఞునకు ప్రక్రియత ఇతి ప్రాకారః; ప్రసీదన్త్యస్మిన్నితిప్రాసాదః, రజ్యతే అనేనేతి రాగః; భావార్థమునందు ఘఞునకు త్యాగః; భోగః; అచ్ప్రత్యయమునకు నయః; జయః; చయః; అప్ప్రత్యయమునకు కరః; గరః; లవః; నఙ్ప్రత్యయమునకు యజ్ఞః; యత్నః; ణప్రత్యయమునకు న్యాదః; ఘప్రత్యయమునకు ఉరశ్ఛదః; దన్తచ్ఛదః; అథుచ్ప్రత్యయమునకు వమథుః, వేపథుః, ఇత్యాదులు.

మూ. ల్యుః కర్తరి

టీ కర్తరి = కర్త్రర్థమునందు విధింపఁబడిన, ల్యుః=ల్యుప్రత్యయాంతములైన, నన్దనః-రమణః-దహనః - అనునవి మొదలయినశబ్దములు ॥పు॥.

మని జ్భావే

టీ. భావే=భావార్థమునందు విధింపఁబడిన, ఇమనిచ్=ఇమనిచ్ప్రత్యయాంతములయినప్రథిమన్-గరిమన్-అనునవి మొదలయినశబ్దములు ॥పు॥

కో ఘోః కిః ప్రాది తోఽన్యతః

టీ. కిః=భావార్థమునందు విధింపఁబడిన కిప్రత్యయాంతములయిన, ప్రస్థః - విఘ్నః-ఆఖూత్థః - శ్వేనోత్థః-అనునవి మొదలయినశబ్దములును, ప్రాదితః=ప్ర-పరా అను నవి మొదలయిన యుపసర్గలకంటె, అన్యతః=వేఱయినసుబంతమునుకర్మపదముగాఁగల, ఘోః=ఘుసంజ్ఞికధాతువుమీద

నధికరణార్థమునందు విధింపఁబడిన, కిః = కిప్రత్యయాంతములయిన అమ్బుధిః-ఇషుధిః-అనునవి మొదలయిన శబ్దములు ॥పు॥.

ద్వన్ద్వేఽశ్వబడబా వశ్వబడబా న సమాహృతే. ౨౫౧

టీ. సమాహారవ్యతిరిక్తమయినఅశ్వబడబా అనుద్వంద్వసమాసరూపమయినశబ్దము॥పు॥,ఇచట "పూర్వవదశ్వబడబౌ" అనుసూత్రమునందు ద్వివచనము వివక్షితము గాదని తెలియఁజేయుటకై అశ్వబడబాః అని బహువచనమును ప్రయోగించినాఁడు- సమాహారమునందు॥న॥.

మూ. కాన్త సూర్యేన్దుపర్యాయపూర్వోఽయః పూర్వకోఽపి చ,

టీ. సూర్యపర్యాయశబ్దములును చంద్రపర్యాయశబ్దములును అయశ్శబ్దమును పూర్వములుగాఁగల కాంతశబ్దము ॥పు॥, ॥ఉ॥ సూర్యకాన్తః; రవికాన్తః; ఇన్దుకాన్తః; చన్ద్రకాన్తః; అయస్కాన్తః; అపిచ అన్నందున లోహకాన్తశబ్దమును ॥పు॥ అని కొందఱు.

మూ. వటక శ్చానువాకశ్చ రల్లకశ్చ కుడఙ్గకః ౨౫౨
పుఙ్ఖో న్యూఙ్ఖ స్సముద్గశ్చ విటపట్ట ధటాః ఖటః,
కోట్టాఽరఘట్ట హట్టాశ్చ పిణ్డ గోణ్డ పిచణ్డవత్. ౨౫౩
గడుః కరణ్డో లగుడో వరణ్డ శ్చ కిణో ఘుణః,
దృతి సీమన్త హరితో రోమన్థోద్గీథ బుద్బుదాః. ౨౫౪
కాసమర్దోఽర్బుదః కున్దః ఫేన స్తూపౌ సయూపకౌ,
ఆతపః క్షత్త్రియే నాభిః కణయ క్షుర కేదరాః. ౨౫౫
పూర క్షురప్ర చుక్రాశ్చ గోల హిఙ్గుల పుద్గలాః,
వేతాళ మల్ల భల్లాశ్చ పురోడాశోఽపి పట్టిసః. ౨౫౬
కుల్మాషో రభస శ్చైవ నకటాహః పతద్గ్రహః,

టీ. వటకశబ్దము మొదలుకొని పతద్గ్రహశబ్దపర్యంతములయిన శబ్దములన్నియు॥పు॥, ఈశబ్దములలోఁ గొన్నిటికి నర్థము; కుడఙ్గకః=పొద, న్యూఙ్ఖః=ఎడతెగకయుచ్చరించినయాఱుఓంకారములు, ధటః=తక్కెడ, ఖటః=తృణవిశేషము, కోట్టః=దుర్గవిశేషము, ఆరఘట్టః=దొడ్డబావి, హట్టః=అంగడివీథి, గోణ్డః=దేశవిశేషము, వరణ్డః = ముఖరోగము, దృతిః=తోలుతిత్తి,ఉద్గీథః=సామవేదప్రణవము, కాసమర్దః=కసింద, స్తూపః = మ

న్ను మొదలయినవానిదిన్నె, కణయః=ఆయుధవిశేషము, కేదరః=వృక్షవిశేషము, పశువిశేషమును, పూరః=ప్రవాహము, క్షురప్రః=శరవిశేషము, చక్రః=పుల్లప్రబ్బలి, గోళః=వర్తులాకారమైన మృత్పిండము మొదలగునవి, ఇంద్రియాధారావయవవిశేషమును, విధవాపుత్త్రుఁడును, హిఙ్గుళః=ఇంగిలీకము, పుద్గలః=జీవుఁడు, పరమాణువును, కుల్మాషః=అర్ధపక్వములైన ముద్గగోధుమాదులు, కుల్మాసః అని కొందఱు, రభసః = త్వర, కటాహః=బహుద్రవ్యాధారమైనమృణ్మయాది భాండవిశేషము, పతద్గ్రహః=తమ్మపడిగ, తక్కినవానియర్థంబు లూహ్యంబులు.

ఇతి పుల్లిఙ్గశేషః.

నపుంసకేన్యత్

టీ. అన్యత్ నపుంసకే = స్త్రీలింగపుంలింగములకంటె వేఱయిన ముందుచెప్పు శబ్దరూపమంతయు నపుంసకముగ వర్తించును. తృతీయేఽన్యచ్చ అనుపాఠమున నిదియ యర్థము.

ఖారణ్య పర్ణశ్వభ్ర హిమోదకమ్. ౨౫౭

మూ. శీతోష్ణ మాంస రుధిర ముఖాక్షి ద్రవిణం బలమ్,
ఫల హేమ శుల్బ లోహ సుఖ దుఃఖ శుభాశుభమ్. ౨౫౮
జలపుష్పాణి లవణం వ్యఞ్జనా న్యనులేపనమ్,

టీ. ఖ=ఆకాశమును, ఇంద్రియమును, ఈయాకాశాది వస్తువులపేళ్లును సంభవించినదిక్కున వీనివిశేషములపేళ్లును విశేషవిధిబాధితములు కానివి॥న॥

మూ. (భయామృత శకృ ద్వస్త్ర చాపాభరణ లాఞ్ఛనమ్. ౨౫౯
దార్వోషధ మృధాపత్య హ్రద యోదరకాకుదమ్,
పత్త్ర నాజిర శృఙ్గార్మ ద్వార బర్హోడు మానసమ్. ౨౬౦
ధ్వాన్తం చా

టీ. ఈశ్లోకము లధికములని కొందఱు చెప్పిరి. ఇందు కర్థము భయము మొదలైన ౨౩ వస్తువులపేళ్లు విశేషవిధిచే బాధింపఁబడనివి॥న॥.

వ్యక్తలిఙ్గస్య భణితౌ యత్ప్రయుజ్యతే),

టీ. అవ్యక్తలిఙ్గస్య=స్త్రీయనిగాని పురుషుఁడనిగాని యెఱుఁగఁబడని వస్తువుయొక్క, భణితౌ = చెప్పుటయందు, యత్ప్రయుజ్యతే=ఏశబ్దము

ప్రయోగింపఁబడుచున్నదో యది ॥న॥, ఇందుకు "స్త్రీవా పుమాన్వా కిం తస్య జాతం తద్బ్రూహి పణ్డిత" అని ॥ఉ॥

కోట్యా శ్శతాదిసఙ్ఖ్యాఽన్యా

టీ. కోట్యాః = కోటిశబ్దముకంటె, అన్యా = వేఱైన, శతాదిసఙ్ఖ్యా = శతసహస్రాది సంఖ్యావాచకములు ॥న॥, కోటిశబ్దము ॥సీ॥

వా లక్షా నియుతం చ తత్.

టీ. లక్షా = లక్షశబ్దము, వా = వికల్పముగా॥న॥, పక్షమునందు॥సీ॥, తత్=ఆలక్షయే, నియుతమ్=నియుత మనిపించుకొనును.

మూ. ద్వ్యచ్క మసిసుసన్నన్తం

టీ. ద్వ్యచ్కమ్ = రెండచ్చులుగలిగిన, అసిసుసన్నన్తమ్=అస్-ఇస్-ఉస్-అన్-అనునివి యంతములుగాఁగల శబ్దములు॥న॥, ॥ఉ॥ అసంతమునకు, యశః; పయః; ఇసంతమునకు, సర్పిః; హవిః; ఉసంతమునకు, వపుః; ధనుః; అన్నంతమునకు, నామ; రోమ; ఇత్యాదులు.

య దనాన్త మకర్తరి,

టీ. అకర్తరి = కర్త్రర్థవ్యతిరిక్తములయిన కరణాధికరణ భావాద్యర్థములయందు విధింపఁబడిన ల్యుట్ప్రత్యయము మొదలయిన ప్రత్యయములకు నాదేశమగు. అనాన్తంయత్=అన అనునది యంతముగాఁగలశబ్దములు॥న॥, కరణార్థమునందు, సాధ్యతేఽనేనేతిసాధనమ్, అధికరణార్థమునందు, అధిక్రియతే అస్మిన్నితి అధికరణమ్; భావార్థమునందు, పచనమ్ ఇత్యాదులు.

త్రాన్తం సలోపధం శిష్టం

టీ. త్రాన్తమ్ = త్ర అనునక్షరము అంతముగాఁగల పత్త్రగాత్రకళత్రాదిశబ్దములును, సలోపధమ్ = లకారోపధములైన కుల ఫల జలాది శబ్దములును, శిష్టమ్=విశేషవిధిబాధితములుగానివి॥న॥, కొందఱు సలోపధ మనుదానికి సకారోపధములును లకారోపధములును నని యర్థము చెప్పి యవస బిసాదులును॥న॥, అందురు. కొందఱు 'త్రాన్తంసనోపధం' అని పాఠముచెప్పి కేవలత్రాంతములైన పాత్రకళత్రాదులును సకారోపధములై త్రాంతములైన వస్త్రశస్త్రాదులును నకారోపధము లై త్రాంతములైన అస్త్రతన్త్రాదులును ॥న॥, అందురు.

రాత్రం ప్రాక్సఙ్ఖ్యయాఽన్వితమ్.

టీ. సఙ్ఖ్యయా ప్రాక్=సంఖ్యావాచకమయిన పూర్వపదముతో, అన్వితమ్=కూడిన, రాత్రమ్ = రాత్రశబ్దము ॥న॥, ॥ఉ॥ గణరాత్రమ్, త్రిరాత్రమ్, ఇత్యాదులు.

మూ. పాత్రాద్యదన్తై రేకార్థో ద్విగు ర్లక్ష్యానుసారతః,

టీ పాత్రాద్యదన్తైః=పాత్రశబ్దము మొదలుగాఁగల అకారాంతములయిన యుత్తరపదములతోఁ గూడినదై, ఏకార్థః = సమాహారార్థమునందు వర్తించిన, ద్విగుః=ద్విగుసమాసము, లక్ష్యానుసారతః = ప్రయోగానుసారమువలన ॥న॥, ॥ఉ॥ పఞ్చపాత్రమ్; త్రిభువనమ్; చతుర్యుగమ్; ఇత్యాదులు.

ద్వన్ద్వైకత్వావ్యయీభావౌ

టీ. ద్వన్ద్వైకత్వ = సమాహారార్థమునందు వర్తించిన ద్వంద్వసమాసమును, అవ్యయీభావౌ=అవ్యయీభావసమాసమును ॥న॥, ॥ఉ॥ సమాహారద్వంద్వమునకు పాణిపాదమ్; అశ్వబలీవర్దమ్; అవ్యయీభావమునకు ఉపకుమ్భమ్; యథావిధి.

పథ స్సఙ్ఖ్యాఽవ్యయా త్పరః. ౪౬౩

టీ సఙ్ఖ్యా=సంఖ్యను జెప్పుశబ్దములు, అవ్యయాత్=అవ్యయపదములు వీనికంటెఁ, పరః = పరమై కృతసమాసాంతమయిన, పథః = పథశబ్దము విశేషవిధిబాధితముగానిది॥న॥, ॥ఉ॥ సంఖ్యాపూర్వకమునకు త్రిపథమ్; చతుష్పథమ్; అవ్యయపూర్వకమునకు విపథమ్; దుష్పథమ్.

మూ. షష్ఠ్యా శ్ఛాయా బహూనాంచే ద్విచ్ఛాయం

టీ. షష్ఠ్యాః అనునీపదము 'కన్థోశీనరనామసు' అనుపర్యంతమనువర్తించును. షష్ఠ్యాః=షష్ఠ్యంతముకంటెఁ బరమైన, ఛాయా=ఛాయాశబ్దమంతముగాఁగలతత్పురుషసమాసము, బహూనాంచేత్ = ఆఛాయ బహువస్తువుల సంబంధిన్యైన ॥న॥, విచ్ఛాయమ్ - అనునది యుదాహరణము, వీనామ్=పక్షిణాం, ఛాయా విచ్ఛాయమ్; అని విగ్రహము.

సంహతౌ సభా,

శాలార్థాపి పరా రాజా మనుష్యార్థా దరాజకాత్ ౪౬౪

మూ. దాసీసభం నృపసభం రక్షస్సభ మిమా దిశః,

టీ. షష్ఠ్యంతముకంటెఁ బరమయిన, సంహతౌ = సమూహార్థమునందు వర్తించిన, సభా = సభాశబ్దమంతముగాఁగల తత్పురుషసమాసము॥న॥, షష్ఠ్యంతములయి, అరాజకాత్ = రాజశబ్దవ్యతిరిక్తములైన, రాజామనుష్యార్థాత్ = రాజపర్యాయములకంటెను, రక్షః = పిశాచాదివాచకములకంటెను, పరా=పరమై, శాలార్థాఽపి=శాలార్థకమునైన, సభా=సభాశబ్దమంతముగాఁగల తత్పురుషసమాసమును ॥న॥, దాసీసభ మనునది మొదలు ౩ను, క్రమముగా నుదాహరణములు. ఇమాదిశః అన్నందున నీలాగే యుదాహరణాంతరములు తెలియవలెను.

ఉపజ్ఞోపక్రమాన్తశ్చ తదాదిత్వప్రకాశనే. ౪౬౫

మూ. కోపజ్ఞ కోపక్రమాఽది

టీ. ఉపజ్ఞోపక్రమాన్తః=ఒకరుచెప్పకయే తనచేత నెఱుఁగఁబడినవస్తువు ఉపజ్ఞా అనఁబడును ఒకరుచెప్పకయే తనచేత నారంభింపఁబడిన వస్తువు ఉపక్రమః అనఁబడును. ఇట్టియుపజ్ఞోపక్రమశబ్దము లంతములుగాఁగల షష్ఠీతత్పురుషసమాసములు, తదాదిత్వప్రకాశనే=ఆయుపజ్ఞోపక్రమములను మొదలుతోఁచునపుడు॥న॥,॥ఉ॥కోపజ్ఞమ్; కోపక్రమమ్; ఇచట కస్య ఉపజ్ఞా; కోపజ్ఞమ్; కస్యఉపక్రమః; కోపక్రమమ్; అని విగ్రహములు. ఇందుకు క అనఁగా బ్రహ్మ అతనిచేత నొకరుచెప్పకయే మొదట నెఱుఁగఁబడినదియనియు, నతనిచేత నొకరుచెప్పకయే మొదట నారంభింపఁబడినది యనియు నర్థము. ఆరెంటికిని వరుసగా వేదమును సర్గమును విశేష్యములు. ఆదిశబ్దముచేత 'ప్రాచేతసోపజ్ఞం రామాయణమ్' ఇత్యాదులు.

కన్థోశీనరనామసు,

టీ. ఉశీనర=ఉశీనరదేశమునందలి,నామసు=సంజ్ఞవిషయమయినపుడు, కన్థా = కంథాశబ్దమంతముగాఁగల షష్ఠీతత్పురుషసమాసము ॥న॥, సౌశమీనాంకన్థా; సౌశమికన్థమ్;ఆహ్వరకన్థమ ఇత్యాదులుదాహరణములు.

భావే నణకచిద్భ్యోఽన్యే సమూహే భావకర్మణోః. ౪౬౬

మూ. అదన్తప్రత్యయాః.

టీ. నణకచిద్భ్యః=నప్రత్యయణప్రత్యయకప్రత్యయ చకారేత్ప్రత్యయములకంటె, అన్యే=ఇతరములైన, భావే=ధాత్వర్థమునందు విధింపఁ

బడినకృత్ప్రత్యయములును, సమూహే=సమూహార్థమునందును, భావకర్మణోః = భావకర్మార్థములయందును విధింపఁబడిన, అదన్తప్రత్యయాః= అకారాంతతద్ధితప్రత్యయములును నంతములుగాఁగలశబ్దములు॥న॥, ॥ఉ॥ కృత్ప్రత్యయములకు భావార్థమునందు వక్తవ్యమ్; ఇచట తవ్యప్రత్యయము. చేయమ్; ఇచట యత్; బ్రహ్మభూయమ్;ఇచట క్యప్;సాంరావిణం వర్తతే; ఇచట ఇసుణ్; అకారాంతతద్ధితములకు సమూహార్థమునందు భిక్షూణాం సమూహో భైక్షమ్; గార్భిణమ్; యావతమ్; ఇచట అణ్; భావకర్మార్థములయందు శుక్లస్యభావః కర్మవా శౌక్ల్యమ్; బ్రాహ్మణ్యమ్; ఇచట ష్యఞ్. యత్నః, నాద్యః, ఆఖూత్థః, జయః॥ఇవి మొదలయిన నణకచిత్ప్రత్యయాంతములు ॥పు॥.

పుణ్యసుదినాభ్యాం త్వహః పరః,

టీ. పుణ్యసుదినాభ్యామ్ = పుణ్యసుదినశబ్దములకంటెఁ, పరః = పరమైయుండుకృతసమాసాంతమైన, అహః = అహశ్శబ్దము ॥న॥, ॥ఉ॥ పుణ్యాహమ్; సుదినాహమ్; ఇచట సుదినశబ్దము శోభనమాత్రవాచకము.

క్రియాఽవ్యయానాం భేదకా న్యేకత్వే

టీ. క్రియాఽవ్యయానామ్ = క్రియలకును అవ్యయములకును, భేదకాని=విశేషణములయినశబ్దములు॥న॥,అవి ఏకత్వేఽపి అన్నందున నేకవచనాంతములును, ॥ఉ॥ క్రియావిశేషణములకు మన్దం పచతి; మృదు పచతి; అవ్యయవిశేషణములకు శ్వశ్శోభనమ్; శ్వోరమణీయమ్.

ఇఁకను గొన్ని నపుంసకములను స్వరూపముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

ఉక్థం తోటకే. ౪౬౭

మూ. చోచం బర్హం గృహస్థూణం తిరీటం మర్మ యోజనమ్,
రాజసూయం వాజపేయం గద్య పద్యే కవేః కృతౌ. ౪౬౮
మాణిక్య భాష్య సిన్దూర చీర చీవర పఞ్జరమ్,
లోకాయతం హరీతాలం విదలం స్థాల బాహ్లికమ్. ౪౬౯

టీ. ఉక్థశబ్దము మొదలు బాహ్లికశబ్దపర్యంతమైన శబ్దములు॥న॥, వీనిలోఁ గొన్నిటికర్థములు, ఉక్థమ్=సామవిశేషము, తోటకమ్=వృత్తవిశేషము, తిరీటమ్=చుట్టుట, లోకాయతమ్ = చార్వాకశాస్త్రము, విద

ళమ్ = దాడిమవిత్తులు, పెసలు మొదలైనవానిబేడలని కొందఱు. స్థాలమ్=భోజనపాత్రము.

ఇతి నపుంసకలిఙ్గశేషః.

మూ. పున్నపుంసకయోః శేషో

టీ. ఇది స్త్రీపుంసాధికారమువలె ననువర్తించును, శేషః=పున్నపుంసకవివరణములయందుఁ జెప్పఁబడు అర్ధర్చాదిశబ్దములు ॥పున॥.

ఽర్ధర్చ పిణ్యాక కణ్టకాః,
మోదక స్తణ్డక ష్టఙ్క శ్శాటకః ఖర్వటోఽర్బుదః. ౪౭౦

మూ. పాతకోద్యోగచరక తమాలామలకా నడః,
కుష్ఠం ముణ్డం శీధు పుస్తం క్ష్వేడితం క్షేమకుట్టిమమ్. ౪౭౧
సఙ్గమం శతమా నార్మ శమ్బ లావ్యయ తాణ్డవమ్,
కవికం కన్దకార్పాసం పారావారం యుగన్ధరమ్. ౪౭౨
పూయం ప్రగ్రీవ పాత్రీవే యూషం చమస చిక్కసే,

టీ. ఇందులోఁ గొన్నిటికర్థము, తణ్డకః=భూషణము [పా] దణ్డకః, శాటకః=అల్పవస్త్రము, ఖర్వటః=గ్రామశతమధ్యమునందుండు ప్రధానగ్రామము [ప] ఉపగ్రామము [ప] కంటకావృతగ్రామము, [పా] కర్పటః= చిన్నపంచ, చరకః=వైద్యగ్రంథము, పుస్తమ్ = పూయుట మొదలయిన క్రియ, పుస్తకమును [పా] బుస్తమ్ = మాంసవిశేషము, శతమానమ్= పలిమెఁడు వెండి, తూమెఁడు ధాన్యము మొదలయినవి యని కొందఱు, అర్మ=నేత్రరోగము, నకారాంతము, ఆకారాంతమనికొందఱు, శమ్బలమ్=సంబళము, అవ్యయమ్=అవ్యయశబ్దములు, కవికమ్ [పా] కవియమ్ [పా]కవీయమ్=కళ్లెము, యుగన్ధరమ్=రథమునొగలు, పర్వతవిశేషమని కొందఱు, పూయమ్=చీము, ప్రగ్రీవమ్=కిటికి, మదనచేతులనికొందఱు, పాత్రీవమ్ = యజ్ఞోపకరణము, యూషమ్ = పెసలుమొదలయిన దానికట్టు, చమసమ్=యజ్ఞపాత్రము, చిక్కసమ్=యవాదులపిష్టము.

అర్ధర్చాదౌ ఘృతాదీనాం పుంస్త్వం యద్వైదికం ధ్రువమ్.

మూ. తన్నోక్త మిహ లోకేఽపి తచ్చేద స్త్యస్తు శేషవత్,

టీ. అర్ధర్చాదౌ = అర్ధర్చాది గణమునందు, ఘృతాదీనామ్=ఘృతక్షీరాది శబ్దములకు,యత్ పుంస్త్వమ్=ఏపుంలింగము చెప్పఁబడెనో అది,

ధ్రువమ్=నిశ్చయముగా, వైదికమ్=వేదసిద్ధము, తత్ = కనుక, ఇహ= ఇక్కడ, నోక్తమ్=చెప్పఁబడలేదు. లోకేఽపి=లోకమునందును, తత్= ఆపుంలింగప్రయోగము, అస్తిచేత్=కలిగినయెడ, శేషపదస్తు=శేషము వలెకానీ. అక్కడ 'శేషంతు జ్ఞేయం శిష్టప్రయోగతః'అని ముందుచెప్పుచున్నాఁడు. అక్కడ శేషమనఁగా నీశాస్త్రమునందుఁ దాను జెప్పని నామలింగనిర్ణయములు ఏలాగున శిష్టప్రయోగమువలనఁ దెలియఁ దగినవో యాలాగున నిక్కడను తెలియవలె నని యర్థము.

ఇతి పున్నపుంసకలిఙ్గశేషః.

స్త్రీపుంసయోః

టీ. ఇది స్త్రీనపుంసకాధికారముపఱ కనువర్తించును.

అపత్యాన్తాః

టీ. అపత్య = అపత్యార్థమునందు విధింపఁబడిన, అణ్ ఇఞ్ యఞ్ మొదలయినప్రత్యయములు, అన్తాః=అంతముగాఁగలశబ్దములు॥పు॥స్త్రీ॥ఉ॥ ఔపగవః; ఔపగవీ; దాక్షిః; దాక్షీ, గార్గ్యః; గార్గీ.

ద్వి చతు ష్షట్ప దోరగాః. ౪౭౪

మూ. జాతిభేదాః

టీ. ద్విచతుష్షట్పద = ద్విచతుష్షట్పదజాతులఁ జెప్పుశబ్దములును, ఉరగాః=సర్పవాచకశబ్దములును ॥పు॥, ॥ఉ॥ ద్విపదజాతికి పురుషః;పురుషీ; కుక్కుటః; కుక్కుటీ; చతుష్పదజాతికిమృగః; మృగీ; షట్పదజాతికి భ్రమరః; భ్రమరీ; సర్పవాచకములకు ఉరగః; ఉరగీ; ద్విపదజాతు లుపలక్షణము కనుక మత్స్యః; మత్సీ;ఇత్యాదులును॥స్త్రీ॥.

పుమాఖ్యాశ్చ స్త్రీయోగై స్సహ

టీ. పుమాఖ్యాః=పురుషవాచకములయిన ప్రష్ఠగోపాలగణకాదిశబ్దములు, స్త్రీయోగైస్సహ=పురుషసంబంధమువలన స్త్రీలను జెప్పు ప్రష్ఠీ గోపాలీ గణకీ ఇత్యాదిశబ్దములతోఁడ ॥పు॥ ఇచట మఱియొకవ్యాఖ్యానము, స్త్రీ=స్త్రీవ్యక్తి, యోగైః=పురుషసంబంధములచేత, పుమాఖ్యాః= ప్రష్ఠగోపాలాదిపురుషనామములనుపొందునని, ఈ రెండు వ్యాఖ్యానములయందును ప్రష్ఠగోపాలాదిప్రాతిపదికములు పురుషులను స్త్రీలను జెప్పి

ద్విలింగము లౌ ననుట; రెండవవ్యాఖ్యానమందు, 'సహ' అనుపదము ముందటి మల్లకపదముతోఁ జేరుచున్నది.

మల్లకః,

ఘూని ర్వరాటక స్స్వాతి ర్వర్ణకో ఝాటలో మనుః. ౪౭౫

మూ. మూషా సృపాటీ కర్కన్ధూ ర్యష్టి శ్శాటిః కటీ కుటీ,

టీ. మల్లశబ్దము మొదలు కుటీశబ్దపర్యంతములయిన శబ్దములు॥పు॥, ఇందులోఁ గొన్నిటికి నర్థము, మల్లకః=ప్రమిద. వర్ణకః=నీలిమొదలయిన వన్నెలు, [పా] వల్లకః=వీణె, ఝాటలః=మొక్కపుచెట్టు, ఇయంమనుః= మనువుపెండ్లాము [పా] ఇయంమునిః = తపస్విని, సృపాటీ = పరిమాణవిశేషము, నదీవిశేషమును, కుటీ=గుడిసె.

ఇతి స్త్రీపుంలిఙ్గశేషః.

స్త్రీనపుంసకయోః

టీ. ఈపదము త్రిలింగాధికారముపఱ కనువర్తించును

భావక్రియయో ష్ష్యఞ్ క్వచిచ్చ వుఞ్.

మూ. ఔచిత్య మౌచితీ మైత్ర్యం మైత్రీ వుఞ్ ప్రాగుదాహృతః,

టీ. భావక్రియయోః = భావార్థకర్మార్థములయందు విధింపఁబడిన, ష్యఞ్=ష్యఞ్ప్రత్యయాంతములును, వుఞ్=వుఞ్ప్రత్యయాంతములును, క్వచిత్ = ఒకానొకచోటను ॥స్త్రీ॥, ష్యఞ్ప్రత్యయాంతమునకు ఉదాహరణములు, ఔచిత్యమ్; ఔచితీ; మైత్ర్యమ్; మైత్రీ; అని. ఇది దిక్ప్రదర్శనముకనుక, వైదగ్ధ్యమ్; వైదగ్ధీ; ఆనుపూర్వ్యమ్; ఆనుపూర్వీ; ఇవి మొదలయినవి తెలియవలెను. క్వచిచ్చ అన్నందున బ్రాహ్మణ్యమ్, దార్ఢ్యమ్; శౌక్ల్యమ్; మొదలయినవి నపుంసకములేను, వుఞ్=వుఞ్ప్రత్యయాంతములు, ప్రాక్ = మునుపే, అనఁగా మనుష్యవర్గాదులయందు, ఉదాహృతః=చెప్పఁబడియున్నవి. అదిగొట్లన, చౌరికా ఆహోపురుషికా వార్ధకమ్ అని క్వచిచ్చ అన్నందున వుఞ్ప్రత్యయాంతములు కొన్ని స్త్రీలింగములే కొన్ని నపుంసకలింగములే కొన్ని రెండులింగములును కాఁబట్టి ప్రయోగములవలన తెలిసికొనఁదగినది.

షష్ఠ్యన్తప్రాక్పదా స్సేనా ఛాయా శాలా సురా నిశా. ౪౭౬

మూ. స్యు ర్వా నృసేనం శ్వనిశం గోశాల మితరే చ దిక్,

టీ. షష్ఠ్యంతపూర్వపదముగాఁ గలసేనా ఛాయాశాలా సురా నిశా శబ్దములు॥స్యు॥స్యుః = ఔను, నృసేనమిత్యాదు లుదాహరణములు. ఇతరేచ అన్నందున - వృక్షచ్ఛాయమ్-యవసురమ్-అనునవియుం దెలియవలెను. ఇచట వా అన్నందున నృసేనా-వృక్షచ్ఛాయా-గోశాలా-యవసురా-శ్వనిశా-అని స్త్రీలింగోదాహరణములును తెలియవలెను. శ్వనిశ మనఁగా కృష్ణచతుర్దశి.

ఆబన్నన్తోత్తరపదో ద్విగు శ్చాపుంసినశ్చ లుప్. ౪౭౮

మూ. త్రిఖట్వం చ త్రిఖట్వీ చ త్రితక్షం చ త్రితక్ష్యపి,

టీ. ఆబన్నన్తం=ఆబంతమును అన్నంతమును, ఉత్తరపదః=ఉత్తరపదముగాఁ గల, ద్విగుశ్చ = ద్విగుసమాసము. అపుంసినశ్చలుప్=అనఁగా అన్నంత నకారములను లోపమువచ్చు నని యర్థము, ॥ఉ॥ త్రిఖట్వమ్; త్రిఖట్వీ మొదలైనవి.

ఇతి స్త్రీనపుంసకశేషః.

త్రిషు పాత్రీ పుటీ వేటీ వాటీ కువలదాడిమా. ౪౭౯

టీ. పాత్రీశబ్దము మొదలాఁగుశబ్దములు మూఁడులింగములయందు వర్తించును.

ఇతి త్రిలింగశేషః.

పరలిఙ్గం స్వప్రధానే ద్వన్ద్వే తత్పురుషేఽపి చ,

టీ. స్వప్రధానే ద్వన్ద్వే=ఇతరేతరయోగద్వంద్వమునందును, తత్పురుషేఽపిచ = తత్పురుషసమాసమునందును, పరలిఙ్గమ్ = పరపదముయొక్కలింగమువచ్చును, ఇతరేతరయోగద్వంద్వమునకు ॥ఉ॥కుక్కుటమయూర్యౌ; మయూరీకుక్కుటౌ; తత్పురుషమునకు అర్ధపిప్పలీ; కరకిసలయమ్

ఇతి పరవల్లిఙ్గశేషః.

అర్థాన్తాః ప్రాద్యలం ప్రాప్తాఽపన్నపూర్వాఃపరోపగాః. ౪౮౦

టీ. అర్థాన్తాః=అర్థశబ్దమంతముగాఁగల సమాసములును, ప్రాద్యలం ప్రాప్తాఽపన్నపూర్వాః = ప్రాద్యుపసర్గలును అలంశబ్దమును ప్రాప్తశబ్ద

మును ఆపన్నశబ్దమును పూర్వముగాఁ గలసమాసములును, తత్పురుషములయినను, పరోపగాః = విశేష్యలింగముగలవి, అర్థాంతములకు॥ఉ॥ బ్రాహ్మణా (యూయమ్; బ్రాహ్మణార్థ స్సూపః; బ్రాహ్మణార్థా యవాగూః. బ్రాహ్మణార్థంపయః; ప్రాదులకు ॥ఉ॥అతిక్రాన్తః ఖట్వామ్ అతిఖట్వః పురుషః; అతిఖట్వాస్త్రీ; అతిఖట్వంకులమ్; ఇత్యాదులు అలంపూర్వమునకు ॥ఉ॥ అలంజీవికాయై అలంజీవికః; అలంజీవికా; అలంజీవికమ్; ఈలాగున ప్రాప్తజీవికః; ఆపన్నజీవికః; అనునవియు.

మూ. తద్ధితార్థే ద్విగు

టీ. తద్ధితార్థే=తద్ధితార్థమునందు విధింపఁబడిన, ద్విగుః=ద్విగుసమాసము, విశేష్యలింగముగలది, ॥ఉ॥ పఞ్చసు కపాలేషు సంస్కృతః పఞ్చకపాలః పురోడాశః; పఞ్చకపాలా యవాగూః; పఞ్చకపాలం హవిః.

స్సఙ్ఖ్యా సర్వనామ తదన్తకాః,

టీ. సఙ్ఖ్యా=సంఖ్యావాచకశబ్దములును, సర్వనామ=సర్వనామశబ్దములును, తదన్తకాః=అవి యంతముగాఁగలశబ్దములును విశేషవిధిలేనివి విశేష్యలింగముగలవి, సంఖ్యావాచకములకు ॥ఉ॥ ఏకః పురుషః; ఏకా స్త్రీ; ఏకంకులమ్; ఇత్యాదులు. సర్వనామములకు॥ఉ॥సర్వః; సర్వా; సర్వమ్; ఇత్యాదులు. సంఖ్యాంతములకు ॥ఉ॥ పరమైకః; పరమైకా; పరమైకమ్; ఇత్యాదులు. సర్వనామాంతములకు ॥ఉ॥ పరమసర్వః; పరమసర్వా, పరమసర్వమ్; ఇత్యాదులు.

బహువ్రీహి రదిఙ్నామ్నా మున్నేయం త దుదాహృతమ్.

టీ. అదిఙ్నామ్నామ్=దిగ్వాచకశబ్దములకంటె వేఱయినశబ్దములకు వచ్చిన, బహువ్రీహిః=బహువ్రీహిసమాసము విశేష్యలింగము గలది యౌను, తదుదాహృతమ్=దానికి నుదాహరణము, ఉన్నేయమ్=ఊహింపఁదగినది, ఎట్లనఁగా చిత్రా పటా యస్య చిత్రపటః పురుషః చిత్రపటాస్త్రీ; చిత్రపటం కులమ్; ఇత్యాదులు.

మూ. గుణద్రవ్య క్రియా యోగోపాధయః పరగామినః,

టీ. గుణ=గుణమును, ద్రవ్య=ద్రవ్యమును, క్రియా=క్రియయును, యోగోపాధయః=ప్రవృత్తినిమిత్తముగాఁగల శబ్దములు, పరగామినః=

విశేష్య లింగముగలవి, గుణోపాధులకు, ॥ఉ॥ శుక్లాశాటీః; శుక్లఃపటః; శుక్లంవస్త్రమ్; ద్రవ్యోపాధులకు, ॥ఉ॥ దణ్డీపురుషః; దణ్డినీస్త్రీ; దణ్డికులమ్; క్రియోపాధులకు, ॥ఉ॥ పాచకః పురుషః; పాచికాస్త్రీ; పాచకం కులమ్; ఇత్యాదులు.

కృతః కర్త ర్యసంజ్ఞాయాం

టీ. అసంజ్ఞాయామ్=సంజ్ఞావ్యతిరిక్తమయిన, కర్తరి=కర్త్రర్థమునందు విధింపఁబడిన, కృతః=కృత్ప్రత్యయాంత శబ్దములు విశేష్యలింగములు గలవి, ॥ఉ॥ కర్తా; కర్త్రీ; కర్తృ; కుమ్భకారః; కుమ్భకారీ; కుమ్భకారమ్; ఇత్యాదులు; సంజ్ఞయందు, సింహః; వ్యాఘ్రః అని ॥పు॥.

కృత్యాః కర్తరి కర్మణి. ౮౧౨

టీ. కర్తరి=కర్త్రర్థమునందును, కర్మణి=కర్మార్థమునందును విధింపఁబడిన, కృత్యాః=కృత్యప్రత్యయము లంతముగాఁగలశబ్దములు విశేష్యలింగములు గలవి, ॥ఉ॥ కర్త్రర్థమునందు, భవ్యస్తరుః ; భవ్యాలతా; భవ్యం ఫలమ్; కర్మార్థమునందు, వక్తవ్యః; వక్తవ్యా; వక్తవ్యమ్; భావార్థమునందు స్థాతవ్యమ్; అని ॥న॥.

మూ. అణాద్యన్తాస్తేన రక్తాద్యర్థే నానార్థభేదకాః,

టీ. తేనరక్తాద్యర్థే = దానిచేత నిది చాయవేయఁబడినది అనునిది మొదలైనయర్థములయందు విధింపఁబడిన, అణాద్యన్తాః=అణ్ప్రత్యయము మొదలైన తద్ధితప్రత్యయము లంతముగాఁ గలశబ్దములు, నానార్థభేదకాః=నానార్థములను విశేషణములై విశేష్యలింగముగల వౌను, ॥ఉ॥ కుసుమ్భేనరక్తః కౌసుమ్భః పటః; కౌసుమ్భీ శాటీః; కౌసుమ్భం వస్త్రమ్; ఇన్ద్రోదేవతాఽస్య ఐన్ద్రః పురోడాశః; ఐన్ద్రీఋక్; ఐన్ద్రం హవిః; కొందఱు "నానార్థభేదకాః" అనునది ప్రత్యేకముచేసి నానార్థవాచకములైన శబ్దములు విశేష్యలింగములుగల వౌనని యర్థముచెప్పి యందుకు నుదాహరణములు, శివోరుద్రః-శివాగౌరీ-శివంభద్రమ్ అనిచెప్పుదురు.

ఇతి వాచ్యలిఙ్గశేషః.

షట్సంజ్ఞకాస్త్రిషు సమా యుష్మ దస్మత్తి ఙవ్యయమ్. ౮౧౩

టీ. షట్సంజ్ఞకాః = షట్సంజ్ఞశబ్దములును, యుష్మత్ = యుష్మచ్ఛబ్దమును, అస్మత్=అస్మచ్ఛబ్దము, తిఙ్=తిఙంతములును, అవ్యయమ్=అవ్యయమును, త్రిషుసమాః = మూఁడులింగములయందు నేకరూపములై యుండును, షట్సంజ్ఞకములనఁగా షకారాంత నకారాంత సంఖ్యావాచకములును, కతిశబ్దమును, షకారాంతసంఖ్యకు, ॥ఉ॥ షడిమే; షడిమాః, షడిమాని, నకారాన్తసంఖ్యకు, పఞ్చప్రాణాః; పఞ్చస్త్రియః; పఞ్చఇన్ద్రియాణి, కతిశబ్దమునకు, కతిపురుషాః; కతిస్త్రియః; కతికులాని; యుష్మచ్ఛబ్దమునకు, త్వంపుమాన్; త్వంస్త్రీ; త్వంనపుంసకమ్; అస్మచ్ఛబ్దమునకు, అహంపుమాన్; అహంస్త్రీ; అహం నపుంసకమ్; తిఙన్తమునకు, పచతిపుమాన్; పచతిస్త్రీ; పచతి నపుంసకమ్; అవ్యయమునకు, ఉచ్చైర్గిరిః; ఉచ్చైశ్శాలా; ఉచ్చైర్గృహమ్.

ఇ త్యలిఙ్గప్రకరణమ్.

మూ. పరం విరోధే

టీ. విరోధే=విరోధమనఁగానన్యత్రచరితార్థములైన రెండులక్షణము లొకయుదాహరణమందు ప్రాప్తించుట. అట్టివిరోధ మీలింగాదిసంగ్రహవర్గమందుఁజెప్పినలక్షణములకు సంభవించినదిక్కున, పరమ్=పరమైన లక్షణముచేత విధింపఁబడులింగమే నిర్ణయింపఁదగినది. అది యెట్లన, అసుపర్యాయములు పుంలింగములని పుంలింగశేషమునందుఁ జెప్పిన లక్షణము రాక్షసాదిశబ్దములయందుఁ జరితార్థము, అసంతములు నపుంసకములని నపుంసకలింగశేషమందుఁ జెప్పినలక్షణము యశశ్శబ్దాదులయందుఁ జరితార్థము. ఈరెండులక్షణములును రక్షశ్శబ్దమందు ప్రాప్తములాయెఁగనుక నిచట పరమైన 'ద్వ్యచ్కమసిసుసన్నంత' మను లక్షణముచే విధింపఁబడిన నపుంసకలింగమే నిర్ణయింపఁదగినది ఈలాగున నక్కడక్కడ నూహించునది.

శేషం తు జ్ఞేయం శిష్టప్రయోగతః,

టీ. శేషమ్ = ఈశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడనినామములును లింగములును, శిష్టప్రయోగతః=మహాకవిప్రయోగములవలన, జ్ఞేయమ్=తెలియఁదగినది.

ఇతి లిఙ్గాదిసంగ్రహవర్గః.

మూ॥ ఇత్యమరసింహకృతౌ నామలిఙ్గానుశాసనే,
తృతీయకాణ్డ స్సామాన్య స్సాఙ్గ ఏవ సమర్థితః.
ఇతి నామలిఙ్గానుశాసనమ్ సమ్పూర్ణమ్.

టీ. ఇతి= ఈపూర్వోక్తమైన, **నామలిఙ్గానుశాసనే** = నామలింగానుశాసనమను, అమరసింహకృతౌ-అమరసింహ = అమరసింహునియొక్క, కృతౌ = గ్రంథమునందు, తృతీయః = మూఁడవదయిన, **సామాన్యకాణ్డః** = సామాన్యకాండము, సాఙ్గఏవ = సమగ్రముగానే, **సమర్థితః**= నెఱవేర్పఁబడినది.

నామలింగానుశాసనము, తృతీయకాండము

సర్వము సంపూర్ణము.

శ్రీః.

శ్రీరస్తు.

అమరకోశ

శబ్దానుక్రమణిక.

ఘ

చ

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము—1935.

END OF TITLE